# IVAN MUŽIĆ / MASONSTVO U HRVATA

Urednik:
**Ante Oman**

CIP-Katalogizacija u publikaciji
Sveučilišna knjižnica – Split

UDK

**MUŽIĆ Ivan**

Masonstvo u Hrvata / Ivan Mužić – 6. izd. – Split:
Laus, 2000. str., ( ) str. S tablama: ilustr.; 24 cm.

- Predgovor: str. - Pogovor: str.
- Bibliografija: str.
- Kazalo

ISBN

ISBN

Nakladnik:
Laus
Split
Tel/fax: 021/342 255

Za nakladnika:
Ante Oman

I V A N   M U Ž I Ć

# M A S O N S T V O
# U
# H R V A T A

**VI. prerađeno izdanje**

**Laus**
**SPLIT**
**2000.**

*Urednik*:
Ante Oman

*Recenzenti* (I. izdanja):
Vojmir Kljaković
Prof. dr. Ivo Petrinović

*Tehnički urednik*:
Ante  Oman

*Oprema* (IV. Izdanje *Masonstva u Hrvata*):
Alfred Pal

*Kompjutorska obrada*:
Dalibor Durdov

*Lektor*:
Prof. don Mate Meštrović
(Dio *Priloga* lektorirao prof. Vlade Lozić)

*Tisak*:



Tiskanje dovršeno u prosincu 2000.

*Mojim roditeljima*
*Vinki i Josipu*

***»…Vi ste sada u kolu ljudi, koji se svud osećaju, ali se nigde ne pokazuju. Vi ćete saznati za dela koja su svršena, ali nikada nećete poznati odakle je pošla inicijativa da se to delo svrši i koji je taj, što je to delo završio. U tome i leži ta velika naša moć da vladamo svetom…«***

(Iz govora brata besjednika Vojislava Kujundžića »pri prijemu novaka 17 januara 1928 god«. – Dr. Voj. Kujundžić, *Slobodno-zidarska čitanka. Istina o Slobodnom zidarstvu.* Beograd, 1940, s. 60–61).

# P R E D G O V O R

Mužićeva knjiga Masonstvo u Hrvata, iako objavljena za vrijeme policijskog režima, doživjela je velik uspjeh zahvaljujući ozbiljnom i temeljitom načinu obrade ove teške teme. Masonstvo je gotovo u svim zapadnim zemljama igralo – i još uvijek igra – vidnu ulogu, koja je posebno bila važna potkraj prošlog stoljeća, a važna je i danas. Hrvatsko masonstvo, iako je bilo, vremenski gledano jedno od prvih na području Austro-Ugarske Monarhije, bilo se odnarodilo te je bilo postalo, nažalost, nositeljem madžarskog, a poslije i srpskog imperijalizma. Mužić, kao vrstan historičar opisuje nam na živahan način početak, razvoj i svršetak masonstva u Hrvatskoj.

Nije mi namjera da donosim posebni sud o ovom vrijednom djelu Ivana Mužića, koje je, u svojoj vrsti, najkompetentnije i najozbiljnije što se u današnjim prilikama može o tom predmetu pisati. Konačno, sve političke i polupolitičke publikacije, koje su se tiskale u nas, bile su podvrgnute raznim zahtjevima i zabranama tadašnjih vlasti, tako da se donekle moramo pitati što je vlast htjela postići kad je svojedobno dopustila tiskanje jedne ovakve knjige. Stoga ću se ograničiti samo na neke komentare.

Hrvatsko masonstvo kojemu je temelje položio grof Ivan Drašković u 18. stoljeću, imalo je sve mogućnosti da se razvije u jednu pozitivnu granu našega nacionalnog života i da postane primjer budućim generacijama. Međutim, nesklone političke prilike i mjere austrijske vlade onemogućile su opstojanje Draškovićevih loža već nakon 38 godina njihova postanka. Moderno masonstvo, koje je za nas najzanimljivije, počelo je potkraj prošlog stoljeća, upravo u vrijeme, kada se počela javljati jugoslavenska ideja u cijelom svojem romantizmu i kada je propaganda Kraljevine Srbije, preko prečanskih Srba i Srpsko-hrvatske koalicije, pomagane od Khuena, bila utuvila u glavu mnogima u hrvatskoj inteligenciji da više nisu Hrvati već Jugosloveni, dotično da su samo dio troimenog naroda. Mužić sjajno i detaljno opisuje sve epizode toga duhovnog vala, koji je sve jače prodirao u mozgove naših ljudi, a posebno mladih generacija. Reakcionarnost stare Austrije s jedne strane i aktivnosti i borbenost Srbije s druge strane odvele su veliki dio tadašnje mlade generacije na krivi put. Propaganda je bivala sve intenzivnija, pa nas je tako ludilo jugoslavenske ideje dovelo do 1. prosinca 1918., do dana, kada je počela naša nacionalna agonija, kada smo zbog svoje gluposti i neznanja stali odbacivati, pa i nijekati one esencijalne atribute, koji omogućuju život jednom narodu.

Prva hrvatska loža, »Hrvatska vila«, dotično »Ljubav bližnjega«, osnovana je pod masonskim vrhovništvom madžarske Velike lože. Suočena s vladajućom konstelacijom u zemlji, hrvatsko je masonstvo tada podržalo političku ideologiju Koalicije. Otada datira u našem masonstvu jugoslavenska misao, koja se poslije izrodila u slijepo masonsko prihvaćanje Aleksandrova integralizma i velikosrpske dominacije.

Dok su masonske lože diljem svijeta zadržavale i čuvale svoj nacionalni karakter, Adolf Mihalić, jedan od prvaka (ne samo u vremenskom smislu) hrvatskog masonstva, izjavljivao je da on nije hrvatski mason, da je samo rođen u Hrvatskoj, da je samo slobodni zidar. Takav

kozmopolitizam lako je doveo masone da budu plijen najprije madžarskih, a onda i srpskih masona da se, preciznije rečeno, uopće ne dosjete da osnuju, ako već hoće da budu masoni svoje neovisno hrvatsko masonstvo.

Međutim, ipak je jugoslavenska ideja nailazila u nekih masona na žilav otpor, pa su rasprave o toj temi izazivale i krize. Već godine 1913. spor je doveo do toga, da je gotovo polovica članova napustila ložu »Ljubav bližnjega« i osnovala zasebnu ložu »Maksimilijan Vrhovac«. Ova loža, inače najveća zagrebačka loža, ostala je na liniji integralnog aliter velikosrpskog jugoslavenstva sve do svoga prestanka, godine 1938. Do još žešćeg spora došlo je godine 1919/1920, kada je osnovana Velika loža i kada se radilo o podvrgavanju hrvatskih loža Velikoj loži SHS. Tada je mnogo starijih masona s ogorčenjem napustilo masonstvo. To je bilo u vrijeme, kada je jedan drugi masonski prvak, Veljko Tomić, pisao da su »Velika Srbija, odnosno Velika Hrvatska u suštini iste ideje«. Tako je u lipnju 1919. na inicijativu hrvatskih masona konstituirana jugoslavenska »Velika loža SHS Jugoslavije« sa sjedištem u Beogradu, na način da su njoj bile podređene sve hrvatske lože kao i srpske lože u Beogradu. A da ravnopravnost bude očita novokonstituirana Velika loža bila je pod vlašću srpskog Vrhovnog savjeta, u koji masoni prečani nisu imali pristupa, jer su njihove lože bile »ivanjske« lože tj. lože od samo tri stupnja, dok su neke srpske lože bile »škotskog« obreda s 33 stupnja. Takva situacija bila je predmet opetovanih prosvjeda hrvatskih masona.

Krize su se, međutim, stalno ponavljale, a političke prilike u zemlji nisu nikako olakšavale suradnju hrvatskih masona pod jugoslavenskom firmom. Lože su se cijepale, disidenata je bilo sve više, dok se najednom 1926. nisu pojavile u Zagrebu tri lože koje nisu priznavale vrhovništvo »Velike lože Jugoslavije«. One su osnovale svoju Veliku ložu »Libertas« (po svoj prilici u spomen Draškovićeve Velike lože prije 150 godina). Iako su osnivanju »Velike lože Libertas« bili povod razlozi osobne naravi i pomoć hrvatskih Židova, koji su bježali od nesnošljivosti jugoslavenskih šovinista, »Velika loža Libertas« bila je napadana kao separatistička i radićevska. Premda to nije bilo točno, »Velika loža Libertas« nikada nije nijekala svoje hrvatstvo, dok se, na primjer, u loži »Maksimilijan Vrhovac«, koja je kao svoju dogmu zastupala ideju etničkog jedinstva Hrvata i Srba, nije moglo ni zamisliti, a kamoli govoriti da opstoji hrvatski narod. No »Velika loža Libertas« bila je predmetom opetovanih sabotaža sa strane jugoslavenski orijentiranih masona, tako da nikada nije postigla serioznu afirmaciju.

Zanimljive su razlike, koje proizlaze iz ustava kako »VL. Jugoslavije« tako i »VL. Libertas«. Dok prva obvezuje masone »da brane slobodu, samostalnost i nepovredivost celine Jugoslavije«, dotle druga uopće nema toga paragrafa. Prva izjavljuje da masoni »tolerišu svačiju veru«, druga pretpostavlja u članova saveznih loža »vjeru u Velikog graditelja sviju svjetova«, bilo kako se zvao. Kad se o tome govori treba napomenuti, čega u Mužića nema, da se svjetsko masonstvo dijeli u dvije grupe – teističku i ateističku. Prvoj stoji na čelu engleska »Velika loža«, dok drugu, manju predvodi »Grand Orient de France«, s kojom je engleska »Velika loža« definitivno raskrstila o tom pitanju 1878. godine. Prema tom ključu, »Libertas« bi se mogla uključiti među teističke lože, dok bi »Jugoslavija« bila na strani Grand Orienta (kako je zapravo i bila).

…U zagrebačkim ložama bile su zastupane sve grane privrede, slobodnih profesija, sudstva i uprave. I prema krnjem popisu članova, vidi se da su gotovo svi bili ugledni i sposobni ljudi. Velika je šteta, a možda i tragedija, što u nas ima u velikom broju renegata i ljudi koji ne znaju što su, a takvi su bili, u golemom broju naši masoni. Namjesto da pomognu svojoj zemlji, oni rade na njezinu uništenju. Samo da sebi olakšaju poslove i karijeru, oni tako svojoj domovini kopaju grob. Dobrotvorni i karitativni rad suvišno je spominjati, jer to iščezava u usporedbi sa zlom, koji su svojim političkim opredjeljenjem nanijeli svojoj domovini.

Protucrkveno stanovište jedna je od značajki modernoga hrvatskog masonstva. U Draškovićevim ložama bilo je biskupa, kanonika i župnika (a i danas u većini zemalja na

svijetu toleriraju jedni druge). Istina, ima animoziteta između Crkve i masonstva otkako je papa Klement XII. godine 1735. svojom bulom »In Eminenti« ekskomunicirao masone kad su još bili slabi i neznatni. Danas žive spokojno jedni uz druge. Dapače, ima i sporadičnih veza između nekih teističkih velikih loža i Vatikana. U našem konkretnom slučaju možda se povod protucrkvenom stanovištu naših masona može tražiti i u napadajima na njih biskupa Strossmayera: čim bi Rim rekao što protiv masona, odmah bi ih Strossmayer s bijesom napao. A ni to nije bila zapreka za spomenutog Mihalića da izjavi, već davno prije I. svjetskog rata, da je masonstvu prvi cilj borba ne protiv klerikalizma nego protiv katolicizma. I dalje, pravoslavlje naših Srba na spretan je način znalo potpirivati tu hrvatsku slabost, sretno što je u hrvatskim masonima moglo nalaziti jeftine janjičare protiv Katoličke crkve. To je išlo tako daleko da je jedan vodeći srpski mason, nakon otklona konkordata 1937, javno rekao da su najveći neprijatelji konkordata bili hrvatski masoni, kao da su silom htjeli postati uz dinastiju, armiju i pravoslavlje četvrti stup velikosrpske Jugoslavije. A to našim vajnim »hrvatskim« masonima sigurno može služiti samo na sramotu.

Jednu trećinu Mužićeve knjige zauzima opis ne toliko samog masonstva u Srbiji, koliko sav niz političkih težnji i pokreta, koji su tada, na početku stoljeća, duboko prožimali beogradski javni život te vršili i te kakav upliv na zemlje s ove strane Drine. Četnici i komite bili su svagdašnja pojava na beogradskim ulicama gdje ih je publika susretala sa srdačnošću i poštovanjem. Srbija je bila zemlja kojoj je jedini cilj bio teritorijalno širenje, u čemu je sudjelovao sav narod i za što nikakve žrtve nisu bile preteške. Mužić pomnjivo crta kako je Srbija znala organizirati svoju ekspanzionističku politiku, kojoj su na prvi dohvat bile zemlje Austro-Ugarske Monarhije. Borbenost tadašnjeg srpstva imponirala je omladincima iz prečanskih krajeva te se jugoslavenska ideja širila kao plima. Postojale su tajne i polutajne terorističke organizacije. Na primjer Crna ruka i Narodna odbrana. Čak se i društvo Trezvenosti bilo ukopčalo u tu djelatnost. U toj psihozi hrvatski su omladinci, npr. Tartaglia, Jukić i sl., zahvaćeni tim vrtlogom, gubili svoje trijezno mišljenje, tako da gotovo i nisu znali što rade. Od te psihoze do sarajevskog atentata bio je samo jedan korak. Dok se sve to govorilo u Beogradu, Austrija o tome ništa nije znala, pa je platila ceh. Mužić je naročitu pažnju posvetio sarajevskom atentatu te nastojao saznati, da li ima masonskih tragova u tom zločinu. Srpska vlada već je tada poduzimala sve da se izvuče od odgovornosti. Insceniran je dapače, Solunski proces, ne bi li se dokazalo da službena Srbija nije imala nikakvih veza s tim atentatom. Ali, tko danas, 70 godina poslije atentata, može bilo što dokazati? Spremanje na atentat bilo je opće poznato, pa je sigurno da su i neki masoni za to znali, no sigurno nisu bili mandanti…

Bojim se da Mužić pretjeruje u svojem viđenju moći internacionalnog masonstva. Masoni su bili velika pomoć Jugoslavenskom odboru tako i Kraljevini Srbiji. No, da je francuski Veliki Orijent bio upleten u marseljski atentat, to se čini previše fantastičnim. Danas takve misije vrše specijalni servisi, a ne masoni, jer je, kad se radi o njima, mnogo lakše otkriti tajne. A što se tiče prevrata od 27. ožujka, taj bi bio uspio i bez obzira na suradnju ili pak otklon masona, jer su engleski i američki servisi, a naročito engleske funte bile mnogo puta efikasnije nego masonska ingerencija, to više što je taj prevrat išao ne toliko protiv Njemačke koliko za tim da se sruše knez Pavle i Cvetković, koji su dali prevelike koncesije Hrvatima. Ne smijemo također zaboraviti da su srpski zemljoradnici, a i samostalci primali od Engleza 4000–5000 funti mjesečno od SOE-a, Special Operations Executive. Međutim, kako god bilo, izvan svake je sumnje da je masonstvo bilo vrlo moćna organizacija, koja je naročito na američkom kontinentu vodila u prošlom stoljeću mnoge pokrete za nezavisnost i oslobođenje. Na početku ovoga stoljeća ta je moć počela slabiti, iako je još i danas golem potencijal. Neizreciva je šteta što je hrvatsko masonstvo tako zatajilo i teško posrnulo na jugoslavenskoj ideji. Tako smo mi Hrvati opet jednom, kao toliko puta u svojoj teškoj prošlosti, bili na krivom mjestu u krivo vrijeme. Tko zna, možda će danas, nakon svršetka komunističkog

mračnjaštva, nove hrvatske generacije, oslanjajući se na hrvatsku masonsku ostavštinu, stvoriti jedno naše, zaista naše masonstvo, da nas afirmira u svijetu. To bi trebalo biti u nacionalnom smislu stvarno hrvatsko, i dakako ne antiteističko masonstvo.

Dr. Eugen Laxa (Brazil)*

* Dr. Eugen Laxa je slobodni zidar i jedan od vrlo istaknutih hrvatskih intelektualaca i gospodarstvenika u svijetu. Od njegovih studija posebno je važna ona koju je objavio kao koautor pod naslovom *The Drašković observance,* u časopisu »Ars Quatuor Coronatorum«, vol. 90 za 1977. godinu, publicirano u studenome 1978, s. 55–84.

# I.

# POČECI MASONSTVA U HRVATA

# 1. OSNIVANJE DRAŠKOVIĆEVE LOŽE

U Habsburškoj Monarhiji sve do pred svršetak osamnaestog stoljeća nije se smatralo, da je masonstvo opasnost po društveni poredak i tradicionalne duhovne vrednote. U Monarhiji čak nisu bile proglašene ni papinske bule protiv masonstva (Klementa XII. iz god. 1738, i Benedikta XIV. iz god. 1751), i to poglavito zaslugom masona Franje Stjepana Lotarinškoga, muža Marije Terezije. U Ugarskoj masonske ideje širili su osobito mladi plemići, koji su studirali u Njemačkoj, Francuskoj i Švicarskoj.

Masonstvo u Hrvata započeto je u njemačkim zemljama. Pojedini Hrvati postajali su članovi njemačkih loža. God. 1742. grof Sigismund Gondola – Gundulić bio je jedan od utemeljitelja bečke lože *Zu den drei Kanonen* i njezin starješina god. 1744. U tu ložu primljen je god. 1742. i grof Kažimir Drašković. Veliki dio prvih masona u sjevernim hrvatskim krajevima pripadao je vojničkom staležu. Najvjerojatnije je da su ti hrvatski časnici bili od Francuza upućivani u masonstvo. U Glini oko god. 1764. časnici Prve banske krajiške pukovnije, koji su se borili u sedmogodišnjem ratu (većinom pripadnici hrvatskog plemstva), osnovali su ložu *L'amitié de guerre (Zur Kriegsfreundschaft),*[1] za koju se zna sigurno od god. 1769. Tu je ložu osnovao vjerojatno grof Ivan Drašković. On je zato smatran osnivačem masonstva u Hrvata i svih južnih Slavena. Jezik lože *L'amitié de guerre* bio je najprije francuski, a zatim latinski.

Vjerojatno god. 1773. u Zagrebu je grof Ivan Drašković utemeljio ložu *Prudentia*, odnosno *Zur Klugheit.* Ova loža bila je prvobitno pod okriljem velike lože *Zu den drei Weltkugeln* u Berlinu i zna se, da je postojala još god. 1786. Ovoj loži pripadao je Maksimilijan Vrhovac, koji je postao zagrebački biskup.

Ložu u Osijeku utemeljio je oko god. 1773. veliki župan križevački grof Stjepan Niczky. Loža se zvala *Vigilantia* (poslije *Zur Wachsamkeit),* a radila je na latinskom, a od god. 1780. na njemačkom jeziku. Ova je loža prestala s radom početkom devedesetih godina XVIII. stoljeća. Iz sačuvanog popisa vidi se, da su njezini članovi bili pripadnici različitih staleža i različitih vjera (čak i neki visoki crkveni dostojanstvenici). Politički angažman pojedinih članova lože očituje se i u činjenici, da je njezin član, metropolita srijemsko-karlovački Stjepan Stratimirović poslao u Šumadiju top za rat protiv Turaka.

Moguće je paralelno s ložom u Osijeku osnovana 1773. i loža u Križevcima. Njezin je osnivač također grof Niczky. O ovoj loži zna se sigurno samo to, da je opstojala god. 1775. Vjerojatno je prestala opstojati god. 1777. Ne zna se ni njezin naziv.

Ložu u Otočcu (Lika) (vjerojatno pod imenom *L'invincible aux bras armés*) tvorili su sigurno časnici. Radila je od 1777. i to na francuskom jeziku. God. 1778. njoj je bio na čelu pukovnik Danijel Peharnik – Hotković. Kada se od god. 1778. lička pukovnija privremeno nalazila u Češkoj, časnici (najvjerojatnije iz navedene ličke i glinske lože) osnovali su na ratištu god. 1779. ložu *L'invincible aux bras armés.* Ova se loža poslije god. 1780. više ne spominje. Nema posebnih podataka ni o loži u Karlovcu *(Zur Tapferkeit* ili *Zur Stärcke),* koja je mogla nastati oko god. 1780, jer se ne spominje god. 1785. Ta loža poslije god. 1785. više ne opstoji.

U Varaždinu je god. 1772. osnovao ložu *slobodnih tesara (der freien Zimmerleute)* ruski kapetan Breščić zajedno s grofom Niczkyjem i odvjetnikom Kuglerom. Kad je Breščić napustio Varaždin, ova je loža imala samo pet članova, koji su u ožujku god. 1772. na poticaj pukovnika grofa Ivana Draškovića, na sastanku u Zagrebu, odlučili napustiti formom jednostavnije »tesarstvo« i prijeći u »zidarstvo«. Tako je 1772. nastala loža *L'union parfaite* u

---

[1] Neki autori misle (bez posebnih dokaza) da je ova loža utemeljena 1759. Usp. Branko Šömen, *Hrvatsko slobodno zidarstvo stvoreno je u Glini.* Hrvatski Obzor, V/1999., 229, 66-67.

Varaždinu, koja je radila na latinskom jeziku i kojoj je prvi starješina bio grof Stjepan Niczky. Vjerojatno su neki od članova ove lože prije, kao časnici u pruskom zarobljeništvu u Magdeburgu, tamo postali članovi lože *L'union parfaite,* koju su, vjerojatno, osnovali Francuzi. God. 1774. ili 1775. ova je loža promijenila ime u *Libertas (Zur Freiheit).* Ona je poslije postala maticom Draškovićeve Velike lože. Ova se loža od god. 1780. više ne spominje. U Draškovićevim ložama govorilo se latinskim jezikom, a samo lože u Glini i Lici mogle su upotrebljavati talijanski jezik.

Zbog latinskog jezika grof Ladislav Erdödy sa svojim tajnikom u proljeće god. 1774. istupio je iz lože *Zur Freiheit,* da bi osnovao ložu na njemačkom jeziku. Teškoće u ostvarenju te namisli pomogao mu je otkloniti grof Franjo (Lovro) Drašković, tako da su petorica braće uspjeli osnovati god. 1775. ložu *Zu den drei Drachen* u Varaždinu. Radi konstituiranja ova se loža obratila bečkoj loži *Zur gekrönten Hoffnung,* koja je bila pod zaštitom *Velike njemačke zemaljske lože* u Berlinu. Do konačnog konstituiranja došlo je god. 1776. Te je godine, naime, ova loža promijenila ime *u Zur Freundschaft.* Pojedini članovi ove lože pripadali su raznim staležima i vjerama. Loža je prestala s radom vjerojatno god. 1786.

Kad se iz varaždinske lože *L'union parfaite* grof Niczky obratio na ložu *Zu den drei Adlern* u Beču, došlo je 17. siječnja 1774. do sporazuma po kojemu je ova varaždinska loža prihvatila sve diktate navedene bečke lože da bi došla pod njezinu zaštitu. Međutim, ubrzo se utvrdilo, da navedena loža u Beču nije bila ovlaštena da sklapa takve ugovore i da se trebalo obratiti u Prag. U Pragu je procedura o priznanju varaždinske lože tekla sporo, a u međuvremenu su Drašković i Niczky odlučili osnovati nezavisnu veliku ložu. Grof Drašković dao je ložama u Glini i Zagrebu zajedničko ime *Militärischen Union (Union militaire),* a grof Niczky nazvao je lože u Varaždinu i Križevcima jednim imenom *Freie Union.* Na generalnoj skupštini tih četiriju loža u Brezovici 1775. utemeljen je Draškovićev sustav pod imenom *Latomia libertatis sub corona Hungariae in Provinciam redacta (Die Freimaurerei der Freiheit).* Ova velika loža s velikim majstorom na čelu podijeljena je u dvije komendature »ultra Savam« (Glina i Zagreb) i »cis Savam« (Varaždin i Križevci), kojima su na čelu stajali komendatari kao zastupnici velikoga majstora.

Na skupštini u dvorcu Klenovnik god. 1777. bilo je zastupljeno sedam loža (uz četiri navedene još one iz Osijeka i Like, te *Magnanimitas* ili *Zur Grossmut* iz Budimpešte, također utemeljena od Draškovića i to 1775.) i prihvaćena je Konstitucija, kojom je proglašena nezavisnost od svih stranih loža. Statut i ritual (Draškovićeve opservancije) prihvaćeni su 17. prosinca 1777. u Varaždinu. Velika se loža konstituirala početkom god 1778. s grofom Ivanom Draškovićem kao velikim majstorom na čelu i po njezinu sustavu radilo je devet loža.[2] Druga loža u Varaždinu nije se priključila Draškoviću, nego je ostala pod okriljem *Velike lože* u Berlinu.

Draškovićeva opservancija u svojoj biti temeljila se na eklektičkom izboru poznatih masonskih sustava. U ovoj opservanciji novi se član kod primanja svečano zaklinjao, da će masonsku tajnu vječno u srcu čuvati i da je ne će ni na koji način odati profanima, u koje spadaju i njegovi prijatelji i srodnici. U nastavku zakletve on je prisegao svojoj masonskoj braći vječno prijateljstvo i ljubav uz pristanak na najgore uništenje, ako drukčije postupi. Starješina je posebno prijetio kandidatu za slučaj izdaje neizbježnom osvetom, od koje ga, kako mu je izričito naglašeno, ne će moći zaštititi »ni oltari, ni crkve, ni kraljevska

---

[2] »Anfang der 8o-er Jahre des 18. Jhdts. gehörten der Draskovich-Observanz die Logen »Zur Freiheit« in Warasdin, »Zur Klugheit« in Agram, »Zur Kriegsfreundschaft« in Glina, »L'Invincible aux bras armés (Militarlöge des Likaner Grenzregimentes), »Zur Grossmuth« in Pesth, »Zur Wachsamkeit« in Esseg, »Zur Verschwiegenheit« in Pressburg, »Zu den Drei Weissen Lilien« in Temesvar und »Zum Grünen Löwen« in Prag an.« (Krivanec Ernest, *Die Anfänge der Freimaurerei in Österreich*, s. 189. Tekst je objavljen u knjizi Reinalter Helmut i dr., *Freimaurer und Geheimbünde im 18. Jahrhundert in Mitteleuropa.* Izd. Suhrkamp, 1983, s. 404.)

prijestolja«.[3] S Draškovićem je u Hrvata uvedeno i masonsko načelo staleške jednakosti. Tako su se u ložama uz aristokrate nalazili i njihovi sobari. Međutim, ovo se pokazalo kao nebitan slučaj, jer je ubrzo u povijesti masonstva hrvatskih zemalja, uostalom i drugdje u svijetu, ta proklamirana staleška ravnopravnost praktično vrijedila samo za nositelje političke, duhovne i financijske moći. Uz navedene iznimke na samim povijesnim počecima masonstva pripadnici apsolutne većine naroda (seljaci i poslije radnici) nisu mogli ući u njezinu strukturu. Treba naglasiti, da se iz duha Draškovićeve konstitucije nametala sumnja u pravednost opstojanja kmetstva. S masonstvom je u Hrvata započelo i konkretno ostvarivanje načela nacionalne i vjerske ravnopravnosti. Židovi su bili ravnopravni članovi u hrvatskim ložama.

U Hrvata u XVIII. stoljeću davanjem primjera u zanemarivanju vjerskih razlika prednjačili su duhovnici. Dio hrvatskog katoličkog klera, bez obzira na osude masonstva od vrhovne crkvene vlasti u Rimu, koje mu nisu mogle ostati nepoznate, kao da nije osjećao nespojivost katolicizma i slobodnog zidarstva. Od ukupno poznata 83 člana loža u Zagrebu *(die Klugheit),* Karlovcu *(die Stärke),* Varaždinu *(die Vorsicht) i* Osijeku *(Vigilantia)* 13 ih je bilo iz redova svećenstva, što iznosi 15,7 % od ukupnog broja, dok se prosjek klera u drugim ložama Habsburške Monarhije procjenjuje, na temelju dosadašnjih istraživanja, na svega 5 %.[4]

U Beču se počelo misliti, da se osnuje samostalna velika loža koja bi obuhvaćala sve lože u Monarhiji. Tu bi ložu tvorile provincijalne velike lože, od kojih bi jedna bila ugarska provincijalna loža s Hrvatskom, Slavonijom i Dalmacijom. Na ovaj prijedlog Drašković je sazvao konvent u Pešti 28. veljače 1781. On je nakon određenih raspravljanja na terenu javio u Beč da napušta svoj posebni sustav i da se njegove lože slažu sa sjedinjenjem. Konačno je godine 1784. u Beču konstituirana nova Velika loža, a provincijalni veliki majstor ugarskih i hrvatskih loža (Hrvatska, Slavonija i Dalmacija) postao je grof Karlo Palffy. Poslije Draškovićeve smrti ne zna se ništa posebno o ložama u Hrvatskoj. Poznato je ipak, da je zagrebačka loža početkom 1786. bila u vezi s peštanskom ložom *Zur Grossmut.*

Neki su Hrvati, kao i pripadnici drugih naroda, pristupali u lože smatrajući najvjerojatnije, da će im to poslužili kao sredstvo u pravljenju karijere (na ovo sliči na primjer ulazak u masonsko bratstvo poznatog pustolova Stjepana Zanovića).[5] Međutim, čini se, da većinu hrvatskih ljudi u početku privlači k masonstvu prvenstveno intimna sklonost tih ljudi prema okultnim ili tajnim revolucionarnim akcijama. Najčešće su kod njih istodobno postojale obje navedene sklonosti. Tako se govorilo da su mnogi članovi lože *Magnanimitas,* posebno oni koji su pripadali višim stupnjevima, bili zainteresirani za alkemiju i da je ta loža imala svoj laboratorij.[6] Grof Ivan Drašković je želio da se lože, osim filantropskom aktivnošću, bave i društveno-političkim zadacima.[7] On nije jedini imao ovakva shvaćanja. Zna se, na primjer, da je grof Juraj Drašković slovio kao čudak »radi svojih radikalnih i prevratnih ideja«. On, očito u tajnim misijama, »obično putuje kao trgovac Đuro Farkaš i pod inim imenima« po Njemačkoj, Švicarskoj i Francuskoj.[8]

Masoni su se u svijetu, pa i u Hrvata, povezivali na međunarodnom području, a svojom su aktivnošću značajno utjecali na nastajanje novih intelektualnih i političkih zbivanja. Osobito je važan rad Ignjata Martinovića, katoličkog franjevca (podrijetlom Srbina), koji je, odgojen na djelima istaknutih masona Jean-Jacauesa Rousseau-a, Montesquieu-a i d'Holbacha, postao fanatičan ateist i antiklerikalac. On je predvodio profrancuski »jakobinski« pokret u Ugarskoj i pripremao plan o podizanju revolucije. Prema rezultatu povijesnih istraživanja masona F.

---

[3] Abafi Ludwig (Aigner Ludwig), *Geschichte der Freimaurerei in Österreich – Ungarn.* II, Budapest, 1891, s. 363.

[4] Josip Kolanović, *Jedna sporna epizoda iz života Maksimilijana Vrhovca,* Croatica Christiana Periodica, V/1981. 7.

[5] Usp. Mirko Breyer, *Antun conte Zanović i njegovi sinovi*. Matica hrvatska. Zagreb, 1928. s. 157.

[6] Eugen Laxa, *The Drašković Observance. Ars Quatour Coronatorum,* vol. 90 za studeni 1978. s. 63.

[7] Vaso Bogdanov, *Historija političkih stranaka u Hrvatskoj.* Zagreb. 1958. s. 23.

[8] *Glasnik slob .˙. zid .˙. lože Ljubav bližnjega u or .˙. Zagreb*, I/1913, 3–4, 17–24.

Šišića i E. Laxe Ignjat Martinović je bio mason. Biskup Maksimilijan Vrhovac je priznao da je za trogodišnjeg boravka u Beču posjećivao Martinovića dva do tri puta mjesečno.[9] Nije teško pretpostaviti, da su ovi kontakti održavani po masonskoj liniji. Vaso Bogdanov tvrdi da su u razdoblju od god. 1780. do god. 1848. nositelji političkih zbivanja u Hrvatskoj bili: 1. slobodni zidari, jozefinisti i jakobinci, 2. konzervativci, 3. ilirska stranka, 4. narodna stranka i 5, madžaroni. Po njemu u javnom životu Hrvatske i Ugarske u drugoj polovici XVIII. stoljeća najvažniju ulogu imaju: l. slobodno zidarstvo, 2. jozefinistički pokret i 3. zavjera ugarsko-hrvatskih jakobinaca. Bogdanov posebno ističe da su u drugoj polovici XVIII. stoljeća jozefinistički i jakobinski pokret bili tijesno povezani sa slobodno-zidarskim organizacijama u Hrvatskoj. On zaključuje da su »gotovo svi ugarsko-hrvatski reformatori osamdesetih i početkom devedesetih godina, a isto tako i potonji revolucionari, učesnici u zavjeri Martinovićevih jakobinaca, bili nekadašnji članovi slobodnozidarskih loža... Od osobite je važnosti, da je ta toliko važna društveno-politička ustanova bila u to vrijeme od svih ugarskih zemalja najraširenija u Hrvatskoj, i da su na čitavom teritoriju Ugarske u njoj vodeću ulogu igrali Hrvati. Neosporni tvorac takvih slobodnozidarskih organizacija ne samo u Hrvatskoj, nego i u široj Ugarskoj i, u uspoređenju sa sličnim društvima u inozemstvu, daleko najnapredniji i najslobodoumniji slobodnozidarski ideolog bio je graničarski pukovnik grof Ivan Drašković.«[10]

Nakon neuspjeha Martinovićeve urote dolazi do zabrane svih tajnih društava ukazom cara Josipa od god. 1795. Tada i u Hrvata lože prestaju s radom.

[9] Bogdanov, ibid., s. 53.
[10] Ibid., s. 18, 21–22. Usp. V. Bogdanov, *Jakobinska zavjera Ignjata Martinovića*. Novinarsko izdavačko poduzeće, Zagreb, 1960, s. 228.

## 2. MASONSTVO OD FRANCUSKE OKUPACIJE DO ILIRSKOG POKRETA

Do procvata masonstva u Hrvatskoj dolazi za vrijeme francuske okupacije naših krajeva. Napoleon se masonstvom »služio kao svojim potajnim generalštabom... za širenje liberalnih ideja i kultiviranje carskog kulta po svim onim krajevima gdje je on vladao«.[11] Veliki majstor francuskog *Velikog orijenta* bio je Napoleonov brat i španjolski kralj, Joseph, a drugi Napoleonov brat Louis Napoleon njegov zamjenik, a carev šurjak i napuljski kralj Murat bio je veliki majstor francuskog *Velikog orijenta,* a Eugène de Beauharnais, Napoleonov pastorak, veliki majstor *Velikog orijenta* Italije u Milanu.[12] Nedvojbeno je, da su dalmatinske lože po svojoj pripadnosti talijanskom ili francuskom Velikom orijentu bile frankofilski nastrojene i da su njihove simpatije za Francusku »išle katkad toliko daleko da su se sinovi dalmatinskih masona oduševljavali ne samo za načela francuske revolucije, nego i za samu Francusku za koju bi i poginuli«.[13]

U doba francuske okupacije naših krajeva u masonstvo su ulazili iz uvjerenja pristaše novih republikanskih i sličnih ideja, ali i neki koji su pod francuskom upravom mislili praviti karijeru kao masoni. Kako je tekla francuska okupacija naših zemalja tako se širilo i masonstvo.

Masona je u Rijeci bilo već u drugoj polovici XVIII. stoljeća. Ali, među njima je hrvatski etnički element bio beznačajan, a takav je bio i masonski utjecaj na hrvatski puk. Zapadna Istra priključena je god. 1805. Italiji, a god. 1809. Ilirskim Provincijama, kojima je središte bilo u Ljubljani (u kojoj je ubrzo poslije dolaska Francuza započela rad *Loge Franco – Illyrienne, sous le titre distinctif des amis du Roi de Rome et de Napoléon).* Loža u Kopru osnovana je u svibnju god. 1806, najprije pod okriljem *Velikog orijenta Italije,* a zatim god. 1809. pod okriljem francuskog *Velikog orijenta.* Postojala je loža i u Poreču.

U Dalmaciji bilo je masona i prije francuske okupacije. Ti su masoni tada pripadali loži u Veneciji, jer posebnih loža nije bilo. Naskoro poslije dolaska Francuza u Dalmaciju u Zadru je u ožujku god. 1806. osnovana loža, u kojoj su prihvaćena pravila 31. listopada, a zvala se *Loge de Saint Jean de Jérusalem Franco – Dalmate sous le titre distinctif Eugène Napoléon à l'Orient de Zara.* Pod ovu ložu spadali su i masoni iz Šibenika, a ona je od početka pa dalje trajno bila pod okriljem Velikog orijenta u Milanu. Iste je godine osnovana loža u Splitu, kojoj se ne zna ime, i pod nju su spadali masoni iz Trogira i Makarske. U Kotoru je loža osnovana god. 1807. pod imenom *L'orient de Cattaro Des Amis de la Victoire,* pod Velikim orijentom u Parizu.

U Karlovcu masonska loža *Saint Jean de Croatie* osnovana je god. 1808. pod zaštitom francuskog Velikog orijenta. Ovu su ložu utemeljili poslije svoga dolaska u Karlovac francuski činovnici i časnici i za nju su poslije nekoliko mjeseci uspjeli pridobiti i »par Hrvata«. Među ovim Hrvatima prvi su postali masonima karlovački gradonačelnik i katolički župnik u Dubovu. Njih dvojica odmah su se dali na propagandu za masonstvo među domaćim pučanstvom. Ali, »s malo uspjeha«.[14]

U Dubrovniku je već prije dolaska Francuza, posebno među pučanima intelektualcima, djelovala skupina masona i njima sklonih osoba. Medo Pucić piše, da je u Dubrovniku zarana nastalo masonstvo koje je, premda mu se vlada protivila, pridobilo u malo vremena dobar dio

---

[11] F.(erdo) Š.(išić), *Masonstvo u Napoleonovoj Iliriji,* Šestar, IV/1924, 3–4, 22–24. (Prema Šišiću u hrvatskim zemljama bili su masoni, između ostalih, maršal Marmont i guverner Dalmacije Vicenzo Dandolo).

[12] Jean-André Faucher, *Dictionnaire maçonnique.* Izdanje Picollec, Pariz, 1981; Michel Gaudart de Soulages – Hubert Lamant, *Dictionnaire des Francs-maçons français.* Izdanje Albatros, s. 76, 77, 421 Pariz 1980.

[13] Grga Novak, *Povijest Splita,* III, Čakavski sabor, Split, 1978, s. 1722–1723.

[14] Imbro Ignjatijević – Tkalac, *Uspomene iz mladosti u Hrvatskoj.* Srpska književna zadruga, kolo XXVIII, br. 187, Beograd, 1925, s. 30.

vlastele i pučana. Utjecaju masonstva pripisuje Pucić i poseban utjecaj talijanske književnosti.[15] Loža u Dubrovniku *L'Étoile Illyrienne* vjerojatno je počela djelovati krajem 1808. ili početkom 1809., ali je sigurno da je 1810. god. pod francuskom okupacijom došla pod zaštitu francuskoga Velikog orijenta. Francuski pristaše, pretežno okupljeni u građanskom klubu i francuskoj loži, tvorili su »samo manjinu«.[16] Veliki broj loža i braće pokazuje, »da su u praksi lože vršile moćan utjecaj na javni život, koji se održavao u francuskoj upravi, a koji su provodili koje oficiri koje činovnici velikim dijelom članovi loža«.[17]

Bez obzira na više od 250 masona u francuskoj»Iliriji« oni nisu imali svoj Veliki orijent. Masonske lože u našim krajevima od god. 1809. pripadaju pod okrilje francuskog Velikog orijenta, osim Zadra i Splita, koji su tada bili ostali pod milanskim Velikim orijentom. Utemeljitelji ovih loža bili su, gotovo svi, francuski časnici i službenici, dok su članovi postajali i domaći ljudi, i to kako katolici tako i pravoslavni. U ljubljanskoj i karlovačkoj loži govorilo se francuskim, a u ostalim ložama francuskim i latinskim jezikom. Obredi u svim ovim ložama kod primanja, tajni znakovi, amblemi i hramovi bili su u biti isti kao u današnjem masonstvu. U ovim ložama bilo je i više katoličkih svećenika. Međutim, uz iznimku većeg dijela talijanskog katoličkog klera u zapadnoj Istri, hrvatski katolički kler bio je u najvećoj mjeri protufrancuski i protumasonski raspoložen. U odnosu na francuske okupatorske vlasti većina hrvatskog svećenstva, koje je vršilo golem utjecaj na puk, zauzelo je izrazito neprijateljsko držanje. Kad su god. 1813. Francuzi morali napustiti Karlovac, građani su provalili u ložu i pobacali kroz prozor na ulicu sve masonske materijale i znakove »uz urnebesni smijeh, a zatim su te stvari bile spaljene na trgu«.[18] Iste god. 1813, kad su Francuzi morali otići iz Kotora, na Trgu svetog Tripuna spaljen je masonski alat, amblemi i spisi.[19] Za to spaljivanje matica, knjiga i protokola kotorske lože odgovoran je crnogorski metropolit.[20] Protjerivanjem Francuza iz hrvatskih zemalja masonstvo se u krajevima koji su pripali Habsburškoj Monarhiji, gasi. Naime, vlasti su u Monarhiji pod dojmom francuske revolucije već odlukom od 27. travnja i dekretom od 29, prosinca god. 1801. tražile od državnih službenika i prisegu da nisu nikad pripadali i da ne će pripadati ni jednom tajnom društvu. Međutim, i nakon tih odluka masonstva u Monarhiji nije posve nestalo. Tako se zna, da je poslije odlaska Francuza bilo Dubrovčana masona, i to ponajviše pomoraca, kapetana ili onih, koji su odlazili u Ameriku i tamo bili upisani u lože.[21]

Poslije pada Napoleona dio masona u hrvatskim zemljama stavio se na raspolaganje Englezima, koji su mnogo radili na stvaranju i podupiranju tajnih društava. Sljedba karbonara osnovana je u Dalmaciji svršetkom god. 1813. ili početkom god. 1814. na otoku Visu, koji su Englezi smatrali u to vrijeme svojom bazom, da bi tako imali vlast nad Jadranom.

Od god. 1814. do svršetka god. 1818. tajne sljedbe (masoni, karbonari, gvelfi) slobodno su se širile u Dalmaciji, osobito u Splitu i Zadru. Vagel, generalni direktor policije u Veneciji, obavijestio je 1. travnja 1818. vlasti u Zadru, kako je saznao, da u Splitu i ostaloj Dalmaciji ima više osoba. koje su raspuštanjem masonskih loža, kojima su pripadale, stupile u društvo karbonara i da se dopisuju s ložama u Bologni, Ferrari, Reggiu, Rimu i Napulju, a da je među njima najviše trgovaca.[22] Neki su se od masona već god. 1814. odrekli masonstva.[23] Dvije

---

[15] M. Šrepel, *O latinskoj poeziji Junija Restija.* Rad JAZU, knj. CXIV, Zagreb, 1983, s. 116.
[16] Vinko Foretić, *Povijest Dubrovnika do 1808*. Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb. 1980, s. 438–455.
[17] F. Šišić, ibid., s. 27.
[18] I. I. Tkalac, ibid., s. 41.
[19] France Kidrič, *Framasonske lože hrvaških zemelj Napoleonove Ilirije, v poročilih dunajskega policijskega arhiva.* Rad JAZU, knj. 206. Zagreb, 1915, s. 60.
[20] HAZ, *Presidijalni spisi*, br. 5902 od 20. kolovoza 1814.
[21] *Framasuni u Hrvatskoj*. Crvena Hrvatska, Dubrovnik, VI/1896, 3, 3.
[22] HAZ, *Presidijalni spisi*, broj 768/597 od 1. travnja 1818.
[23] Ibid., broj 5902 od 20. kolovoza 1814.

najbrojnije talijanske skupine žive u Zadru i Splitu, »dakle u gradovima gdje je bilo najviše karbonara«, među kojima je i bilo najviše Talijana, tako da su karbonarski utjecaji znatno manji u Dubrovniku i Boki Kotorskoj.[24] Dalmatinska liberalna javnost, koju tvori malo građanstvo, a posebno inteligencija, pod utjecajem masonstva i karbonarstva potajno podržava načela napuljskih istomišljenika u liberalnim shvaćanjima, čije ideje najviše prenose naši pomorci kao prijevoznici između dviju obala.[25] Članovi, odnosno utjecajne osobe u tim sektama, a u razdoblju od god. 1814. do god. 1820. sastojali su se prvenstveno od Talijana, zatim od Hrvata, Engleza, Francuza i drugih. Broj i utjecaj karbonara u navedenom razdoblju u Istri je bio znatno manji nego u Dalmaciji. U ovim po imenu različitim tajnim sektama vladalo je u biti duhovno jedinstvo, tako da jedan mason nije trebao polagati posebnu, novu zakletvu, ako je bio primljen u neku drugu po imenu gledano nemasonsku organizaciju. Na političkom području sve su ove sekte bile izrazito u antiaustrijskoj službi, pa nije čudno, da ih je austrijska vlast bespoštednim akcijama god. 1819, a osobito između god. 1820. i god. 1822., uništavala.[26] Već u relativno kratkom razdoblju od francuske revolucije do Napoleonova pada masonstvo se i u hrvatskim zemljama potvrdilo kao politizirana ustanova, koja je na ovom prostoru bila najprije u službi francuskih, a neposredno zatim u službi engleskih probitaka.

God. 1824. konačno u hrvatskim zemljama za duže razdoblje prestaje svaki spomen na masonstvo. Međutim, tim privremenim uništenjem masonstva nisu onemogućeni i njegovi duhovni plodovi. Francuska masonska vladavina od god. 1806. do god. 1814. očitovala se u jednoj upravno-političkoj jedinici, koja se temeljila na određenoj zemljopisnoj cjelini, a koju je tvorilo pučanstvo istog ili sličnog jezika. Ova je činjenica u nekih pojedinaca, posebno u intelektualnim krugovima, stvorila ili pojačala već postojeću ideju etničkog jedinstva u kojemu su jezične, pa i vjerske razlike izgledale kao nebitne, pa je to rodilo i želju za političkim zajedništvom, koje se činilo mogućim pod već donekle udomaćenim ilirskim imenom. Na taj način u masonstvu se dobrim dijelom začeo u Hrvata tzv. ilirski pokret ili hrvatski narodni i književni preporod. U Hrvatskoj je prvi pokušao izdavati novine na hrvatskom jeziku Juraj Šporer iz Karlovca, liječnik, sin masona Josipa Šporera. Mason i biskup Maksimilijan Vrhovac, jedan je od prvih naših ljudi u sjevernoj Hrvatskoj (a moglo bi se reći i prvi), koji su radili na tome, da »ilirski«, tj. narodni jezik bude zajednički književni i službeni jezik, a imao je i određene pojmove o narodnom jedinstvu.[27] S obzirom na niz masona u rodu Draškovića, vrlo je vjerojatno, da je i prvak ilirskog pokreta grof Janko Drašković bio član pariške lože *Philanthropes reunis (L'union philantropique).*[28] Ilirskom pokretu se »pridružuju i neki bivši slobodni zidari i karbonari, među kojima se osobito ističe Stipan Ivičević, jedan od najistaknutijih dalmatinskih iliraca tridesetih i četrdesetih godina prošlog stoljeća«.[29]

Na temelju Napoleonove Ilirije gradili su ideju narodnoga jedinstva oni, koji su na svoje oči gledali utjecaj francuske uprave, a mladi Ljudevit Gaj bio je samo agitator obnovljenog ilirizma.[30] »Sinovi i unuci bivših slobodnih zidara bili su naime oni, koji su u tom pokretu

---

[24] Stijepo Obad, *O karbonarima u Dalmaciji*, P. o. iz Zadarske revije, br. 1 za 1975. s. 98–99.
[25] Stijepo Obad, *Napuljska revolucija u očima dalmatinskih pomoraca.* P. o. iz Pomorskog zbornika, knjiga 8, Zadar, 1970, s. 727–736.
[26] Ostoja A.(ndrea), *La Carboneria e le sette segrete in Dalmazia e in Istria (1813–1824). Atti e memorie della Società dalmata di storia patria,* vol. VII, Roma, 1970, s. 36–38, 41, 128–158.
[27] F. Šišić, *Nepoznate stranice iz doba biskupa Vrhovca.* Novosti, XX/1926, 152, 3. Usp. Dragutin Pavličević, *Maksimilijan Vrhovac, Život i rad*. Oko, XI/1983, 282, 20.
[28] Ivan Bojničić, *Die Freimaurerloge Ljubav bližnjega in Zagreb.* Izdanje lože Ljubav bližnjega, Zagreb, 1917, s. 33.
[29] S. Obad, *O karbonarima u Dalmaciji,* ibid., s. 99.
[30] F. Šišić, *Masonstvo u Napoleonovoj Iliriji,* s. 28.

pokušavali ideje i planove svojih otaca privesti životu.« Ali, njih je u ostvarenju tih planova onemogućio apsolutizam.[31]

## 3. KVATERNIK I MASONSTVO

### LOŽA U SISKU

U austrijskom dijelu Monarhije masonstvo je bilo formalno zabranjeno. Međutim, u Istri, Dalmaciji, Bosni i Hercegovini bilo je masona, i oni su većinom pripadali madžarskoj, zatim talijanskoj i, najmanjim dijelom, srpskoj masoneriji.[32]

Odmah poslije revolucionarnih zbivanja god. 1848. razni emigranti iz Monarhije počeli su se ujedinjivati, ponajviše na masonskoj liniji, i kovati zavjere s ciljem, da sruše Habsburšku Monarhiju, protiv koje su bili i Hrvati. Ipak, pokušaj talijanskog masonstva, da u tu borbu uvuku neke hrvatske političke prvake nije uspio. Kad se je god. 1864. Eugen Kvaternik uključio u antiaustrijske aktivnosti i raspravljao o tome, da Giuseppe Garibaldi dođe u Hrvatsku (Garibaldi je mislio iskrcati se 14. kolovoza god. 1864. s 80.000 pristaša u Dalmaciji, ali mu je to talijanska vlada spriječila), ponuđeno mu je, u nekoliko navrata, da postane mason i da će steći viši stupanj. Kad je uočio naglašeni katolicizam u Kvaternika, sam ga je Adriano Lemmi (veliki majstor *Velikog orijenta Italije* od 17. siječnja god. 1885. do 31. svibnja god. 1896) u razgovoru 19. travnja god. 1864. u Torinu uvjeravao, da masoni »inače štuju svačije vjersko svjedočenje«, ali ga je Kvaternik shvatio kao »divljeg bezbožnika«, koji otvoreno ispovijeda, da mu je cilj »uništiti papinsku ne samo svjetovnu nego i duhovnu vlast, uništiti katolicizam, jer inače Italija ne može biti slobodna i riješiti se francuskog tutorstva«. Lemmi je zaključio, neka bude »što mu drago, mi od svoga puta ne odustajemo«. Kako je Kvaternik intimno bio protivan raditi zajednički s »ljudima koji sami priznaju da idu za uništenjem kršćanstva«, a koji nisu posebno skrivali ni talijanske pretenzije na hrvatsku obalu, on je svaku suradnju s masonstvom odbio.[33]

Kada su, poslije propasti Napoleonova carstva, u Dalmaciji likvidirane lože, splitski masoni nastavili su ilegalno kontaktirati s talijanskim masonstvom. Tako se »dogodilo da su talijanofilski masoni dominirali i u splitskom općinskom vijeću sve do sedamdesetih godina 19. stoljeća«. Splitski su »masoni i njihovi nasljednici bili glavni bastion najprije autonomaštva, a poslije i otvorenog iredentizma«.[34]

Organizirani prodor masonstva među Hrvate u sjevernoj Hrvatskoj počinje već sedamdesetih godina. Pokušaj masonstva da se učvrsti u Varaždinu ubrzo je propao. Glavni pokretač za osnivanje lože u Varaždinu bio je Ljudevit Karoly, koji je imao šezdesetih i osamdesetih godina 19. stoljeća u zajednici sa svojim bratom pod imenom »Braća Karolyi« »agenturni, komisijonalni i inkasatorni posao«. Masona je bilo dosta među tadašnjim uglednim veletrgovcima, trgovcima i obrtnicima. To su bili većinom stranci, a Hrvata manji broj. Do razvoja masonstva nije došlo zbog mjesnih prilika u Varaždinu, a posebno zato, što je god. 1878. propala varaždinska štedionica, kada su mnogi masoni izgubili veliki dio svoga imetka. Braća Karolyi su također izgubili veliki dio imetka pa su napustili Varaždin i odselili

---

[31] I. Bojničić, ibid., s. 35.

[32] Dakako, pojedinci su postajali masoni i u drugim državama. Tako je Slavoljub Bulvan, kao zlatarski radnik, primljen god. 1870. u ložu Cleveland 211 u Chicagu (Bojničić, ibid., s. 73).

[33] Cherubin Šegvić, *Drugo progonstvo Eugena Kvaternika godine 1861–1865*. Zagreb, 1907, s. 82–84, 90–92, 96, 201. (Ova knjiga je u stvari Kvaternikov dnevnik).

[34] Frano Baras, *Masoni stare Dalmacije.* Slobodna Dalmacija, XL/1982. 11679, 5.

se u Peštu. Odlaskom Ljudevita Karolyja propao je pokušaj učvršćenja jače masonske lože u Varaždinu.[35]

U Sisku su tri člana madžarske lože *Zur Vaterlandsliebe (Horaszeretet)* (Sigmund Feigl, Mathias Laxa i Aleksander Friedrich) zaključili, da će osnovati jedan slobodno-zidarski klub. Taj je klub konstituiran vjerojatno 1870. godine kao vjenčić, a odobren mu je rad (iz Budimpešte) tek 1872. Kad se broj sisačkih masona povećao, oni su odlučili osnovati svoju ložu. Osnovali su je pod imenom *Zur Nächstenliebe.* Posebno aktivan u osnivanju te lože bio je spomenuti Sigmund Feigl, inače agent dunavskog parobrodarskog društva u Sisku, koji je već god. 1870. bio član lože *Zur Vaterlandsliebe* u Baji. On je bio starješina sisačke lože od 1872. do god. 1878. Loža je uputila zemaljskoj vladi u Zagrebu dne 11. veljače god. 1872. molbu za potvrdu pravila. U molbi je navedeno, da će se loža brinuti »za razvoj i štitenje čovječnosti, za širenje prosvjete čovječanstva, počitanje zakona, i gojenje ljubavi prema kralju i domovini«. Vlastima je naglašeno, da su pravila »suglasna s pravili sličnih društvah postojećih u Ugarskoj«, a činjenica, da će nova loža biti podvrgnuta ugarskom Velikom orijentu, bitno je pridonijela, da su pravila odobrena 5. listopada god. 1872.[36]

Iz *Pravila,* koja su masoni poslali vlastima na odobrenje, nije se moglo zaključiti ništa konkretno o pravom smislu ove lože, kao ni masonstva uopće. Ta su *Pravila* namjerno stilizirana tako, da se lako može dobiti njihovo odobrenje. Tako u tim *Pravilima* sisačke lože, u odjeljku pod naslovom *Svrha,* stoji da je cilj »pravomu slobodnomu zidarstvu: unapređivati i štititi čovječnost, koja se u svih životnih odnošajih najvećma izkazuje u iskrenoj ljubavi bližnjega« (toč. I). U tim *Pravilima,* u odjeljku pod naslovom *Dužnosti,* navode se kao tri glavne zadaće slobodnog zidarstva, koje svaki član mora imati pred očima: »prama *Svemogućemu,* prama *svojem bližnjemu* i prama *samom sebi*« (toč. I). U istom odjeljku stoji, da zidar, koji nađe priliku, kod mladeži »doprinaša, da se već zarana ljubav prama Svemogućemu i domovini u mladahna srca ucjepi, jer prava kršćanska ljubav je stup države i temelj najviše obiteljske sreće. (toč. V). Posebno je određeno, da u loži »nesmije biti govor o vjerozakonu ni o politici« (toč. IX). Iz ovih *Pravila* proizlazilo bi, da je loža apolitična, religiozno kršćanska karitativna ustanova. Ali se u to izvan lože nije vjerovalo, već zbog stroge tajnosti rada i članstva u loži.

Statut ove lože potvrdio je 5. listopada god. 1872. namjesnik banske časti Antun Vakanović, i sam mason, član peštanske lože *Szent István*. Iz popisa masona vidi se, da su u loži u Sisku bili Židovi, Madžari i Hrvati. Ova loža počela je raditi početkom studenoga god. 1872. pod okriljem ugarskoga Velikog orijenta, ali u »kulturnom pogledu nije značila ništa«.[37] Loža je od samog početka radila samo na njemačkom jeziku, i, prema masonskom mišljenju, upravo to bijaše uzrok da nije mogla uhvatiti čvrsti korijen u Hrvatskoj, niti izvršiti utjecaj na duhovni razvoj i kulturni napredak naroda, u kojemu je djelovala.[38] Kada se ovome doda, da tada Sisak počinje gubiti svoje značenje na gospodarskom području, onda je potpuno razumljivo njezino nestajanje. Tako je ta loža god. 1885. stvarno prestala djelovati, a dalje je samo po imenu opstojala. Adolf Mihalić piše o tome slijedeće:

»Kako je dovoljno poznato prva loža u našim stranama u najnovijem dobu bila je »Zur Nächstenliebe« u Sisku, koju je osnovala budapeštanska »Grossloge von Ungarn für die drei Johannis – Grade«. Ona je u početku radila vrlo marljivo, dok joj je br. Feigl bio na čelu. No ta loža se nije nikad uzdigla nad lijepe bratske sastanke, duhovite govore i ugodne bijele trpeze. U kulturnom pogledu nije ona značila ništa, a nije ostavila ni jedan literarni spomenik. Njezini arhivi su posve sterilni i suhi, a ni zapisnici njezini ne pokazuju nikakvog traga radu u tom pravcu. Ona nije uspjela ni to da u svoj lanac povuče veću skupinu narodnih ljudi.

---

[35] NSB, *Zbirka rukopisa,* broj R-5547 (Nisam uspio posebno provjeriti točnost ovih podataka).
[36] IHRPH, *grupa VI,* inv. br. 3351.
[37] Milan Prelog, *Istorija slobodnog zidarstva,* Zagreb, 1929, s. 13.
[38] I. Bojničić, ibid., s. 39.

Pokušaj da se obrednik prevede na hrvatski, koji je iskrsnuo pod konac života ove lože, ostao je nedovršen, a nastojanje da se zidarstvo presadi u središte Hrvatstva, u Zagreb, nije također uspjelo. Nakon što je br ∴ Feigl otišao iz Siska 1878. počeo je ondje brzo jenjati zidarski pokret, dok nije 1885. uopće prestao svaki život te lože. Dne 22. II. 1885. održan je pod predsjedanjem br. Mallinarića zadnji rad. Prisutni bili su ova braća: Mallinarić, Hirschel, Wernak, D. M. Lowy, Persoglia, Pfau, S. Rankel i br. Hirschfeld iz Trsta kao gost. Toga dana radilo se je u sva tri stupnja, te su obavljena neka promaknuća. Vidi se, da su braća htjela opet pokrenuti nov život, no taj pokušaj nije uspio. Loža se više ne sastaje i kad je zatim i »Velika ugarska loža za tri jovanovska stupnja«, pretočivši se u »Simboličku veliku ložu Ugarsku«, također prestala, sisačka se loža više ne javlja u zidarskom životu nikako.«[39]

U povodu osnivanja sisačke lože objavljena je u Zagrebu god. 1873. knjižica pod naslovom *Slobodna zidarija.* Njezin je pisac Josip Rieger, profesor đakovačke teologije. Rieger je istaknuo, da su pravila ove lože vrlo loš prijevod pravila peštanske lože, u kojima je samo riječ »religios« zamijenjena riječju »kršćanski«. U vezi s ovim treba istaknuti, da je najveći protivnik masonstva u Hrvata u drugoj polovici XIX. stoljeća bio đakovački biskup Josip Juraj Strossmayer. Kad je papa Leon XIII. izdao 20. travnja god. 1884. encikliku *Humanum genus* protiv slobodnih zidara, već 15. svibnja god. 1884. Strossmayerov *Glasnik biskupija bosanske i srijemske* objavio je tu encikliku, u nastavcima, u hrvatskom prijevodu Josipa Riegera. Enciklika je zatim objavljena kao posebna knjižica a nakladi od oko 1.000 primjeraka, da je čita narod. Osim toga, Strossmayer je u Korizmenoj poslanici god. 1885. optužio masone, da su satanisti, da su u vezi s najstarijim neprijateljem kršćanstva – Židovima i da teže konačnom uništenju katolicizma.[40]

Zagrebački članovi sisačke lože osnovali su u Zagrebu god. 1881. vjenčić kojemu su u spomen na Ivana Draškovića dali ime *Zur Klugheit (Prudentia).* Pravi osnivač ovoga vjenčića bio je Antun Schlesinger, dugogodišnji urednik lista *Agramer Zeitung,* koji je bio primljen u sisačku ložu god. 1887. Ovaj vjenčić je prestao s radom »ne ostavivši za sobom gotovo nikakova traga«.[41]

Kada je sisačka loža stvarno obustavila rad, nakon dužih priprema dne 18. siječnja god. 1890. u Zemunu je osnovana loža *Stella Orientalis,* pod okriljem Velikog orijenta u Budimpešti. Članovi te lože bili su većinom Madžari, Židovi i Srbi. Kako ni ova loža »nije bila nacionalno hrvatska« i kako je god. 1896. premjestila svoje sjedište u Pančevo, ni ona dalje »nije imala upliva na razvitak slobodnog zidarstva u Hrvatskoj«.[42]

---

[39] A.(dolf) M.(ihalić), *Loža »Hrvatska vila«.* Šestar, VI/1927, 7, 143–144; usp. Bojničić, ibid., s. 39

[40] Andrija Spiletak, *Strossmayer o slobodnim zidarima.* Zagreb, 1932, s. 3, 4, 8, 9, 15, 19.

[41] Prelog, ibid.

[42] »Zagrebački vjenčić, koji je nosio ime drevne Draškovićeve lože »Zur Klugheit«, nije ostavio drugog traga do li nekoliko araka listovnog papira, providenog sa firmom. Bez toga ne bi se ni znalo, da je kada u Zagrebu postojao slobodno zidarski vjenčić toga imena.« (Mihalić, ibid.).

# II.

# POSTANAK I RAZVOJ HRVATSKOGA NACIONALNOG MASONSTVA

## 1. OSNIVANJE I RAD LOŽE HRVATSKA VILA

Loža *Stella Orientalis u* Zemunu važna je za povijest hrvatskog masonstva zato, što se u njoj raspravljalo o osnivanju lože u Zagrebu. Naime, u masonskim se krugovima shvatilo, da masonski pokret u Hrvatskoj ne će uspjeti, »ako ne uspije privući u zidarstvo domaći, autohtoni elemenat«, a također je i u madžarskom masonstvu »zavladao interes za Zagreb, jer se i ondje razabralo, da sudbina zidarstva u Hrvatskoj ovisi o Zagrebu«.[43] U radu na tome u Zemunu su se jako angažirali kapetan Levin Koller, rođen u Zagrebu, koji je 21. siječnja god. 1890. stupio u zemunsku ložu *Stella Orientalis* i nastanio se u Zagrebu, i Julius Stielly, prvo starješina zemunske lože, koji se također preselio u Zagreb. Obojica su od ugarske velike lože bila upućena na Ivana Bojničića, koji je primljen 3. travnja god. 1890. u peštansku ložu *Korvin Matyás az igazsagos*, i to tako, da je u jedan dan primio sva tri stupnja i dobio zadatak da osnuje ložu u Zagrebu. Bojničić se poslije toga stavio u vezu s drugim masonima u Zagrebu. To su bili Anton Schlesinger, Sandor Weis von Polna, Julius Huhn, Stefan – Stjepan Kosovac, Aleksandar von Pečić, Eugen Bothe i Slavoljub Bulvan.

A. Mihalić tvrdi da je pokret za osnivanje lože u Zagrebu počeo god. 1891. i da je najaktivnije na tome radio Koller. »On se stavi u sporazum sa Simonom Frangešom, umirovljenim profesorom i novinarom i toj dvojici pođe brzo za rukom da predobe za tu ideju nekoliko lica u Zagrebu, a među njima prof. Špiru Brusinu, Frana Folnegovića i Ivana Balaška, umirovljenog ravnatelja petrinjske preparandije. Doskora bijaše predobljen i Edmund Kolmar bankar, koji je tada u privrednim krugovima uživao veliki ugled. Zatim dr. Franjo Spevec, kr. sveučilišni profesor i još neki viđeniji ljudi iz činovničkih redova i iz građanstva. I pisac ovih redaka bio je među ovim pionirima... Godine 1891. održana je u Zagrebu gospodarska izložba, koja je polučila veliki uspjeh, a mađarski gospodarski krugovi kad su tu izložbu posjetili, imali su u svom društvu i Samuela Kocijana, poznatog Zagrebčanina, koji je tada bio namješten u ministarstvu financija u Budapešti. Među posjetiteljima zagrebačke izložbe bilo je i braće slobodnih zidara i to baš iz lože »Demokracija« najpače br. Moritz Gélleri, koji je tada bio veliki tajnik velike simb. lože Ugarske i vrlo uplivni predstavnik privrednih krugova ugarskih. Ti su ljudi predobili za zidarstvo Kocijana, koji je uskoro zatim u tu ložu i primljen. Među tim i u peštanskoj loži »Korvin Matyás« zanimali su se za osnutak lože u Zagrebu.«[44]

U Budimpešti su se našli 6. ožujka god. 1892. slijedeći kandidati iz Zagreba, koji su došli da budu primljeni u masonstvo: Spiridion Špiro Brusina, Ivan Balaško, Robert Fischbach, Anton Dutković, Adolf Mihalić i Edmund Kolmar. Fran Folnegović je posebno doputovao.
Svi su oni primljeni u madžarsku ložu *Demokratia.* Obred primanja svečano je obavljen u hramu simbolične ugarske *Velike lože.* Primanje je obavio Georg (Đuro) von Joanovics (Joanović) na hrvatskom jeziku, što je bio prvi i posljednji put, da se iz usta velikog majstora u ovom Orijentu čuo hrvatski jezik. Svi navedeni pojedinci iz Zagreba primili su najednom sva tri stupnja.

Novoprimljena braća lože *Demokratia* zajedno s navedenom braćom iz Zagreba zaključila su, da će u Zagrebu osnovati novu ložu. Dne 14. rujna god. 1892. konstituirana je u Zagrebu pod imenom *Hrvatska vila* uz pomoć navedene peštanske lože *Demokratia* i pod okriljem ugarske *simbolične Velike lože*, koja je novu ložu priznala već 21. rujna iste godine. Kad se u novom hramu 19. prosinca god. 1892. svečano radilo na prvom stupnju, bio je nazočan i mason Svetomir Nikolajević iz Srbije, tako da su veze između hrvatskog i srpskog masonstva uspostavljene odmah pošto je osnovana loža u Zagrebu. Ivan Bojničić, prvi starješina ove lože, uspio je da ugarska *Simbolična Velika loža* raspusti sisačku ložu *Zur Nächstenliebe* i da

[43] M. Prelog, ibid., s. 138.
[44] Mihalić, ibid.

akte i alat dobije nova loža u Zagrebu. Loža *Hrvatska vila* bila je prva loža, koja je počela raditi na hrvatskom jeziku.

Prema Mihaliću god. 1893. izbile su u loži razne nesuglasice. »Br. Bojničić postupao je dosta samovoljno. Kad je loža konstituisana otpremio je bez znanja lože, a u njeno ime jednu adresu velikoj loži, koja je išla dalje nego li je to većini braće bilo drago, jer je izjavila neko svečano obećanje, koje je moglo izgledati kao da loža preuzima neku političku misiju. Osim toga bilo je i nekih drugih pojava koje su pobuđivale sumnju da se hoće ložu uvući u jedan neželjeni smjer. Ali je bilo i drugih raznih momenata, koji su br. Bojničića prikazivali u jednom svjetlu koji ga nije činio podesnim da bude na čelu lože. To sve dalo je povoda, da je loža 1894. jednoglasno izabrala starješinom br. Brusinu. Čini se, da je to Bojničića, koji je bio vrlo slavičan, dosta zapeklo. U svom nastupnom govoru br. Brusina odmah je ocrtao smjernice za svoj budući rad, smjernice, za koje je držao, da ih ima loža usvojiti kao svoje ravnalo. On je držao, da se rad lože ima na kulturnom polju razviti. A na tom polju treba Hrvatima harmoničke saradnje između mađarskog, srpskog i hrvatskog naroda jer su ta tri naroda u stoljetnim borbama svojini i onako vazda dijelili istu sudbinu. Da bi ovu misao i vanjskim načinom simbolizovao, on je predložio jednog Mađara, jednog Srbina i jednog Hrvata kao počasne članove. To je tada oduševljeno i jednoglasno prihvaćeno.

Međutim su se prilike u loži sve više zaoštravale. Br. Frangeš mislio je da je najpreča misija lože borba protiv klerikalizma, a tu je borbu gledao u ratu protiv Strossmayera. Drugi nisu na tu stvar tako gledali. Br. Bojničić pako postupao je u nekoj trgovini s raritetama, koja se je razvila između njega i br. Kollera na način, da je potonjega teško oštetio. To je dovelo konačno do sukoba dok nije negdje u aprilu 1894. Bojničić izašao, te iz lože odnio tinte, pera, papir, a i lampe, tako da je zadnji rad u ložinskoj prostoriji u Ilici obavljen samo kod svijeće, a zadnji zapisnik ondje pisan je olovkom. Zadnji prijem u onim prostorijama obavljen je 1. III. 1894. kad je primljen br. Dominković. Odmah iza toga osvanula je u novinama cijela lista članova naše lože, a jedini Dominković nije bio spomenut i neka rijetka druga braća, koja su trčala u redakciju Obzora i osujetila publikovanje svoga imena. Bojničić je ujedno otkazao lokal i loža je istoga mjeseca ispraznila stan, a kako nije bilo drugog prikladnog stana, predane su stvari na čuvanje bratu Botheu u magazin. Tu su one počivale preko dvije i pol godine. O cijeloj aferi Bojničićevoj sastavljen je posebni spis. No budući da loža protiv svoga prvoga majstora nije nikako htjela nastupiti, to se je zadovoljila time, da je on iz lože izašao. Spis o njemu bude zapečaćen i pohranjen. Brat Bojničić međutim nije se smirio, već je krenuo da osnuje u Zagrebu novu ložu. U tu svrhu on je sakupio neko desetak profanih i nastojao je da ishodi kod velike lože ne bi li ih ona primila u savez. Da svoj cilj laglje postigne, on je denuncirao zagrebačku ložu, kao da je bila protiv njega, jer je on pristaša vladine stranke i unionista. U loži »Hrvatska vila« osjetilo se kao da je povjerenje u nju zaista pokolebano kod velike lože. Zato je otposlan zapečaćeni spis o Bojničiću vel. loži s molbom, neka se ondje otvori, da bi se vidio pravi razlog ponašanja protiv Bojničića. U korist lože govorilo je i to, da je u njoj bilo i drugih unionista protiv kojih nije nitko prigovorio. Velika loža je pravo stanje progledala i da pokaže svoje povjerenje vodstvu lože, ona je zapečaćeni list kašnje povratila, a Bojničića uputila, da ne nalazi odobriti drugu ložu, dok još starija nije dovoljno osigurana. Bojničić se je grozio da će novu ložu, koju kani osnovati, podvrći zaštiti talijanskog velikog orijenta, ali ta grožnja ga je potpuno diskretovala; a bila je i nepromišljena, kad je mogao znati, da ne samo talijanski veliki orijent, već sve ine okolne velike lože stoje u prijateljskim odnosima sa Simb. vel. ložom ugarskom, pak da za volju jedne buntovne lože, neće htjeti, da vređaju teritorijalno pravo postojeće velike vlasti. Bojničić dobio je dolični odgovor, a time je ova afera likvidirana.«[45]

---

[45] Mihalić, ibid.

Budući da su članovi ove lože većinom bili unionisti (madžaroni), to je ova loža već god. 1894. izdala knjižicu *Slobodni zidari ili framasuni* »kao obranu od klerikalnih napadaja, ali i od napadaja da loža stoji u službi strane političke misije, te Madžara«.[46] U ovoj se knjižici tvrdi, između ostaloga i to, da masoni nisu bezvjerci, s obrazloženjem, zašto bi, ako su bezvjerci, obožavali Sotonu, kako im se predbacuje.[47] Poslije navedene masonske knjižice Š. Bresztyenszky objavio je niz članaka protiv masonstva u *Katoličkom listu* god. 1895. i ti su članci potporom Strossmayera i u nakladi njegove Dioničke tiskare izdani u posebnoj knjižici pod naslovom *Bi li išli u framasune?* Knjižica se pojavila god. 1896.

U dogovoru sa Strossmayerom u Obzoru su Šime Mazzura i Dinko Politeo god. 1896. počeli akciju protiv masonstva. Posebno je veliko uzbuđenje u hrvatskoj javnosti izazvalo objavljivanje podataka u *Obzoru* god. 1896. o ložama *Hrvatska vila*, *Zur Nächstenliebe* i *Stella orientalis.* U članku su točno navedeni (iako ne svi) članovi lože *Hrvatska vila*, a posebno je naglašeno, da su masoni neprijatelji kršćanstva i da su glavni među njima Židovi. O zagrebačkim ložama navedeno je da su one »pokrajinska filiala velike ugarske lože, koja ima zastupati interese Magjara i pomagjarenih Židova«.[48] Na temelju citiranog Mihalićeva opisa, kako je *Obzor* došao do ovog popisa, lako je zaključiti da je popis masona odao osobno Ivan Bojničić. Iz činjenice, da *Obzor* nije među imenima objavio kao masona Dominkovića, koji je primljen u ložu neposredno nakon Bojničićeva istupa iz lože, to očito proizlazi.

Naravno, bilo je posljedica objavljivanja ove liste. Na primjer, došlo je u društvu do bojkota mnogih masona; čak i u najbližoj okolini. I to u tolikoj mjeri, da se Špiro Brusina potpuno pasivizirao. Najvjerojatnije zbog ovih izvanjskih pritisaka nije bilo porasta članstva. Loža *Hrvatska vila* imala je, kada je afilirano 9 braće, svršetkom god. 1893. 21 člana, a svršetkom god. 1897. 22 člana, odnosno s trojicom članova iz Siska 25 članova.

Bresztyenszky je s ovlaštenjem J. J. Strossmayera sudjelovao kao jedan od dvaju predstavnika Hrvatske na protumasonskom kongresu u Tridentu god. 1896. Svećenik Kerubin Šegvić objavio je s toga protumasonskog sabora jedan tekst. U tome tekstu, pozivajući se i na Lea Taxila, Šegvić tvrdi, da »slobodna zidarija u većim stupnjevima obožava, dapače imade fizički doticaj sa sotonom«.[49]

Na strani Crkve u borbi protiv masonstva osobito su se angažirali kateheta Hartmann i Mirko Marchetti, poslije sveučilišni profesor. Marchetti je god. 1898. objavio knjižicu pod naslovom *Slobodna zidarija.* U Katoličkoj crkvi isticalo se, da i za hrvatske lože vrijedi načelo ekskomunikacije za masone i njihove pomagače u smislu, da se s »izobćenim... nije slobodno *družiti* i to niti razgovarati s njim niti mu pisati... s njime stanovati i kod istoga stola biti«. Slobodan je samo saobraćaj između roditelja i djece, bračnih drugova i podložnika sa svojim glavarima, odnosno, moguće se družiti s osobom u svrhu da se ona popravi, kad te na to sili prijeka potreba ili kad ne znaš, tko je izopćen. Izopćeni ne smiju prisustvovati misi, ne mogu primati sakramente, ne mogu se pokapati na kršćanskom groblju.[50]

Masoni su smatrali, da leži upravo u ovom protumasonskom katoličkom djelovanju uzrok, zašto im ban Khuen-Hedérváry nije htio priznati pravila. Naime, odmah nakon osnutka lože Frangeš i Bojničić pošli su banu Khuenu-Hedérváryju s molbom, da im potvrdi statut. Ban ih je »vrlo ljubazno primio i stavio im potvrđivanje u sigurni izgled«,[51] ali se to nije ostvarilo kako su masoni zamislili. Ban Khuen bio je svjestan, da iza masonstva u Hrvatskoj stoji Pešta i on je početak masonstva u Hrvata osobno primio sa simpatijom, ali nije potvrdio masonska

---

[46] Prelog, ibid., s. 139.

[47] *Slobodni zidari ili framasuni.* Zagreb, 1894, s. 16.

[48] *Slobodni zidari u Hrvatskoj i Slavoniji.* Obzor, XXXVII/1896, 8, 1. Mihalić u citiranom tekstu navodi kako je Frangeš spremio knjižicu protiv Strossmayera, ali da je na traženje lože odustao od njezina objavljivanja.

[49] Cherubin Šegvić, *Slobodna zidarija.* Prosvjeta, IV/1896, 21, 883–684.

[50] Mirko Marchetti, *Slobodna zidarija,* Zagreb, 1898, s. 103–104.

[51] Bojničić, ibid., s. 45.

pravila, najvjerojatnije zbog, s jedne strane, obzira prema Katoličkoj crkvi i, s druge strane, zbog austrijskog dvora i hrvatske političke opozicije.

Međutim, bez obzira na to, što im statuti nisu bili odobreni, masoni su djelovali bez ikakvih smetnja sa strane vlasti. Masonstvo je pobudilo posebnu pažnju hrvatske javnosti, kada je Fran Folnegović postao povod raskola u *Stranci prava.* Folnegović, saborski zastupnik i jedan od prvaka *Stranke prava,* bio je primljen u peštansku ložu *Demokratia* god. 1892. Zatim je postao jedan od osnivača, a onda i govornik lože *Hrvatska vila,* koja je, kako je navedeno, radila pod zaštitom ugarske *Simbolične lože.* (Treba ovdje istaknuti, da je tada u madžarskom masonstvu prevladavao madžarski nacionalni osjećaj). Folnegović je kod primanja u peštansku ložu tvrdio, da on ulazi u masonstvo s odobrenjem Ante Starčevića, a nijekao je u hrvatskoj javnosti, da je mason. Međutim, on je priču o Starčevićevoj uputi, da uđe u masonstvo izmislio. Starčević, koji je bio protiv politiziranja Crkve, dakle, protiv klerikalizma, bio je istodobno teist, a to je moglo stvarati zabunu u ocjeni njegovih ideja u onih, koji su izjednačivali Crkvu s vjerom. Folnegović je odmah, čim je bio primljen u masonstvo, počeo propovijedati bratstvo s Madžarima. Tako je posjetio god. 1894. u Sarajevu Benjamina Kallayja, ugarskog upravitelja BiH, i u tisku pohvalio njegovu upravu u Bosni i Hercegovini. Dapače, Folnegović je god. 1895. osudio čin spaljivanja madžarske zastave u Zagrebu, »što ga je oduševljeno odobrila sva hrvatska javnost«.[52]

Folnegović je tako postupio, jer je htio *Stranku prava* usmjeriti tako, da pregovara posebno s madžarskim vladajućim krugovima, i to, dakako, u režimsko-dualističkom okviru. Ovim činom Folnegović je u izboru: ili da postupa u skladu s politikom hrvatske stranke, kojoj pripada i u kojoj se čak nalazio, s nekim drugim članovima, na njezinu vrhu, te bio u borbi s Josipom Frankom za vodstvo u stranci, ili da se kao mason, koji je pod madžarskim masonskim vrhovništvom, bezrezervno stavi u službu tada izrazito protuhrvatske madžarske politike[53] slijedio političke želje svoga masonskoga vodstva, i onda, kada je mogao biti siguran, da će zbog toga biti osuđen od, gotovo, sve hrvatske javnosti, što mu se i dogodilo (priznanje je dobio samo od madžarskih političara). Starčević je poslije Folnegovićeva govora u Zagrebu, zajedno s Frankom, Eugenom Kumičićem i Milom Starčevićem, osudio Folnegovićevo priklanjanje Khuenovim madžaronima i najavio istupanje iz kluba *Stranke prava* i osnivanje *Čiste stranke prava.*

Nakon ovog događaja s Folnegovićem borba u hrvatskoj javnosti protiv masonstva postala je vrlo žestoka. U toj borbi, naravno, nastavila je prednjačiti Katolička crkva. Sami masoni smatrali su, da od osnivanja lože u Sisku god. 1872. imaju u hrvatskom narodu samo jednog neprijatelja, kojega su oni nazivali katoličkim klerikalizmom i u kojemu su, prema njima, presudan utjecaj vršili isusovci.[54] Stoga je veliko uzbuđenje među masonima izazvala vijest početkom god. 1899, da će se u Zagrebu osnovati isusovački kolegij. Kada su god. 1901. isusovci stavili svoj samostan pod krov, u loži su i to shvatili kao bitno pojačanje neprijatelja »kraljevske umjetnosti« pa su tiskali i raspačavali propagandne materijale protiv isusovaca (spominjem, na primjer, knjižicu Peroslava Kovačevića napisanu u masonskom duhu pod naslovom *Isusovci i odgoj omladine u Dalmaciji*).[55]

---

[52] Mirjana Gross, *Povijest pravaške ideologije.* IHP, Zagreb, 1973, s. 305.
[53] Mirjana Gross, koja inače nije sigurna, da je F. Folnegović bio mason, nego misli, da je »bio blizak slobodnom zidarstvu, a možda i njegov član«, u vezi s njegovim slučajem zaključuje: »Slobodno zidarstvo bilo je naime organizacija na koju se oslanjao madžarski imperijalizam.« (M. Gross, ibid., s. 304).
[54] Bojničić, ibid., 114.
[55] Bojničić, ibid., s. 54, 58, 114.

## 2. MASONSTVO U HRVATSKOJ OD POČETKA XX. STOLJEĆA DO I. SVJETSKOG RATA

Stagniranje masonstva pred svršetak XIX. i na početku XX. stoljeća očituje se i iz slaba porasta članstva. Loža *Hrvatska vila* imala je god. 1900. 41 člana, od kojih su 22 bila u Zagrebu, a 13 u Osijeku. Svršetkom god. 1902, u loži je bilo 37 redovitih i 7 počasnih članova. Od tih članova u Zagrebu ih je živjelo 18, u Osijeku 14, u Sisku 3, u Mitrovici 1 i 7 u različitim drugim mjestima. Svršetkom god. 1903. loža je imala 36 braće, od kojih je 15 bilo u Zagrebu.[56]

Masoni su u zagrebačkoj loži, kako je već navedeno, potpuno slobodno djelovali. Međutim, stalna im je briga bila to, što im pravila nisu bila odobrena. Da se to konačno riješi, oni su zaključili u proljeće god. 1903. da se zagrebački članovi lože *Hrvatska vila* priključe sisačkoj loži *Zur Nächstenliebe* na taj način, da ova loža pod hrvatskim imenom *Ljubav bližnjega* premjesti svoje sjedište u Zagreb. Ovako je postupljeno, iako je sisačka loža već prije kao samostalna prestala djelovati, ali se iskoristila mogućnost, da to vlastima nije bilo prijavljeno. Da se održi forma, sazvan je 19. travnja 1903. sastanak sisačkih masona, na kojem su bili nazočni: Löwy, Bulvan, Persoglia, Steingassner, Koller, Hepburn, Rosenberg, Mikolaš, Rosenfeld, Winkler. Na tom sastanku konstatiralo se u službenom zapisniku koji je prijavljen vlastima, da je društvo izgubilo mnoge članove smrću, da su se mnogi iselili iz Siska, pa da tako loža ne može u Sisku uspješno raditi, pa je jednoglasno zaključeno da se sjedište lože *Ljubav bližnjega* premjesti u Zagreb. Izražena je nada, »da će mnogi sl. zidari ondje društvu pristupiti pak da će i sl. zidari u Osijeku i Zemunu također se priključiti« i da će iz »Zagreba kao sjedišta zemlje biti laglje ravnati družtvom«.[57] Izabrani su članovi Bulvan, Steingassner i Winkler da predadu molbu društva za prijenos sjedišta banu, ali ni ova njihova molba nije riješena za banovanja Khuena Hedérváryja, nego za banovanja grofa Teodora Pejačevića i to rješenjem kr. zem. vlade od 23. kolovoza 1903.[58] Persoglia se najviše isticao u inicijativi, da se izvrši ovo preseljenje u Zagreb. Posljednji rad lože *Hrvatska vila* održan je 29. travnja 1904.

Dne 18. studenoga 1904. mogla je loža *Ljubav bližnjega* započeti s radom. Svjetlo u ložu unio je zastupnik ugarske velike lože Marcel Glaser, tada tajnik lože *Humboldt* u orijentu Budapest uz predstavnike lože *Pobratim* iz Beograda i lože *Sirius iz* Rijeke.[59] Za vrijeme obreda posvećenja Mihalić je u govoru između ostalog naglasio potrebu, da svi masoni, bili ma koje nacionalnosti, budu složni u borbi protiv zajedničkog neprijatelja katolicizma.

Godinu 1904. masonstvo je doživjelo kao organizirani nastup klerikalizma, pa je zaključilo, da se na to pažljivo motri. Uz antiklerikalizam postojala je u masonstvu i tendencija za poboljšavanjem i usavršavanjem hrvatskih i srpskih odnosa. Dne 29. siječnja 1906. na posvećenju novog hrama srpske lože *Pobratim* nazočni su bili, u ime zagrebačke lože, Bulvan i Demetrović. Taj posjet još je jače učvrstio bratske veze između ove dvije lože. Te veze godinama su se jačale u smislu razvijanja osjećanja zajedništva između Hrvata i Srba. Nakladom radionice lože *Ljubav bližnjega* izdana je u Zagrebu god. 1907. Lessingova knjižica *Razgovori o slobodnom zidarstvu*, s predgovorom Adolfa Mihalića. U predgovoru ovoga ložina izdanja dr. Mihalić, tada prvi čovjek hrvatskog masonstva, ističe, da su Hrvati i Srbi jedan narod »po krvi, rodu i jeziku«, a podijeljeni su samo po imenu i vjeri, pa se tvrdi, da je upravo masonska ideja kadra »da premosti ove jaze... te stvori sretan, slobodan narod«.[60]

---

[56] Bojničić, ibid.
[57] IHRP, *grupa VI,* inv. br. 3351.
[58] Ibid.
[59] Bojničić, ibid., s. 63.
[60] (Ephraim G.) Lessing, *Razgovori o slobodnom zidarstvu.* Zagreb, 1907, s. 25.

Zagrebačka loža njegovala je veze i s inozemnim masonskim središtima. Tako je na početku srpnja 1907. na masonsku proslavu Garibaldija u Rim u ime zagrebačke braće pošao Špiro Brusina. Osobito jake veze njegovale su se s ložom *Sirius* u Rijeci. Jačim gospodarskim razvojem i intenzivnim vezama s inozemstvom Rijeci je raslo značenje, pa nije čudno, da masoni osnivaju svoju ložu u tom gradu, već 9. ožujka 1901, odnosno, da počinju provizorno djelovati 18. toga mjeseca. Ta je loža bila pod vrhovništvom ugarskog masonstva, a ugarsko je masonstvo Rijeku tretiralo kao madžarski grad. Potrebno je naglasiti, da su u *Siriusu* (koji je imao 16 članova osnivača i 2 afilirana člana) prevladavali Židovi i da među članstvom nije bilo ni jednog Hrvata. Prve dvije godine nakon osnutka ova se loža nije posebno osjećala. Loža u Rijeci postavila je za cilj odgoj naroda, a posebno mladih, te utjecaj na zakonodavstvo i borbu protiv klerikalizma. Na toj liniji masonima je bio, između ostalog, cilj, da se izbaci vjerska pouka iz škola, da se odvoji Crkva od države i da se izvrši sekvestracija crkvenih dobara. Riječki masoni, u težnji za ostvarenjem tih ciljeva, uspjeli su se infiltrirati u neka omladinska društva. Međutim, najveći utjecaj masonstva osjetio se u tisku i izdavačkom radu, što se moralo odraziti i na ondašnja hrvatska duhovna zbivanja. Naime, Rijeka, koja je do početka ovog stoljeća bila izložena pretežno madžarskom, talijanskom i austrijskom utjecaju, od tada, pa do početka prvog svjetskog rata, postaje uz Zagreb drugo središte Hrvata s obzirom na izdavački rad. Mnoga od tih izdanja stoje pod direktnim ili indirektnim utjecajem masonstva, posebno u odnosu prema klerikalizmu, a najveći dio hrvatskih izdanja usmjeren je u južnoslavensko-unitarističkom smislu. Od god. 1901. u Rijeci počinje izlaziti *Riječki novi list* Frana Supila, koji nije bio mason, ali se u svom listu zalagao za mnoge ideje, kojih su najveći pobornici inače bili masoni. Od početka stoljeća u Rijeci se počinju objavljivati mnogi tekstovi istaknutih masona (Milana Marjanovića, Franka Potočnjaka, Davorina Trstenjaka, Ante Tresića-Pavičića i drugih).

Uz više katoličkih izdanja na riječkom području osobitu pažnju, uz *Hrvatsku stražu,* izazvao je list *Il Risveglio,* koji je počeo izlaziti na talijanskom jeziku u Rijeci na početku god. 1911. List je bio orijentiran pretežno antimasonski i protužidovski. Usporedo sa širenjem masonskog duha rastao je i broj masona u Rijeci, tako da loža *Sirius* početkom 1913. ima 76 članova. Loža *Sirius* bila je, kako je diktirao sastav njezina članstva, u službi madžarske politike, i zato nije čudno da su zastupnici i Hrvatske i Dalmacije baš na Rijeci god. 1905. proglasili tzv. *Riječku rezoluciju,* u kojoj se daje moralna potpora madžarskoj borbi protiv Beča, a da prethodno iz Pešte Hrvati nisu dobili nikakva jamstva. Protiv *Riječke rezolucije* istupile su stranke, koje su bile orijentirane samo hrvatski ili katolički, i Stjepan Radić, koji je *Riječku rezoluciju* proglasio »urotničko-framasonskom pustolovinom«. Treba napomenuti, da između masonstva i Radića uopće nije bilo suradnje, sve tamo od početka njegove političke karijere pa do njegova ubojstva god. 1928. Radić je u početku dosta dugo stajao na pozicijama narodnoga jedinstva Hrvata i Srba i iskreno istupao protiv svakog angažiranja bilo koje, pa i Katoličke crkve, na političkom području. Međutim, Radić, prvi organizator najširih seljačkih masa hrvatskoga naroda, u koje je definitivno unio Starčevićevu hrvatsku nacionalnu misao, postavio se na izrazito kršćansko, a također i na »asemitsko« stajalište, tako da su već ti razlozi onemogućivali stvarno političko zajedništvo između njega i masonstva.

Posebni razlog, zbog kojega nije bilo moguće savezništvo između Radića i masonstva, ležao je u činjenici, da je službena linija masonskog vodstva u Hrvatskoj bila usuglašivana s madžarskim političkim interesima, što se očitovalo i u politici tzv. *Hrvatsko-srpske koalicije.* Prvak koalicije Frano Supilo zamišljao je cilj ove politike, da se pomoću Madžara ostvari pripojenje Dalmacije Hrvatskoj, a zatim revizija Nagodbe između Hrvatske i Ugarske, a s vremenom i potpuna ravnopravnost. Prema Supilovu mišljenju Ferencz Kossuth i njegova *Nezavisna stranka* išli su za potpunim odvajanjem Madžarske od Austrije i habsburške dinastije, a to je za Supila bio i cilj *Hrvatsko-srpske koalicije.* Međutim, ubrzo se politika

*Hrvatsko-srpske koalicije* svela na samo kompromisno djelovanje, koje je Supilo žestoko osudio.[61]

Istina je, da su hrvatski i srpski slobodni zidari tražili od Madžara, da se ne izvrši aneksija Bosne i Hercegovine, »pa su se uzalud obratili i na Englesku«.[62] No, nedvojbeno je, da su iza ovog pokušaja stajali u prvom redu srpski masoni, jer kad je došlo do aneksije Bosne i Hercegovine god. 1908. beogradska loža *Pobratim* istupila je ispod zaštite ugarske *Simbolične velike lože,* a hrvatski masoni morali su prekinuti veze sa srpskim masonstvom. Činjenica je, da su se tada madžarski masoni osjećali najprije Madžarima, a da je istaknuti hrvatski mason Adolf Mihalić u nakladi lože *Hrvatska vila* objavio prije prvog svjetskog rata knjižicu, u kojoj ističe, da on, ako je slučajno u Hrvatskoj rođen i ako tamo prebiva, nije zbog toga *hrvatski slobodni zidar,* nego slobodni zidar, koji treba da masonska načela provodi u svojoj domovini.[63] Treba istaknuti, da je, ako se gleda s načelnog masonskog gledišta, koje je u biti kozmopolitsko, ispravno navedeno Mihalićevo stajalište.

Nužno je napomenuti, da se s vremenom, pod utjecajem mlade generacije hrvatskih masona, i u hrvatsko masonstvo uvlače nove političke, i to jugoslavensko-unitarističke ideje. Ti se masoni počinju distancirati od madžarske politike. Glasnik (službeni organ hrvatskih masona) naveo je god. 1914. jedan slučaj iz prakse madžarske lože *Demokratia* – poruku te lože da je patriotizam masonska vrlina.[64] Glasnik je toj svojoj bilješci dodao (god. 1914!) da je ovo vrlo važna činjenica, »koju valja dobro zapamtiti pošto je i kod nas potreba, da stojimo posvema na nacionalnom stanovištu«.

Osim u Rijeci masonstvo je osnivalo lože i u drugim mjestima. Tako je osnovana god. 1905, loža *Aurora* u Vršcu, god. 1909, loža *Budućnost* u Somboru i god. 1910. loža *Stvaranje* u Subotici. Sedmorica braće, koji su pripadali različitim Orijentima, osnovali su u Opatiji god. 1908. vjenčić *Humanitas,* koji je bio pod patronatom majke lože pod istim imenom u Pozsonyju (Pressburg), a sve pod zaštitom ugarske *Simbolične velike lože* (na čelu vjenčića bio je dr. Fedor Geza).

Masonstvo je posebnu pažnju posvetilo osnivanju lože u Osijeku. Već je 5. studenoga 1899. zaključeno, da se osnuje u Osijeku vjenčić, kojemu se na čelu našao Oskar Weissmayer. Loža *Hrvatska vila* god. 1903. definitivno je konstituirala vjenčić u Osijeku, koji je pod imenom *Budnost* djelovao od god. 1901, a koji je 12. studenoga 1903. dobio ime *Vjenčić članova lože K ljubavi bližnjega u Osijeku.* Ovaj se *Vjenčić* poslije iskazao kao vrlo plodan, što se može pripisati i relativno većem broju članova, kojih je bilo 15 početkom god. 1907.[65] Osnivanje lože *Budnost* u Osijeku god. 1912. bio je najvažniji događaj u hrvatskom masonstvu te godine. Za osnivanje ove lože posebno se zauzimao Adolf Mihalić, kao i njezin utemeljitelj Mirko Herrmann, koji je primljen u ložu *Hrvatska vila* god. 1903, a koji je bio niz godina starješina lože u Osijeku. Iz popisa članova ove lože vidi se, da je među njima bilo najviše Židova i Madžara.

---

[61] Frano Supilo, *Politika u Hrvatskoj*. Kultura, Zagreb, 1953, s. 270–271.

[62] Jos.(ef) Wolf, *Političko značenje srpskoga masonstva za svjetskoga rata.* Nove Cechy pokrokova revue ročnik, VIII, Prag, 1929, s. 95–100.

[63] (Adolf Mihalić), *Ein Versuch zur Beantwortung der von Freimaurer Congresse in Genf zu verhandelnden Fragen. »Loge Hrvatska vila Agram«*. Zagreb. s. 15.

[64] U službenom listu *Simboličke velike lože Kelet* od 15. prosinca 1913. priopćena je kratka povijest lože *Demokratia* u Budimpešti. Iz toga opisa vidi se, da je 4. svibnja 1896. u toj loži jednom tražitelju u crnoj komori postavljeno pitanje, što misli o tome, da li je patriotizam krepost slobodno – zidarska. Kandidat je odgovorio: »Ich glaube, der Freimaurer gegenüber, und kann daher die Vaterliebe keine freimaurerische Tugend sein.« Prisutni masoni zbog takva odgovora nisu primili u ložu ovoga kandidata. (*Glasnik slob. zid. lože Ljubav bližnjega u or. Zagrebu,* 1/1914, 5, 39).

[65] Ivan Bojničić, *Die Freimaurerloge Ljubav bližnjega in Zagreb.* Zagreb, izdanje lože *Ljubav bližnjega*, s. 60–61.

Kada je stigla deputacija ugarske *Velike lože,* skupila su se braća 9. prosinca 1912. »pod vedrim nebom«. na rad prvoga stupnja sa svrhom, da osnuju ložu *Budnost (Vigilantia).* Na radu prvoga stupnja 13. siječnja 1913. pročitano je privremeno dopuštenje za rad. Iz izvještaja bila je očita jaka povezanost s madžarskim masonstvom i poseban interes te lože za progonjene Židove, što je shvatljivo zbog sastava članstva. Na radu prvoga stupnja 27. listopada 1913. pročitan je dopis »Vel. l., kojim se bbr. pozivlju, da porade po mogućnosti u interesu progonjenih Židova u Rusiji«. Na radu od 10. studenog 1913. brat J. G. »držao je predavanje o novim progonima Židova u Rusiji«.[66] U loži se djelovalo posebno i u smislu razvijanja hrvatsko-madžarskog bratstva i antiklerikalizma. Duh rada u toj loži izvrsno se osjećao na sastanku od 10. studenog 1913. koji je kroničar ovako opisao: »Došli su u posjete jedan član □ *Ljubav bližnjega* i 7 članova □ *Iranyi Daniel.* Br. meštar počinje rad po obredu i pozdravlja goste srdačnim njemačkim govorom, u kojem ističe bratstvo, koje ne smetaju ni prirodne ni umjetne granice. Nakon odgovora člana □-e *Iranyi Daniel* drži jedan brat pozdravni govor na madžarskom jeziku i nadovezuje u njemačkom jeziku predavanje o borbi slobodne misli protiv sujeverja i tiranije, koja traje već mnoga stoljeća, te će i dalje trajati, o krvnim žrtvama velikih mislilaca od Gjordana Bruna do Ferrera; počevši od Neronovih žrtvi, dalje preko progona vještica pa do progona Židova upotrebom izmišljotine o ritualnom umorstvu; o razvoju naprednog nazora o svijetu i o borbi na prirodnoj spoznaji osnovanoga svjetovnog nazora protiv tih reakcionarnih vlasti i neznanja mase... Nakon rada bila je večera, pri kojoj su se izmjenjivale misli i želje glede međusobnog osobnog zbližavanja Madžara i Hrvata, da se međusobno upoznadu, uslijed čega mora neminovno doći do sporazuma između ta dva dobrohotna i viteška naroda, koji su jedan na drugi upućeni.«[67]

Braća su razmišljala o širenju masonstva, posebno u Bosni, Vojvodini i na jadranskoj obali. Međutim, masoni u Hrvatskoj naišli su na poteškoće u samim masonskim redovima. Madžarsko masonstvo polagalo je posebno pravo na navedene pokrajine. Tako je, nakon okupacije Bosne i Hercegovine, jedan kandidat iz Sarajeva god. 1909. primljen u ložu *Demokratia* u Budimpešti, a protest zagrebačke lože *Ljubav bližnjega* odbijen je iz Pešte s motivacijom, da je Zagreb od Sarajeva daleko 280 kilometara, odnosno, da je Sarajevo bliže nekim madžarskim središtima.

Masonstvo je poseban uspjeh zabilježilo prodorom u vodstvo socijaldemokratskog radničkog pokreta u Hrvatskoj. U lože su iz tih redova s vremenom ušli Vilim Bukšeg, Juraj Demetrović i jedna grupa tipografa s Nikolom Vukojevićem, urednikom *Slobodne riječi* na čelu, uz neke druge utjecajne pojedince. Od masona, koji je imao veza u radničkom pokretu, isticao se i Peroslav Kovačević, koji je izdao dvije knjižice protiv isusovaca, pa ih je davao vodstvu radničkog pokreta da ih šire među radnicima (posebnu je pažnju pobudila knjižica *Jezuitska propaganda u Hrvatskoj*). Od slobodnih zidara bio je duže vrijeme povezan s radničkim pokretom Franko Potočnjak. On je surađivao i u radničkom listu *Sloboda.* »Živahna propaganda protiv klerikalizma kao neprijatelja moderne kulture i slobode prirodno je zbližila slobodne zidare i socijalnu demokraciju na način svojstven slobodnim zidarima.«[68] Poziv za opću akciju protiv klerikalizma proglašen je početkom lipnja 1910. s prijedlogom, da se osnuje društvo i list *Slobodna misao.* Već god. 1907. zasjedao je u Pragu kongres slobodnih mislilaca, i to bijaše povod, da se u nas organizira društvo slobodnih mislilaca s Hinkom Hinkovićem na čelu, ali organizacija društva nije dobila zakonske potvrde. Za dan 2. lipnja 1910. sazvana je u Građanskoj streljani javna pučka skupština s dnevnim redom *Klerikalizam u Hrvatskoj.* Tu su skupštinu »klerikalci« rastjerali, zbog čega su nastale demonstracije na zagrebačkim ulicama protiv njih, bana Tomašića i nekih članova njegove

---

[66] Glasnik, I/1914, 5, 38.
[67] *Glasnik*, I/1913, 3–4, 32.
[68] Vitomir Korać, *Povijest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji od prvih početaka do ukidanja ovih pokrajina 1922. godine*. Izdala Radnička komora za Hrvatsku i Slavoniju u Zagrebu, Zagreb. I. s. 106.

vlade. Nakon ovoga je Socijal-demokratska stranka službeno za 6. lipnja 1910. sazvala novu skupštinu s istim dnevnim redom, dok je *Slobodna riječ,* koja je prije toga duže vrijeme neprestano donosila oštre antiklerikalne članke, napadala klerikalizam iz dana u dan, osobito iz pera Davorina Trstenjaka. Na skupštini su navedenog dana govorili Trstenjak i Bukšeg. Prihvaćena je rezolucija, u kojoj se ističe, da ova skupština slobodnih mislilaca »osuđuje mnogobrojne novije pojave klerikalne najezde, to jest ona nastojanja rimske crne internacionale, što se pod krinkom vjere i uz izrabljivanje vjere hoće da domogne do političke moći i prevlasti u hrvatskom narodu«. Prihvaćena rezolucija »poziva sve napredne i slobodoumne zastupnike na hrvatskom saboru, da u slijedećem saborskom zasjedanju poduzmu inicijativu i akciju za zajamčenje potpune *slobode savjesti*, a naročito da se zakonom dozvoli *beskonfesionalnost i civilni brak, te da se škola potpuno rastavi od crkve, a crkva od države*«. Kad je skupština završila svoj rad, razvile su se ulicama burne demonstracije protiv klerikalizma i Tomašićeve vlade.

Zanimljiv je Koraćev zaključak, da ovo prebacivanje akcije za *Slobodnu misao* na političko polje »i njena upotreba protiv vlade kanda nije bila po volji mnogim slobodnim zidarima«. Od sada je bila smanjena bujnost ove akcije, tako da do društva slobodnih mislilaca uopće nije došlo, a 18. lipnja donosi *Slobodna riječ* proglas o pokretanju lista *Slobodna misao.* U ime redakcije taj su proglas potpisali Davorin Trstenjak kao predsjednik, Eugen Demetrović, Tomislav Krizman, Miroslav Mance, Krešimir Rabar, Ivo Sporčić, Veljko Tomić, Zdenko Vernić i Vlastimir Vimpulšek.[69] List je počeo izlaziti u srpnju 1910. kao »glasnik hrvatskih i srpskih slobodnih mislilaca«. U redakciji su bile iste osobe koje su potpisale proglas. U listu je Jovan Skerlić istaknuo, da je prvi korak k našem narodnom jedinstvu »vjerska ravnodušnost, jednovremeno i svestrano slabljenje vjerskog osjećanja«. Skerlić je zaključio, da »jugoslavenska ideja, srpsko-hrvatska narodna misao, ili će biti antiklerikalna ili je ne će biti«. List je prestao izlaziti već u kolovozu 1911. I to, kako je razočarano ustvrdila redakcija, »naročito zbog nehaja u Zagrebu i inteligenciji, dok opaža da je radosnije prihvaćena od širokih klasa, koje se tekar bude na kulturni život«.[70]

Korać ističe, kako je očito, »da je bilo socijalista u Hrvatskoj, koji se nisu slagali sa slobodnim zidarstvom«, i da dulja »kooperacija između socijalističkog pokreta i slobodnih zidara nije više bila tako bučna, kao kod pokretanja *Slobodne misli*«. On kao primjer suradnje spominje generalni štrajk u Zagrebu, gdje se, prema njegovu mišljenju, ima zahvaliti, vjerojatno, intervenciji Adolfa Mihalića, da nije došlo do krvoprolića. On ističe i suradnju u tipografskom štrajku u *Katoličkoj tiskari* god. 1909. i u protestnoj akciji zbog strijeljanja španjolskog slobodnog mislioca Ferrera, kao i u raznim umjetničkim priredbama, posjetima izložaba itd. Korać spominje »samo jedan sukob«, i to onaj, kad je stranačka *Pučka tiskara* prešla u ruke nekih slobodnih zidara pomoću Jurja Demetrovića, što je urodilo trzavicama u pokretu.[71]

Bojničić, kada govori, kako su u redakciji lista *Slobodna misao* bila braća, posebno navodi, da su na trošak lože tiskane dvije Trstenjakove knjige, jedna *O slobodnoj školi* i druga protiv isusovaca. Potrebno je istaknuti, da je Davorin Trstenjak bio, u to vrijeme, na kulturno-političkom području jedan od najaktivnijih slobodnih zidara. On je stupio u ložu *Ljubav bližnjega* god. 1909. i objavio je u novinama i časopisima oko 200 članaka.[72]

Adolf Mihalić objavio je pod imenom Ivan Prigorski god. 1911. na trošak lože propagandnu knjigu o masonstvu za hrvatsku javnost pod naslovom *Listovi o slobodnom zidarstvu.*

---

[69] Ibid., s. 108–109.
[70] Dragutin Prohaska, *Pregled savremene hrvatsko-srpske književnosti*. Izvanredno izdanje Matice hrvatske, Zagreb, 1921, s. 344–345.
[71] Korać, ibid., s. 110.
[72] Prohaska, ibid., s. 345.

S obzirom na dio hrvatskih masona, koji su bili pristaše ideje narodnog jedinstva, normalno je, da su se veze između hrvatskih i srpskih masona produbljivale. Osim toga, hrvatski i srpski masoni povezivali su se i s masonstvom drugih zemalja. Kada su pred polazak kralja Petra u Pariz upućena dva brata u Francusku »sa zadatkom da pripreme posredstvom onamošnjih Slobodnih Zidara francusko javno mnjenje za doček Kralja u Parizu«, tom prigodom jedan od njih otišao je »iz Pariza još i u London i Berlin i svratio usput i u Zagreb, gdje je također na zadovoljstvo izvršio poverene mu zadatke...«[73]

Iz ovoga nedvojbeno proizlazi, da je postojala intenzivna suradnja hrvatskih i srpskih masona s drugim masonskim središtima. Dne 2. veljače 1912. kod svečanog otvaranja ložina hrama u Zagrebu u tadašnjoj ulici Mošinskoga 22, a u nazočnosti velikoga meštra ugarske *Simbolične lože*, bili su nazočni i predstavnici loža: *Pobratim, Šumadija, Ujedinjenje* iz Beograda, lože *Triluminat 767* iz Chicaga, *Onore e giustizia* iz Barija, *Sirius iz* Rijeke i madžarskih loža *Korvin Matyas, Komuves, Deak Ferencz, Reform, Philanthropia, Martinovics, Minerva*.[74]

Dvadeset i dvojica masona i njihovih žena (sestara) iz Beograda, koji su bili prisutni na posvećenju hrama u Zagrebu, bili su oduševljeni divnim dočekom. »Između naših Sestara i Sestara iz Zagreba provejavala je najtoplija intimnost, intimnost kakva se nalazi samo u bliskim srodničkim krugovima. Isti je slučaj bio i između Braće: sve je to, pojedince i ukupno predstavljalo jednu ogromnu i zavidnu porodicu.« Tom prigodom delegat lože *Pobratim* na svečanom radu lože *Ljubav bližnjega* u Zagrebu predao je bratu Adolfu Mihaliću ložino odličje i diplomu »kao novoizabranom počasnom članu lože Pobratim«, Braća iz Beograda otišla su iz Zagreba sa slijedećim dojmom: »Međutim, mi živimo u dubokom uverenju, da je od ovoga našega boravka u Zagrebu očevidna korist po obostrane interese, jer zbližavanju Hrvatskih i Srpskih Masona neminovno sleduje i zbližavanje celokupnoga Srpstva i Hrvatstva. Oni istorijski argumenti, koje je kuražni Brat Dr. H. H. prilikom veleizdajničke parnice onako odlučno istakao o Srpstvu i njegovoj prošlosti u Hrvatskoj, plod je toga zbližavanja. Ono, što je stvorilo u Hrvatskoj tešnju ljubav između Srba i Hrvata i načinilo onako jak bedem protivu zajedničkih neprijatelja, delo je Srpskih i Hrvatskih Slobodnih Zidara. A ono, što je za vreme pomenute svečanosti u Zagrebu izmenjano u govorima između Hrvatskih i Srpskih Masona, poslužiće kao plodno seme na zajedničkoj njivi njihovoj.«[75]
Razumljivo je, da su i braća iz Zagreba posjećivala braću u Beogradu. Tijekom radova u loži *Sloga, Rad i Postojanstvo* u veljači 1912. bili su uz braću iz Salerna, Bukurešta, Kölna, Praga, Soluna i Bitolja i braća iz Zagreba.[76]

Dne 14. rujna 1912. zaključeno je u loži *Ljubav bližnjega,* da se pošalje *Srpskom crvenom križu* oveća svota novca. U Beogradu je god. 1913. u izdanju *Srpske književne zadruge* objavljena knjiga jednog od prvaka »hrvatske napredne omladine« Milana Marjanovića *Savremena Hrvatska.*

Potrebno je upozoriti i na jednu specifičnu tendenciju u hrvatskom masonstvu, koja se rano osjetila i koja je dugo trajala. Ta tendencija jest ideja, da se i žene primaju u masonstvo. Na sam dan posvećenja hrama u Zagrebu brat Slavoljub Bulvan navijestio je svoj prijedlog, da bi se žene u slobodnom zidarstvu priznale ravnopravne muškarcima i da bi se primale u slobodno zidarstvo, dapače, da bi im se dopustilo, da osnivaju posebne svoje, posve ravnopravne lože. U loži se opetovano raspravljalo o tom prijedlogu. I napokon u radu 14. travnja 1913. stavljen je taj prijedlog na dnevni red. U radu od 5. svibnja iste godine zaključeno je, da se ravnopravnost žena u slobodnom zidarstvu načelno prihvaća i da se

---

[73] *Izvještaji o radovima pojedinih Loža u 1912–1913. god. 2, Loža Pobratim Neimar* (organ Vrhovnoga saveta Srbije), I/1914, 1–3, 4.
[74] Bojničić, ibid., s. 84.
[75] *Izveštaji...* Neimar, ibid., s. 51.
[76] *Izveštaji... (1. Loža, »Sloga, Rad i Postojanstvo«.),* Neimar, ibid., s. 44.

zamoli Velika loža neka eventualno i promjenom konstitucije omogući osnivanje ženskih loža. Na toj sjednici od 5. svibnja 1913. brat starješina predložio je osnutak ne samo ženskih, nego i monističkih loža. Zaključeno je, da se pitanje monističkih loža, kakve su pristaše monizma osnivali u Njemačkoj i Ugarskoj, proslijedi na rješavanje literarnom odboru. Na sjednici ovog odbora 13. srpnja 1913. stalo se na stajalište, da se osnivanje tih loža protivi načelima konstitucije, »jer je rad sl ∴ zid ∴ □ neovisan o filozofskim nazorima i o religiji, kojoj braća pripadaju«. Međutim, zaključeno je, ako bi koji od braće htio osnovati ili poraditi oko osnivanja takve lože, da tome »s naše strane« ne može biti nikakva prigovora, osim »ako bi se dogodilo, da bi tendencije nove lože bile u protivštini sa radom naše □«. Zaključeno je, da loža *Ljubav bližnjega* ne može biti ni u kakvoj vezi s takvom, novoosnovanom monističkom ložom.[77]

Godina 1912. bila je posebno važna u povijesti hrvatskog masonstva. Tada se počinju cijepati masonski redovi. Rascjepa je bilo i na početku god. 1913. Tako je ta godina zatekla ložu *Ljubav bližnjega u* »silnoj trzavici« pa je nastala »ozbiljna bojazan, da će i sama loža stradati«.[78] Bojničić zaključuje, da je 1913. godina zatekla ložu u velikoj uzbuđenosti i razjedinjenu suprotnim nazorima. U loži je postojala jača grupa masona, kojima je bio posebno tuđ jugoslavenski nacionalizam, pa su zbog njih mladi elementi, orijentirani u južnoslavenskom duhu, doveli do razdora u loži. Kako je u spomenutoj grupi bio jači židovski element, koji također nije prihvaćao novu jugoslavensku orijentaciju mladih članova, to su se oni suprotstavili tom elementu. Bojničić, dapače, tvrdi, kako je izgledalo, »da u loži prevladava antisemitska struja«.[79]

Na sastanku 16. svibnja 1913. jedan je brat iznio zaključak osamnaestorice braće, da se osnuje nova loža. On je u tom smislu predao predstavku. U predstavci ta braća traže pokriće. Većinom glasova načelno je dopušteno, da se osnuje nova loža pod imenom *Maksimilijan Vrhovac* i dano je pokriće za svakoga pojedinog brata, koji istupi, s tim, da će posebni odbor izraditi detalje eventualnog utanačenja s novom ložom. Taj je odbor odmah konstituiran i u nj su izabrana četvorica braće.[80] Braća, koja su istupila, zaključila su, da ostanu povezana s ložom *Ljubav bližnjega* na istim masonskim idealima, a od braće ih je razdvojila samo njihova južnoslavenska politička orijentacija.[81] Nova loža počela je s radom 17. ožujka 1914. Za starješinu lože *Maksimilijan Vrhovac* bio je izabran jedan od njezinih osnivača – Trstenjak. Na tom položaju Trstenjak je ostao sve do svoje smrti. Za zamjenika starješine izabran je Roko Joković, »odlučan pristaša one masonerije koja nastoji da iz loža utječe na čitav javni život, da ga na svim linijama masonizuje i vodi prema masonskim ciljevima«. Jokovićeva posebna osobina u masonskom radu »obilježena je slovjenskim i jugoslovjenskim nacionalizmom i vjerom u jedinstvo južnoslovjenskih plemena«.[82]

Kad je ovaj manji dio istupio iz lože *Ljubav bližnjega*, u tu ložu vratio se relativni mir.[83] U god. 1913. loža *Ljubav bližnjega* ostala je s braćom, koja su se odijelila »u redovitom saobraćaju, posjećujući se međusobno, no do uređenja saobraćaja nije došlo, budući se ova loža još nije konstituirala«.[84] Adolf Mihalić, koji je ostao u loži *Ljubav bližnjega,* posebno se angažirao na usuglašavanju odnosa s braćom iz lože *Maksimilijan Vrhovac*. On je inače bio »kroz duge godine duhovni vođa lože *Ljubav bližnjega«*.[85]

---

[77] *Glasnik*, I/1913, 1, 4–5.
[78] *Glasnik*, I/1914, 6–7, 41.
[79] Bojničić, ibid., s. 91.
[80] *Glasnik*, I/1913, 1, 7.
[81] Bojničić, ibid., s. 111–112.
[82] Šć (Ferdo Šišić), *Život i rad br ∴ dra. Roka Jokovića*. Šestar, XVII/1938, 9–10, 138.
[83] *Glasnik*, 1/1914, 6–7, 41.
[84] Ibid., s. 48.
[85] Bojničić, ibid., s. 61.

Naskoro, kada se završio sukob među hrvatskim masonstvom, pojavio se u rujnu 1913. *Glasnik lože Ljubav bližnjega.* To je bilo posebno važno, jer je to prvi masonski list na hrvatskom jeziku. Vjerojatno pod utjecajem otcjepljene braće južnoslavenska tendencija dala se naslutiti i u ovom *Glasniku.* Tako je u *Glasniku* izraženo neslaganje, što se u madžarskom primjerku službenog lista *Kelet* ugarske *Simbolične velike lože* navode hrvatske lože kao pokrajinske, a ne pravilno kao pogranične, kako je to označeno u njemačkom izdanju toga lista.[86]

Ideološke pozicije lože *Ljubav bližnjega* mogu se djelomično spoznati i iz činjenice, da je ta loža u povodu 80 godina života Ernesta Haeckela njemu poslala »srdačne čestitke«. Dakako, Haeckel se na čestitkama zahvalio, nakon čega je loža zaključila, da će »fotografiju slavnoga naučenjaka dati dostojno uokviriti, te postaviti na odlično mjesto u našoj sobi za konferencije«.[87] Polazeći s ovih pozicija, nužno se morao napadati klerikalizam. U odborima loža *Sirius* u Rijeci i *Ljubav bližnjega* u Zagrebu god. 1913. raspravljalo se o aktualnim pitanjima zajedničkoga rada obiju radionica. Na radu od 7. prosinca god. 1913., u nazočnosti braće iz loža *Sirius* u Rijeci, *Maksimilijan Vrhovac* u Zagrebu i *Haladas* u Budimpešti, odlučeno je, da se programne točke imaju i u loži *Ljubav bližnjega* raspravljati, pa je izneseno i slijedeće: »Predleže fundamentalni članci *Sirius,* kojega točke glase:

1. Kultiviranje zid. života s osobitim obzirom na ćudoredne i napredne tendencije sl. zid. kao i intenzivno gajenje bratimstva.
2. Borba protiv klerikalizmu na čitavoj liniji, specijalno neprestanom agitacijom u korist:

a) državne laičke škole;
b) sekularizacije crkvenih dobara;
c) fakultativnog spaljenja mrtvaca i
d) moralnim i materijalnim podupiranjem riječkog društva *Libero Pensiero.*«[88]

Predloženo je pored ostalog, da se podupire *Riječki novi list* kao »eminentno antiklerikalni list« i da se osnuje hrvatska radionica na Sušaku.

U jednom izvješću o zajedničkom radu loža *Sirius i Ljubav bližnjega* bilo je odlučeno, »da se svom silom imade nastaviti borba protiv klerikalizma«. Da je klerikalizam bio sinonim za rimokatolicizam, vidi se iz govora jednog brata, koji je, govoreći o klerikalizmu, naveo, koliko u ugarsko-hrvatskoj državi ima svećenika Katoličke crkve, koliki je njezin zemljišni posjed i kolike su subvencije za tu Crkvu.[89] U isusovcima masonstvo je i dalje gledalo glavnog neprijatelja na katoličkoj strani.[90]

Kao znatan uspjeh masonskog rada navedena je Matica hrvatska. Naime, tu se kaže, da je »uspjelo... i opet, da se suzbije klerikalni napadaj na ovu instituciju«, a kao dokaz navedena su Matičina izdanja za god. 1913. Istaknuto je, »od kolike je važnosti, da se ova institucija uzdrži u liberalnom pravu i koliko se može ovakovom institucijom djelovati na narod«.[91] Utjecaj masona na književni život, koji je počeo već god. 1908, posebno je ojačao u 1910. i 1911. god. Naprednjački elementi osnovali su *Društvo hrvatskih književnika,* a masoni su poslije god. 1910. stekli utjecajne pozicije u Matici hrvatskoj, na hrvatskom sveučilištu,

---

86 *Glasnik,* I/1914, 9, 72. U *Glasniku* za svibanj 1914. kaže se da službeni list ugarske Velike lože *Kelet* zna samo za Eszek (Osijek) i Zagrab (Zagreb) i da taj list ubraja naše lože u provincijalne madžarske lože, dok ih je »prijašnjih godina nazivao pograničnim ložama, što i jesu«. (*Glasnik,* I/1914, 9, 69).
87 *Glasnik,* I/1914, 8, 57–58.
88 *Glasnik,* I/1914, 5, 35–37.
89 *Glasnik,* ibid., s. 35.
90 *Glasnik,* I/1914, 6–7. U jednoj je bilješci u *Glasniku* navedeno da isusovaca na svijetu ima 16715 u godini 1913. Od toga na ugarsko-hrvatsku državu otpada 237 članova, pa se dodaje: »Ako pomislimo, koliko smutnja i nevjerojatnih neprilika proizvađa ovo nekolicina braće u našoj državi, tu se moramo zgražati nad onim velikim brojem Ježuita na čitavom svijetu. Šesnaest tisuća Ježuita su u stanju unesrećiti i tri svijeta. A to im je i zadaća!« (*Glasnik,* I/1914, 6–7, 57).
91 *Glasnik,* I/1914, 6–7, 49.

hrvatskom umjetničkom društvu i *Hrvatskom naravoslovnom društvu.* Očito je da je tada hrvatsko masonstvo bilo, gledano u cjelini, izvanredno angažirano na kulturnom području.
Na tom području masonstvo je planski djelovalo. Ono je isticalo kao glavne svoje zadatke slijedeće:
»1. nastojanje za uplivom u svim kulturnim društvima i poduzećima, te podupiranje one struje, koja je nama najbliža;
2. podupiranje socijalnoga muzeja i drugih sličnih institucija u korist naroda;
3. suzbijanje navala klerikalizma na naš savez i naš rad.«[92]

Dne 23. veljače 1914. zaključeno je, da se na slijedećoj glavnoj skupštini *Hrvatskoga naravoslovnoga društva* istupi s »našom listinom, koju bi bbr. prihvatila«, i na glavnoj skupštini toga društva ta listina je u cijelosti prošla »te su izabrani isključivo naši kandidati«.[93] Na izborne skupštine *Matice hrvatske* masonstvo je obraćalo stalnu i redovitu pažnju. Na radu od 4. svibnja 1914. dan je izvještaj »o glavnoj skupštini M.H., na kojoj smo polučili željeni uspjeh, koji treba da nas bodri na daljnji rad«.[94]

Te uspjehe masonstvo nije smatralo dovoljnima. Tako je na radu u loži *Ljubav bližnjega* 7. lipnja 1914. predloženo pokretanje knjižnice iz svih grana znanosti za širi krug, gdje bi »sarađivali napredni i liberalni elementi iz profanih krugova«, te osnivanje »jednog centruma, oko kojega bi se mogli sakupljati svi liberalni i napredni elementi, s kojima bi mogli prenijeti naš masonski rad u profani svijet«, Posebno se predlagalo izdavanje liberalnog tjednika, ali i, kao najuspješnije, izdavanje dnevnika.[95]

Masoni u Hrvatskoj su zaključili »još prije svjetskoga rata«, da od *Velike Simbolične lože Ugarske* dobiju svoju provincijsku ložu.[96] Na sjednici 20. listopada 1913. brat zamjenik starješine u loži *Ljubav bližnjega* izvijestio je o stanju »naše molbe glede samostalnog našeg rukovanja provincijalnim građevnim fondom« i posebno priopćio »o izmjeni misli s vel. govornikom, koji mu je u razgovoru natuknuo ideju da bi se, s obzirom na poteškoće, koje se nalaze kod potvrde pravila sa strane profanih mjerodavnih faktora kod osnutka novih radionica, □ i, Lj. bl. mogao dati mandat osnivati u Hrvatskoj i Slavoniji radionice«. U tu je svrhu odlučeno, da se izradi promjena pravila, kako bi se mogla podastrijeti vladi na odobrenje, a u svrhu dogovora s ložama *Budnost* i *Maksimilijan Vrhovac* odmah je izabran odbor od 5 osoba.[97] Na radu prvog stupnja lože *Budnost* u Osijeku 8. prosinca 1913. obavljena je izmjena ideja o utemeljenju provincijalne Velike lože u or. Zagrebu.[98]

O stvarnom tadašnjem raspoloženju hrvatskih masona imamo sačuvano jedno dragocjeno svjedočanstvo. Na sastanku 18. svibnja 1914. bili su u ime srpske braće iz Beograda Damjan Branković i Jova Aleksijević »koji je kao duša slob. zid. u Srbiji najviše doprinjeo za tijesno i pravo zbliženje s našom ložom«. Aleksijević je zabilježio i prijedlog lože »da se inicijativom Zagrebačke Braće organizuje jedna nova politička stranka, u koju bi ušli svi kulturni, dakle i nemasonski elementi, a čija bi deviza bila: *jedinstvo Hrvata i Srba.* U toj svrsi doneseno je načelno rešenje, da se o toj ideji upoznamo i mi u Beogradu, i da se umolimo za moralnu i eventualno materijalnu (!) potporu. Docnije, kad bi stvar ušla u detaljniju raspravu, rešavalo bi se o pokretanju jednoga Dnevnika kao službenog organa strankinog. U njemu bi bile zastupljene sve rubrike za političke, privredne, prosvetne, trgovačke, umetničke i sociološke poslove. Na čelu ovoga lista stajao bi jedan vrlo ugledan brat (dr. P. = Franko Potočnjak, opaska I. M.) a opstanak lista naslanjao bi se isključivo na pomoć iz naroda.« Na pitanja Jove

---

[92] *Glasnik,* I/1914, 8, 63, 185
[93] *Glasnik,* ibid., s. 62.
[94] *Glasnik,* I/1914, 9, 65.
[95] *Glasnik,* I/1914, 9, 67.
[96] Prelog, ibid., s. 139.
[97] *Glasnik,* I/1913, 3–4, 31.
[98] *Glasnik,* I/1914, 5, 38.

Aleksijevića, da li bi prethodno izašli javno s jednim programom i da li su uopće spremni, ako stvar uspije, ući u općinu i sabor, odgovorili su pozitivno uvjeravajući ga, da će to »nastupiti neminovno«.[99] Aleksijević dalje navodi slijedeće: »Međutim, sad se već ne bi moglo uzeti ni tako, uveravao je dalje Brat P. Hrvatski Slobodni Zidari gledaju danas u sređenoj i obezbeđenoj Masoneriji Srbijinoj – ne svoga druga, niti amerikanskoga strica, već svoga pravoga oca, koji treba da ih pomogne, da ih rukovodi, da ih zaštiti i da ih sve prikupi pod jedan krov. Meni je neobično žao, što nisam bio u stanju da više utuvim i potpunije prikažem pomenute zdravice naše Braće Hrvata, ali jedno ipak mogu da istaknem, a to je da se kroz sve ovo htelo uglavnom reći, da je napredak i opstanak Srbijin napredak i opstanak svega Hrvatskoga naroda, kao i celog jugoslovenstva. Na završetku mogu još da saopštim Braći, da se u Zagrebu zbiljnije radi na tome, da Slobodni Zidari u Hrvatskoj dođu do svoje PROVINCIALNE VELIKE LOŽE i da je u izgledu da će im se taj san uskoro ostvariti. Oni su doduše hteli i molili, da sve svoje Radionice u Hrvatskoj (kojih za sada već ima tri) stave pod zaštitu Vrhovnoga Saveta Srbije; no kad im je iz Pešte objašnjeno da je vazda razloga koji tome stoje na putu, odustali su od ove svoje namere.«[100]

Masonstvo svoj uspjeh može zahvaliti dobro probranom kadru, solidnoj organiziranosti i tajnosti rada. U *Poslovniku* lože *Ljubav bližnjega,* primljenom 18. rujna 1908. na radu prvog stupnja, određeno je da starješina, kada stigne molba za pristup u ložu, odredi informatore, kojima daje rok do kojega su dužni podnijeti izvješće o tražitelju. U članu 9. ovog *Poslovnika* određeno je slijedeće:

»Izvješća treba da u kratko ali iscrpivo prikažu tražioca tako, da se uzmogne prosuditi, hoće li biti koristan po savez. Biti će stoga dobro, ako informatori ispituju slijedeće:
1) kakovoga je tražilac glasa i obzirom na zvanje svoje i obzirom na privatni život?
2) kakovi su mu od prilike imovinski odnošaji i je li točno udovoljava svojim obvezama?
3) kakav mu je značaj gledom na pravičnost i snošljivost, te na osjetljivost za sve, što je lijepo i plemenito; da li je sklon dobrotvornosti itd. ?
4) ako je oženjen, kakav mu je obiteljski život i odgaja li djecu u slobodoumnom duhu?
5) može li se po svemu držati, da će biti od koristi po ložu i po savez? itd.
Treba svakako držati na umu, da dobar glas i lično poštenje jednoga čovjeka sami po sebi još nisu dovoljni, da netko bude dobar slobodni zidar, već da se k tome hoće i neko idealno raspoloženje i prikladnost za razumijevanje načina našega rada.«[101]

Masoni su u Hrvatskoj, kao i drugdje djelovali u potpunoj tajnosti. U *Katihizisu za 1 stupanj slob. zidara za porabu članova lože Ljubav bližnjega,* koji je priredio Adolf Mihalić i koji je tiskan u Zagrebu 1910, naglašeno je na samom početku, da ovu knjižicu nije »ni jedan brat ovlašten, da je dade u profane ruke, što više, ona se mora brižljivo čuvati. Dužnost je svakog brata sl. zidara, da se pobrine, što bolje zna i može, kako će se ova knjiga i za slučaj njegove smrti povratiti loži.«[102] U navedenom *Poslovniku* u članu 20. određeno je za slučaj smrti kojega brata, da će loža poslati jednog svoga člana da preuzme sve spise i stvari, koje možda pripadaju velikoj loži ili loži, a nalaze se u njegovu posjedu.[103] U članu 27. istog *Poslovnika* posebno je u slijedećim stavcima određeno slijedeće:
»4.) glavna obveza slobodnog zidara je šutljivost, nu ona treba da je i njegova krijepost. Treba stoga da brižno čuva *svaku* povjerenu mu tajnu i da se čuva govoriti bez potrebe o slobodno zidarskim stvarima ondje, gdje ga može čuti profano uho. Naročito ne smije pod nikoji uvjet da iznaša interne stvari lože ili da komu bez dozvole oda imena članova vlastite ili tuđe lože;

[99] *Glasnik*, I/1914, 9, 67.
[100] J.(ovan) A.(leksijević), *Iz preratnih bratskih odnosa sa Zagrebom*. Neimar, knj. VI/1926, 69–70, 689–709.
[101] *Poslovnik, pr .˙. i podp .˙. □Ljubav bližnjega u or .˙. Zagrebu.* Zagreb, 1909, s. 6–7.
[102] *Katihizis za 1 stupanj slo. zidara za porabu članova □Ljubav bližnjega Or .˙. Zagrebu,* Zagreb, 1910, s. 2.
[103] *Poslovnik*, ibid., s. 11.

5.) dužan je starati se, da u profane ruke ne dođu nikakovi spisi, bilježke, knjige itd. slobodno zidarskoga sadržaja ili koji rade o ložinim stvarima, u koliko to nije javnosti namijenjeno. Sve takove stvari treba brižno čuvati, te se pobrinuti da za slučaj smrti budu kao imovina lože njoj povraćene, a u tom smislu ima svaki član kod pristupa potpisati certifikat;
6.) o svim pojavima u profanom životu, naročito u novinstvu, koji se tiču saveza ili lože, ima svaki član, ako za nje sazna, saopćiti starješini.«[104]

Kod pristupa u ložu novi je brat pokazivao znak, o kojemu je, na pitanje, što on znači, ovako odgovarao: »znači, da ću sebi prije grlo prerezati, nego ću prokazati tajnu slb. zdra«.[105] U *Glasniku* je krupnim slovima označeno, da se tiska kao rukopis i da zato nije namijenjen nikome drugome, već »jedino našim članovima, te se nipošto ne smije izdavati u profane ruke«.

Pravi, okultni smisao masonstva trebao je otkrivati svaki brat osobno. Netko je mogao biti po shvaćanjima i ponašanju dobar mason, ali mu je osjet za okultno, koji je prirođen samo pojedincima, mogao biti potpuno stran. Ova se činjenica nije, dakako, javno priznavala, ali zato se nije krilo, da je slobodno zidarstvo – tajna. U Mihalićevu *Predgovoru* Lessingove knjižice *Razgovori o slobodnom zidarstvu,* koja je tiskana za javnost u Zagrebu god. 1907, naglašeno je, da je slobodno zidarstvo »samo po sebi tajna, koja zahtijeva, da se svatko sam do pojimanja njezina uzvine...«, da je »ono nešto što leži u biću ljudskom, pa zato se ono može dokučiti i vlastitim razmišljanjem jednako, kao i upućivanjem«.[106]

Neki su ljudi sav svoj život posvetili metafizičkim lutanjima, pa su se za duže vrijeme zaustavili i u masonstvu, kao, na primjer, Hinko Hinković rođen u židovskoj trgovačkoj obitelji kao Heinrich Moses. (On je najprije bio spiritist, a prije smrti obratio se na katolicizam.). Okultnoj biti masonstva ostao je do kraja vjeran Adolf Mihalić. On je 2. veljače 1912. na otvaranju prvoga slobodno-zidarskog objekta u Hrvatskoj (u Zagrebu, tada ulica Mošinskoga 22) otvoreno istaknuo, da je to hram masonske religije.[107] U umjetničkom uređenju ovoga hrama, posebno na slikama brata Bele Csikosa, očitovao se masonski duh, o kojemu je propovijedao Mihalić. Na velikoj Csikosevoj slici Krist je prikazan između Bude i Mojsija, dakle, on nije predstavljen u kršćanskom smislu, kao Bog, nego kao jedan od osnivača religija – jednak Budi i Mojsiju. Na lijevoj strani slike prikazani su, između ostalih, Homer, Muhamed, Zarathustra, Konfucije, Hamurabi, Sokrat, Pitagora, Platon, Salamun. Na desnoj strani slike vide se Giordano Bruno, Kolombo, Gutenberg, Komenski, Cervantes, Leonardo da Vinci, Galileo Galilei, Rousseau, Voltaire, Shakespeare, Washington, Goethe, Mozart, grof Ivan Drašković, Kopernik, Dositej Obradović, Francisco Ferrer, Dante, Montesquieu, Lincoln, Franklin, Lessing i mnogi drugi.[108] U ovom hramu bilo je i masonske simbolike hebrejskog podrijetla. U jednom predavanju u loži *Ljubav bližnjega* navedeno je, da stupovi »kod ulaza u našu radionu, kao i sva simbolika sl. zid., dolaze od hrama u Jeruzolimu, što ga je oko g. 1004. prije kršćanske ere počeo graditi Salamon, sin Davidov, kralj Izraela«.[109]

U banskoj Hrvatskoj bile su 31. prosinca 1913. tri lože, a imale su 102 aktivna člana. Od tih članova 72 pripadala su trećem stupnju, osam drugom stupnju, a 22 prvom stupnju.[110]

Od 1. siječnja 1914. do svršetka kolovoza 1915. loža je dobila 13 novih članova. Međutim, nekoliko je njezinih članova u tom razdoblju umrlo. Veljko Tomić, koji je primljen u ložu

[104] *Poslovnik*, ibid, s. 14–15.
[105] *Katihizis*, ibid., s. 22.
[106] Lessing, ibid., s. 17.
[107] Bojničić, ibid., s. 85–86.
[108] Ibid, s. 131–133.
[109] *Glasnik*, I/1914, 8, 58.
[110] *Glasnik*, I/1914, 8, 64.

*Ljubav bližnjega* s Hinkom Hinkovićem 17. svibnja 1907, ovako opisuje atmosferu, koja je te, kao i slijedećih godina, vladala u hrvatskom masonstvu:

»Slobodno se zidarstvo u nas u ono doba razvijalo u znaku lutanja i protuslovlja, bez pravca i shvaćanja i bez ideologije. Pojmovi o slob. zidarstvu bili su nejasni i pobrkani. Nitko nas nije znao uputiti, u čemu je smisao slob. zidarstva i zadatak slobodno-zidarskoga rada. Ritual se smatrao ceremonijom, a ne tumačem, koji sadržava najbitnije pojmove i ciljeve i sredstva masonske institucije. To je bilo doba, kad se pod slobodno-zidarskim radom razumijevalo osvajanje položaja u odborima Matice Hrvatske i Hrv. prirodoslovnoga društva; kad se držalo, da uvjeren katolik ne može biti mason. Pojam religije miješao se s pojmom klerikalizma, *izrabljivanja vjere*. Bezvjerstvo se, u opreci s ritualom, smatralo slobodoumljem, ateizam odlikom masona.«[111]

[111] V.(eljko) T.(omić), *Br. Dr. Hinko Hinković*, Glasnik, IV/II/1929, 2–3. 87–88.

# III.

# MASONSTVO, ORGANIZACIJA **UJEDINJENJE ILI SMRT** I JUGOSLAVENSKA OMLADINA

## 1. ORGANIZACIJA *UJEDINJENJE ILI SMRT*

Vladimir Dedijer piše da su među osnivačima tajne organizacije *Ujedinjenje ili smrt* osim urotnika iz god. 1903. bile i dvije grupe građanskih osoba i da je jednu od njih predvodio Ljuba Jovanović Čupa. Međutim, Dedijer je zaključio, da se još ne zna, tko je bio inicijator osnivanja te organizacije.[112] Naime, postoje dvije verzije o osnivanju organizacije *Ujedinjenje ili smrt.* Prva verzija, bila je slijedeća:

Bogdan Radenković izjavio je na suđenju u Solunu, da je inicijativa za osnivanje organizacije *Ujedinjenje ili smrt* potekla od njega. Tu tezu u masonskoj akciji poslije drugog svjetskog rata za obnovu solunskog procesa prihvatili su također Borivoje Nešković i Milan Ž. Živanović.[113] Pukovnik Čed. A. Popović, jedan od vodećih članova organizacije *Ujedinjenje ili smrt,* smatra, da je Bogdan Radenković pokušao stvoriti tajnu revolucionarnu organizaciju s ciljem provođenja revolucionarne akcije u pokrajinama izvan Srbije. Prema Popoviću poslije mladoturskog prevrata kod srpskih nacionalista iz Macedonije nastale su dvije struje. Jedna od njih, u kojoj su većinom bili mladi, bila je mišljenja, da s mladoturcima treba voditi politiku kompromisa, a druga, u kojoj su većinom bili stariji, bila je mišljenja, da i protiv mladoturaka treba voditi revolucionarnu borbu. Na čelu druge grupe bio je Bogdan Radenković.

Njegova grupa uspjela je na konferencijama u Skoplju, da se donese odluka o obnovi četničke akcije svršetkom god. 1910. Radenković je poslan u Beograd, da dobije odobrenje i pomoć vlade za svoj rad. Ali, on u Beogradu nije uspio dobiti traženo odobrenje, pa je došao na misao, da otpočne akciju stvaranjem jedne tajne organizacije. Tu svoju namjeru povjerio je Vojislavu Tankosiću, Ljubi Jovanoviću i Velimiru Vemiću. Njih trojica prihvatili su njegovu ideju. »Njih četvoro počeli su detaljnu diskusiju o toj akciji: o njenu obrazovanju, njenim ciljevima, i njenu radu. Pri tim razgovorima, Bogdan je kategorički zahtevao da se sa ovim radom upoznaju i pozovu na saradnju: pokojni Dragutin Dimitrijević-Apis i (tada) major pokojni Ilija Radivojević, koje dotle nije lično poznavao, ali ih je znao po imenu sa njihova rada pri osnivanju četničke akcije u Makedoniji. Za to je određen Vemić, i on sa celim planom upozna Apisa i Iliju, i privoli ih na saradnju. Njih dvoje su pristali, samo je Dragutin Dimitrijević izjavio, da se neće moći mnogo posvetiti tome poslu, budući da je veoma zauzet službenim i drugim poslovima. Naposletku je Tankosić i meni saopštio celu stvar, i upitao me, da li pristajem na saradnju. Dao sam pristanak, i 3. marta 1911, pozvao me je Tankosić u stan Velimira Vemića (Bosanska ulica br. 95), gde su došli svi tada upoznati sa planom. Tu sam se upoznao sa Bogdanom Radenkovićem i Ljubom Jovanovićem, koje dotle nisam poznavao. Tom prilikom donesena je definitivna odluka o osnivanju Organizacije, potpisali smo njen

---

[112] V. Dedijer, *Sarajevo 1914,* knjiga II, drugo, dopunjeno izdanje, Prosveta, Beograd, 1978, s. 78.
Najopširniju monografiju o sarajevskom atentatu objavio je Vladimir Dedijer (u dva dijela s nešto više od 900 stranica). Međutim, u Dedijerovoj knjizi, čiji najvredniji dio tvori navođenje niza detalja, nije ni približno rečena posljednja riječ o sarajevskom atentatu. Slabost je Dedijerove knjige i u tome, što je napisana nepregledno, bez sintetičnog zaključka, makar u obliku rezimea i s cijelim piščevim esejima, koji nemaju nikakve veze s konkretnom temom knjige i koji ne pridonose nimalo boljem razumijevanju atentata u Sarajevu. Posebni je nedostatak knjige u površnoj obradbi nekih bitnih tema vezanih uz atentat. Na primjer, pisac se nije neposredno koristio ni svim materijalima, koji su objavljeni o ulozi masonstva u sarajevskom atentatu. Čudna je i njegova tvrdnja, da u arhivima o tome nije ništa našao, kada je očito iz njegove knjige, da on nije pregledao ni jedan masonski arhiv u svijetu, pa čak ni masonsku dokumentaciju u zemlji. Osim toga, naivno je očekivati, da bi se u masonskim arhivima moglo naći nešto bitno o eventualnoj ulozi masonstva u sarajevskom atentatu jer se pismeni tragovi ne čuvaju u takvim slučajevima.

[113] Borivoje Nešković, *Istina o solunskom procesu*. Narodna knjiga, Beograd, 1953, s. 98, 111; Milan Ž. Živanović, *Solunski proces hiljadu devetsto sedamnaeste. Prilog za proučavanje političke istorije Srbije od 1903 do 1918 god*. SAN, Beograd, 1955. s. 30–31.

statut, koji je izrađen prema nacrtu Bogdana, Ljube i Tankosića. Za predsjednika organizacije izabran je Ilija Radivojević, a za sekretara Velimir Vemić.«[114]

Druga verzija o osnivanju organizacije *Ujedinjenje ili smrt* temelji se na sačuvanom pismenom dokumentu – Vemićevu dnevniku, što ima mnogo veću vjerodostojnost od uspomena. Iz Vemićeva dnevnika proizlazi, da se o osnivanju jednog tajnog društva u Beogradu počelo raspravljati već 22. ožujka 1909. i da je bitnu ulogu u tome igrao Ljuba Jovanović Čupa. Jovanović je poslije afere s Đorđem Nastićem god. 1908. diplomirao pravo i kao stipendist srpske vlade otišao u Bruxelles »da nastavi studije«, kako Dedijer ponavlja prije navedenu tezu o motivu njegova odlaska u inozemstvo. Na temelju dokumentacije Dedijer piše slijedeće: »Jovanović je na studijama u Briselu i nekim drugim zapadnoevropskim gradovima ostao nekoliko godina, ali je stalno održavao veze sa zemljom i dolazio na kraća odsustva. On se nije bavio samo studiranjem prava nego je proučavao i istoriju rada tajnih evropskih udruženja, počev od fragonara, masona, nemačkih patriotskih klubova i sličnih organizacija. Izgleda da je Jovanović u Briselu stupio u jednu masonsku ložu, o čemu će biti reči kasnije. Ljuba Jovanović je igrao prilično značajnu ulogu u osnivanju udruženja *Ujedinjenje ili smrt*, mnogo veću nego što se to doskora mislilo. Osim Jovanovića, glavno civilno lice među osnivačima ovoga udruženja bio je Bogdan Radenković, diplomirani bogoslov, Srbin po nacionalnosti, rodom s Kosova polja... Po svojim ubeđenjima bio je velikosrbin i zastupao je gledišta pravoslavnih klerikalaca. Godine 1910. postavljen je za činovnika Ministarstva inostranih dela, baveći se nacionalnim poslovima u Makedoniji i na Kosovu... U svoj dnevnik Vemić je zabeležio da je između 22. marta 1909. i 23. oktobra 1909. održano nekoliko sastanaka na kojima su učestvovali Ljuba Jovanović-Čupa, Bogdan Radenković, Vojin Tankošić, Petar Živković, Milan Pribićević i još nekolicina. Na sastancima se raspravljalo o osnivanju jednoga tajnoga patriotskog udruženja, i tom prilikom Jovanović je igrao prilično aktivnu ulogu. Na dan 14. aprila 1909. on je otputovao u Brisel, pa su pripremni radovi u nekoliko mahova prekidani. Tako je, na primer, 24. februara 1910. Radenković sugerisao Vemiću da grupa prekine s radom. Međutim, krajem 1910. rad je ponovo oživeo, zahvaljujući u prvom redu inicijativi Jovanovića. Na dan 22. novembra 1910. on je dao savet Vemiću kako da se nađe potreban novac za pokretanje lista tajnog udruženja. Prvog decembra 1910. došao je u Berlin da pokuša da nabavi štampariju; Jovanović je izabrao i ime budućeg lista: *Pijemont.* U Vemićevu dnevniku pominje se i pukovnik Apis, ali ne direktno u vezi sa osnivanjem udruženja, nego samo povodom njegovih razgovora s kraljem Petrom i njegovim sinovima, Aleksandrom i Đordem. Prema Vemiću, Apis je bio pozvan da se pridruži tajnom udruženju tek 6. marta 1911... U maju 1911, sve pripreme za osnivanje organizacije *Ujedinjenje ili smrt* bile su okončane. Bilo je odlučeno da Udruženje dela javno i tajno. U tu svrhu izrađena su dva programa.

Društvo je imalo i svoj dnevni list, *Pijemont.* Iako je konačnu redakciju programa i statuta udruženja *Ujedinjenje ili smrt* načinilo prvih sedam članova utemeljača (Ljuba Jovanović-Čupa, Bogdan Radenković i pet oficira s pukovnikom Apisom na čelu), Ljuba Jovanović je u stvari izradio osnovni tekst, kao što je to *Pijemont* 10. jula 1913. zabeležio u članku povodom Jovanovićeve smrti. (On je bio teško ranjen u drugom balkanskom ratu i malo zatim umro.) U tom članku se kaže da je 'Jovanović po svršetku studija otišao u Brisel da ih kompletira. Tri i po godine proveo je u Briselskoj biblioteci. Tu se tek formirao u potpunog nacionalnog radnika. Tu je, putem mirne studije i neprekidnog razmišljanja, izradio program, koji je postao dogma mnogih, i koji se, evo, uz kanonadu topova i gomile leševa ostvaruje...'

Tekst Ustava i Poslovnika ukazuje da je Ljubi Jovanoviću-Čupi kao primer služio Buonarotijev način organizovanja tajnih udruženja osnovanih početkom prošlog stoleća u Italiji i Nemačkoj. Miomir Milenović, član udruženja *Ujedinjenje ili smrt,* pisao je da je

---

[114] Čed. A. Popović, *Organizacija Ujedinjenje ili Smrt (Crna Ruka). (Uzroci i način postanka)*. Nova Evropa, knjiga XV/1927, 12, s. 396–405.

Jovanovićev nacrt programa stvoren po uzoru na slična nemačka tajna patriotska udruženja i udruženja italijanskih karbonara. Vemić je izrazio slično mišljenje.«[115]

U određenoj literaturi inzistira se na mišljenju, da je Jovanović otišao u Bruxelles da kompletira svoje studije, ali nitko nije pobliže razjasnio, u kojemu je smislu Jovanović u inozemstvu nastavio kompletiranje završenog pravnog studija u Beogradu. U toj se literaturi sugerira mišljenje, da je Jovanović u dogovoru s ljudima, s kojima je pripremao jednu tajnu organizaciju u inozemstvu, stupio u masonsku organizaciju, da bi tako proučio tehniku njezine organizacije i metode konspirativnog rada.[116] U toj literaturi to se tvrdi i za intimnog Jovanovićeva prijatelja Tankosića, kada se utvrdilo, da je i on bio mason. Tu se tvrdi, da je Tankosić stupio u ložu zato, da upozna rad masonstva, pa da onda svoje spoznaje primijeni na stvaranje tajne organizacije *Ujedinjenje ili smrt*. Ali, nije najjasnije, zašto nije bilo dovoljno, da radi spomenutog zadatka stupi u masonstvo samo Jovanović, odnosno, zašto je bilo potrebno, da radi istoga zadatka pristupi u masonstvo i Tankosić, bliski suradnik Jovanovićev. Očito nije bilo potrebno, da njih obojica, i Tankosić i Jovanović, uđu s istim ciljem u ložu, kada je bilo dovoljno, da to učini samo jedan od njih. Međutim, ni jedan od njih nije mogao sam po svojoj volji postati član masonske lože, a pogotovo ne to, da postane član lože, kada se njemu prohtije. Postoji i ispitivanje za primanje u ložu, i to je ispitivanje rigorozno i dugo traje. U određenoj literaturi očita je težnja, da se sugerira, kako stvarno ni Jovanović ni Tankosić nisu bili masoni. Priznati činjenicu, da su ova dva vodeća člana organizacije *Ujedinjenje ili smrt* bili masoni, znači dopustiti mogućnost direktne veze između pripremanja atentata u Sarajevu i masonstva. A bili su oba masoni! Oskar Tartaglia, i sam član organizacije *Ujedinjenje ili smrt,* u jednom tekstu iz 1928. godine ističe, da govori kao slobodni zidar i navodi slijedeće:

»Oni (Tankosić i Jovanović, opaska I. M.) nijesu ubačeni u beogradsku ložu, kratko vrijeme *nakon* osnutka organizacije *Ujedinjenje ili smrt,* već kratko vrijeme *prije* osnutka organizacije. Učinjeno je to zato, da se Tankosić i Jovanović upute u tajne i simbolike masonske i da te tajne i tu simboliku prenesu na organizaciju *Ujedinjenje ili smrt* – što je i učinjeno. I odmah zatim povukoše se iz masonerije, koja ne dozvoljava, da njezin član bude član druge tajne organizacije. U času sarajevskog atentata Ljuba Jovanović-Čupa je bio već davno mrtav i prema tome ostaje jedini Tankosić koji je najaktivniji član *Ujedinjenje ili smrt,* ali i najpovučeniji član framasonerije. On je postigao ono što je htio, doznao je tajne i simboliku masonsku, i onda se povukao.«[117]

Poznati austrijski mason Eugen Lennhoff u svojoj knjizi *Die Freimaurer,* koja je objavljena god. 1929, zatajio je Tankosićevu pripadnost masonstvu.[118] Međutim, iste god. 1929. (najvjerojatnije pošto je saznao za pisanje Oskara Tartaglie) Lennhoff je 18. prosinca 1929. o masonstvu Vojina Tankosića rekao u jednom predavanju slijedeće:

»Major Tankosić bio je slobodni zidar, ali on nije sarajevski atentat pripremao kao slobodni zidar, jer je slobodni zidar bio tri do četiri godine prije atentata, i to zato, da vidi kako se organizira jedan tajni savez. Jedva godinu dana kasnije istupio je i izjavio da se s onim što je vidio ne može ništa početi.«[119]

---

[115] Dedijer, II, ibid., s. 79–82.

[116] Nešković, ibid., s. 113–114. Nešković dalje piše, da Jovanović u inozemstvu »upoznaje i rad tajnih udruženja, naročito u Francuskoj i Italiji«.

[117] Oskar Tarataglia, *Slobodni zidari i sarajevski atentat.* Večernja pošta, nastavak treći za 1928, s. 2.

[118] Eugen Lennhoff, *Il libero muratore.* Izdanje Bastogi, Foggia, 1981, s. 225–231.

[119] Ovaj citat iz Lennhoffova predavanja prenio je iz službenog organa čehoslovačke velike lože *Tri prstena* (sv. za veljaču 1930) Nikola Dj. Trišić u knjizi *Sarajevski atentat u svjetlu bibliografskih podataka*. Izdanje Veselin Masleša, Sarajevo, 1960, s. 289.

Pokušao sam osobno doći do cijelog Lennhoffova predavanja, ali mi je Statni knihovna Češke Socialisticke Republiky odgovorila pod br. III/8-/.5638/81 dne 28. listopada 1981. slijedeće:

Na kraju treba istaknuti, da za pretpostavku, da je Ljuba Jovanović Čupa ušao u masonstvo, da bi po tom uzoru stvorio srpsku tajnu organizaciju, nema, osim tvrdnja nekih masona, ni jednog posebnog dokaza. Ne postoji poseban razlog, da se tvrdnjama tih masona mora vjerovati. List *Pijemont* je 24. ožujka, 15. svibnja, 20. svibnja i 29. svibnja god. 1912. objavio tekstove u kojima se hvali masonstvo u inozemstvu i kritiziraju austrijske vlasti što zabranjuju masonsko djelovanje.[120] Sigurni dokaz, da je Ljuba Jovanović-Čupa bio mason i da nije nikada istupio iz masonstva dokazuje činjenica, da se on u masonskoj literaturi, koja nije bila pisana za najširu javnost, navodi kao mason.[121]

Iz Vemićeva dnevnika proizlazi, da je inicijativu i glavnu ulogu kod osnivanja organizacije *Ujedinjenje ili smrt* imao Jovanović, a ne Radenković. Kada je Jovanović 14. travnja god. 1909. otputovao u Bruxelles, pripremni se rad na organizaciji prekida, a potkraj god. 1910. rad ponovno oživljava, i to prvenstveno Jovanovićevom inicijativom. Jovanović daje savjet Vemiću, kako da se dođe do novca za pokretanje lista, a početkom prosinca god. 1910. u Berlinu pokušava nabaviti tiskaru, izabire ime budućeg lista itd. Važno je napomenuti, da Jovanović nije zastupao velikosrpsko stajalište kao, na primjer, Bogdan Radenković. Dimitrijević-Apis u svojoj posljednjoj riječi rekao je za Jovanovića, između ostalog, i ovo:

»Došla je aneksija Bosne i Hercegovine... U Turskoj se je desila Mladoturska revolucija... U to vreme vratio se je sa svojih studija iz inostranstva pokojni Ljuba Jovanović. Otišao je na nauke kao oduševljeni nacionalni radnik i vratio se je kao manijak-nacionalista. Jugosloven bezgranične vere u svoje snove za ujedinjenje svih Jugoslovena. Odmah me je našao. Mi smo bili stari poznanici... Trebao mu je list. Ja sam mu pomogao i blagodareći jednom velikom dobrotvoru on je i došao do svog lista. Tako je postao *Pijemont* a on Ljuba Jovanović direktor i vlasnik toga lista, pa je kao direktor toga svoga mezimčeta i umro na bojnom polju... Posle kratkog vremena od pojave *Pijemonta* nalazi me Vemić, onda kapetan i poziva me na rad na nacionalnim stvarima. Pristao sam odmah, gotov uvek da se za taj rad založim svim silama. Tako dolazim u vezu sa G. Bogdanom Radenkovićem i sa mojim poznanikom i starim drugom na ovim poslovima Ljubom Jovanovićem... *Narodna odbrana*, po našem mišljenju, i ako je dosta radila nije radila onako i onoliko, kako smo mi zamišljali, da treba raditi. Tako je postala naša organizacija *Ujedinjenje ili smrt.* Imajući na umu, da je cilj bio rad u neoslobođenom Srpstvu, mi smo se složili s tim, upravo to je bilo tada sasvim prirodno, da organizacija bude tajna. Izrađen je Ustav i poslovnik, onakav kakav je pred sudom.«[122]

Dne 21. kolovoza god. 1911. u Beogradu je počeo izlaziti list *Pijemont.* Osnivač, vlasnik i urednik toga lista bio je Ljubomir S. Jovanović Čupa. I to dokazuje njegovu vodeću ulogu u organizaciji. (Poslije smrti Jovanovića-Čupe direktor lista bio je Branko Božović, pod kojim je list izlazio god. 1914. i god. 1915.).[123]

Već iz naziva lista *(Pijemont)* da se zaključiti, da je Ljuba Jovanović Srbiju tretirao kao središte okupljanja i ujedinjenja južnih Slavena, prvenstveno onih koje su smatrali Srbima. Nije teško pretpostaviti, da je osoba, koja je studirala, kao on, talijanska masonska i druga tajna društva (iza kojih je uglavnom stajalo masonstvo, koje je i dovelo do ujedinjenja Italije), imala sličan cilj u odnosu na ujedinjenje i stvaranje zajedničke države Južnih Slavena. Činjenica, da se oko stvaranja organizacije *Ujedinjenje ili smrt* najviše i sustavno angažirao jedan mason, potvrđuje mogućnost, da je iza pothvata toga masona mogla stajati barem loža, kojoj je on pripadao. Naime, prema masonskim pravilima ni jedan mason ne može pripadati

---

»Ihrem heutigen Ansuchen können wir leider nicht entsprechen, da die Zeitschrift *Die Drei Ringen* derzeit wegen Fondsübersiedlung nicht expeditionsfähig ist. Wollen Sie, bitte, Ihre Bestellung etwa nach 6 Monaten wiederholen.« Kada sam poslao na istu adresu novu molbu, odgovor nisam dobio.

[120] Dedijer, II, ibid., s. 232.

[121] *Neimar*, I/1922, 4, 121; *Neimar*, I/1925, 35–36, 93.

[122] Nešković, ibid., s. 203.

[123] Ibid., s. 21.

drugoj tajnoj, odnosno od masonstva nezavisnoj organizaciji. Strani promatrači u Beogradu uočavali su da je cilj organizacije *Ujedinjenje ili smrt* stvaranje velike armije »sa konačnom težnjom da se vodi rat sa Austrijom i konsolidacijom jednog ujedinjenog južnoslovenskog kraljevstva. Taj program se bitno razlikuje od zvaničnog vladinog programa, i u njemu je srpski faktor više potcrtan... Razlikuje se i po tome što odmah od početka javno zastupa tezu o potrebi razbijanja Austro-Ugarske kao države. A zatim se temeljito razlikuje i po koncepcijama o budućoj jugoslovenskoj državi, smatrajući je uvećanom Srbijom... Ta ideja o budućoj državi kao jedinstvenoj zajednici srpskih zemalja ima dublju pozadinu... Tu se između vlade i pripadnika Crne ruke vodi prikrivena bitka koja se na površini ne vidi, i koje ni akteri nisu sasvim svjesni. Mada polaze od toga da su Srbi i Hrvati jedan narod – po zajednici jezika koja je jedini racionalan kriterij za određivanje granica nacionalnosti – krugovi oko srpske vlade isticali su hrvatski individualitet, što *Pijemont* manje radi, ili uopšte ne radi.«[124] Opisane suprotnosti nisu bile nepremostive, tako da i sam Ekmečić priznaje kako se u srpskoj diplomaciji zagovarala »ideja da se za politiku njenih ratnih ciljeva iskoriste takve moćne internacionalne organizacije, kao što su katolička crkva, slobodni zidari i socijalizam, bez obzira na to što to troje nije imalo mnogo zajedničkoga«.[125]

Nezavisno od stajališta srpske vlade veza između srpskog nacionalizma i masonstva ojačana je u Srbiji poslije aneksije Bosne i Hercegovine. Tada su se dvije težnje za osnivanjem jedne tajne organizacije, masonska i nacionalno-srpska, Jovanovićeva i Radenkovićeva našle na istoj liniji. Važno je istaknuti, da sam Čeda Popović kaže, da je Ljuba Jovanović Čupa »sa Bogdanom Radenkovićem pokrenuo osnivanje naše Organizacije«.[126] God. 1908, kada je Austro-Ugarska izvršila aneksiju Bosne i Hercegovine, srpski masoni i srpski nacionalisti našli su se uglavnom na zajedničkoj fronti protiv Austro-Ugarske, a posebno protiv prijestolonasljednika Franje Ferdinanda, o kojemu se stvaralo javno mišljenje da je sklon preuređenju carevine u trijalističkom smislu. Zbog aneksije Bosne i Hercegovine srpska masonska loža *Pobratim* prekinula je veze s madžarskom masonskom vlašću, a jedan od vodećih srpskih masona, državnik Svetomir Nikolajević, pošao je god. 1908. iz Beograda u inozemstvo, da bi pridobio međunarodno javno mišljenje, posebno ono masonsko, protiv Austro-Ugarske. Sigurno je, da je tada potvrđeno shvaćanje jedinstvenosti srpskih masonskih i međunarodnih masonskih interesa. Međutim, teško je pretpostaviti, da je već tada došlo i do konkretiziranja akcije, posebno u odnosu prema Franji Ferdinandu. Zato, ima pravo Dušan Nikolajević, sin Svetomira Nikolajevića, kada tvrdi slijedeće:

»Gonjen jednom, gotovo manijačkom mržnjom na slobodne zidare, Ludendorf je akciju Svetomira Nikolajevića iz 1908, shvatio kao početak pripremanja atentata na naslednika prestola Austro-Ugarske. Tačno je da je Svetomir Nikolajević posle Aneksije išao u glavne centre evropske i da se tamo zalagao za našu pravednu stvar. Istina je i to da je on u ložama evropskim držao predavanje o našem pravu na Bosnu i Hercegovinu i da je, naročito u krugovima francuskih slobodnih zidara, bio sjajno primljen. Sve je to bilo, i ne mislim da to osporavam, ali je ipak vratolomni skok g. Ludendorfa kad svu tu akciju jednog srbijanskog državnika i patriota dovodi u vezu s atentatom u Sarajevu. Nikolajević je tada, u Parizu dao i jedno obaveštenje francuskim novinarima. On je izjavio da će Aneksija biti kobna i po Austro-Ugarsku i po mir sveta, ako se ne nađe načina da se naknadno osujeti taj međunarodni zločin, koji gazi pravo i životne interese jednog mladog i zdravog naroda i unosi zlu krv u države, koje su se već podelile u neprijateljske tabore.«[127]

---

[124] Milorad Ekmečić, *Ratni ciljevi Srbije 1914*. Srpska književna zadruga, Beograd, 1973, s. 108–110.
[125] Ibid., s. 121.
[126] Čeda A. Popović, *Rad organizacije Ujedinjenje ili Smrt. Pripremanje za Balkanski Rat*. Nova Evropa, knjiga XVI/1927, 10–11, s. 311.
[127] Dušan Nikolajević, *Ratna odgovornost i g. Ludendorf*. Politika, XXV/1928, 7354, 1–2.

Međutim, angažiranje srpskih političara i srpskih masona na masonskom planu bilo je ipak mnogo jače nego to proizlazi iz navedenog pisanja Dušana Nikolajevića. Na temelju arhivskih istraživanja Ljiljana Aleksić-Pejković došla je, u svojoj knjizi *Odnosi Srbije sa Francuskom i Engleskom 1903–1914,* do slijedećih zaključaka:

»U svakom slučaju, koraci koje su srpski masoni preduzeli u Parizu u toku aneksione krize nisu bili uzaludni. U aprilu 1909. već je postojala nova srpska loža *Ujedinjenje* orijentisana na francuski Grand Orient, na čelu sa industrijalcem Vasom Jovanovićem i članovima koji su većinom bili nekadašnji francuski đaci. Regrutovanje članova je išlo sporo, što je francuski poslanik objašnjavao nedostatkom masonske tradicije u jugoslovenskim krajevima uopšte. Inače, loža je postavila sebi kao glavni cilj akciju na nacionalnom terenu i ujedinjenje sa hrvatskom masonskom ložom koja je takođe već tada želela da se odvoji od Mađarske. U tom cilju *Ujedinjenje* se odmah povezalo sa hrvatskom ložom *Ljubav bližnjem*; kao veza služili su jedan Srbin, Dušan Popović, advokat, i jedan Hrvat, Jozo Janković. Tako je srpska buržoazija i ovim putem počela da traži sebi saveznika u Francuskoj... Prilikom kraljeve posete Parizu, šef Presbiroa Stefanović i njegov pomoćnik Mihajlović tražili su dodir sa francuskim ložama; i ovde je prijem na koji su naišli bio 'najlepši' i 'najsrdačniji'. Ovo je bilo utoliko značajnije što pokušaji ostalih srpskih masona da se povežu sa nemačkim i engleskim nisu donosili neke naročite rezultate. Prijem u Parizu je do te mere podigao ugled i aktivnost *Ujedinjenja* da je čak i zagrebačka loža preko njega zatražila povezivanje sa francuskim masonima... Po svemu sudeći dodir između srpskih i francuskih masona prilikom kraljeve posete nije se završio samo lepim prijemom, već je došlo izgleda i do neke organizacione veze. U svakom slučaju kada je nekoliko meseci docnije posredovanjem stranih pronemački orijentisanih loža obrazovan Vrhovni masonski savet, *Ujedinjenje* je odbilo da mu se potčini i zadržalo svoju dotadašnju autonomiju uz izjavu da će 'ostati vezano za francuski Grand Orient'. Francuski poslanik je bio vrlo zadovoljan ovim otporom koji je *Ujedinjenje* pružilo nemačkom uticaju, tako i antifrancuskom kosmopolitizmu koji se u to vreme sve više širio pod firmom engleskog uticaja i koji su i druge dve srpske lože širile. Poslanik je snagu *Ujedinjenja* pripisivao članovima kojih je u toku 1912. godine bilo 'svega dvadesetak, ali odabranih' među kojima je bilo i Francuza i Belgijanaca nasuprot ložama *Pobratim* i *Šumadija* koje su gledale samo na broj ali ne i na 'kvalitet' članstva. Francuskom poslaniku činilo je posebno zadovoljstvo što je izgledalo da je loža *Ujedinjenje* postavila sebi za program razvijanje srpskog nacionalizma širenjem francuskih ideja, kulture i poslovnih veza u Srbiji i što, umesto neodređenog humanitarizma engleskih masona, 'u jačanju ciljeva Francuske gleda najdragocenije sredstvo ljudske solidarnosti'... (Interesantno je da je poslanik tada predviđao da bi za velikog majstora Vrhovnog saveta koji je postojao samo nad pronemačkim ložama *Pobratimom* i *Šumadijom* mogao doći prestolonaslednik Aleksandar na mesto izabranog Vajferta).

S obzirom na ogromnu ulogu koju je francuska masonerija odigrala u pripremama za prekrajanje karte sveta, čvršće povezivanje srpskih masona za nju bilo je još jedna poluga više za sprovođenje interesa francuskih masona i u ovom delu sveta; srpskoj buržoaziji pak, ovo je stavljalo u izgled jednog moćnog saveznika više. Stoga nije slučajno što je posle dve godine od osnivanja lože *Ujedinjenje* temelj saradnje bio postavljen baš povodom početka ozbiljnih pregovora između srpske i bugarske vlade o balkanskom savezu, toj jedinoj kombinaciji koja je mogla obezbediti nezavisnost Balkana prema austronemačkom bloku, ali i prema Rusiji, a da pri tome stečene materijalne pozicije francuskog kapitala na Poluostrvu ne budu ugrožene.«[128]

Iz onoga što je prije navedeno očito je, da je poslije aneksije Bosne i Hercegovine osnovana u Beogradu organizacija *Narodna odbrana* 8. listopada god. 1908., ali da je zbog nezadovoljstva njezinim radom bilo pojedinaca, koji su se priključili stvaranju druge

[128] Dr. Ljiljana Aleksić-Pejković, *Odnosi Srbije sa Francuskom i Engleskom 1903–1914.* Izdanje Istorijskog instituta, Beograd, 1965, s. 442–443, 520–523.

organizacije, nazvane *Ujedinjenje ili smrt*. (Tankosić je god. 1911. istupio iz *Narodne odbrane* i posvadio se s ljudima oko nje.)[129] Za razliku od *Narodne odbrane* ova je organizacija djelovala u potpunoj tajnosti.

Uz Ljubu Jovanovića u organizaciji *Ujedinjenje ili smrt* našle su se i druge osobe koje su bile, odnosno koje su s vremenom postale masoni. Tako je Vojislav Tankosić uveo u organizaciju Milivoja A. Jovanovića (tada tajnika Željezničke direkcije u Beogradu), a ovaj je uveo u istu organizaciju diplomata Milana Gavrilovića.[130]

Pukovnik Dimitrijević na saslušanju 27. travnja 1917. god. naveo je i slijedeće:
»Ne zna ko je izradio poslovnik organizacije, a on lično nije sarađivao na njemu; misli da je ideja za odredbu o misterioznom načinu uvođenja članova pok. Ljube Jovanović, koji je ranije bio u jednoj od framasonskih loža i odatle preneo i u organizaciju uveo neke misterije... Ne seća se ko je dao ideju za nacrt pečata, ali je ideja, verovatno, ili pok. Ljube Jovanovića-Čupe, ili Bogdana Radenkovića, ili pok. Tankosića. Bomba, nož, otrov i mrtvačka glava nad ukrštenim kostima kao obeležje organizacije, ušli su, veli, zbog potrebe načina vođenja borbe u Makedoniji i gotovosti žrtvovanja sebe za opštu stvar. *Trgovinski Glasnik* izabran je za oglase radi vaspostavljanja veza, zato što su oglasi po formi bili trgovački... Zatim optuženi izjavljuje, da je, po njegovom mišljenju, organizacija prestala ulaskom Srbije u rat s Turskom oktobra meseca 1912. godine. Nikakva patriotska dela nisu imali izvršivati u zemlji, niti su ih izvršivali.«[131]

I iz Dimitrijevićevih riječi proizlazi, pored ostalog, da je Ljuba Jovanović prije bio mason i da je iz masonstva prenio u organizaciju *Ujedinjenje ili smrt* način o misterioznom primanju članova i neke misterije. Međutim, iz Dimitrijevićeva iskaza jasno je, da on nigdje nije naveo, da je Jovanović ušao u masonstvo samo zato, da ispita način rada u masonstvu, kako bi to mogao primijeniti u stvaranju organizacije *Ujedinjenje ili smrt*.

Kao osnivači organizacije *Ujedinjenje ili smrt* bili su slijedeći pojedinci: Dragutin T. Dimitrijević-Apis, Čedomir A. Popović, Velimir S. Vemić, Bogdan Radenković, Ilija Radivojević, Ljubomir Jovanović-Čupa i Vojislav A. Tankosić. Ta sedmorica formalnih osnivača postali su, kako se vidi iz Vemićeva spiska, i članovi Vrhovne centralne uprave. Iz toga se spiska vidi, da su kao članovi Vrhovne centralne uprave bile i slijedeće osobe :
Ilija M. Jovanović, Milan Vasić, Milan Gr. Milovanović-Pilac i Radoje Lazić.[132]

Kod navođenja osnivača i članova Vrhovne centralne uprave organizacije *Ujedinjenje ili smrt,* koje navodi i Živanović, bitno je istaknuti i slijedeću tvrdnju, koju on donosi u prilogu pod naslovom *Spisak zaverenika oficira i građana u zaveri 29. maja 1903. god*.:
»Tankosić je inicijator, osnivač i član Vrhovne centralne uprave org. UiS. Tankosić je aktivno učestvovao sa pukovnikom Apisom u organizaciji Sarajevskog atentata na Vidovdan 1914.«[133]

Predsjednik organizacije *Ujedinjenje ili smrt* nije posebno biran. Ali, kada se postavilo pitanje, tko će predsjedavati, svi su se, bez formalnog izbora, složili, da predsjednik bude Ilija Radivojević, koji je bio i najstariji. Na isti način Vemić je određen za sekretara organizacije.[134]

---

[129] Tartaglia, ibid.

[130] Milan Ž. Živanović, *Solunski proces hiljadu devetsto sedamnaeste. Prilog za proučavanje političke istorije Srbije od 1903. do 1918. god.* Beograd, 1955, s. 208.

[131] *Tajna prevratna organizacija. Izveštaj sa pretresa u Vojnom sudu za oficire u Solunu po beleškama vođenim na samom pretresu.* Solun, tiskara *Velika Srbija,* 1918, s. 178–179. Što se tiče navedene knjige, iz koje je citiran iskaz pukovnika Dimitrijevića, treba istaknuti da i oni pojedinci, koji knjigu u cijelosti ocjenjuju kao falsifikat, priznaju, da se bez nje »danas, pod ratom stvorenim uslovima ne bi mogla u potpunosti utvrditi istina o Solunskom procesu«. (Živanović, *Solunski proces,* ibid., s. 12).

[132] Živanović, ibid., s. 674.

[133] Ibid., s. 665.

[134] *Iskaz D. Dimitrijevića*, Nešković, ibid., s. 150–151.

Iskaz pukovnika Dimitrijevića, kako je naveden u knjizi *Tajna prevratna organizacija,* u biti se potpuno slaže s autentičnim stenografskim bilješkama, koje je u izvodima objavio Borivoje Nešković u knjizi *Istina o Solunskom procesu.* Prema tim bilješkama Dimitrijević je, pored ostaloga, izjavio da ga je o potrebi stvaranja ovakve organizacije najprije obavijestio potpukovnik Vemić, koji ga je upoznao s Ljubom Jovanovićem-Čupom i Bogdanom Radenkovićem. »Čim sam video da su ovde ova dvojica, koje sam ja znao kao istaknute nacionalne radnike, a s pokojnim Ljubom Jovanovićem bio sam i pre toga u jednom ranijem, opet tajnom, revolucionarnom odboru za Makedoniju i Staru Srbiju, ja sam odmah s njima ušao u razgovor... Ja nisam bio određen, niti sam se primio izrade projekta ustava. Još kod islednika sam izjavio da se sećam da je uglavnom izradio projekt Ljuba Jovanović, a naročito mi je ostalo u pamćenju da je zakletvu, onakvu kakva je uneta u ustav, napisao pokojni Ljuba Jovanović. Pored Ljube Jovanovića radio je na projektu i Bogdan Radenković. Koliko je sa njima sarađivao Tankosić, i u kojoj želji, ja to ne znam jer su prethodan rad i na tim projektima oni zasebno radili... Ja lično bio sam običan član u Vrhovnoj centralnoj upravi i, odmah u početku rada, ja sam se ogradio da, zbog toga što sam zauzet prilično i službenim poslovima, neću moći ni da radim na tome, da uvodim nove članove u organizaciju. Samo sam izjavio da, kolikogod mi slobodnog vremena ostaje, i sve ostalo što bi oni od mene tražili kao neku moju ličnu žrtvu, ja im se stavljam na raspoloženje. Pored ovoga ja sam, poznavajući se i imajući veza sa uglednim licima, s našim najvišim činovnicima i ljudima na najvišim položajima, izjavio gotovost da stavim sve te veze u službu organizacije. Izgleda da su moji drugovi u Vrhovnoj centralnoj upravi s ovom mojom izjavom bili zadovoljni i zato su me poštedili od svih drugih naročitih dužnosti.«[135]

U organizaciji *Ujedinjenje ili smrt* bilo je odlučeno, da se za njezine ciljeve iskoristi organizacija *Narodna odbrana.* Čed. Popović o tome svjedoči ovako:

»Stoga, ukratko rečeno, naši drugovi u Beogradu rešiše da *prisvoje Narodnu Odbranu,* i da ne skidajući sa nje oreol kulturnoga društva – upute na rad u nju jednoga od članova naše Organizacije, koji bi rukovodio revolucionarnim poslovima u njoj i radio u punoj saglasnosti i harmoniji sa našom Organizacijom. Za taj posao izabran je major Milan Vasić (poginuo u ratu 1913, na Bregalnici, u borbi sa Bugarima). Visoke inteligencije, neverovatne energije i izdržljivosti u poslu, iako slabijeg fizičkog sastava, pokojni Vasić ušao je u Centralnu Upravu naše Organizacije, upoznao se sa njenim idejama i ciljevima, prihvatajući ih, te otuda bude upućen u *Narodnu Odbranu* za njena sekretara. U tom svojstvu, on razvija najveću delatnost,... Od ulaska Milana Vasića u *Narodnu Odbranu* pa do početka Balkanskog Rata, rad na revolucionarnoj organizaciji van granica Srbije bio je dakle objedinjen... Otuda još i sada uverenje kod velikoga broja naših nacijonalnih radnika van granica Srbije: da su sve što su radili – radili u svojstvu članova *Narodne Odbrane*. Mnogi nisu znali ni za ime ni za postojanje naše Organizacije... Iako je pokret imao za cilj organizovanje omladine u svima pokrajinama Austrougarske Monarhije, ipak je najveća pažnja bila koncentrisana na Bosnu i njenu omladinu. Tražene su među bosanskom omladinom ličnosti koje će, potpuno shvatajući cilj Organizacije, postati njeni pobornici i, dalje, revolucijonarni organizatori bosanske omladine. I nađena je najpodesnija ličnost: Vladimir Gaćinović, Hercegovac... On postaje prorokom i apostolom revolucijonarstva među bosansko-hercegovačkom omladinom; on je njen vođ, i njen organizator... *Ujedinjenje ili Smrt* uvela je u svoje kolo izvestan broj omladinaca i pustila ih da dalje rade. Pokret *Mlade Bosne* počinje da dobija svoje jasno obeležje tek od 1911 godine, od vremena postanka organizacije *Ujedinjenje ili Smrt,* da bi se sve više širio naporedo sa razvijanjem akcije Organizacije. A kad se jednom bio svojski razmahao (kao kod onih koji su posle suđeni u Banjalučkoj aferi), on je dalje išao po sili mehaničkih zakona: širio se sve dalje i uvlačio je u sebe sve veći broj lica. To ne znači, da su

[135] Nešković, ibid., s. 148–150.

oni koji su učestvovali, u pokretu, sa svojim drugovima, svi bili uvedeni u organizaciju *Ujedinjenje ili Smrt*, pa je prema tome i razumljivo, da mnogi učesnici nisu ni znali otkuda pokret počinje i potiče: oni su sarađivali sa svojim drugovima koji su ih vodili... Vladimir Gaćinović, duhovni vođ revolucijonarne omladine iz Bosne i Hercegovine, i član *Ujedinjenje ili smrt* (ili *Crne ruke,* kako je u javnosti bolje poznato), postao je pravim i prekaljenim revolucijonarcem... Njegova brošura o junačkoj smrti Bogdana Žerajića, koja je za bosansku omladinu bila revolucijonarnim trebnikom, nije tek slučajno štampana u izdanju oficirskog lista *Pijemont.* Zato svi koji, posle svršenog oslobođenja i ujedinjenja, govore da je omladinski revolucijonarni pokret u Bosni ponikao sam od sebe i delovao samostalno i nezavisno od nezvaničnog revolucijonarnog Beograda, ili su u velikoj zabludi, ili hoće nešto da zabašure.«[136]

Zaključak je Č. Popovića, da je početna akcija organizacije *Ujedinjenje ili smrt* bila dobro primljena od srpskog žiteljstva u Bosni i Hercegovini, koje je bilo predisponirano da uđe u svaku organizaciju, koja se provodi iz Srbije, a ima za cilj rušenje Austro-Ugarske. Odjek je bio takav, da su granični oficiri bili prisiljeni utjecati na prijatelje u Bosni, da rade s manje brzine. Uoči balkanskog rata, dakle za nepunu godinu rada organizacije, smatralo se, da je priprema postigla svoju kulminaciju. Oficiri su početkom god. 1914. spremali plan za dalji rad, da bi se završila konačna priprema »našega elementa za slučaj oružanog konflikta sa Austro-Ugarskom, a koji se već osećao i očekivao u bliskoj budućnosti«. Međutim, srpska je vlada, zbog bojazni od toga rada, potkraj siječnja god. 1914. ukinula službu graničnih oficira i njih uputila u unutrašnjost Srbije.[137]

Kada je Ilija Radivojević poginuo u ratu, god. 1913. mjesto predsjednika organizacije *Ujedinjenje ili smrt* nije se popunjavalo, ali se Apis smatrao njegovim prirodnim nasljednikom.[138]

Međutim, bitno je naglasiti, da je prema izjavi Velimira Vemića na suđenju u Solunu 20. ožujka god. 1917. organizacija *Ujedinjenje ili smrt* prestala opstojati god. 1913.[139] Dimitrijević je to isto ustvrdio na suđenju, kako se vidi iz njegovih saslušanja. Ovo je važno i zbog toga, što je, kako je već navedeno, u ovoj godini umro i Ljuba Jovanović. Kako Organizacija *Ujedinjenje ili smrt* nije strogo formalno ni osnovana tako se ona nije morala nužno ni formalno raspustiti. To je omogućivalo pojedincima, koji su bili njezini članovi, da i poslije god. 1913. mogu stvarno djelovati, ili pak misliti, da djeluju u ime organizacije *Ujedinjenje ili smrt*. »Tokom 1909, 1910. 1911, a posebno 1912. godine Ljubomir S. Jovanović je prisustvovao, zajedno sa ostalim čanovima lože 'Ujedinjenje' iz Beograda, čiji je i on bio član po njegovom afilovanju u ovu ložu, sednicama lože 'Pobratim'. (*Arhitektonske table o radu lože 'Pobratim'. AJ, F 100).* Prema tome, on nikada nije istupio iz slobodnozidarskog saveza, a još manje se s njegovim idejnim osnovama razilazio… Prema sačuvanim spiskovima članova organizacije 'Ujedinjenje ili smrt' i dokumentima o slobodnozidarskim ložama u Srbiji koji su bili dostupni autoru, u tajnoj organizaciji 'Ujedinjenje ili smrt' slobodni zidari su bili: Ljubomir S. Jovanović Čupa, novinar (5 – broj koji je imao u organizaciji 'Ujedinjenje ili smrt'), Milan Gr. Milovanović, pukovnik (10) – njih dvojica su bili i članovi Vrhovne centralne uprave; Božin Simić, kapetan (111), Aleksandar Ilić, poručnik (125), Jovan Milosavljević, suradnik časopisa 'Slovenski Jug' (203), Branko Božović, pravnik (204), Milivoje A. Jovanović, sekretar Železničke direkcije (401), Stevan Šapinac, major (402), dr. Milan Gavrilović, činovnik Ministarstva inostranih dela (406), Bogoljub Vučićević, policijski komesar (407), Milorad Nikolić, trgovac (422), Milan

[136] Č. Popović, *Rad organizacije...*, ibid., s. 314–321.
[137] Čed. A. Popović, *Rad organizacije Ujedinjenje ili Smrt. (Granični oficiri).* Nova Evropa, knj. XVI/1927, 5, 139–152.
[138] Živanović, ibid., s. 31.
[139] *Tajna prevratna organizacija***,** ibid., s. 33.

Antonijević, apotekar (435), Dimitrije Mijalković, direktor Osiguravajuće društva Srbije (516)… Zanimljiv je i način obrazovanja 'crnorukačkih grupa': Ljubomir S. Jovanović je obrazovao grupu u kojoj su dva člana ujedno i slobodni zidari (Milosavljević i Božović), Milivoje A. Jovanović grupu u kojoj su takođe dva člana bili i slobodni zidari (Gavrilović i Vučićević), Stevan Šapinac je u svoju grupu uveo jednog masona (Nikolić), a Bogoljub Vučićević, takođe jednog slobodnog zidara, a u grupi Jovana Milosavljevića nije bilo slobodnih zidara. Iz ovoga se vidi da su slobodni zidari obrazovali pet grupa organizacije 'Ujedinjenje ili smrt' sa šest slobodnih zidara, dok je u četiri druge grupe bilo još pet članova koji su bili i slobodni zidari, a uz jednog člana koji nije bio u posebnoj grupi ukupno je od 181 člana organizacije 'Ujedinjenje ili smrt' njih 12 pripadalo i savezu slobodnih zidara. Uz ovo, valja imati na umu i činjenicu da su slobodni zidari obrazovali i bili na čelu pet od 44 formiranih i danas poznatih grupa organizacije 'Ujedinjenje ili smrt'. I način formiranja ovih grupa karakterističan je po uključivanju slobodnih zidara u njih: Lj. Jovanović je uveo u svoju grupu J. Milosavljevića, a on je i sam obrazovao sopstvenu grupu; Vojislav Tankosić je u svoju grupu uveo M. A. Jovanovića i S. Šapinca, a Milivoje A. Jovanović je u svoju grupu uveo M. Gavrilovića i B. Vučićevića, dok je Stevan Šapinac uveo u sopstvenu grupu M. Nikolića, a Bogoljub Vučićević D. Mijalkovića. Branko Božović i Jovan Milosavljević su bili članovi lože 'Pobratim'. Dok je ostalih osam članova organizacije Ujedinjenje ili smrt bilo u loži Ujedinjenje. Ne samo na osnovu kazivanja atentatora, Milan Ciganović je imao određenu ulogu u povezivanju atentatora sa Vojislavom Tankosićem i njihovim obučavanjem i pripremanjem za izvođenje atentata. Jedna druga činjenica ukazuje na moguću povezanost Ciganovića sa slobodnim zidarima. U vreme kada je on ušao u organizaciju 'Ujedinjenje ili smrt', bio je činovnik Železničke direkcije, a uz njega iz te ustanove članovi su iste organizacije bili još i Stevan Trifunović (437) i Petar Magovčević (410), koji je bio član grupe slobodnog zidara Milivoja A. Jovanovića (koga je u organizaciju 'Ujedinjenje ili smrt' uveo Vojislav Tankosić). 'Železnička direkcija, tako popularno zvana, nalazila se u prostorijama 'Starog zdanja' u tri ulice, Gračaničkoj, Jelenskoj (sada Ivan-Begovoj) i Dubrovačkoj… Ona je bila svojina Kralja Milana Obrenovića, koji ju je ostavio srpskoj državi. Hotel *(vlasništvo Đoke i Dušana Milićevića – prim. autora)* je imao prvo 20, a zatim 30 soba… U levom krilu na kraju nalazila se slobodnozidarska radionica lože 'Sloga, Rad i Postojanstvo'… 1884. godine porodica Milićević za malo se nije morala iseliti iz Starog zdanja. Tada je Kralj Milan dao pod zakup čitavu zgradu francuskom Društvu za eksploataciju srpskih državnih železnica, za direkciju.' *(Đ. Popović)*.
U 'Grand Hotelu', koji je bio vlasništvo Dušana Milićevića, slobodnog zidara, pored drugih prostorija, održavani su povremeni sastanci članova Vrhovnog vođstva organizacije 'Ujedinjenje ili smrt'. Polazeći od svega što je izneto, očigledno je da ima isuviše koincidencija između stvaranja slobodnozidarske lože 'Ujedinjenje' i organizacije 'Ujedinjenje ili smrt'… Nije isključeno da je to bio i Žil Molan, takođe, član lože 'Ujedinjenje'? Zbog toga, u nedostatku sigurnih podataka, ne može se do novih saznanja govoriti o Milanu Ciganoviću kao o slobodnom zidaru…. U 'Politici' (br. 8050. iz 1930. godine) Jovan M. Jovanović o stanovištu jugoslovenskih slobodnih zidara u povodu optužbi da su srpski slobodni zidari imali udela u pripremi i izvođenju atentata izvestio je i nemasonsku javnost. U uvodnom delu svoje informacije Jovanović je pokušao da odbaci bilo kakvu mogućnost uticaja srpskih slobodnih zidara na politiku srpske vlade, jer je od 1903. do 1914. godine u vladi od ministara slobodni zidar bio samo Kosta Stojanović. Međutim, tvrđenje Jovana M. Jovanovića ne odgovara istini, jer su ministri masoni u tom periodu bili, pored ostalih, Milovan Milovanović, dr. Laza Paču i Ljuba Stojanović. U kojoj su meri oni, kao i drugi slobodni zidari koji su se nalazili na uticajnim mestima u vladi i izvan nje mogli usmeravati politiku srpske vlade, drugo je pitanje… Tankosić je doneo i dva Brovning revolvera i priličan broj kutija sa municijom. Ove revolvere i municiju dao je kao poklon Belgijanac Šarl Duse,

tadašnji nastavnik mačevanja u vojnoj Akademiji i predstavnik Fabrik Nasional u Liježu, čiji je fabrikat i revolver Brovning… Već 1909. godine Šarl Duse se ponovo vraća u ložu 'Pobratim', u kojoj se nalazi sve do smrti, ali je ujedno postao i član lože 'Ujedinjenje'. Teško je pretpostaviti da je on, preko Tankosića i Ciganovića, dao pištolje belgijske marke 'brauning' (za čiju je fabriku bio predstavnik u Beogradu), a da za to nisu znali bar članovi organizacije 'Ujedinjenje ili smrt' koji su bili i slobodni zidari iz lože 'Ujedinjenje' (Milivoje A. Jovanović, sekretar Železničke direkcije – u kojoj je tada radio i Milan Ciganović), kao i starešina lože 'Ujedinjenje' Vasa U. Jovanović. Još jedan slobodni zidar imao je izvesnih dodirnih tačaka sa atentatorima. Bio je to Milutin Milosavljević, kod koga je tri dana pre polaska atentatora u Sarajevo stanovao Nedeljko Čabrinović, kako to utvrđuje Vladimir Dedijer.«[140]

*****

Iz svega što je izloženo proizlazi da je u pozadini osnivanja srpske tajne organizacije *Ujedinjenje ili smrt* stvarno stajao mason Ljuba Jovanović-Čupa. Kada su poslije aneksije Bosne i Hercegovine god. 1908. nastali uvjeti da ojača suradnja srpskih masona i srpskih nacionalista, Ljuba Jovanović je mogao svoj opisani cilj južnoslavenskog ujedinjenja po uzoru na masonsko-talijansko ujedinjenje početi izvoditi u zajednici s drugim istaknutim Srbima – nemasonima. On je mogao biti svjestan da samo korištenjem pojedinaca iz utjecajnih vojnih (posebno preko pukovnika Dimitrijevića-Apisa) i političkih struktura može ostvariti zamišljene planove. On je imao glavnu ulogu kod pripremanja programa navedene organizacije, a osobno je napisao i zakletvu za članove te organizacije. Bio je, također, osnivač, urednik i vlasnik glasila organizacije – lista *Pijemont*. Za ocjenu njegove uloge u organizaciji *Ujedinjenje ili smrt* važno je istaknuti i to da je ta organizacija postojala do njegove smrti god. 1913. Od tada organizacija više djeluje stvarno, na način da neki pojedinci iz njezina vodstva nastavljaju njezino djelovanje bez posebnih formalnosti, tj. uglavnom po vlastitoj inicijativi, odnosno bez obvezatnog konzultiranja sa svim vodstvom u svakom pojedinom slučaju.

[140] Zoran Nenezić, *Masoni u Jugoslaviji 1764 – 1999.* Vlastito izdanje, Beograd, 1999., I., str. 344–360.

## 2. HRVATSKA OMLADINA

Nema sumnje, da su hrvatska kulturna zbivanja bila nadahnuta tadašnjim europskim kretanjima, ali se i preko njih širio u Hrvatsku masonski duh. Na jedan dio hrvatske studentske omladine, koja je nakon spaljivanja madžarske zastave u Zagrebu pošla na školovanje u inozemstvo, posebno velik utjecaj izvršio je Tomaš G. Masaryk. On je, kao i Eduard Beneš, bio mason.[141] Po svojem značenju u hrvatskom kulturnom životu veliku ulogu od god. 1900. do god. 1914. odigrala je omladina. Međutim, ta omladina nije bila politički jedinstvena. Ona je tada bila podijeljena na dva duhovno-politička tabora. »Prema dvjema političkim skupinama omladinaca mogu se razlikovati i dvije književne: *hrvatska i jugoslavenska*. Hrvatska se okuplja oko A. G. Matoša, a jugoslavenska oko Skerlića i Marjanovića. Prva je raspoložena artistički, neoromantički, katolički, historički i mistički, druga socijalno-ideološki, slobodno-mislilački, antiklerikalno. U Beogradu nema ovakova izrazita dualizma u Omladini. Književnost se usredsređuje oko Srpskog Knj. Glasnika.«[142]

Međutim, treba napomenuti, da politička opredijeljenost hrvatske omladine nije bila jednoglasna ni u drugim južnoslavenskim zemljama, osim u Bosni i Hercegovini, gdje su rijetki hrvatski omladinci ispovijedali jedinstvo sa srpskom omladinom, iako često međusobno na drugim područjima nisu bili složni. Ipak, u banskoj Hrvatskoj najveći dio omladine držao se hrvatskog nacionalnog osjećaja. U jednom smislu, najveća iznimka među njima bio je Vladimir Vidrić. On je god. 1909. bio primljen među masone, u loži u Zagrebu, i od njega su masoni mnogo očekivali. Treba se sjetiti nekih njegovih pjesama napisanih u masonskom duhu, na primjer pjesama *Dva levita* i *Gonzaga*. Bez sumnje, te su njegove pjesme bile poentirane protiv isusovaca... Međutim, on je već iste godine kada je bio primljen među masone, umro i zato nije uspio izvršiti očekivani masonski utjecaj u svojoj sredini.

Hrvatska omladina u Dalmaciji i u širem primorskom pojasu bila je orijentirana u velikom broju u južnoslavenskom i antiklerikalnom duhu. U javnom radu, osobito u publicistici, prednjačio je Milan Marjanović. On je 1898/99. polazio trgovačku školu u Pragu, gdje je slušao predavanja T. G. Masaryka, a od godine 1902. sudjeluje u političkim borbama. Osobito intenzivno počinje djelovati god. 1903. »vršeći jednu od značajnih uloga. Usled nastalih progona, uspeo je da umakne preko granice Hrvatske, preobučen u seljačko odelo, agitujući proglasima iz Ljubljane, kasnije iz Beča, i sa tajnih sastanaka u Veneciji... Sa T. Šlegelom izdavao je u Zagrebu za vreme veleizdajničkog procesa naročiti bilten za obaveštavanje domaćeg i stranog novinstva,...«[143]

Vjerodostojan prikaz razvijanja jednog dijela hrvatske omladine u jugoslavensko-unitarističkom i masonskom duhu dao je jedan od njezinih prvaka, mason Oskar Tartaglia. Tartaglia je bio, kako sam kaže, od kada je počeo politički misliti »uvijek antiklerikalac i Srbofil – još više Srbin«, i nikada nije »pravio razliku između Srbina i Hrvata«. Tartaglia o sebi ističe i to, da je čitao ateističku i anarhističku literaturu. Čak je preveo i tiskao knjigu

---

[141] Charles V. Bokor, *Winkel – mas und Zirkel Die Geschichte der Freimaurer.* Amalthea, Wien – München, 1980, s. 474.
U masonstvu između dva rata Masaryka su isticali kao »najvećeg masona bez pregače«. Međutim, istodobno se naglašavalo i slijedeće: »Masaryk je naš svakom izjavom svoga duha i svoje velebne ličnosti – najveći mason među najvećima.« Br .˙. B. D. »*T. G. Masaryk*«. Šestar, XVI/1937, 8–10, 128–132.
[142] Dragutin Prohaska, ibid., s. 348.
[143] M.(ilostislav) Bartulica, *Milan Marjanović kao čovek, političar, književnik i – filozof*, s. 4–12. Izdala Jugoslovenska narodna odbrana, biblioteka Oslobođenje, broj 6, Valparaiso, 1918. Početkom god. 1914. pod uredništvom Milana Marjanovića u Zagrebu, a u izdanju riječke knjižare Trbojević pojavljuje se tjednik *Književne novosti*. U tom tjedniku prvi put tiskom je objavljen jedan rad Miroslava Krleže; usp. *Hrvatska književna kritika*, III, *Milan Marjanović,* Matica hrvatska, Zagreb, 1962, s. 366.

*Omladini* ruskog anarhista Petra A. Kropotkina. Tartaglia je surađivao s Milanom Plutom i Milanom Marjanovićem. Isticao se aktivnošću u redovima napredne omladine, kojoj je antiklerikalizam bio životni ideal. Niko Bartulović, također jedan od prvaka hrvatske omladine, priznaje da je tada »borba protiv tradicija i klerikalizma dovela do toga da se prešlo u drugu skrajnost: realizam je pomalo postao pokret fanatika antiklerikalizma, fanatika sitnog rada i ponegde fanatika antinacionalizma«.[144] Tartaglia s Čerinom u *Valu* vodi omladinu nacionalizmu.[145] Vladimir Čerina u prvom broju *Vala,* koji se pojavio u Zagrebu god. 1911, objavio je manifest pod naslovom *Naša riječ.* U tome manifestu Čerina je kao cilj označio slijedeću misao: »Narodno jedinstvo Hrvata i Srba i radikalni, na znanosti osnovani antiklerikalizam.«[146]

Srbin Vladimir Gaćinović o ondašnjoj hrvatskoj omladini ostavio je pored ostaloga i slijedeće svoje svjedočanstvo:

»Hrvatska omladina skuplja se oko lista *Vihor,* koji je 1912. g. izlazio u Zagrebu. Taj list imao je antiklerikalni karakter, izazvan veoma jakim uticajem klerikalizma u katoličkoj Hrvatskoj. Najistaknutiji ideolog te grupe bio je slobodno misleći književni kritičar Mitrinović, tumač našeg genijalnog vajara Meštrovića. Jedan od najboljih govornika naše zemlje, Mitrinović je obišao sve srpske zemlje sa referatima o moralnoj solidarnosti Jugoslovena, o njihovoj literaturi, poeziji, slikarstvu, vajarstvu. U toj je istoj grupi Vladimir Čerina, koji je pretstavljao macinistički pravac, koji je on provodio u svojoj pokrajinskoj biblioteci *Za narod*.«[147]

Jačanje srpskih i jugoslavenskih osjećaja u hrvatske omladine osjetilo se najjače poslije izleta hrvatskih studenata u Beograd god. 1912. »Bilo je tu i tajnih dogovora sa srpskim oficirima iz organizacije *Crne ruke (Ujedinjenje ili Smrt).* Od njih je Luka Jukić dobio oružje i bio instruiran u pucanju, kako bi mogao izvršiti atentat na Cuvaja.«[148]

Oskar Tartaglia navodi kako je skupina od 156 akademičara Hrvata, Srba i Slovenaca sa zagrebačkog sveučilišta krenula 18. travnja 1912. god. u Beograd te o tom boravku svjedoči slijedeće:

»Nikada čas slobodna vremena, uvijek zabave, predstave, posjeti, pretstavljanja, primanja kod ministara: P. Marinkovića, Ljube Jovanovića, Marka Trifkovića i drugih... Neprekidno je koji od njih bio u mom društvu. A opazio sam i to, da me tako reći, korak u korak, slijede i prate Ljuba Jovanović-Čupa i Branko Božović, urednici *Piemonta*... Ja sam cijelo vrijeme sjedio i razgovarao sa Ljubom Jovanovićem-Čupom i Brankom Božovićem. Pili smo tursku kafu i sinalcol, – jer su oni listom bili antialkoholičari. Oni su neprestano isticali potrebu revolucionarne i terorističke akcije u neoslobođenim krajevima, te naglašavali potrebu zajedničke organizacije i akcije svih revolucionarnih jugoslavenskih elemenata. Slagali smo se u svemu. Na koncu mi povjerljivo saopćiše, da takova organizacija postoji, da su o meni dobro, upravo u tančine informirani i zapitaše me, da li sam voljan, da stupim u nju... Dao sam svoj pristanak... Primanje u organizaciju uslijedilo je 27. IV. 1912. U 7 sati u večer došao je po mene u kafanu *Malom vojniku* Branko Božović i kroz sporedne ulice krenusmo prvo u tiskaru, a odatle u redakciju *Piemonta*, koja se nalazila u knez Mihajlovoj ulici.«[149]

Tartaglia dalje kaže, da mu je Branko Božović kazao da je to prva zakletva napisana latinicom, a da je on *prvi katolik, Hrvat, Dalmatinac, član Ujedinjenja ili Smrt*... Tartaglia posebno ističe, da je s Čerinom vodio nacionalističku omladinu i da je mlade organizirao na

---

[144] Niko Bartulović, *Od Revolucionarne Omladine do Orjune. Istorijat jugoslovenskog omladinskog pokreta.* Izdanje Direktoriuma Orjune, Split, 1925, s. 8, 127.

[145] Oskar Tartaglia, *Veleizdajnik* (*Moje uspomene iz borbe protiv crnog-žutog orla*). Zagreb-Split, 1928 s. 13–17.

[146] Nikola Milićević, *Vladimir Čerina*. Rad JAZU, Zagreb, 1965, s. 30. Milićević je utvrdio, da su na Čerinu utjecali osobito Giuseppe Mazzini, inače ideal talijanskih masona, i anarhist Scipio Sighele.

[147] Vladimir Gaćinović, *Ogledi i pisma*. Svjetlost, Sarajevo, 1956, s. 87–88.

[148] Ibid., s. 17.

[149] Tartaglia, ibid., s. 21–26.

programu kluba *Narodno jedinstvo*, a taj program tiskan je u Beogradu i onda donesen iz Beograda nakon izleta zagrebačke akademske omladine u Srbiju. Program ovoga kluba, koji je formulirao Dimitrije Mitrinović (prema tvrdnji njegova brata),[150] objavio je Tartaglia u svojem listu *Sloboda* 7. kolovoza 1912. god. U tom programu napisano je i slijedeće:
»A) Idejna baza kluba
Temeljna i centralna zadaća kluba jeste propaganda filozofije nacionalizma u opšte, uz naročitu propagandu radikalno demokratskih političkih dotrina: sve to u svrhu, da bi se osnažila srpskohrvatska nacionalna duša i da bi ona, sebe svjesna, mogla, uz prethodne uslove, dati cijeli svoj psihofizički izražaj, oličen u potpunom narodnom ujedinjenju nacionalne kulture, čije je ostvarenje apodiktička fizička nužda i sveti moralni dug opštoj ljudskoj kulturi... U prvom redu klub će tu ideju bratski složnog rada propagirati i izvoditi u djelo među samom omladinom srpsko-hrvatskom i slovenačkom i to među cijelom omladinom čestitom od Skoplja do Soluna i od Cetinja do Novog Sada, ostajući neprestano na terenu intelektualne agitacije za filozofiju srpsko-hrvatskog nacionalizma i za političku doktrinu radikalnoga demokratizma.
B) Političko shvatanje kluba
1. Ideja srpsko-hrvatskog narodnog jedinstva u smislu etnopsihičkog fakta, da su Hrvati i Srbi jedan dvoimeni narod jeste polazna tačka za ideju srpsko-hrvatskog ujedinjenja u smislu identifikacije nacionalnih organizama srpsko-hrvatskih.
2. Ideju jugoslavensku klub interpretira u smislu potpunog duhovnog izjednačenja i ujedinjenja srpsko-hrvatskog i slovenačkog i u smislu da treba stvarati novu i veliku, modernu i nacionalnu kulturu jugoslavensku; narodno jedinstvo Srbo-Hrvata sa Slovencima fakt je nedovoljno opažen i naglašen i klub će raditi na potpunoj svjesnosti toga fakta.
3. Centralna nacionalistička dogma kluba jeste ideja, da je jedna nacionalna kultura nemoguća bez nacionalnog društva, a nacionalno društvo nemoguće bez nacionalne države. Klub je uvjerenja, da je u današnjem stanju jugoslovenske, srpsko-hrvatske i srpske decentralizacije i anacionalnosti, nemoguće stvoriti jedan moćan nacionalni organizam srpsko-hrvatsko-slovenački.
4. Klub stoji na neopozivom zahtjevu, da se zakonom santifikuju i oživotvore političke doktrine radikalno-demokratske, a propagiraće ideju suvereniteta srpsko-hrvatskog naroda u jednoj državi osnovanoj na slobodoumnim principima.
5. Klub smatra besplodnom jednu parlamentarnu borbu u neparlamentarnoj državi, a traži pokoravanje izvršne vlasti volji narodnoga suvereniteta i mogućnost, da narodna volja u demokratskom parlamentu dođe do potpunog izražaja. Težište nacionalne borbe srpsko-hrvatsko-slovenačke treba i mora da bude izvan parlamenta u jačanju nacionalne svijesti. nacionalne snage i volje, da se izvršuje nacionalna samoobrana: radom, trpljenjem, žrtvovanjem.
C) Konkretni program kluba
I. Suzbijanje svega anacionalnog i antinacionalnog u materijalnom i duhovnom životu našega naroda:
1. Radikalnim antiklerikalizmom.
2. Radikalnim suzbijanjem destruktivnih tuđinskih uticaja i slavizacijom naše kulture: degermanizacijom, demagjarizacijom, detalijanizacijom.
3. Suzbijanjem štreberstva, mekuštva i servilnosti, dizanjem nacionalnoga ponosa i časti.
4. Esproprijacijom crkvenih i vlasteoskih dobara, ukinućem svih prerogativa plemićkih i svih privilegija socijalnih: demokratizacijom političke svijesti i političkim osvešćivanjem naroda.«
Tartaglia je donio u cijelosti navedeni program, s napomenom, da su na »ovakovom programu« on i Čerina organizirali nacionalističku omladinu poslije svoga povratka iz

---

[150] Dedijer, I, ibid., s. 275.

Srbije.[151]Program ima očitu tendenciju, da se kulturno u masonskom, a politički u južnoslavenskom duhu, najvjerojatnije na način talijanskog ujedinjenja, kojemu su predvodnici bili masoni, ostvari ujedinjenje Južnih Slavena.

Prema nekim procjenama (na primjer, Milostislava Bartulice) prije rata bilo je osnovano i radilo je stotinjak omladinskih organizacija, društava i klubova s više od desetak tisuća članova i s trideset i dva omladinska lista i časopisa.[152]

Ova omladina silom je tjerala u borbu i starije političare. Tu činjenicu točno konstatira Niko Bartulović: »Gospodar ulice gospodar širokih raspoloženja, nisu bili ti političari, već omladina. Ona je stvarala *štimunge*, izazivala namerno incidente, organizirala demonstracije, palila austro-ugarske zastave, dizala javno mišljenje, i stariji su morali da je slede.«[153]

Dio hrvatske omladine, koji je bio unitaristički orijentiran, s olakšanjem je dočekao smrt A. G. Matoša, koji je bio auktoritet protivnog, nacionalističko-hrvatski orijentiranog dijela omladine. Krleža je zapisao, da su se poslije Matoševa sprovoda našli na karminama u Milana Marjanovića (doktor Jelovšek, njegova žena Zofka Kveder Jelovšek, Cihlar Nehajev, Andrija Milčinović) i da su se te karmine »pretvorile... u histerično ogovaranje mrtvoga Matoša«.[154] Taj dio hrvatske omladine, koji je bio jugoslavensko-unitaristički orijentiran, bio je nadahnut I masonskim duhom. Zbog toga je razumljivo, da su neki tada vodeći omladinci s vremenom postali masoni (Oskar Tartaglia, Vladimir Vidrić, Ante Tresić-Pavičić, Milan Marjanović, Ljubo Leontić, Ivo Andrić, Niko Bartulović, Antun Barac, Krešimir Kovačić. Ivo Tartaglia, Juraj Demetrović, Mirko Deanović i drugi). U svome radu o Čerini, u procjeni njegova književnoga rada, Milićević je nastojao biti stvaran. Milićević kaže, da književno djelo Čerinino, kada bismo ga promatrali samo sa stajališta književne, estetske vrijednosti, ne bi, vjerojatno, moglo podnijeti naše zahtjeve i naša mjerila.[155] Treba naglasiti, da taj sud vrijedi za većinu pripadnika južnoslavenski orijentirane mlade hrvatske generacije. Ta je omladina sve politizirala, pa tako i književnost. Naravno, na štetu književnosti. I dalje, ovaj dio hrvatske omladine u političkom smislu objektivno je pomagao ostvarenje srpske državne i nacionalne ideje, a u duhovnom smislu započeo je s masoniziranjem hrvatske inteligencije i dijela radništva. Međutim, i ovi Hrvati, većinom, bili su u biti idealisti: oni su svoju religioznu potrebu za savršenošću u mladosti nadomjestili vjerom u znanost, okultizam i južnoslavensku mistiku, kojoj je Vidovdanski hram gradio Ivan Meštrović.

.

---

[151] Tartaglia, ibid., s. 61–64.
[152] I. Mužić, *Hrvatska politika i jugoslavenska ideja.* Split, 1969, s. 46–67.
[153] Bartulović, ibid., s. 25.
[154] Miroslav Krleža, *Fragmenti dnevnika iz 1943.* Forum, XI (knj. XXIII)/1972, 3, 493.
[155] N. Milićević, Ibid., s. 7

## 3. SRPSKA OMLADINA U BOSNI I HERCEGOVINI

U Bosni i Hercegovini nije bilo nikakve posebne srpske revolucionarne organizacije među omladinom. Revolucionarno raspoloženi omladinci u tim pokrajinama bili su dio šireg kretanja među južnoslavenskom, prvenstveno srpskom omladinom. Pojam *Mlada Bosna,* koji je prvi put upotrijebio Petar Kočić god. 1907.,[156] a ponovio Vladimir Gaćinović u kalendaru *Prosvjeta* za god. 1911. (objavljenom u Sarajevu god. 1910.).[157] nije značio nikakav samostalan pokret bosansko-hercegovačke omladine, a još manje postojanje neke tajne revolucionarne organizacije. Milan Budimir, klasični filolog i član SANU, koji je predavao latinski Gavrilu Principu, govoreći o političkim kretanjima u BiH-i zaključuje slijedeće:

»Tada još niko nije govorio o Mladoj Bosni; ja odavno govorim da je to ime nastalo mnogo kasnije, čak dve tri godine posle atentata u Sarajevu! Naš program je bio široko jugoslovenski i patriotski orijentisan, pogotovu kada je među nas došao Vladimir Gaćinović.«[158]

Golem utjecaj na bosansko-hercegovačku omladinu vršio je Dimitrije Mitrinović. Kako sudi i njegov biograf Predrag Palavestra, Mitrinović nije imao većeg pjesničkog dara, ali se iza njegove literarne karijere skrivao *život nacionalnog borca i konspiratorskog agitatora,* on je živio *obavijen tajanstvom konspirativnosti čiji se puti ne znaju.* Prema Palavestri on je bio tip vođe i učitelja, osoba obuzeta strašću konspiratora. I te se strasti on nikada ne će osloboditi, i ona će ga navoditi, da stalno pokušava osnovati neko tajno društvo. (Uvijek je želio djelovati iz pozadine). Ivo Andrić je Mitrinoviću priznavao *najjači, možda presudan uticaj na mladobosance, pa i na njegovo sopstveno književno opredeljenje.* Palavestra zaključuje da je militantnom dijelu predratne nacionalističke omladine okupljene u *Mladoj Bosni* bio »nesumljivi intelektualni vođa« Dimitrije Mitrinović. Mitrinović je u Zagrebu početkom god. 1912. izradio i nacrt »Prve redakcije Opšteg Programa za omladinski klub Narodno Ujedinjenje«, koji će naskoro, u prvim mjesecima god. 1912, tajno donijeti u Beograd.

»Donoseći *Program* Mitrinović je, prema sećanju Drage Ljubibratića, u Beograd mogao stići krajem februara ili početkom marta, uoči posete zagrebačkih studenata, kada su u Beogradu boravili Luka Jukić, Vladimir Čerina, Oskar Tartalja i Augustin Ujević, koji je 17. marta govorio na mitingu kod Kneževog spomenika. Svoj program Mitrinović je izlagao i grupama srednjoškolaca u redakciji *Pijemonta,* gdje je i odštampan kao zaseban letak i tajnim kanalima razaslat po svim jugoslovenskim pokrajinama. Pored nezavisnih studenata Beogradskog univerziteta, okupljenih u klubu kojim je rukovodio Milan Bogdanović, program su prihvatili i članovi đačke družine *Preporod,* a kasnije i mnoge omladinske organizacije u Srbiji, Bosni, Dalmaciji, Hrvatskoj i Sloveniji. Kao idejna osnova radikalnog nacionalizma jugoslovenske omladine, Mitrinovićev program izmenio je borbenu taktiku mladih, koji su krenuli u akciju: atentati Luke Jukića i Ivana Planinšćaka na bana Cuvaja u Zagrebu, Gaćinovićeva brošura *Smrt jednog heroja* anonimno štampana u izdanju *Pijemonta,* gdje je objavljena Ujevićeva brošura *Hrvatska u borbi za slobodu*, ulične demonstracije, štrajkovi, pokretanje novih listova, javni protesti i mitinzi solidarnosti, bili su nov oblik revolucionarnog rada u kome je i sam Mitrinović neposredno učestvovao. Prema nekim tvrđenjima on je u martu 1912. godine u Beogradu služio kao spona između omladinaca koji se međusobno nisu lično poznavali, dovodio ih je u vezu i usmeravao, pomažući organizatorima raznih pokrajinskih konferencija srpsko-hrvatske napredne i radikalne omladine da formulišu svoje programe na bazi *Prve redakcije Opšteg Programu za omladinski klub Narodno Ujedinjenje.* Početkom septembra 1912. godine on se na Rijeci, među omladinom Dalmacije i

[156] Dedijer, ibid., s. 464.
[157] Gaćinović, ibid., s. 70.
[158] Dragoslav Adamović, *Razgovori sa savremenicima.* Izdanje Privredne štampe, Beograd, 1982, s. 65; usp. Dedijer, I, ibid., s. 464.

Hrvatskog primorja, pojavljuje kao autor manifesta okupljanja, na čijem donošenju sarađuje sa lokalnim omladinskim prvacima Vladimirom Čerinom, Oskarom Tartaljom, Augustinom Ujevićem, Kuzmom Tomašićem i drugima.«[159]

Prema Palavestri Mitrinović je znao i za Žerajićeve pripreme atentata na cara Franju Josipa u povodu njegova posjeta Sarajevu i Mostaru u proljeće god. 1910. Nakon Žerajićeva atentata na zemaljskog poglavara u Sarajevu policija u Zagrebu uhitila je, na temelju prijave, i Mitrinovića, ali je on zbog nedostatka dokaza s drugim osumnjičenima »pušten iz zatvora, uz garanciju vođa Hrvatsko-srpske koalicije, koja je u to doba, nekim kanalima, navodno imala svoje veze s policijom«. Međutim, već od svršetka god. 1912. Mitrinović se manje zanima nacionalnim temama i političkim radom, a približava se utopijama o preobražaju ne samo srpskog naroda i Balkana nego Europe i svega svijeta. Od god. 1914. u Münchenu, uz pomoć Vasilja Kandinskog, izrađuje program europske federacije (Savez Europskih Republika). Njegov članak *Za Jugoslaviju* u proljeće god. 1914, koji je poslao iz Münchena Vladimiru Čerini i koji je objavljen kao uvodnik u svibanjskom broju lista *Vihor,* bio je Mitrinovićev oproštaj s dotadašnjim životom i radom.[160] Mitrinović je počeo kao srpski nacionalist i, donekle, anarhist, ali je ubrzo postao sa svojim osvjedočenjem idealan tip masona, s kojim se, u tom smislu, rijetko tko može usporediti u modernoj povijesti srpskog masonstva (uključivši ovdje i njegova učenika Miloša Đurića). On je težio, između ostaloga, identifikaciji čovjeka s Bogom, velikoj sintezi čovječanstva zasnovanoj na univerzalnom sveljudskom moralu i miješanju i prožimanju rasa i kultura. On je kaos doživljavao samo kao katarzu. »Štaviše, on mestimično pojam haosa izjednačuje sa revolucijom: haos je kvalitativni skok nataložene i skupljene energije, velika promena iza koje sledi novo zlatno doba.« Posebno mrzi militarizam i klerikalizam. Mitrinović je vjerovao u ostvarenje carstva Božjeg na zemlji, u to »da neće ni biti kraja sveta i strašnoga suda i da će čovečanstvo neposredno, u sebi samom i kroz sebe, postići večno blaženstvo«. Palavestra navodi i slijedeće njegove misli u tom smislu: »Preobražaj i očišćenje hrišćanstva. Sjedinjenje crkava. Ukidanje Papstva. Religija – samoodluka ličnosti. Tolerancija. Protiv Dekora i Misterije u svim religijama, za Veru Vasione u čovečanstvu ili *Kulturi* Zemlje. *Preobnova Biblije:* univerzalna popularizacija kulturno-filos(ofski) prokritikovane i presazdane Biblije. Spoj Biblije s Indijom (i Koranom?) uslovljavaju: 'Čovek ne može bez Boga, niti bi Bog mogao bez čoveka'.« Palavestra dalje citira Mitrinovića, njegovo shvaćanje Boga: »Bog je ljudski rod i nema drugoga Boga, drugog apsoluta. Ne postoji drugo Biće osim ljudske rase i njenih pripadnika. Svekoliki božanski razum, čitava promišljena ljubav božja, čitava božanska mudrost, u glavama je ljudi. (...) Supra-nebeski svod nalazi se u ljudskoj intuiciji, u središtu srca i nigde više.«
Ovakav Mitrinović već je rano, prema Palavestri, utjecao na Gaćinovića.[161]

Dragoljub Ljubibratić (koji kao i većina pisaca iz BiH-e vjeruje u stvarno postojanje *Mlade Bosne)* Principa naziva centralnom ličnošću *Mlade Bosne* i izvršiteljem sarajevskog atentata. Ljubibratić priznaje, da je Gaćinović bio vodeća osoba *Mlade Bosne* i inicijator sarajevskog atentata. Gaćinović je bio oduševljen masonima Garibaldijem i Carduccijem, a oduševljavali su ga i anarhisti Kropotkin i Mihail Bakunjin. Bio je čak pobratim anarhista Kibaljčića – Valtera Serža, koji je bio blizak Trockome.[162] Gaćinović je preveo *Revolucionarni katekizam* Bakunjina ili Nečajeva.[163] Borivoje Jevtić sjeća se Gaćinovića kao fanatika koji je uvjeravao omladince, da se priklone sustavu individualne terorističke akcije, da bi tako izazivali zabunu

[159] Predrag Palavestra, *Dogma i utopija Dimitrija Mitrinovića*. Slovo ljubve, Beograd, 1977, s. 38–40.
[160] Ibid., s. 47.
[161] Ibid., s. 269–270, 335, 15.
Sve, što je Mitrinović mislio i pisao, savršeno je identično s temeljnim tezama masonstva. Međutim, Predrag Palavestra u pismu, koje mi je uputio iz Beograda dne 2. veljače 1983, posebno napominje slijedeće: »...nigde nisam našao nikakav podatak koji bi ukazivao na to da je Mitrinović bio mason«.
[162] Drago Ljubibratić, *Vladimir Gaćinović.* Nolit, Beograd, MCXLXI, s. 7, 38, 168.
[163] Dedijer, ibid., I, s. 289.

u režimskim redovima i podizali nacionalni moral u masama.[164] I Gaćinović je, kao i Mitrinović, bio i pod utjecajem Tomaša Masaryka.[165] Međutim, najveći utjecaj na Gaćinovića je izvršio mason Ljuba Jovanović. »Kad je u Splitu donošen zaključak o pokretanju *Vala*, Gaćinović se u to vrijeme vraćao iz Švajcarske i došao je u septembru u Beograd. Sastao se s Ljubomirom Jovanovićem Čupom, s kojim se prije odlaska u Švajcarsku bio zbližio... Pod Čupinim uticajem Gaćinović je pristao da uđe u organizaciju .«[166]

Gaćinovića je u organizaciju *Ujedinjenje ili Smrt* uveo jedan omladinac iz Bosne, Jovan Milosavljević.[167] Sam Gaćinović piše slijedeće:

»Kao jedna od centralnih figura u Beogradu bio je Ljubomir Jovanović, direktor lista *Pijemonta.* Naziv toga lista govori sam za sebe. Jovanović je bio Macini mlade Srbije...
Još kao student u Brislu, radeći po 14 sati dnevno u kraljevskoj biblioteci, on se sužavao u svemu i štedeo novac za budući list, u kome je vodio svoju propagandu s apostolskim žarom. Svi istaknutiji elementi jugoslovenske omladine dolazili su u skromno uredništvo *Pijemonta* da vide i čuju Ljubomira. Tamo ste mogli sresti zaverenike iz svih pokrajina Austro-Ugarske i Makedonije. Jovanovića su kao ćutke svi priznavali za centralni komitet pokreta, koji je obećavao da će osloboditi i ujediniti naš narod. Svi jugoslovenski mladići znali su za njegovo ime, o njemu su u našim kružocima pričane bajke.

Marta meseca 1903. uoči krvavog prevrata u Beogradu, Ljuba Jovanović bio je zajedno s tada mladim Dimitrijem Tucovićem, organizator burnih demonstracija protiv kralja Aleksandra. A iduće godine osniva on list *Slovenski jug.* Program je toga lista – nacionalno i socijalno oslobođenje jugoslovenskih krajeva pod Austrijom. Jovanović je u to vreme uticao možda više no iko drugi na sav naš život. On je ranjen kod Krivolaka, gdje je i umro, za vreme srpsko-bugarskog rata, boreći se u redovima srpske vojske kao narednik. Bio sam kod njega u uredništvu *Pijemonta* u septembru 1911. godine. On je sedeo sam, nisko se nagnuvši na sto. Pisao je članak za sutrašnji broj lista. – Evo kako! Vi ste Bakunjista... Naše se misli dodiruju. Ali pogledajte na stvarnost pa ćete se složiti sa mnom: treba jače osnažiti pokret nacionalne ideje, inače će propasti. Treba zvoniti na uzbunu, preobraziti svoju dušu, očeličiti sebe.«[168]

U organizaciji *Ujedinjenje ili smrt* Gaćinoviću je povjereno da rukovodi grupama studenata na sveučilištima u Europi i organizacijom u Bosni i Hercegovini, kojoj je na čelu bio Milan Vasić. Gaćinović je mnogo putovao, ali se ni danas ne zna, gdje je on sve bio. Gaćinović je, izvršujući zadatak dobiven od organizacije *Ujedinjenje ili smrt,* osnovao u Beču dva tajna kružoka, svaki od pet članova. Gaćinović je osnovao i po jedan kružok u Zagrebu i Pakracu i pet u Sarajevu. Za vrijeme boravka u Sarajevu Gaćinović je odsjedao u Borivoja Jevtića, u čijem se stanu okupljala jedna grupa sarajevskih đaka, »većinom naprednjaka«. U toj grupi bio je i Gavrilo Princip. Tu se Gaćinović prvi put sreo s Principom.

Sam je Borivoje Jevtić u sarajevskom *Glasu naroda* 7. srpnja 1920. god. napisao o tome slijedeće:

»Na Principa, koji je inače potsmešljivo gledao na ljude, Vladimir Gaćinović je učinio neobičan utisak... Prvi trenuci s Gaćinovićem pretvorili su se za Principa u trajne. On je bio s Gaćinovićem i onda kada nije boravio uz njega. Imponovala mu je njegova moralna snaga kao i njegovo apostolstvo koje je u ime cilja kome je služilo prelazilo mirno preko svih patnji, ne

---

[164] Borivoje Jevtić, *Sarajevski atentat. Sećanja i utisci*. Sarajevo, 1924, s. 19.
[165] Slavko Mićanović, *Sarajevski atentat*. Stvarnost, Zagreb, 1965, s. 52.
[166] Ljubibratić, ibid., s. 82–83.
[167] Nikola Dj. Trišić, *Sarajevski atentat u svjetlu bibliografskih podataka,* Veselin Masleša, Sarajevo, 1960, s. 402–403.
[168] Gaćinović, ibid., s. 86–87. Ovdje treba istaknuti, da tada nije bilo nespojivo pripadati istodobno masonstvu i anarhizmu. Od 14. do 18. listopada 1909. god. francuski Veliki orijent i francuska Velika loža prosvjedovali su protiv egzekucije u Španjolskoj anarhista i masona Francisca Ferrera (Jean – André Faucher, *Dictionnaire Maçonnique.* Izdanje Jean Picollec, Paris, 1981, s. 318).

sustajalo pred preprekama, ne jenjavalo pred progonima.«[169] Ljubibratić se slaže s mišljenjem Borivoja Jevtića, da je Gaćinović na Principa izvršio »dubok uticaj«.[170]

Sam Princip u jednom pismu Marku Maglovu iz Sarajeva od 17. travnja (po novom kalendaru 30. travnja) god. 1912. priznaje slijedeće: »Pitaš: koji smo pravac mi zauzeli, onaj *Zorin* ili onaj *Valov*. Kao odgovor Ti javljam da se naša organizacija drži pravca *Zore* gdje je zajednica Srba i Hrvata, ali samo u principu, jer mi se pridržavamo revolucionarnog Mitrinovićevog programa.«[171]

Gaćinović je sreo god. 1912. Gavrila Principa i u Beogradu. Svi su izgledi, da je Gaćinović s Ljubom Jovanovićem boravio tri mjeseca među masonima u Budimpešti, kada se primao statut organizacije *Ujedinjenje ili smrt*.[172]

Prema izjavama Golubića i Bastajića zamisao, da se ubije Franjo Ferdinand svršetkom god. 1913. ili početkom god. 1914. stvorio je Vladimir Gaćinović, koji je kao član organizacije *Ujedinjenje ili smrt,* upravljao borbom omladine u Bosni i Hercegovini i grupama studenata u Europi. Po jednom svjedočanstvu (Victor Serge, pseudonim ruskog revolucionara Kibalčića) Tankosić je Mustafi Golubiću, pri njegovu odlasku iz Beograda na studije u Ženevu, dao slijedeću instrukciju: »Vi ćete raditi nezavisno od toga što mi činimo u Beogradu.«[173]

Gaćinović i Golubić donijeli su u Tuluzi odluku da se Ferdinand dočeka u Francuskoj i ubije, ako bi on tamo došao.[174] Prema Ljubibratiću Gaćinović je rekao Slijepčeviću, da je iz Švicarske vratio Ilića u Sarajevo »s porukom da bi trebalo da padne glava jednog od najvećih«. Ljubibratić zaključuje, da se to odnosilo na glavu prijestolonasljednika Franje Ferdinanda.[175]

O Gaćinovićevoj aktivnosti u Švicarskoj ima više verzija, Ali, sve one u biti potvrđuju Gaćinovićevo prethodno angažiranje na atentatu. Činjenica je, da je postojala direktna suradnja omladinaca Bosne i Hercegovine s njihovim drugovima u inozemstvu u vezi s atentatom na Franju Ferdinanda. Prije nego su Princip, Grabež i Čabrinović stigli u Sarajevo iz Beograda Ilić je bio pripremio drugu trojku iz kruga sarajevskih omladinaca, »u koju je ušao i Muhamed Mehmedbašić, koji je održavao veze s mladobosancima u Francuskoj i Švajcarskoj... Druga dva člana sarajevske trojke pronašao je Ilić među najmlađom generacijom mladobosanaca, đacima između šesnaest i osamnaest godina. Ova grupa je bila još radikalnija od Principove generacije, bili su potpuno jugoslovenski orijentisani i zastupali su gledište da treba uništiti Habsburšku Monarhiju i kulturno i politički ujediniti Jugoslovene.

---

[169] Gaćinović, ibid., s. 92–93.
[170] Ljubibratić, ibid., s. 8, 86, 90–92.
[171] Vojislav Bogićević, *Gavrilo Princip o svojim političkim idejama (Neobjavljeno Principovo pismo)*, Pregled, XI/1959, 9, 172.
[172] Dokumentaciju o tome pronašao je Luka Đaković, kako mi je to javio dr. Muhamed Hadžijahić iz Sarajeva u pismu od 4. rujna 1982. M. Hadžijahić u drugom pismu iz Sarajeva od 21. ožujka god. 1983. javio mi je i slijedeće važne podatke o masonskoj loži u Sarajevu prije prvog svjetskog rata: »Danilo Dimović, poznati bosanski političar, pričao je muzejskom kustosu Dervišu M. Korkutu (za vrijeme procesa u Travniku 1914. ili 1915) da je on zajedno sa Šerifom Arnautovićem osnovao u Sarajevu (koliko se sjeća Korkut oko 1912.) slobodnozidarsku ložu. To je bila prva bosanska loža, a dotle su njih obadvojica pripadali peštanskoj loži. Loža se nije mogla održati, jer je bila previsoka članarina. Član te lože bio je i Fehim Ćurčić, koji je postao gradonačelnik Sarajeva. Korkut mi je kazao da je Ćurčić bio beznačajna ličnost, ali je postao gradonačelnik zahvaljujući svojoj pripadnosti slobodnom zidarstvu.« Usp. i M. Hadžijahić, *Od tradicije do identiteta. (Geneza nacionalnog pitanja bosanskih Muslimana)*. Izdanje Svjetlost, Sarajevo, 1974, s. 250. I dr. Friedrich Funder piše da je u Sarajevu prije prvog svjetskog rata postojala masonska loža. (F. Funder, *Weltgeschichte – ein Weltgericht.* IV. *»Vereinigung oder Tod« – Die Berichte des k.u.k. Militärattaches – Der Verschwörer – Eid.* Die Österreichische Furche, br. 28, str. 3–4, od 10. srpnja 1964).
[173] Trišić, ibid., s. 159.
[174] Ibid., s. 286.
[175] Ljubibratić, ibid., s. 112.

Glavni politički organizator grupe, nazvane nacionalističkom omladinom, bio je Lazar Đukić, rodom iz Ključa, učenik drugog razreda učiteljske škole.«[176]

Gaćinović je u proljeće god. 1914. poslao u Sarajevo jednu dopisnicu s porukom: »Napred, lafovi!« Ljubibratić o tome kaže: »Time je dao svoju saglasnost sa dotadašnjim pripremama za atentat i posljednji poticaj za njegovo izvršenje. Najavljeni dolazak Franje Ferdinanda u Bosnu učinio je suvišnim put Principa i Ilića u Lozanu na dogovor s Gaćinovićem, a pripremama atentata ga nisu mogli izvještavati iz konspirativnih razloga. Uslijed toga je faktički prestalo Gaćinovićevo učestvovanje u zavjeri.«[177]

Iz jednog Gaćinovićeva pisma Rosi Merćep očito je, da se je on »iz studija filozofskih i socijalnih«, kojima se bavio tih dana, spremao s jednim drugom započeti novi socijalni pokret. Dedijer navodi i jedno drugo svjedočanstvo, ono Pavla Bastajića. Bastajić tvrdi, da je Gaćinović u lipnju god. 1914. bio u Parizu i da mu je kazao, da treba odgoditi ubojstvo Franje Ferdinanda. Prema Bastajiću on tada nije znao ni datum, kada će atentat biti, ni da li se atentat može izvršiti. Kada je čuo za atentat, 28. lipnja god. 1914. izjavio je Bastajiću da to mora biti »Muhamed ili Danilo«. Atentat je Gaćinovića veoma uzbudio jer je smatrao, da Srbija nije spremna za rat, a da će ga Austrija vjerojatno izazvati, i tada će sva krivnja pasti na revolucionarnu omladinu.[178]

Na procesu protiv Principa i njegovih drugova u Sarajevu Gaćinovićeva uloga nije otkrivena. Princip je na raspravi čak izjavio, da Gaćinovića ne poznaje. Čini se da je Gaćinović, koji se družio s ruskim revolucionarima i koji je poznavao i Trockoga, i njima nešto kazao o svojoj ulozi u atentatu, jer su mu oni nakon atentata savjetovali »kategorički«, da otputuje iz Švicarske u Pariz, Bruxelles ili kamo hoće. Gaćinović je otputovao u Bruxelles, a iz Bruxellesa u Pariz.[179] Naravno, jasno je, da Gaćinović ne bi bježao nakon atentata iz Švicarske, da nije svojedobno bio stvarno umiješan u zavjeru protiv Franje Ferdinanda. Gaćinović se žali zbog izjave Vladimira Čerine god. 1916, da je došao u Ženevu samo zato da ubije njega, Gaćinovića, jer da je on kriv svemu, a iz jednog Ljubibratićeva komentara proizlazi, da je Gaćinović pisao Nikoli Stojanoviću, »da ga Čerina okrivljuje za otkrivanje zavjere o sarajevskom atentatu, a da on o tome nije nikom govorio osim Trockom«.[180] Ako je Čerina *u trenutku,* kada je ovako prijetio Gaćinoviću, bio normalan (bit će, da je počeo pobolijevati u proljeće god. 1915), onda slijedi, da je i on znao nešto bitno o sarajevskom atentatu; odnosno, postoji mogućnost, da je i on bio umiješan u atentat, kako su neki pisali. Tako Dušan Tvrdoreka (čije se tvrdnje u historiografiji inače osporavaju) tvrdi, da je četiri godine skupljao materijal o sarajevskom atentatu i da iz toga materijala neosporno proizlazi, da su austrougarske vlasti neposredno sudjelovale u atentatu, a da su Gavrilo Princip i ostali omladinci, koji su samostalno i individualno htjeli atentat, bili iskorišteni kao obično sredstvo. U jednom tekstu Tvrdoreka je zaključio, da su »duhovni pokretači Vlada Gaćinović, Ljuba Čupa, Vladimir Čerina i Rudolf Hercigonja. Princip je uspio da njihove ideje sprovede gvozdenom energijom u djelo.«[181]

---

[176] Dedijer, ibid., I, s. 399–400. Jevtić tvrdi, da je u vrijeme, kada su se Princip i njegovi drugovi vratili iz Beograda, Danilo Ilić imao dvije spremne grupe, koje su svima, osim Principu, ostale nepoznate, a da ih je zbližio istom zajednički proces. Jevtić dalje tvrdi, da je Mihailo Pušara trebao sačekati Franju Ferdinanda u Visokom, ako atentat ne bi uspio u Sarajevu. (B. Jevtić, ibid., s. 29.).

[177] Ljubibratić, ibid., s. 122. Usp. Dedijer, ibid., I., s. 361–364.

[178] Dedijer, ibid., I, s. 408.

[179] Gaćinović, ibid., s. 213.

[180] Dedijer, ibid., I, 3, 481. Da su u Švicarskoj Gaćinović i Bastajić sigurno znali, da će se izvršiti atentat u Sarajevu, potvrđuje i izjava slikara Marina Tartaglie: »U lipnju 1914. dobio sam iz Ženeve pismo prijatelja Pavla Bastajića u kome mi piše da će se na Vidovdan, 28. lipnja, izvršiti u Sarajevu atentat na princa Ferdinanda. Otišao sam u Rim i pokazao ga otpravniku poslova – zapravo šefu diplomatske misije – Kraljevine Srbije Ljubi Mihajloviću.« (Vojko Mirković, *Ironija u deformaciji glave*. Nedjeljna Dalmacija br. 640, od 14. kolovoza 1983).

[181] Trišić, ibid., s. 209–212.

Zanimljivo je, da nakon atentata i Mitrinović bježi iz Münchena. »Sluteći da će mu se ime ubrzo početi da pominje u istrazi o atentatu, i da će njegova konspirativna i agitatorska uloga ideološkoga vođe i političkoga instruktora biti otkrivena, on je u bezbednom domu imućnih nemačkih Jevreja, Gutkindovih, potražio privremeno utočišće, u kome je proboravio desetak dana, sve do pred samu objavu rata, kada se morao skloniti iz Nemačke... U posljednjem času, umesto u Rusiju odlučio je da beži u Englesku, možda i zbog dobrih Gutkindovih veza sa Maksom Gizije, engleskim prevodiocem Ničea, kome je bio toplo preporučen i koji je, kao uticajan mason, mogao obezbediti prihvat novog izbeglice.«[182]

Bježanje Gaćinovića i Mitrinovića nakon atentata iz straha pred izručenjem potvrđuje njihovu direktnu ili, barem, indirektnu angažiranost u atentatu, odnosno vezu s atentatorima. Ovdje treba reći, da se je Gaćinović, koji je prema svojem biografu Ljubibratiću bio oduševljeni garibaldinac, pristaša Kropotkina, Bakunjina, Carduccija, ruskih esera, u biti distancirao od pripadnosti samo srpskom nacionalizmu. I on je, slično Mitrinoviću, veću mjeru svoje aktivnosti ubrzo počeo posvećivati drugim problemima. Sadržaj tih drugih problema može se barem naslutiti iz slijedećih njegovih redaka:

»Pre atentata na pet, šest dana dobio sam u Lozani od njih dva drugarska pisma. Videh njihovu nervozu, nestrpljivost i male međusobne čarke. Ali iz studija filozofskih i socijalnih, koje sam obrađivao onih dana, ja nisam mogao ni znati ni osetiti da smo u predvečerju katastrofe. Spremao sam se sa jednim drugom iz Bosne da započnemo novi socijalni pokret, poznavajući kakvi su bili rezultati poslednjih godina. Hteli smo početi sa kulturnim, sokolskim, antialkoholnim organizacijama, sa moralnim preporodom i naročito sa potpunom slobodom reči i delovanja, savesti. Hteli smo odvraćati omladinu od romantizma, misticizma, koji zapretiše egzistenciji slobodne misli. Ali, veliki udar onemogući svaki pokušaj, i naš proglas ćuti negde u lozanskoj arhivi.«[183]

Kada se navedeno zna, ne može biti čudno, što je Mustafa Golubić, kada je u ratu došao s Krfa u Švicarsku sa zadatkom da razgovara s Gaćinovićem o pripremanju atentata na njemačkog cara i bugarskog kralja, odgovorio bosanskim drugovima u Apisovoj okolini na Krfu, da Gaćinović nije više ono, što je bio.[184] Međutim, u svojem idejnom stajalištu, posebno u svojem antiklerikalizmu Gaćinović se nimalo i nikada nije mijenjao. Kada je u kolovozu god. 1917. bolnički svećenik došao u Gaćinovićev odjel, k njemu, Gaćinović ga je otjerao.[185]

---

[182] Palavestra, Ibid., s. 51–52. Erich Gutkiny bio je židovski mislilac rođen u Njemačkoj, koji je pred nacizmom pobjegao u SAD (Palavestra, ibid., s. 396).
[183] Gaćinović, ibid., s. 212–213.
[184] Ljubibratić, ibid., s. 172.
[185] Ibid., s. 209.

# IV.

# MASONSTVO I ATENTAT NA NADVOJVODU FRANJU FERDINANDA U SARAJEVU

## 1. ANGAŽIRANJE MASONA TANKOSIĆA U PRIPREMANJU UBOJSTVA FRANJE FERDINANDA

Pojedinci iz organizacije *Ujedinjenje ili smrt* počeli su, od samog postanka te organizacije, misliti na ubojstvo Franje Ferdinanda. Franjo Ferdinand nije tajio svoj fanatični katolicizam i osjećaj averzije prema Židovima, masonima, socijalistima, protestantima i Madžarima. O tome je u literaturi dovoljno pisano, pa nije potrebno to ovdje ponavljati. Zbog takvih njegovih nazora nije čudno, što su se na njega već zarana s raznih strana pripremali atentati. Dedijer kaže, da je do prvog pokušaja atentata na Franju Ferdinanda došlo već god. 1902, a onda do drugog pokušaja god. 1906. i trećeg god. 1910. U razdoblju između god. 1902. i god. 1914. policija je bila u pripravnosti najmanje desetak puta zbog vijesti, da su atentatori spremni pokušati atentat na nadvojvodu.[186]

O pokušaju atentata u okolici Moravske Ostrave (danas u Čehoslovačkoj) 14. kolovoza god. 1910. objavio je neobično zanimljiv tekst Vuk Jelovac u listu *Republika.* Tu ima slijedeće:

»Pored mnogih divizija, na pomenutim manevrima bili su prisutni i vojnici iz Bosne i Hercegovine (većinom Srbi) i to po dva bataljona: Prve Sarajevske i Četvrte Mostarske regimente, čije je stalno sedište u to doba bilo u poznatoj Ajzen (Železnoj) kasarni u Beču, koja se nalazila u IX becirku. Pošto se pravovremeno saznalo da će na ovim manevrima sigurno prisustvovati i prestolonaslednik Franc Ferdinand to su članovi tajnih, srpskih revolucionarnih organizacija iz Bosne i Hercegovine i Srbije, čiji su idejni kao i organizacioni vođi bili Vladimir Gaćinović i Voja Tankosić, radili ubrzano, svim silama, na tome da se bezuslovno iskoristi ova prilika. Treba od strane Srba – austro-ugarskih vojnika iz Prve Sarajevske i Četvrte Mostarske regimente, koji su garnizonirali u Beču organizovati atentat na prestolonaslednika Ferdinanda, za koga se pouzdano znalo da je bio nepomirljivi ogorčeni protivnik i dušmanin svih Slovena... Najzad je uspelo da se među Srbima (vojnicima rezervistima) organizuje tajna trojka od članova *Narodne odbrane*, u kojoj su bili: narednik N. Stančić, N. Nogo i kaplar Pero Golić, iz okoline Travnika, na koga je pala kocka da on, u danom momentu – za vreme puškaranja na predstojećim manevrima – izvrši ubistvo prestolonaslednika Ferdinanda.«[187] Golić je pucao pravim, a ne manevarskim mecima, ali nije pogodio Ferdinanda nego je ranio u lijevu nogu jednog generala, koji se nalazio u neposrednoj blizini nadvojvode.

Dedijer potvrđuje točnost tvrdnje Stanoja Stanojevića, da su Dimitrijević i Tankosić u ljetu god. 1911. pokušali izvršiti ubojstvo austrijskog cara Franje Josipa ili prijestolonasljednika i da su u tu svrhu poslali u Beč Živu Jovanovića zvanog Lala (Srbin iz Banata, koji je neko vrijeme bio četnik u Macedoniji te se borio u Tankosićevoj četi). Iz Vemićeva dnevnika vidi se, da je 9. rujna god. 1911. Tankosić podnio izvještaj, da je Jovanović otišao u Beč da ubije Ferdinanda. I iz dnevnika Milana Vasića (jedne bilješke od 14. kolovoza god. 1911) očite su pripreme za atentat na Franju Ferdinanda. U listu *Pijemont* tijekom 1912. i 1913. god. i prve polovice 1914. god. pažljivo se pratilo djelovanje Franje Ferdinanda. Dapače, kad se slavila 50. obljetnica njegova rođenja (6 mjeseci prije atentata u Sarajevu), *Pijemont* je »urbi et orbi izrekao nadvojvodi smrtnu presudu. Zbog svega izloženog shvatljivo je što je Franjo

[186] Dedijer, ibid., II, s. 147–149.

[187] Vuk Jelovac, *Neobelodanjeni događaj: Kako je izvršen prvi neuspeo pokušaj atentata na austrougarskog prestolonaslednika Franca Ferdinanda*. Republika (organ Jug. republikanske demokratske stranke), XXIII/1956, 567, 4.

Ferdinand odgodio, na savjet svojih suradnika, koji su mu govorili, da postoji opasnost od atentata, namjeravani put u Bosnu god. 1911.[188]

Činjenica je da je bitnu ulogu u sarajevskom atentatu imao Vojislav Tankosić. Pisanje Čed. A. Popovića u tom smislu (koje u literaturi do sada nitko nije uspio pobiti) glasi:

»Raskinute veze u bivšoj organizaciji *Ujedinjenje ili Smrt* usled Balkanskih Ratova, nereorganizovanje njeno posle ratova, i naročito smena graničnih oficira sa fronta Bosne, prekinulo je svaku vezu organizacije *Ujedinjenje ili Smrt,* kao celine i kao takve, sa radom u Bosni. *Fakt je, dakle, da ova organizacija posle Balkanskih Ratova prestaje da funkcijoniše kao celina i kao organizacija*... Veze sa Bosnom i preko granica, bile su, kako rekoh, stvarno PREKINUTE; neposrednoga, ili planskoga, rada nije bilo, niti bi se mogao izvoditi. Ipak taj prekid nije bio apsolutan; jer je velik broj naših ljudi iza granica Austrijske Monarhije dolazio, ponajviše u Beograd, i tu kao što je prirodno, tražio da se vidi i sastane s onima s kojima se lično poznavao, ili za koje se čulo i znalo da rade na poslovima nacijonalne propagande. Sva ta lica sa kojima su pojedinci dolazili u dodir bodrili su duhove onih koji su dolazili u Srbiju, i to je eto bio rad posle Balkanskih Ratova... *Sve to što je rađeno – a nije se stvarno ništa više radilo do bodrilo duhove i ulivalo nade – radili su pojedinci na svoju ruku i bez ikakve međusobne veze*... Tankosić je umro 1915, od zadobijene rane u borbama kod Požarevca. Njegova smrt, u toku Rata, omela je naša bliža saznanja o svemu, i to poimence ona saznanja koja bi poticala od njegovih vlastitih izjava… Ostaje ipak kao utvrđeno: da je on, indirektno, preko Milana Ciganovića, vežbao u rukovanju oružjem ona dva atentatora Sarajevskog Atentata (a bilo ih je više), koji su bili prešli iz Srbije u tome cilju; i da im je on opet preko Ciganovića, dao bombe i revolvere. To su fakta koja nesumnjivo utvrđuju: *da je Tankosić, na ovaj način, imao udela u Sarajevskom Atentatu.* Ali, iako postoji kao činjenica, da je Tankosić jedan od saučesnika u Sarajevskom Atentatu, postoji i druga činjenica: da to njegovo saučešće nije bilo drugo do njegovo *lično delo*. Taj njegov rad nije imao veze ni sa Narodnom Odbranom, kako su to tvrdili zvanični austrijski krugovi, ni sa organizacijom *Ujedinjenje ili Smrt,* kako izvesni sadanji pisci tvrde pri raspravljanju pitanja odgovornosti za Svetski Rat... A ta istina je u tome: *da niko od nas nije imao udela u Sarajevskom Atentatu, što jasno znači, da ni organizacija Ujedinjenje ili smrt, kao takva i kao celina, nije imala udela u njemu.*«[189]

Ima više spornih detalja o sarajevskom atentatu, ali se ni u jednom od njih ne niječe golema uloga Vojislava Tankosića. Neke bitno drukčije pojedinosti o pripremama atentata objavio je Dragiša M. Stojadinović (na koje se do sada nitko nije posebno osvrnuo). On ističe da je pogrešna tvrdnja kako je Principa vježbao Milan Ciganović po naređenju Tankosića na Topčiderskom strelištu kod Careve ćuprije i navodi:

»Jednoga dana u hotel *Balkan,* početkom 1914. godine, priđe mi major Tankosić i, izdvojivši me iz društva, zamoli me, u poverenju, da posle podne dođem na staro Beogradsko strelište, više Smutekovca, kod Vajfertove pivare. To je bilo jedino uređeno strelište u Beogradu, i tu su vršena stalna gađanja i održavana takmičenja. Oko četiri sata toga dana otišao sam na strelište, i tamo našao Tankosića sa još dva mladića, koje, dotle, nisam poznavao. Njih mi je Tankosić predstavio kao bosanske dobrovoljce. Jednome sam zapamtio ime – Princip – zbog čudnog prezimena za nas neuobičajenog, a drugome nisam. Tankosić mi je objasnio da ih treba obučiti u gađanju revolverom, da bi oni, kao inteligentni đaci – četnici, mogli posle biti nastavnici za gađanje u četničkim logorima, da se na taj način ostali četnici pripreme i osposobe za eventualnu četničku akciju, kad to bude bilo potrebno da se primeni u Bosni i Hercegovini. Da ovde naglasim da sam ja, od 1908. do 1927. godine, bio jedan iz grupe najboljih strelaca Srbije i da sam, kao takav, učestvovao i na Međunarodnim

[188] Dedijer, ibid., II, s. 138–139, 151.

[189] Čed. A. Popović, *Sarajevski Atentat i organizacija Ujedinjenje ili Smrt*. Nova Evropa, knjiga XXV/1932, 8, s. 400–402. 405.

utakmicama 1911. u Rimu, 1912. u Bijaricu u Francuskoj, a pre toga, kao student, četovao sam 1905, 1906. i 1907. u Staroj Srbiji i Maćedoniji. Tankosić je doneo i dva *Brovning* revolvera i priličan broj kutija sa municijom. Ove revolvere i municiju dao je kao poklon Belgijanac Šarl Duse, tadašnji nastavnik mačevanja u Vojnoj akademiji i predstavnik *Fabrik Nasional* u Liježu, čiji je fabrikat i revolver *Brovning.*

Odmah smo pristupili poslu. Tankosićeva je dužnost bila da u revolverskom rovu drži metu, koja je predstavljala vojnika u stojećem stavu, a ja sam davao uputstva kako se gađa u stojećem, klečećem i ležećem stavu, dok je meta bila mirna. Zatim se prešlo na obuku da se iz ova tri stava gađa u pokretnu metu, koju je Tankosić nosio duž rova, prvo lagano, pa sve brže i brže. Posle ove obuke prešlo se na vežbanje sa metom koja je stajala u mestu a Princip je sa drugom morao da se raznom brzinom kreće i da puca u metu. Najzad se prešlo na najteži deo obuke, kada je Tankosić nosio metu duž rova, iznenada je pokazivao, uvlačio u rov i ponovo na drugo mesto iznosio, a vežbači su morali i sami da se kreću duž rova na 30 koračaji i da vrebaju i pucaju u metu kad se pojavi. Vežbanje je trajalo više dana. Kad je posle istrajne obuke završeno sa uspehom, ja sam se oprostio s ovim *'budućim četničkim nastavnicima za obuku u gađanju'* i ne sanjajući da ću uskoro čuti da je pravi cilj ove streljačke vežbe bio priprema za atentat na austrijskog prestolonaslednika Ferdinanda.

Što se tiče tvrdnje da je Princip bio u Sarajevu odličan strelac, meni to nije bilo poznato, niti su on ni Tankosić o tome ma šta pominjali. Znam da je pri našim vežbama drug Principov, a to je verovatno bio Trifko Grabež, u više slučajeva bio sigurniji u pogocima i da se Princip mnogo nervirao i ljutio kada bi mu se desilo da promaši. Bio je vrlo ambiciozan, neobično revnostan i istrajan i trudio se da pokaže što bolji uspeh. Kad bismo mu se mi nasmejali zbog većeg broja promašaja, bio je gotov da zaplače od očajanja. Nema sumnje da je Princip i pre i posle vežbe vršio gađanja gde god mu se pružila prilika. Otuda i više verzija o njegovom vežbanju... Docnije mi je Dule Dimitrijević – vojvoda Dule – ispričao da mu se Princip, još 1913, za vreme rata protiv Bugara, javio u Skoplju, i molio da ga primi u njegovu četu. Kako je Princip tada izgledao suviše mlad, slab i nežan, to ga Dimitrijević nije hteo, iz sažaljenja, primiti, rekavši mu da neće moći da izdrži napore i teškoće rata...«.[190]

Luciano Magrini kao ratni dopisnik razgovarao je s Tankosićem god. 1915. prije njegove smrti. Tankosić mu je tada rekao, da su Čabrinović i Princip imali potrebu da budu pripremani i da budu vođeni. Zatim je, smiješeći se, dao razumjeti, da je to bio njegov zadatak.[191]

---

[190] Dragiša M. Stojadinović, *Sarajevski atentat – Principove vežbe u gađanju revolverom.* Glasnik srpskog istorijsko-kulturnog društva *Njegoš,* sv. 33, prosinac 1974, s. 20–24. Posebno ističem da u okvir moje teme ne spada i utvrđenje tko je doista vjежbao atentatore. Ovo Stojadinovićevo, inače teže dostupno svjedočanstvo, naveo sam samo da potvrdim kako se i u njemu priznaje bitna uloga majora Tankosića u pripremanju atentata.

[191] »Lo interrogammo sull'attentato di Saraievo. Ebbe un lampo negli occhi ed un sorriso di compiacenza sulle labbra. Sentirsi attribuire la responsabilità dell' attentato di Saraievo e della guerra europea lusingava la sua vanità. »Cabrinovic e Princip – esclamò – che uomini! Sapevo che non avrebbero fallito il colpo! Uomini silenziosi e sicuri: avevano bisogno di essere preparati e guidati!« E sorrideva lasciando comprendere che questo era stato il suo compito... Gli chiedemmo se egli fosse stato solo ad ideare l'attentato o se vi avesse avuto parte anche la »Narodna Obrana« come affermavano gli austriaci. »La Narodna Obrana« – ci rispose – non c'entra; il governo non c'entra; ma »altri«, decisi custodi dei destini della Serbia – soggiunse – sapevano e sanzionarono« E poiché in Serbia – soggiunse – sapevano e sanzionarono. E poiché in Serbia si diceva apertamente che organizzatrice del complotto fosse stata la »Mano nera« e qualche ufficiale ci aveva accennato il nome del colonnello Dimitrievic come il probabile, principale responsabile, chiedemmo se in questi »altri« egli volesse alludere alla »Mano nera«. Tankosic sorrise, quasi a lasciarci credere che avevamo indovinato. Non negò; non aggiunse sillaba in proposito, aggrottò le ciglia: forse intuiva che trasportato dalla vanità aveva parlato troppo. Ma noi riportammo la precisa convinzione che il complotto era stato ordito dalla »Mano nera«. In seguito Tankosic ci parlò delle istruzioni, delle bombe e delle rivoltelle ch'egli aveva date ai congiurati. Ci parlò anche del »cianuro di potassio«; era stato lui ad avere l'idea che l'attentatore, che non avrebbe potuto sfuggire alla forca, appena compiuto l'attentato si avvelenasse per non rivelare, sotto le coercizioni poliziesche, i nomi degli altri complici. Ma il discorso procedeva cauto; Tankosic si controllava; temeva forse che potesse sfuggirgli qualche nome.« (Luciano Magrini, *Il dramma di Saraievo*. Izdanje Athena, Milano, 1929, s. 94–95).

I Talijan Umberto Romagnoli tvrdi da je jednoga dana preko tumača razgovarao s Tankosićem, i da mu je taj kazao, da su atentatori bili njegovi učenici koji su svoj zadatak vrlo dobro izveli.[192] Utvrđeno je, da je samo neznatan broj drugih članova organizacije *Ujedinjenje ili smrt* znao za atentat.[193] Naime, u organiziranje atentata bili su upućeni »jedino pok. Apis, Vulović i Tankosić«.[194]

Dragutin Dimitrijević-Apis u jednom razgovoru o sarajevskom atentatu (razgovor se vodio god. 1915) ispričao je Čed. A. Popoviću o svojoj ulozi u tom atentatu slijedeće:

»Bio sam ubeđen, da je projektovani manevar u Bosni pretekst za upad Austrije u Srbiju, na čelu s glavnokomandujućim Austrijske Vojske, prestolonaslednikom Francom Ferdinandom... I zato, kada je kod mene došao jednoga dana u kancelariju Tankosić, i rekao: 'Ima nekih mladića Bosanaca, dosadiše mi moleći da im dopustim da odu u Bosnu, hoću li da ih pustim?' – ja sam, doista, toga trenutka, nerazmišljajući dalje, kazao: 'Pa pusti ih!' Tankosić mi je tada rekao, da ti mladići, po dogovoru sa drugovima iz Bosne, hoće da pokušaju nešto protiv Ferdinanda. Pravo da ti kažem, toga sam trenutka pomislio, da je nemoguće da takav atentat uspe, i da možda neće ni doći do njega. Pretpostavljao sam, da će Austrijski Prestolonaslednik biti tako čuvan i osiguran da mu se ne može ništa dogoditi; u najboljem slučaju, da može doći do kakva incidenta, koji bi za njega i njegovu okolinu bio jedan memento, te da uvide da je opasno napadati Srbiju. U svakom slučaju, nisam mogao pretpostaviti ni u snu da takav atentat može biti povodom za rat protivu Srbije... Ipak, kada sam, posle nekoga vremena, razmislio malo više o toj stvari, rešio sam da pokušam da se prebačeni mladići vrate, i da se, na svaki način spreči atentat. Taj pokušaj učinjen je preko četnika Đure Šarca. Bilo je dockan. Atentatori, kako ova dvojica što su otišli iz Srbije tako i oni koji su se zatekli u Sarajevu, nisu hteli da čuju za to...«[195]

S ovim, što je napisao Čeda Popović, uglavnom se slaže i pisanje Stanoja Stanojevića. Stanojević dodaje, da je pukovnik Dimitrijević, koji je tada bio šef obavještajnog odsjeka u glavnom štabu, dobio povjerljiv izvještaj od ruskog generalštaba, da ruska vlada raspolaže obavijestima, da je car Vilim dao pristanak na plan austrijskog prijestolonasljednika, da Austro-Ugarska napadne i pokori Srbiju i da mu je obećao svoju pomoć. Stanojević dalje tvrdi:

»Dimitrijević i Tankosić nisu međutim o svemu tome nikome ništa govorili, niti su ma šta o tome ikome saopštavali. Tek 15. juna sazvao je Dimitrijević sednicu glavnog odbora organizacije *Ujedinjenje ili smrt* i saopštio je, da su on i Tankosić poslali u Bosnu ljude, da ubiju prestolonaslednika Ferdinanda, i naveo je razloge koji su ga rukovodili da to učini. Kao najvažniji razlog navodio je fakt, da prestolonaslednik Ferdinad hoće da izazove rat, i da će njegovim uklanjanjem rat biti sprečen. Gotovo svi članovi odbora ustali su protiv izvršenja ove namere, i povodom toga otvorila se duga i veoma živa debata. Naposletku, na navaljivanje drugova, Dimitrijević pristane, da opozove sve i da javi u Sarajevo, da se atentat

---

192 »Umberto Romagnoli erzählt auch, dass er eines Tages mit Hilfe des Dolmetschers ihn (Tankosić) fragte, ob er es gewesen sei, der das Komplott gegen den Erzherzog leitete. Der Major schwieg eine Weile, dann in der Annahme wohl, dass sein Zuhörer sich kaum mit Zeitungsschreiben befasse, setzte er auseinander, dass tatsächlich er der Organisator war. »Meine Schüler«, sagte er, »haben ihren Auftrag sehr gut ausgeführt. Nur zwölf von jenen, welche ich angeleitet hatte, wurden ausgewählt, um längs der Strasse verteilt zu werden, welche das Thronfolgerpaar zu durchfhren hatte. Alle waren Schützen, welche kein Ziel fehlten. Sie hatten sich lange als Scharfschützen ausgebildet, indem sie auf ein winziges Ziel bei 300 Meter Entfernung mit dem Karabiner und auf 30 Schritte mit dem Revolver auf den Hals einer Flasche schossen.« (Nicoll Leo Ashley, *Anton Puntigam. S. J. Leben und Wirken eines Jesuiten in Bosnien.* Disertacija, Beč, 1970).

193 Vojislav Bogićević, *Knjiga g. L. Pfefera i dokazi o neodgovornosti Srbije za rat.* Krug, I/1938, 2, 37.

194 Vojislav Bogićević, *Narodna Odbrana i Sarajevski Atentat.* Krug, I/1938, 5, 90.

195 Čed. A. Popović, *Sarajevski Atentat...*, s. 407–408.

ne izvrši. Izgleda da je on u tome pravcu zaista nešto i pokušao, ali je ili bilo već dockan, ili ga atentatori u Sarajevu nisu hteli poslušati.«[196]

Može se uzeti kao sigurno, da su rukovodeći pojedinci u organizaciji *Ujedinjenje ili smrt,* oni, s kojima se je pukovnik Dimitrijević konzultirao, bili protiv izvršenja ovog atentata i da je Dimitrijević pod njihovim utjecajem atentat pokušao spriječiti. Čak i prema verziji (koja je inače protivna svim postojećim svjedočanstvima), da je postojala u Beogradu posebna srpska organizacija *Smrt ili Život*, kojoj je predsjednik bio Đuro Šarac i koja bi također od Tankosića tražila oružje za izvršenje atentata preko Principa, Šarac je polovicom lipnja pokušao spriječiti atentat.[197]

Ne može se uzeti kao utvrđeno, da je samo strah od napada Austro-Ugarske na Srbiju bio movens pukovnika Dimitrijevića, da se složi s atentatom. Kao argument za ovu moju tvrdnju neka posluži slijedeća činjenica: god. 1911, kada još nije bilo konkretne bojazni od austrougarske agresije na Srbiju, Dimitrijević i Tankosić pokušali su izvršiti ubojstvo Franje Ferdinanda, preko Žive Jovanovića zvanog Lala, kako to navodi i Stanojević.[198] U ocjeni Apisova ponašanja treba čvrsto imati na pameti dvije vrlo važne činjenice:

1) da je on bio jedan od glavnih urotnika u ubojstvu kralja Aleksandra Obrenovića i njegove žene Drage god. 1903,

2) da je u prvom svjetskom ratu, najblaže rečeno, znao, da se priprema ubojstvo grčkog kralja Konstantina, njemačkog cara Vilima, bugarskog kralja Ferdinanda i turskog generala Enver-paše.[199]

U vezi samo s ovim činjenicama jasno je da je Tankosić ovakvu osobu lako mogao privoljeti da se složi s atentatom na Franju Ferdinanda. To mu je moglo biti još lakše, ako su i neki drugi masoni u vezi s Tankosićem ili nezavisno od njega za svoj račun utjecali na Dimitrijevića da se složi s namjeravanim atentatom. Ni do danas nije sigurno razjašnjena stvarna uloga vodećih osoba iz ruskog poslanstva u Beogradu u smislu njihova utjecaja, da se Apis angažira oko atentata. Postoji mogućnost, da su neki od njih na svoju ruku i bez veze s ruskom vladom uvjeravali Dimitrijevića u mogućnost austrougarskog napada na Srbiju. Činjenica je, da je N. Hartwig (Rus njemačkog podrijetla) bio ogorčen neprijatelj Austrije i da je često djelovao u Beogradu na svoju ruku, pa čak i protiv intencija svoje vlade. U tome su ga pomagali neki njegovi najbliži suradnici. Vasilije N. Strandtmann (i on Rus njemačkog podrijetla) imao je poći u Rim za savjetnika ambasade. Ali, on tamo nije pošao, nego je naslijedio Hartwiga u Beogradu, kada je ovaj, nekoliko dana poslije atentata, iznenada umro. I Strandtmann je nastavio Hartwigovu liniju. Prema jednom neprovjerenom materijalu Strandtmann je poslije prvog svjetskog rata među svojim beogradskim prijateljima pričao, kako je on kad mu je 25. srpnja god. 1914. došao u poslanstvo regent Aleksandar da vidi što je ruski car odgovorio (a odgovor je došao tek 27. srpnja) rekao Aleksandru, da će odgovor biti povoljan. Na temelju te izjave držanje srpske vlade pred Austro-Ugarskom moglo je biti čvrsto.[200]

---

[196] St. Stanojević, *Ubistvo austriskog prestolonaslednika Ferdinanda.* Beograd, izdanje knjižare Napredak, 1923, s. 46.

[197] Dedijer, I. ibid., s. 405.

[198] Stanojević, ibid., s. 42–43.

[199] Usporedi Stanojević, ibid., s. 42; Dedijer, II, ibid., s. 124–125; Živanović, ibid., s. 59–60 i 306–307; Nešović, ibid., s. 63–64, 67, 73, 74.

[200] Hartwig se uvijek pisao Hartvig, a Strandtmann se pisao Štrantman. Nakon revolucionarnih događaja u Rusiji, Strandtmann je stupio kao dobrovoljac u srpsku vojsku, s kojom je 1918. god. došao u Beograd, i to kao poslanik vlade Kerenskoga. U Beogradu je postao osobni prijatelj kralja Aleksandra te se mnogo zalagao za ruske emigrante. Kralj Aleksandar je nalazio načina, da mu se uvijek materijalno pomogne. U svibnju 1941. Strandtmann je bio uhićen od Gestapoa kao »mason, anglofil, i britanski obavještajac«, ali je na intervenciju talijanskog poslanika bio sedam dana poslije pušten na slobodu. Kad je svršio drugi svjetski rat, odselio se sa svojom ženom liječnicom Ksenijom iz Jugoslavije u SAD, u Washington. U jednom nemasonskom popisu ruskih masona navedeni su i V. N. Strandtmann i njegov pomoćnik D. P. Pelehin kao rukovoditelji specijalne

Je li u pripremanju atentata na Franju Ferdinanda sudjelovao i Viktor A. Artamonov iz ruskog poslanstva u Beogradu, također nije moguće sigurno utvrditi. Artamonov je prije atentata otišao iz Beograda u inozemstvo na odmor, a vratio se u Beograd 1. kolovoza god. 1914. On je osobno god. 1938. porekao, da je išta znao o namjeravanom atentatu. Apis je u raportu vojnom sudu u Solunu izjavio, da se je na atentat odlučio, kada mu je Artamonov dao uvjeravanje, »da nas Rusija neće ostaviti bez zaštite, ako nas Austrija napadne«. Ali je Apis dodao, da Artamonovu *nije priopćio ništa* od svojih namjera s obzirom na atentat.[201] Međutim, jedan je poljski pisac napisao, da mu je kapetan Verhovski, koji je zamijenio Artamonova, kada je ovaj otišao na odmor u inozemstvo, dao podataka, da je vojni ataše u Beogradu Artamonov bio ne samo obaviješten o pripremanju atentata, nego da je to pripremanje odobravao i pomagao.[202] To mišljenje potvrđuje i Nenadović. On tvrdi, da su za atentat znali i Artamonov i Hartwig.[203] O tom se problemu u historiografiji još vode polemike.[204]

Ruski povjesničar J. A. Pisarev ističe, da se u sačuvanom dnevniku vojnog atašea Artamonova jasno vidi, da je Artamonov imao s Dimitrijevićem vezu samo po službenoj liniji.[205] Takvo je tumačenje skrajnje neuvjerljivo, jer je teško zamisliti, da bi netko, tko sudjeluje u pripremanju atentata, o tome vodio zabilješke u dnevniku. U istom tekstu Pisarev se poziva i na to, da je Artamonov prije atentata bio na odmoru u Švicarskoj, ali s obzirom na to, da su pripreme za atentat vršene već u proljeće god. 1914, odlazak Artamonova na odmor ne znači, sam po sebi, da Artamonov nije imao veze s atentatom. Bilo bi izvanredno važno, da se konačno utvrdi, da li su Hartwig, Strandtmann i Artamonov ili barem jedan od njih znali za pripremanje atentata ili utjecali na pukovnika Dimitrijevića tendencioznim obavijestima ili na koji drugi način, da se angažira na ostvarenju atentata. Naime, ako su svi oni bili masoni (tako se tvrdi u antimasonskoj literaturi) te utjecali na Dimitrijevića, to bi bacilo posebno svjetlo na sarajevski atentat. Ja nisam bio u mogućnosti to provjeriti.

Ima i drugih indicija o vezama pukovnika Dimitrijevića s osobama iz inozemstva u vezi s pripremanjem atentata na Franju Ferdinanda (osobito s Istvanom Tiszom), ali to zahtijeva posebnu studiju (Tisza je za razne vanjsko-političke misije iskorištavao madžarske masone, kako to u njegovoj biografiji navode Lennhoff i Posner u knjizi *Internationales Freimaurer-Lexikon).*

U vezi s optuživanjem pojedinaca iz vrha austrougarske vlasti treba napomenuti, da je osiguranje Franje Ferdinanda u Sarajevu bilo minimalno. Kada je Franjo Josip god. 1909. putovao u Bosnu, mjere sigurnosti bile su vrlo stroge (bilo je više od 1.000 uniformiranih policajaca i više od 2.000 agenata u civilu). U srpnju god. 1914. u Sarajevu, kada je došao Franjo Ferdinand, nije bilo ni 120 policijskih službenika zaduženih za njegovu sigurnost.[206] Vojni zapovjednik Sarajeva sve je predložene mjere za bolju sigurnost jednostavno odbio.[207] Generalštabni oficiri nisu htjeli ni čuti, da se postave kordoni vojske duž ulica, kojima je imao proći Franjo Ferdinand.[208] Dapače, u određenim krugovima u Beču i Pešti zavladala je radost,

---

komisije za praćenje antisemita i antimasona u Jugoslaviji radi paraliziranja njihova rada. Usp. i N. Svitkov, *Masonstvo u ruskoj emigraciji.* Izdanje Libre parole, Pariz, 1932, s. 16–17. Knjižica je objavljena na ruskom jeziku.

201 Živanović, *Pukovnik Apis.* Beograd, 1955, s. 556.

202 Trišić, ibid., s. 187.

203 Trišić, ibid., s. 139.

204 Dedijer, ibid., II, s. 225. Božin Simić ostao je kod svoje tvrdnje, da je za pripreme na atentat znao Artamonov (Dedijer, I, ibid., s. 430).

205 J. A. Pisarev, *Sarajevo, julska kriza 1914. i ruska diplomatija*. Istorijski zapisi, Titograd, 1974, god. XXVII, knj. XXXI, sv. 3–4, s. 361.

206 Jov. M. Jovanović, *Stvaranje zajedničke države Srba, Hrvata i Slovenaca*, Srpska književna zadruga, Beograd, 1928, s. 88–87.

207 Cvetko Dj. Popović, *Oko sarajevskog atentata*. Pregled, knj. V, sv. 76 za 1930, s. 285.

208 Trišić, ibid., s. 337.

kada se saznalo, da je Franjo Ferdinand ubijen.[209] U madžarskom dijelu carevine nije bilo žalosti za njim, a Tiszina stranka nije skrivala svoju radost.[210]

Treba, na kraju, napomenuti i to, da je prema nekim, do sada nepotvrđenim, verzijama u Sarajevu bilo više atentatora. Čak i 20.[211]

Bez obzira na još nerasvijetljene okolnosti oko atentata u Sarajevu, već sada je iz objavljene dokumentacije moguće nepobitno utvrditi da je mason Tankosić organizirao vježbanje atentatora i da ih je opremio oružjem – sve to u konkretnom cilju da se ubije Franjo Ferdinand. Odgovor na pitanje da li je on ovako djelovao samo iz osobnih, odnosno političko-nacionalnih pobuda ili i kao mason sadržana je u izjavama atentatora na suđenju u Sarajevu.

---

[209] Pregled, knj. V, sv. 75 za 1930, s. 103.

[210] Andrej Mitrović, *Prodor na Balkan, Srbija u planovima Austro-Ugarske i Nemačke 1908–1918.* Nolit, Beograd, 1981, s. 27.

[211] Dedijer, II, ibid., s. 321.

## 2. MASONSTVO I ATENTAT NA FRANJU FERDINANDA PREMA ISKAZIMA ATENTATORA

Izvorni zapisnici sa sarajevskog procesa, koji su u prvom svjetskom ratu bili pohranjeni u jednom koferu tešku 90 kilograma, najednom su god. 1916. nestali.[212] Između dva rata ni austrijska ni jugoslavenska vlada nisu htjele, iz dosad još nerazjašnjenih razloga, objaviti stenograme s glavne rasprave Gavrilu Principu i drugovima pred sudom u Sarajevu od 12. do 23. listopada god. 1914. Jedna grupa njemačkih istraživača pripremala je za vrijeme rata od god. 1941. do god. 1945. objavljivanje usporednog pregleda raznih izdanja o sarajevskom procesu. Poslije drugog svjetskog rata u izdanju Državnog arhiva Narodne Republike BiH u Sarajevu objavljena je god. 1954. knjiga prof. Vojislava Bogićevića (direktora Državnog arhiva NRBiH) pod naslovom *Sarajevski atentat. Izvorne stenografske bilješke sa glavne rasprave protiv Gavrila Principa i drugova, održane u Sarajevu 1914.* g. Vojislav Bogićević u toj knjizi poriče svim prijašnjim izdanjima stenograma sarajevskog procesa vjerodostojnost. Bogićević je posebno zanijekao vrijednost knjizi tiskanoj u Berlinu god. 1918. pod naslovom *Der Prozess gegen die Attentäter von Sarajevo,* čiji je priređivač označen kao »Professor Pharos«. Predgovor te knjige napisao je Josef Kohler, sveučilišni profesor u Berlinu. Bogićević je ovoj knjizi zanijekao vrijednost i zbog njezine antimasonske tendencije. Osim toga, njegov je zaključak, da je »sa punom pouzdanošću utvrđeno«, da se pod pseudonimom Professor Pharos krije isusovac Puntigam.[213] Međutim, pater Anton Puntigam nije »Professor Pharos«. Amerikanin Leo Ashley Nicoll, koji je u Beču 1970. doktorirao dizertacijom o Puntigamu, prvi je iznio mišljenje da se pod tim pseudonimom skrivao isusovac Franjo Hammerl.[214] Nicoll je točno pretpostavio tko se krio iza pseudonima »Pharos«. Naime, uspio sam doći do arhivskog materijala u kome se čuva Hammerlova autobiografija pod naslovom *Curriculum vitae P. Francisci X. Hamerl, Travnik 20. XII. 1933.* Hammerl je u toj biografiji na strani 84. napisao i slijedeće:

»Izdao sam u Berlinu (Dekert) i prijevod sudbenih akata pod 'Pharos' pseudonimom. Ne znam kolika je naklada bila.«[215]

Nužno je navesti, da ni Bogićevićev tekst sudskih zapisnika nije izvoran. Uostalom, evo što sam on o tome piše:

»Tekst što ga objavljuje Državni arhiv, autentičan je prepis stenograma koji je 1914. g. prilikom suđenja sa originalnih bilježaka razriješen i poslan u Beč. Pored ostalog dokaz za to je i pismena zabilješka (napomena) koja se nalazi uz tekst, a koju je načinio 26. januara 1939. g. tadanji načelnik Glavne arhive Ministarstva inostranih dela u Beogradu. Ta, može se reći, zvanična zabilješka u koliko se odnosi na sam tekst što ga objavljujemo glasi:
'Ovi prepisi učinjeni su sa službenih tekstova iz arhive bivšeg Zajedničkog ministarstva za Bosnu i Hercegovinu (Tzv. »Bosanske arhive«) u odeljenju za štampu Ministarstva Inostranih

---

[212] Sudbinu stenografskih zapisnika spomenuo je Dedijer, II, ibid., s. 243–245. Međutim, za detaljna kritična obavještenja usp. Friedrich Würthle, *Dokumente zum Sarajevoprozess. Ein Quellenbericht,* Beč, 1977, s. 132.

[213] Bogićević se za tu tvrdnju pozvao na mišljenja objavljena u dotadanjoj literaturi. Ta mišljenja, da se iza navedenog pseudonima skriva pater Puntigam, iznijeli su te ih i zastupali, iako bez ikakva dokaza, najviše masoni. Usporedi Oskar Tartaglia, *Slobodni zidari i atentat.* Večernja pošta, VII/1928, 2179, 2; Hermann Wendel, *Freimaurertum und Attentat von Sarajevo.* Der Krieg, II/1929, 20, 113, 116; Sidney Fay, *Početak prvog svjetskog rata.* New York, 1928. Znanstveno je neozbiljno ponašanje i onih pojedinaca, uključivši među njih i Dedijera, koji su prihvatili bez ikakva provjeravanja navedenu tvrdnju kao istinu.

[214] Nicoll je naišao na noticu sarajevskog superiora Herrmanna, iz koje se vidi, da je Hammerl htio izdati knjigu pod naslovom *Der Hochverratsprozess.* Osim toga, ime Pharos mogao bi biti prema njemu akronim: P ater HA mmer R Franj O S J (Nicoll, ibid., s. 185–168).

[215] Hammerlova autobiografija čuva se u Arhivu Hrvatske provincije Družbe Isusove u Zagrebu. Ističem da riječ u zagradi »Dekert« vjerojatno znači Dekret. Hammerl u jednom posebnom tekstu – bibliografiji svojih radova navodi na njemačkom jeziku da je objavio različite članke u listu *Stimmen aus Bosnien*.

poslova 1925. u Beogradu. Jedan primerak bio je u svoje vreme dat francuskom publicisti (Albertu Mousset-u – V. B.), tada direktoru beogradske »Agencije Avala« koji je sa njih priredio francuski prevod, izdat u Parizu 1930. godine.' Kako se vidi iz napomene br. 753. našeg rukopisa, ovaj tekst je sravnjivan sa naknadno rekonstruisanim tekstom dra Kesterčaneka. Gdje se danas nalaze službeni tekstovi sa kojih je priređen prijevod što ga objavljuje Državni arhiv, nije se dalo ustanoviti. Izvoran prepis sa službenih tekstova čuva se u Državnoj arhivi NR Srbije u Beogradu, sa kojih je učinjen, komisijski sravnjen i zvanično ovjeren ovaj naš prepis. Moglo bi se pretpostavljati da su službeni tekstovi odneseni za vrijeme Drugog svjetskog rata u Njemačku ili Austriju. Pored citirane zvanične zabilješke, autentičnost naših prepisa dokazuje i način na koji su oni rađeni. Govor optuženih seljaka i način izražavanja je posve originalan, a također i sudija, optuženih đaka i ostalih koji su na procesu imali neku ulogu. Sav tekst teče kao neprekinuta cjelina, izuzev neznatnog dijela koji nedostaje, a koji smo mi u napomeni nadopunili. Ortografija, stil, red rečenica, odnosno riječi je također dokaz originalnosti, jer je, vidi se, sadržina razriješenog stenograma dosta brzodiktirana, a sa srpskohrvatskog je prevađano na njemački, zbog čega nije ni vođeno o tome računa da se srpskohrvatski tekst i pravopisno dotjera, nego je ostao posve izvoran.

Mi ovaj naš tekst upoređujemo ovdje sa još četiri druge verzije stenograma, pa će se vidjeti da u našem tekstu izvjesne stvari nedostaju, ali također i u ostalim tekstovima ima sadržine (daleko više) koja nedostaje. Stvar je posve razumljiva. Stenografu, pogotovo na suđenju kakvo je tada bilo, pored sve spretnosti i poznavanja vještine stenografisanja, nije bilo moguće 100 % uhvatiti tok rasprave, pa su stenografi, samo pokatkad izostavljali ono što su morali da propuste, ako je to po njihovom shvatanju bilo od manje važnosti za tok procesa. Prema tome, sve ono što u našem tekstu nedostaje i da to nismo zabilježili u napomenama, ne bi bitno mijenjalo vrijednost samog teksta, a pogotovo njegovu potpunost. Da bi originalnost našeg teksta bila u cijelosti zadržana, tekst je morao biti samo pravopisno dotjeran, jer bi ga u protivnom slučaju bilo teško čitati, a samim tim nije ništa izgubio na originalnosti. Svaka riječ je ostavljena onako kako je ona bila na suđenju izgovorena.«[216]

Bez obzira na stenograme procesa, koje su drugi objavili prije Bogićevića, i bez obzira na to, što ni njegovi stenogrami nisu izvorni nego, u biti, mješavina izdanih kopija, nema posebnog razloga, da se ne oslonimo na Bogićevićevo izdanje. Da se odlučim upravo za Bogićevićevo izdanje, vodila me je činjenica, da je on između dva rata djelovao i kao ugledan suradnik promasonskog časopisa *Nova Evropa* i masonskog časopisa *Krug,* i to baš radovima o sarajevskom atentatu.[217] Iz stenograma donosim prema Bogićeviću samo one izvode, koji se odnose na izjave atentatora o ulozi masonstva u atentatu i napominjem kao bitno, da u svim ostalim dosad objavljenim tekstovima ovoga procesa nema nijedne bitne razlike u odnosu na iskaze atentatora o masonstvu. Uz Bogićevićev tekst na hrvatskom jeziku donosim paralelno i prve objavljene dijelove zapisnika o saslušanju atentatora, a koji su izdani upravo o onome, što su atentatori govorili o masonstvu. Ovi prvi put uopće objavljeni dijelovi sa sarajevskog suđenja objavljeni su na njemačkom jeziku i u prijevodu na talijanskom jeziku.[218] (Zanimljivo je, da ovaj važni materijal iz god. 1915. nije poznat ni Nikoli Trišiću, ni Vojislavu Bogićeviću, ni Vladimiru Dedijeru).

Glavna rasprava protiv Gavrila Principa i drugova započela je u Sarajevu dne 12. listopada god. 1914. Sastav sudskog vijeća bio je slijedeći:

---

[216] Vojislav Bogićević, *Sarajevski atentat.* Sarajevo, 1954, s. 3

[217] Ističem, da predmet ovoga moga rada nije raspravljanje o autentičnosti stenograma sa suđenja sarajevskim atentatorima niti uspoređivanje svih objavljenih verzija. Sve sam ovo naveo samo radi toga, da čitatelj stekne najpotrebniji pojam o procesnom materijalu.

[218] *Der Mord von Sarajevo und die Freimaurerei. Stimmen aus Bosnien,* V/1915, 3. 9–15. Prijevod na talijanskom jeziku objavljen je pod naslovom *L'assassinio di Serajevo e la Massoneria*. Il Risveglio, IV/1915, 21, 140–141.

»Pretsjedatelj: sudski natsavjetnik Alois (Luigi) pl. Kurinaldi (Curinaldi) Votanti: sudski savjetnici: Naumovic (Bogdan Naumowicz) i dr. Majer (Mayer) Hofman (Hoffmann).
Zamjenici: sudski savjetnici: Emanuel Fialka i Anton Pitha. Zapisnik vodio: sudski pristav Nikola Rašić.
Državno odvjetništvo: državni odvjetnik: Franjo Svara i Zamjenici državnog odvjetnika: Sark (Rudolf).
Odbrana : Dr. Premužić (Konstantin), dr. Perišić (Srećko), dr. Cistler (Rudolf Zistler), Strupl (Franz), Malek (Wenzel), Feldbauer (Max). Stenogarafi: profesor Kesterčanek (Vladimir) i pravnik Prpić (Milan).« Na raspravi prve izjave o masonstvu započele su ovako:

»*Prem.*: - Kakvu ti vjeru imaš, jesi li deista ili ateista?
*Op.*: (Čabrinović, op. I. M.) - Ateista.
*Prem.*: - Ti držiš da nema Boga? Jesi li slobodni zidar?
*Op.*: - Zašto to pitate? Ne mogu Vam kazati.
*Pr.*: - Ne govoriti, to znači da jeste.
*Prem.*: - Jesi li čuo da se Austriji najviše prebacuje da je katolička?[219]
*Op.*: - Jesam.
*Prem.*: - Je li to bilo u vašem krugu?
*Op.*: - Jest, da jezuiti vode glavnu riječ.
*Prem.*: - Je li se to uzimalo kao neki razlog, da treba Austriju razbiti?
*Pr.*: - To je sugestivno pitanje.
*Prem.*: - Ja sam htio popuniti Vaše pitanje, koji je pravi uzrok atentata.
*Pr.*: - Je li Vam poznato da je Franjo Ferdinand bio čovjek pobožan?
*Op.*: - Jest.
*Pr.*: - Je li to uzrok da ste ga mrzili?
*Op.*: - Jest. Znao sam, da je njegov savjetnik prisutni Pater Puntigam.
*Pr.*: - To još ni je uzrok da se zamrzi.[220]
*Op.*: - To je dokaz da je plivao u katoličkim vodama, da je šoven od pete do glave. Zbog toga mi nije bio simpatičan.
*Pr*: - Meni neki čovjek nije simpatičan, pa ga ipak ne ću usmrtiti. Je li okolnost, što je bio oduševljeni katolik bila odlučna u Vašoj odluci ili uzgredna?
*Op.*: - To je bilo uzgredno, to nije glavna stvar.
*Prem.*: - Znate li štogod iz predživota Đoke Bajića?[221] Znate li gdje je bio prije nego je došao u Beograd?
*Op.*: - Putovao je češće nekoliko puta u Austriju, bio je u Sarajevu.
*Prem.*: - Je li Vojo Tankosić slobodni zidar?
*Op.*: - Zašto pitate o slobodnim zidarima?
*Prem.*: - Pristaša kršćanske nauke ne bavi se atentatima.
*Op.*: - Jest bio.
*Pr.*: - Po čemu Vi to znate?
*Op.*: - Znam pozitivno iz pripovijedanja Cige. I on je bio slobodni zidar.
*Prem.*: - Kako možete pozitivno tvrditi da su Cigo i Tankosić bili slobodni zidari?
*Op.*: - Tankosić je napisao članak proti srpskoj vladi u kojem se govori o atentatu.[222]

---

[219] Ph. (12) Odavde pa sve do pitanja: »Je li Vam poznato da je Franjo Ferdinand bio pobožan čovjek« – izostavljeno.
[220] M. (86) je promijenio smisao ove rečenice prema Ph.: »Ceci n'etait pas une raison suffisante pour le tuer.« Ph. (12) : »Aber das war für Sie vieleicht doch kein Grund, ihn zu töten.« Pošto je ova rečenica u vezi sa prethodnom: »Je li to uzrok da ste ga mrzili?« – očevidno je da je njen smisao i kod M. i kod Ph, promijenjen.
[221] Ph. (12) : Uz Ime Đoke Bajića stoji da je kelner. Isto kod M. (86).
[222] M. (86) prilagodio je ovaj odgovor Ph. (12) : »Tankosić a écrit dans le *Piemont* un article attaquant le gouvernement serbe pour avoir extradé un anarchiste russe qui voulait tuer le tsar.«

*Prem.*: - Je li taj članak bio potpisan ?
*Op.*: - Nije.
*Prem.*: - A od kuda znate da ga je napisao Tankosić?
*Op.*: - Rekao mi je Cigo.
*Prem.*: - Iz toga slijedi da ste i Vi slobodni zidar?
*Op.*: - Ja to nijesam potvrdio. Ja molim da (se) pređe preko toga, ja na to ne mogu odgovoriti.[223]
*Pr.*: - Prekidam raspravu za popodne u 2 sata i 45 minuta.
Svršetak u 12 sati

Dr. Premužić, Verteidiger des Čabrinović frägt diesen: Sage mir, glaubst Du an Gott?
Čabrinović: Nein.
Dr. Premužić: Bist Du Freimaurer?
Čabrinović: Schweigt verlegen eine Weile und sagt dann: Was fragen Sie mich das? Darauf kann ich nicht antworten.
Dr. Premužić: Hast Du in Belgrad gehört, dass man Österreich vorwirft, dass es ein katholischer Staat sei?
Präsident von Curinaldi unterbrechend: Bitte, das sind suggestive Fragen: gegen Čabrinović gewendet: War Ihnen bekannt, dass der Erzherzog ein sehr frommer Mann war?
Čabrinović: Ja, der hier gegenwärtige P. Puntigam war ja sein Ratgeber.
Präsident: Das war aber wahrscheinlich nicht der Grund ihn zu töten?
Čabrinović: Ich wusste, dass er ein Chauvinist war und deshalb war er mir unsympathisch.
Prasident: Auch mir könnte jemand unsympathisch sein und ich werde ihn nicht töten. War also sein Katholizismus der Hauptgrund oder ein Nebengrund, dass ihr ihn ermordet habt?
Čabrinović: Ein Nebengrund.

Dr. Premužić: Ist vielleicht Voja Tankosić Freimaurer?
Čabrinović: Schweigt verlegen. Nach einer Pause: »Ja, auch Ciganović«
Präsident: Woher wissen Sie das?
Čabrinović: Daher, dass Tankosić im »Piemont« einen Artikel gegen die Regierung schrieb, weil sie in Skoplje einen russischen Anarchisten auswies, der den russischen Kaiser umbringen wollte.
Prasident: Daraus folgt, dass auch Sie Freimaurer sind. Ein Freimaurer wird nie einem anderen als einen Freimaurer sagen, dass er Freimaurer sei.
Čabrinović: Ich bitte mich nicht darüber zu fragen. Ich will darauf nicht antworten.
Prasident: Wer auf die Frage schweigt, bejaht sie.

---

[223] Kod Ph. (12) : Präs.: Daraus folgt, dass auch Sie Freimaurer sind. Nur ein Freimaurer wird wieder einem Freimaurer sagen, dass er Freimaurer sei. Čabr.: Bitte mich um das nicht zu fragen; ich werde darauf nicht antworten. Präs.: Wer auf eine Frage schweigt, der bejaht sie.« M. (87) je prilagodio svoj tekst Ph. i orig.: »P. – Ainsi, vous meme êtes franc-maçon? A. – Je ne l'ai pas confirmè. Je prie que l'on passe sur cette question; je ne peux pas y répondre. P. – Se taire, c'est avouer.«
Koliko se Ph. rukovodio posebnom tendencijom svoje knjige o navodnoj ulozi masonerije u Sarajevskom atentatu, vidi se iz napomene 10, s. 12, u vezi s gornjim pitanjima: »Der politische Charakter des Mordes von Sarajevo ist vollkommen klar. Es sollte jene Persönlichkeit aus dem Wege geräumt werden, welche als der stärkste Schutzwall Österreichs gegen die serbischen Pläne galt. Doch sehen wir nebender noch eine andere Macht am Werke – die Freimaurerei. Jener tatkräftige habsburgische Thronanwalt war ihr aus bekannten Gründen ein Dorn im Auge. Der serbischen »Narodna obrana«, deren führende Häupter der Freimaurerei angehörten, war das mächtige Bundesgemeinschaft der Loge in den Ententeländern, viel zu kostbar, als dass dieselbe durch Aussehrachtlassung ihrer Direktiven in dieser höchst wichtigen Angelegenheit hätte beleidigt werden dürfen.«

NASTAVAK GLAVNE RASPRAVE 12. X. 1914. GODINE POSLIJE PODNE
SASLUŠANJE NEDJELJKA ČABRINOVIĆA

*Pr.*: - Da svršimo pitanje koje je stavio gosp. branitelj prije podne. Je li Vama bilo poznato prije atentata da su Tankosić i Ciganović slobodni zidari? Prije nego ste stvorili odluku?
*Op.*: - To je bilo poslije.
*Pr.*: - Je li u Vašoj odluci da ubijete prestolonasljednika igrala ulogu okolnost, da su oni bili slobodni zidari, odnosno, da ste Vi bili?
*Op.*: - Jest i to je igralo ulogu.
*Pr.*: - U kom smislu? Zašto? Rastumačite nam to! Jeste li baš od slobodnih zidara dobili nalog da izvršite atentat?
*Op.*: - Nisam dobio nikakva naloga.[224]
*Pr.*: - Po čemu je onda slobodno zidarstvo Tankosića i Ciganovića igralo ulogu u atentatu?
*Op.*: - Ja nisam dovodio slobodno zidarstvo nikako u vezu sa atentatom, ali potvrđujem da su oni slobodni zidari.
*Pr.*: - Pitam, je li okolnost da su oni slobodni zidari stojala u svezi sa atentatom?
*Op.*: - U toliko, što smo pristaše slobodno-zidarskih ideja.
*Pr.*: - Da li ta ideja također preporučuje da se počini atentat na vlastodršce, koliko je Vama poznato?
*Op.*: - Preporučuje. Meni je sam Ciganović kazao da je pokojni Ferdinand već osuđen na smrt od slobodnih zidara. To mi je kazao poslije moje odluke.[225]

Am Nachmittag wird die Verhandlung mit Čabrinović fortgesetzt.
Präsident: Sagen Sie uns noch etwas über die Motive der Mordtat. War es Ihnen, bevor Sie das Attentat beschlossen, irgendwie bekannt, dass Tankosić und Ciganović Freimaurer seien? Hat auf ihren Entschluss der Umstand, dass Sie und jene Freimaurer sind, einen Einfluss gehabt?
Čabrinović: Ja.
Prasident: Erklären Sie mir das. Haben Sie von ihnen den Auftrag bekommen das Attentat auszuführen?
Čabrinović: Ich habe von niemandem den Auftrag bekommen das Attentat auszuführen. Die Freimaurerei steht mit dem Attentate insofern in Verbindung, als sie mich in meinem Vorhaben bestärkte. In der Freimaurerei ist der Mord erlaubt. Ciganović hat mir gesagt, dass die Freimaurer den Erzherzog schon vor einem Jahre zum Tode verurteilt haben.
Präsident: Hat er das sofort gesagt oder erst dann, als Sie ihm sagten, dass Sie willens seien, das Attentat auszuführen.
Čabrinović: Wir haben auch früher über die Freimaurerei gesprochen, aber er sagte uns nichts von dieser Verurteilung, bis wir zum Attentate nicht fest entschlossen waren.

---

[224] Ph. (14) je ovdje izveo opsežnu navodnu izjavu Č. o slobodnom zidarstvu. U orig. je nema, a ni M. (90) nije je unio. Ona kod Ph. glasi: »Ich habe von niemand den Auftrag erhalten, das Attentat zu vollführen. Die Freimaurerei steht mit Attentat insofern in Verbindung, als ich dadurch in meinem Vorsatz bestärkt wurde. In der Freimaurerei ist es erlaubt zu töten. Ciganović sagte mir, die Freimaurer hätten Franz Ferdinand schon vor einem Jahre zum Tode verurteilt.«
[225] Ovdje je M. (90) unio pitanje pretsj. suda prema Ph. (14): »Ny a-t-il un peu de fantasie là dessous?« O tome kaže Pfeffer (cit. dj. 1938, 140 ćir.) : »Danas se više ne sjećam pojedinosti, samo znam, da su ispadali komični odgovori, a čini mi se da je Čabrinovič tvrdio da je i on slobodni zidar. Upozorio sam Šefa Sudstva pa je on izdao nalog da se o slobodnom zidarstvu više ne raspravlja.«

NASTAVAK GLAVNE RASPRAVE 13. 10. 1914. GOD.
(SASLUŠANJE PRINCIPA)

*Pr.*: - Da nije predložio koji drugi motiv za čin sa vjerskog gledišta. Naime, vjerujete li u Boga?
*Op.*: - Zašto pitate?
*Pr.*: - Vi imate pravo odgovoriti ili ne.
*Op.*: - Na to neću odgovoriti.[226]
*Pr.*: - Poznajete li Tankosića i Ciganovića?
*Op.*: - Poznajem.[227]
*Pr.*: - Je li Vam poznato da su obojica slobodni zidari?
*Op.*: - Jednom je Ciganović u kavani Moruna, kad se je razgovaralo o atentatu, kazao da su slobodni zidari te i te godine osudili Franju Ferdinanda na smrt.[228]

*Pr.*: - Ali to je bilo poslije kako ste se odlučili na atentat.
*Op.*: - Jest.
*Pr.*: - Ova okolnost nije uplivisala na Vašu odluku?
*Op.*: - Nije. Sam Ciganović je govorio da je slobodni zidar i čudim se da Čabrinoviću o tome nije ništa poznato. Ja na to nijesam obraćao pažnje i nabacio sam da bi se on razgovarao s nekim čovjekom od koga bi mogli dobiti sredstva.
*Pr.*: - Vi nijeste slobodni zidar ili jeste?
*Op.*: - Nijesam slobodni zidar.[229]
*Pr.*: - Znate li da je Čabrinović slobodni zidar?
*Op.*: - Govorio je da će stupiti u tu ložu, ali ne znam da li je stupio.
*Pr.*: - Kako se zove ta loža?
*Op.*: - Loža slobodnih zidara.
*Pr.*: - Nema li posebnog imena?
*Op.*: - Ne znam.
*Pr.*: - Od odlučne je važnosti da ova okolnost o slobodnim zidarima nije uplivisala na vašu odluku.
*Op.*: - Što se mene lično tiče, Ciganović nije prvi puta pristao da dade oružje, a drugi puta je na to pristao. Kazao je da će se još o svemu tomu razgovarati detaljnije s nekim čovjekom...
*Feldb.*: - Vi ste u zapisniku rekli da ste opazili da Ciganoviću u tom poduzeću pomaže Vojin Tankosić. Po čemu ste to opazili?
*Op.*: - Jer je on prijateljevao sa Vojom Tankosićem; govorio je da je slobodni zidar, pa sam razumio da su intimni.

Princip, der nach Čabrinović verhört wurde, sagte folgendes aus:

---

[226] M. (134) je uzeo skoro doslovno tekst iz Ph. (33) : »P. – Ne serait il pas intervenu un autre mobile, d'ordre rellgieux? Voyons, croyez-vous en Dieu? A. – Cette question est comique. P. Ce n'est pas une réponse. Vous avez le droit de répondre ou de ne pas répondre.« A. Je ne veux pas répondre à cette question.« Ph. (32) : »Präs.: Hat Sie bei Ihrer Tat noch ein anderes Motiv geleitet? Vielleicht ein religiöser Standpunkt? (Princip schweigt). Glauben Sie etwas? Princ.: Eine komische Frage. Präs.: Das ist keine Antwort. Es steht Ihnen freilich das Recht zu, auf die Ihnen gestellten Fragen nicht zu antworten. Princ.: Darauf will ich nicht antworten.«
[227] Ph. (33) : »Ich kenne Tankosić nicht.« M. (134) kao u orig.
[228] Ovaj odgovor P. Ph. (33) je očevidno iskrivio i on kod njega glasi: »Ja, Ciganović sagte mir, er sei ein Freimaurer.« Kod M. (134–5) kao u orig. tekstu.
[229] Ph (39) : »Princ.: Wozu diese Frage? Ich werde darauf keine Antwort geben. (Nach einer kurzen Pauze) : Nein.« M, (135) kao u orig.

Präsident: Hat Sie bei Ihrer Tat auch ein anderes Motiv geführt? Vielleicht eines vom religiösen Gesichtspunkte?
Princip schweigt.
Präsident: Glauben Sie an etwas?
Princip: Komische Frage.
Präsident: Das ist keine Antwort. Sie haben allerdings das Recht, auf Fragen, die an Sie gestellt werden, nicht zu antworten.
Princip: Darauf will ich nicht antworten.
Präsident: Kennen Sie den Major Tankosić?
Princip: Tankosić kenne ich nicht.
Präsident: Haben Sie nie mit ihm gesprochen?
Princip: Ich nicht, sondern Grabež. Ich kenne den Ciganović.
Präsident: Haben Sie mit Ciganović von der Freimaurerei gesprochen?
Princip: Warum fragen Sie mich das?
Präsident: Ich frage Sie, weil ich es wissen will. Haben Sie gesprochen oder nicht?
Princip: Ja. Ciganović sagte mir, dass er Freimaurer sei.
Präsident: Wann hat er Ihnen gesagt, dass er Freimaurer sei?
Princip: Als ich mich an ihn wandte, wegen der Mittel zum Attentate, sagte er es mir und betonte, dass er mit einem »Manne« sprechen werde. Von diesem werde er die Mittel für die Ausführung des Attentates erhalten. Bei einer Gelegenheit erzählte er mir auch, dass der österreichische Thronfolger in einer Loge von den Freimaurern zum Tode verurteilt worden sei.

Präsident: Und Sie, sind Sie vielleicht auch Freimaurer?
Princip: Wozu diese Frage, darauf will ich nicht antworten. Nach kurzem Schweigen.: Nein.
Präsident : Ist Čabrinović Freimaurer?
Princip: Ich weiss es nicht. Vielleicht ist er es. Bei einer Gelegenheit sagte er zu mir, dass er in eine Loge eintreten wird.

NASTAVAK GLAVNE RASPRAVE 13. X. 1914. POSLIJE PODNE
(SASLUŠANJE GRABEŽA TRIFKA – NASTAVAK)

*Pr.:* - (Predočuje Grabežu nacrt mjesta gdje je stajao, a Grabež označuje mjesto gdje je stajao.) Kažite Vi nama ovdje znate li Vi što su to slobodni zidari? Jeste li o tom govorili u Beogradu?
*Op.*: - Čuo sam o tom, a govorio mi je i Ciganović. Čabrinović mi je govorio da pripada njima, a Ciganović je govorio da i Tankosić pripada njima. Za Ciganovića ne znam.
*Pr.*: - Kakva je svrha njihova?
*Op.*: - Znam po prilici da imadu vjerske ideale vrlo slobodoumne.
*Pr.*: - Nisu Vam pripovijedali Ciganović ili Čabrinović o smrtnoj osudi proti prijestolonasljednika?
*Op.*: - Ne sjećam se.
*Pr.*: - Je li to uplivisalo na Vašu odluku, jeste li i Vi možda slobodni zidar?
*Op.*: - Ja nisam. Ne pripadam tome društvu.
*Pr.*: - Dakle ta institucija nije dala nalog da izvedete atentat?
*Op.*: - Nije.
*Prem.*: - Je li koja osoba direktno djelovala na tebe?

*Čabr.*: - To neka stoji. Ja sam na optuženičkoj klupi i niko nema da odgovara radi mene. Ja ću sam ponijeti[230] sa sobom u grob.
*Pr.*: - Vi ste kazali kod suca istražitelja da imate još mnogo stvari, ali ne ćete da kažete.[231]
*Čabr.*: - To je bilo u šali, zato što je on mislio da ja znam mnogo više. Ono nije bila nikakva audijencia. Ja sam sasvim prosto govorio sa prijestolonasljednikom. Onda kad je istražni sudac htio da načini nešto od toga, ja sam kazao da znam još mnogo.

NASTAVAK GLAVNE RASPRAVE 15. X. 1914. GODINE.
SASLUŠANJE JAKOVA MILOVIĆA
Malek: - Grabež bi htio nešto da kaže.
*Grabež*: - Optužnica veli da smo mi dobili stvari od *Narodne odbrane* i tu izgleda da nam je dao Ciganović kao član *Narodne odbrane*. Iz moga ličnog poznanstva sa Ciganovićem, moguće, da je bio slobodan zidar. Tako isto moguće i major Tankosić, pa zašto onda da se okrivljuje jedno kulturno društvo da nam je njezin član dao bombe i revolvere za atentat na Ferdinanda.

NASTAVAK GLAVNE RASPRAVE 17. X. 1914. GOD.
Poslije odmora
*Pr.*: - Ustanovljujem, pošto smo čitali zapisnik gospodina Pfoba i liječnički nalaz i mišljenje br. 33 a. Da se čita dalje br. 1051: iskaz Dragutina Stojanovića.
*Perovođa* čita.
*Grabež:* - Meni je taj čovjek poznat. Sjećam se kad sam htio ići u Bugarski rat, javio sam se kod Zlatnog topa kao dobrovoljac. Taj isti Stojanović, čovjek jedno 26–27 godina, došao je ondje također da se javi. Čim je on došao, pristupio je neki drugi gospodin i kazao je: »Nemojte upisati ovoga čovjeka, ja ću donijeti podrobnija obavještenja.« I on je zadržao čovjeka te je on ostao po strani. Mi smo se upisivali i bilo nas je 50–60. Kad je došao ovaj posljednji, kazao je onaj gospodin da je taj čovjek sumnjiv. Na to je ovaj čovjek, valjda da dokaže da nije špijun, izvadio nož i htio da se udari nožem u trbuh. A kazao mu je onaj što je primio gospodina: »Nije to potrebno«, i spomenuo je nekoga koji je metnuo ruku u žeravicu, pa mu se nije vjerovalo. Kaže: »Ja Vas ne mogu primiti.« Onda je on kazao: »Ja ću otići u Skoplje, možda će me tamo primiti.«
*Čabrinović*: - Nekoliko pojedinosti koje je taj čovjek iznio su netačne. Tako n. pr. da nisu šefovi stranaka one ličnosti koje je on imenovao. Nije istina da u četama komita nije bilo Bosanaca. U svima četama su oni bili, a u četi Voje Tankosića su bili gotovo sami Bosanci, i on se time hvalio. Za atentat nije mogao znati niko do li jedino i samo Ciganović, Tankosić i jedan Tankosićev prijatelj. Niko to drugi nije znao jer da su znali, oni bi prijavili.
*Pr.:* - Ko je taj prijatelj Tankosićev što ste prije rekli.
*Op. Čabrinović*: - Jedan bivši oficir, ne znam kako se zove.
*Princip:* - To je jedan bivši oficir, a znao je i jedan svršeni bogoslov.
*Pr.*: - Koji je taj bogoslov?
*Čabrinović:* - Rečeno je. To je Đuro Šarac.
*Pr.*: - Onda ima još također jedan Turčin?
*Čabrinović:* - To je valjda Bukovac. Od mene nije znao. Ja koje sam nabrojio, dakle: Ciganović, Tankosić, Bukovac i Đuro Šarac i onda prijatelj Tankosićev. Ako se dokaže da je

[230] Ph. (78) :... »dieses mein Geheimnis«. M. (299) ... »mon secret«. Ovaj Čabrinovićev odgovor je na pitanje adv. Premužića: »Hat hier in Sarajevo irgend jemand auf Sie eingewirkt? Ph. (79). Isto kod M. (229).
[231] Na ovo pitanje kod M. (229) u vezi posjete srpskog prestolonasljednika, nema Č. odgovora. Odgovor je sljedeći: »Čabrinović. – C'était par plaisanterie. Lorsque j'ai vu qu'il voulait échafauder quelque chose avec ma déposition, je lui ai dit que j'en savais encore beaucoup.« Kod ph. (78) i p. i o. izostavljeni.

znao sedmi čovjek u Srbiji, ja dozvoljavam da me raznesete na bajonete. Niko u Bosni nije znao. Kad sam ćutio koji sam tako brbljav, onda su oni pogotovo. Možda da je znao ko u inozemstvu tamo, gdje je on putovao.
Pr.: - Koji to?
*Čabrinović*: - Taj Tankosićev prijatelj.
*Op. Princip:* - Milan Pribičević u to vrijeme nikako nije bio u Beogradu.
Branitelj dr. *Premužić:* - Čim se je bavio taj prijatelj Tankosićev?
*Čabrinović*: - Ne znam. On je uopće nekakva mistična ličnost.
*Dr. Premužić:* - Znaš li ti njegovo ime?
*Čabrinović*: - Ja ne znam.
*Princip:* - On se zvao Kazimirović i svršio je Duhovnu akademiju u Rusiji.
*Dr. Premužić:* - Ovo je jedna vrlo važna stvar. Čabrinoviću, ako nisu još drugi znali osim vas šest, treba da doneseš dokaza.
*Čabrinović*: - To je čista istina; ja ne mogu donijeti dokaze.
*Dr. Premužić:* - Ko je vama davao upute kako ćete putovati?
*Čabrinović*: - Ciganović.
*Dr. Feldbauer:* - Princip, kako veliš za ovoga Kazimirovića?
*Princip:* - Mislim da se zove Kazimirović, a svršio je Duhovnu akademiju u Rusiji. Pričao mi je za njega Ciganović. On nije htio da se zapopi, a svršio je mislim u Kijevu.
*Pr.:* - Kako si rekao prije: »čim je doznao za atentat, odmah je otišao«?
*Čabrinović*: - Nama je trebao materijal, a nismo imali sredstava. Onda je Ciganović govorio sa Tankosićem, a Tankosić sa nekim drugim i taj je onda otputovao. Poslije kad je opet doputovao, i na nekoliko dana dođe Ciganović i kaže da ćemo dobiti.
*Branitelj dr. Perišić:* - Je li se zaključivalo da je upravo radi atentata otišao u inozemstvo?
*Čabrinović*: - Ne znam.
*Princip:* - Kad je meni govorio Ciganović o tim slobodnim zidarima, onda je kazao da će kazati Voji Tankosiću i tome čovjeku. Ali ja sam ga molio i odvraćao od toga da kazuje i da svako znade, a onda je on kazao da je to čovjek siguran. Ja sam kazao da neću sudjelovati ako ko drugi znade, a on je kazao da je taj čovjek siguran i dobar prijatelj i zove se Kazimirović.

Präsident: Wie hiess dieser Freund des Tankosić?
Princip: Er hiess Kazimirović. Er vollendete die geistliche Akademie in Russland.
Dr. Feldbauer: Princip, sage mir, was ist das für ein Mensch, dieser Kazimirović.
Princip: Ich weiss es nicht. Er reiste viel ins Ausland. Ich weiss, dass er vor unserer Abreise ins Ausland ging und dass wir warteten bis er zurückkehrte; sonst wären wir schon früher aus Belgrad abgereist.
Čabrinović: Ich weiss was er war. Er war ein Freimaurer. Ich weiss positiv, dass er vor unserer Abreise nach Kiew ging. Es war so: Ciganović sprach in einem fort, es wird schon werden, aber wir müssten uns gedulden und so war es von einem Tag zum anderen. Ich gab meinen Plan schon auf und dachte, es werde aus all dem nichts werden, als eines Tages Kazimirović aus dem Auslande zurückkehrte. Jetzt kam Ciganović sofort zu uns und sagte, dass wir Bomben und Revolver bekommen werden.
Dr. Perišić: War es Dir möglich zu schlissen, dass er gerade zum Zwecke dieses Attentates ins Ausland reiste?
Čabrinović: Das weiss ich nicht. Ich weiss nur, dass Princip dagegen war, dass noch jemand ins Vertrauen gezogen werde, aber Ciganović sagte, dass dieser Kazimirović ein verlässlicher Mensch sei und wir zu ihm Vertrauen haben könnten. Er sagte, er sei ein guter Mensch und auch ein guter Freund des Tankosić.

Präsident: Wissen Sie noch etwas von ihm?
Čabrinović: Ich weiss nichts mehr. Präsident: Gab es hier in Sarajevo Personen, welche darum wussten? oder glaubet Sie, dass es sonst Personen gab, die in die Sache eingeweiht waren ?
Čabrinović: Davon will ich nicht reden. Ich werde diese Geheimnisse mit ins Grab nehmen.

NASTAVAK GLAVNE RASPRAVE 19. X. 1914.
(PRIJE PODNE)
(Produženje dokaznog postupka)
*Pr.*: - Čabrinoviću, ono što si ti pripovijedao u subotu za trećeg đaka, koji je znao za atentat, kako se on zove?
*Čabrinović:* - Ja ne znam kako se zove.
*Pr.*: - Pripovijedao si točno.
*Čabrinović:* - Ja ne znam da se on zove Kazimirović. Nije on đak nego je svršio neku akademiju i bio je ugledna ličnost iz Beograda.
*Dr. Premužić:* - Kako je star?
*Čabrinović*: - On je Tankosićev drug, te ima 30–40 god.
*Pr.:* - Šta je bilo s njim?
*Čabrinović:* - Ja, kad sam rekao Ciganoviću, kad smo govorili: trebalo bi izvršiti atentat i da trebam sredstava, on je kazao da ima nekih ljudi koji bi dali sredstava i da će govoriti s njima. Poslije mi je kazao da je govorio sa Tankosićem i tim drugim koji je također slobodni zidar i kao neki starješina njihov, i taj da je otputovao odmah iza toga u inozemstvo i obašao je čitav kontinenat. Bio je u Pešti i u Francuskoj i u Rusiji... Ja, kad god sam pitao Ciganovića što je s tom stvari, on je kazao: kad taj dođe. Pričao je tada Ciganović da su slobodni zidari već prije 2 god. osudili na smrt pok. prijestolonasljednika, ali da nemaju ljudi. Poslije, kad mi je dao brovning i municiju, onda je kazao da je došao taj čovjek sinoć iz Pešte. Znao sam da je on putovao s time u vezi i da je išao u inozemstvo i obdržavao neke konferencije.
*Pr.*: - Jesu li drugi znali da on također znade, da li je bio Princip tu prisutan?
*Čabrinović*: - Bio je prisutan više puta.
*Pr.:* - Što je kazao Princip kad je čuo da zna i on?
*Čabrinović:* - Principu nije bilo drago da svako zna, ali je Ciganović rekao da se ne može bez ovoga.
*Pr.:* - Da nisu to kakve bajke što ti pripovijedaš?
*Op.*: - To je čista istina; i sto puta istinitije nego svi Vaši dokumenti o *Narodnoj odbrani.*
*Pr.*: - Zašto ti to dovodiš odmah u svezu sa *Narodnom odbranom*?
*Op.*: - Vi ovde čitate. Zna svako iz novina čitajući da postoji špijunaža, da vi špijunirate Srbiju, a Srbija vas. Bio je proces te Jelene,... neki Gavrilović koji je bio špijun austrijski u Srbiji, i koji je sebi pregrizao jezik da ništa ne kaže. Mi nemamo ništa sa *Narodnom odbranom*. Ja bih predložio da Vi to ne čitate. Na spisima što ste ih vi uhvatili, nema imena nas nijednoga. Mi apsolutno nikakve veze nemamo sa *Narodnom odbranom*. Ja znam da je rat između Srbije i Austrije...
*Pr.*: - Miško Jovanović je također bio kod *Narodne odbrane,* pa valja njemu čitati.
*Čabrinović:* - Nije on bio povjerenik kod *Narodne odbrane.*
*Pr.*: - Po čemu znaš?
*Op.*: - Slušajuć' kako Vi to čitate.
*Savjetnik dr. Hoffmann:* - Ko je Vama rekao da je dotični više (puta) odlazio u inozemstvo?
*Op.*: - To mi je rekao Ciganović.
*Dr. Premužić:* - Jesi li ti govorio s tim čovjekom?
*Op.*: - Nijesam.
*Dr. Premužić:* - Zašto?

*Op.*: - Zato što se nisam poznavao s njime. On nije zalazio u naše društvo. On je najintimnije drugovao sa Tankosićem, Ciganovićem i Đurom Šarcom.
*Dr. Premužić:* - Je li Đuro Šarac govorio o njemu?
*Op.*: - Jest, govorio je da nije htio da se zapopi i da je uplivisao na njega da se i on ne zapopi.
*Dr. Premužić:* - Kako je među svećenstvom primljen taj Kazimirović?
*Op.*: - Ja ne znam.
*Dr. Premužić:* - Ja imam ovdje *Hrišćanski Vijesnik* kojemu je taj Kazimirović bio suradnik.
*Pr.*: - Kako će on biti i slobodni zidar i suradnik *Hrišćanskog Vijesnika*?
*Op.*: - Slobodni zidari zalaze u sva društva i u svim društvima rade za svoje svrhe.
*Dr. Premužić:* - Ovdje kaže da je Dr. Radovan Kazimirović suplent.
*Op.*: - Ja ne znam.
*Pr.:* - Ustanovljuje se iz *Hrišćanskog Vijesnika,* crkvenobogoslovski list, koji izlazi u Beogradu pod uredništvom doktora Vojislava Janjića. Taj je svezak izdan u aprilu godine 1914, i među saradnicima glavni jest doktor Radovan Kazimirović, suplent. Sadržaj je: *Prva riječ, Dubrovačka vjerska politika. O Njegoševom nacionalizmu,.(?)tva pevanja, O drugom braku sveštenika, Zaboravljeni Lepid, Druga sveštenička skupština, Naši mladi bogoslovi, Umjetnički pregled, Bibliografija i Kritika i onda Kronika.*
*Dr. Premužić:* - Dakle nema ništa vjerskog?
*Naumowicz*: - Zbog čega Vi sad tek o Kazimiroviću govorite, a istraga i rasprava se tako dugo vodi?
*Op.*: - Ja nisam mislio uopće da o njemu govorim. Ja nisam pomenuo to njegovo ime nikako, niti znam da li je identičan s time.
*Pr.:* - Vi ste sami kazali da ste tražili oružje najprije od *Narodne odbrane,* a sada izlazite sa slobodnim zidarima.
*Op.*: - Ja sam mislio da Vi znate više o slobodnim zidarima. Mene su pitali i oni su govorili da sam se ja tamo hvalio da sam postao slobodni zidar. Ja nisam o tome govorio ništa. Niti sam imao nakane da govorim o tom. Samo to mogu ustvrditi da nemamo nikakve veze sa *Narodnom odbranom*. Znam da je rat između Srbije i Austrije, i za to se ta *Narodna odbrana* poteže.
*Dr. Premužić:* - Zašto nisi prije govorio o njemu?
*Op.*: - Ja ga ne poznajem, samo sam slušao o njemu.
*Pr.*: - Princip, što je to s tim Kazimirovićem?
*Princip*: - Ja ne znam da li je to dr. Radovan Kazimirović, samo znam da se taj čovjek zvao Kazimirović, da je imao oko 28 god. i da je svršio prije 4 god. Duhovnu akademiju u Rusiji. Pričao mi je Šarac o njemu da je on Šarca odvraćao da se također ne zapopi. Znam da je intiman prijatelj Tankosićev. Znam da je meni Ciganović govorio o slobodnim zidarima. Ja sam kazao da nemam volje da se poznajem s njime i da je smiješno da dolaze drugi ljudi sa strane.

Präsident: Wie heisst jener dritte Student, von dem Sie am Samstag erzahlten, dass er vom Attentate wusste? jener der von Belgrad abreiste.
Čabrinović: Ich weiss nicht wie er heisst.
Präsident: Wie? und Sie haben so genau erzählt.
Čabrinović: Ich weiss dass er Kazimirović heisst. Er ist kein Student, sondern er hat eine geistliche Akademie vollendet. Er ist eine angesehene Persönlichkeit in Belgrad.
Dr. Premužić: Wie alt ist er?
Čabrinović: Er ist ein Kamerad des Tankosić und mag 30 bis 40 Jahre alt sein.
Präsident: Erzählen Sie, was war mit ihm?

Čabrinović: Ich sagte zum Ciganović, dass ich bereit sei. Er antwortete, dass er sehen werde. Als wir davon sprachen, man müsse das Attentat ausführen aber dass man Waffen dazu brauche, sagte er, es gebe Leute, welche die Mittel geben würden; er werde mit ihnen reden. Später sagte er mir, dass er mit Tankosić reden werde und mit diesem Kazimirović, der ein Freimaurer ist, und etwas wie ihr Vorsteher war. Dieser reiste gleich darauf ins Ausland. Er bereiste den ganzen Kontinent. Er war in Russland und in Frankreich. Als ich Ciganović fragte, was es mit der Sache sei, antwortete er immerfort, ja, wenn dieser kommt. Damals erzählte mir Ciganović, dass die Freimaurer schon vor zwei Jahren den Thronfolger zum Tod verurteilt hätten, aber dass es keine Menschen gebe, die dies ausführten. Nachher, als er mir die Browningpistole und die Patronen gab, sagte er mir, dass dieser Mensch gestern abends angekommen sei. Ich wusste, dass seine Reise ins Ausland damit in Verbindung stand und dass er so was wie Konferenzen mit anderen abhielt.
Präsident: Hat das Ciganović auch dem Princip gesagt? War Princip gegenwärtig, als Ihnen Ciganović das sagte?
Čabrinović: Princip war mehrmals zugegen.
Präsident: Was sagte Princip dazu, dass auch dieser es wusste?
Čabrinović: Dem Princip war es nicht lieb, dass jeder es wüsste, aber Ciganović sagte, dass man ohne diesen (Kazimirović) nichts tun könne.
Präsident: Sind das nicht Fabeln, die Sie erzählen?
Čabrinović: Das ist reine Wahrheit, und hundertmal wahrer, als alle Eure Dokumente über die »Narodna Odbran«.

NASTAVAK GLAVNE RASPRAVE 22. X. 1914. G. – PRIJE PODNE
*(Završetak dokaznog postupka. Riječ državnog odvjetnika)*
*Dr. Premužić*: - Gdje je pismo Kazimirovića?
*Pr.:* - Nismo ga našli. Nema popisa uopće. Dakle broj 1223 (odustaje se).«[232]

S obzirom na iskaze atentatora treba istaknuti, što i Dedijer zaključuje, da su atentatori nakon atentata bili zlostavljani u policiji, ali da, po svoj prilici, nisu mučeni u sudu i kod istražnog suca. Jedan od suđenih na procesu, Cvetko Dj. Popović, o tome svjedoči slijedeće: »Vaso (Čubrilović) mi je odgovorio da su Ilića mučili: nekom spravom su mu stezali prste na rukama i ramena. Nisam imao prilike da o ovome govorim sa samim Ilićem. Međutim, za vreme procesa jednom sam uhvatio priliku i upitao Principa, da li su i njega mučili. On mi je odgovorio: *nisu*. Jedino što su ga 'viteški' austrijski oficiri tukli golim sabljama, kad su ga posle izvršenog atentata policajci vodili u zatvor. Znam da nisu mučeni ni Vaso ni Veljko Ćubrilović, Đukić i Kranjčević. Prema tome s razlogom sumnjam, da je Čabrinović bio za vreme isleđenja 'pod udarcima'. Čabrinović tako nešto ne bi prećutao, a naročito kad smo mu gotovo svi prebacivali, da je i suviše govorljiv bio pred islednim sudijom.«[233]

Danilo Ilić je na početku istrage odao najvažnije tajne istražnom sucu, vjerojatno iz straha ili iz uvjerenja da će, ako to učini, biti blaže kažnjen.[234]

---

[232] Bogićević, ibid., s. 15, 39–41, 74–76, 108, 129, 139, 217, 292, 294, 330.
[233] Popović, ibid, Pregled, knj. V, sv. 73 za 1930, s. 34.
[234] Istražni sudac Lujo Pfeffer piše o tome slijedeće: »Isti Ilić prekinuo me je u govoru, rekavši da će mi on puno toga priznati, ako mu obećam da će biti blaže kažnjen odnosno da neće skupa biti osuđen na smrt, utoliko prije jer je sve što se dogodilo bilo protiv njegove volje... Ilić je dalje naveo, da se je on konačno pokolebao, jer je držao da će atentat imati kobne posljedice, te je predložio Principu da se odustane od atentata, ali da Princip nije htio nikako pristati na to.« (L. Pfeffer, *Istraga o sarajevskom, atentatu.* Izdanje Nove Evrope, Zagreb, 1938, s. 48, 83). Naglašavanje, da se atentatori nisu svi i uvijek ponašali kao heroji (usp. Josip Troyer, *Sarajevo, 28.*

Sama činjenica, da su atentatori o ulozi masonstva u atentatu pričali tek onda, kada su o tome bili pitani, ništa ne znači. Atentatori su naime znali mnogo toga, o čemu nisu govorili.[235] Treba reći, da je iza postavljanja pitanja o ulozi masonstva u atentatu stvarno stajao isusovac Puntigam. On je bio nazočan na procesu, a njemu je predsjednik sudskog vijeća Alois von Curinaldi, koji je postao poslije, 30. srpnja 1920, isusovac, dao ulaznicu. Puntigam je zamolio Konstantina Premužića, Čabrinovićeva odvjetnika, da zapita svoga klijenta, da li su masoni sudjelovali u atentatu.[236] Nicoll vjeruje, da je Puntigam ovako postupio, jer mu je bio poznat tekst o tome, da je masonstvo osudilo Franju Ferdinanda na smrt,[237] a koji je tekst bio objavljen 15. rujna 1912. god. u *Revue internationale des sociétés secrétes.* U navedenoj reviji objavljeno je, da je jedan visoki mason u Švicarskoj izjavio, da je Franjo Ferdinand osuđen i da će umrijeti kod stupanja na prijestolje. (»Peut-être s'expliquera-t-on aussi un jour ce propos tenu par un haut maçon en Suisse à l'égard de l'Archiduc heritier: *Il est bien. C'est dommage gu'il soit condamné. Il mourra sur les marches du trône.)*«[238]

Možda je Puntigam postavio to pitanje preko odvjetnika Premužića jer je do njega doprlo pričanje samog Franje Ferdinanda da ga masoni namjeravaju ubiti. Naime, grof Ottokar Czernin tvrdi, da je njemu osobno Franjo Ferdinand govorio godinu dana prije rata kako su slobodni zidari odlučili da ga ubiju i da mu je spomenuo čak i ime grada gdje je taj zaključak donesen, kao i imena austrijskih i madžarskih političara koji su o tome zaključku morali znati.[239]

Na pitanje, zašto se na suđenju nije nastavilo ispitivanje o ulozi masona u atentatu, treba odgovoriti, da je do toga došlo možda zbog pritiska vlade. Austriji je bilo stalo samo do toga, da se ustanovi krivnja Srbije, u koju je ona, Austrija, vjerovala, a ispitivanje o eventualnom sudjelovanju u atentatu jedne, u biti, ne srpske nego međunarodne organizacije kao što je masonstvo, tada joj nije odgovaralo, odnosno, nije joj bilo od primarnog interesa. Bosansko-hercegovačke upravne vlasti poslale su 22. listopada god. 1914. u Beč brzojav, u kojemu je iznesen sadržaj procesa toga dopodneva. U tom brzojavu navedeno je i Premužićevo ispitivanje Čabrinovića o masonstvu. Slijedeći dan poslana je iz Beča službena ministarska uputa u Sarajevo, u kojoj se tražilo, da se postavke, koje su u kontradikciji s notom upućenom Srbiji i rezimeom ministarstva vanjskih poslova, trebaju zanemariti u najvećoj mjeri. Izričito

---

*lipnja 1914.* Hrvatska Kulturno-politički zbornik. Buenos Aires 1950, s. 98–103), nema mnogo smisla, jer su vodeći među njima bili djeca.

[235] Pfeffer je priznao, da on tada još nije gotovo ništa znao o organizaciji *Ujedinjenje ili smrt*. (Pfeffer, ibid., s. 120).

[236] Nicoll, ibid., s. 159. Usput napominjem, da je Curinaldi vodio svoj dnevnik i da je taj dnevnik uništen.

[237] Nicoll, ibid., 160–161

[238] P. Esma, *Chronique Autrichienne,* Revue internationale des sociétés secrétes, I/1912, 9, 787–788.

Puntigam je poslije izricanja presude razgovarao s Čabrinovićem i pitao ga o ulozi masonstva u atentatu. Čabrinović je Puntigamu odgovorio: »Atentat bijaše čisto nacionalistički.« (Puntigam, *Wie Gott mich geführt. Erlebnisse und Erinnerungen,* s. 472). Međutim, bez obzira na ovu Čabrinovićevu izjavu, Puntigam je ipak vjerovao u masonsku pozadinu atentata, jer je tada u njegovu listu *Stimmen aus Bosnien* objavljen članak *Der Mord van Sarajevo und die Freimaurerei,* koji je najvjerojatnije napisao F. Hammerl. Poslije prvog svjetskog rata na temelju pisanja Ljube Jovanovića Puntigam je smatrao odgovornim za atentat srpsku vladu, (Nicoll, ibid., s. 161–162).

Priče o posebnom prijateljstvu isusovca Puntigama s Franjom Ferdinandom potpuno su izmišljene. Do prvog susreta između njih dvojice došlo je tek u veljači god. 1913. I dalje, iz izvornih dokumenata proizlazi, da pater Puntigam nije bio nikakav savjetnik Franje Ferdinanda, pa je sve, što su u tom smislu napisali Dedijer i drugi, samo čista fantazija. Puntigam je na mjesto atentata stigao, ali tako kasno, da je mogao dati Franji Ferdinandu posljednje pomazanje, koje je uzeo iz obližnje franjevačke crkve. (Nicoll, ibid., s. 149–151).

[239] »Von ihm erhielt ich ein Jahr vor Kriegsausbruch die Nachricht, dass die Freimaurer seinen Tod beschlossen hätten, er nannte auch die Stadt, wo dieser Beschluss angeblich gefasst worden sei – dies ist mir entfallen – und nannte die Namen verschiedener österreichischer und ungarischer Politiker, welche davon wissen müssten.« (Ottokar Czernin, *Im Weltkriege,* drugo izdanje, Ullstein, Berlin – Beč, 1919, s. 58).

je upozoreno da navedeni primjer obrane s obzirom na Čabrinovićevo masonstvo treba ubuduće izostaviti.[240]

Navedeno stajalište vlade u Beču bilo je razlog, da je sud iskaze atentatora o masonstvu u presudi ovako ocijenio: »Ovdje valja još spomenuti, da su toliko Nedeljko Čabrinović koliko Gavro Princip na glavnoj raspravi iznijeli novu okolnost, da su naime Ciganović i Tankosić spadali među slobodne zidare i da im je Ciganović pripovijedao, kako je blagopokojni Prijestolonašljednik već nazad dvije godine bio od slobodnih zidara osuđen na smrt, no izričito tvrde, da su to saznali istom iza stvorene odluke za izvedenje atentata. Obzirom na potonju okolnost smatra sud, da ti navodi o slobodnim zidarima spadaju također među pokušaje, da se pokrije sudjelovanje *Narodne Odbrane* i zvaničnih krugova kraljevine Srbije, premda je Nedeljko Čabrinović izjavio, da je među ostalim pobožnost blagopokojnog Prijestolonašljednika i okolnost, da isti 'pliva u katoličkim vodama' bila također uzrokom tome, da se je zamislio atentat baš na Prijestolonašljednika.«[241] Sud je ovako postupao rukovođen samo službenom instrukcijom iz Beča.[242] Ovdje treba posebno naglasiti, da je za razliku od Principa koji je htio svu odgovornost preuzeti na sebe Čabrinović u završnoj riječi istaknuo, da nije u atentatora nikla ideja o atentatu.

Poslije I. svjetskog rata, kada je postalo aktualno pitanje o ratnoj odgovornosti, masonsko vodstvo u Jugoslaviji verbalno je u više navrata, i to u izjavama za javnost nijekalo svaku vezu s atentatom u Sarajevu. Neovisno od toga, posebno se pokušavalo sugerirati javnosti da je priču o ulozi masonstva u atentatu izmislio Čabrinović na nagovor odvjetnika Premužića. Zašto bi se Čabrinović složio da laže o masonstvu na procesu, nije se moglo jasno obrazložiti. Naime, da je Čabrinović htio odvratiti oštricu sa srpske vlade, mogao je to postići i tako da priča o srpskoj nevladinoj, tajnoj organizaciji *Ujedinjenje ili smrt*. Sva neozbiljnost ove teze očituje se iz činjenice da su oni koji su je zastupali u svojem pričanju proturječni jedan drugome. Uostalom, najbolji dokaz da Čabrinović i Princip nisu ni na čiji nagovor izmislili priču o masonstvu, jest činjenica da je poslije procesa utvrđeno kako neki bitni detalji koje su oni na suđenju pričali odgovaraju istini (na pr. da je Tankosić mason, da se je on poznavao s Kazimirovićem, da je Kazimirović putovao u inozemstvo itd.). Osim toga, Čabrinović koji već zbog svoje mladosti nije mogao biti iskusan u glumi ostao je (kako je vidljivo i iz njegova citiranog saslušanja) neobično iznenađen pitanjem o masonstvu pa je također iz toga očito kako se on upravo na ovoj raspravi od 12. listopada s ovom problematikom prvi put sreo.

Iz navedenih izvoda stenograma očito je, da su iskazi atentatora o umiješanosti masonstva u pripremanju atentata jednodušni u slijedećem :

1. Ni jedan od atentatora nije izjavio ni za sebe ni za druge optužene, koji su bili suđeni na procesu, da je mason;
2. Tankosić i Ciganović bili su masoni i bili su direktno angažirani u pripremanju atentata;
3. Kazimirović je bio mason, i on je putovao u inozemstvo (prema Čabrinoviću u vezi s atentatom, što Principu, kako je izjavio, nije bilo poznato);
4. Princip i Čabrinović izjavili su, da im je Ciganović, prije atentata, kazao da su masoni već prije osudili F. Ferdinanda na smrt.

---

[240] Vürthle, ibid., s. 144–145.

[241] Osuda. *U ime Njegovog C. i Kr. Apostolskog Veličanstva*! Datirano »Sarajevo, dne 28. oktobra 1914«. s. 54.

[242] Da to nije bilo intimno mišljenje suda, dokazuje i slijedeći Puntigamov zapis: »Die wichtigste Aussage beim Attentatsprozess«, sagte mir nach Abschluss desselben einer der beteiligten Richter, »war die Erklärung des Princip und des Čabrinović, dass, nachdem sie sich für das Attentat angeboten, ein gewisser Kazimirović ins Ausland reiste und sie die Waffen nicht erhielten, bis dieser zurückkam. Wir konnten damals nicht auf diese internationale Sache eingehen, da wir nur den Hochverrat der Attentäter zu beweisen hätten.« (Puntigam, ibid., s. 468).

## 3. ULOGA RADOVANA KAZIMIROVIČA U SARAJEVSKOM ATENTATU

U diskusiji o ulozi masonstva u atentatu osobito je osporavano svako sudjelovanje Radovana N. Kazimirovića. Nema za sada dokaza o tome, da je on bio mason. Ali, samo isticanje toga, da je bio pravoslavni svećenik, ne dokazuje, da nije mogao biti i mason. Naime, u Srpskoj pravoslavnoj crkvi bilo je više uglednih osoba, koje su pripadale masonstvu. Kazimirović je inače ostao poznat kao pisac. Između ostaloga, on je objavio u Beogradu god. 1923. *Album narodnih šara,* a god. 1927. publikaciju pod naslovom *Papska nepogrešivost i pravoslavlje.* Međutim, on je najpoznatiji po svojoj knjizi *Tajanstvene pojave u našem narodu. – Kremansko proročanstvo – (Čaranje, gatanje, vračanje i proricanje u našem narodu. Prilog ispitivanju tajanstvenih duhovnih pojava).* Za tu knjigu sam je građu »pokupio, protumačio i slike priložio«. Knjiga je objavljena u Beogradu god. 1940, a njezin je predgovor napisao Nikolaj Velimirović. Ova knjiga svjedoči o golemom interesiranju Radomira Kazimirovića za sve okultne i metafizičke pojave. Međutim, ozbiljnu sumnju u to, da Kazimirovića atentatori nisu sasvim nevina upleli u sarajevski atentat, potvrđuju njegove u detaljima nejedinstvene izjave dane između dva svjetska rata.

Prvu izjavu o tome, da nije bio upleten u sarajevski atentat, dao je Radovan Kazimirović u jednom pismu iz Beograda 5. studenog 1929. god. francuskom piscu Albertu Moussetu. Ovaj Francuz tu je izjavu objavio u svojoj knjizi. Prema toj izjavi, Kazimirović je rekao, pored ostaloga, i slijedeće (prijevod s francuskog I. M.):

»Ja sumnjam, da su masoni imali udjela u tom atentatu. U vrijeme naše nevolje (1915–1918) njihova štampa, naročito u Ženevi, pritekla nam je u pomoć, jer je vidjela naše uništenje, i poduprla naše želje za oporavljenjem. Ali, mi smo bili pomognuti isto tako, u toj stvari, od predsjednika USA, gosp. Wilsona i od svjetske intelektualne elite. Ja izjavljujem časno i kategorično, da nikada nisam bio član masonstva i da, prema tome, nikada nisam igrao ulogu, koja mi je pripisana... Čudna mistifikacija! Vjeruje se, da se Tankosić obratio meni kao prijatelju *prije nego je naoružao zavjerenike* i da sam ja morao najprije otputovati u Pariz, Moskvu i Budimpeštu! Doista, ja nisam čak ni poznavao Tankosića. Ja sam poznavao počinitelja atentata (Gavrila Principa), jer sam bio profesor, kad se on spremao na polaganje ispita, ali ja ga nikad nisam savjetovao da ubije Franca Ferdinanda. Čabrinovićeva verzija (kojega ja nisam poznavao), prema kojoj sam ja otputovao na zahtjev Tankosića (nisam ga poznavao, ja to ponavljam), da se konzultiram po Europi s masonima, otpada isto tako. Čak nema nikakva mojeg pisma, koje ima veze s atentatom; a da je bilo, Austrija bi ga bila čuvala pod sedam pečata i ne bi moglo nestati. Kaže se u stenogramima, da je *neko moje pismo bilo pronađeno i da se onda izgubilo.* Što to znači? Očito to, da je laž iskovana s nakanom, da se nesretna Srbija umiješa, pod svaku cijenu, u atentat. Među ostalim, sama anketa stavila je pod sumnju, s razlogom, da sam ja, doktor prava i profesor pravoslavne teologije, uza sve to bio agent međunarodnog masonstva.«[243]

U jednom tekstu pod naslovom *Odgovornost za svetski rat. Izjava g. dr. Radovana Kazimirovića,* koji je objavila *Politika* 12. listopada 1930. god., Kazimirović je naveo, bez ikakvih ograda, da je »dao svoju izjavu i francuskom publicistu Albertu Miseu, koji ju je naštampao u svojoj divnoj knjizi: *L'Attentat de Sarajevo*«. Iz ovoga je očito, da Kazimirović nije imao nikakve primjedbe na svoj tekst, koji mu je objavio Mousset. U tom tekstu u Mousseta Kazimirović je ustvrdio i to, da nije uopće poznavao Tankosića i da je putovao 1913. god. u Budimpeštu, Beč, Prag i Teschen. Međutim, u navedenoj velikoj izjavi za *Politiku* Kazimirović je potpisao slijedeće:

---

[243] Albert Mousset, *Un drame historique L'attentat de Sarajevo.* Izdanje Payot. Pariz, 1930, s. 26–27.

»U stenogramu procesa po ubistvu austrijskog prestolonaslednika Franca Ferdinanda stoji odista da sam ja, tobože, kao kurir išao u Peštu i Pariz i tamo konzultovao franmasonske lože o ubistvu prestolonaslednika Ferdinanda! Da kakve mistifikacije! Povodom ovoga smatram za dužnost, da kategorički izjavim, da *nikada nisam bio član franmasonerije* i da, prema tome, nisam ni mogao imati onu ulogu u sarajevskom atentatu, kakva mi se dodeljuje. Dugo sam mislio na koji je način moja malenkost mogla biti uvučena u istoriju sarajevskog atentata, te sam došao do zaključka, da je Austro-Ugarska stalno pratila svaki pa i najmanji moj pokret i naročito moj boravak, 1913. godine u *Beču, Pragu i Temenu,* gde sam odista bio (a u *Parizu* nisam bio sve do 1925. godine), ali radi štampanja mog Albuma *narodnih šara,* koje je i Akademija Nauka nagradila. Ja sam primetio kako su me tada pratili detektivi, koji su odmah po mom prelasku preko granice bili izvešteni. Tada je i situacija posle balkanskih ratova bila nesnosna po Austriju. Po povratku u otadžbinu ja sam kao saradnik *Pijemonta* žestoko napao Austriju (Vidi moj članak: »Šta se sve može desiti Slovenima, kad putuju kroz Austriju«, – *Pijemont,* 21. maja 1913). Ovo je Austrija dobro utuvila, te me je čak i za vreme naše propasti (1917 godine) tražila »kao komitu« u Valjevu! Ona je mislila da se tamo krijem... A ovih dana dobih bugarski list (»Pastirsko djelo«, Sofija, 1930, br. 10), – od drugova, Episkopa Nikolaja, gdje se spominjem i kao »potpaljivač svetskog rata!...« Odakle doznah, da me i nemački bivši franmason *Karl Hajze* pominje, kako sam ja doneo novce radi ubistva Franca Ferdinanda! Da kakve mistifikacije! Svuda se priča i prepričava, kako me je pok. Tankosić poslao u: *Pariz, Moskvu* i *Peštu* da pripremim sve što treba za atentat!… Međutim ja Tankosića nisam poznavao. Ja sam, doduše poznavao atentatora *Gavrila Principa* jer sam tada bio suplent gimnazije (g. Jovanović greši da sam bio prof. bogoslovije), a pok. Gavra se spremaše da polaže gimnazijske ispite. *Ali ja ga nikad nisam učio da ubije austrijskog prestolonaslednika!...* Verzija Nedeljka Čabrinovića (koga nisam poznavao) da sam po nalogu Tankosićevom otputovao u Evropu da konsultujem franmasone je, takođe, neistina. G. Jovan M. Jovanović u toj uobraženoj »vezi« atentatora sa franmasonima divno je uvideo uticaj katoličkih krugova, koji su prosto izazivali kaznenu ekspediciju protivu Srbije. Što se najzad tiče nekog mog pisma (koje je Nedeljko Čabrinović ubacio u svoj iskaz) koje se na prekom sudu pominje, – izjavljujem – da je i tu po sredi: *mistifikacija*. U stenogramu se veli, da je »to pismo postojalo, ali da se po tom izgubilo«! Očigledno, njega nije ni bilo, jer da ga je bilo, Austrija bi ga pod sedam pečata čuvala...«[244]

Mason Vasilj Popović u jednom svojem predavanju, održanom u Beogradu, rekao je slušateljima, da je Kazimirović »u Peštu zaista išao 1913. godine«.[245] U polemici, koja je o ovoj temi odavna trajala, Kazimirović je u *Politici* 26. veljače god. 1932. spomenuo predavanja Vasilja Popovića bez ikakvih ispravaka. Tome je dodao: »U *Pariz* i *Moskvu* 1913. god. nisam putovao, već samo u *Prag* ali ne radi pripremanja za atentat, već radi sasvim drugih poslova. Međutim, biv. nemački franmason *Karl Hajze* kaže, da sam odande doneo novce radi ubistva Franca Ferdinanda!... Atentatora, pok. *Gavru Principa* ja sam poznavao. On mi nije bio *rođak* (kako je to g. Vasilj, ili pogrešno u predavanju izjavio ili je to štamparska pogreška). U vremenu našeg poznanstva ja sam bio suplent gimnazije, a on đak koji se spremaše da privatno polaže ispite.«[246]

Kazimirović godine 1930. piše u *Politici*, da je god. 1913. putovao u Beč, Prag i Temen, a god. 1932. on u istom listu piše, da je navedene godine putovao samo u Prag. Ovako očite kontradikcije u jednoj bitnoj okolnosti potvrđuju, da Kazimirović nije pisao sve, što je znao, ili, da nije pisao potpunu istinu. Kazimirović u svojoj izjavi iz god. 1930. hvali jedan članak Jovana M. Jovanovića objavljen u *Politici* 4. listopada god. 1930. Međutim, Jovanović je u tome svome članku istaknuo, da je Radovan Kazimirović »jedva – i poznavao Tankosića«.

[244] Radovan Kazimirović, *Odgovornost za svetski rat. Izjava g. dr. Kazimirovića,* Politika, XXVII/1930, 8058, 7.
[245] *Slobodni zidari i sarajevski atentat.* Politika, XXIV/1932, 8543, 6.
[246] *Izjava g. dr. Radovana N. Kazimirovića profesora.* Politika, XXIX/1932, 8548, 8.

Dakle, *jedva – i poznavao Tankosića...* Unatoč toj tvrdnji Jovana Jovanovića Kazimirović nije ispravio ni to, ni išta drugo u Jovanovićevu članku. Zar se na temelju toga ne može uzeti, da je ipak, makar i slabo, poznavao Tankosića? Osim toga, teško je zamisliti da Kazimirović kao suradnik lista *Pijemont,* – glasila organizacije *Ujedinjenje ili smrt,* ne bi poznavao Tankosića, koji je bio u vodstvu organizacije, koja je izdavala taj list.

## 4. NEKI ANTIMASONSKI TEKSTOVI O ATENTATU

Radi kompletiranja ovoga poglavlja treba upozoriti barem na neke vrlo zanimljive tekstove o atentatu. Ti se tekstovi smatraju protumasonskima. Englez C. H. Norman (pisac knjižice pod naslovom *Svjetski rat u pravom svjetlu – A Searchlight on the Europen War* objavljene u Londonu god. 1924.) u tekstu pod naslovom *Grand orient* piše da je bio u bliskim vezama sa socijaldemokratima čiji je šef bio neki Hajdman. On dalje priča da ga je novinar Adolf Smith 1907. ili 1908. god. uveo u jedno društvo gdje se trebalo odlučiti o stvaranju podružnice francuskog *Velikog orijenta* u Londonu. Norman je to iz određenih razloga odbio, iako ga je Smith nagovarao ističući da su svi vodeći socijalisti i političari masoni, a kao cilj masonskog rada Smith je označio rušenje statusa quo u Europi, što će se postići ratom u kojemu će se Francuskoj pripojiti Rajnska oblast, Maroko, Elzas i Lotaringija itd. Poslije toga je Norman kao izdavač pokrenuo mali nedjeljni list pod nazivom *The Bend.* U tome tjedniku on je upozoravao na opasnost Trojnog sporazuma ili *Antante,* ali je Edward Grey zahtijevao od uredništva tih novina, preko bankara Wallacea, da se prestane s ovakvim kritiziranjem engleske vanjske politike.[247] Norman je god. 1913. stavljen pred alternativu: ili da mijenja svoj politički nazor, ili da se povuče. On se povukao, a na njegovo mjesto došao je novinar J. M. Kennedy, koji je bio član lista *Daily telegraph* i pod pseudonimom S. Verdad stao pisati protiv germanstva. Norman tada svoje pisanje nastavlja doslovno ovako:

»Ovo su bile prethodnice svojevrsnih događaja, koji su se zbili u nedjelju 28. lipnja u Londonu i koji su na mene ostavili dubok dojam, pogotovo ako se promatraju u svjetlu kasnijeg strašnog razvoja, i koji su mi dali snage da budem još žešći protivnik rata. U ovo vrijeme Smith je bio član *National Liberal Cluba,* u kojemu sam ja stanovao. Budući da sam u Klubu stanovao, Smith mi je bio poznat. One nedjelje izišao sam iz Kluba, da bih pošao u svoju kancelariju gdje sam imao obaviti još malo posla. Kada sam se spuštao niz obalu, susreo sam upravo pred sudom Smitha. Bio je, činilo mi se, nešto uzbuđen. On mi je prišao i zapitao me da li sam čitao u Klubu brzojave. Ja sam to potvrdio. Tada me je upitao, da li su iz Sarajeva prispjele vijesti. Ja moram, sada, priznati, da tada nisam znao mnogo o postojanju ovoga grada, pa sam ga, prilično iznenađen, pogledao i zapitao: *Iz kojega grada?* On mi je odgovorio: *Iz Sarajeva, jednog grada u Bosni.* Ja sam odvratio da do sada nisu stigle nikakve vijesti (bilo je otprilike 11 sati i 30 minuta), na što se Smith vrlo rasrdio i nešto promrmljao što je otprilike zvučalo kao: »*Je li moguće da su počinili koju pogrešku?*« Zbog toga njegova načina ponašanja postao sam pažljiv, pa sam ga upitao što je on to očekivao. Međutim, on je prečuo moje pitanje i otišao, a ja sam, prilično začuđen njegovim ponašanjem, pošao u svoju kancelariju. Čitatelj će se možda prisjetiti činjenice da je prvi atentat na nadvojvodu izvršen, otprilike, u 9 sati i da taj atentat nije uspio. U ovom je događaju najvažnije to, da je gospodin Smith oko 1 sat i 30 minuta očekivao vijest o ubojstvu nadvojvode, koje se još nije dogodilo, ali koje se u to doba moglo već izvršiti. Vijest je stigla tijekom popodneva u London, i to preko Atene i Pariza, jer je austrijska cenzura uobičajeni put preko Beča, Berlina i Amsterdama spriječila. I jedan drugi događaj toga dana, vezan uz novinstvo, duboko se mene dojmio. Toga dana poslije podne bio sam u jednog kolege, koji me je pozvao na bridge. Ovi prijatelji bili su u uskoj vezi sa sindikalnim novinama, prije svega sa *Hulton-Northcliffe Concern* i sa *Daily Express.* Na mojem dolasku reče mi domaćica, žena moga kolege, da će

[247] Ovaj Normanov navod mogao bi odgavarati istini. Naime, sir Edward Grey, ministar vanjskih poslova u vladi lorda Asquitha, koji je god. 1914. izjavio da se Engleske ne tiče rat na Balkanu, a koji je ipak odigrao glavnu ulogu u uvlačenju Engleske u rat, bio je mason. (D. Ligou, *Dictionnaire universel de 1a Franc-maçonnerie.* Pariz, 1974, s. 593). I Winston Churchill, prvi lord admiraliteta u vladi Asquitha, koji je od početka bio za rat s Njemačkom, bio je također mason. (Ligou, ibid., s. 280).

partija bridgea morati početi nešto kasnije, jer je njezin muž iznenada pozvan u kancelariju zbog vrlo ozbiljnih vijesti s Kontinenta. Kratko nakon toga pojavio se i drugi gost, jedna dama, koja je svoje zakašnjenje ispričala time što je u dvjema kancelarijama, u koje ona redovito nedjeljom navraća, vladala grozničava zaposlenost. Sastala se sva redakcija, što dosada nikada nije bio slučaj u jednoj londonskoj novinskoj redakciji nedjeljom poslije podne. Ova dama meni je rekla da je nadvojvoda ubijen i da gospoda u ovim dvjema kancelarijama govore o »signalu za europski rat«, koji je od Northcliffeova tiska već dugo propagiran i očekivan. Tada je bilo, otprilike, oko 4 sata poslije podne. Uvečer, vijest je brzojavima svuda bila proširena. Ja sam tek tada shvatio golemu važnost onoga Smithova pitanja. Ali, budući da Smitha ja više nikada nisam vidio, nisam ga mogao zamoliti, da mi razjasni svoje predviđanje zločinstva. Između ubojstva Nadvojvode i britanske intervencije objavio je jedan londonski tjednik (izdavač je bio Mr. Horatio Bottomley, tada član Parlamenta) jedan uzbudljiv članak pod naslovom *To Hell With Serbia (U pakao sa Srbijom).* U tome članku ima jedan dokument, koji potječe iz korpe za otpatke srpskog poslanstva u Londonu, a koji je otkupio londonski list *John Bull.* Slučajno sam se upoznao s čovjekom koji je bio Chief Commissioner (glavni direktor) *Johna Bulla.* To bijaše neki Sergant Edmondson, također član socijaldemokratske federacije. On me je uvjeravao da je članak istinit, jer je dokument, prodan novinama, autentičan. Ima razloga za mišljenje da je Princip, čovjek koji je poslije neuspješna napada bombom pucao iz revolvera, nekoliko tjedana prije atentata boravio u Londonu i da je, bez sumnje, bio u Parizu. Dalje, pada u oči, da je Jaurès bio ubijen prije nego je u francuskoj skupštini mogao održati govor u kojemu je htio ustati protiv ratnih kredita i dovesti *Veliki orijent* u vezu sa smrću u Sarajevu. Ovi događaji mene su ponukali da budem neprijatelj rata. Ima još jedna druga interesantna činjenica, ova: godine 1916, održao sam jedan govor u Leicesteru i u njemu sam iznio neke od gore navedenih slučajeva. Trebalo je da govor bude, nešto poslije, tiskan u obliku jedne knjižice. Vlada Lloyda Georga saznala je za tu moju namjeru, tj. da kanim objaviti svoj održani govor u Leicesteru i dala je pretresti moj tadašnji stan. Nalog za pretres, koji mi je bio pročitan, izdao je *Home Secretary Lord Cave*, i to na nalog ratnog kabineta. Ujedno je bila izdana i naredba da se svi dokumenti, knjige i papiri, što je sve označeno kao *Some Secret Influences behind the European War*, a isto tako i Memorandum o francuskom Velikom orijentu zaplijene. Pisac je, nakon pokušaja da objavi ovaj svoj spis, dospio u zatvor i tamo ostao sve do svršetka rata.«[248]

U pisanju C. H. Normana treba lučiti njegovo prihvaćanje onoga, što je čuo od drugoga (na primjer, da je Princip boravio prije atentata u Londonu i u Parizu) i iznošenje onoga, što je pisao londonski list *John Bull*, od onoga, što mu je poznato iz neposrednog osvjedočenja (posebno susret s A. Smithom 28. lipnja 1914. u Londonu i Smithovo očekivanje vijesti iz Sarajeva, a koje su bile, kako se poslije uspostavilo, vijesti o atentatu).

Normanove teze dopunjuje pisanje londonskog lista *John Bull*. Naskoro poslije atentata, 11. srpnja 1914, u broju 423 toga lista, objavljen je članak pod naslovom *Ubijeni Nadvojvoda – upletena srpska vlada.* Teza ovog članka sastoji se u tome, da je ubojstvo Franje Ferdinanda pripremila srpska tajna policija preko srpskog poslanstva u Londonu. List je kao dokaz naveo faksimil fotografije jednog nagorjelog dokumenta koji je bio izrađen na službenom papiru srpskog poslanstva u Londonu (»čini se, 5. travnja 1914.« kaže se u članku) i sastavljen na lošem španjolskom jeziku čiji neizgorjeli dio glasi: »Za uspjelo smaknuće Franje Ferdinanda suma od 2.000 funti sterlinga platiće se kako slijedi: funti 1.000 kad prispijete u Beograd preko g. G., a ostatak od funti 1.000 po obavljenom poslu, isplatiće se kao gore. Suma od funti 200 za troškove i plaćanje agenata itd. prije nego što vi odavde pođete. Vaša zadaća _________ne_________.«[249]

---

[248] C. H. Norman, *Grand Orient. Zwischenfälle, am Sonntag, dem 28. Juni 1914, in London.* Berliner Monatshefte, IX/1931, 2, 177–182.
[249] Trišić, ibid., s. 45.

Austrougarski ambasador u Londonu Albert Mensdorff javio je u Beč da mu je ovaj dokument ponudio jedan čovjek koji se predstavio kao K. Van Lynton, a koji da je bio donedavno u službi srpske ambasade. »Budući da stvar u najvišem stupnju izgleda apokrifna a dotični čovjek sve prije nego dostojan povjerenja«, to je ponuda, kaže se u obavijesti ambasadora Mensdorffa, otklonjena. Predstavnici austrougarske monarhije, kako se već istaklo u literaturi, bojali su se da se ne ponovi eventualno blamiranje pred javnošću kao u slučaju Friedjungova procesa.[250] Čim je vlada Srbije saznala za članak u *Johnu Bullu,* naredila je svome ambasadoru da tuži sudu urednika. Srpski se ambasador obratio engleskoj vladi za savjet. Tada mu je pomoćnik u britanskom ministarstvu vanjskih poslova A. Nicolson rekao da to ne treba učiniti, jer nitko osobno nije napadnut. Ambasador se obratio i agenciji *Reuter* i listu *Time* da bi demantirao pisanje Johna Bulla, ali su mu i *Reuter* i *Time* savjetovali da ne demantira te klevete koje su sračunate na reklamu. Srpski demanti je primila i poslala u Petrograd samo londonska sekcija telegrafske agencije u Petrogradu.[251]

Vojislav Petrović, ataše srpske ambasade u Londonu od ožujka god. 1914, tvrdi da su S. Grujić, srpski ambasador u Londonu do svibnja god. 1914., i M. Bošković, koji ga je naslijedio, bili eksponenti organizacije *Ujedinjenje ili Smrt.* Prepričavajući članak V. Petrovića, koji je objavljen u listu *Berliner Monatshefte* u broju za srpanj god. 1935, Trišić kaže slijedeće: »Po pričanju Petrovića, on je agenta Stivensa (pravo ime Del. Val, izgleda Meksikanac, koji je govorio španski) podučavao u srpskom jeziku po naređenju dra Grujića. Potom je Stivens nestao. Poslije sarajevskog atentata Stivens je ponovo došao u poslanstvo 5. jula 1914. i tražio od Boškovića pogođenih još 1.000 funti šterlinga, koje Bošković nije htio dati, jer Stivens nije izvršio izvjesne zadatke utvrđene pogodbom. Stivens, ljutit zbog toga, otkrio je pred Petrovićem pogodbu, prema kojoj je trebalo da otputuje u Sarajevo i da odmah poslije izvršenja atentata ubije atentatore, ako ne budu uzeli otrov. Bio je u Sarajevu, ali zbog gomile svijeta i brzog policijskog stupanja u dejstvo, nije mogao pucati u atentatore. Kad je vidio da neće dobiti novac, zaprijetio je Boškoviću. Šesti dan potom londonski list *John Bull* donio je faksimil pogodbe.«[252]

Zanimljivo je, da je V. Petrović poslije prvog svjetskog rata ostao u Londonu kao emigrant. Međutim, on je pred svršetak god. 1934. protjeran iz Engleske i zatim nađen otrovan u jednom londonskom hotelu.[253] Pod pretpostavkom da je urednik *Johna Bulla* bio stvarno nepouzdana osoba, to ne mora značiti da je sve što je u njegovu listu objavljeno bilo neautentično. U ovom konkretnom slučaju ima nekoliko problema koje bi trebalo ispitati. Srpska vlada, koja sa sarajevskim atentatom nije imala veze, normalno traži da se urednik lista tuži sudu. Zanimljivo je, da srpski ambasador u Londonu to nije učinio, pravdajući se da mu je tako savjetovano u engleskom ministarstvu vanjskih poslova. Je li istina da je ambasador uopće intervenirao? Zašto bi mu engleska vlada tako nešto savjetovala, i to prema uredniku koji je, kako se tvrdi, već bio osuđivan zbog kleveta? Sumnju, da li je sporni dokument apsolutni falsifikat, potvrđuje i slučaj V. Petrovića koji je bio zaposlen kao ataše za tisak u srpskoj ambasadi u Londonu, i to baš u kritično vrijeme. Zanimljivo je, da nitko, koliko barem ja znam, nije pokušao analizirati, pa čak ni zanijekati ono što je Petrović pisao. Ni pisac ove knjige ne može se upustiti u ispitivanje autentičnosti navedenih svjedočanstava,

---

[250] Norman, ibid., s. 181 – Bilješka izdavača.

[251] Jovan M. Jovanović, *Odgovornost za Svetski rat. Zavod za pravdanje Austro-Ugarske – 111 Veliki orijent – loža framasona.* Politika, XXIX/1932, 8532, 1–2. Jovanović tvrdi u ovom tekstu da je urednik *Johna Bulla* Horatio Bottomley bio više puta suđen, kao narodni zastupnik, na 5 godina zatvora zbog utaje. Jovanović ne navodi nikakav dokaz za tu svoju tvrdnju.

[252] Trišić, ibid., s. 370–371.

[253] Trišić, ibid., II izdanje, Sarajevo, 1964, s. 311.

jer mu nedostaju o tome bitni, u prvom redu arhivski materijali, i to posebno oni, koji se eventualno nalaze u Engleskoj.[254]

[254] Neki protumasonski pisci su vjerojatno iz čudnih Čabrinovićevih odgovora na suđenju zaključili da je i on bio mason. Tako Karl Heise piše: »Br ∴ Major Tankositsch aber stand wieder in engen Beziehungen zu dem englischen Major Br ∴ Susley, der in London-Südend, Hamptoncourtstreet 112, ein Agitationsbureau leitete, aus dessen reichen Geldmitteln – nachs der »Hessischen Landeszeitung« – die Agitationen zur Ermordung des (um den Weltfrieden sich eifrig bemühenden) französischen sozialistischen Brs ∴ Jean Jaurès und des russischen Ministers Grafen Witte gespeist wurden... Br ∴ Kazimirowitsch brachte das Geld herbei zur Ausführung des Attentates am Thronfolger, von Br ∴ Ciganowitsch erhielten die Attentäter die vom Br ∴ Tankositsch vermittelten Pistolen, Patronen und Bomben und das nötige Kleingeld... Br ∴ Kazimirowitsch wieder hatte den ganzen europäischen Kontinent bereist, war in Belgrad wohl angesehen und die russischen Verbindungen liefen in seiner Hand zusammen, hatte er doch »in Russland geistlichen Studien obgelegen«... Und die Belgrader Loge, sie hielt ihre Sitzungen im selben Hause ab, in dem der Geheimbund »Narodna Odbrana« seinen Zentralsitz hatte (wie H. Gruber der deutschen Logenschrift »Latomia« vom 24. Oktober 1914, entnimmt)... Zur Ergänzung sei noch gesagt, dass der serbische Major Br ∴ Tankositsch am Tage der Übergabe des Ultimatums Österreich-Ungarns an Serbien (1914) alle Korrespondenz der »Narodna Odbrana« verbrannte.« (Karl Heise, *Entente-Freimaurerei und Weltkrieg.* Verlag für ganzheitliche Forschung und Kultur, tiskano u Bremenu, 1982, s. 74–92). Opširnije sam citirao ovu knjigu zbog njezine čudne sudbine. Ona je, po objavljivanju neposredno poslije prvog rata, doživjela više izdanja, ali je poslije drugog rata (dok nije navedeni izdavač objavio citirano »faksimil – izdanje«) gotovo u svim zapadnim zemljama uglavnom »nestala« iz javnih biblioteka.

## 5. MASONSKA NEGIRANJA ULOGE MASONSTVA U SARAJEVSKOM ATENTATU

Posljedica atentata u Sarajevu 26. lipnja 1914. osjetila se odmah u hrvatskom masonstvu. Na izvanrednom radu prvog stupnja lože *Ljubav bližnjega* 6. srpnja 1914. bila je kao »jedina točka dnevnoga reda stanovište – nakon užasnog zločina, gdje najodlučnije osuđuje taj grozni čin«. Nakon poduljeg obrazloženja brata govornika o samom činu i njegovim posljedicama u loži je jednoglasno prihvaćena slijedeća rezolucija:

»Loža nazrijeva u sarajevskom atentatu događaj, koji obustavlja napredak te pogoduje reakciji. Ona žali taj događaj tim više, što se iz njega vidi, da u narodu hrvatsko-srpskom još nije ideja masonskog humaniteta i morala dovoljno proširena. Tim povodom naglašuje, da smatra svojim najbitnijim zadatkom proširiti te ideje, koje će jedine biti u stanju, da izglade postojeće opreke i u buduće zapriječiti slične događaje.«[255]

Zanimljivo je, da je *Glasnik* lože *Ljubav bližnjega* pretiskao, bez posebne primjedbe, kao »izljev klerikalnog mozga« tekst zagrebačkog glasila »kršćanskih socijala« iz lista *Hrvatska* od 8. srpnja 1914, u kojemu se ističe, da se smrti prijestolonasljednika veseli »nada sve budimpeštanska i beogradska framazunska loža«. U tekstu se dalje navodi, kako je loža davno žudjela da Franje Ferdinanda nestane, da ne bi došao na prijestolje, samo zato, što je bio osvjedočeni katolik, tako da su masoni strepili, da bi preko njega katolicizam u Austriji mogao još više ojačati. U tekstu se zaključuje, da je to glavni razlog, zašto i u Hrvatskoj »framasuni, slobodomislioci, socijalisti, liberali, itd. svi oni, koji vjeru katoličku mrze«, demonstriraju protiv onih, koji su manifestirali za prijestolonasljednika, a protiv ubojica i protiv Srba.[256]

Tijekom vremena na direktne optužbe, da je masonstvo organiziralo ubojstvo Franje Ferdinanda, masoni su odgovarali, da je to isusovačka propaganda. Masoni su isticali, da je upravo jedan mason nakon prvog pokušaja atentata nadvojvodu htio vratiti s putovanja, a da je jedan general bio za nastavak njegova puta, što je u drugom atentatu dovelo do nadvojvodine smrti.[257]

Zanimljivo je, da je organ madžarskih slobodnih zidara *Vilàg* prenio 21. srpnja 1916. god. »bez komentara« u cijelosti članak iz katoličkog lista *Kepes Hirlap* (broj od 9. srpnja 1916. god.) o sarajevskom atentatu. U tome je članku napisano, da je živote prijestolonasljednika i njegove žene ugasila težnja slobodnih zidara, da su ubojice, gotovo svi, slobodni zidari i da je njih odgojila masonska organizacija, da im je ona davala savjete, poticaje i, na koncu, oružje u ruke. List je zaključio, da je masonstvo zapalilo vatru rata i da je jedan neprijatelj svih – slobodno zidarstvo. *Vilàg* je dodao, da su urednici navedenog katoličkog lista Karlo Huszar, narodni zastupnik, i prelat Janoš Molnar, također narodni zastupnik.[258]

Mišljenje, da su masoni stajali u pozadini atentata, toliko se bilo proširilo, da je mason Marko Jakovljević u švicarskoj loži u Luzernu početkom god. 1918. održao predavanje i u njemu ustvrdio, da srpsko, odnosno jugoslavensko slobodno zidarstvo nije stajalo iza sarajevskog atentata niti bilo u vezi s atentatorima.[259]

Njemačka *Velika loža* uputila je iz Karlsbada dne 3. siječnja 1922. god. svjetskom masonskom društvu u Neuchatelu dopis na njemačkom jeziku u povodu kampanje preko tiska, koja se u Njemačkoj vodila protiv slobodnog zidarstva, a u kojoj se tvrdilo, da je

---

[255] *Glasnik*, I/1914, 9, 68.
[256] Ibid., s. 69–70.
[257] Bojničić, ibid., s. 97–98.
[258] Pregled listova, broj 275 za god. 1916, s. 6.
[259] Marko Jakovljević, *Iz rata i emigracije.* Subotica, 1923, s. 80–92.

masonstvo, naročito srpsko, krivo za izbijanje drugog svjetskog rata, tj. za ubojstvo prijestolonasljednika Franje Ferdinanda. U dopisu dalje stoji slijedeće (prijevod s njemačkoga) :

»Poznato nam je, da je srpsko masonstvo uložilo prosvjed protiv ovog podmetanja i za nas riječ naše srpske braće vrijedi kao potpuno dovoljan demanti. Mi, uostalom, nikada nismo imali sumnju takve vrste. Jedan od atentatora (i to Princip) ipak je na pitanje postavljeno mu na sudu, da li je on mason, odgovorio potvrdno, kao što stoji u sudskom zapisniku. Koliko je u sjećanju, Princip je potvrdio i to, da je srpski major Tankosić pripadao Savezu. Tu činjenicu iz raspravnih zapisnika naši strastveni protivnici stalno citiraju i ona ne može biti s naše strane u odgovarajućoj mjeri opovrgnuta, jer ne možemo doći do točnog znanja. Mi u svakom slučaju mislimo, da mladi atentator nije imao pojma o slobodnom zidarstvu i da je on na pitanje možda iz neznanja potvrdno odgovorio, a možda je također – što je na suđenju psihološki objašnjivo – želio da sebe učini interesantnim. Svakako, nama je veoma mnogo stalo do toga, da u toj točki stvar jasno saznamo, kako bismo tada našu obrambenu akciju protiv te podle propagande staro-njemačke stranke mogli usmjeriti. Molimo Vas stoga, da predočite pitanje srpskoj *Velikoj loži,* da li je Princip doista pripadao Savezu i da njoj našu molbu prenesete te da nas, kada dođete do potrebnih podataka, poduprete u našoj obrambenoj borbi.«[260]

Iz Beograda je upućen na francuskom jeziku slijedeći odgovor potpisan od Jove Aleksijevića:

»Velikom kancelaru Međunarodnog masonskog saveza

Neuchatel

Beograd, 12. travnja 1922.

Moj dragi brate i prijatelju,

Vi nedvojbeno niste zaboravili još od posljednje skupštine u Ženevi, da je velika loža Srba, Hrvata i Slovenaca *Jugoslavija* najodlučnije demantirala profane vijesti u vezi s našim sudjelovanjem u smrti nadvojvode Ferdinanda u Sarajevu. Ovaj demanti bio je svojedobno priopćen i Velikoj *loži A,* . . .; i ja Vam ga dostavljam u kopiji. Prema tome, odgovarajući na Vaše posljednje bratske vijesti ja sam mišljenja da možete u ovom smislu informirati Veliku ložu L. z. d. R., koja se obratila na Vas u ovom pitanju. Ja Vas molim također da im izvolite kazati da osoba za koju se zanimaju nije pripadala našem Savezu.

Vaš odani

J. A.«[261]

Iz ove korespondencije vidi se, da njemački masoni nisu raspolagali procesnim materijalom u Sarajevu, jer nijedan od atentatora nije izjavio pred sudom, da je mason. Zanimljivo je, što je već i Marić zapazio, da je masonski odgovor iz Beograda čisto formalistički, kada odgovara, da Princip nije bio mason. Njemački masoni su tražili detaljniju informaciju o ulozi srpskog masonstva u atentatu, ali iz Beograda nisu dobili zadovoljavajući odgovor, pogotovo ne razjašnjenje, da li je major Tankosić bio mason. Masonske vlasti u Beogradu odgovarale su o tome samo općenitim tvrdnjama, bez iznošenja konkretnih pojedinosti. Na temelju toga masonski pisci samo su tvrdili, da masoni nisu sudjelovali ni u pripremanju ni u izvršenju sarajevskog atentata.[262]

---

[260] J.(ovan) A.(leksijević), *Jedna satisfakcija. Povodom ubistva prestolonaslednika Austro-Ugarske u Sarajevu,* Neimar, knj. IV/1925, 39, 203–206.

[261] Ibid.

[262] O. Posner, *Am rauchen Stein.* Izdanje »Latomia in den Bergen«, Reichenberg, »Manuskript für Freimaurer«, 1924, s. 102.

Nakon navedene korespondencije objavljeno je 10. listopada 1924. u *Bundes-Blattu,* u Berlinu, organu *Velike nacionalne majke lože,* slijedeće: »U časopisu *Die Leuchte* 1924, br. 9, 97–98, utvrdio je brat Leopold Wolfgang, da masoni u nadvojvodinu ubojstvu u Sarajevu ni na kakav način nisu sudjelovali. Svi akti *Velike lože* u Beogradu bili su u rukama austrijske vlade. Da je pronađeno išta, što bi teretilo srpsku *Veliku ložu,* to bi sigurno bilo objavljeno. Istina, ubojica je Čabrinović rekao, da je on pripadao masonstvu i da je on od masona imao zadatak da izvrši ubojstvo. On je tada imao 19 godina i stoga nije mogao biti primljen u masonstvo, što je uostalom i srpska *Velika loža* potvrdila. Istraživanjem je utvrđeno, da se konci urote ne mogu tražiti u Beogradu, nego u Bosni. U knjizi prof. Stanoja Stanojevića, srpskog povijesnog istraživača, pružen je dokaz, da je ubojstvo počinjeno od jedne političke grupe. Nitko od spomenutih osoba u knjizi prof. Stanojevića nije bio član masonskog saveza.«[263]

Iz navedenoga vrlo je očito, da su njemački masoni pisali o atentatu, *a da nisu pažljivo proučili ni jedan zapisnik o saslušanju atentatora.* Jer, Čabrinović nigdje nije rekao, niti je u ijednom objavljenom zapisniku navedeno, da je on mason. Austrijske su vlasti zaplijenile imovinu *Velike lože* u Beogradu, ali nitko od srpskih masona nije pokušao tvrditi, da je austrijsku vojsku dočekala kompletna masonska dokumentacija u Beogradu. Osim toga, apsurdno je vjerovati, da bi masonstvo, optuženo zbog izbijanja svjetskog rata, uopće sastavljalo i neprijatelju, koji se javno tjednima pripremao za napad, ostavljalo pisane dokumente o eventualnom pripremanju atentata.

Jovan Aleksijević u svome komentaru navedene korespondencije, a posebno pisanja glasila *Velike nacionalne majke lože* u Berlinu napisao je i slijedeće: »Iz krugova Slobodnih Zidara u Nemačkoj imamo u njihovom sopstvenom dokumentovanju najbolja priznanja, a naime: *da Slobodni zidari u Jugoslaviji nisu imali nikakvoga udela u ubistvu prestolonaslednika Austro-Ugarske*.«[264]

Iz navedene korespondencije, koja je gotovo u cijelosti citirana, apsolutno se ništa ne može zaključiti o (ne)sudjelovanju masonstva u sarajevskom atentatu, jer se u korespondenciji radi samo o tvrdnjama bez činjeničnog obrazloženja. Pozivati se na ovu korespondenciju kao dokumentaciju, iz koje proizlazi, da masoni u Jugoslaviji nisu imali nikakva udjela u ubojstvu Franje Ferdinanda, ne zaslužuje nikakvu pažnju.

U masonskom internom glasilu *Šestar*, u bilješci pod naslovom *Atentat u Sarajevu* (u rubrici *Razne vijesti*), registrirano je, da je poznata Engleskinja Edith Durham izdala knjigu *The Sarajevo Crime*, u kojoj nastoji dokazati da su atentat od 29. (sic!) lipnja 1914. »skrivili slobodni zidari«. *U Šestaru* su zatim navedeni razni novinski osvrti, u kojima se tvrdi, da E. Durham piše besmislice, a citira se tvrdnja isusovca Grubera, da atentatori nisu imali dovoljno godina, da bi mogli biti masoni.[265]

Na međunarodnoj masonskoj manifestaciji u Beogradu od 11. do 16. rujna 1926. Damjan Branković je, najvjerojatnije potaknut antimasonskim pisanjem o ulozi masonstva u sarajevskom atentatu, izjavio, da ni srpsko ni hrvatsko masonstvo nije bilo umiješano ni u pripremanju ni u izvršenju sarajevskog atentata.[266]

Oskar Tartaglia, istaknuti jugoslavenski mason, kako je već navedeno, napisao je u jednom članku u sarajevskoj *Večernjoj pošti* god. 1928, da je major Tankosić bio mason. U tom svojem članku Tartaglia je izrazio i svoje stajalište o sarajevskom atentatu, koje je stvarno bilo i intimno uvjerenje drugih jugoslavenskih masona. To stajalište Oskara Tartaglie glasi:

---

[263] J. A.(leksijević), ibid., s. 205.
[264] Ibid., s. 203–204.
[265] *Šestar*, V/1926, 9, 172.
[266] *Compte-rendu officiel de la manifestation maç. de Belgrade*. Izdanje Velike lože Srba, Hrvata i Slovenaca *Jugoslavija,* Beograd, 1927, s. 82.

»Rekoh jednom zgodom: ja se ponosim time, što sam bio član organizacije *Ujedinjenje ili smrt,* ponosim se time, što sam bio brat i saradnik Apisa, Tankosića i drugova. Ponosim se time, što je ta organizacija dala Gavrila Principa, koji je počinio sarajevski atentat. Kako vidite, ja govorim jasno i otvoreno i ja kao bivši član te organizacije koja je bila teroristička i revolucionarna izvan Srbije i prema neprijateljima Srbije odobravam taj atentat, koji je bio prvi alarm, prvi poziv k izgradnji velikog djela državnog i narodnog jedinstva: Velike Jugoslavije. Ja sam svjestan težine ovih riječi, ali, kako vidite, govorim bez dlake na jeziku, *jer mrtvima se ne može pomoći, ali ni odmoći.*«[267]

Tartaglia je god. 1928. u svojoj knjizi *Veleizdajnik* istaknuo i slijedeću, vrlo značajnu, misao:

»Dragutin Dimitrijević i drugovi pali su dakle zato, što su radili protiv Austro-Ugarske, caru Karlu Habsburškom za volju. I to još nije bilo dosta. Radikalna Vlada tražila je tada od Dragutina Dimitrijevića Apisa, na sudu pismenu izjavu – pisani dokumenat –, *da je on bio onaj, koji je inscenirao i organizovao atentat protivu Franje Ferdinanda u Sarajevu.* Pašić – Protić – Ljuba Jovanović, 1917. godine, učiniše ono što je Austrija tražila u svom Ultimatumu 1914. i u pregovorima za mir 1916.–1917. kazniše krivce Sarajevskog Atentata.«[268]

U inozemstvu se, konkretno u Njemačkoj, nastavilo s optuživanjem međunarodnog masonstva, da je organiziralo atentat u Sarajevu. O tom protumasonskom pisanju detaljno je obavijestio javnost dr. Božidar S. Nikolajević (sin istaknutog srpskog masona Svetomira Nikolajevića) u jednom dopisu beogradskim novinama *Pravda* od 13. listopada 1928. god. iz Münchena.[269]

E. Lennhoff, austrijski masonski pisac između dva rata, koji još vrijedi kao svjetski stručnjak za povijest masonstva, u jednom predavanju za masone svršetkom god. 1929. potvrdio je, da je Tankosić bio mason. On je to izjavio vjerojatno i na temelju pisanja O. Tartaglie, ali je činjenica, da je dodao neke detalje, koje Tartaglia nije objavio. Međutim, Lennhoff već u knjizi *Die Freimaurer,* koja je tiskana također god. 1929. i u kojoj je obradio u posebnom poglavlju atentat u Sarajevu, ne navodi Tankosića kao masona. On smatra, da je hipoteza o odnosima i vezama između srpskog masonstva i ubojstva prijestolonasljednika Franje Ferdinanda i njegove žene raširena već za vrijeme prvog svjetskog rata, i to u *Hrvatskom kalendaru Srca Isusova.* (Uzgred rečeno, to nije točno, jer se prva ozbiljna optužba o sudjelovanju masonstva u sarajevskom atentatu pojavila u isusovačkom časopisu na njemačkom jeziku *Stimmen aus Bosnien,* kako je to u ovoj knjizi već citirano). Nakon toga Lennhoff navodi, da je hipotezu o masonstvu iznio profesor Pharos i da se time poslužio dr. Friedrich Wichtl, koji je onda to maksimalno proširio. Lennhoff je donio i dio Pharosova stenograma o masonstvu te je, na koncu, zaključio slijedeće:

»Protiv ovih 'autentičnih' izjava – raširenih samo od 'Profesora Pharosa' – stoji činjenica, da službene izjave u sarajevskom procesu ne govore ništa o svemu ovome.« Lennhoff dalje ukratko navodi mišljenje isusovca Hermanna Grubera, spominje pisanje Edithe Durham, H. C. Normana, Horace Bottomleya, zatim piše o Pašiću, Tankosiću i spominje pisanje Oskara Tartaglie. Lennhoff ističe i to, da se iza pseudonima 'prof. Pharos' skriva 'šef jezuita u

---

[267] Tartaglia, *Slobodni zidari...,* ibid., nastavak prvi za 1928, s. 2.

[268] Tartaglia, *Veleizdajnik,* ibid., s. 33.

U vezi s ovim mišljenjem Oskara Tartaglie treba napomenuti, da je u Beogradu već dne 19. prosinca 1923. god. objavljena u listu *Glasnik* u istom smislu izjava Milana Milovanovića, Vladimira Tucovića, Čedomira Popovića i Velimira Vemića. U njihovoj izjavi rečeno je, da su poslije izrečene presude nižeg vojnog suda, a prije priopćene presude vojnog suda upućeni k osuđenima u zatvor suci, koji su svakoga od optuženih imali posebno saslušati o svemu, što znadu o atentatu. Navedeni su izrazili uvjerenje, da je pismena izjava pukovnika Dimitrijevića, koja se odnosi na sarajevski atentat i njihova saslušanja, »imala presudan uticaj na izvršenje izrečene kazne«. (Č. Popović, *Sarajevski atentat i organizacija Ujedinjenje ili Smrt,* ibid., s, 404–405).

[269] Božidar S. Nikolajević, *Jedna kampanja protiv nas. Ludendorf protiv Slobodnog Zidarstva, Jevreja i Srbije.* Pravda, XXIV/1928, 282, 1.

Sarajevu'. Sav je Lennhoffov tekst dezinformacija. Naime, on izričito niječe činjenicu, da se u svim objavljenim zapisnicima, kao i u sačuvanim kopijama, stvarno nalaze opširniji iskazi atentatora o sudjelovanju masonstva u atentatu. Prema njemu proizašlo bi, da je to izmišljeno samo u Pharosovu stenogramu, i da iza toga stoji isusovac Puntigam, koji se, kako je već utvrđeno, nije nalazio iza toga pseudonima.[270] Bitno je istaknuti, da je Lennhoff ovako postupio na izričiti zahtjev vodstva jugoslavenskog masonstva.

U tajnikovu Izvještaju Velike lože *Jugoslavija* u or. Beogradu o radu u godini 1929, koji je podnesen XIII. godišnjoj skupštini u Beogradu dne 23. ožujka 1930, navedeno je, da se u posljednje vrijeme iznose klevete, »da je naša masonerija kriva za sarajevski atentat« i da je, pretresajući »to pitanje na svom jesenašnjem sastanku, Sav. Veće donelo odluku: da se, pored već preduzetih koraka publikuje jedna naročita brošura u cilju efikasne odbrane naše Masonerije od pomenutih insinuacija i klevetničkih napada«.[271]

Na XXXI. sjednici Saveznoga vijeća *Velike lože Jugoslavija* održanoj 16. veljače god. 1930. u Beogradu D.(ušan) M.(ilićević) je u povodu objavljivanja Lennhoffova predavanja u češkom masonskom časopisu *Drei Ringen,* u kojemu je Lennhoff naveo, da je Tankosić mason, priznao ovo:

»Čim sam to pročitao, pisao sam btu Lennhoff-u i zamolio ga da to ispravi.«

Milićević je dalje naveo primjer O. Tartaglie iz Zagreba o tome kako je ovaj tiskao bez prethodnog traženja odobrenja *Velike lože* tekst, »u kome je sasvim netačno naveo, da je Tankosić bio član našeg Saveza«.

Na ovoj istoj sjednici zastupnik velikog majstora A.(dolf) M.(ihalić) rekao je slijedeće:

»Mi smo dali izjavu, da ni Vel. Loža i nijedna druga Loža nije bila upletena u sarajevski atentat, niti je ko od Masona bio tu upleten; ali, kad je jedan brat načinio takvu jednu krupnu pogrešku i nas postavio u takvo jedno krivo svetlo, ja mislim da se mora izdati jedno autentično očitovanje od strane Sav. Veća ili Vel. Lože i da se demantira ova glasina baš povodom toga, što je to ušlo u jedan masonski list.«

D. Milićević je predložio, »da se jednim cirkularom Vel. Lože na osnovi rešenja Sav. Veća konstatuje, da je bt. Tart., i ako ne u zloj nameri, učinio jednu vrlo rđavu uslugu našoj Masoneriji jer je izneo jednu stvar koja ne stoji, i zbog toga je naškodio Masoneriji«. M.(ilan) M.(arjanović) posebno je predložio da se »od bta Tart. ...uzme izjava, koju će on uputiti preko bta M., i u kojoj će svojeručno napisati da umoljava bta Lennhoff-a da objavi, da se i on sam obavestio da je netačno izneo da je Tankosić ikada bio Mason«.[272] Savezno vijeće prihvatilo je ove prijedloge, ali, koliko je meni poznato, *O. Tartaglia nije nikada porekao svoju tvrdnju, da je Tankosić bia mason.*

U međuvremenu je u *Šestaru,* i to na prvoj stranici, pod naslovom *Službene vijesti* objavljen slijedeći tekst:

*»Opet umorstvo u Sarajevu*
*Vel. Loža na infamne napade konstatuje, da nitko nije bio zidar među atentatorima u Sarajevu.*

Vel. Loža »Jugoslavija«
Or ∴ Beograd

[270] Eugen Lennhoff, *Il libero muratore.* Izdanje Bastogi, Foggia, 1981, s. 225–230. Zanimljivo je navesti, da je Eugen Lennhoff u drugim svojim knjigama *(Politische Geheimbünde*, 1931, *Politische Geheimbünde im Volkergeschehen,* 1932), u kojima je obradio iluminate, karbonare, dekabriste, Ku-Klux-Klan, posvetio četrdesetak stranica organizaciji *Ujedinjenje ili Smrt* i Solunskom procesu.
[271] Prilog *Šestaru,* br. 6–7, za 1930, s. 6.
[272] *Šestar,* IX/1930, 6–7, 79–81.

Br. 8696. Or ∴ Beograd, 3. marta 1930.

Svim Saveznim Ložama,
Uvaženi Brate Starešino,
Draga Braćo!
Kleveta, koju je u svet pustio fratar Puntigam (pod pseudonimom prof. Faros), da su srpski slobodni zidari imali udela u ubistvu nadvojvode Ferdinanda u Sarajevu, ponovo je oživela u poslednje vreme, tako da ju je citirao i jedan veliki londonski list.
Naša je Vel. Loža svojom izjavom od 22. septembra 1922. godine Br. 1326 kategorički demantovala tu nisku potvoru, jer nitko od slobodnih zidara, ni srpskih ni drugih, u istinu nije uzeo ma kakvog učešća ni u pripremama, ako ih je bilo, niti u izvršenju toga dela.
Savezno Veće naše Vel. Lože nalazi se pobuđeno, da, ponavljajući gornju izjavu, utvrdi još i tu činjenicu, da major Voj. Tankosić nije nikada, ni jednog dana, bio slobodan zidar, niti je ikada i pokušavao da bude primljen u koju od srpskih Loža.
Ovo se saopštava svima Saveznim Ložama radi znanja, a biće dostavljeno i stranim Vel. Obedijencama sa kojima je naša Vel. Loža u relacijama.

Sa bratskim pozdravom u 3 X 3 !

Zast. Vel. Majstora
D. Mil.«[273]

Obrazloženje navedenih masonskih stajališta o nesudjelovanju masonstva u sarajevskom atentatu prezentirao je široj javnosti god. 1930. Jovan M. Jovanović. On je, između ostaloga, o tome napisao, da, osim pok. Koste Stojanovića, »koji je bio član jedne pariške mešovite lože«, u srpskim vladama od 1903. do 1914. god. nije bilo ministara masona i da, prema tome, otpadaju pretpostavke, da su masoni utjecali na odluke Pašićeve vlade. Međutim, Jovanović ipak priznaje, da se utjecaj masona osjećao izvan vlade, u Srbiji, u tom razdoblju. On piše dalje slijedeće:

»Isto tako nisu bili ni u jednoj srbijanskoj slobodno-zidarskoj loži ni pukovnik Drag. Dimitrijević, ni major Tankosić, ni Milan Ciganović, niti drugi članovi društva *Ujedinjenje ili Smrt*. O tome ima kategorička izjava domaćih slobodnih zidara, a o tome nema nikakva traga ni u ložama po drugim zemljama u svetu. Izjave Čabrinovića na sarajevskom pretresu u oktobru 1914. i ranije na isleđenju, iz kojih bi se izvelo kao da je i on bio slobodni zidar, jedva se mogu uzeti kao hvalisanje ili lukavstvo Čabrinovićeve odbrane, a kao istine nikako. Ulazak u društvo slobodnih zidara u Srbiji bilo je uvek otežano jednom prethodnom anketom; u njega nije mogao ući tko je hteo, nego ko je imao moralnih kvalifikacija. Otuda se dogodilo da je, jednom, jedan naš poslanik na strani bio odbijen od prijema u masonstvo. Osim toga, nikad jedan slobodan zidar neće pokazati da je to drugome nego opet 'bratu masonu'. Stvar sa masonstvom ljudi iz društva, oficira Dimitrijevića, Tankosića i drugova, biće ovakva. Pre nego su zavladali i uzeli tajno udruženje *Ujedinjenje ili Smrt,* oni su mu hteli, uz pravila, da dadnu i izvesnu scenariju, ceremonijal, za prijem u udruženje, koji su trebali biti impresivni, simbolično tajanstveni. I zato je bilo među osnivačima razgovora da jedan od ovih uđe u jednu od framasonskih loža u Beogradu i da se upozna sa svim tim stvarima. Po savetu Bogdana Radenkovića, nesuđenoga raško-prizrenskoga vladike i tvorca ovoga udruženja, pravnik i publicist, Ljuba Jovanović »Čupa«, ušao je u beogradsku ložu *Ujedinjenje.* Ljuba »Čupa« je umro od kolere u Skoplju 1913. u leto. Eto, tako izgleda sva ta veza između sarajevskoga atentata i slobodnih zidara u Srbiji... Drugi niko iz ovoga društva nije bio član nijedne od loža u Srbiji, i ovaj jedan koji je ušao u ložu *Ujedinjenje* ušao je da uzme mustru

---

[273] Š*estar,* IX/1930, 4–5, 41–42.

za ceremonijal pri stupanju u članstvo udruženja *Ujedinjenje ili Smrt*... Istorija sa ulogom g. dr. Radovana Kazimirovića i nekim pismom njegovim, koje je ubacio u svoj iskaz atentator Nedeljko Čabrinović pred sudom, pruža dokaz za to. Dr. Kazimirović niti je bio framason, niti je putovao u Pariz, u Moskvu i u Peštu u proleće 1914. kao izaslanik Tankosića, slobodnog zidara, po naredbi iz Beograda da čuje tobož mišljenje zidarskih loža i donese odobrenje da se atentat na Franju Ferdinanda izvrši. Dr. Kazimirović, profesor pravoslavne Bogoslovije, jedva je i poznavao Tankosića, a 1914. je putovao u Beč i u Prag ali radi štampanja svoga albuma narodnih vezova.«[274]

Iz Jovanovićeva teksta, koji sam opširno citirao, očito je, da Jovanović za svoje tvrdnje ne navodi nikakvih dokaza. Posebno je neshvatljivo, što on kategorično tvrdi, da pojedinci, uključivši i Tankosića, nisu bili masoni, jer o tome nema traga ni u ložama u inozemstvu, kad nigdje ne navodi, koje je on inozemne masonske arhive pretražio i proučio. Iz njegovih je tvrdnja jasno, da on nije proučio ni objavljene zapisnike sarajevskog procesa. Čabrinović, na primjer, nije na suđenju potvrdio, da je mason, a iz Jovanovićeva teksta proizlazi upravo to, da je Čabrinović na suđenju rekao, da je mason. Svakako, najzanimljivija je Jovanovićeva tvrdnja, da je Kazimirović ipak poznavao Tankosića, što ni Kazimirović sam nije porekao, kada je govorio o Jovanovićevu tekstu.[275]

Kongres Međunarodne lige slobodnih zidara donio je god. 1930. jednoglasni prosvjed protiv optužaba o sudjelovanju masonstva u ubojstvu Franje Ferdinanda. Tu stoji slijedeće:

»Kongres se čudi da takve klevete mogu biti objavljivane i pretresane javno, kad se zna da su u redovima slobodnih zidara bili, i da ih ima i sada, slavnih naučnika, vladara, državnika, iz celoga sveta, i da je dvestagodišnji rad slobodnih zidara bio upućen samo za dobro, za napredak čovečanstva, za međunarodnu slogu, uzajamnost i surađivanje na svetskome miru.« Tu »odluku« kongres je donio, jer su srpski i jugoslavenski masoni tražili, da se kongres time pozabavi i da donese odluku, a sama navedena »odluka« donesena je u duhu deklaracija *Velike lože Jugoslavija* od god. 1922. i od 30. ožujka 1930. god., gdje se kaže, »da ni jedan slobodni zidar Srbin ili Jugosloven, nijedna loža ili druga masonska ustanova, nije ni na koji način uzela učešća ni u pripremama ako ih je bilo ni u atentatu Sarajevskom«.[276]

Jedini pokušaj ozbiljne analize o ulozi masonstva u sarajevskom atentatu učinio je god. 1931. mason Stephan Kekule von Stradonitz u knjižici *Der Mord von Sarajewo*. Uz kratak kritički osvrt na Normanovo pisanje knjižica von Stradonitza sastoji se većinom od usporedaba Pharosova i Moussetova teksta stenograma. Piščeva temeljna zabluda sastoji se u tome, što je prihvatio Moussetov tekst kao izvorni i integralni tekst stenograma procesa, u kojemu se također donose izjave atentatora o sudjelovanju masonstva u atentatu. Piščeva analiza Normanova teksta samo je djelomična i prvenstveno se odnosi na nebitne Normanove teze, u kojima je Norman kao nemason mogao pogriješiti. U analizi Normanova pisanja von Stradonitz posebno se osvrće na njegova sjećanja iz 1907. i 1908. god. Ali, to za sarajevski atentat nije imalo nikakve važnosti.

God. 1932. sveučilišni profesor i mason Vasilj Popović održao je na sastanku *Istorijskog društva* u Beogradu predavanje na temu *Slobodni zidari i sarajevski atentat*. Popović je u predavanju iznio što je do tada o tome raspravljano, a njegov završetak (prema novinskom izvještaju) ovako glasi:

»Zvanični masonski krugovi izjavili su na međunarodnim forumima da nijedan od zavjerenika nije bio mason niti su atentatori zbog svojih godina mogli biti masoni.

[274] Jovan M. Jovanović, *Odgovornost za svetski rat.* Politika, XXVII/1930, 8050, 1–2.
[275] U povodu ovoga Jovanovićeva pisanja samo podsjećam, da je u literaturi (Herman Gruber) na temelju službenih masonskih izdanja objavljeno, da su u periodu od 1890. do 1893. i od 1906. do 1917. god. slijedeći srpski ministri bili masoni: Andra Đorđević, Kosta Stojanović, dr. M. Ninčić, dr. M. Gavrilović i Drag. Stevanović.
[276] Jovanović, ibid., s. 1.

Međunarodni masonski forumi oslobodili su masoneriju od tih optužaba, koje su se osnivale samo na nesigurnim i neverovatnim sumnjama. Prema dosada iznetim momentima optuživanja to je pitanje likvidirano u korist slobodnih zidara i oni se smatraju nevini od svakog učešća u Sarajevskom atentatu.«[277]

Tvrdnja masonskih foruma samo prezentirana u formi zaključka, bez znanstvenih i drugih, bilo i najpovršnijih, provjeravanja poslužila je povjesničaru Vasilju Popoviću kao dokaz istine.

Prije II. svjetskog rata najavljeno je masonsko izdanje za javnost knjige Đorđa Ječinca pod naslovom *Masoni i sarajevski atentat,* ali se ta knjiga nikada nije pojavila.

U skladu s navedenim masonskim tvrdnjama i neki od sudionika u sarajevskom procesu počeli su, poslije, o suđenju pisati onako, kako im se činilo, da je bilo, a ne onako, kako je stvarno bilo. Tako se L. Pfefferu čini, da je Čabrinović tvrdio, da je i on slobodni zidar, što nije točno. Ne odgovara istini ni Pfefferova tvrdnja, da je on upozorio predsjednika suda i da je predsjednik tada izdao nalog, da se o slobodnom zidarstvu više ne raspravlja. *Istina je, da je zabrana već bila stigla iz Beča,* kako je ovdje već navedeno.[278]

Cvetko Đ. Popović tvrdi, da mu je Princip na njegov upit, što je s tim Kazimirovićem, odgovorio: »da mu je dodijalo Čabrinovićevo izmotavanje, pa da preseče, on je rekao prvo ime koje mu je palo na pamet«.[279]

Iz onoga, što je ovdje prije navedeno o tome, da su se Kazimirović i Princip poznavali, dovoljno se vidi, da se Popoviću ne može vjerovati.

Mason dr. Vladimir Ćorović u svojoj knjizi pod naslovom *Odnosi između Srbije i Austro-Ugarske u XX veku,* tiskanoj u Beogradu god. 1936. (a koja se nikada nije u prodaji pojavila za javnost!) pokušao je negirati, i to bez ikakva konkretnog obrazloženja, tvrdnju Dobroslava Jevdevića, da je naročit poticaj za ubojstvo Franje Ferdinanda dao Vladimir Gaćinović.[280]

*****

Između dva svjetska rata iz obzira prema kralju Aleksandru, odnosno dinastiji Karadorevića, masoni se nisu jače angažirali u rehabilitaciji osuđenih u solunskom procesu, pa tako ni onih, koji su bili članovi organizacije *Ujedinjenje ili smrt.* Međutim, već prije završetka drugog svjetskog rata (iz jednoga članka Milana Živanovića, koji je objavljen 26. studenog 1944, u *Politici)* i malo poslije završetka toga rata u javnosti se osjetila umiješanost međuratnih masona u pokušaju rehabilitacije osuđenih u solunskom procesu. Osobito se naglašavalo, da su oni stvarno osuđeni zbog svoje uloge u sarajevskom atentatu. Očito je, da su ti predratni masoni htjeli posebno i javno demonstrirati (svojom naklonošću prema nekim sudionicima u sarajevskim zbivanjima iz god. 1914.) odobravanje i samog čina sarajevskog atentata, što može također poslužiti kao, makar i slabiji, indicij o njihovoj eventualnoj umiješanosti u taj atentat. Tako je Oskar Tartaglia u jednom članku u beogradskom listu *Republika* nastavio zastupati tezu, da je radikalska trojka Pašić – Protić – Jovanović zajedno s »Bijelom rukom« učinila god. 1917. ono, što je Austro-Ugarska tražila, naime, da bude izrečena »kazna za krivce Sarajevskog atentata«.[281]

---

[277] *Slobodni zidari i Sarajevski atentat.* Vreme, XII/1932, 3642, 5.
U istom smislu Popovićevo predavanje, pod istim naslovom i istoga dana (21. veljače), prenijela je i beogradska *Politika* (XXIX/1932, 8543, 6).

[278] L. Pfeffer, ibid., s. 140.

[279] Cvetko Popović, ibid., s. 97.

[280] Trišić, ibid., s. 317.

[281] Oskar Tartaglia, *Solunski proces. Tragika kraljevine Srbije i kraljevine Jugoslavije.* Republika, XIII/1946, 10, 2. U tom smislu Tartaglia je nastavio pisati i slijedećih godina, također u *Republici.*

Milan Ž. Živanović (koji je u nizu popisa masona označen kao mason) objavio je, da se je Naučni savjet Istorijskog instituta SAN složio s njegovom željom, kada je postavljen za naučnog suradnika toga Instituta (to je bilo 15. prosinca 1948), da nastavi utvrđivanje istine o solunskom procesu. On je svoj rad prijavio kao disertaciju, s čime se složilo »Odeljenje društvenih nauka SAN na svom skupu od 25. juna 1951. određujući i komisiju za ocenu disertacije a za glavnog rukovodioca *dr. Viktora Novaka*, upravnika Istorijskog instituta«. Komisija (u kojoj su bili, između ostalih, uz Novaka, sveuč. profesor Bor. Blagojević, dr. Jovan Đorđević i dr. Milan Bartoš) to je jednoglasno odobrila 1. lipnja 1953.[282] Živanović je naveo riječi, što ih je Dimitrijević rekao, na putu za stratište, kapetanu Stojkoviću, kako je pogriješio, što je u posebnom raportu otvoreno pisao o atentatu, jer da je to »glavna stvar ili bar razlog da mene ne bude«. Živanović je zaključio: »Mi danas znamo, da su oni time zaista završili i dovršili presudu austrijskog suda koja je učesnicima u Sarajevskom atentatu izrečena u Sarajevu 28. oktobra 1914, kako je progon i osudu učesnika u Sarajevskom atentatu od strane srpskih vlasti pravilno karakterisao pukovnik Apis.« Živanović je izrazio posebnu zahvalnost Viktoru Novaku na pažnji, s kojom je pratio njegov rad.[283] Vidljivo je, da je temeljni pristup Milana Živanovića problematici sarajevskog atentata identičan tezama Oskara Tartaglie.

Paralelno s ovom znanstvenom rehabilitacijom osuđenih u Solunskom procesu dovršena je istodobno i njihova pravna rehabilitacija. U dnevnom tisku god. 1953. objavljena je pravomoćna presuda, kojom su oslobođeni od optužbe Dragutin Dimitrijević-Apis, Milan Milovanović, Čedomir Popović, Velimir Vemić, Bogdan Radenković, Ljubomir Vulović, Vladimir Tucović, Damjan Popović, Radoje Lazić, Rade Malobabić, Muhamed Mehmedbašić, tako da je stavljena van snage presuda Velikog vojnog suda u Solunu od 5. lipnja 1917.[284]

Paralelno s ovom rehabilitacijom i neki preživjeli sudionici u sarajevskom procesu nastavili su zastupati teze o apsolutnoj neodgovornosti masonstva u sarajevskom atentatu.Tako je Ivan Kranjčević u svojoj knjizi *Uspomene jednog učesnika u sarajevskom atentatu* god. 1954. iznio svoje slijedeće mišljenje o tome, kako je došlo do spominjanja masonstva za vrijeme rasprave:

»Kakvi su bili ostali branioci u to vrijeme, nisam znao, ali sam znao za branioca Nedeljka Čabrinovića... On je, čini mi se, češće dolazio Neđi, i s njim vodio razgovore o jugoslovenstvu i Srbiji, a ponešto i o ratu, te mu pričao o austrijskim pobjedama. Kako je došlo do razgovora o odgovornosti zvanične Srbije za rat, ne znam, ali mi je Neđo pričao da mu je Premužić rekao da Austrija nastoji na svaki način da dokaže da je zvanična Srbija pripremila atentat na Franju Ferdinanda, da bi prisilila saveznike da napuste Srbiju i prestanu ratovati... Kada je Premužić na ovaj način uvjerio Neđu da je Srbija na rubu propasti, onda mu je velikodušno ponudio da mu pomogne spasiti Srbiju. Neđo treba da rekne da je atentat izvršio kao slobodni zidar, po odluci slobodnozidarske lože, a Premužić će u tome smislu izraditi odbranu, i Srbija je spasena. Neđo je pristao na ovu ponudu, a Premužić je da bude sigurniji, zatražio od Neđe i da mu zada časnu riječ da će obećanje održati. Tako uz 'nepristrasnoga i humanoga sudiju istražitelja' dobismo isto takvoga branioca. Pokušavao sam da Nedeljka odgovorim od toga da na sudu govori o slobodnim zidarima. Dokazivao sam mu da je Pfefer mjesecima cijedio priznanja, pa kada kroz čitavu istragu nije o tome govorio, biće vrlo nezgodno da najedanput to iznese na sudu. Nisam mu mogao reći zašto je to tražio Premužić, a nije mi ni danas jasno, ali sam tvrdio da je to nepoštena rabota. Neđo nije popuštao. Do suda i ocjene izjava na sudu nije držao ništa. Za njega je jedino važilo djelo koje je izvršio. A prepošten, kako je bio, nije mogao ni zamisliti da prekrši poštenu riječ... Pošto

[282] Milan Živanović, *Solunski proces...*, ibid., s. 638.
[283] Ibid., s. 569.
[284] Ibid., s. 16, 569.

nisam bio prisutan kada je Nedeljko Čabrinović saslušavan, to ne znam ko je prvi spomenuo slobodne zidare, da li Čabrinović ili Premužić. Sud se na to pitanje još jednom vratio, samo se ne sjećam tačno povoda, ne sjećam se da li je bilo zato što se htjelo ustanoviti da li je Ciganović još s nekim razgovarao o atentatu, koji je trebao odobriti izvršenje, ili se samo tražilo s kim je Ciganović bio u vezi kao slobodnim zidarom, ali se sjećam da je pretsjednik suda pitao Čabrinovića s kime je od slobodnih zidara saobraćao i ko mu je saopštio presudu lože nad Franjom Ferdinandom. Neđo je o slobodnim zidarima znao samo ono što mu je rekao Premužić, pa je izbjegavao odgovor, jer je bio svjestan da će odgovor povući nova pitanja, na koja će morati odgovarati, i da će se konačno pokazati da o slobodnome zidarstvu ne zna ništa. Nastala je zbog toga vrlo mučna situacija i čekalo se kako će se stvar svršiti. Tada ustade Princip i reče da se Neđo sastajao sa nekim Kazimirovićem, bogoslovom ili popom, kao slobodnim zidarom. Neđo je to potvrdio, i tako je završen razgovor o slobodnim zidarima... Prvom prilikom pitao sam Gavru i Neđu je li istina da se Neđo sastajao sa Kazimirovićem a oni odgovoriše da ga nikad u životu nisu ni vidjeli. Kad upitah Gavru što spomenu na sudu nevina čovjeka, odgovorio je da u Beogradu svi znaju da to nije istina, a Austrija, mu svakako ne može ništa. Upitah kako je došao do toga da rekne to prezime, a Gavro reče da mu je to prezime slučajno palo na pamet i on ga rekao da bi prekinuo ispitivanje.«[285]

Činjenica je, da je Princip na suđenju zatajio niz podataka, koje je znao. Međutim, da je o Kazimiroviću rekao istinu, potvrdio je sam Kazimirović u jednoj od svojih izjava, kako je to prije citirano, kada je kazao, da mu je on bio profesor u Beogradu. Iz ovoga se vidi, da je Kranjčević ovaj navod izmislio, jer je takvo izmišljanje bilo konjunkturno. Jasno, ovakvoj se osobi ne može vjerovati ni išta drugo što je napisala.

Mason Rudolf Zistler, prema Cvetku Popoviću »jedini istinski i pravi branitelj u sudskom procesu protiv Principa i drugova«, u jednom svom spisu, koji je god. 1953. uputio Muzeju grada Sarajeva, u dijelu pod naslovom *Čabrinovićeva izjava* o masonima, ima slijedeći zaključak:

»Smatram da je cijeli intermeco u vezi atentata sa tajnom organizacijom masona branitelj dr. Premužić vještački ubacio u proces svojim pitanjima i dogovorenim odgovorima optuženog Čabrinovića. Cijelom toku glavne rasprave prisustvovao je pater Puntigam, lični ispovjednik ubijenog pretolonasljedničkog para. Želja je bila vladajućih krugova, naročito uticajnog visokog klera, da se na ovom procesu usput sudski kompromitiraju i sve napredne i slobodoumne struje i organizacije u Monarhiji, među koje se ubrajala i masonerija, koja je smatrana kao zakleti neprijatelj crkve i kao leglo svih prevratničkih ideja i pokreta. Htjelo se putem klerikalnog branitelja dra Premužića kompromitirati i masoneriju u ovom procesu, da bi se i sa te strane doprinijelo što potpunijem trijumfu i ratu razbješnjele najcrnje srednjevjekovne reakcije... Čabrinović je, po mome mišljenju, prihvatio sugestije dra Premužića u svojim neodređenim odgovorima o toj bajci tajanstvenih veza sa masonima, jer mu je to konveniralo da zamaskira prave izvore i tragove atentata i otupi oštricu progona zbog pripadništva navedenim nacionalnim revolucionarnim organizacijama. A stvarno, kao ni inspiratori i organizatori atentata, nisu imali nikakve veze s tajnom međunarodnom organizacijom masona, ili njenim nacionalnim organizacijama.«[286]

Očito, ovakvo Zistlerovo pisanje samo je iznošenje svoga mišljenja, i tu nema ni pokušaja, da se ono potkrijepi bilo kakvim dokazom. Zistlerova tvrdnja, da je pater Puntigam bio osobni ispovjednik Franje Ferdinanda, nije točna, a vladajući krugovi bili su protiv toga, da se na suđenju raspravlja o vezi atentatora s masonstvom.

---

[285] Ivan Kranjčević, *Uspomene jednog učesnika u Sarajevskom atentatu,* Svjetlost, Sarajevo, 1954, s. 96–98, 104–105.

[286] Vojislav Bogićević (priredio), *Sarajevski atentat 28. VI 1914. Pisma i saopštenja.* Svjetlost, Sarajevo, 1965, s. 156–157.

Svaku vezu masonstva s atentatom zanijekao je god. 1964. i Cvetko Đ. Popović u svojem feljtonu *Slobodni zidari i Sarajevski atentat.* Popović se poziva posebno na tvrdnje masona: Marka Jakovljevića, E. Lennhoffa, Oskara Tartaglie, S. Kekule Stradonitza i dr. U njegovu subjektivnom prepričavanju onoga, što je više puta prije njega rečeno o toj stvari, novo je samo to, da je on, iznoseći Lennhoffovu tvrdnju, da je Tankosić stupio u masonstvo ne bi li od njega nešto primijenio na organizaciju *Ujedinjenje ili smrt,* zaključio slijedeće:

»Izgleda da se ovaj podatak ne odnosi na Tankosića, već da je u pitanju Ljubomir S. Jovanović-Čupa, urednik i direktor *Pijemonta,* jedan od osnivača tajne organizacije *Ujedinjenje ili smrt,* poznata još i pod imenom *Crna ruka.* (Borivoje Nešković, *Istina o solunskom procesu,* str. 113, Beograd, 1953).«[287]

Iz ovoga Popovićeva citata dalo bi se zaključiti, da je Borivoje Nešković u navedenoj knjizi došao do zaključka, da je Ljuba Jovanović postao mason, a ne Tankosić. Međutim, na navedenoj stranici knjige Borivoja Neškovića Tankosić uopće nije spomenut. Prema tome, ova konstrukcija samo je osobno mišljenje Cvetka Popovića. Očita je tendencija Cvetka Popovića, da se ovakvom dosjetkom pokuša sugerirati, da Tankosić nije bio mason. Popović u navedenom feljtonu citira i uspomene Ivana Kranjčevića. Tu on dodaje, da je i njemu, Popoviću, Princip istog dana, 17. listopada 1914. god., kada i Kranjčeviću, izjavio, da je na sudu prezime Kazimirović slučajno spomenuo, samo stoga, što mu je to prezime tada palo na pamet, i da ga je tada izrekao, da bi se prekinulo ispitivanje. Naravno, Popovićev je zaključak, pošto je iznio Kranjčevićevo pisanje u cijelosti, slijedeći: »...najzad (je) likvidirana još jedna od mnogih mistifikacija koje se pletu oko Sarajevskog atentata«.[288] Kako se vidi, Popović se sjetio toga važnog detalja o Kazimiroviću, koji mu je, kako on kaže, 17. listopada 1914. god. priopćio Princip, tek god. 1964. Neshvatljivo je, da se on toga značajnog, i te kako, detalja nije sjetio mnogo prije, između dva rata, god. 1930, kada je prvi put o tome pisao u sarajevskom *Pregledu* i kada mu je pamćenje bilo mnogo svježije.

U svojoj knjizi *Sarajevo 1914,* kojoj je predgovor za prvo izdanje napisao god. 1965., Dedijer je posvetio šest stranica pisanju o ulozi masonstva u sarajevskom atentatu. Dedijer je ponovio što je uglavnom u literaturi o tome već bilo napisano. Tu je ipak posebno vrijedna pažnje jedna tvrdnja Vase Čubrilovića, koju je on rekao Albertiniju. Stoga tu Čubrilovićevu tvrdnju ovdje navodim:

»Nekoliko dana posle hapšenja, okrivljeni su počeli da uspostavljaju kontakt jedan s drugim kucanjem o zid, kako su naučili u *Podzemnoj Rusiji* Stepnjaka. Tako su se uzajamno obaveštavali kako ide istraga. Jednog dana je Čabrinović javio: Advokat Premužić (koji je bio pod uticajem fratra Puntigama, ispovednika Franje Ferdinanda) kazao mi je da slobodni zidari mora da imaju svoje prste u zaveri i da bi korisno bilo za Srbiju i za mene ako bih ja priznao da sam mason i da me je masonerija pripremila za atentat. Šta da radim? Savet je brzo stigao: Neka veruje, nama ne može da nanese štete, a umanjiće se pažnja na Srbiju.«[289]

O potpunoj nepouzdanosti ove Čubrilovićeve priče dovoljno govori slijedeće: Čubrilović tvrdi, da je Čabrinović »kucanjem o zid« obavijestio ostale sudionike u atentatu, da mu je odvjetnik Premužić kazao:

1. da slobodni zidari imaju svoje prste u uroti,
2. da bi bilo korisno za Srbiju i za njega (Čabrinovića), ako on prizna, da je mason i da ga je masonstvo pripremilo na atentat.

Iz Čubrilovićeva pričanja proizlazi, da je brzo (očito opet kucanjem!) stigao odgovor, da se ostali slažu (i to odgovor od više njih, što proizlazi iz riječi »nama«), Kranjčević je, kako je citirano, naveo, da je Čabrinović pristao na Premužićevo uvjeravanje, ali ne samo da on ne spominje, da je Čabrinović tražio slaganje ostalih, nego on (Kranjčević) izričito tvrdi, da je

[287] Cvetko Dj. Popović, »*Slobodni zidari i Sarajevski atentat.* Oslobođenje, XXI/1964, 5735, 11.
[288] Cvetko Dj. Popović, *Slobodni zidari i Sarajevski atentat*. Oslobođenje, XXI/1964, 5736, 11.
[289] Dedijer, *Sarajevo 1914,* II, ibid., s. 231.

osobno nagovarao Čabrinovića, da ne posluša Premužića. On ne spominje niti mogućnost, da bi se s tobožnjom Premužićevom sugestijom ostali atentatori složili.

I iz Čubrilovićeva pričanja posredno proizlazi, da ni Čabrinović ni ostali atentatori nisu ništa posebno znali o masonstvu, što je kao netočno utvrđeno u prijašnjoj analizi drugih sličnih uspomena ostalih sudionika u procesu.[290]

…

Iz svega, što je izloženo o sarajevskom atentatu, može se za sada zaključiti slijedeće:
Očito je, da iza izvršitelja atentata nije stajala srpska vlada. Srpska vlada nije organizirala atentat u Sarajevu i kada je saznala o toj mogućnosti sve je poduzela da se to spriječi.[291]

Ni jedan od atentatora nije bio mason. Neposredni izvršitelji atentata, Princip i Čabrinović, nisu pripadali nikakvoj samostalnoj organizaciji bosansko-hercegovačke omladine, jer je ona bila sastavni dio srpskih nacionalističkih strujanja vezanih uz Beograd i jugoslavenski omladinski pokret izvan Srbije. Ideje dvojice neospornih vođa te bosansko-hercegovačke mladeži, Mitrinovića i Gaćinovića, bile su uz primjese anarhizma velikim dijelom masonske. Čabrinović je na sudu uz srpska posebno posvjedočio svoja anarhistička i masonska shvaćanja, koja se posebno očituju u njegovu odnosu prema katolicizmu.

Navedenu grupu atentatora pripremio je i naoružao mason Tankosić, koji se najviše angažirao u pozadini ovog atentata. On je, istina, o pripremanju atentata upoznao pukovnika Dimitrijevića, a ovaj je to iznio pred šire vodstvo tada već jedva postojeće organizacije *Ujedinjenje ili smrt.* To se vodstvo s atentatom nije složilo, tako da je Dimitrijević pokušao osobno spriječiti atentat. O ulozi pukovnika Dimitrijevića u ovom atentatu, odnosno o njegovu eventualnom povezivanju s inozemnim masonskim čimbenicima postoje samo indiciji, iz kojih se ne mogu izvoditi uvjerljivi zaključci. Je li Tankosić ovako postupao rukovođen prvenstveno masonskim pobudama ili kao član određene masonske lože, odnosno uz suglasnost jednog dijela inozemnog masonstva (i koristeći se u konkretnom slučaju kao vezom Kazimirovićem), to se, barem za sada, ne može sa sigurnošću tvrditi. Međutim, ne može se ni sa sigurnošću isključiti suodgovornost međunarodnog masonstva za atentat u Sarajevu. »Na stvaranje tajne organizacije 'Ujedinjenje ili smrt' (1911) najodlučnije su uticali, pored oficira-zaverenika iz 1903. godine i članovi lože 'Ujedinjenje', koju su u Beogradu osnovali 1903. godine srpski i francuski (a bilo je i belgijskih) slobodni zidari i koja je bila pod direktnom kontrolom i zaštitom Velikog Orijenta Francuske. Jedan od osnivača organizacije 'Ujedinjenje ili smrt' Ljubomir S. Jovanović Čupa bio je, takođe, i član lože 'Ujedinjenje'. Pretpostavke da je on, ili ko drugi od 'crnorukaca' ušao u masoneriju radi

---

[290] V. Čubrilović je u najnovije vrijeme stvarno stanje kontaktiranja u zatvoru i mišljenje o pozadini atentata ovako formulirao: »Quando ci trovammo in prigione, ognuno in una cella di isolamento, capimmo che avevamo sbagliato a non concordare un atteggiamento comune. Dopo qualche giorno inventammo un sistema per comunicare battendo alle pareti, ma era impossibile mettere insieme un discorso che non eravamo riusciti a fare neppure quando eravamo liberi. Cosi ognuno affronto il giudice istruttore con le proprie idee e con le proprie debolezze. Bisogna dire che eravamo in condizioni difficili. A parte le torture corporali, ci stroncarono con la tortura psicologica... Il punto cruciale è questo: decidemmo da soli chi colpire? Oppure fummo pilotati inavvertitamente? Tutte le potenze europee intrigavano a Sarajevo, e non mi sento certamente di escludere che ci fu qualcuno a spingerci in una determinata direzione. Chi tirava le fila nascosto dietro le quinte? Questo e ancora oggi il grande mistero di Sarajevo... Gli attentati non risolvono niente. Sono sempre inquinati: servono a qualcuno che sta nascosto, e non lo sai.« (Giovanni Ruggeri, *A Sarajevo c'ero anch'io: Così uccidemmo l'Arciduca d'Austria.* Intervju s dr. prof. Vasom Čubrilovićem. Gente, XXVII/1983, 51–52, 56).
V. Čubrilović je priznao da je krajem 1983. razgovarao sa novinarom lista *Gente* o povijesnoj situaciji u jugoslavenskim zemljama pred 1 svjetski rat, ali tvrdi da nije bila »ni reči o atentatu«. (Usp. NIN, XXXV/1984, 1733, 29).

[291] Branislav Gligorijević, *Kralj Aleksandar Karađorđević.* I, Ed. Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1996., str. 127–130.

saznavanja tajnih rituala i usvajanja mistike koja bi se prenela na ritual prijema novih članova u organizaciji 'Ujedinjenje ili smrt' moraju se odbaciti kao neosnovane, jer su i Ljuba Jovanović, kao i ostali članovi ove organizacije (njih jedanaest), bili slobodni zidari i po njenom formiranju... Iza lože 'Ujedinjenje' stajala je francuska masonerija pod Velikim Orijentom Francuske, a to znači da je i ona bila u službi francuskih interesa. Nijedan od atentatora mladobosanaca nije bio član slobodnozidarskog saveza u nekoj od srpskih loža – to je nedvosmisleno, jer i po odluci svih beogradskih loža u masonski savez se ne primaju lica koja nisu slobodna, a takvi su studenti i đaci. Pošto je oružje kojim je izvršen atentat dao jedan od slobodnih zidara, Belgijanac rodom i zastupnik interesa belgijske fabrike oružja, ne može se odbaciti ni pretpostavka da je to učinjeno po nečijem nalogu, ili bar dogovoru, mada to ne isključuje ni mogućnost samoinicijative Šarla Dusea… Na osnovu dostupnih podataka nije moguće reći ništa više od ovoga, ali sve upućuje da je slobodno zidarstvo – francusko, belgijsko i ugarsko iz sopstvenih pobuda, bilo u određenoj vezi sa pripremama atentata i da je podstrekivalo njegove pripreme. Srbi slobodni zidari koji su na razne načine bili u kontaktu sa akterima atentata to su radili mimo zvaničnog Vrhovnog Saveta Srbije i srpske masonerije.«[292]

Dio inozemnog masonstva (posebno u Madžarskoj i Francuskoj) želio je da nestane Franjo Ferdinand već zbog njegova fanatičnog rimokatolicizma, koji je on doživljavao kao idealni temelj i budućnosti Austro-Ugarske Monarhije. Međutim, dok se ne dođe do eventualne dokumentacije, na temelju postojećih materijala može se zaključiti da su masoni bili sudionici u atentatu i to u smislu da su nadahnuli atentatore da izvrše atentat i pomogli im u pripremanjanju atentata.

[292] Z. Nenezić, *Masoni u Jugoslaviji 1764 – 1999.* I., Ibid., str. 344–360.

# V.

# HRVATSKO MASONSTVO
# U PRVOM SVJETSKOM RATU

Poslije atentata zbog »ratnih prilika« rad lože *Ljubav bližnjega* bio je, kako kroničar bilježi, »obustavljen« od 1. kolovoza god. 1914. do 18. siječnja god. 1915. Ali, »društvo nije za to doba mirovalo«.[293] Kad je buknuo rat, loža *Ljubav bližnjega* obustavila je ritualni rad, ali već 29. srpnja god. 1914. drži s »dozvolom redarstva sastanak, te zaključuje akcije u cilju prehrane oskudnih, koji uslijed rata stradaju«.[294] Ban Ivan Skerlecz de Lomnica tada je odredio, da se iz zemaljskih sredstava doznači ovoj loži svaki dan 100 litara mlijeka, pa je loža već od 14. kolovoza god. 1914. time opskrbljivala neke potrebne obitelji.[295]

Doskora se nastavljaju i ritualni radovi na temelju odluke povjerenika za grad Zagreb od 9. studenog god. 1914.[296] Dakako, u loži se raspravljalo i o zauzimanju stajališta prema budućnosti. Na konferenciji od 7. prosinca god. 1914. neka su braća bila mišljenja, da bi se, s obzirom na nastale prilike, imalo »masonstvo u Hrvatskoj postaviti na posve novi temelj, polazeći sa čisto nacijonalističkog stanovišta«, pa da se zato pričeka s primanjem novih članova, dok ne svrši rat; drugi su bili mišljenja, da je upravo sada »vrlo važno, da se i slob. zid. i naša loža što više jača, te da što više sposobnih ljudi dovede u svoje redove«.[297] Političke dileme u loži morale su izgledati vrlo teške, posebno u početku rata, čiji je ishod bio nepredvidiv, a masonstvo u zemlji i u svijetu bilo podijeljeno. U *Glasniku* za lipanj god. 1914. i srpanj god. 1915. otvoreno se priznaje: da je ovaj rat dapače »uskolebao i raskinuo i naš bratski lanac«, da lože u pojedinim taborima raskidaju same i zadnju idealnu vezu, koja ih je spajala. Istaknuto je, da je jedina veza »među ložama ostao... na koncu masonski bureau u Ženevi«.[298] Među masonima u *Hrvatsko-srpskoj koaliciji* (koja je za vrijeme rata bila na vlasti) i onima izvan nje, uostalom kao i nemasonima članovima *Koalicije*, bilo ih je dosta, koji su iz jugoslavenskih političkih pobuda bili protiv Austro-Ugarske Monarhije. Međutim, svi su oni prema vlastitom priznanju bili za vrijeme rata pasivni iz straha od eventualnog terora i progona nad njima osobno, nad *Koalicijom* i nad Srbima u Hrvatskoj. Roko Joković, jedan od vrlo istaknutih tadašnjih jugoslavenski orijentiranih masona, priznao je: »svi smo mi nacijonalno osjećajući masoni stajali *pod morom* švapsko-mađarskih progona i tiranije. Iskustvo nas je učilo, da je koješta već iz masonskih krugova odano, pa smo morali računati s time, kad bismo bili htjeli u ono teško doba poduzeti bilo kakovu akciju.«[299]

U loži *Ljubav bližnjega* bio je određeni broj članova, koji su bili, osobito do god. 1917, orijentirani na strani središnjih vlasti. Zato nije slučajno, što je loža *Ljubav bližnjega* odredila, 23. studenog god. 1916. da njihova žalost za carem Franjom Josipom traje 3 mjeseca. Treba priznati, da je upravo zbog ovakva držanja lože *Ljubav bližnjega* bilo omogućeno opstojanje hrvatskog masonstva i u ratnim prilikama bez posebnih problema. Također treba istaknuti, da je redarstvo, koliko je moglo, bdjelo i nad masonima.

Dne 16. listopada god. 1915. na poziv redarstva loža *Ljubav bližnjega* drži glavnu skupštinu u nazočnosti redarstvenog povjerenika, i na toj skupštini bio je izabran za starješinu brat R.(osenfeld). Naravno, o tome je odmah bilo obaviješteno redarstvo.[300] Ipak, već u proljeće god. 1915. neki su hrvatski masoni počeli konkretnije politički razmišljati. Na radu od 26. travnja god. 1915. u loži *Ljubav bližnjega* raspravljalo se, da se nađe domaći profani list, u kojemu bi se mogli priopćivati članci svih stranaka »u našem duhu«. Masoni su

---

293 *Glasnik,* I/1914–1915, 10, 81.

294 *Promemoria glede pr i potp. slz. lože Ljubav bližnjemu u* or ∴ Zagrebu. Zagreb, 1926, s. 7–8.

295 Vlada je počevši od 1. ožujka god. 1915. obustavila besplatno davanje 100 litara mlijeka dnevno, pa je zaključeno, da se dijeli samo 38 litara na trošak lože, koji bi se iznos namirivao iz pričuve i dobrovoljnih priloga. (*Glasnik,* ibid., s. 82).

296 *Promemoria,* ibid., s. 7–8.

297 *Glasnik,* ibid., s. 85.

298 *Svjetski rat i masonstvo. Glasnik,* ibid., s. 73–76.

299 Prilozi uz *»Promemoria« glede pr. i potp. slz. lože »Ljubav bližnjemu«.* Zagreb, 1926, s. 24.

300 *Promemoria,* ibid., s. 7–8.

smatrali, da je takav list »Hrv. lloyd«. Brat Rosenfeld na radu od 7. lipnja god. 1915. reče u svome govoru, da Hrvati »kao malen i siromašan narod... (nisu) kadri uplivisati na visoku politiku, naša sudbina ovisi o prirodnoj konstelaciji srodnih naroda i plemena, te o sudbini velevlasti uopće«. Dapače, Rosenfeld je istaknuo da se Hrvatska ne može madžarizirati, germanizirati i potalijančiti i da je jedina prava politika »hrvatska politika, a to znači neumorna politika napretka na svim linijama narodnoga života«. Rosenfeld je istakao, da loža kao takva ne može politički istupati, ali da time nije rečeno, »da loža ne imade prava, pa i dužnost, da upliviše na bbr. u masonskom smislu glede sudjelovanja pojedinog br. u politici svoje zemlje«. Rosenfeld je kao nešto konkretno predložio samo borbu protiv klerikalizma. »Svom silom i odvažnošću mora zidar-političar vojevati protiv mračnjaštva, protiv onoga žalosnog principa klerikalizma, koji drži narode u okovima neznanja i podređenosti, da ga lakše može upotrijebiti kao slijepo oruđe u borbi protiv svjetla i istine.« Rosenfeld je istaknuo potrebu izdavanja nezavisnog glasila, koje bi propagiralo masonske ideje radi predobivanja javnog mnijenja za ono, što narodu zaista treba, i za »velevažnu ideju, da se u Hrvatskoj ustroji nova velika stranka, stranka poštenih ljudi, požrtvovanih otačbenika, koja bi stranka imala nadomjestiti sadanji žalosni stranački život«.[301]

Loža *Maksimilijan Vrhovac* pripremala je izradbu nacionalnog programa svog rada. Ali, u tome je tu ložu pretekao rat, te se je ona »iz bojazni da u nacionalnim pitanjima ne dođe između nje i matice lože do oprečnih nazora, smatrala prinuđenom prijaviti velikoj loži Ugarskoj, da za vrijeme rata obustavlja rad«.[302] Loža *Maksimilijan Vrhovac* bila je u prekidu do jeseni god. 1917.[303] Međutim, iako u ovoj loži nije bilo sve do početka listopada god. 1917. redovitog ritualnog rada, u njoj se ipak djelovalo u određenom idejno-političkom smislu. Središte, toga političkog djelovanja, posebno braće iz lože *Maksimilijan Vrhovac*, bilo je u sanatoriju doktora Roka Jokovića u Zagrebu, koji je »za vrijeme rata bio centar revolucionarne nacionalne propagande... Tu su se sastajali masoni nacionalisti, tu su se sastajali političari, i uglavnom sve akcije, što su se provodile za vrijeme rata, za oslobođenje i ujedinjenje našega naroda izlazile su iz Sanatorija kojim je upravljao bt. Joković... Tu se odlučivalo o nacionalističkoj štampi koja treba da pripravlja narod za ujedinjenje, pa tako inicijativom iz Sanatorija i sredstvima koja su se tamo sabirala izlaze listovi *Glas Srba, Hrvata i Slovenaca* u Zagrebu, *Novo doba* u Splitu, *Riječki novi list* na Rijeci i dr. Tu je udešen sastanak sviju naših poslanika da se odluči kakvo će stajalište zauzeti jugoslavenski poslanici u Carevinskom vijeću u Beču, kod otvorenja 31, maja 1917. godine, tu je pripreman 1. decembar 1918. godine itd.«. Osim toga, u sanatoriju dra Jokovića našli su utočište mnogi, koje je progonila vlast, a posebno politički krivci, koji su trebali biti internirani. I dalje, u ovaj sanatorij stizali su prilozi za vođenje revolucionarne propagande.[304] Veze ovih jugoslavenski orijentiranih masona u Zagrebu s njihovom braćom u inozemstvu bile su u teškim ratnim uvjetima stvarno onemogućene. Te veze, kada je, na poziv Ivana Meštrovića, Milan Marjanović pobjegao, uz financijsku pomoć braće u Zagrebu, u inozemstvo dne 19. travnja god. 1915. (u inozemstvu je osnovan 30. travnja 1915. Jugoslavenski odbor), nisu se dalje mogle normalno održavati. Činjenica je, da su i neki masoni bili umiješani u drugi odlazak katoličkog svećenika Frane Barca u inozemstvo god. 1917. radi stupanja u vezu s Jugoslavenskim odborom (poslije *Krfske deklaracije),* ali njihov utjecaj nije bio jedini ni odlučujući. Barčev odlazak izveden je sa znanjem dosta širokoga kruga hrvatskih političara, uglavnom starčevićanaca (što je i sam bio). Na jednom sastanku u Zagrebu prije Barčeva odlaska sudionici sastanka su se složili, da Hrvatska sa Srbijom i Slovenijom treba da tvori jednu zajedničku državu, i da ta država treba da bude »realna unija«. Ali, oni su se složili, da

---

[301] A. Rosenfeld, *Slobodno-zidarstvo i politika, Glasnik,* ibid., s. 76–80.

[302] (Veljko Tomić?), *13 točaka jugoslovenske masonerije,* Zagreb, s. 6–20.

[303] *Promemoria,* ibid, s. 8.

[304] Šć. (Ferdo Sišić), *Život i rad br. dra Roka Jokovića, Šestar,* XVII/1938, 9–10, 139–140.

je apsolutno nužno, da barem za prvo vrijeme bude obnovljena stara *Hrvatska Država,* koja će opstojati u cijelosti, i da zbog toga mora doći do ujedinjenja svih hrvatskih dijelova i njihova razgraničenja sa Srbijom na način, da se granica povuče prema suvislim cjelinama narodnih masa na prijepornom području.[305] Međutim, masoni, okupljeni oko sanatorija dra Jokovića u Zagrebu, nisu se mogli složiti s takvim rješenjem.

Rad jugoslavenski orijentiranih masona u Zagrebu očitovao se najviše na propagandnom polju, i to s posebnim intenzitetom pred svršetak rata. Za vrijeme rata već je loža *Ljubav bližnjega* posvetila posebnu pažnju idejnom angažmanu. Tako je 21. prosinca god. 1916. ta loža zaključila da će pokrenuti knjižnicu pod nazivom *Prosvjetna biblioteka* pod uredništvom Ivana Bojničića. Tako su od svibnja 1917, dalje izdane slijedeće knjige: *Veličina i propast Rimljana* od Montesquieua, *Junius-Pisma* od Vinka Kriškovića, *Demokratija* od Roosewelta, *Društveni ugovor* od Rousseaua, *Knez* od Machiavellija, *Eseji* od Natka Nodila.

Nesporazum, »koji radi nacionalnog pitanja de facto postoji između obje lože«, trebao se jednim mahom ukloniti na taj način, da loža *Ljubav bližnjega* izradi i prihvati program, koji je bila naumila izraditi loža *Maksimilijan Vrhovac.* U jednom prijedlogu programa za sve tri hrvatske lože i za buduću veliku hrvatsku ložu istaknuta su slijedeća temeljna načela :

»1. Materijalni interes ne smije biti jedino i vrhovno mjerilo u politici, nego glavna poluga političkih težnja ima biti etnički zakon.
2. Svaki narod ima pravo na slobodu.
3. Hrvatska narodna politika može biti samo slavenska politika.
4. Hrvati i Srbi su jedan narod.
5. Nosilac suvereniteta u državi je narod.
6. Sloboda misli i savjesti.
7. Slobodna škola.
8. Civilni brak.
9. Ukinuće crkvenih redova.
10. Ukinuće celibata.
11. Narod ima preuzeti troškove bogoslužja i biti gospodar crkvenog imetka (sekularizacija crkvenih dobara).
12. Narod je izvor svih produktivnih sila u gospodarstvu. Narod ima pravo da si sam organizira narodno gospodarstvo. (Gospodarska samouprava).
13. Neodvisnost sudstva je postulat duševnoga i etičkoga razvoja.«[306]

U obrazloženju tih načela istaknuto je, da je dalekosežna zabluda, kojoj se nisu mogli oteti ni pojedini masoni, bojazan da bi u ovom svjetskom ratu, koji se Slavenima priznaje kao rat germanstva protiv slavenstva, politički poraz njemačke države značio konac europske kulture, zbog čega se bezuvjetno želi poraz slavenstva. Na to se odgovara: ma koliko se duboko mi klanjali pred znanošću, koju zastupa i predstavlja njemački duh, Hrvati osjećaju, da bi za njih bila od većeg značenja sloboda narodnog samoodređenja. Što potpunija emancipacija od njemačkog duha i utjecaja za Hrvate je postulat njihove slobode, jer je sloboda prvi zahtjev svakog naroda, cilj svake kulture i svrha povijesti. Istaknuto je, da su u Hrvata narodno poštenje sačuvale samo one stranke, koje se nisu otuđile slavenstvu, dok pravaška stranka, koja od svog osnutka boluje na negaciji slavenske misli, napose u svojoj novijoj formi, u frankovstvu, pokazuje školski primjer neprirodnog razvoja od radikalizma do klerikalizma. Ipak, novi elementi te stranke stvorili su posebnu grupu, koja naginje slavenstvu i surađuje s narodnim slavenskim strankama. Iznimne prilike u kojima se nalazi naš narod zbog svjetskog rata, ne mijenjaju ništa na činjenici, da Hrvati i Srbi govore i pišu istim jezikom, da imaju iste

---

[305] Milada Paulova, *Jugoslavenski odbor*. (*Povijest jugoslavenske emigracije za svjetskog rata od 1914.–1918.*). Prosvjetna nakladna zadruga, Zagreb, s. 353.
[306] (Veljko Tomić), ibid.

narodne običaje, istu narodnu pjesmu i istu političku »sanju« narodne budućnosti. »Velika Hrvatska, odnosno Velika Srbija u suštini je ista ideja.« Priznaje se, da se narod do sada razvijao kao narod s dvije povijesti, jer je bio podijeljen u dvije oprečne historijske sfere. Ako se taj narod uza sve to kulturno ujedini i ako u novu povijest uđe kao jedan narod, onda to znači, da je svojom životnom snagom nadvladao i same povijesne sile i da je sposoban sam stvarati svoju povijest. Što se tiče kršćanstva istaknuto je, da mu »fali smisao za ljepotu – ono je dapače ljepotu proklelo, jer je u kultu ljepote vidjelo kult tijela, kult đavola«. Ističe se, da za barbarsku tminu srednjeg vijeka, koju karakterizira posvemašnje neznanje, potpuni pauperizam i svestrano zločinstvo, u istoj mjeri odgovara njemačka feudalna država kao i rimska Crkva. Njemački duh i njemačka hegemonija u Evropi još su i danas glavna osnova rimske Crkve i samo na toj bazi ta Crkva još i danas ima političku moć. »Svjetski je rat nastavak francuske revolucije; istom njegova će možda posljedica biti potpuna rastava crkve i države.« Dodaje se, da će rat, iako je uperen u prvom redu protiv njemačke političke hegemonije, imati, ako ta hegemonija bude svladana, u daljoj fazi europske povijesti za neminovnu posljedicu dalje slabljenje Crkve: »možda će se u toj fazi odigrati posljednji boj protiv uzakonjene intolerancije, posljednja borba za slobodu savjesti, borba, koja je od uvođenja kršćanstva do danas sprečavala mirni razvoj evropske civilizacije i ljudske slobode«. Istaknuto je, da Crkva i danas smatra svojom glavnom potrebom, uvjetom svoje egzistencije gospodstvo nad ljudskim dušama i duhovima. Klerikalizam je sila, koja nikada ne spava niti miruje, nego uvijek čeka svoga Mesiju, koji će uspjeti da uspava duhove, i zato što budnije treba da bude masonstvo na braniku najprimitivnijih ljudskih sloboda i da diže svoj glas protiv svake teorije o ma kakvoj gospodujućoj religiji. »Religija je individualna potreba, ali socijalna potreba je moral.« Crkva sa svojom tendencijom, da opet dođe do nekadašnje političke moći, nastoji ponovno politiku učiniti robom teologije, kako je to bilo u srednjem vijeku, »zato je crkva i danas najveća opasnost za ljudsko društvo«. Škola i obitelj moći će odgajati intelektualno i etički snažne generacije, ojačati narod, njegovu samosvijest i stvoriti harmonično narodno društvo, samo onda, ako se oslobode klerikalnog tutorstva. Valjan brak sa svim svojim pravnim i socijalnim posljedicama može se sklopiti samo pred svjetovnim ženidbenim sudom. Istaknuto je, da je Crkva posve u rukama Isusovačke družbe, i da djelovanje te družbe znači nepomirljivu borbu protiv svake slobode i slobodnoga razvoja ljudske civilizacije. »Nikad još ljudski um nije sazdao uredbe, koja bi samomu ljudskomu umu bila tako opasna kao što je jezuitizam.« Prosvjetljivanje duhova najuspješniji je način borbe protiv jezuitizma, kao i protiv sveukupnog klerikalnog gospodstva, ali usporedo s prosvjetom potrebne su i temeljite socijalne reforme, da se klerikalizmu oduzme njegova gospodarska podloga. Cijelo ovo obrazloženje završava se slijedećom rečenicom: »Patriotizam ima biti vodeći etički princip hrvatskoga sl. zstva.«[307]

U ovom programu naglašeno je načelo narodnog jedinstva Hrvata i Srba i potreba njihova budućeg zajedništva, poslije rata. Posebna bit ovoga programa, koji konkretno predviđa, pored ostalog, ukinuće crkvenih redova i celibata te sekularizaciju crkvenih dobara, sastoji se u konačnom uništenju materijalne i duhovne baze klerikalizma i rimske Crkve. Inače. potrebno je napomenuti, da govore brata Veljka Tomića Ivan Bojničić ističe »kao uzor masonskoga duha«.

Braća u loži *Ljubav bližnjega u* Zagrebu nikada nisu poduzela ništa, što bi se kosilo s madžarskim političkim probicima. To je temeljni razlog, zbog kojega ugarska *Simbolična velika loža*, pod čijim je okriljem radila loža *Ljubav bližnjega u* Zagrebu, nije imala nikakve potrebe da intervenira, pa su to neka braća osjećala kao »najdalekosežniju autonomiju«. Loža *Ljubav bližnjega* trebala je izvršiti i propisane prijave o primljenim i afiliranim članovima i platiti neznatnu glavarinu. Svakih par godina obavljana je revizija lože, a na svaku svečanost

[307] Ibid., s. 24.

došli bi u posjet loži u Zagrebu jedan ili više dostojanstvenika iz *Velike lože*. »Svi naši zaključci bili su odobreni bez prigovora...«[308]

Međutim, unatoč svemu navedenome loža *Ljubav bližnjega* nastojala je izvojštiti samostalnost. O tome se u njoj mnogo raspravljalo i o tome su se vodili razni pregovori s ugarskom *Velikom ložom*. Tako je na radu lože *Ljubav bližnjega* od 15. lipnja god. 1916. zaključeno, da se predloži vladi promjena pravila u smislu, da se dopusti, da loža na teritoriju Hrvatske i Slavonije osniva svoje filijale. Na ovaj način loža *Ljubav bližnjega* postala bi neke vrste provincijalna velika loža.[309] No, ovaj prijedlog, koji je u perspektivi vodio do stvarnog osnivanja hrvatske zemaljske lože, bio je u protivnosti s težnjom ugarskog masonstva koja je bila jaka i god. 1917., da svugdje gdje se pod zaštitom toga masonstva radi sve treba da bude u suglasnosti s idejom »cjelokupnosti državne teritorije Ugarske«.[310] Na tom sastanku u ožujku god. 1918. napokon je zaključeno da se osnuje provincijalna velika loža kao prva etapa samostalnosti, pa su bila preuređena pravila koja su dopuštala da loža osniva svoje filijale.[311] Radi osnutka barem provincijalne velike lože loža *Ljubav bližnjega,* u sporazumu s velikom ložom Ugarske, poslije višegodišnjeg raspravljanja zatražila je god. 1918. promjenu pravila, da bi mogla osnivati filijale.[312]

U ugarskoj *Simboličnoj velikoj loži* naročito njezini odlučni činioci, i to posebno brat zamjenik velikog majstora, više su puta obećavali, da će se želji hrvatskih slobodnih zidara, da postignu samostalnost, udovoljiti u povodu namjeravane izmjene *Konstitucije Velike lože*. Kad je pod jesen god. 1918. napokon osvanula osnova ovih izmjena *Konstitucije,* hrvatski masoni su ostali razočarani. Naime, nije bilo udovoljeno njihovoj želji, da postanu samostalni. Kada je »u madžarskom masonstvu preoteo mah radikalizam, i kada je novo projektirana konstitucija zatražila od braće zakletvu za očuvanje integriteta svih zemalja krune«, na to je odgovoreno od hrvatskih masona »sa energičnim protestom«.[313] Naime, u *Temeljni zakon* bila je umetnuta nova točka, koja je kvalificirala »kao masonski delikt svako nastojanje, koje se protivilo političkom jedinstvu madžarske nacije i nepovredivosti granica madžarske države«. Naravno, na to su reagirale hrvatske lože. U svome reagiranju te su lože istaknule ono bitno: da je temeljno načelo masonstva potpuni liberalizam u vjerskom i političkom pogledu, a s time da se kosi predložena promjena *Konstitucije*. Na zajedničkom radu svih triju hrvatskih loža izložila su braća dr. M.(ihalić) i dr. P. u ime lože *Ljubav bližnjega* prosvjed u spomenutom smislu, a brat je dr. J.(oković), iz lože *M. Vrhovac,* ove izjave pozdravio s radošću i s napomenom, da im se u cijelosti pridružuje.[314]

Promjena pravila lože *Ljubav bližnjega* predložena je u Zagrebu 29. kolovoza god. 1918. Taj prijedlog promjena potpisala su braća Bojničić, Rosenfeld i Auš. U toj se promjeni pravila predviđa, da na čelu matice lože, kojoj će sjedište biti u Zagrebu, bude predsjednik, koji će nositi naziv *veliki meštar.* On će se, dalje, birati na tri godine i zastupat će društvo prema vlastima i trećim osobama. Posebno se predviđa da matica loža *Ljubav bližnjega* može osnivati podružnice (lože), ako barem sedam njezinih članova izjavi, da su voljni takvu podružnicu podržavati i ako se pismeno obvežu, da će se u svemu pravila i odredaba matice lože točno pridržavati. Određeno je, da je matica loža obvezana zastupati opće interese slobodnog zidarstva i interese svojih podružnica. U načelnim pitanjima matica loža daje svojim podružnicama smjernice, nadgleda njihovo djelovanje, te, ako bi ono bilo u suprotnosti s ovim pravilima, ona će ih »pridržavati« na njihovo obdržavanje. Matica loža nastojat će da

---

308 Prilozi uz *»Promemoria«* ibid., s. 32.
309 Bojničić, ibid., s. 102.
310 Wolf, ibid., s. 4.
311 Mihalić, *Savez slobodnih zidara*. Publikacije lože Pravednost pod zaštitom velike lože SHS *Jugoslavija,* Zagreb, 1927, s. 20.
312 *Istorijat,* ibid., s. 2–3.
313 *Promemoria,* ibid., s. 6.
314 Prilozi uz *Promemoria,* ibid., s. 32.

diljem zemlje, a pomoću svojih podružnica, promiče i osniva humanitarna društva u smislu svojih pravila.

U međuvremenu, u listopadu god. 1918. loži u Zagrebu stiglo je pismo vel. majstora ugarske *Simbolične velike lože,* i to od br. dr. Bakonyja. U tom se pismu javlja, da će *Simbolična velika loža* pristati na to da se osnuje provincijalna velika loža, dapače, da bi se *Simbolična velika loža* složila, ako bi hrvatske lože željele, i na to, da se osnuje samostalna velika loža u Hrvatskoj. Iz Zagreba je odmah odgovoreno, da žele osnovati samostalnu veliku ložu. Savezno vijeće ugarske *Simbolične velike lože* pod predsjedanjem velikog meštra Arpada Bokaya jednoglasno je odobrilo 2. studenoga god. 1918, da hrvatski slobodni zidari osnuju samostalnu veliku ložu.[315] Zabilježeno je, da su se hrvatske lože rastale s ugarskim masonstvom »sporazumno i u prijateljstvu«.[316]

Poslije svega toga hrvatske su lože započele međusobne pregovore, da bi se utanačio način, kako će se to provesti. Na koncu, poslije mnogih sastanaka i dogovaranja, postignuta je jednoglasna sloga, da se loža *Ljubav bližnjega* uzdigne na maticu veliku ložu *Ljubav bližnjeg*. Na taj način članovi te lože postat će slobodni, pa će se, prema svojoj volji, grupirati u nove lože ili pristupiti u već postojeće.[317]

Ovu promjenu pravila lože *Ljubav bližnjega* odobrilo je Povjereništvo Narodnog Vijeća SHS, za unutarnje poslove Hrvatske i Slavonije, u Zagrebu, dne 24. studenoga god. 1918.

---

[315] (A. Mihalić), *Rukopis samo za br. br. sibzd*. s. 5–6.
[316] Adolf Mihalić (priredio), *Savez slobodnih zidara*, ibid., s. 21.
[317] (Adolf Mihalić), *Rukopis...*, ibid., s. 3.

# VI.

# MASONSTVO I STVARANJE KRALJEVINE SRBA, HRVATA I SLOVENACA

Nikola Pašić odmah poslije ultimatuma Austro-Ugarske Srbiji potražio je i preko srpskog masonstva oslon na međunarodno masonstvo. »Kad je bezočni Ultimatum udario na dostojanstvo naše suverene države, onda su se Nikola Pašić i Lazar Paču obratili za savet Svetomiru Nikolajeviću. U očajnoj situaciji, u koju naša otadžbina zapade Pašić i Paču su osećali potrebu da čuju mišljenje Svetomira Nikolajevića, i ako su se sa njim odavno razišli u politici, jer je Nikolajevićeva vlada 1894. iskopala jaz između njega i radikala. Znam pozitivno da je Nikolajević tada pisao Pašiću i da je savetovao da, dok se ne vidi kako će se stvari razviti, Srbija zahteva da se njen spor sa susednom Monarhijom rešava u Hagu. Pašić je odmah odgovorio da će se tako postupiti. Zato, uzgred budi rečeno g. M. Trifunović ne greši kad u svom mirnom i dosta objektivnom slovu Nikoli Pašiću podvlači rešenost šefa radikala, da se obrati Haškom Sudu. Pašić je, ne kolebajući se, pristao na predlog Nikolajevićev, a Lazar Paču je tog petog dana posetio Nikolajevića. Govorili su o tome da Nikolajević preduzme jedan put po Evropi i da, kao osnivač interparlamentarne grupe u našoj Skupštini i preko svojih slobodnozidarskih veza, vodi propagandu u korist povoljnog rešenja našeg spora s Austro-Ugarskom. Tek kada Rusija stade bezuslovno uz nas, Pašićev se pacifizam preobrazi u ratobornost.«[318]

Jugoslavenski odbor stvoren sa zadaćom, da propagandnom agitacijom u savezničkim i neutralnim državama pomogne ostvariti ujedinjenje Hrvata, Srba i Slovenaca iz Austro-Ugarske Monarhije sa Srbijom i Crnom Gorom, nije, kako to iz osobnog iskustva potvrđuje njegov član i mason Franko Potočnjak, za to »ni tražio ni dobio ni od koga nikakve punomoći ni ovlasti. Prisvojivši sebi tu zadaću, on je bio jedno samozvano tijelo, ni po kome postavljeno, bez sredstava i vlasti i bez nužnog autoriteta.«[319] Politička shvaćanja među članovima Jugoslavenskog odbora mogla su se usklađivati. »Među članovima Jugoslavenskog odbora nalazio se priličan broj masona: Hinković, Potočnjak, Vošnjak, Trinajstić, Meštrović, Županić, Stojanović, Srškić, V. Petrović – svi su oni bili masoni... Predsednik srpske vlade je takođe nastojao da preko poznatih srpskih masona (Dj. Vajferta, Drag. Stevanovića, Vase U. Jovanovića) utiče na to da se masonske lože založe za stvar jugoslovenskog ujedinjenja.«[320]

Svjetska politička situacija, posebno nakon potpisivanja Londonskog pakta 26. travnja god. 1915, nije bila za težnje hrvatskih i srpskih političara nimalo povoljna. Potočnjaku je bilo jasno, da bi tek pridobivanjem francuskog masonstva »stekli za sebe jednu od najjačih organizacija svijeta, a kroz nju i preko nje i interesovanje i simpatije velikoga svijeta«.[321] Međutim, zbog objektivnih ratnih okolnosti veze između hrvatskih i srpskih masona u inozemstvu u smislu koordinirane akcije i zajedničkog nastupa nisu mogle nastati odmah pošto je izbio rat. Što se tiče srpskih masona, većina njih je kad je počeo rat bila u vojsci ili u drugim javnim službama. Na taj način ti masoni nisu imali određeno središte, pa su samo individualno dolazili u vezu jedan s drugim, kao i u dodir s masonskim krugovima u Solunu, Ateni, Italiji, Francuskoj, Engleskoj, Švicarskoj, Americi.[322] Kad su stigli u inozemstvo, ti srpski masoni najprije su iznosili pred tamošnju braću nasilja i zločine počinjene nad okupiranim narodom u Srbiji.[323] Srpski masoni posebno su apelirali na saveznike u svemu

---

318 Dušan S. Nikolajević, *Ratna odgovornost i g. Ludendorf.* Politika, XXV/1928, 7354, 1–2. Potrebno je napomenuti, da je Lazar Paču bio mason i da ga je u masonstvo uveo Svetomir Nikolajević. (Dr. Božidar S. Nikolajević, *Radikalna stranka i Svetomir Nikolajević*, Beograd, 1938, s. 55–56).

319 Franko Potočnjak, *Kako izgledaju kubni blokovi koje su srpski masoni prinijeli u temelje ujedinjenja Srba, Hrvata i Slovenaca.* Obzor, LXIX/1928, 80, 6.

320 Dragoslav Janković, *Jugoslovensko pitanje i Krfska deklaracija 1917. godine.* Savremena administracija, Beograd, 1967, s. 211–212. Nisam uspio utvrditi, da li su svi navedeni pojedinci koje navodi Janković kao masone, doista bili masoni.

321 Potočnjak, ibid.

322 Đ.(orđe) V.(ajfert), *U emigraciji.* Neimar, II/1923, 11, 3–11.

323 Đ.(orđe) V.(ajfert), *U emigraciji.* Neimar, II/1922, 10, 594, 595.

svijetu, da se skuplja i daje materijalna pomoć zarobljenim i interniranim Srbima, kao i stanovništvu okupirane Srbije.[324]

Prema jednom dokumentu od 10 točaka pod naslovom »Zadatak Srpskih Slobodnih Zidara«. trebalo je u prvom redu:
»1, Preduzeti najživlje mere, pre zaključenja mira, po ložama slob. zidarskim, u Italiji, Francuskoj, Engleskoj, Švajcarskoj, Americi itd. i to: živom rečju, brošurama i putem štampe, da se srpske pretenzije u što većoj meri ostvare.
2, Da rade preko švajcarskih i dr. loža da se internirani srpski građani iz Austrije, Bugarske i Turske vrate na svoja ognjišta u Srbiju.
3, Da se zarobljeni srpski oficiri, podoficiri i vojnici vrate u Srbiju, i tamo da izdržavaju ropstvo.
4, Da se familije koje žele, izvedu iz Srbije u Švajcarsku.«[325]

Georges Weifert potvrđuje, da je »slobodno zidarstvo u Francuskoj bilo u ono doba najpristupačnije za tretiranje nacionalnih pitanja«[326] Za političke potrebe poslužili su u prvom redu Srbi masoni, koji su bili pod francuskom zaštitom, a »koji su još od ranije počeli da utiru teren za naše ratne aspiracije«. Osim toga, srpski su masoni iskoristili intimne veze s pojedinim francuskim publicistima i novinarima, kako bi se stekao točan pojam o južnoslavenskim problemima i političkim aspiracijama.[327] I hrvatskom masonu Potočnjaku bila je »notorna činjenica, da su francuski ministri, diplomate i političari regrutirani, ako ne najvećim, a ono svakako velikim dijelom, iz onih koji su – kako je već rečeno prošli retortu masonstva. Polag toga opravdano je računati na povoljan uspjeh, jer jezik kojim će braća govoriti sa našom braćom u keceljama, biti će posvema drugi, no što je onaj kojim zbore sa profanim svijetom, a i slušati će mnogo toga, čega u drugim prilikama niti bi slušali, niti htjeli slušati.«[328] Te misli vodilje priopćene su četvorici masona Hrvata i Srba, koji su se nalazili u Parizu god. 1916. Bili su to: od lože *Pobratim* u Beogradu Miša Cukić, Damjan Branković i dr. Stanoje Mihajlović, a od lože *Ljubav bližnjega* u Zagrebu Hinko Hinković.[329] U razgovorima između hrvatskih i srpskih masona došlo se do uvjerenja, da bi trebalo obavještavati francusko masonstvo »o našemu narodno-političkom problemu, o njegovoj suštini, cilju i svrsi«, a da su za to najprikladnija predavanja, koja bi trebalo držati u ložama. Ovi su masoni zatražili intervenciju liječnika i masona Save Petrovića Srbijanca, koji je živio u Parizu. Osim toga, u njegovu je stanu održana prva sjednica hrvatskih i srpskih masona. Bitno je naglasiti, da su se hrvatski i srpski masoni »prethodno složili o obliku i uređenju nove zajedničke države u smislu kasnijeg Vidovdanskog ustava«.[330] Kada je Petrović stekao uvjerenje, nakon vlastitih provjera, da će »stvar dobro i u redu ići«, pošli su on i Miša Cukić u francuski *Veliki orijent,* gdje su učinili »usmenu predstavku« koja je bila prihvaćena, tako da je Veliki orijent odredio ložu *Fraternité des Peuples,* da se u njoj i iz nje razvija akcija. Tada su se braća (osim Franka Potočnjaka, koji je otišao u Rusiju) povezala s članovima ove lože i

---

[324] Đ.(orđe) V.(ajfert), *U emigraciji.* Neimar, II/1923, 11, 3–11.
[325] Dedijer, II, ibid., faksimil iza strane 224. U Dedijera stoji, da se original nalazi u Ratnom arhivu u Beču, ali, kako nije donio oznaku, svi moji napori, da u tom arhivu dođem do fotokopije ovog materijala, ostali su bez uspjeha.
[326] V.(ajfert), ibid. Weifert je izvrsno znao snagu francuskog masonstva. Radi ilustracije navodim, da je Saint-Pastour utvrdio kako je u francuskom parlamentu od 4. rujna 1870. do 13. lipnja 1914. bilo 338 masona, a od 13. lipnja 1914. do 12. srpnja 1940. da ih je bilo 400, što znači od 1870. do 1940. sedamsto trideset i osam (738). Saint-Pastour, *La Franc-Maçonnerie au Parlement.* Documents et Témoignages, Pariz, 1970, s. 35–66. U masonskoj literaturi provjeravao sam točnost podataka iz ove knjige, koju inače i masoni citiraju, i samo za sedmoricu članova parlamenta nisam našao da su masoni.
[327] Ibid.
[328] Franko Potočnjak, ibid., Obzor, LXIX/1928, 81, 4. Prema objavljenim podacima u francuskim vladama od god. 1870. do 1941. utjecajne pozicije zauzimali su masoni.
[329] Ibid.
[330] D. J. B., *Brat dr. Sava Petrović lekar a Parizu*. Neimar, X/1925, 35–36, 382–383.

uspjela dobiti pristanak vodstva lože za održavanje predavanja. Pismom od 26. travnja god. 1916. loža je obavijestila Savu Petrovića, da je specijalno radi raspravljanja »našega narodno-političkoga pitanja« odredila posebnu sjednicu za 2. svibnja iste godine.[331] Tako je masonska akcija otpočela predavanjem brata Hinka Hinkovića u spomenutoj pariškoj loži, »u prisustvu i uz učešće današnjeg uglednog člana vlade Čehoslovačke Republike« (E. Beneša, opaska I. M.). To je zatim nastavljeno i u drugim zemljama.[332]

Rad srpskih i hrvatskih masona osjetio se već u jesen god. 1916. u Italiji. Jedan talijanski novinar upozorio je javnost, da »ministri, senatori, poslanici, generali u dovoljno velikom broju pripadaju razgranatoj organizaciji francuskog masonstva koja – hteli ne hteli – predstavlja jednu moralnu snagu, što se u ovim momentima ne sme mimoići«. Novinar je zatim nastavio:

»U okrilju ovog udruženja, dakle koje ima toliko ogranaka među najrazličitijim socijalnim slojevima, hrvatski i srpski slobodni zidari, bratski udruženi, a predvođeni čuvenim hrvatskim poslanikom Hinkovićem, već mesecima, pomoću govora, konferencija štampanih memoranduma, umnožavaju svoje napadaje na Italiju i na italijansku vladu. Pred očima Francuza koji u ogromnoj većini ne poznaju ni početnu reč pitanja, ovi najnoviji apostoli Velike Srbije prikazuju se kao nevine žrtve okrutnog italijanskog imperijalizma i govore, glasom koji se guši od suza, o narodnosti, pogaženim pravima o budućim tiranijama... Uzimajući kao sudije između njih i nas – između potlačenih i tirana – sve Francuze, koji su dobre vere, stvaraju na našu štetu jednu atmosferu – ako ne već nepoverenja – a ono bar sumnje koja se iz loža širi u druge krugove, pa i ne u poslednjem redu, i među novinare, imao sam prilika da prisustvujem raznim više spomenutim konferencijama, i mogu vas uveriti da se nevina Austrija skoro sasvim gubila pred patriotskom zabrinutošću ovih najboljih Srba, ovih najliberalnijih Hrvata...[333]

Hinko Hinković znao je i te kako, da se u zapadnoevropskim državama, posebno u Francuskoj i Italiji, »redovito kroz lože ulazi u politički život koji iz njih, u mnogim važnim slučajevima, dobiva svoja prava. Mnoge se vlade ruše i postavljaju u Velikim orijentima francuskom i talijanskom. Upliv slobodnog zidarstva na javni život je dakle u tim državama neosporiv.« Hinković je zbog te činjenice s osobitim zadovoljstvom iskoristio prigodu da s dopuštenjem francuskog *Velikog orijenta* govori o jugoslavenskom problemu. Kako je predmet njegovih predavanja bio objavljivan, na ta predavanja dolazili su i u Parizu i mnogi tamo nastanjeni Talijani, koji su nakon predavanja izazivali žive rasprave, na kojima su sudjelovali i neki Srbijanci, ali su se te diskusije završavale uvijek u korist teza, kako ih je Hinković izlagao.[334]

Već od kolovoza 1914. nastao je u Italiji masonski pokret za rat protiv Austro-Ugarske. »Masonstvo je interveniralo odlučno i gotovo otvoreno u korist rata...«, u kojemu je ratu gledalo »svoj rat« vodeći intenzivnu propagandu, kojoj je na čelu bio Nathan.[335]

---

[331] F. Potočnjak, ibid.

[332] D. J. B, *Jedna skromna proslava.* (IV). Neimar, X/1925, 46, 603.

[333] Ovo je objavljeno u listu *Idea Nazionale* 22. listopada god. 1916. Usp. Pregled listova, Ženeva, broj 398 od 26(13) listopada god. 1916, s. 1–2.

[334] Hinko Hinković, *Iz velikog doba. Moj rad i moji doživljaji za vrijeme svjetskog rata.* Komisionalna naklada Ćirilo-Metodske nakladne knjižare D. D. Zagreb, 1927, s. 186.

»Da mu olakša veze s inostranim političarima, Vrhovni savjet Srbije odlučio je, da da Hinkovića progura u organizaciju visokih stepena slob. zidarstva. Na intervenciju toga Vrh. savjeta promaknuo je bta Hinkovića Veliki orijent Francuske u 33. stepen. No bez ikakove iniciacije. Samo u političke svrhe. Samo na papiru; izdao mu je diplomu 33. stepena. Dakle neko titularno masonstvo, ad honores, ad hoc; tako nešto. Pokojni br. Hinković, kojega je odbijalo sve što je nesolidno nije se nikada i ni u kojoj prilici poslužio tom diplomom. I nije ju cijenio. To znam pouzdano.« (Veljko Tomić, *Br. Dr. Hinko Hinković. Glasnik*, s. 89).

[335] Francesco Nitti, *Rivelazioni. Dramatis personae.* Izdanje Scientifiche italiane, Napulj, 1948, s. 431–432.

Golemu pomoć pružali su jugoslavenskim masonima češki političari Tomaš Masaryk i Eduard Beneš. Veliki utjecaj ovih čeških političara osjeća se iz jednog izvještaja Kancelarije Jugoslavenskog odbora u Parizu od 13. siječnja 1917, u kojem se konstatira da »Masaryk i Beneš, goloruki imaju više uspjeha nego država Srbija, koja je propala sa vojskom…«[336]

Hinković priča, da je svugdje, kamo god bi došao, bile to novine, bili to političari, bili to publicisti, čuo, da ga je pretekao Beneš. Hinković je Beneša jednom zatekao i u pariškoj masonskoj loži kako drži predavanje.[337] Česi Beneš i Masaryk htjeli su bezuvjetno rušenje Austro-Ugarske Monarhije. A treba znati, da je na početku rata među savezničkim vladama prevladavalo mišljenje, da Austro-Ugarska mora ostati, kao protuteža Njemačkoj u Srednjoj Europi. I sam Woodrow Wilson (predsjednik USA od 1912. do 1921. god.) bio je u to vrijeme za njezino očuvanje. Međutim, upravo je Masaryk uvjeravao savezničke vladajuće krugove, da je Austro-Ugarska u službi pangermanizma i da ona ne može biti, u isto vrijeme, njegova protuteža. I dalje, upravo Austro-Ugarska, tvrdili su njih dvojica, omogućuje ostvarivanje pangermanskih ciljeva Njemačke, njezino prodiranje na Istok. Masaryk je pobijao i mišljenje nekih Amerikanaca i Engleza, da Austro-Ugarska treba da bude sačuvana, da ne bi došlo do takozvane balkanizacije Srednje Europe. Naime, Masaryk je dokazivao da Poljaci, Čehoslovaci, Jugoslaveni nisu kulturno niži od Austrijanaca i Madžara i da su zreli za političku slobodu.[338] Na temelju svega toga stalna je teza T. Masaryka i E. Beneša bila, da Njemačku treba svesti na nju samu i da Austro-Ugarsku treba srušiti i onda podijeliti te stvoriti nekoliko novih samostalnih država, koje će već radi svoga opstanka biti prirodni pomoćnici Francuske protiv Njemačke ekspanzije na Istok. Česi su, dapače, predlagali reorganizaciju cijele Srednje Europe, zemalja, koje leže između Francuske i Rusije te između Finske i Grčke.

Ta i takva politika bila je i politika južnoslavenskih masona. Ti su masoni obrazlagali svoju tezu stvaranja države Srba, Hrvata i Slovenaca potrebom, da ta nova država bude »odbranbenim bedemom protiv najezde germanske, zaprekom stvaranju obruča germanskoga svjetskog gospodstva«.[339] Politička koncepcija čeških političara »postala je u političkim, naučnim i žurnalističkim krugovima u Francuskoj i Engleskoj toliko poznata, da je na kraju 1916. bila već in nuce primljena u nekoje oficijelne međusavezničke izjave (nota Saveznika 30. prosinca 1916., koja je odgovarala na austro-ugarsku ponudu o vođenju mirovnih pregovora) i u čuvenu notu Saveznika predsjedniku Wilsonu 10. siječnja 1917«.[340] Masarykovom inicijativom pokrenut je časopis *Neu Europe*. Časopis je počeo izlaziti u listopadu 1916. god., gotovo istoga dana, kada je osnovano društvo *Serbian Society of Great Britain,* koje su osnovali uglavnom isti ljudi koji su pokrenuli i časopis. Na osnivačkoj skupštini toga društva 20. listopada god. 1916. prihvaćen je program, koji je nalagao, da se šire misli o potrebi stvaranja jugoslavenske države kao brane njemačkoj ekspanziji na Istok, a koja se država može stvoriti samo rušenjem Austro-Ugarske i njezinom diobom na nezavisne države te angažiranjein na kompromisnom rješenju granica između Italije i nove jugoslavenske države revizijom Londonskog ugovora.[341] Češko pitanje s vremenom je postalo u ratu prvo pitanje, a s dolaskom George-Benjamina Clemenceaua na vlast u Francuskoj nestalo je u toj zemlji pacifističkih tendencija i pokušaja da se Austrija neutralizira, a nestalo

---

[336] Milan Marjanović, *Londonski ugovor iz godine 1915. Prilog povijesti borbe za Jadran* 1914–1917. JAZU, Zagreb, 1960, s. 389.
[337] Hinković, ibid., s. 164.
[338] D. Polužanski, *Masarikova Nova Evropa.* Nova Evropa, knj. XXXIII, br. 1 od 26. 1. 1940, s, 4–13.
[339] F. Potočnjak, ibid., Obzor, LXIX/1928, 87, 5.
Zanimljivo je i Potočnjakovo mišljenje, da rimski papa »istupa jedino vođen brigom za ugnjetavačku dinastiju Habsburga, vjekovnog iskorišćavača svojih naroda, pa i našega«. (ibid.).
[340] Eduard Beneš, *Svjetski rat i naša revolucija.* Tipografija, Zagreb, 1938, 3, s. 107–109.
[341] Dragovan Šepić, *Italija, saveznici i jugoslavensko pitanje 1914–1918.* Školska knjiga, Zagreb, 1970, s. 174.

je i kampanje za mir.[342] Češki političari bili su potpuno na strani južnoslavenskih političkih koncepcija. Beneš priznaje, da je bio lojalan prema Italiji, ali da nije »nikad skrivao naše neoborive veze prijateljstva prema Jugoslavenima«.[343] Masaryk se, čim je došao u inozemstvo, povezao s jugoslavenskim političarima Trumbićem, Supilom i drugima, a češke i jugoslavenske teze zastupao je paralelno. Nikola Stojanović priča, da mu je Masaryk pokazao, kad je počeo rat, »izrađenu mapu buduće Čehoslovačke koja se nije mnogo razlikovala od sadanje«, osim što je bio predviđen jedan koridor između Čehoslovačke i Jugoslavije, koji nije realiziran.[344] Masaryk je taj »koridor« predlagao od proljeća god. 1915. do mirovne konferencije u Versaillesu (Edvardu Greyu). Kad je Trumbić načelno odbacio tu Masarykovu ideju o »koridoru«, jer bi u njemu bilo 6/7 neslavenskog stanovništva (pretežno germanskog, a jednim dijelom madžarskog elementa), ohladili su se odnosi između njega s jedne i Masaryka i Beneša s druge strane.[345]

Na sjednici predstavnika obedijencija savezničkih zemalja u Parizu 14. i 15. siječnja god. 1917. brat Charles Richet, profesor medicinskog fakulteta, održao je govor u korist osnivanja društva naroda. Na završetku sjednice zaključeno je, da se održi međunarodni masonski kongres.[346] U očekivanju toga kongresa hrvatski i srpski masoni razvili su, zajedno sa svojim češkim i drugim prijateljima, jaku propagandu.

U zgradi francuskog *Velikog orijenta* 29. ožujka god. 1917. bio je zakazan važan sastanak svih pariških loža posvećen jugoslavenskom pitanju. Hinković je na tom svečanom zboru, kojemu je predsjedavao senator Debierre, održao predavanje, koje je posvetio banjalučkoj »veleizdajničkoj« parnici uključivši u to, dakako, i cijeli jugoslavenski problem. Hinkovićevo predavanje, u kojem se pozivalo na opći prosvjed protiv »pravosudnih zločina austromadžarskih vlastodržaca protiv Jugoslavena«, izdale su lože u mnogo tisuća primjeraka te ih razaslale ne samo na francuske, nego i na druge strane lože. Na kraju Hinkovićeva predavanja predložena je i prihvaćena, usprkos oporbi nekih Talijana, *Rezolucija*. U tom tekstu nalazi se i slijedeća izvanredno važna misao:

»Pozdravljaju s ushitom težnje, a. u. Jugoslavena za ujedinjenjem sa svojom braćom u Srbiji i Crnoj Gori u jednu narodnu, demokratsku, nezavisnu državu, budući bedem civilizacije protiv (pangermanske) kulture.«

Na taj način jugoslavenski problem bio je ne samo stavljen na dnevni red savezničkog javnog mišljenja, nego je bio »dan i pravac njegovu rješenju u našem, dakle Talijanima nepoćudnom smislu«. Talijanski tisak napao je nakon toga ne samo Hinkovića i Jugoslavene, nego i francuski *Veliki orijent*. Ali, taj se *Veliki orijent* branio, pa je bilo došlo do velikih javnih polemika.[347] Tako se doista potvrdilo, da »naš narodno-politički problem nikako nije mogao da zahvati širega zamašaja i uhvati dubljega korena, dok ga nije u cijelosti prihvatilo i upravo pod svoje uzelo Slobodno Zidarstvo Francuske«.[348]

Jugoslavenski masoni posebnu su pažnju posvetili prodoru u švicarsko masonstvo. Međutim, taj njihov prodor bio je otežan činjenicom, što se među švicarskim masonima bilo uvriježilo mišljenje, da krivnju za nastanak prvoga svjetskog rata treba pripisati direktno francuskim, odnosno srpskim zidarima, koji su »tobožnju« naredbu iz Francuske, da se ubije prijestolonasljednik Franjo Ferdinand, prema danim dispozicijama izvršili.[349] Ipak, već u

---

[342] M. Paulova, ibid., s. 455.
[343] E. Beneš, ibid., s. 245.
[344] Nikola Stojanović, *Masarik na početku svoje akcije*. Srpski književni glasnik, nova serija, knj. XXIX, broj 6 za 1930, s. 464.
[345] Ivan Krajač, *Dvije političke sinteze. I. Tomo Masaryk II. Stjepan Radić*. Hrvatska revija, XI/1938, 11, 561–567.
[346] Pierre Chevallier, *Histoire de la Franc-maçonnerie française.* III, Fayard, Pariz, 1975, s. 187.
[347] H. Hinković, ibid., s. 186–188.
[348] F. Potočnjak, *Iz emigracije*, Knjižara Mirka Breyera, Zagreb, 1919, s. 28.
[349] Jos. Wolf, ibid.

prvoj polovici god. 1916. srpskim masonima, koji su bili u Švicarskoj, pošlo je za rukom doći u vezu s nekim predstavnicima javnog mišljenja u Zürichu. Srpski su masoni u Švicarskoj naskoro uspjeli stupiti u neposredne veze sa švicarskim masonima u Zürichu, Luzernu. Bernu, i drugim gradovima. Tako je brat Jovan Aleksijević održao u jednoj loži u Zürichu uspjelo predavanje.[350] Poslije u Švicarskoj je održan ciklus raznih predavanja srpskih masona.[351] Posebnu pažnju predavači su posvećivali uvjeravanju švicarskih masona kako »srpsko odn. jugoslovensko slobodno zidarstvo nije stajalo niti stoji ni u kakvoj vezi ni sa atentatom ni sa atentatorima« na prijestolonasljednika Ferdinanda u Sarajevu.[352] Kad su švicarski masoni bili pridobiveni, oni su, na pobudu srpskih masona, poveli akciju kod njemačkih zidara, da porade kod svoje vlade »neka se obustave sramotna nečovječtva«.[353]

Glavnu akciju srpski su masoni razvili u Francuskoj. Tamo su oni nalazili i najjaču potporu. Brat Ilić, član pariške lože *Fraternité des Peuples,* pokušao je odgovoriti detaljno na teze nekih talijanskih masona. Ilić je u knjižici *La controverse italo-serbe,* koju je objavio pod zaštitom beogradske lože *L'union* u prvoj polovici god. 1917. u Parizu u nakladi Vase U. Jovanovića, iznio službeno stajalište jugoslavenskih masona. Iz toga se teksta vidi, da je jugoslavensko masonstvo gledalo na ujedinjenje Južnih Slavena kao na ujedinjenje raznih pokrajina istoga naroda nadahnjujući se na primjeru stvaranja talijanske države. U tom smislu u ovom su tekstu izloženi povijesno-zemljopisni argumenti protiv talijanskih pretenzija na Istru i Dalmaciju, a zatim je postavljeno pitanje jugoslavenskog ujedinjenja kao europski problem prvoga reda na način, da se istupilo protiv stvaranja samostalne hrvatske države, za koju su se neko vrijeme zalagali Talijani.

»Svojim otvorenim projektom osnivanja *nezavisne Hrvatske* talijanski su imperijalisti *otkrili svoj plan*. Povijest nam pruža dosta primjera o tome što mogu *dinastičke* ambicije i *strani* utjecaji u zemljama iste rase. Talijanski imperijalisti imaju očito namjeru da iskoriste u budućnosti borbu koja bi mogla izbiti između Srbije i Hrvatske (koja bi postala nezavisna) radi *apsorbiranja Dalmacije* i upravo radi toga oni zahtijevaju stvaranje jedne Hrvatske separatne i amputirane od strane Italije i kompenzirane na račun Srbije. Upravo zbog toga ITALIJA ZAHTIJEVA U PAKTU JAMSTVO OD 15 GODINA, da bi za to vrijeme mogla *konsolidirati i izvršiti kolonizaciju* Dalmacije, Slovenije, Istre na njemački (u Poznanju) i austrijski (u Štajerskoj, Madžarskoj, Češkoj, itd.) način. Budući da su Hrvati i Srbi *apsolutno* iste rase i *vrlo izmiješani* bit će *nemoguće povući jednu granicu koja ih dijeli.*« Tu se dalje ističe, da Jugoslaveni ne će pasivno prihvatiti smanjenje svoje rase i da će u danom trenutku naći načina, da se oslobode agresivne Italije, koja, uostalom, kasno dolazi sa svojim austrijskim metodama. Diplomacija Antante, upozorava se, učinila bi dobro, kad bi prije izvršenja pakta na račun Jugoslavena razmotrila reperkusije, koje donosi takav pakt. U tekstu se ističe vjerska ravnopravnost u Srbiji, posebno u odnosu na Židove, s napomenom, da bi privilegiji, koje bi uživala Katolička crkva pod Italijom, u Dalmaciji izazvale neizbježno cijepanje dviju religija, pa se zaključuje:
»ITALIJA NEĆE BITI NEGO JEDNA NOVA AUSTRIJA i *sve mržnje i akcije Jugoslavena bit će upravljene protiv nje.*«
Na kraju se ističe, da »Jugoslaveni« dižu svoj glas, da se obraćaju svim nezavisnim sredinama. Zaključak glasi: »ONI SE OBRAĆAJU SVJETSKOM MASONSTVU, koje je učinilo velikih humanih djela (i kojemu Italija duguje svoje nacionalno ujedinjenje) i zaklinje da intervenira u njihovoj pravednoj stvari kod vođa svih zemalja.
Provocirajući reviziju jednog nepravednog ugovora (TAJNI »diplomatski pakt«), iznuđenog od savezničkih vlada *u trenutku slabosti* MASONSTVO ĆE SPRIJEČITI ATENTAT

[350] D.J.B., *Jedna skromna proslava (IV).* Neimar, X/1925/knj. IV, br. 46, s. 603.
[351] M. Jakovljević, ibid.
[352] M. Jakovljević, ibid., s. 92.
[353] Prilozi uz *»Promemoria«*, ibid., s. 24.

PROTIV SLOBODE JEDNOG VRLOG MUČENIČKOG NARODA, ATENTAT KOJI KAD BI SE ISPUNIO BIO BI SRAMOTA ZA ČOVJEČANSTVO NAŠEG STOLJEĆA.«[354]
Pozive na međunarodni masonski kongres u Parizu za 28–30. lipnja god. 1917. potpisali su Corneau, predsjednik *Savjeta Velikog orijenta* Francuske i general Peigne, veliki meštar francuske *Velike lože*. Kongres je održan u Parizu (Rue Cadet 16) pod predsjedanjem Corneaua, a u nazočnosti, pored ostalih, predstavnika obedijencija talijanske, švicarske, američke, portugalske, argentinske, srpske, brazilske i kostaričke. Predsjednik SAD-a Thomas Woodrow Wilson osobno je ohrabrio ovu inicijativu. Na ovom kongresu službeno je predloženo konstituiranje društva naroda, kao budućeg nositelja masonske koncepcije mira i univerzalne sreće. Književnik Andre Lebey, član Savjeta francuskog *Velikog orijenta*, precizirao je temelje budućeg mira u smislu, da i pobijeđena Njemačka bude član u novom društvu naroda.[355]

Za vrijeme inauguralne sjednice 28. lipnja 1917. (»Obljetnice atentata u Sarajevu«, kako to posebno ističe P. Chevallier) brat A. Lebey detaljno je izvijestio o osnivanju društva naroda. On je ističući, da je održavanje europskog mira neodvojivo od rješenja njemačkog problema, kao cilj postavio uništenje germanskog militarizma i ulazak takve pobijeđene, odnosno obnovljene Njemačke u društvo naroda. Lebey je formulirao kao nužni minimum za buduću sigurnost u Europi slijedeće:
»1. Vraćanje Alzasa – Lotaringije Francuskoj,
2. obnovu, ponovnim sjedinjenjem njezinih triju područja, *nezavisne Poljske*.
3. *nezavisnost Češke*,
4. u načelu oslobođenje ili ujedinjenje svih naroda, koji su danas podjarmljeni političkom ili administrativnom organizacijom habsburškog carstva, u države za koje će se ovi narodi izraziti plebiscitom.«

Sjednica održana 29. lipnja 1917. bila je posvećena studiju zaključaka iz navedenog Lebeyeva izvještaja, koji je predan na razmatranje posebnoj komisiji.

Na ovom kongresu »najpoznatiji i najuticajniji masoni iz Jugoslavenskog odbora nisu... mogli učestvovati, jer su se baš u to vreme nalazili na Krfu«.[356] Srpska delegacija na kongresu bila je sastavljena od Dušana Milićevića, Vase U. Jovanovića i Ilića. Milićević je već na početku predložio, da se u zonama, u kojima živi etnički različito stanovništvo, izvrši plebiscit, da se pučanstvo može odlučiti za jednu ili drugu državu ili za mogućnost nezavisnosti.[357] Ovaj prijedlog o plebiscitu odnosio se posebno na razgraničenje između Italije i buduće jugoslavenske države. Prije donošenja odluke vodila se diskusija između jugoslavenskih i talijanskih masona.

Kako je teklo sporazumijevanje talijanskih i srpskih masona ispričao je Vasa U. Jovanović jednom talijanskom novinaru slijedećim riječima: »Pošto u Lebej-ovoj redakciji dnevnog reda nisu bili spomenuti zahtevi Srba i Italijana spremili su italijanski delegati jednu izjavu, koja je trebala da figuriše u § 4. dnevnoga reda i koji je uredio Leoni u saglasnosti sa Ferariem i Berleuda. Nathan je bio u drugom ćošku sale. Mi smo izvršili svoje korekcije i ja sam ih diktirao jednom srpskom drugu. Italijani su izradili još neku malu ispravku i mi s naše strane

---

354 I.(lić), *La controverse italo-serbe*. Paris, 1917, s. 38–39, 51–53, 56–58, 64–65. U jednom cirkularnom pismu za braću masone, datiranom »Paris, juin 1918.« Ilić ističe, da je u ovoj knjižici pokušao srušiti talijanske teze izražene od brata D.(udana) koji je došao iz Rima, kako bi pripravio u francuskom masonstvu pogodan teren za talijanske imperijalističke težnje. (*Ostavština Ante Trumbića*. Naučna biblioteka Split, reg. br. M. 552/1). Najvjerojatnije se radi o talijanskom iredentistu Alessandru Dudanu iz Splita, čiji su preci podrijetlom iz Dalmatinske zagore.

355 Jean-André Faucher, *Histoire de la Grande Loge de France (1738–1980)*. Izdanje Albatros, Paris, 1981, s. 161–162. Ova knjiga tiskana je s predgovorom Michela de Justa, velikog meštra francuske *Velike lože*.

356 Janković, ibid., s. 212.

357 Aldo Alessandro Mola, *Storia della Massoneria italiana dall' Unità alla Republica*, II, izd., Bompiani, Milano 1976, s. 375–377.

izmenili smo ono još po koju reč zatim je predat tako redigovan i usvojen od italijanskih i srpskih delegata koji su zajednički sarađivali kod njegove redakcije. Tako redigovan član sadržavao je reč plebiscit i Lebaj ga je pročitao i metnuo u svoj dnevni red.«[358]

Činjenica je, da srpski masoni držanje talijanskih masona nisu doživjeli kao posebno neprijateljsko. Čini se, da talijanski masoni nisu htjeli ući u jaču konfrontaciju s francuskim masonstvom.[359]

Citirani zaključci izvjestitelja, podijeljeni na 13 paragrafa, bili su prihvaćeni od kongresa. U njima je posebno predviđeno osnivanje društva naroda i međunarodnog suda. Kongres je predsjedniku Wilsonu izrazio svoje divljenje i zahvalnost za sve, što je učinio čovječanstvu.[360] Odluke Kongresa shvaćene su od vodstva jugoslavenskih masona kao rješenje »u našu korist«.[361] »Ovaj uspjeh bio je utoliko markantniji, što su i italijanski Masoni, našim nastojavanjem i svojom jednodušnom saglasnošću, pripomogli da se on postigne.«[362]

U Italiji se razvila silna polemika. Tolika, da su talijanski masoni bili prisiljeni tvrditi, da je »dodana pogrešno ili zlonamerno klauzula o plebiscitu«. Isticalo se na svim stranama neosporno pravo Italije na Trst, Istru i Dalmaciju. Talijanski masoni negirali su navedene Jovanovićeve tvrdnje. Oni su isticali, da je klauzula o plebiscitu potekla od srpskih delegata. Talijanski delegat Meoni ovako je odgovorio Jovanoviću:

»Mogu samo ponoviti demanti italijanskih delegata i prvo tvrđenje Lebeja naime, da su Srbi predložili klauzulu o plebiscitu, i niko drugi sem Srba, te da su Italijani prečili da je usvoji kongres. Gospodin Jovanović kada tvrdi da se nalazila ova klauzula u tekstu koji su uredili i podneli italijanski delegati, govori apsolutno pogrešno. Voleo bih da se utvrdi, da se radi o slučaju slabog pamćenja. Ali ako bi g. Jovanović ostao pri svome nikakav framasonski obzir ne bi me mogao uzdržati da odlučno izjavim da svesno govori neistinu.«[363]

Nakon ovakva držanja talijanskih masona u talijanskoj javnosti masonstvo je uopće, a posebno francusko, bilo žestoko napadnuto, tako da je Ettore Ferrari (talijanski veliki meštar od 15. veljače god. 1904. do 25. studenoga god. 1917.) morao dati ostavku 14. srpnja god. 1917. Istodobno je došlo do pogoršanja odnosa između talijanskih i francuskih masona.[364]

Predstavnici masonske vlasti Kraljevine Srbije inaugurirali su stožer u Marseillesu radi usklađivanja jedinstvenog djelovanja, ali i radi predstavljanja pred savezničkim vladama. »Ovo je učinjeno na završetku god. 1917. sredstvom jedne cirkularne note, posle čega su pristizali, jedno za drugim, laskavi odgovori, za srpsko junaštvo, za požrtvovanje u borbi, za lojalnost Srbijinu, uz tople želje za lepšu i veliku budućnost svih naroda uopšte, a Južnih Slovena posebice.« U ovo vrijeme srpsko se masonstvo povezalo i s najudaljenijim zemljama u svijetu (Meksiko, Kuba, Brazil, Argentina, Australija, Novi Zeland i t.d.).[365]

Srpski *Vrhovni savjet* za vrijeme rata razvijao je jaku akciju u savezničkim i neutralnim zemljama, osnovao je u važnijim političkim državnim središtima stalna predstavništva te utjecao na pisanje tiska »u korist srpske teze.«[366]

---

[358] Usp. *Pregled listova*, Ženeva, broj 626 od 13. srpnja (30. lipnja) 1917, s. 1–3.

[359] U samoj Italiji utjecaj jugoslavenskog masonstva nije bio dovoljno jak, da bi se mogla poduzeti neka odlučujuća akcija. Ipak je jedan od jugoslavenskih masona, koji je radio u Rimu, imao lijepih uspjeha, od kojih je tada bio najvažniji onaj, da je talijansko masonstvo škotskog obreda izjavilo, »da se italijanska politika prema Balkanu i Južnim Slovenima treba da kreće u granicama Macinijeve koncepcije«. Znajući za međunarodni masonski kongres u lipnju 1917. jugoslavensko masonstvo je odlučilo pozvati »za ovu priliku ... Braću Italijane da, kao Masoni donesu svoj sud o slobodi prava samoopredeljenja naroda.«

[360] P. Chevallier ibid., s. 202–204.

[361] Marko Jakovljević, *Iz rata i emigracije. (Uspomene)*, Subotica, 1923, s. 80.

[362] Dj. V.(ajfert), *U emigraciji*, Neimar, II, 1923, 11, s. 5–6.

[363] Sve je ovo objavljeno u listu *Corriere della Sera* dne 19. srpnja 1917. Usp. Pregled listova, Ženeva, broj 633 za 1917, s. 5.

[364] Molla, ibid., s. 379.

[365] Dj. V(ajfert), ibid., s. 4.

[366] D. J. B., *Jedna skromna proslava*, ibid., s. 603.

Jugoslavensko masonstvo imalo je poseban oslonac u srpskoj opoziciji i u regentu Aleksandru Karađordeviću. Prema nekim neobjavljenim podacima (koje nisam uspio provjeriti), mason Jovan Jovanović-Pižon, srpski poslanik u Londonu, imao je pristup u elitu engleskog masonstva i on je iza leđa Pašiću posebnom šifrom saobraćao s regentom Aleksandrom kao njegova osobna veza s britanskim političkim krugovima, i to sve dok nije god. 1918. umirovljen. Treba svakako napomenuti da je Georges Weifert suradivao i s predsjednikom srpske vlade Nikolom Pašićem,[367] koji nije bio mason i koji je intimno želio stvaranje samostalne srpske države s izlazom na more. »Kad su duhovi u savezničkim sredinama, usled nemačke ofanzive i sa ciljem Pariz, prilično klonuli, Vrhovni Savet Srbije šalje jednu obrazloženu okružnicu svima velikim masonskim svetlostima i, iz obzira pravde i slobode traži, protivno svojim načelima, produženje rata do konačne pobede saveznika. U temeljima države Srba, Hrvata i Slovenaca uzidani su veliki blokovi masonskih napora. Glavni činioci pri sklapanju mira bili su slobodni zidari.«[368]

Na kongresu»podjarmljenih« naroda u Rimu od 8. do 10 travnja god. 1918. postiglo se, da se uz snažnu pomoć francuskih i engleskih slobodnih zidara ujedine aspiracije talijanskih i jugoslavenskih zidara »na jednoj smernici i to u korist jugoslavenskog stava«.[369]

Talijanski senator Torre došao je prije ovog kongresa u London, po nalogu talijanskog ministra vanjskih poslova Sonnina, da razgovara s Trumbićem. U ovim razgovorima »kumovahu Steed i Seton-Watson«. Kao posljedica ovih razgovora Torrea s Trumbićem došlo je do sazivanja kongresa potlačenih naroda Austro-Ugarske u Rimu.[370] Tekst, koji je Trumbić uputio Torreu iz Londona u ožujku god. 1918, objavljen je 10. travnja iste godine u Rimu (tzv. *Rimski pakt).* Taj tekst glasi:

»Predstavnici *naroda podloženih posve ili djelimično Austro-Ugarskoj Monarhiji* u svrhu zajedničke akcije složno utvrđuju ova načela:

1. Svaki narod, koji teži da postigne svoje nacijonalno i državno ujedinjenje ili da ga upotpuni, ima nezatomljivo pravo na potpunu političku i ekonomsku nezavisnost.
2. Svaki od ovih naroda priznaje, da je Monarhija austro-ugarska osnovna zapreka ostvarenju njegovih težnja i njegovih prava.
3. Ovi se narodi stoga zalažu, da će se međusobno pomagati u borbi za svoje potpuno oslobođenje od zajedničkog neprijatelja, e da uzmognu postići potpuno narodno ujedinjenje u svojoj slobodnoj državi.

*Predstavnici talijanskog i jugoslavenskog naroda zasebno utvrđuju ovo*:

4. U pogledu odnosa talijanske nacije i nacije Srba, Hrvata i Slovenaca, poznatih pod zajedničkim imenom jugoslovenskim predstavnici ovih dvaju naroda priznaju, da je ujedinjenje i nezavisnost jugoslovenske nacije životan interes Italije, kao što je upotpunjenje narodnog jedinstva Italije životan interes jugoslovenske nacije. Stoga se predstavnici oba naroda zalažu, da će uložiti svu svoju djelatnost u to, da za trajanja rata i u času mira budu potpuno oživotvoreni ovi vrhovni zahtjevi njihovih naroda.
5. Proglasuju, da je oslobođenje Jadranskog mora i njegova odbrana od svakog sadašnjeg i budućeg neprijatelja životan interes njihovih naroda.
6. Obvezuju se riješiti prijateljski i u interesu budućih dobrih i iskrenih odnosa između oba naroda pojedine teritorijalne sporove na osnovu načela narodnosti i prava narodnog samoodređenja i na način, da se ne povrede životni interesi jednog i drugog naroda, koji će biti definisani u času mira.

[367] F. Potočnjak, ibid., Obzor, LXIX/1928, 91, 6.
[368] D. J. B., *Jedna skromna proslava,* ibid., s. 603–604.
[369] M. Jakovljević, ibid., s. 87.
[370] Hinković, ibid., s. 195–196.

7. Skupinama (nuclei) jednog naroda, koje bi morale biti uključene u granice drugog naroda, priznat će se i zajamčit će im se pravo na poštovanje njihova jezika, njihove kulture i njihovih moralnih i ekonomskih interesa.«[371]

Ovaj *Rimski pakt* nije imao nikakva smisla, jer stvarno nikoga nije obvezivao. »Najlepše pako na stvari je to da sa talijanske strane nije u kongresu učestvovalo nikakovo zvanično lice, tako da ona maglovita očitovanja ne obvezivahu Italiju.«[372] Možda je jedini rezultat Rimskog pakta njegov utjecaj na držanje predsjednika Wilsona. Bez američke potpore savezničke zemlje ne bi same mogle ostvariti zamišljene ciljeve.

Jugoslavenski masoni, kako se vidi iz njihovih strogo internih raspravljanja, bili su svjesni da je američko masonstvo i u prvom ratu stajalo brojčano i po *»stvarnim uspesima«* na čelu svih zemalja na svijetu. Tako se u jednom masonskom tekstu, u kojem se govori o masonstvu u Americi, nalazi i ovo: »Koliki je jak njen uticaj u Americi, može se suditi i po odlučnom i munjevitom brzinom donešenom rešenju, kojim je ona pritekla u pomoć Evropi (a i čovečanstvu) u njenom kritičnom momentu za vreme poslednjeg velikog rata. Ne odobravajući da imperijalizam i militarizam zavladaju preko Evrope čovečanstvom, hiljadama američkih loža uzele su jednovremeno i hitno to pitanje u pretres i doprinele da se privede u delo jedna po ondašnjem zvaničnom njemačkom mišljenju neverovatnost: da se čisto industrijska zemlja za tren preobrati u vojničku i interveniše oružjem, jedinom mogućnošću za presudan uspeh.«[373]

U ime *Jugoslavenskog odbora* otišao je brat Potočnjak u SAD. I tamo su održana dva kongresa, na kojima je bio zastupljen veliki broj iseljeničkih organizacija radi regrutiranja dobrovoljaca i skupljanja financijske pomoći. Međutim, ni srpska vlada ni srpsko masonstvo nisu imali povjerenja u Franka Potočnjaka. Valjda zato, što je netko proturio sumnju, da je on austrijski agent. Poslije su u Ameriku pošla braća Hinko Hinković, Milan Marjanović i drugi.[374] Hinković je bio poslan u Ameriku s potpunim povjerenjem srpskog masonskog vodstva radi pridobijanja jugoslavenskih iseljenika i animiranja američkih masona za južnoslavenske političke aspiracije.[375] Hinković je u Americi razvio »veliku propagandu za našu stvar, naročito po slobodno zidarskim ložama«.[376]

Predsjednik Wilson pridobivan je postupno sustavnom i neprekidnom akcijom srpskih, odnosno jugoslavenskih političara, posebno od kraja veljače god. 1917. pa dalje, a i od Masaryka osobno tijekom godine 1918. Kad je Wilson u srpnju te godine objavio 14 točaka u kojima se zalaže za ideju autonomije naroda u okviru Austro-Ugarske, posebno se angažirao, u proljetnim mjesecima god. 1918, protiv toga plana srpski poslanik u USA Ljuba Mihajlović (koji je došao u USA svršetkom god. 1916) utjecajem na predsjednikovu okolinu (razgovorima i propagandnim materijalima). Rimski kongres jako se dojmio Wilsona, »te je povodom njegovih zaključaka američka vlada prva prihvatila njegove konsekvencije time, što

---

371 Ferdo Šišić, *Jadransko pitanje na konferenciji mira u Parizu. Zbirka akata i dokumenata.* Matica hrvatska, Zagreb, 1920, s. 12–15. Šišić datira Trumbićev tekst *7. ožujka*, a u sadržaju *9. ožujka.* Međutim, Niko Duboković navodi datum *17. ožujka*, a u točki 2 navodi, da je Austro-Ugarska instrument germanske dominacije, što je Šišić izostavio. Usp. Niko Dubakovitch, *Relations italo-yougoslaves de 1914 a 1920*. Disertacija, Lausanne, 1938, s. 66–68.

372 Hinković ibid., s. 196.

»Prilikom kongresa potlačenih naroda A.U., održanog u Rimu na 12. 4. 1918. tal. masonerija nije službeno sudjelovala, ali iz brzojava izmijenjenih tom prilikom između Vel. Or. Italije i Vel. Or. Francuske, dade se zaključiti da su talijanski masoni i u tom pravcu bili aktivni. Njihova uloga nije u aktima registrovana.« Br ∴ Dr. Lj.(ubo) T.(omašić), *Kratki pregled historije talijanske masonerije.* Šestar, X/1931, 6–7, 133–134.

373 I., *Nekoliko reči o sl. zidarstvu. Rezerviran Manuskript*, s. 8. (Tiskano ćirilicom, bez oznake izdavača, godine i mjesta izdanja).

374 M. Jakovljević, ibid. s. 88–87.

375 Dj. V.(ajfert), ibid. U ovom tekstu ne spominje se Hinković; samo je označen kao »jedan naš viđen Brat i priznat javni radnik«.

376 Jakovljević, ibid., s. 99.

je ministar inostranih djela Lansin dao po inicijativi Lj. Mihajlovića službenu izjavu, kojom Amerika prihvaća ideju potpunog oslobođenja Čehoslovaka i Jugoslavena od Austro-Ugarske. To je u međunarodnoj politici, bio najveći uspjeh Rimskoga kongresa. Time je Wilson principijelno revidirao u pogledu Austro-Ugarske svojih 14 točaka, prihvaćajući ideju potpunog oslobođenja tih naroda mjesto ideje autonomije u okviru Austro-Ugarske.«[377]

Akcija za priznavanje prava potlačenih naroda Austro-Ugarske na nezavisnost pojačana je dolaskom predsjednika Čehoslovačkog narodnog vijeća Masaryka u SAD na početku svibnja god. 1918. U prilog tome javljali su se i glasovi u američkom kongresu, a to je počela prihvaćati i američka diplomacija, pogotovo kada je 3. lipnja god. 1918. britanska vlada obavijestila Čehoslovačko narodno vijeće, da ga je spremna priznati kao najviši organ čehoslovačkog pokreta u savezničkim zemljama.[378] Utjecaj na predsjednika Wilsona bio je olakšan činjenicom, što se i u njega kao i u drugih američkih predsjednika koji nisu bili masoni, u svim »njihovim postupcima, pod uticajem masonske okoline, ogleda masonski duh«.[379] Hinković je dne 20. rujna godine 1918. s Masarykom i pijanistom Ignjatom Paderewskim bio primljen kod Wilsona.[380] Ovaj vrlo važni susret Hinković je ovako opisao:

»U razgovoru s njime razložismo mu ciljeve njemačke najezde na Istok, dotadanje uspjehe njezine i katastrofalne posljedice za slobodu i demokraciju svijeta, ako se ti ciljevi ostvare. Od tri historijska bedema protiv Dranga: poljskog, češkog i jugoslavenskog – tako nastavismo – Poljska je raskomadana, Češka satrvena, a mala Srbija preslaba. S tog valja na jugu ujediniti bedem jugoslavenski, a na sjeveru učvrstiti češko-slovački i poljski. Samo tako može se spasiti svijet. Mi upiremo oči u Ameriku, jedinu u ovom ratu koja nema nikakovih sebičnih ciljeva, već se odlučila na neizmjerne žrtve u krvi i novcu za slobodu čovječanstva. Kao dijelovima tog čovječanstva mora ona da i našim narodima pomogne do oslobođenja i ujedinjenja. Iz upita i primjedaba Predsjednikovih tečajem našeg razgovora s njim mogla se razabrat njegova posvemašnja saglasnost s našim izvodima, što u ostalom nije krio. Kojeg li preokreta u njegovim nazorima, naročito u pitanju očuvanja Austrije, između sada i početkom godine, kad je u Kongresu predlagao autonomiju za slavenske narode dvojne monarhije! Amerika pokazala se je jedinim našim međunarodnim uporištem u Parizu. Po njoj nije trebalo poći u Rapallo.«[381]

Jugoslavensko masonstvo znalo je, da će se uspješnom masonskom akcijom »na toj drugoj hemisferi steći uistinu jedna jaka snaga koja može da bude od presudnoga uticaja kako po sam rat, tako i po što uspešniji ishod njegov. Mislimo da nećemo mnogo tangirati našu skromnost, ako ovde kažemo samo toliko, da smo u tom uspeli. U našim je rukama naročito priznanje za

---

[377] M. Paulova, ibid., s. 450–451.
»Vilson je, kako izgleda bez ikakvog savetovanja sa drugima, a kao mislilac i pošten čovek – tako mi se Masarik izrazio o njemu – prihvatio ideju likvidacije Austrije i izmenio odgovarajuću tačku svoga manifesta.« (Emil Ludvig. *Vođi Evrope.* Kosmos, Beograd, 1935, s. 77. Usp. *Des Quatorze aux Cinq Points. La paix des peuples.* I/1919, 1, 28–48.).
[378] D. Šepić ibid., s. 321–324.
[379] V. Kujundžić, ibid., s. 84. Za Wilsona, kojega i neki masonski pisci ubrajaju u masone, nema dokaza da je pripadao masonstvu, ali je bio gotovo apsolutno manipuliran od masona. Sigurno je, da su od američkih predsjednika bili masoni: 1. George Washington (1789–1797), 2. James Monroe (1817–1825), 3. Andrew Jackson (1829–1837), 4. James K. Polk (1845–1849), 5. James Buchanan (1857–1861), 6. Anrew Johnson (1865–1869), 7. James A. Garfield (1881), 8. William McKinley (1897–1901), 9. Theodore Roosevelt (1901–1909), 10. William Howard Taft (1909–1913), 11. Warren G. Harding (1921–1923), 12. Franklin D. Roosevelt (1933–1945), 13. Harry S. Truman (1945–1953), 14. Gerald Ford (1974–1978). (Henry C. Clausen, 33° Sovereign Grand Commander, *Masons Who helped shape our nation*. Izdao The supreme council, 33°, Ancient and accepted scottish rite of freemasonry southern jurisdiction, U.S.A. 1979, s. 12–15). Jedini američki predsjednik koji nije bio pod utjecajem masona bio je John Quincy Adams (1797–1801).
[380] H. Hinković, ibid.
[381] H. Hinković ibid., s. 121–122.

to, pisano rukom velikoga našega prijatelja i osvedočenog pobornika pravde, tadašnjeg Predsednika Republike Sjedinjenih Država u Severnoj Americi, Gospodina Vilzona.«[382]

Stajalište jugoslavenskih masona prema Londonskom ugovoru, odnosno Italiji, izrazio je srpski mason Ilić na konferenciji u Nici 27. prosinca 1918. slijedećim primjedbama:

»Ali pošto su se, od vremena potpisa ugovora prilike znatno izmenile:

a) *Rusija*, kao potpisnica ugovora je iščezla sa političke scene;

b) Amerika ne samo što nema ucenjenog angažmana prema Italiji, već prijemom njenih 14 tačaka uništava se ugovor potpuno;

c) *Princip udruženje naroda* istisnuo je principe grube sile i tajnih ugovora;

d) Pojavio se princip *samoopredeljenje naroda*;

e) Najzad, *Italija nije ni izvršila svoje obaveze*, predviđene ugovorom, ni vojskom ni flotom; – *stoga ni dobiti obuhvaćene ugovorom ne mogu biti obavezne za Antantu, a naročito za Srbiju* (*i Jugoslovene* uopšte), koja je svojim naprezanjima prešla preko maksimuma koji se mogao i zamišljati a kamo li zahtevati.«[383]

Zbivanja na Mirovnoj konferenciji ne spadaju u teme ove knjige. Međutim, radi kompletiranja ovog poglavlja potrebno je istaknuti neke podatke. Na toj Konferenciji jugoslavenski političari nisu zanemarili korištenje masonskih veza. Na sjednici delegata Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1. ožujka god. 1919, na kojoj su bili nazočni N. Pašić, A. Trumbić, Milenko Vesnić, dr. Žolger i Mata Bošković, zaključeno je i slijedeće:

»Odobrena je izrada jednog izvoda iz našeg memoranduma, koji će se upotrebiti za razašiljanje uticajnim ličnostima framasona.«[384]

Na ovoj Konferenciji predsjednik USA Wilson bio je maksimalno, koliko je god mogao, na strani jugoslavenskih zahtjeva. Dušan Milićević koji je, kad je došao u Pariz god. 1915, imenovan šefom srpske vojne delegacije, po masonskoj liniji intervenirao je kod Wilsona u Parizu u hotelu *Krion*. (U tome hotelu bilo je sjedište američke delegacije). Wilson mu je posebno zahvalio »*na adresi* koju mu je on predao u ime srpskih slobodnih zidara u odbranu jugoslavenskih nacionalnih prava«.[385]

Upravo zbog ovoga Wilsonova zalaganja u korist jugoslavenskih političkih stajališta Dušan Milićević je poslije kao veliki majstor *Velike lože Jugoslavija* u jednom pismu američkom predsjedniku F. Rooseveltu od 25. travnja 1937. naveo i slijedeće:

»Jugoslovenski narod je vrlo mnogo obavezan Americi za svoje narodno jedinstvo, zbog njene prijateljske i moćne intervencije za vreme mirovnih pregovora u Parizu.«[386]

Masonske veze na Mirovnoj konferenciji u pitanjima razgraničenja Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca nisu djelovale, posebno poslije Wilsonova odlaska u Ameriku, onako korisno kao prijašnjih godina jer su sile pobjednice po završetku rata, u kojem su postigle svoje zamišljene ciljeve, morale taktizirati i s talijanskim masonstvom, odnosno njegovim nacionalizmom. O tome svjedoči Smodlaka ovako:

»Vesnić, kao naš poslanik kod francuske vlade, i preko njega Pašić stajali su u stalnoj vezi s Quai d'Orsay-om, koji im je, razumije se, savjetovao da ne tjeraju mak na konac sa Italijom, već da budu razboriti pripravni na kompromis. To je posve odgovaralo francuskim interesima. Italija je tražila od saveznika jedan dio neprijateljskog plijena, u obliku kolonija, protektorata ili slično, a Francuska, koja je s Engleskom pobijedila sve što su bili ugrabili u Njemačkoj i Turskoj, nalazila je da joj je najkorisnije da se Italija namiri na naš račun. Beogradska politika

[382] Dj. V.(ajfertj, ibid., s. 9–10.

[383] Ilijć, *Srpsko-talijanski spor.* s. 82.

[384] *Zapisnik sa sednica delegata Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca za mir.* Prijepis u Arheološkom muzeju u Splitu pod br. 5511, s. 105.

[385] Br ∴ dr. Đura Popović, *Br ∴ Dušan Milićević. Šestar*, XVIII/1939, 7–10, 92–93. U ovom tekstu se spominje i Milićevićeva »borba koju je on u to doba morao da vodi u pariskim ložama sa dva masona Crnogorca, koji su pravili propagandu za Kralja Nikolu i zasebnu Crnu Goru«.

[386] Šestar, XVI/1937, 8–10, 127.

odmah po slomu carske Rusije zaplovila je bila u francuske vode, stavivši se pod protektorat Republike. Stoga joj je valjalo dobro paziti da ne ozlovolji Francusku, a kud bi se ona zamjerila protektorki radi jednog hrvatskog pitanja? Ali ni bez toga srpska politika koju su vodili Pašić i Vesnić nije dozvoljavala da se dođe do oštrog sukoba s Italijom. Italija je bila jedna od četiri velike sile koje su krojile kartu svijeta. Ona je imala glas u razgraničenju prema Mađarskoj, Bugarskoj i Albaniji, gdje su bili u pitanju interesi koji su najviše bili na srcu beogradskim vlastodršcima... U prvo vrijeme oni su bili veoma vješto udesili svoje držanje, tako da u delegaciji nisu dolazili u sukob s nama, dok van delegacije nisu poduzimali ništa što bi moglo ozlovoljiti velike sile na koje su računali za svoje posebne ciljeve... Za uspjeh pak bio je daleko važniji od zvanične prepiske rad van delegacije, nadasve druženje s uplivnim ličnostima, u prvom redu s glavnim ekspertima velikih sila, u koje je trebalo najprije uliti povjerenje prema nama, pa ih spretno obavještavati o našim pitanjima i postepeno pridobivati za našu stvar. Pošto su Velika četvorica u glavnom riješavala onako kako su im savjetovali ti njihovi pouzdani stručnjaci, lako je shvatiti od kolikog je zamašaja za nas bilo steći naklonost tako uplivnih ljudi.«[387]

Jedan jugoslavenski mason ovako je ocijenio tadašnje stajalište talijanskih masona:
»Kad je pak talij. vojska došla u Trst i u Trento, tal. je masonerija to pozdravila velikim veseljem, brzojavima kralju, vladi, generalu Diazu i oduševljenom okružnicom na sve lože. A kad je Wilson ustao proti talijanskim težnjama na Jadranu, koje su na očitu štetu slavenskog življa, Vel. Meštar Nathan ustao je okružnicom protiv Wilsona i odobrio onaj nagli odlazak talijanske delegacije sa mirovnog kongresa. Iz ovoga se dade zaključiti, da su kod kongresa potlačenih naroda sudjelovali samo nekoji masoni iz Italije i to lično, a da je vodstvo tal. masonerije stajalo skoro ostilno proti tome. Zato je i brzojav iz Rima u Pariz onako suh i bez sadržaja. Na koncu, kad je Musolini spremao svoj pohod na Rim, talij. su ga masoni obilato potpomagali, i da je uspio, mora da to zahvali u velike talijanskoj masoneriji. Ali došavši na vlast, Musolini se je brzo okrenuo na protivnu stranu.«[388]

- - -

Stvaranju Kraljevine SHS pridonijeli su uz južnoslavenske slobodne zidare i interesi velikih sila, kojima su gotovo u potpunosti rukovodili masoni. Države pod masonskom kontrolom htjele su uništenje Austro-Ugarske kao katoličke monarhije, a Francuska je posebno u stvaranju država Jugoslavije i Čehoslovačke gledala podizanje brane za zaustavljanje njemačkog napredovanja.

---

387 *Zapisi Dra Josipa Smodlake*, JAZU Zagreb, 1972, s. 105. Smodlaka u svojim *Zapisima* ističe, da je, kad je Wilson otišao, sudbina jadranskog pitanja došla u ruke Francuske i Engleske, »koje su samo pred Wilsonom uzmicale« (ibid., s. 108).

388 Br ∴ Dr. Lj.(ubo) T.(omašić), *Kratki pregled,* ibid., s. 134.
Povijesna je činjenica da je talijansko masonstvo god. 1919. poduprlo D'Annunzija (Usp. Mola, ibid., s. 399–401).

# VII.

# RASCJEP U HRVATSKOM MASONSTVU

Svršetkom god. 1918. loža *Ljubav bližnjega* imala je 78 članova.[389] Međutim, od tih 78 članova u navedenoj godini »mnogo je Braće bilo u zarobljeništvu i u mnogim drugim krajevima«.[390] Odmah poslije 29. listopada 1918, kada je Hrvatski sabor raskinuo veze s Austrijom i Ugarskom, došlo je u loži *Ljubav bližnjega* do velikih sukoba. »U sastancima lože »Ljubav bližnjega« stala su neka braća napadati drugu braću, da su se za vrijeme rata vladala neispravno, a kada su ova braća izjavila svoje zadovoljstvo sa novom situacijom to im se nije vjerovalo. Doskora u sastanku od 21. novembra 1918. proglašuje brat B., da je pobijedilo slavensko Božanstvo, a kad imade u Loži Slavena i Neslavena, da se moraju razići itd. itd. Na posebni poziv i upit nije precizirao na koga nišani. Tada najedared na sastanku od 28. novembra god. 1918. osvane prijedlog, neka se loža »Ljubav bližnjemu« uspava, a njezina imovina neka se izruči loži »Vrhovac«. Proti ovomu se digla čitava Loža. Brat A. se tomu usprotivio s motivacijom, da je Loža »Ljubav bližnjemu« upravo sada dužna da radi. Konačno predloži brat Dr. L. neka se čeka dok stignu promijenjena pravila, neka se onda konstituiše Velika Loža »Ljubav bližnjemu« a članovi Lože »Ljubav bližnjemu«, koji će time postati slobodni neka se grupišu u nove Lože prema tomu, kako harmoniraju međusobno.«[391] U međuvremenu je, kako je navedeno, Narodno vijeće SHS odobrilo promjenu pravila, a Savezno vijeće ugarske *Simbolične Velike lože* na sastanku od 2. studenoga god. 1918. jednodušno je odobrilo, da hrvatske lože osnuju samostalnu veliku ložu. Osnivanje velike lože *Ljubav bližnjega* također je odobrila ugarska *Simbolična Velika loža* u svom Saveznom vijeću dne 11. prosinca god. 1918, o čemu je obavijestila ložu *Ljubav bližnjega* dne 8. siječnja 1919. Poslije toga *Velika loža Ljubav bližnjega* konstituirana je dne 11. siječnja 1919. kao *Matica Loža Ljubav bližnjega*.[392] Sve se ovo događalo u velikim sukobima. Na snazi su bili »teror, persekucije, prepadi, itd., čak mogućnost fizičkog razračunavanja god. 1918. i 1919. kad se klicalo: 'Mi smo u Revoluciji!', – a sve ovo u svrhu navodnog 'čišćenja' masonskih redova i oduzimanja krova Braći!... Mora se u vezi s tim konstatovati, da je u sastanku od 21. XI. 1918. naveden kao razlog, 'da se nesuglasice prebroditi ne mogu, jer smo se sastali Slaveni i Neslaveni, a to je razlog da do harmonije ne može doći' (izjava jednog Brata, koji se drži Slavenom).«[393] Masoni iz lože *Maksimilijan Vrhovac* započeli su i predvodili napadaje na masone, koji su bili Židovi, i one koji su bili orijentirani u madžarskom, odnosno hrvatskom duhu.

»No u času kada se je veliki rat približavao svome koncu, probudila se loža 'Maks. Vrhovac' na jedanput, neočekivanom, od ratne psihoze nagonjenom radinošću. Ona započne igrati ulogu političkog angjela osvetnika, uzevši u svoj radni program sumnjičenje neke braće, koja su se navodno za rata ogriješila u političko-patritotskom smjeru. Da mogu prenijeti u praksu svoj tobožnji 'rasni problem', te da se riješe braće Židovske vjere i uz to još neke nepoćudne njima braće nežidova, koji su se navodno tokom rata ponašali 'anacijonalno' dotično simpatično spram Njemačke, upotrebila su ta braća jezuitski trik. Nisu odabrali pravilan put, optužujući ovu braću na nadležnome mjestu i tražeći po konstituciji da budu ili osuđeni ili riješeni. Ne! Ove članove lože jednostavno su kao osumnjičene postavili na indeks i potajno osudili da ne smiju biti pripušteni kao članovi u jednu novu ložu. Tajnoviti neki br. režiser izmislio je cijeli plan i razdijelio je uloge, i baš u času kad se raspala austro-ugarska monarhija, počela je uvertira. Prigodom jedne konference u gornjim prostorijama lože digla se oluja. Bez svakog prelaza, bez svakog razloga, počela je nekolicina braće, osobito

[389] *Glasnik,* II, 1927, 5, 100.
[390] *Šestar,* V/1926, 10–12, 3.
[391] *Promemoria,* ibid., s. 8–9.
[392] Ibid., s. 9.
[393] *»Istorijat lože Ljubav bližnjemu i pitanje ponovnog stvaranja lože pod tim imenom« i stanovišta loža Ljubav bližnjega i Prometej*. Zagreb, 1927, s. 24.

temperamentnih i jakog glasa, da napadaju u smislu preuzetih uloga, druge, koji su se nalazili u sobama, riječima: »Bili smo robovi, ali sada smo slobodni, pa ćemo pročistiti ložu«, – nabacujući ih pogrdama i prebacivanjem, a da od nijedne autoritativne strane ne dođe za to veto proti ovakvom nebratskom napadaju...«[394]

God. 1918. i početkom 1919. glavnu riječ u antisemitskom pokretu vodio je Veljko Tomić.[395] Sam je Tomić takvo svoje ponašanje i zatim pokajanje zbog toga ponašanja ovako opisao: »Pojedinci od bće. Jevreja bili su okrivljivani zbog antinacionalnog držanja za vrijeme rata i zbog nepoštenih čina npr. radi krive prisege. Moj je grijeh bio u tome što sam vjerovao takovim informacijama, koje su potekle iz bratskih redova, pak sam se kao mnoga druga bća. pridružio animozitetu, koji je bio posljedak takovih informacija. No kad se s vremenom pokazalo, da su informacije bile lažne, zauzeo sam stajalište u prilog osumnjičene bće., kao što sam nedavno zajedno s cijelom našom ložom ustao protiv pokušaja, da se onakova sumnjičenja opetuju i nekriva bća. okrivljuju radi antidržavnosti. Na taj svoj preokret u toj stvari aludirao sam već 12. aprila 1921. osvijetljujući kao delegat Vel. Majstora Ložu »Pravednost«, i to riječima: 'Ako smo mi bta. okrivili nepravicom, dapače osudili, onda je naša dužnost pristupiti btu. i izjaviti: 'oprosti, učinio sam Ti krivo.«[396]

Treba istaknuti, da je glavna akcija vođena izvan lože *Ljubav bližnjega*, odnosno iz lože *Maksimilijan Vrhovac*.[397] U toj loži antisemitsku i protuhrvatsku akciju vodio je dr. Roko Joković. On je tu svoju akciju pokušao obrazložiti na slijedeći način:

»A sad evo što mislimo o tome ja i braća u l. Vrhovac. Svakome je od nas poznato, do kakovih je trzavica dolazilo u staroj l. Lj. bliž., a znamo i glavni uzrok tome. U l. nakupilo se elemenata, koji nisu bili pravi masoni, elemenata kojima je etika, – specijalno pak masonska etika bila tuđa. Uz oportunitet i želju za čisto nacijonalnim radom, bila je baš potonja okolnost glavnim uzrokom, što su se svojedobno odelila neka braća i utemeljila novu l. (Vrhovac), sa nakanom, ne samo da visoko drže barjak masonske etike, već da pomognu, da se čisti iz naših redova kukolj, koji se je dobro bio nabrao. Kroz ratno doba bio je žalibože svaki rad te braće u tom pravcu onemogućen... Ako je koji od br. na početku rata mogao da bude u bludnji, te pristajao (odobravao postupak) uz centralne vlasti, – priznajem, da se može naći koja manja i veća isprika. Ali kad neko živi u zemljama Jugoslavije, koja je vodila herojsku borbu za svoje ujedinjenje i oslobođenje, – i kad gledajući i proživljujući kroz pune 4 i 1/2 godine sva uništavanja, grozote i progone, inscenirane i provađane sistematski od centralnih vlasti, proti jadnog naroda Jugoslavije, tada takav čovjek ne može i ne sme da ostane i dalje u masonskim redovima, jer to je ne samo nemasonski, to je sramotno! Ime Hrvat rabilo se je u antislavenske, specijalno antijugoslavenske svrhe i bilo je od mnogih i mnogih kao znak lojalnosti vis a vis Austrije. Zar nije za svakog pravog Hrvata masona uvreda, ako jedan mason ustvrdi, da je on Hrvat ali ne Slaven?! Ta što li se nije već podnjelo i pokrilo sa tim bednim imenom! Ja dakle kao Jugoslaven – Hrvat, a nadasve mason, tvrdim, da svaki onaj mason, koji je nastanjen i živio u Jugoslavenskoj zemlji, a koji se je za celog rata i to dok se ratna sreća nije počela okretati priznavao pristašom centralnih vlasti, dotično odobravao njihov postupak – eo ipso već time prestao biti masonom.«[398]

Kao rezultat ove borbe na sastanku lože *Ljubav bližnjega* dne 2. siječnja 1919. »brisano je« 11 članova.[399] Od njih devetorica ostala su »bez krova«.[400] Među tom devetoricom bilo je najviše Židova, izbačenih »iz masonskih aktivnih redova radi pripadnosti Mojsijevoj vjeri«.[401]

---

394 Prilozi uz *Promemoria,* s. 31–32.
395 *Šestar*, VI/1927, 1, 5.
396 *O 'suspenziji'* *Prometej*. Zagreb, 1927, s. 34.
397 *Glasnik*, II/1926–27, 1, 3.
398 *Prilozi uz »Promemoria«...*, ibid., s. 23–27.
399 *Glasnik*, II/1927, 5, 100. Neki su tvrdili, »da 15 Braće s ispravnim certifikatima o pokriću nisu mogli doći ni u jednu ložu«. (Prilog Šestaru br. 11–12 za god. 1926, s. 6).
400 *Šestar,* VI/1927, 1, 15.

Dne 11. siječnja 1919. održana je opća konferencija, kojoj su prisustvovali članovi svih triju hrvatskih loža. O ovom važnom događaju u povijesti hrvatskog masonstva sastavljen je slijedeći:

»Zapisnik opće konferencije od 11. siječnja 1919.
Br. st. zamj. Mihalić od lože »Ljubav bližnjega« otvara konferenciju te pozdravljajući sve prisutne saopćuje, da je od vlade stigao odpis, kojim se odobrava promjena pravila. Poziva tajnika da pročita ove promjene, koji ih pročita. Pošto je time omogućen osnutak velike lože, to se najprije predlaže na prihvat slijedeći

Predlog:

Starješina slob. zidara majstora članova pravih i potpunih zidarskih loža »Ljubav bližnjega« Or. Zagreb, »Budnost« Or. Osijek i »Maksimilijan Vrhovac« Or. Zagreb, sakupljena u ložinskoj zgradi u Mošinskovoj ulici br. 22 u Zagrebu zaključuje jednoglasno, da osniva samostalnu hrvatsku ložu pod imenom »Matica loža k ljubavi bližnjega« sa sjedištem u Zagrebu. Na ovaj predlog iznosi br. Joković protupredlog, da se osnuje odma jugoslavenska velika loža, a ne samo hrvatska, sa dodatkom, da se novo osnovana vel. jugoslavenska loža čim to prilike dopuste u Srbiji, stavi u sporazum sa vel. srp. ložom »Pobratim« u svrhu, da se ujedine sve lože na teritoriju jugoslav. države. Na ovaj protupredlog se razvija debata u kojoj sudjeluju Dr. Tom. i Dr. Pop. za protupredlog, a Dr. M. i Pl. opet misle, da obzirom na prilike u Srbiji još nije zato nastupilo vrijeme, a naročito da se ne prejudicira stanovništvu vl. srpske lože, koje nam nije poznato. Iza toga stavljeno je na glasovanje, da li se protupredlog Dra Jokovića prihvaća. Protupredlog Dra. Jokovića se prihvaća sa dodatkom. Iza toga čita tajnik predlog glede prihvata konstitucije. Predlog se prihvaća. Iza toga zaključuje predsjedatelj konferenciju.
V. Badalić v. r. Dr. Mihalić v. r.«[402]

Prema »arhitektonskoj ploči od 11. siječnja 1919.« na konstituirajućoj skupštini *Matice lože K ljubavi bližnjega* dne 11. siječnja god. 1919. sakupiše se slijedeći: Adolf Rosenfeld, iz lože *K ljubavi bližnjega* u Zagrebu, Dušan Vranešević i Mosin Klein oba iz lože *Budnost* u Osijeku, Davorin Trstenjak i Roko Joković oba iz lože *Maksimilijan Vrhovac* u Zagrebu, te majstori, pomoćnici i šegrti ovih loža kao i članovi loža iz drugih orijenata. Sjednici je predsjedao Adolf Rosenfeld, koji je proglasio kao zadatak ove skupštine »konstituiranje hrvatske velike lože« na način, da na ovoj skupštini pravo glasa imaju samo majstori iz loža *Ljubav bližnjega*, *Budnost* i *Maksimilijan Vrhovac*. Predsjednik je pozvao tajnika, da pročita promjene pravila, koja su odobrena rješenjem povjerenika Narodnog vijeća SHS za unutrašnje poslove Hrvatske i Slavonije od 24. studenoga 1918. Skupština je zaključila, da će ova pravila biti »prvi temeljni zakon Konstitucije Velike lože... Predsjedatelj poziva br ∴ tajnika, da pročita predlog glede osnutka samostalne vel. lože. Tajnik čita slijedeći predlog pripravnog odbora za osnutak samostalne vel ∴ lože: »Skupština slob ∴ zidara majstora članova pr ∴ i ptp ∴ zid ∴ loža 'Ljubav bližnjega' Or ∴ Zagreb, 'Budnost' Or ∴ Osijek i 'Maksimilijan Vrhovac' Or ∴ Zagreb, sakupljena u ložinskoj zgradi u Mošinskoj ulici 22. u Zagrebu zaključuje jednoglasno da osniva samostalnu Jugoslavensku Veliku ložu pod imenom 'Matica Loža K Ljubavi Bližnjega' sa sjedištem u Zagrebu. Podjedno se zaključuje, da se odma čim prilike u Srbiji dopuste stupi sa Vel ∴ ložom 'Pobratim' u sporazum u svrhu da se ujedine sve lože na teritoriju jugoslavenske države... Prijedlog prihvaća se jednoglasno i sa odobrenjem.« Za velikog meštra izabran je s 49 glasova Adolf Mihalić. Na kraju je veliki meštar proglasio, da je Matica loža Ljubav bližnjega konstituirana. U zapisniku je posebno konstatirano slijedeće: »XII. Pošto je usljed osnutka vel ∴ lože pod imenom ‚Matica loža k Ljubavi bližnjega'

---

[401] Glasnik, II/1927, 3–4, 56.
[402] Mihalić, Rukopis, ibid., s. 4

prestala bitisati loža 'Ljubav bližnjega', postali su članovi potonje slobodnima pa će pristupiti osnutku novih loža. Obzirom na to zaključuje skupština na predlog bta ∴ vel. meštra: neka se savezno vijeće ovlasti, da one lože koje će se unutar roka od 2 mjeseca konstituirati iz sredine članova bivše lože 'Ljubav bližnjega' uvrsti među lože utemeljiteljice...«[403]

Na ovoj skupštini bilo je nazočno iz lože *Ljubav bližnjega* 35 majstora, iz lože *Budnost* 8 majstora, a iz lože *Maksimilijan Vrhovac* 11 majstora, dakle, 54 brata majstora, a osim njih i 10 braće nižih stupnjeva i jedan brat gost iz jedne američke lože.[404] Pristaše teze, da loža *Ljubav bližnjega* nije 11. siječnja 1919. prestala opstojati pozivaju se na *Konstituciju* ugarske *Simbolične Velike lože*. To su oni obrazložili ovako:

»Ta konstitucija u članu 86. VII. temelj. zakona propisuje, da bar 3 majstora moraju podnesti pismeni predlog za uspavanje Lože. Nakon toga imaju se održati 2 Rada na koja imaju posebno biti pozvani svi članovi Lože: u prvom Radu ima Loža zaključiti o tome, je li predlog trojice majstora o uspavanju opravdan, a u jestnom slučaju imaju se sva bća. pozvati na drugi Rad, t. zv. Rad za uspavanje, Pa i na tom Radu za uspavanje ima 7 majstora pravo, da spreči uspavanje Lože. – Međutim u stvari 'Ljubavi Bližnjega', nije podnesen pismeni predlog za uspavanje niti su održana 2 Rada nego samo jedan Rad, a i na taj Rad nisu bila sva bća. pozvana. Tako se dogodilo, da je na Radu od 16. 1. 1919. bilo prisutno 11 bće., koji su zaključili, da davaju redovno pokriće 65–ici bće., koja nisu ni tražila pokrića. A ni taj zaključak nije bio jednoglasan, iz čega je jasno, da je posve neznatna manjina odlučila o sudbini ogromne većine i o sudbini same Lože i njezine imovine. Pa i na tom sastanku nije stvoren zaključak o uspavanju Lože, kako bi to imalo uslijediti po konstituciji i masonskim običajima, nego je zaključen razlaz društva. Po masonskim načelima dakle Loža, koja nikad nije uspavana, postoji i danas tim više što je bila osnovana za vječna vremena. Ona postoji i po profanim zakonima, jer ne samo da se postupak, koji je doveo do zaključka o razlazu, kosi sa profanim zakonima, nego razlaz nije niti javljen oblastima. – Br. F. ističe dalje i to, da je to bio razlaz ad hoc t.j. u svrhu osnutka Vel. lože 'K Ljubavi Bližnjega', no kako je ta svrha prestala fuzioniranjem zagrebačkih Loža sa beogradskima u Veliku Ložu 'Jugoslavija', nema nikakova razloga, da naša Loža nebi nastavila svoje Radove pod svojim starim i pravim imenom. Spominje, da bi se Loža mogla uskrisiti i onda, kad bi i faktično bila uspavana, no pošto u istinu nije nikada bila uspavana, može bez daljnjega nastaviti Radove. Navodi primjer, kako je i jedna druga zagrebačka Loža za vrijeme rata bila prestala raditi, o čemu je dapače obavijestila i Veliku Ložu Ugarsku, pak je ipak poslije rata bez daljnjega nastavila svoje Radove.«[405]

Posebno se isticalo, da loža *Ljubav bližnjega*, prema pozitivnim masonskim i prema poznatim profanim propisima, nikada nije bila »uspavana«. Navodilo se, kako je bilo potrebno, da jedna kvalificirana većina donese zaključak o raspuštanju lože i da se takav zaključak javi vlastima, a to nije učinjeno. »Zaključak je o razlazu donesla jedna šestina članova (11 članova od 67), a taj zaključak nije nikada javljen vlastima.«[406] Pobornici ovoga stajališta pozivali su se i na činjenicu, da je 16. siječnja god. 1919. održan redoviti rad u loži *Ljubav bližnjega* na prvom stupnju, »u kojemu dapače je loža donijela važnih odluka o svojoj imovini i o svom razlazu«.[407]

Odmah pošto je bila osnovana nova *Velika loža* nastavljene su borbe u hrvatskom masonstvu: »Čim je bio fait accompli stvoren, počeo je rad nevidljive ruke. Na gore skiciranu bučnu predigru slijedila je sada tragedija u više činova. U tajnim konventiklima rešetale se listine sve braće, braća se nametnuše ispitivačima braće, braća se učiniše sudijama braći. Bez

---

403 Ibid., s. 6–8.
404 *Osnutak Velike lože Srba, Hrvata i Slovenaca »Jugoslavije«. Šestar*, I/1921, 2, 10–11.
405 *Glasnik*, II/1926, 1, 4.
406 *Istorijat lože...*, ibid., s. 10.
407 Ibid., s. 7.

mandata, mimoilazeći konstituciju, sastaviše ovi imenik onih članova, koji bi bili vrijedni da ostanu u savezu, ostali pako budu jednostavno izlučeni i prepušteni svome udesu. Nije se uvažavalo, da su to bili požrtvovani dugogodišnji, besprikorni privrženici saveza, a među njima da je bilo svjetlosti bivše lože 'Ljubav bližnjega' – Postojaše reservatio mentalis, da ovoj izlučenoj braći, kod eventualnog utemeljenja druge nove radionice pristup osujete ili barem oteščavaju, dok se osnutku lože 'Grof Ivan Drašković' nije stavljalo nikakovih zapreka. ...U ime one braće, koja kod osnutka lože 'Grof Ivan Drašković' nisu uzeta u obzir, obratilo se je sedmero braće molbom na savezno vijeće za osnutak treće lože u Zagrebu. Ova je molba povraćena motivacijom, da se među potpisanima nalaze imena neke osumnjičene braće. Tko ih je osumnjičio i zašto? Koji je forum podigao tužbu? Gdje su preslušani ovi osumnjičeni, gdje je iskaz svjedoka? Druga je molba bila predana sa novim potpisima, i opet je vraćena natrag, i opet neki potpisi nisu primljeni. Ovdje treba da se naročito naglasi, da nijedan od 'osumnjičenih' nikad nije bio pod optužbom, nije bio nikad preslušan, nijedan od njih ne znade, o čemu se zapravo radi. Nijedna loža, niti savezno vijeće nije nikada smatralo potrebnim postupati u smislu konstitucije spram ovih osumnjičenja, kako bi s jedne strane optužene stavili među stupove, da se istinitost ispostavi, ili pak da se s druge strane povuče na vidjelo onaj skup braće, koji je bezrazložno osumnjičio i time rastrovao harmoniju i smetao redoviti rad u ložama. Nakon tog dvokratnog odbijanja molbe, što se veoma bolno dojmilo braće, bilo bi naravno i pojmljivo, da se je odustalo od daljnjeg moljakanja. Ali braća smatrala su osnutak treće lože masonskom dužnošću, pristup u novu ložu nekom satisfakcijom, isto tako smatrala je loža 'Grof Ivan Drašković' jednodušno svojom zadaćom da istupa u prilog braće, kojima je učinjena nepravda. Konačno pobijedio je masonski ideal i ljubav spram kr. umjetnosti. Došlo je do odluke, da se obrati na savezno vijeće trećom molbom sa potpisima samo ovakovih članova, gdje uopće nije moglo biti prigovora. Ova molba riješena je time, da se treća loža u Zagrebu *zasada* nema osnivati (Dopis br. 88 od 11. IX. 1919.)«[408]

Dne 23. siječnja god. 1919. nova loža *Ivan grof Drašković* održala je svoj prvi rad pod vedrim nebom, na kojemu je zaključen osnutak lože i izabrano provizorno činovništvo. *Velika loža* udovoljila je dne 29. siječnja god. 1919. molbi ove lože. Poslije toga ova je loža konačno, 6. veljače god. 1919, konstituirana. Osvjetljenje lože obavio je veliki majstor A. Mihalić dne 28. ožujka god. 1919. u prisutnosti članova Saveznog vijeća i članova loža *Vrhovac, Pobratim i Šumadija*.[409]

Zbog zaključka, da se raspusti loža *Ljubav bližnjega,* bilo je više nezadovoljnika među hrvatskim masonima: »Protestovao je br. Ignj. F., a bilo je i drugih nezadovoljnika, no i ovi su svi naposljetku popustili, pošto su držali, da se radi o jednom visokom masonskom i nacionalnom cilju. S druge strane istinita je tvrdnja brošure, da bća., koja su poslije potpisala molbe za reaktiviranje lože Lj. Bl., nisu protestovala protiv zaključka o prestanku lože Lj. Bl., na samoj konstituanti Vel. Matice Lože, a nisu protestovala za to, što je na toj konstituanti bilo zaključeno i to, da svi *bivši članovi Lože Lj. Bliž. mogu pristupiti osnivanju novih loža*. To je bilo izrečeno za sve članove bez ikakovih izuzetaka. No usprkos tako svečanomu obećanju jedne glavne skupštine jedne Vel. Lože nije nekojoj bći. (njih oko 20) poslije bilo dozvoljeno osnivanje novih loža. Ta bća. obraćala su se na Vel. Maticu s molbom, da im dozvoli osnutak lože pod imenom 'Jednakost', no bila su odbijena. Poslije su se ta bća. ponovno obratila na V. Maticu L, za osnutak nove lože 'Sloboda, Jednakost i Bratstvo', no opet bez uspjeha. Ova molba bila je ustupljena V. L. SHS Jugoslavija, no ova je odgovorila, da se za sada *nema osnivati* treća loža u Zagrebu. U cijelom masonskom svijetu vlada pravilo, da se ima podupirati osnivanje novih i reaktiviranje starih loža. Samo u našoj zemlji se to sprečavalo. Međutim zaključak, da je loža Lj. Bl. prestala bitisati, nije imao drugog značenja

---

[408] Prilozi uz Promemoria,... ibid., s. 32–33.

[409] Dr. F.(ranjo) H.(annaman),  *Ivan grof Drašković, Or. Zagreb,* Šestar, XV/1936, 1–2, 12–13.

nego to, da se loža Lj. Bl. neće reaktivirati, dogod postoji Vel. Matica Loža sličnoga imena, što je posve razumljivo.«[410]

Pokušaj osnivanja lože u Zagrebu pod imenom *Jednakost* nije uspio. »Kad je naime molbom od 27. januara 1919. jedna grupa članova Lože 'Ljubav Bližnjemu' prijavila osnivanje Lože 'Jednakost', stali su u Saveznom Vijeću Velike Lože 'Ljubav bližnjemu' članovi Lože 'Vrhovac' osporavati nekoj braći ove grupe masonsku kvalifikaciju. Riješenje ove molbe najprije je suspendovano, a Tablom 10. maja 1919. broj 85. saopćeno je dotičnoj braći, da protiv trojice od njih postoje prigovori, tako da se molba odbija. Ova su braća odmah 14. maja 1919. reproducirala molbu bez osumnjičene trojice, dočim su molbu sada supotpisala druga uzorna braća među njima brat R., starešina Lože 'Ljubav bližnjemu', koji je kao takav u isto doba bio prijavljen kod redarstva. Opet se braća od Lože 'Vrhovac', naročito brat Dr. J. usprotiviše ovom osnivanju. U sastanku Saveznog Vijeća od 30. maja 1919. pročitao je brat Dr. J. ekspozej. (Bt. Dr. J. zaveo je tadašnjeg Govornika Velike lože 'Ljubav bližnjemu' Bta T., da supotpiše ovaj ekspozej, – no Bt. T. je ovo kasnije požalio i kao Vel. Besednik Velike Lože SHS 'Jugoslavija' radi toga optužio bta. Dr. J... O tome se diskutovalo u sastanku od 2. juna 1919. na osobito dramatski način. Brat Dr. J. ostao je kod toga, da se slobodno zidarstvo bezuvjetno pročisti. Brat Dr. K. podnio je svoj prosvjed proti tome ekspozeju... Braća drugih Loža, koja su bila kandidovana za Velike Časnike nove Velike Lože, redom otklanjaju sve časti, kako bi zadržali odrešene ruke u svrhu suzbijanja načela ekspozeja Lože 'Vrhovac'. Predlaže se čak, da se odgodi konstituisanje nove Velike Lože. Konačno je odlučeno, da se ipak provede konstituisanje nove Velike Lože, a onda se njoj odstupi na riješenje molba za osnivanje treće Lože u Zagrebu. U smislu ovoga zaključka predložena je molba od 14. maja 1919. s opširnim izvješćem Velikoj Loži Srba, Hrvata i Slovenaca 'Jugoslavija', no brat Vel. Majstor odvratio je sve ovo Tablom od 21. jula 1919.... Time je bilo ipak prepušteno likvidacionom odboru, da riješi ovu stvar, što ipak nije nikad učinio.«[411]

Paralelno s navedenim zbivanjima u Zagrebu tekao je i rad oko ujedinjenja hrvatskog i srpskog masonstva u jedinstveno jugoslavensko masonstvo. »Još u siječnju 1919. javio se je pouzdanik srpskog vrhovnoga savjeta br ∴ Jova Aleksijević, sa upitom, ne bi li se i pod kojim uvjetima mogla provesti fuzija hrvatskih i srpskih loža. Zagrebačka velika loža, nakon što je ovo pitanje potanko pretresano u saveznom vijeću sa izaslanikom srpskih loža br ∴ Aleksijevićem, stavila je ovu stvar na dnevni red već u svojem radu od 6. II. 1919.«[412]

U Beogradu je na početku veljače 1919. održana sjednica srpskog *Vrhovnog saveta.* Na toj sjednici Dušan Milićević je predložio, da se osnuje velika loža za simbolične stupnjeve. Braća su taj njegov prijedlog »dragovoljno odmah i jednoglasno bila prihvatila i donela potrebnu odluku s tim, da se to izvrši u dogovoru sa Ložama u Zagrebu i Osijeku. Kada se to rešilo braća u Beogradu, članovi Vrh. Saveta ne behu još obavešteni, da je u Zagrebu osnovana, na dan 11. januara 1919. god. Vel. Matica Loža 'Ljubav bližnjega', sa ciljem takođe da stupi u vezu sa braćom iz Beograda. Razgovori između braće iz Beograda i braće iz Zagreba završeni su vrlo brzo odlukom donetom na dan 6. februara god. 1919. da se osnuje Vel. Loža Srba, Hrvata i Slovenaca 'Jugoslavija' koja bi pod svoje okrilje uzela kako Lože u Srbiji tako i one u Hrvatskoj i sve druge koje bi se naknadno osnovale. Kako Vrh. Savet Srbije, tako i Vel. Matica Loža 'Ljubav k Bližnjemu' donele su odluke, da ispod svoje zaštite otpuste svoje simboličke radionice u svrhu da sebi osnuju novu vrhovnu masonsku vlast: Veliku Ložu Srba, Hrvata i Slovenaca 'Jugoslavija' sa sedištem u Beogradu, s tim da Vel. Matica Loža 'Ljubav k Bližnjemu' od osnutka nove Vel. Lože 'prestane bitisati'. Prva je otpustila u tu svrhu Lože

[410] *Istorijat lože ...*, ibid., s. 6–7.
[411] *Promemoria...*, ibid., s. 13–14.
[412] *Šestar,* I/1921, s. 12.

Sloga, Rad i Postojanstvo, Pobratim, Šumadija i Kosovo, a druga L. Maksimilijan Vrhovac, Ivan g.rof Drašković i Budnost.«[413]

Potrebno je napomenuti, da su navedene lože u Srbiji radile pod vlašću srpskog *Vrhovnog saveta,* koji je pripadao takozvanom škotskom obredu (s višim stupnjevima). Hrvatske lože radile su pod zaštitom ugarske *Simbolične Velike lože* po takozvanom ivanovskom obredu (sa samo tri stupnja). Srpski *Vrhovni savet,* da bi se olakšalo ujedinjenje hrvatskih i srpskih loža, složio se s time, da srpske lože prihvate ivanovski obred, da bi se bez problema mogle ujediniti s hrvatskim ložama, koje su po tom obredu radile. Istodobno srpski *Vrhovni savet* i dalje je postojao kao posebna masonska vlast te nastavio raditi po takozvanom škotskom obredu.

Dne 6. veljače 1919. u Zagrebu je održana sjednica jugoslavenske *Velike matice lože Ljubav bližnjega.* Na toj sjednici bio je izaslanik srpskog *Vrhovnog saveta* Jovan Aleksijević, »generalni sekretar i Vel. kancelar tog Saveta«. Na dnevnom redu je bila rasprava o ujedinjenju *Vel. matice lože Ljubav bližnjega,* i loža, koje stoje pod zaštitom srpskog *Vrhovnog saveta,* u jednu jedinstvenu vrhovnu masonsku vlast, »koja će odgovarati zaključku konstituirajuće glavne skupštine jugoslavenske Vel. Matice L. 'K Ljubavi bližnjega' od 11. 1. 1919.« U debati, koja se je vodila, konstatirala su braća, da se dolazak Jove Aleksijevića posve poklopio sa željama hrvatske braće i nakon toga je donesen

»slijedeći zaključak:

I. Rukovođeni željom, da se poput narodnog i državnog jedinstva u kraljevstvu Srba, Hrvata i Slovenaca postigne i jedinstvo masona na ovoj teritoriji, sastali su se danas u Or. Zagrebu vel. časnici jugoslavenske matice L. 'Ljubavi bližnjega' u istom Or. i izaslanik Vrhovnog Saveta Srbije br. J. A. i generalni sekretar i vel. kancelar istoga Saveta, pa su donijeli i potpisali ovu

REZOLUCIJU

Jugoslavenska Vel. Matica L. 'K ljubavi Bližnjega' u Or. Zagrebu sa svojim potčinjenim L. L. Maks. Vrhovac', 'Grof Ivan Drašković' u Or. Zagrebu i 'Budnost' u Or. Osijeku, kao i sve L. L. u Srbiji, a na ime lože 'Pobratim', 'Šumadija', te 'Sloga, Rad i Postojanstvo' u Or. Beogradu spajaju se u novu Vel. masonsku vlast, koja će se zvati Vel. Loža Srba, Hrvata i Slovenaca 'Jugoslavija' i kreirati u Or. Beogradu. Prva skupština, koja se ima sazvati, da propiše novu Konstituciju za novu Vel. Ložu sastati će se u Or. Zagrebu, dok se imadu kasnije skupštine i prema potrebi i sjednice savez. vijeća držati izmjenice u svim Or. na teritoriju države Srba, Hrvata i Slovenaca.

II. Jugoslavenska Vel. Matica Loža 'K Ljubavi Bližnjega' pridržaje si pravo, da prigodom ujedinjenja s ložama u Srbiji po svom saveznom vijeću odluči glede prava vlasništva svoje imovine, napose ložinske zgrade.«[414]

Srpski *Vrhovni savet* svojom Arh. tablom od 5. lipnja 1919. pod brojem 133 izdao je razrješnicu svojim ložama *Sloga, Rad i Postojanstvo, Pobratim, Šumadija* i vjenčiću Kosovo, »da bi ove stupile pod zaštitu nove Vel. Lože Jugoslavije, *kao svoje buduće i jedine vrhovne masonske vlasti*«.[415] Poslije toga, dne 8. lipnja 1919. u Zagrebu je održana sjednica »sav ∴ vijeća Jugoslovjenske velike matice lože Ljubav bližnjemu« u nazočnosti članova Saveznog vijeća i predstavnika srpskog *Vrhovnog saveta* Jovana Aleksijevića, Petra Šreplovića i Damjana Brankovića. Savezno vijeće je zaključilo, da se privremeno prihvati promjena Konstitucija kao temelj za daljnje poslovanje nove *Velike lože,* a definitivna konstitucija da se

---

413 *Šestar,* XIII/1934, 3–5, 65–66.

414 *Prilozi uz Promemoria...,* ibid., s. 16.

415 Dušan Milićević, *Saveznom vijeću od 30. oktobra 1932. po 10. tač. dnevnog reda* (Izvještaj), s. 3. Kopija u privatnom posjedu.

poslije izradi i predloži slijedećoj velikoj skupštini na odobrenje. O *Matici loži Ljubav bližnjega* zaključeno je, poslije rasprave, slijedeće:

»Povela se rasprava o likvidiranju imovine Matice □ Ljubav bližnjemu, te je zaključeno, da se do 30. juna t. g. zaključe tekuće uplate, a od 1. Jula da se prenesu na novu vel ∴ □ Uprava imovine matice □ Ljubav bližnjemu povjerava se dosadanjim članovima saveznoga vijeća Jugoslovenske velike matice □ Ljubav bližnjemu, koji će iznijeti shodan predlog glede uređenja tog pitanja. Br ∴ Aleksijević sjeća bbr ∴ na zasluge bivše □ *Ljubav bližnjega,* koja je zaista matica masonstva u Hrvatskoj, pa bi želio da to ime ne iščezne. Preporuča bbr ∴ na razmišljanje, kako bi se ovo ime ipak sačuvalo. Slijedi rasprava o prestanku Jugoslovenske vel ∴ matice □ Ljubav bližnjemu i otpust □ Budnost, Maks. Vrhovac i Ivan grof Drašković, koje bi sa ložama u Srbiji stupile u zajedničku vezu. Veliki Or ∴ srpski razriješio je svoje lože, isto imali bi i mi učiniti. a sve otpuštene lože, sklopile bi novi vez i ustrojile novu vel. □ pod imenom Velika □ S. H. S. 'Jugoslavija' sa sjedištem u Or ∴ Beogradu. Nakon izmjene misli bude zaključeno razriješiti sve hrvatske lože, da se uzmognu ujediniti sa srpskim ložama u jednu jedincatu vrhovnu vlast.«[416]

Na svečanom radu jugoslavenske *Matice lože Ljubav bližnjega* dne 9. lipnja god. 1919, koji je otvorio veliki meštar Adolf Mihalić, prisutna su braća prihvatila njegov prijedlog, da *Velika matica loža Ljubav bližnjega* otpusti ispod svoje vlasti lože *Maksimilijan Vrhovac* i *Ivan grof Drašković* u Zagrebu te *Budnost* u Osijeku s pravom, da se i te lože stave pod zaštitu nove *Velike lože SHS 'Jugoslavija'* »kao svoje buduće i jedine vrhovne vlasti, a vel ∴ □ Ljubavi bližnjemu, koja je bila samo privremeno osnovana, da se utrne«. Taj zaključak prihvaćen je od nazočne braće tako, da se likvidacija *Velike lože Ljubav bližnjega* ima provesti dne 1. srpnja god. 1919, a odluka o toj likvidaciji i daljnjem raspolaganju imovinom te lože prepuštena je dosadašnjem *Saveznom vijeću* te lože kao likvidacijskom odboru. Tada se pristupilo izboru velikog meštra nove *Velike lože SHS 'Jugoslavije'.* Na taj prijedlog Adolfa Mihalića aklamacijom je izabran na tu dužnost Gjuro Weifert. Poslija toga izabrani su, prema »međuložinom« sporazumu, članovi nove *Velike lože.* Izabrani su i članovi *Saveznog vijeća nove Velike lože*. Na koncu je novoizabrani veliki meštar svečano proglasio konstituiranje *Velike lože SHS 'Jugoslavija.'*[417]

I poslije likvidacije jugoslavenske *Matice lože Ljubav bližnjega* nastavljen je sukob u hrvatskom masonstvu. »Braća proti kojoj nisu bili izneseni nikakovi prigovori, podnijela su napokon 14. oktobra 1919. Velikoj Loži Srba, Hrvata i Slovenaca 'Jugoslavija' posebnu molbu za dozvolu osnivanja Lože 'Sloboda, Jednakost i Bratstvo'. Ma da su izaslanici Lože 'Drašković' obećali krepko podupirati ovu stvar na sastanku Saveznog Vijeća, odlučeno je da se u Zagrebu uopće nema osnovati i treća Loža. Do ovog zaključka moglo je doći samo uslijed otpora Lože »Vrhovac«, koja se sada postavila na stanovište, da se u Zagrebu nema povećati broj Loža, kada nije više mogla iznijeti ličnih prigovora. Sve je ovo u diametralnoj opreci sa stvorenim odlukama kod osnivanja Velike Lože 'Ljubav bližnjemu' i s masonskim načelima. Brat R.(osenfeld) upravio je ovim povodom u oči narednog sastanka Saveznog Vijeća 'Promemoria' na brata Vel. Majstora. Na ovo nije uslijedilo nikakovo rješenje. Nije potvrđen niti primitak ovoga dokumenta, koji je dostavljen adresatu dne 24. marta 1920.«[418] Adolf Rosenfeld koji je sudjelovao u obustavi rada lože *Ljubav bližnjega* i u osnivanju *Velike lože* u uvjerenju, da to ima formalno tehničko značenje, »bolno se je razočarao, kada je doživio, da se baš njemu i nekolicini braće nije dozvolilo da se u Or. Zagrebu osnuje treća

---

[416] Mihalić, *rukopis,* ibid., s. 11–12.
[417] Prilozi uz *Promemoria,* ibid., s. 19.
[418] *Promemoria...,* ibid., s. 14.

Radionica pod imenom 'Sloboda, Jednakost, Bratstvo', ma da se upravo on lično eksponirao i odrešito zauzeo za ovaj osnutak«.[419]

Tako je *Velika loža matica Ljubav bližnjega* odbila molbu za osnutak lože pod nazivom *Jednakost,* a *Velika loža Jugoslavija* odbila je molbu braće za osnivanje lože *Sloboda, Jednakost i Bratstvo*. »Nakon toga, što su opetovane molbe bće, za osnivanje novih Radionica bile odbijane, mogao se taj grijeh reparirati jedino reaktiviranjem lože Lj. Bl. To su nakon dugih sporova sve zagrebačke lože bez iznimke i uvidjele; sve su zagrebačke lože naposljetku prikazale pripravnost da se nepravda reparira, no Vel. L. je to spriječavala.«[420]

*Velika loža SHS Jugoslavija* u Beogradu notificirala je svoj osnutak svim velikim orijentima i velikim ložama posebnom deklaracijom, u kojoj je javljeno slijedeće: »Na 9. lipnja 1919. održana je u Or. Zagrebu vanredna skupština sviju Loža Srba, Hrvata i Slovenaca. Sve ove Lože, nakon što su primile redovan otpust od odnosnih svojih Vlasti, – one koje su bile pod zašt. Vrh. Sav. Srbije, kao i one, koje su bile pod zašt. V. L. Ugarske, – proglasile su: 'Veliku Ložu Srba, Hrvata i Slovenaca Jugoslavija' sa sjedištem u Or. Beogradu, prestolnici Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca. Saopćujući Vam ovaj čin čast nam je predložiti Vam trojni predlog koji slijedi, da uzmognete odabrati svoga Vel. Predstavnika kod Velike Lože Srba, Hrvata i Slovenaca. Kod ove Vas zgode, molimo, da nas izvolite staviti u isti položaj, da imenujemo svoga Vel. Predstavnika kod Vas.«[421]

U gornjem dokumentu *Velike lože SHS Jugoslavija* iz nerazjašnjivih razloga prešućeno je osnivanje, odnosno postojanje *Matice Velike lože ljubav bližnjega* u Zagrebu, pod čijom je zaštitom osnovana loža *Ivan grof Drašković*. Ta Velika matica loža dala je svojim područnim ložama *Maksimilijan Vrhovac, Ivan Drašković i Budnost* redovito pokriće, da bi se osnovala sadašnja *Velika loža SHS Jugoslavija* u Beogradu. Nije to dakle učinila niti je to mogla učiniti V. L. Ugarske.[422]

Pokušaj smirivanja sukoba među hrvatskim masonima u Zagrebu očitovao se u osnivanju lože *Pravednost.* Ta loža postavila je kao svoj drugi zadatak »udovoljenje pravdi pogledom na onu braću, kojoj se danas krati pristup u radionicu«.[423] Ovu su ložu osnovali neki članovi iz lože *Ivan grof Drašković,* kojima su se pridružili i neki članovi bivše lože *Ljubav bližnjega,* koji su poslije ukinuća ove lože ostali »bez krova«, Loža *Pravednost* dobila je provizornu dozvolu za rad od Saveznog vijeća 13. lipnja 1920, a konstituirana je 14. rujna 1920. Njezin je rad konačno dopušten na glavnoj skupštini *Velike lože* u Osijeku 13. ožujka god. 1921 Loža je bila »posvećena« 12. travnja 1921.[424] Očito je, da je ovom odugovlačenju definitivnog odobrenja ove lože bila svrha, da se ispitaju rezultati njezine privremene aktivnosti.

*****

Na vrhu jugoslavenskog masonstva stvarno se nalazio nekadašnji *srpski Vrhovni savet,* koji je god. 1919. postao *Vrhovni savet Srba, Hrvata i Slovenaca.* Njegovi članovi bili su tada i slijedeći pojedinci: Gjuro Weifert, Jovan Aleksijević, Petar Šreplović, M. D. Kliedis, Dušan Milićević, Dimitrije Janković, Damjan Branković, M. Antonović i Sreta J. Stojković.[425] (Broj članova masonskih vrhovnih savjeta ograničen je na najmanje 9 i na najviše 33 člana).

---

[419] *Glasnik,* II/1927, 10, 172.
[420] *Istorijat lože...,* ibid., s. 11.
[421] *Glasnik,* II/1926, 2, 37–38.
[422] *Glasnik,* II/1926, 2, 39.
[423] *Nacrt programa za rad  Pravednost*. Zagreb, s. 10.
[424] *Šestar,* I/1921, 1, 8.
[425] *Šestar,* V/1926, 1–2, 24.

Suvereni veliki komander bio je Gjuro Weifert, inače Veliki majstor *Velike lože SHS Jugoslavija.* Veliki kancelar i veliki tajnik *Vrhovnog saveta* Jova Aleksijević bio je izabran god. 1919. za velikog tajnika *Velike lože SHS Jugoslavija.* U časništvo *Velike lože SHS Jugoslavija* bili su izabrani i drugi članovi *Vrhovnog savjeta* (na pr. Dušan Milićević za prvog Velikog nadzornika, Petar Šreplović za velikog rizničara i t. d.).[426] Već se iz ovog podatka vidi, da je vrhovna vlast bila koncentrirana na jednom mjestu, odnosno u rukama istih pojedinaca. U hrvatskom masonstvu ova se činjenica otvoreno zamjerala sa slijedećim obrazloženjem: »Vel. Loža k Ljubavi Bližnjega morala je osnutkom Vel. Lože Jugoslavije prestati, dok Vrhovni Savjet postoji dalje i danas. Taj Vrhovni Savjet, u koji bća. s ove strane Save i Dunava do danas nemaju pristupa, nije s Vel. Ložom Jugoslavijom sklopio nikakova ugovora o uzajamnim odnosima i o različnim sferama djelovanja obih organizacija, dok svi znaci govore za to, da Vrhovni Savjet na dominantan način vrši ingerenciju na rad i pravac Vel. Loža, a ima za to i pozitivnih izjava iz usta samih članova Vrhovnoga Savjeta. Možemo to zaključivati iz raznih momenata; uzmimo poznatu agresivnost nekih velikih časnika Vel. Lože, koji su ujedno članovi Vrh. Savjeta; isti funkcionari, koji su na čelu Vrh.Savjeta, nalaze se i na vrhovima Vel. Lože, u kojoj vode glavnu riječ; Vel. Loža radi u zgradi Vrh. Savjeta, a da nije s njime sklopila nikakovoga najamnoga ugovora, nego je i u toj stvari posve ovisna o volji Vrh. Savjeta. U tom nerazjašnjenom odnošaju obih organizacija, u toj supremaciji Vrhovnoga Savjeta ležat će, mislim, i uzrok, zašto nam je držanje Vel. Lože često tako nerazumljivo, izgleda mi, da duh i pravac Velikoj Loži diktira Vrhovni Savjet, jedna organizacija izvan same Vel. Lože, jedna organizacija, u koju nemamo uvida i čiji su nam ciljevi nepoznati. U tome će ležati i razlog, zašto Vel. Loža ne uvažava argumente, nego pozna samo jedan argumenat: pozivanje na disciplinu, kojoj se imamo podvrgavati. Poriče nam se svako pravo, da prosuđujemo rad Vel. Lože; svaka kritika toga rada, ma kosio se on i s našim uvjerenjem, smatra se povredom subordinacije i kršenjem discipline. Imamo se bez ispitivanja pokoravati intencijama Vel. Lože, i ako su nam te intencije nepoznate. Mi imamo slijepo slušati kao da smo članovi reda družbe Isusove, a ne masoni i slobodni inteligenti. U takovim prilikama ne možemo naš položaj u Vel. Loži osjećati kao blagi lanac bratstva, nego kao okov, koji nas sapinje intelektualno i moralno.«[427]

Nedugo poslije ujedinjenja, i to 29. studenoga god. 1920, Aleksijević je poslao iz Beograda dopis nekim pojedincima u Zagrebu (na primjer, Veljku Tomiću), da su zbog svojih velikih zasluga za slobodno zidarstvo uzdignuti na godišnjoj skupštini *Vrhovnog saveta* od 23. studenoga 1920. istovremeno na 18, 30 i 33 stupanj. Tomić se, pošto je uzalud čekao više od godinu dana, da bude pozvan na rad ili inicijaciju u vezi s gornjim pismom, obratio, u svoje ime i u ime druge braće, koja su dobila pismo, prigodom jednog boravka u Beogradu bratu Jovi Aleksijeviću za razjašnjenje. Aleksijević mu je tada rekao, da je za vrijeme rata neprijatelj provalio u zgradu *Vrhovnog saveta* i odnio rituale te da se novi, koji su stigli iz Belgije, prepisuju. Drugi put je Tomiću rečeno, da rituali još nisu prepisani. Na temelju takvih isprika Tomić je zaključio, da se »tim ceduljama htjelo markirati kao da je promjena imena srpskog *Vrhovnog saveta* u *Vrhovni savjet SHS* uslijedila uz sudjelovanje bće. Hrvata i Slovenaca«.[428] Godine 1920. primio je br. M. V. u Zagrebu pismo iz Belgije, s nadnevkom 12. prosinca 1920, od brata J. D. U tome pismu ovaj poručuje loži *Drašković,* neka se što prije prihvati posla, da bi se osnovali visoki stupnjevi, ili neka se stavi pod koji postojeći *Vrhovni savjet.* Kako su neka zagrebačka braća primila gore spomenute ceduljice o promaknuću u visoke stupnjeve, postalo je pismo brata D. iz Belgije bespredmetno, jer su braća očekivala inicijativu beogradskog *Vrhovnog savjeta,* koja je, međutim, izostala.[429] Svijest u hrvatskih

---

[426] *Glasnik,* II/1926, 2, 37–38.
[427] *Glasnik,* II/1927, 3–4, 63–64.
[428] *O Suspenziji...,* ibid, s. 3.
[429] Ibid.

masona, da jugoslavenskim masonstvom vlada *Vrhovni savet*, nije nikada iščezla između dva rata. To najbolje dokazuje prijedlog lože *Ivan grof Drašković* iz Zagreba *Velikoj loži Jugoslavija u* Beogradu, da se što prije uzme u raspravljanje mogućnost, da se dvije masonske obedijencije, t.j. *Velika loža* i *Vrhovni savet Jugoslavije*, udruže u jedinstvenu masonsku vlast. Iz obrazloženja ovog prijedloga vidi se, da se »Vrh. Savetu pripisuje 'da on kako neki misle, po tvrđenju Arh. Table Lože Ivan grof Drašković, izvana vlada i upravlja nevidljivim koncima' Vel. Ložom koju je sam pomogao stvarati«.[430]

Glavna masonska baza u Zagrebu, na koju se oslanjalo vodstvo jugoslavenskog masonstva u Beogradu, nalazila se u loži *Maksimilijan Vrhovac*. Iz ove lože širilo se masonstvo u Dalmaciju i posebno u Sloveniju. Kao članovi prošli su kroz ovu ložu, između ostalih, i slijedeći istaknuti masoni: Antun Barac, Ante Bonifačić, Fran Bubanović, Ramiro Bujas, Mirko Deanović, Juraj Demetrović, Hinko (Henrik) Krizman, Tomislav Krizman, Grga Novak, Viktor Novak, Milan Prelog, Radenko Stanković, Jovan Stefanović, Srećko Šilović, Ferdo Šišić, Oskar Tartaglia, Ljubomir Tomašić.[431]

Kriza u hrvatskom masonstvu bila je tako ozbiljna, da su se ubrzo poslije ujedinjenja razočarala u jugoslavensko masonstvo, između ostalih, i dva veoma istaknuta hrvatska masona za vrijeme prvog svjetskog rata, i to Franko Potočnjak i Hinko Hinković. Franko Potočnjak, koji je god. 1917. bio imenovan članom *Vrhovnog savjeta*, pismom, koje je uputio 5. studenoga 1920. masonskoj vlasti u Beogradu, istupio je iz *Vrhovnog savjeta*. Taj svoj čin Potočnjak je ovako motivirao: »Nisam ni htio ni mogao da budem članom društva u kojemu se kubni blokovi narodne i državne konsolidacije – ne stvaraju i uziđuju već – razbijaju...«[432] A Hinković je na koncu bio postao simpatizer secesionističkog pokreta u Zagrebu, »iako u njemu nije mogao aktivno sudjelovati, jer je već bilo započelo njegovo polagano umiranje. Samo dugotrajna bolest sprečavala ga je, te nije mogao u našoj Velikoj Loži preuzeti čekić Vel. Meštra, koji mu je bio namijenjen...«[433] Hinković se god. 1920, kada se vratio u domovinu, dao afilirati u ložu *Ivan grof Drašković, iz* koje je poslije istupio s grupom osnivača lože *Pravednost*, kod čega ih je pomagao, ali nije posjećivao ni tu ložu te je i iz nje istupio god. 1927. Bez obzira na to, on je u pokretu jednog dijela hrvatskih masona u Zagrebu god. 1926. »živo sudjelovao i vazda se zanimao, kako će svršiti«.[434] Potrebno je naglasiti, što priznaje i Veljko Tomić u ovdje citiranom nekrologu, da je Hinković prije smrti postao katolički vjernik i da je u svojoj oporuci ostavio neke iznose katoličkim institucijama.[435]

Proces čišćenja u masonskim redovima u Zagrebu proveden je »do najzadnje konzekvencije«.[436] Međutim, time nije bio završen sukob. Dragutin Liebermann je 28. siječnja god. 1923. uputio dopis višim masonskim vlastima u kojemu dokazuje, da bivša ivanovska loža *Ljubav bližnjega* nije pravovaljano prestala.[437] U povodu toga prijedloga počelo se »šaputati, da brat Dr. L. nastoji 'nedostojnu' braću uspostaviti, da kani osnovati posebnu Veliku ložu, da kani staviti ložu Ljubav bližnjemu pod zaštitu italijanske Velike lože,

---

[430] Dušan Milićević, *Saveznom veću...,* ibid., s. 3.

[431] *Akt lože Maksimilijan Vrhovac u Zagrebu pod naslovom Starješinstvo i časništvo 1929. godine*. Kopija u privatnom posjedu; AJ, Fond 100, fascikla 5, inv. br. 20–22.

[432] Franko Potočnjak, *Kako izgledaju kubni blokovi*. Obzor LXIX/1928, 93, 4. F. Potočnjak izjavio je u oporuci da umire kao uvjereni mason i ateist i da ne dopušta da mu kod pogreba sudjeluje svećenik.

[433] V.(eljko) T.(omić), *Br. Dr. Hinko Hinković*. Glasnik, IV(II)/1929, 2–3, s. 89.

[434] *Glasnik,* IV(II)/1929, 2–3, 90–91.

[435] Milan Beluhan, katolički svećenik, tvrdi, da mu je Hinković prije smrti o masonstvu izjavio slijedeće: »Imponiralo mi je svojim humanitarnim cimerom framazonstvo, te sam se pridružio slobodnim zidarima, željan plemenitog rada na korist bližnjega. Kada sam upoznao njihov proračuni egoizam, ja sam ih prezreo i ostavio veleći sam sebi: Nedostojno je dra. Hinkovića da bude među ovakovom čeljadi.« (Milan Beluhan, *Obraćenje Dra. H. Hinkovića.* Zagreb, 1934, s. 26).

[436] *Prilozi uz Promemoria,* ibid., s. 42.

[437] *Prilozi Šestaru,* broj 5 za 1927, s. 5.

itd«.[438] Od god. 1924. počelo se raditi na obnovi rada lože *Ljubav bližnjega*.[439] Tako je 6. prosinca god. 1924. podnesen prijedlog za njezin ponovni osnutak.[440] Lože *Drašković* i *Pravednost,* da bi se smirila situacija, zamolile su *Veliku ložu SHS Jugoslavija* da im dopusti reaktivirati ložu *Ljubav bližnjega* u obliku lože »Steward« ili »Past-Master«, kakve su u običaju u engleskom masonstvu. Taj prijedlog se svodio na to, da se loža *Ljubav bližnjega* uskrsne kao majstorska loža, i to kao loža s posebnom svrhom da upravlja zajedničkom imovinom sviju triju zagrebačkih radionica. Ta loža ne bi imala pravo da prima nove članove, nego bi se popunjavala majstorima koji bi iz spomenutih triju loža bili u nju delegirani.[441]

Na Ivanjdan (24. lipnja god. 1925.) podnijeli su neki zagrebački masoni drugu molbu za nastavak rada u loži *Ljubav bližnjega.* U ovoj molbi braća A.(dolf) R.(osenfeld), dr D.(ragutin) L.(iebermann) i drugovi mole da ložu *Ljubav bližnjega* »uskrise«. U ovoj molbi braća su navela da mole nastavak radova lože koja je »prestala svojim radom u januaru 1919. godine time, da ju stave pod zaštitu Velike lože Srba, Hrvata i Slovenaca 'Jugoslavija' u Beogradu«.[442]

U međuvremenu došlo je do osobnog sukoba između Roka Jokovića iz lože *Maksimilijan Vrhovac* i Veljka Tomića koji je bio starješina lože *Pravednost* i »veliki besednik« *Velike lože SHS Jugoslavija.* Veljko Tomić je u rujnu 1925., podnio protiv lože *Maksimilijan Vrhovac* kojoj je pripadao Roko Joković tužbu sa 16 točaka optužnice. Kad *Velika loža* protiv Roka Jokovića, odnosno lože *Maksimilijan Vrhovac,* nije htjela povesti postupak, Veljko Tomić je odstupio s položaja »velikog besednika« s motivacijom: »Pošto nas Vel. loža neće da štiti, mi ćemo se sami braniti.« (Istodobno je i loža *Maksimilijan Vrhovac* bila podigla protiv Veljka Tomića dvije tužbe pred *Velikom ložom*, ali *Velika loža* nije ni u vezi s tim pokrenula nikakav postupak).[443]

Početkom 1926. god. 17 braće istupilo je redovitim putem iz lože *Ivan grof Drašković*, i to 11 s namjerom da osnuju ložu *Prometej,* a 3 da bi sudjelovala kod osnivanja lože *Ljubav bližnjega.* Kao razlog za osnivanje lože *Prometej* braća su navela da se žele baviti »čistom filozofskom masonerijom«. U loži *Pravednost* istodobno su 7 braće dobila pokriće da osnuju ložu *Ljubav bližnjega* i oni su pristupili navedenoj braći iz lože Ivan grof Drašković. Jedan brat u loži *Pravednost* dobio je pokriće za osnutak lože *Prometej*.[444]

Loža *Ivan grof Drašković* poduprla je molbu koja je bila upućena *Velikoj loži* da se opet oživi loža *Ljubav bližnjega.* Međutim, Savezno vijeće »nije moglo ovo pitanje da uredi radi preopterećenja«.[445] U stvari očekivalo se da se lože same sporazumiju. Međutim, pojedinci koji su htjeli nastaviti radove u loži *Ljubav bližnjega,* kad su vidjeli kako stvari zapinju, stali su na stajalište da loža *Ljubav bližnjega* nije nikad ni ugašena i da njezin kontinuitet oni nastavljaju.[446] Ovo stajalište zastupali su svi bivši članovi lože *Ljubav bližnjega* koji su u staroj loži bili majstori, a koji su nakon ujedinjenja ostali izvan masonskih redova. Ovi su članovi, pozivajući se na suglasnost jednog odsutnog brata koji je živio izvan Zagreba, a čini se, da je po nacionalnosti bio Englez, ušli dne 26. travnja 1926. u ložu *Ljubav bližnjega* s obrazloženjem da oni nastavljaju normalne radove u toj loži.[447] Ovoj braći pridružilo se 11

---

438 *Promemoria,* ibid., s. 15.
439 Mihalić, Rukopis, ibid., s. 21.
440 *Prilozi uz Promemoria...,* ibid., s. 44.
441 Ibid., s. 47.
442 Ibid., s. 50–51.
443 *O Suspenziji  Prometej,* ibid., s. 22.
444 *Prilog Šestaru*, broj 5 za 1927, s. 10–11.
445 *Šestar*, V/1926, 6, 115.
446 *Glasnik,* 2/1927, 6, 107–108.
447 Ovi su pojedinci uputili pismo zastupniku Velikog majstora Adolfu Mihaliću, kao predsjedniku Likvidacionog odbora da saopći to u odboru da prestane s radom jer su oni preuzeli upravu svoje nekretnine ponovno u svoje ruke. (Milićević Dušan-Mihalić Adolf, *Istorijat...*, ibid., s. 12).

braće koja su u međuvremenu dobila dopuštenje da formiraju ložu *Ljubav bližnjega.*[448] Poslije su toj braći nastavili pristupati i drugi stari, a sada nezadovoljni članovi lože *Ljubav bližnjega,* kao na primjer umjetnik Rudi Valdec.

Akciju ove braće poduprla je loža *Prometej,* tako da oni svoj konačni uspjeh u ovoj secesiji duguju braći iz lože.[449] Već je dne 29. travnja god. 1926. u loži *Prometej* zaključeno da se navedenoj braći, starim članovima lože *Ljubav bližnjega,* ne može zabraniti ulaz u zgradu.[450] U loži *Prometej* bilo je zakazano osvjetljenje lože za dan 31. svibnja god. 1926, ali je vodstvo te lože odlučilo da će se osvjetljenje lože otkloniti ako bi se spriječio pristup navedenoj braći iz lože *Ljubav bližnjega*.[451] Pred vlastima *Velike lože Jugoslavija* u Beogradu nalazile su se dvije molbe zaobnovu lože *Ljubav bližnjega.* Jednu molbu podnijelo je jedanaest braće koji su bili članovi loža pod zaštitom *Velike lože Jugoslavija,* a druga molba bila je od sedmorice ili stvarno šestorice braće (kako se to naglašavalo u krugovima *Velike lože*) koji nisu bili članovi nijedne lože iako su bili masoni. U međuvremenu jednoj i drugoj grupi navedene braće počeli su prilaziti i drugi masoni u Zagrebu.[452] Dne 29. travnja god. 1926. loža *Prometej* preporučila je *Velikoj loži Jugoslaviji* da prihvati formiranje lože *Ljubav bližnjega* i da bi se time u stvari demantiralo da neka braća u Zagrebu hoće formiranje posebne velike lože.[453] Situacija je u Zagrebu postala toliko napeta da je u jednom trenutku Adolf Mihalić ponudio *Velikoj loži* ostavku na položaj zamjenika Velikog majstora, od koje je odmah odustao.[454]

Dne 14. lipnja god. 1926. masoni iz dvije grupe, ukupno 21 na broju, izjavili su delegatima *Saveznog vijeća* iz Beograda da produžuju radove lože *Ljubav bližnjega,* »kao prave i potpune nezavisne lože, izabravši sebi novo časništvo; da je ta loža usvojila deklaraciju kojom moli za zaštitu Veliku ložu Srba, Hrvata i Slovenaca Jugoslaviju; da je ta deklaracija spremljena, ali je nemaju pri sebi, i da, prema tome, postaju bespredmetnim ranije podnete molbe od grupe, a također i akt od 24. maja 1926«.[455]

Dne 17. lipnja god. 1926. na temelju prethodnog odobrenja Upravnog i Saveznog Vijeća *Velike lože Jugoslavija u* Zagrebu je instalirana loža *Prometej*.[456] Međutim, u njezinoj deklaraciji na dan instalacije 17. lipnja god. 1926. istaknuto je da ne postoji nacionalno, pa tako ni jugoslavensko masonstvo, već samo masonstvo u pojedinim zemljama.[457] Takva načelna izjava bila je zapravo kritika političkog angažiranja *Velike lože Jugoslavija.* Sukob između lože *Prometej* i *Velike lože Jugoslavija* dostigao je vrhunac kada je »Veliki besednik« Damjan Branković u *Velikoj loži* 21. listopada god. 1926. napao Židove.[458] Loža *Prometej* u jednom svom aktu utvrdila je, da je na navedenoj 22. redovitoj sjednici Saveznog Vijeća u Beogradu »veliki deo članova Sav. veća govorio protivu bće Mojsijeve Vere« što su predstavnici *Velike lože* odbili kao neistinu.[459] Potrebno je istaknuti da se u loži *Prometej* nalazio veći broj hrvatskih Židova masona. Tako se toj grupi oko lože *Prometej* već prije njezina instaliranja početkom 1926. priključio istaknuti hrvatski Židov i mason Ladislav Sitzer.[460]

---

[448] Ibid., s. 19.
[449] Zastupnici akcije oko obnove, odnosno nastavka rada lože *Ljubav bližnjega* u Zagrebu isticali su da bi tih »7 ili 9 divljaka bilo pitomo« da im loža *Prometej* nije davala potporu. *Šestar,* VI/1927, 1, 15.
[450] *O Suspenziji □Prometej*, s. 9.
[451] Ibid., s. 10.
[452] *Šestar,* VI/1927, 1, 14.
[453] *Glasnik,* II/1926, 2, 21–22.
[454] *Šestar,* V/1926, 11–12, 18.
[455] *Prilog* Šestaru, br. 5 za god. 1927, s. 8–9.
[456] *Prilog Šestaru,* ibid., s. 3.
[457] *Glasnik,* II/1926, 1, 10–11.
[458] *Glasnik,* II/1927, 4, 53–58.
[459] *Šestar*, VI/1927, 1, 3.
[460] *Glasnik*, IV(II)/1929, 1, 29–30.

Na 23. izvanrednoj sjednici Saveznog Vijeća *Velike lože SHS Jugoslavija* održanoj 24. listopada god. 1926. u Beogradu brat J. W. predložio je pozivajući se na to da je divlja loža *Ljubav bližnjega* prijavila policijskoj vlasti svoga starješinu, da se ispita »ne bi li bila dužnost Sav. veća, odnosno Vel. lože, izvestiti putem nadležnog Ministarstva tu istu polic. vlast, da L. 'Lj B.' ne stoji pod zaštitom Vel. L. Jugoslavije. Ja držim da bi to bilo vrlo potrebno, da bi se na taj način poništio onaj nemasonski akt.«[461] Prijetnjom policijskom intervencijom sukob se toliko zaoštrio da je loža *Prometej* uputila *Velikoj loži* 12. studenog god. 1926. akt u kojem traži razrješenje.[462] Tada je *Velika loža* donijela akt o suspenziji lože *Prometej* u Zagrebu, ali je loža *Prometej* odgovorila na ovaj akt dne 26. prosinca god. 1926. tvrdnjom da je *Velika loža SHS* ilegalna po svom postanku i da nije osvijetljena ni od jedne masonske vlasti.[463] Dne 3. siječnja god. 1927. Weifert je potpisao dekret da se loža *Prometej* suspendira.[464] Savezno vijeće *Velike lože Jugoslavije* jednoglasno je 26. ožujka god. 1927. zaključilo predložiti godišnjoj skupštini »definitivan prestanak lože Prometej« u Zagrebu.[465] Dne 27. ožujka god. 1927. na glavnoj skupštini *Velike lože SHS Jugoslavija* odlučeno je o definitivnom prestanku lože *Prometej* odnosno da se briše iz matrikule *Velike lože*.[466]

U međuvremenu dio braće u loži *Pravednost* u Zagrebu odcijepio se od te lože i osnovao novu od *Velike lože SHS Jugoslavija* nepriznatu ložu pod nazivom *Amicitia*.[467] Tako je stvorena mogućnost da se od postojeće tri lože (*Ljubav bližnjega, Prometej* i *Amicitia*), koje nisu bile pod zaštitom *Velike lože Jugoslavija,* stvori nova *Velika loža*. Već 29. svibnja god. 1927. održana je osnivačka skupština u Zagrebu na kojoj je proglašena »Simbolička Velika loža Libertas«. Na ovoj skupštini donesena su i pravila. Skupštini je predsjedao Veljko Tomić, a perovođa je bio dr. Vladimir Rukavina. Ovjerovitelji zapisnika su bili: dr. Dragutin Liebermann i Ignjat Fischer. Delegati su bili u ime lože *Ljubav bližnjega:* Hugo Hoffman, Feliks Mikolaš, Milan Schwartz, Bogdan Nemčić. Delegati u ime lože *Prometej* bili su: Milan Vidman, Branimir Domac, Janko Koščević. Veliki župan zagrebačke oblasti u Zagrebu već je 1. lipnja god. 1927. odobrio pravila navedene velike lože.[468]

Vodstvo *Velike lože Libertas* počelo je isticati kako romansko masonstvo nije pravo masonstvo. Njezin veliki meštar postao je Veljko Tomić koji je 28. lipnja god. 1928. u Zagrebu izjavio da romanska masonerija »uopće i nije masonerija, jer romanske lože nisu *masonske* radionice nego neke vrsti politički klubovi«. Tomić je naglasio da je slobodno zidarstvo »duhovna stvar i da anglosaski tip masonstva je bliži vjeri i filozofiji nego politici.[469] Očito je da je Tomić očekivao da anglosaksonsko masonstvo prizna *Veliku ložu Libertas*. Međutim, engleska *Velika loža* priznala je aktom od 4. rujna 1930. *Veliku ložu Jugoslaviju*.[470] Izgleda, prema jednom izvoru, da je simbolična *Velika loža Libertas* osnovana pod zaštitom *Velike nacionalne majke lože Zu den drei Weltkugeln* u Berlinu.[471]

Dne 23. siječnja god. 1932. osnovana je u Zagrebu još jedna od *Velike lože Jugoslavije* nezavisna loža pod imenom *Pitagora.* To je bila mješovita muško-ženska loža osnovana na godišnjoj skupštini 23. siječnja god. 1932. Toj osnivačkoj skupštini predsjedao je Veljko Tomić, a perovođa je bila Valerija Mayerhoffer. Ovjerovitelji su bili Hotko Davorin i Jelisava

---

461 *Šestar,* VI/1927, 1, 16.
462 *Prilog Šestaru,* broj 5 za 1927, s. 3–4.
463 *O »Suspenziji«...*, ibid., s. 3–4.
464 Ibid., s. 41.
465 *Glasnik,* II/1927, 8–9, 149.
466 *Šestar,* VI/1927, 4, 69.
467 Mihalić, *Rukopis*..., ibid., s. 29–30.
468 *Glasnik,* III/1928, 1, 1–6. Usp. *Pravila »Simboličke Velike lože – Libertas«* – izvornik u IHRP Zagreb, grupa VI, inv, br. 3353.
469 *Glasnik,* III/1928, 4, 138.
470 *Šestar*, IX/1930, 9–10, 157–158.
471 Materijal njemačke obavještajne službe pisan u Berlinu 23. svibnja god. 1939, s. 4, AJ. fond 100.

Vavra. Ostali osnivači su bili: Milica Gradišnik, Mihela Šramp, Milan Reiching, Ivan Mozes, Milan Hojka, Milica Suden, Milena Šišić, Margita Schmudek. Pravila te lože odobrila je Kraljevska banska uprava Savske banovine u Zagrebu dne 10. veljače god. 1932.[472]

Masonsko vodstvo u Beogradu nijekalo je vrijednost i potrebu isticanja ezoteričnog, odnosno nepolitičkog elementa u masonstvu. »Jaču sklonost zagrebačke braće ka ezoterici, landmarkama i mistici ja potpuno razumem i objašnjavam još i tom činjenicom, što su tu sklonost naročito potencirala braća Mojsijeve vere, koja kroz svoje antičko vaspitanje primaju supstance iz kabale i biblije. Što se mene lično tiče ja sam mišljenja da je vraćanje ezoterici ruganje suvremenoj nauci i njenim nesumnjivim tekovinama. Kao što čovek nije osovina sveta i svega zbivanja u njemu, jer je psihoanaliza razbila egocentričke zablude, tako i simboli više nisu izraz sveznalaštva. To je zbir praelemenata ljudskog mudrovanja i nadmudrivanja u izlaganju nagona, niza verovanja i proročanstva. To je divna pojezija maglovitih naslućivanja u koje se mogu uživiti sanjalice, neodređeni duhovi i oni koji se plaše sadašnjice.«[473] Damjan Branković je naglašavao kako su u secesiji braće iz Zagreba određenu ulogu igrali motivi »lične sujete«.[474]

Židovi su odigrali veliku ulogu u secesiji koja je nastala u jugoslavenskom masonstvu i na taj su način bili važan činilac u stvaranju posebne hrvatske *simbolične lože Libertas.* U zapisniku lože *Prometej* s odlukom o istupu ispod zaštite *V. Lože Jugoslavija* od 11. studenog 1926. u Zagrebu napadaju se metode *Velike lože* i posebno njezino stajalište prema Židovima u Zagrebu. »Te metode kao i zabrana saobraćaja s bćom od  Ljubavi Bližnjega jednako su karakteristične za duh, koji vlada u Vel. Loži kao i ona samozvana poruka Vel. Besednika, što ju je upravio na bću. Mojsijeve vjere s ove strane Save i Dunava. Bez obzira na vjerski karakter te poruke valja ujedno konstatovati, da je to od narodnoga ujedinjenja ovamo prvi slučaj u masonskim redovima, da se javno i s oficijelne strane, a bez povoda i potrebe, pravi razlika između bće. s ove i s one strane Save i Dunava. Valja konstatovati i to, da takovo političko razlikovanje bće. nije poteklo s naše strane. Nakon te konstatacije imamo pravo ako se uopće ogradimo protiv toga, da nam se ma s koje strane dijele lekcije o patriotizmu u oči činjenice, da je ideja jugoslavenstva i narodnoga jedinstva, na kojoj je izgrađena naša država, postala i proklamirana s ove strane Save i Dunava, te da su na ostvarenju te ideje sarađivala i bća. masoni bez razlike vjera. Izjava Vel. Besednika odaje nesumnjivo neke vjerske i političke tendence, no smjernice njihove i ciljevi nejasni su i zagonetni, kao što su uopće tajanstvene i zagonetne gdjekoje geste Vel. Lože.«[475]

Loža *Prometej* prosvjedovala je protiv »unašanja verskih i političkih momenata u prosuđivanju naših masonskih čina i akcija« optužujući za to *Veliku ložu SHS Jugoslaviju,* koja je na to odgovorila »da su 'verski i politički momenti' jedno teško nasleđe koje je V. L. SHS Jugoslavija dobila od zagrebačke Bće iz ranijih vremena da i pored svega svog nastojavanja da ti momenti jednom iščeznu nije do sada zbog izvesne Bće, to mogla da postigne. *Dokaz* je tome i samo stvaranje 'nezavisne L. Lj. B.' pored svega toga što je V. L. dala odobrenje da sva Bća bez krova mogu biti primljena. Ako hoćete da ste nepristrani draga Bćo iz Prometeja, morate i sami priznati, da je na žalost, bilo među nama i takve Bće, koja nisu dopuštala da V. L. SHS Jugoslavija dođe do mira i rada i da se verski momenti više ne pominju i ne ističu.«[476]

---

[472] *Pravila društva: Opća slobodno-zidarska Loža »Pitagora« u Zagrebu.* Izvornik u IHRP, Zagreb, grupa VI, inv. br. 3357.

[473] Damjan Branković, *Svečana beseda održana na godišnjoj skupštini Velike lože »Jugoslavija« 23. marta 1930, god. u Beogradu,* s. 4.

[474] Damjan Branković, *Govori starešine slobodno-zidarske lože »Pobratim« u Beogradu,* s. 154–155.

[475] *Glasnik,* II/1926–1927, 3–4, 62.

[476] *O »Suspenziji*...«, ibid., s. 17.

Međutim, u *Velikoj loži* u Beogradu ipak se priznavalo »da ovaj rascep nije samo lične prirode«, i da je rad lože *Prometej* zasnovan na »teozofsko-metafizičkim sanjarijama« zbog čega je istaknuto da ubuduće treba ocjenjivati »i opšti mentalitet i duševnu uravnoteženost« kandidata za masonstvo.[477]

Dakako da se uz navedene motive razlaza nekih zagrebačkih masona s *Velikom ložom SHS* u Beogradu ne mogu isključiti ni nacionalne pobude. U jednom pismu koje su neki članovi *VL Libertas* uputili god. 1941. Anti Paveliću ističe se, kako je ta *Velika loža* »bila uvijek 'žarište hrvatskog rodoljublja' i da su se u njoj okupljali 'Hrvati, koji su gajili nadu u bolje dane'«. U tom pismu hrvatski masoni potpisnici pisma posebno ističu Paveliću »kako je ložu Libertas osnovao Geno Knežević, koji se kandidirao kao pristaša Hrvatske stranke prava«.[478] U ovom smislu je zanimljiv navod u dokumentu pod naslovom *Odgovor L. Prometej na poziv V. L. za povratak pod zaštitu* u kome se ističe slijedeće: »Vel. majstor je naime pred jednim zagrebačkim btom. napao svu onu zagrebačku bću., koja su urgirala rješenje pitanja Lože Ljubav bližnjega, da su separatisti i Radićevci, te da to pitanje pokreću u svrhu da osnuju zasebnu Vel. Ložu, što on nikada neće dozvoliti.«[479]

Sam Adolf Mihalić optužio je god. 1927. masone secesioniste u Zagrebu »da su već od prvog početka išli za tim da se otcijepe od *Vel. lože »Jugoslavije«*, a da su zavodili u bludnju i Veliku ložu i profanu vlast zato da dobiju na vremenu«.[480] Sama ideja o osnivanju hrvatske *Velike lože* uvelike je uzbuđivala masonsko vodstvo u Beogradu. Damjan Branković je u svom govoru od 25. ožujka god. 1928. na redovitoj godišnjoj skupštini *Velike lože SHS* izjavio slijedeće:

»U svom istorijskom značenju, zamisao osnivanja u ovom trenutku jedne zasebne Hrvatske Velike lože može se uporediti sa blasfemijom San-Stefanske Bugarske, odmerene tuđim prohtevima, koja će tek kroz bratoubilačku borbu biti postavljena na njeno pravo mesto međ južnoslovenskim plemenima. Zašto i čemu u svojim krajnjim posledicama ima da posluži ta neviteška, nebratska, pa najzad i neravna borba? Jesu li to trzaji jedne tradicije porobljenih i u veliku spasonosnu ideju pokolebanih duša, precena u slobodi poraslih snaga, plemenska požuda za prvenstvom ili vera u duhovnu prevlast? Zar zalutala braća ne vide, da se svi zastranjeni političari trezne i svesno odriču svih razlika i svake iluzije pred veličanstvom dela, koje baca u zasenak i najdrskiju maštu boraca svih vremena u našoj zajedničkoj istoriji. Zar to nije jedna nerazumna reakcija, jedna aluzija na postavljeni nam zadatak od strane M.B.M. da izradimo jedan temat o tome, kako bi se ubrzalo delo duhovnog jedinstva našeg troimenog naroda. Neka se i to zabeleži i zna, da vinovnike ovoga rascepa treba tražiti u drugom taboru, a ne kod nas. Razvitak događaja utvrdio je, da je na ovom rascepu rađeno s preumišljajem i sa zadnjim namerama.« Branković je u ovom govoru, govoreći o južnoslavenskom masonstvu, također istaknuo da se na tlu na kojemu se začela ideja ujedinjenja »sada nacionalno zakržljali potomci hoće u oblasti masonerije da povuku plemenske međe i rade na rasulu njenih snaga«.[481]

Hrvatski nacionalizam, bar u pojedinaca, u ložama koje su radile pod zaštitom *Velike lože Libertas*, morao se skrivati, pogotovo za vrijeme diktature. To prikrivanje je bilo moguće isticanjem intenzivnog zanimanja za ezoteriju, ali i činjenicom da je među tim masonima bio relativno velik broj Židova koje masonska vlast u Beogradu nije ni za vrijeme diktature mogla optužiti kao hrvatske nacionaliste, odnosno zbog protudržavnosti. U ložama pod zaštitom

---

[477] *Svečana beseda na redovnoj godišnjoj skupštini Velike slobodnozidarske lože Srba, Hrvata i Slovenaea 25. marta 1928. god. u Beogradu.* Beograd, 1928, s. 3.

[478] Jakov Blažević, *Tražio sam crvenu nit*, Zagreb, 1978, s. 179–180.

[479] *O »Suspenziji«...*, s. 32–33.

[480] A. Mihalić, *Rukopis...*, ibid., s. 28–29.

[481] Damjan Branković, *Svečana beseda na redovnoj godišnjoj skupštini Velike Slobodno zidarske lože Srba, Hrvata i Slovenaca 25. marta 1928. god. u Beogradu.* s. 2–3.

*Velike lože Libertas* mogli su, pogotovo za vrijeme diktature, biti članovi i pripadnici raznih, dakle i unitarističkih, političkih stranaka. I u nekim detaljima očituje se postojanje hrvatskog nacionalnog osjećaja koje ostalim masonima, konkretno Židovima u tim ložama, nije smetalo. U *Glasniku* lože *Ljubav bližnjega* za prosinac 1926. i siječanj 1927. navodi se kako se znak lože *Ljubav bližnjega* »nosio na *hrvatskoj* (istaknuto u izvorniku, op. I. M.) trobojnici«.[482] U *Glasniku* za god. 1929, kad je postao glasilo *Simbolične velike lože Libertas*, objavljen je nekrolog Hinku Hinkoviću, u kojem se ističe kako je »hrvatskom... narodu nestao oštrouman diplomatski i državnički javni radnik,...«[483] Taj navod je vrlo indikativan jer je u zagrebačkoj loži *Maksimilijan Vrhovac*, koja je kao vjersku dogmu zastupala ideju o narodnom jedinstvu Hrvata i Srba, bilo nezamislivo i spomenuti postojanje hrvatskog naroda.

Bilo bi vrijedno ispitati i odnos između masona iz loža pod zaštitom *Velike lože Libertas* i društva *Braća hrvatskoga zmaja,* koje društvo nije za primanje postavljalo kao uvjet katoličku vjeru.

Izgleda da se s vremenom u ložama pod zaštitom *Velike lože Libertas*, osobito poslije Aleksandrova ubojstva god. 1934, počeo u javnosti jače osjećati hrvatski nacionalni osjećaj. Zanimljivo je u tom smislu pisanje beogradskog protumasonskog i senzacionalističkog lista *Novi Balkan*, koji je između ostaloga objavio da su se u redovima *Velike lože Libertas* »okupili ekstremni frankovački i crno-žuti elementi da se sakriju masonskom maskom za svoj nevidljivi rad. Oni su kroz vezu preko Pešte tražili vezu sa ložama u Londonu i kao političku pozadinu su postavili: 'Nezavisna Hrvatska država'. U tome radu ih je izdašno pomagala peštanska masonerija.«[484] Ovo mišljenje u svakom slučaju značilo je predimenzioniranje stvarnog stanja. Neki istaknuti hrvatski intelektualci, koji su već u Kraljevini Jugoslaviji u pojedinim objavljenim popisima označeni kao pripadnici neke od loža pod zaštitom *Velike lože Libertas* (na primjer: Slavko Batušić, Julije Benešić, Josip Horvat) nisu nikada bili na ustaškim političkim pozicijama.

[482] *Glasnik,* II/1926, 1927, 3–4, 80.
[483] *Glasnik,* IV(II)/1929, 2–3, 90.
[484] *Novi Balkan*, I/1940, 19, 2.

# VIII.

# MASONSTVO I UBOJSTVO KRALJA ALEKSANDRA U MARSEILLESU

Jugoslavenski masoni gledali su Jugoslaviju kao državu, kojoj je cilj da nadzire Bugarsku i čuva mir u Srednjoj Europi i na Balkanu.[485] Što se tiče same Jugoslavije, oni su postavili sebi zadatak, da se radi na »masoniziranju nacije«. U tu svrhu masoni su ulazili, koliko su god mogli u sve grane »državne delatnosti ne ostavljajuć ni jednu važniju društvenu organizaciju van kruga našeg interesovanja i uticaja«.[486] Kao svoj program oni su isticali slijedeće: »Loža treba da uperi svoje djelovanje i u to, da po mogućnosti u sve stranke ulije *svoj* duh, *svoja* načela, *svoje* ideale. Nikad ne smije dozvoliti da se dogodi obratno, da Loža bude oruđe u rukama partijske politike ili čak da partijske strasti u njoj djeluju i odlučuju.«[487]

Masonstvo, koje je propovijedalo načelo, da su njegovi članovi slobodni u osobnom ideološkom i političkom samoodređenju, u Kraljevini SHS nikome nije dopuštalo takvu slobodu. »Prvo je i osnovno, da pojam narodnog i državnog jedinstva, izražen u jugoslavenstvu za masonstvo i u masonskom radu i u profanim redovima mora biti i ostati izvan diskusije.«[488] Dakle, jugoslavenski masoni bili su slobodni pripadati raznim političkim strankama, ali samo onima, koje su stajale na čelu narodnog i državnog jedinstva. Ovo je praktički značilo, da jedan hrvatski mason nije mogao biti član Radićeve stranke koja je predstavljala već tada najveći dio hrvatskog naroda. Vodstvo jugoslavenskih masona bilo je svjesno činjenice, da se »tek... stvara jedan južnoslovenski narod«.[489] To masonsko vodstvo smatralo je, da je upravo njegova misija da stvori jedan jugoslavenski narod. Mason Dušan Tomić uvjeravao je inozemno masonstvo, da se Hrvati, Srbi i Slovenci međusobno razlikuju kao Milanezi, Pijemontezi ili Napolitanci. On je tvrdio, da je stvaranje jugoslavenske države frapantna analogija zbivanjima prošlog stoljeća za talijansko ujedinjenje.[490] Hrvatski mason Milan Marjanović to je ovako obrazlagao: »Cilj svake pojedine nacijonalne masonerije ima da bude da svoju zemlju izgradi ili pregradi po uzoru masonske Velike Vlasti, da svoje sunarodnjake uzgoji prema masonskom tipu i da nađe mjesto svome narodu u harmoničkoj gradnji Novoga Čovečanstva... Naš narod Srba, Hrvata i Slovenaca je jedan po korijenju svoje prošlosti i samo kao jedan može da procvjeta u budućnosti, on je jedan po krvi i najskrovitijim unutrašnjim vezama, a on mora biti jedan po nuždi geografskog položaja i raspoređenja njegovih plemena. On, taj naš narod, ide neminovno unifikaciji kao jedan jugoslovenski narod. Ali je jednako neosporno i to, da se on nije ni u prošlosti razvijao kao jedan narod, niti se danas osjeća kao jedinstven narod. Tačno je označen naš narod samo onda, kad se kaže: 'da je to narod u procesu unificiranja', da je to 'narod koji nastaje'.«[491]

Viktor Novak je za vrijeme diktature god. 1930. u Beogradu objavio knjigu *Antologija jugoslavenske misli i narodnog jedinstva 1390–1930*. On je u ovom propagandnom pothvatu pokušao udariti temelj jugoslavenskoj unitarističko-nacionalnoj i državnoj misli samovoljnim trganjem citata iz djela pojedinaca iz hrvatske i srpske prošlosti čije su vizije najčešće bile potpuno suprotne njegovima.

---

485 *La Yougoslavie et la paix.* (Predavanje koje je 4. travnja 1922. u loži *Fraternité des peuples* u Parizu održao Dušan Tomić).
486 *Neimar*, knj. II/1923, 605.
487 *Šestar*, III/1924, 5–8, 55.
488 *Šestar*, XV/1936, 3–4, 59.
489 *Neimar*, knj. II/1923, 20, 544.
490 *Neimar*, knj. II/1923, 12, 108.
U oglasu za roman *Na stramputici*, koji je napisao poznati mason Sreta Stojković (Beograd, 1923), ističe se, da su iz kruga srpskog slobodnog zidarstva vršene mnoge predradnje, koje su između ostalog »i duhove pripremile za ujedinjenje Jugoslovena, – onako isto, kao što je i talijanska masonerija izvršila ujedinjenje Italije pod Macinijem i Garibaldijem«.
491 Milan Marjanović, *Načela i forme, dužnosti i odnosi, zadaci i metode slobodnog zidarstva uopće, a jugoslavenskog napose*, Zagreb, 1923, s. 40.

Da bi ostvarilo svoje ciljeve, jugoslavensko masonsko vodstvo trajno je nastojalo, da masoni ulaze u strukture državne vlasti, u čemu su, naravno, imali uspjeha. Uz to, u vlastitim redovima provodili su strogu centralizaciju. Priznavalo se u samim masonskim redovima, da je u svakoj jugoslavenskoj vladi barem jedan mason.[492] Svi interni masonski propisi, po kojima su oni djelovali, bili su nadahnuti strogo centralističkim duhom. Svaki mason polagao je posebni »zavet«, da će u granicama masonskih propisa *Velike lože SHS* pomagati starješinu i »svoje dužnosti podešavati njegovim intencijama«.[493] Masoni su potpisivali posebnu izjavu, da će sva imovina lože, pokretna i nepokretna, koju loža ima i koju će imati, bez obzira kako je uknjižena kod vlasti ili na sudu, biti stvarno vlasništvo V. l. »Jugoslavija«.[494]

Jugoslavensko masonsko vodstvo u svojoj težnji, da se u Jugoslaviji stvori jedan jugoslavenski narod, nije se obaziralo na stvarnost. Zahtjeve Radićeve stranke ono je shvaćalo kao težnju »jedne stranke za nekakvom konfederacijom između Hrvatske Samostalne Seljačke Republike i Kraljevine Srbije kao monarhije. Neozbiljnost i apsurdnost takve kombinacije koja nigde na svetu ne postoji toliko je jasna, da bi njeno kritikovanje značilo isto što i sipanje vode kroz rešeto.«[495] Kada je Stjepan Radić god. 1926. u jednom posjetu Dubrovniku kao ministar prosvjete suspendirao direktora Muške učiteljske škole masona M. Đordevića zbog protuhrvatskog djelovanja, ovaj se naredbi ministra prosvjete nije htio pokoriti. Tada su se dubrovački masoni obratili za zaštitu dne 6. veljače 1926. masonu Jovi Aleksijeviću u Beogradu da ih zaštiti.[496]

Nadežda Jovanović jedno svoje istraživanje o masonstvu u Jugoslaviji ovako zaključuje:
»I, mada je u svojim filozofsko-etičkim osnovama bila organizacija koja je izražavala ideje liberalnog demokratizma, u praksi te ideje nisu sprovođene. Mnogo važniji od ideala prosvećenog liberalizma bili su stavovi koji su štitili tadašnji politički i društveni poredak. Masonerija je bila tipični predstavnik i zaštitnik centralističkog i monarhističkog načela, moralni i materijalni potpomagač nacionalnih udruženja, ideolog nacionalizma i državotvornosti u tom smislu kako su ih propovedali vodeći krugovi jugoslovenske buržoazije, pre svega srpske, jer je srpska masonerija u licu njenih rukovodilaca stajala na čelu cele jugoslovenske masonerije, upravljala je njenim radom i razvitkom.«[497]

U literaturi i raznim svjedočenjima ima pretpostavki i tvrdnja da je Aleksandar Karađordević u mladosti pripadao masonstvu.[498] Može se uzeti kao sigurno svjedočenje Hermenegilda Pelegrinettija, papinskog nuncija u Beogradu, da mu je kralj Aleksandar, kad su razgovarali o pitanju kraljeva članstva u slobodnozidarskoj loži, rekao, »da njegovo članstvo u loži nije spojivo s njegovim položajem kralja, da se podvrgava društvenoj stezi i obvezama u loži«.[499] Ta je tvrdnja u skladu i s masonskom praksom, da mason, koji stekne kraljevski ili koji drugi visoki položaj, prestaje biti aktivan član lože.

Međutim, od ujedinjenja pa do proglašenja diktature god. 1929. odnosi između kralja Aleksandra i masonstva bili su dobri. *Velika loža Jugoslavija* podnijela je kralju i kraljici u

---

[492] M. Spalajković, *Compte-rendu*. Pariz, s. 16.
[493] *Zavet časnika splitske lože* Pravda od 12, travnja 1929. Izvornik u privatnom posjedu.
[494] *Izjava časnika lože Pravda u Splitu od 15. studenoga 1929*. i *Izjava časnika lože Sloboda u Dubrovniku od 29. prosinca 1928*. Izvornici u privatnom posjedu.
[495] Š. A. *Je li oportuna revizija Vidovdanskog ustava?* Neimar, knj. II/1923, 14, 255.
[496] *Dva pisma upućena Jovi Aleksijeviću iz Dubrovnika od 6. veljače 1926*. (ukupno 9 stranica). Izvornik u privatnom posjedu.
[497] Nadežda Jovanović, *Politički sukobi u Jugoslaviji 1925–1928*. Rad, Beograd, 1974, s. 166.
[498] *Institut des Hautes Etudes et de Recherches maçonniques*, u Parizu, na pitanje Mihaila Marića odgovorio je 7. prosinca 1982, da kralj Aleksandar nije pripadao obedijencijama Velikog Orijenta. (»En réalité, ni le roi Alexandre de Yougoslavie, ni Louis Barthou n'ont appartenu à l'Obedience du Grand Orient«).
[499] Franjo Dujmović, *Hrvatska.* Rim, 1976, s. 76.

povodu njihova vjenčanja na dan 8. lipnja 1922. u Beogradu »adresu« s vrlo lijepim željama, a kao poklon dala im je jedno djelo umjetnika Rudolfa Valdeca.[500]

U masonskoj literaturi posebno je isticana činjenica, da je na proslavu pedesetgodišnjice rada i braka Đorda Weiferta došao osobno kralj Aleksandar da čestita slavljeniku i da mu preda visoko odlikovanje.[501] U povodu održavanja masonskog kongresa u Beogradu god. 1926. Đorde Weifert je poslao kralju Aleksandru na Bled brzojav slijedećeg sadržaja:

»Predstavnici 18 slobodnih masonerija, od kojih je 16 iz Evrope, sakupljeni u cilju mira u Beogradu mole Njegovo Veličanstvo Kralja slobodnih građana Srba, Hrvata i Slovenaca da primi uz njihovu blagodarnost za prijem koji im je bio učinjen u Njegovoj prestonici uverenje o njihovoj dubokoj odanosti.« Kralj je istoga dana vrlo srdačno zahvalio slijedećim brzojavom: »Molim Vas da primite i saopštite moju iskrenu blagodarnost na telegramu koji me je veoma ganuo. Aleksandar.«[502]

Kralj je bio svjestan snage masonstva u svijetu, a posebno u Francuskoj, koja je poslije rata bila velesila, te se s masonstvom on nije mogao frontalno sukobiti, pogotovo dok nije imao oslonca na neku drugu silu. To je razlog, da je on radi dobivanja političke potpore prije proglašenja diktature od 6. siječnja 1929. boravio u Parizu u jesen god. 1928, dakle, u vrijeme, kada je tamo došao i Ante Trumbić, koji nije mogao dobiti političku potporu ne samo u Parizu, nego ni u Londonu i Pragu. Kralj Aleksandar je prije proglašenja diktature dobio u tome i potporu jugoslavenskog masonstva, koje je spadalo pod *Veliku ložu Jugoslavija*. Kralj je osobitu potporu dobio od Ante (Toni) Schlegela, koji je imao vodeću ulogu u zagrebačkoj loži *Maksimilijan Vrhovac*.[503] Schlegel je prije proglašenja diktature bio, nekoliko puta, u audijenciji kod kralja u Beogradu, ali nikada nije ni svojim najbližima govorio ništa o tome.[504] Lože su pozdravile kraljev manifest i uvođenje diktature.[505] Za vrijeme diktature masonstvo nije bilo zabranjeno. Dapače, među ministrima u vladi generala Petra Živkovića od 6. siječnja 1929. do 3. rujna 1931. bilo je više masona. Od Hrvata u toj vladi bili su masoni: Juraj Demetrović, Stanko Švrljuga, Želimir Mažuranić, Marko Kostrenčić i Oto Frangeš.

Kralj je čak i osobno kontaktirao s masonstvom kao organizacijom. Damjan Branković zabilježio je razgovor, koji je vođen između delegacije časnika Velike lože Jugoslavija i kralja Aleksandra poslije proglašenja diktature. Branković je taj razgovor ovako zabilježio:

»Kralj je razgovarao sa nama kao sa braćom.

On zna da smo mi protiv svake diktature, komunističke ili bilo čije druge, pa i ove njegove. Ali, drugog izbora nije imao ako je želeo da sačuva celinu države. Dodao je da mu je dobro poznato da smo mi neizostavno za celinu državnu. Govorio je nervozno, ali jasno:

---

500 *Neimar*, II/1922, 8, 445–448.

501 Br. D. Š., *Đorđe Weifert,* Šestar, XVI/1937, 4–6, 64.

502 *Neimar,* knj. V/1926, 65–66, 550.

503 *Glasnik*, IV(II)/1929, 2–3, 86. Schlegel je zbog toga ubijen u čemu je sudjelovao i Marko Hranilović. On je radio kod jednog poznatog tiskara u Dugoj ulici u Zagrebu. »Ne mogu se sjetiti imena tog tiskara, ali je on bio poznati mason i u njegovoj se tiskari tiskalo masonsko glasilo *Šestar.* Kako je emigracija budno pratila sva kretanja u domovini, trebalo je izvješćivati i o raspoloženju u masonskim krugovima. Stoga je Marko uspijevao uvijek ukrasti po jedan primjerak tog lista, iako im je broj bio strogo ograničen. *Šestar* je skupa s drugim vijestima, dostavljan Perčecu i preko njega dr. Paveliću. Da su masoni nastupali protuhrvatski bilo je svima poznato. Marko je, međutim, u masonskom klubu odnosno njihovu sastajalištu kod Iličkog trga čuo Schlegelov razgovor s nekim masonima, u kojem se Schlegel hvalio kako je još davno predlagao uvođenje diktature i kako se svim silama trsio da Aleksandra nagovori na bezobzirno slamanje hrvatskog otpora. Kad je to Marko prenio u Madžarsku, došao je Perčecov nalog da se Schlegela likvidira.« (Tomislav Jonjić, *Marija Hranilović.* Politički zatvorenik, broj 58 za siječanj 1997., str. 10–11.)

504 Josip Schlegel, *Biografija Toni (Ante) Schlegel-a*, s. 55. Na sprovodu T. Schlegela, kojega su ubili 22. ožujka god. 1929. ustaše u Zagrebu, nošen je kraljev vijenac, na kojemu je bilo napisano zlatnim slovima: »Gospodinu Schlegelu Aleksandar.« Bio je zapažen i vijenac generala Živkovića, na kojemu je pisalo: »Prijatelju Schlegelu – general Petar Živković.« Ibid., s. 82. Ova *Biograjija T. Schlegela* nalazi se kao rukopis u *Historijskom arhivu grada Zagreba.*

505 Ivan Ribar, *Stara Jugoslavija i komunizam,* s. 219, Stvarnost, Zagreb, 1967.

1) Ili amputacija (Hrvatske) ili diktatura. On je lično jedno vreme bio za amputaciju. Ali su mu predočili posledice, tako da je on promenio mišljenje. Evo zašto:
AMPUTACIJA bi donela olakšanje Srbiji i srpskim zemljama u sadašnjoj Kraljevini, koja bi se smanjila ali bi zato bila čvršća, jedinstvenija i kompaktnija. Ali, samo privremeno. Hrvati bi odmah pali u ruke Italiji (ili pod italijanski protektorat ili u zajednicu sa Mađarskom, što je svejedno), pa bi ih opet jednoga dana imali protiv sebe u rovovima jedni prema drugima. Dobro je poznato da su hrvatske regimente bile srpski najteži protivnik u ratovima. Hrvati su u svojoj istoriji dugo bili »topovsko meso« tuđinu. Prema tome, rekao je Kralj, zbog toga nisam bio za amputaciju, a uz to i zato što će od amputirane Hrvatske Musolini odmah uzeti (i to uz podršku Francuske i Engleske) sve ono što su u Dalmaciji Londonskim ugovorom Saveznici dali 1915. godine Italiji. Jedino smo mi, Srbi, to mogli izašavši ovenčani oreolom slave preoteti od Italijana 1918. godine. Naš monarh je završio zaključkom da on, eto, čuva i brani Hrvatsku time što je nije amputirao i pustio da izađe iz okvira državnog jedinstva i bude samostalna. U sadašnjim uslovima je tako. Na pitanje jednog od braće ne bi li federacija bila izlaz Kralj je odgovorio: Možda. Može biti u drugom istorijskom sticaju prilika, ali ne kada zver kakva je Musolini sa šest-sedam miliona bajoneta čeka da je ščepa. Federacija u sadašnjim međunarodnim prilikama znači smrt Hrvatske, a ne Srbije. Opet, dakle, Nj. V. Kralj jedinstvom zemlje uspeće sačuvati Hrvatskoj Dalmaciju i ostrvlje u Jadranu – Ako ih sada, u dvadesetom veku izgubi, nikad ih više neće povratiti, niti zadržati, osim pod egidom Italije ili Madžarske, a to opet znači da ćemo morati ratovati protiv hrvatske braće, dobrih vojnika, u tuđinskoj službi i pucati jedni na druge. Ja znam, rekao je Kralj, da u Hrvatskoj ima političara koji hoće da dođu na vlast po bilo koju cenu. Po cenu cepanja države, po cenu da budu tuđinska kolonija, po cenu da uđu u savez sa nekom drugom državom, čak bilo kako i bilo kojom. Ali to su zaslepljeni ljudi, isti oni koji tvrde da su bolje živeli pod carom Franjom nego sada. I mi, Srbi, bolje smo živeli bez Hrvatske, pa šta? To će proći, svetska kriza još trese svet. Biće bolje i nama i njima.
2) Kažite braći iz Hrvatske da ja branim njihovu obalu i ostrvlje i da će mi njihova pokolenja za to jednom biti zahvalna. Sada ih jedino može sačuvati jedinstvena država. Inače, mira može biti jedno vreme kad se pocepamo. Italija je stala stopalom već u Albaniju. Velike sile prepustiće joj Balkan. Onda su na redu Hrvatska, Grčka, pa mi. Italija će postati na Balkanu nekadašnja Turska. Ne daj bože, da nam opet bude nužno pet vekova da se oslobodimo robovanja. Kad je Nj. V. Kralju neko rekao da među nama ima i braće iz Hrvatske i da se mi u suštini slažemo sa njim, samo da smo za više slobode, a manje stege, da narod teško podnosi (u Srbiji i Hrvatskoj podjednako) nemanje ni onih sloboda koje je pre rata imao. On se zamislio. Ništa nije rekao.
3) Molim vas da kao braća razumete da meni nije do megalomanskog održanja velike kraljevine. Ne! Kao što je rekao, ponovio je, da on jedinstvom države, pre svega i nada sve, brani i čuva Hrvatsku. Istovremeno, međutim, brani i ono što bi ostalo u slučaju amputacije. Brani, rekao je, Srbiju i srpske zemlje, zalivene krvlju. Srbija je jedina zemlja na svetu koja je dala svakog četvrtog stanovnika za žrtvenik slobode. Okruženi neprijateljima, oni će nas se više bojati ako smo veći. Šta bi bilo ako bi nas neko napao. Upitan o tome, Kralj je rekao: Zavisi kada i ko. Sada odmah: sa Mađarskom i Bugarskom bismo izašli na kraj. Sa Italijom ne bi. Povukli bi se do srpskih granica i tu bi ih moji Srbi zaustavili. Sumnjam da bi se Hrvati tukli za ovu državu. Možda docnijih godina – da! Ako uspem da se osete Jugoslovenima, ako ne propadosmo kao Janko na Kosovu.
4) Zašto toliko nastojati da se brani Hrvatska jedinstvom države. Kralj je odgovorio da je na takvo pitanje već dao objašnjenje: prvo bi spoljnji neprijatelj ščepao amputiranu Hrvatsku, a onda i samim tim činom – ugrozio bi Srpske zemlje, pokušavši da zagospodari Balkanom. Ovako je ta opasnost manja. Da li je manja? Živi bili pa videli. Ako ne bude ovako išlo

nikako, pustićemo ih niz vodu, pa neka se (Hrvati) nadu u tuđinskom zagrljaju, kao muva u medveđoj šaci.«[506]

Međutim, kralj Aleksandar bijaše po naravi autokrat. Takav, on nije mogao dopustiti, da u državi vlada i netko drugi osim njega. Neposredno poslije šestog siječnja 1929. popis beogradskih masona predao je zamjenik velikog majstora Dušan Milićević upravniku grada Beograda Manojlu Lazareviću. Milićević, kada je zbog toga bio kritiziran na sjednici *Vrhovnog savjeta,* pravdao se, da je to učinio »po nalogu Nj. V. Kralja«.[507]
Međutim, kralj je za diktature uspio koncentrirati svu vlast u svojim rukama. Tu diktaturu, za koju se u Londonu i Parizu vjerovalo da će biti privremena i trajati dok se ne konsolidira situacija u zemlji, on je još jače sankcionirao *Ustavom,* prema kojemu vlada odgovara njemu, a ne parlamentu. Takvo jačanje kraljeve vlasti značilo je također ograničenje i masonskog, kako inozemnog tako i domaćeg, utjecaja u zemlji.

Kraljeva samostalnost u vođenju državne politike očitovala se posebno u odnosu prema Katoličkoj crkvi. Kralj nije prihvatio oštro masonsko protukatoličko stajalište, niti je bio voljan upuštati se u kombinacije s Hrvatskom starokatoličkom crkvom, ni sa Srbima katolicima, koji su od njega tražili, »da Srbi katoličke vere u srpskim zemljama imaju svoju posebnu katoličku crkvenu organizaciju i svoga poglavara Primasa Serbiae«. Aleksandar je želio, da baš s Katoličkom crkvom nađe sporazumna rješenja u svim spornim pitanjima, da bi se onda sredila politička situacija u zemlji. Međutim, budući da je u razdoblju od ujedinjenja do diktature hrvatski katolički episkopat bio izgubio povjerenje, da bi se politikom državne vlasti mogla provesti ravnopravnost katolika s pravoslavnima, kralj nije u tom episkopatu mogao naći oslonca za svoje planove, pa je odlučio god. 1930. stupiti sam u direktne pregovore s Vatikanom. Nakon masonskog zaoštrenja odnosa s Katoličkom crkvom (antikatolicizam jugoslavenskog sokolskog pokreta i masonski prijedlog o izgonu i deportaciji isusovaca od 17. veljače 1933. u Narodnoj skupštini) kralj je preko Nike Moscatella, višeg savjetnika Jugoslavenskog poslanstva kod Svete Stolice, poveo pregovore s Vatikanom o konkordatu. Dapače, o tome ništa nisu znali ni ministar vanjskih poslova Bogoljub Jevtić, ni poslanik u Vatikanu Jevrem Simić. Njih dvojica o tome su bili obaviješteni tek onda, kada je sve bilo načelno ugovoreno.[508]

U britanskoj i francuskoj prijestolnici željeli su, da se potpuno smiri unutrašnja situacija u Jugoslaviji. Francuska je to posebno željela zbog straha od ponovnog jačanja Njemačke. Kraljeva uvjeravanja u Parizu u prosincu 1931, da se situacija u Jugoslaviji smiruje, nisu postigla veliki uspjeh. Svetozar Pribićević mogao je već god. 1932. da na uglednim mjestima u Čehoslovačkoj i Francuskoj agitira protiv kralja Aleksandra.[509] Francuska je bila posebno

---

506 Kopija izvornika u privatnom posjedu.
Damjan Branković je u jednom razgovoru prije smrti izjavio ovo:»Od naših vladara su masoni bili knez Mihailo i kralj Aleksandar Karađorđević- ovaj poslednji preko engleskoga dvora, s kojim je bio okumljen.« (S. Ćirković-priredio, *Fra masoni i bre masoni.* Istorijske sveske, broj 11 za 1998. Podaci na Internetu: http://www.srpsko-nasledje.co.yu/sr-1/1998/11/article-9.html).

507 Mihailo Marić, *Masoni nekad i sad. Šta je sa arhivom?* Večernje novosti, nastavak 27. od 12. siječnja god. 1973.

508 Usp. I. Mužić, *Katolička crkva u Kraljevini Jugoslaviji.* Split, 1978, s. 71–75.

509 Čehoslovački i francuski masonski krugovi podupirali su Svetozara Pribićevića. Njegov sin dr. Stojan Pribićević u jednom pismu Mihailu Mariću iz New Yorka dne 16. kolovoza 1972. piše, da mu je netko, kome je vjerovao, kazao, da je poslije prvog svjetskog rata njegov otac Svetozar stupio u jednu beogradsku masonsku ložu, ali da je poslije nekog vremena iz nje istupio zbog političkog neslaganja. On dalje piše: »Da li je Svetozar pripadao masoneriji u emigraciji nije mi poznato. To što je radio sa ČSR i francuskim masonima (koji su bili liberalniji od jugoslavenskih) može ali ne mora – kako kažete – značiti da je bio član. On je takođe imao (što u ono doba nisam znao) uske veze sa sovjetskim ambasadorom u Parizu Patjomkinom i sa CK jugoslavenske kompartije. Znam iz emigracije (1932–1934, prije odlaska iz Pariza za Ameriku), da je Svetozar hteo biti nezavisan od svake organizacije, čak i od Glavnog odbora svoje stranke u zemlji da bi mogao imati sve kontakte bez polaganja računa ma kome.« (Pismo u posjedu Mihaila Marića u Beogradu).

nezadovoljna kraljem. Edouard Herriot, vođa radikal-socijalista, bio je god. 1932. predsjednik francuske vlade i ministar vanjskih poslova, »pa je, stoga, i izvan vlade igrao jednu od glavnih uloga u političkom životu Francuske«. On se u ožujku 1933. pred Ivanom Meštrovićem oborio na »Kralja i na diktaturu s najoštrijim riječima kritike«. Herriot je istakao da »se Hitler i njegov nacizam toliko osnažio, da je to nama deset puta veća briga, nego jugoslavensko-talijanski spor«. Sutradan je Meštrović bio u Legera na Quai d'Orsayu. Leger je tada Meštroviću jasno rekao, da Francuze »ne interesira ni Srbija, ni Hrvatska, nas interesira Jugoslavija, zato smo je i pomogli stvoriti«.[510] Meštrović ističe i to, da njegov prijatelj Jan Masaryk (sin T. G. Masaryka i čehoslovački poslanik u Londonu) u ožujku 1933. »nije imao dosta oštrih riječi u osuđivanju Aleksandra i diktature«. Masaryk je rekao doslovce: »Srpska nadutost i Aleksandar upropastiće i sebe i nas.« Prije atentata u Marseillesu on je pripovijedao Meštroviću u Parizu, da se Englezima ne sviđa kraljeva diktatura i da je njegov otac T. G. Masaryk u nekoliko navrata intervenirao kod Aleksandra savjetujući mu da riješi unutrašnja pitanja, a da je jednom i njega poslao na Bled k Aleksandru u toj misiji. Aleksandar mu je rekao, da je Čehoslovačku »napravio povoljan ishod rata«, a da je njegova zemlja »napravljena krvlju srpske vojske, koja na svoje djelo budno pazi«. To svjedočanstvo Meštrović je zaključio ovako: »Na kraju je – na moje začudenje blagi Jan rekao: – Ili Aleksandrova glava, ili propast vaše i naše zemlje, kao i saveznica.«[511]

U Londonu je Jan Masaryk iznio Meštroviću plan, za koji je on sondirao teren u Londonu i Parizu, prema kojemu bi Čehoslovačka kao saveznička zemlja i kao saveznica Jugoslavije uzela inicijativu »za jedan češko-francusko-engleski energični korak u Beogradu, te da se tom prilikom zahtijeva, da se hrvatsko-srpski spor riješi. Opravdanje za taj korak i za taj zahtjev da predstavlja opće politička situacija u svijetu, koja u sebi krije opasnost širokog konflikta.«[512]

Aleksandar nije želio, da Jugoslavija bude satelitska država Francuske. Osim toga, on se u vanjskoj i unutrašnjoj politici ponašao sve samostalnije što je više osjećao, da slabi francuska uloga u međunarodnoj politici, a da ponovno jača uloga Njemačke. Može se zamisliti ogorčenje, koje je nastalo u Parizu, Londonu i Pragu, kada kralj Aleksandar, pošto je nacional-socijalizam došao na vlast u Njemačkoj, nije skrivao svoje simpatije za Hitlera i kad je inicirao privrednu suradnju Jugoslavije s Njemačkom. Dapače, izgleda, da se kralj već u kolovozu god. 1933. tajno sastao u Njemačkoj s jednim od najviših nacističkih političkih uglednika.[513] I Hitlerov antikomunizam mu je odgovarao. Sam Hitler nije tada bio za traspad Jugoslavije. Već svršetkom studenoga 1933. Hitler je osobno zaključio, da daljnje izlaženje ustaških novina u Berlinu ozbiljno opterećuje odnose Njemačke s Jugoslavijom.[514]

---

[510] I. Meštrović, *Uspomene na političke ljude i događaje.* Knjižnica Hrvatske revije, Buenos Aires, 1961, s. 228.
[511] Ibid., s. 229. Ovo svjedočanstvo I. Meštrovića ne može se uzeti kao primarni izvor, ali se ono u sklopu tadašnje političke konstelacije može smatrati kao vjerodostojno.
[512] Ibid., s. 231.
[513] Usp. Dušan Lukač, *Treći Rajh i zemlje jugoistočne Evrope, I,* izdao Vojnoizdavački zavod – Balkanološki institut SANU – Prosveta – Rad – Partizanska knjiga, Beograd, 1982, s. 197. Koliko sam uspio istražiti prvi podatak o ovome objavljen je u knjizi Milana Banića *Masonerija i Jugoslavija*, (Beograd, 1941, s. 80). Banić navodi, da se je, po jednoj verziji, kralj Aleksandar sastao u ljetu god. 1933. s Hermannom Göringom prigodom jednog inkognito putovanja u južnu Njemačku. Međutim, po drugoj verziji, koju je u ratu, u Austriji, ispričao ing. Ivo Bulić Slavku Kvaterniku, kralj se sastao s Adolfom Hitlerom u Bavarskoj, u dvorcu jedne grofice, koja je bila u rodu sa suprugom kneza Pavla. Cilj toga sastanka bio je stvaranje antikomunističkog bloka država Srednje i Zapadne Evrope, a kralj da je preuzeo ulogu izmiritelja Francuske i Njemačke. *(Uspomene Slavka Kvaternika,* s. 53, fotokopija rukopisa u privatnom posjedu).
[514] Ladislaus Hory – Martin Broszat, *Der kroatische Ustascha – Staat 1941–1945*. Deutsche Verlags – Anstalt, Stuttgart, s. 27. Ovi pisci zaključuju, da »ništa ne ukazuje na to, da su vlada trećeg Reicha ili ministarstvo vanjskih poslova u slijedećim godinama, točnije od Simovićeva puča 27. ožujka 1941. potajno ustaše bodrili ili pomagali«. Mišljenje ovih pisaca ne može se uzeti kao posve točno. Berlin ipak nije ustaše isključivao kao rezervu za slučaj potrebe. Vjerojatno svjestan toga Ante Pavelić je god. 1936. napisao tekst s naslovom *»Hrvatsko pitanje«*, koji je 28. listopada god. 1936. poslao u Berlin i u kojemu kao neprijatelje ističe: 1) srpsku državnu vlast, 2) međunarodno slobodno zidarstvo, 3) židovstvo, 4) komunizam. (Ivo Bogdan – »priredio« – *Dr.*

Približenje Aleksandra Hitlerovoj Njemačkoj nije moglo ostaviti ravnodušnom ni židovsku zajednicu u zemlji i svijetu. Lazar B. Avramović u predavanju pod naslovom *Velika tragedija Jevrejstva,* koje je održao 9. svibnja god. 1933. u beogradskoj loži *Pobratim,* istaknuo je, da se pojavilo čudovište hitlerovske doktrine, koja hoće da očisti njemačku rasu time, što će progoniti 550.000 njemačkih Židova. Avramović je nastavio:

»Ne samo da će ceo Izrael stati na noge da brani svoju čast, već će celo plemenito čovečanstvo ustati protiv vraćanja varvarstvu. Ono se je već podiglo, a grandiozan prizor koji nam je ono pružilo u svome osuđivanju, uliva veliko pouzdanje. Šta? Zar da se sada smatraju Jevreji za gubavce, zar da se liše svoga prava na obrazovanje, da bi se unizili i oglupeli i to za ljubav nekakve uobražene rasističke politike? To neće nikad biti. Jevreji neće pristati da podnesu ovakvu jednu sramotu, da podnesu na grudima ma kakvo obeležje javnog preziranja. Sam Hitlerov režim ima da nosi te znake osude, voljom svetske svesti, koju je on probudio... Događaji koji se odigravaju sada u Nemačkoj ne interesuju samo nemačke Jevreje, već interesuju u najvećem stepenu celokupno Jevrejstvo, čiji je moralni i kulturni život ugrožen u svim zemljama. Talas Hitlerovog antisemitizma može, ako se na vreme ne razbije, obuhvatiti i druge zemlje. Sudbina sveg Izrailja može doći u pitanje. Zato je on na ovu pojavu mržnje i proganjanja tako spontano i jako reagirao kao nikada do sada... Instinktivno ceo Jevrejski narod se je podigao za pravednu odbranu od zajedničkog neprijatelja. S toga je i ostalo bez rezultata traženje izvesnih njemačkih Jevreja, da se ostavi da oni sami razmrse ovo pitanje sa nemačkim vlastima, traženje uostalom verovatno upućeno pod pretnjom.«[515]

Gotovo cjelokupno jugoslavensko masonstvo stajalo je na stajalištu, koje je iznio mason Lazar Avramović. (Mason Rada Dungulov, koji je o ovome zauzeo posebno stajalište, morao je istupiti iz subotičke lože *Stvaranje).* Kralj Aleksandar, kada je preispitivao svoj odnos prema Hitlerovoj Njemačkoj, čini se, da nije vodio računa ni o reagiranju židovskog elementa. Nova kraljeva politika vjerojatno se osjetila i u bazi. Vjerojatno nije sasvim slučajno došlo do napada zastupnika Alojzija Paviča u Narodnoj skupštini na masonstvo. On je na XIX. redovitom sastanku Narodne skupštine poslije prethodnog susreta s patrijarhom Varnavom napao ministra financija zbog neuspješne borbe protiv korupcije uz isticanje da »su ga u tome sprečavali članovi ilegalnih organizacija, koji imaju veliki uticaj na naš politički život. (Glasovi: Ko su to?) Organizacije, koje su svemoćne, koje štite svoje članove i ako su iz redova korupcionista, velekapitala i bankara. (...) Zašto govorim o ilegalnim organizacijama? Zato, da se one rasture. (Glasovi: Kažite, ko su to?). Niko kod nas ne može doći do visokog položaja, ako nije član jedne takve organizacije (Žagor)... A šta rade ilegalne organizacije, koje ne priznaju parole naših predaka, naših velikana Karadžića, Štrosmajera, Slomšeka, Kreka i drugih velikih državnika – koje ne priznaju slobodu savesti, ne priznaju kulturnu slobodu, te se tajno i sistematski bore protivu religije i time ruše temelje na kojima može da egzistira društvena organizacija (...) Ko pažljivo motri naš politički, kulturni i socijalni život, brzo pronađe sintezu različitih događaja, koji imaju međusobnu vezu i, ako poznaje rad ilegalnih organizacija, razumeće i čitav dosadašnji razvoj političkih događaja kod nas... Ilegalne organizacije čeznu za vlašću, da imaju svu državnu upravu u svojim rukama i da bez savesti vladaju apsolutno narodom.«[516]

Zbog sve učestalijih napadaja na masonstvo u Jugoslaviji Velika loža *Jugoslavija* izdala je 28. travnja god. 1934. u Beogradu *Izjavu,* u kojoj se tvrdi, da slobodno zidarstvo »nije nikakva ni tajna, ni ilegalna organizacija. Za svoj rad slobodni zidari imaju odobrenje nadležne vlasti, kao i sva ostala društva.« U *Izjavi* se ističe, da masonstvo postoji više od 150

---

*Ante Pavelić riješio je hrvatsko pitanje.* Naklada Europa, Zagreb, 1942, s. 24–30; Dr. Ante Pavelić, *Neprijatelji hrvatstva.* Spremnost, I/1942, 1–2).
Treba napomenuti da je na sprovodu kralja Aleksandra u Beogradu sudjelovao, osobno, H. Göring.

[515] Lazar B. Avramović, *Velika tragedija Jevrejstva.* Beograd, s. 6–9.

[516] *Stenografske beleške Narodne skupštine Kraljevine Jugoslavije,* knjiga I, Beograd, 1934, s. 26–27.

godina u zemlji i da je ono udruženje slobodnih ljudi na etičkoj bazi, pa je, dosljedno tome, masonstvu čovječnost najveći cilj. U *Izjavi* su navedeni i neki pojedinci u Srba i Hrvata, koji su pripadali masonstvu. Zaključak je dan slijedećim riječima:

»Borbu protiv slobodnih zidara vode samo oni krugovi koji su protivnici slobodne misli i kritike zdravog razuma ili zlonamerni elementi, koji, u oskudici dokaza, operišu sa klevetama a rukovodi ih osećanje lične ili moralne inferiornosti. Slobodno zidarstvo je odavno predmet tih napadaja i u nas i na strani. Velika Loža 'Jugoslavija' smatra ispod svoga dostojanstva da ulazi u polemiku sa organima i elementima koji su neodgovorni za svoje postupke i reči; ona može da primi objašnjenja samo sa činiocima sebi ravnim, koji bi bili spremni da za svoje navode prime punu odgovornost.«[517]

Kralj Aleksandar odbio je sugestije Pariza i Praga, da Jugoslavija uspostavi diplomatske odnose sa sovjetskom državom, u kojoj su ti centri počeli gledati potencijalnog saveznika protiv Njemačke. Ni pokušaj francuskog ministra vanjskih poslova L. Barthoua u Beogradu u lipnju 1934. u tom smislu nije imao uspjeha. Osim toga, Barthou je shvatio iz susreta s kraljem Aleksandrom, da Jugoslavija započinje privrednu i političku suradnju s Njemačkom. Kralj Aleksandar čak je želio i sporazumijevanje Francuske s Njemačkom.[518] Aleksandar je u rujnu 1934. posjetio i Bugarsku. Kralj je inače, kako proizlazi iz niza svjedočanstava raznih osoba (Ivan Meštrović, Budislav Grga Angjelinović, patrijarh Gavrilo Dožić, Ivan Subašić), bio odlučio srediti političku situaciju u zemlji, prvenstveno s obzirom na Hrvatsku.[519]

Činjenica je, da je kralj Aleksandar svojom unutrašnjom i vanjskom politikom stekao mnogo neprijatelja. Poslije neuspjelog ustaškog atentata u Zagrebu god. 1933. prijetnje smrću kralju Aleksandru postale su intenzivne osobito u proljeće god. 1934, što je našlo odjeka i u svjetskom tisku. Tako je već 28. ožujka god. 1934. objavljen izvještaj, u kojemu je navedeno, da je jedna masonska loža u Francuskoj odlučila »likvidirati« sve balkanske dinastije, jer su one, kako tu stoji, reakcionarni ostaci prošlosti.[520]

U listu Ante Pavelića *Nezavisna Hrvatska Država,* u broju 21 od 16. travnja god. 1934. objavljena je rezolucija i apel *Centralnog Hrvatskog Saveza u Seraingu* (Belgija) sa sastanka od 3. travnja 1934. i u njoj je Aleksandar proglašen odgovornim za Radićevu smrt i sve druge hrvatske žrtve, zbog čega su osudili »Aleksandra Karadordevića s cijelom beogradskom vladom i svima beogradskim sluganima na kazan smrti što ustaše imadu izvršiti u najkraće vrijeme«.[521] Ivan Jelić svjedoči ovo: »Naša je obavještajna služba saznala, da diktator-kralj Aleksandar dolazi u Francusku na važne političke pregovore, u kojima su Francuzi htjeli odvratiti Aleksandra od sve višeg i višeg skretanja Aleksandrove politike spram Trećeg Reicha. Znalo se, da austrijski nacionalsocijalisti, koji su prebjegli nakon Dollfussovog puča u Jugoslaviju i koji su bili kasarnirani u Varaždinu, u svojim uniformama tu dnevno vrše svoje vježbe. Francuska je htjela uvjeriti Aleksandra, da je pametnije politički se sporazumjeti s Italijom, nego ovakova suradnja sa nacionalsocijalizmom, koji može jednoga dana biti

---

[517] Politika, XXXI/1934, 9321, 4. U ovoj *Izjavi* nalazila se i slijedeća rečenica: »Zar bi članovi engleske kraljevske kuće ili čak suvereni nekih drugih država pripadali slobodnozidarskom savezu, kad bi njegov rad bio druge vrste.« Podcrtane riječi izostavila je državna cenzura. (*Ko su i kakvi su neprijatelji jugoslavenske masonerije.* Izd. Pravednost, Zagreb, s. 53). Možda je cenzura zabranila ove riječi da se ne bi shvatile kao aluzija na nekadašnju pripadnost kralja Aleksandra masonstvu.

[518] Usp. Lukač, ibid., s. 209.

[519] Milan Banić tvrdi, da mu je kralj Aleksandar rekao na Bledu, 40 dana prije ubojstva, slijedeće: »Ne valja što sam stao na pola puta između demokratije i autoritivizma. Uviđam da moram poći do kraja jer će inače zemlja propasti. Ali da bih došao do kraja, moram pre svega da razjurim masone, jer su oni uzrok svemu zlu! I činit ću to, odmah čim se vratim s puta u Bugarsku i Francusku!« (M. Banić, *Agonija Jugoslavije. Dani sloma,* s. 15. Beograd, 1941). Postoji mogućnost, da je kralj Aleksandar ovako razmišljao, ali kod ocjene ovog svjedočanstva treba imati na umu da je Milan Banić za vrijeme drugog svjetskog rata bio posebno angažiran protiv masonstva.

[520] *Interna okružnica Velike lože Jugoslavija* broj 11265 »Studeni 1934«. Jedan od izvornika u privatnom posjedu.

[521] I. Mužić, *Hrvatska politika...*, ibid., s. 226.

pogibeljan za cijelu Europu. Namjera je francuske diplomacije bila, po mogućnosti već za vrijeme Aleksandrova boravka u Parizu i Londonu, učiniti sve predradnje za jedan sporazum između Jugoslavije i Italije, kojega je onda, ako bi sve išlo glatko, Aleksandar sa Mussolinijem, imao potpisati za vrijeme svog posjeta, koji je ima uslijediti iza toga u Rimu. Koliko god se sa hrvatskog stanovišta nitko nije imao namjere miješati u velika međunarodna zbivanja, toliko je ova namjeravana politika, Pariz-Beograd-Rim, bila u stanju ugroziti hrvatske narodne interese i hrvatsku narodnu borbu, pa obzirom na naše prilike, bilo je skrajnje vrijeme za radikalnu protuakciju. Glavno stožerni šef naše revolucionarne akcije Longin (t.j. Eugen Dido Kvaternik), dobio je od Pavelića nalog, za takovu hitnu akciju. U Glavnom Stožeru je bilo poznato, da kralj Aleksandar dolazi brodom u Marseille, da je kralj zatim imao otputovati zubaru u Švicarsku i da je poslije toga imao otići u Pariz, pa su prema tome planovi bili uređeni. Ja se ovdje ne mogu upuštati u detalje o ovoj pripremi, jer je ona vršena za mog boravka u SAD, a s političkog stanovišta danas o detaljima pisati nije ni važno.« [522]

Miron Krešimir Begić to opisuje ovako: »Ustaški Poglavnik povjerio je zadatak provođenja atentata jednom malom *Stožeru za revolucionarnu akciju*, koji je djelovao u najvećoj tajnosti i za kojega nitko, osim uzkog kruga osoba, koje su imale sudjelovati u pripremanju i izvršenju atentata, nije znao. Na čelo ovog *Stožera* postavljen je 24-godišnji studen Eugen Dido Kvaternik, s konspirativnim imenom *Longin.* On je bio sin umirovljenog pukovnika Slavka Kvaternika (koji će dne 10. travnja 1941. proglasiti NDH) i Marije Frank, kćerke Starčevićevog nasljednika na vodstvu Čiste stranke prava, dra Josipa Franka (1896.–1911.). Dido je vrlo dobro govorio više jezika, a studirao je u Franuzkoj i Englezkoj prije priključenja ustaškoj emigraciji 1933. U *Stožer* je dodan i poglavni pobočnik Mijo Bzik-Miliša, bivši staklarski pomoćnik iz Koprivnice, a 1927.–1929. drugi tajnik Hrvatske pravaške republikanske omladine, upravitelj lista *Hrvatski domobran* i član Prvog ustaškog roja, koji je u procesu Stipi Javoru i drugovima god. 1931. bio osuđen na godinu i pol zatvora, a zatim je otišao u emigraciju. Dr. Jelić ga opisuje kao postojanog idealistu, koji se poput redovnika posvetio hrvatskoj borbi. Za prebacivanje potrebnog oružja – strojosamokresa, samokresa i ručnih bombi – dodani su Stožeru za atentat Ante i Stana Godina, vješti u ilegalnom prelazu granica… Dido Kvaternik je imao zadatak da upravlja pripremama i razpodieli atentatore te im dade zadnje upute, a da se zatim prije atentata povuče u Švicarsku i nakon toga u Italiju… Kvaternik je u dvostrukoj podstavi svog malog kovčega imao daljnje krivotvorene putnice, pa i potrebne tinte i žigove. On je u Zuerichu dao nove putnice atentatorima: Kralj je postao Han Hašek, Pospišil – Jaroslav Novak, a Raić – Vladislav Beneš. Poništio je dotadanje madžarske putnice… Iz Italije su, preko Švicarske, stigli vlakom supruzi Ante i Stana godina, s krivotvorenim čehoslovačkim putnicama na imena Jan i Marija Vondraček. Stana je u svojim kovčezima nosila dva strojosamokresa njemačkog uzorka Mause Modell 1911, belgijske proizvodnje… Bračni par je odjseo u hotelu *Sainte-Anne* u istoimenoj parižkoj ulici. Hotelska posluga prozvala je Stanu godinu nadimkom *La Belle Slave (Liepa Slavenka)*, koje će poslije ostati u analima atentata kao *Liepa Plavka*. Na Trgu Opere Dido je predstavio Antu Godinu – kojega su zvali *Petar* – svim ostalima,… Zatim je dao nove krivotvorene *čehoslovačke* putnice onima, koji su bili određeni za Marselj. Černozemski je postao *Petrus Kelemen,* trgovac madžarskog poriekla rođen u Zagrebu, a Kralj Sylvester Maly, češkog poriekla...«[523]

---

[522] Jere Jareb, *Političke uspomene i rad dra Branimira Jelića,* izdavač Mirko Šamija, Cleveland, 1982., str. 100.–101. Jareb u bilješci (71) ove svoje knjige piše: »Dr. Jelić napisao je kasnije, da je sve detalje o Marseilleskom atentatu doznao od Mije Bzika u Turinu koncem listopada ili početkom studenoga 1934., kada je tamo stigao iz Sjedinjenih Američkih Država.« (Dr. Branko Jelić, *Senzacionalna nova otkrića o marseljskom atentatu.* HD. VIII., 95–96, prosinac 1962.). Usp. Jareb, ibid.

[523] Miron Krešimir Begić, *Ustaški pokret 1929–1941 Pregled njegove poviesti.* Naklada smotre »Ustaša«, Buenos Aires-New York, Buenos Aires, 1986., str. 34.–38.

Kralja je, ubrzo pošto se iskrcao na francusko kopno u Marseillesu god. 1934, ubio Vlado Georgijev Černozemski zvani Veličko. On je s ustašom Ivanom Rajićem tvorio jednu terorističku grupu u Marseillesu, dok je druga ustaška grupa (Zvonimir Pospišil i Mijo Kralj) čekala Aleksandra u Parizu, ako prvi pokušaj ubojstva ne uspije. Ovaj atentat ostao je do danas u svojoj pravoj pozadini nerazjašnjen, gotovo misterij. O pripremljenom atentatu obavijestio je Ivan Subbotić, na temelju podataka, koje mu je dostavio istaknuti »frankovac« i beogradski obavještajac Vladimir Saks-Petrović (»Prijatelj«) iz Ženeve 23. rujna 1934., Beograd. Upozorenje je primio mason Dragutin Kojić, koji je poslije rekao Subbotiću, da ga je prenio Jevtiću, ali je činjenica, da ga je predsjednik vlade, nemason Nikola Uzunović dobio tek 12. listopada 1934, tri dana poslije atentata.[524]

Vrhunski jugoslavenski obavještajac Vladeta Milićević pravodobno je, prema vlastitoj tvrdnji, bio obaviješten o pripremanju atentata od Ante Godine, jednog od najužih Pavelićevih pouzdanika, koji je sa svojom ženom Stanom (»Lijepom plavojkom« iz Pavelićeva istoimenog romana) prenio oružje za atentatore u Francusku.[525]Milićević je utvrdio identitet bračnog para Godina ovako: »Bubalo mi je dao sve fotografije koje je on snimio o ustašama. Bio je izvrstan fotograf-amater i svi su oni dolazili kod njega tražeći da ih on fotografiše. Među tim fotografijama, pronašao sam i slike 'Plave dame' i njenog muža Petra. Tako je i ta tajna bila otkrivena, preko dr Bubala. 'Plava dama' je bila Stana Godina, dok je njen muž Petar bio Ante Godina. Jugoslovenska policija nije imala nikakve podatke o njima.«[526]

Milićević je i osobno intervenirao kod najviših francuskih funkcionara, da se poduzmu efikasne mjere, da bi se spriječio atentat na kralja Aleksandra. Međutim, indolentnost francuskih vlasti u osiguranju kraljeva života bila je tolika, da se moglo misliti, da je bila i namjerna. Tako se, neshvatljivo, odustalo od prijedloga, da kralj i Barthou budu u zatvorenom automobilu, koji će s obje strane pratiti žandari na motociklima ili da kordon policajaca bude toliko gust, da se oni mogu držati za ruke, odnosno, da kralja, ako eventualno ne bude dovoljnog broja policajaca, čuvaju vojnici. U trenutku atentata osiguranje kralja bilo je doista simbolično: sastojalo se od jednog konjanika sa sabljom, i to četiri-pet metara iza auta, dok se drugi čuvar nalazio oko sedam metara dalje. Vladeta Milićević, koji je objavio u inozemstvu[527] i knjigu o atentatu, izjavio je, kad se vratio iz političke emigracije u Jugoslaviju, doslovno Mihailu Mariću: »Vidite... a to tek danas mogu slobodno da kažem, od svedočenja pukovnika Piolea i šofera Foasaka, francuska *istraga* upravo počinje svoju mađioničarsku predstavu. Da, upravo to, jer je to bila jedna od onih istraga koje su imale zadatak da sakriju a ne otkriju, da sakriju odgovornost francuske vlade i njenih policijskih organa zbog toga što nisu izvršili preuzete obaveze o obezbeđenju i čuvanju života svog visokog gosta, za čiji su život garantovali... – Verovali ili ne, ja nisam mogao istinu da kažem nigde dosad, jer je ne bi objavili, pa može izgledati paradoksalno da ono što se zbivalo sa Aleksandrom Karađorđevićem jedino mogu da kažem u socijalističkoj Jugoslaviji, koja je odbacila monarhističko uređenje i dinastiju kojoj je taj vladar pripadao.«[528]

Milićević ističe dalje rezultate svoje istrage: »Posle naleta atentatora na kraljev automobil nastao je u ulici La Kanebjer opšti haos. Pucao je svako ko je bio blizu kraljevog automobila i

---

524 K.(osta) St. Pavlović, *Dvadesetpetopodišnja prepiska sa knezom Pavlom (1950–1976)*. Glasnik srpskog istorijsko-kulturnog društva »Njegoš« (Chicago), sv. 44, lipanj 1980, s. 12–13.

525 Mihailo Marić, *Tajna ubistva kralja Aleksandra*. Večernje novosti, nastavak 29, objavljen 31. ožujka 1972, s. 24.

526 Vladeta Milićević, *Ubistvo kralja u Marselju*. Ed. Filip Višnjić, Beograd, 2000., str. 101–102.

I Ante Pavelić je u romanu *Liepa plavka,* koji je napisao u »torinskoj tamnici« 1935. godine opisivao ženu koja je sudjelovala u atentatu kao Hrvaticu. Usp. Ante Pavelić, *Liepa plavka Roman iz borbe hrvatskoga naroda za slobodu i nezavisnost*. Ed. Domovina, Madrid, 1990., str. 368.

527 Vladeta Milićević, *L'Assassinat du Roi Alexandre I^er^ à Marseille* Publié chez Hohwacht, Bad Godesberg, 1959, s. 140.

528 M. Marić, ibid., nastavak 43 od 17. travnja 1972, s. 24.

imao pri ruci pištolj. Pritom, prvenstveno mislim na francusku policiju. Policajci su, prvo pucali na atentatora. Nađena su zrna i čaure pištolja 9 milimetara kakvim je tad bila naoružana marsejska prefektura. Naišao sam čak na podatak, koji mi je izneo jedan francuski kolega, da je ministar Barthou pogođen metkom takvog kalibra. Kako to? Pa, jednostavno: policajac koji je pucao u atentatora bio je loš strelac. Pogodio je ministra Bartua! Dokaz? Prvo, balistička putanja. Drugo, tačno na mestu gde je bila Bartuova ruka u kolima, u karoseriji je nađeno zariveno zrno tog kalibra. Na kraju, valja otvoreno reći javnosti posle trideset i više godina, da nikad francuska policija nije objavila kominike o obdukciji leša atentatora Kerina. Od čega je umro: od linča ili od metaka? Prećutano je i od čijeg je metka ministru Bartuu bila raznešena nadlaktica, od metka kalibra atentatorovog pištolja 7,65 ili većeg, onog od 9 milimetara.«

Milićević navodi da je policija imala veoma ozbiljnih razloga da sve ovo prešuti. »Ako je pogibiju i ranjavanje u kraljevom automobilu mogla da objasni – atentatom, kako objasniti smrt još četiri osobe i ranjavanje devet Francuza i Francuskinja? Za to bi neko morao da odgovara. I ne samo to! Otvaranje istrage prema javnosti, značilo bi otvaranje karata. Iznošenje stvarnog stanja. U prvom redu, videlo bi se da obezbeđenja kralja Aleksandra praktično uopšte nije bilo... Jer, ako se unapred znalo za atentatorske pripreme, a znalo se, onda više ne može biti *nehat* ili nešto slično to što je šef savezničke države ostavljen bez obezbđedenja, umesto da je ono utrostručeno...«[529]

Milićević dalje tvrdi kako se dogodilo, da je, vremenski gledano, francuskom generalu brže i efikasnije ukazana prva pomoć nego kralju, i da se i to prešutjelo u javnosti. Istraga je od javnosti sve sakrila: »Prvo, sakrili su istražni materijal sa mesta atentata. Oni su utvrdili tačno koliko je metaka ispaljeno, iz kakvih pištolja i revolvera, kojih kalibara, pa i ko je sve pucao i u koga. Do suđenja, i na suđenju, ispalo je da je jedini pucao atentator Veličko Kerin, kao da je on mogao ispaliti svih tridesetak metaka i ubiti šest osoba, raniti njih četrnaest... Drugo, dokumentarni film o marsejskom atentatu nisam mogao ni ja da vidim, mada sam identifikovao uhapšene atentatore, tako reći 'za tili čas' i učinio niz drugih istražnih usluga. Kad mi je film bio prikazan, videlo se – to je bilo i laiku očevidno, a kamo li meni – da je cenzurisan i da su iz njega isečeni neki delovi. Da i ne govorim o nizu drugih stvari...«[530]

Francuski istražni organi nisu Milićeviću htjeli omogućiti uvid ni u rezultate istrage: Francuske vlasti zabranile su sudu i obrani na procesu spominjati propuste francuske policije i sve što bi se moglo odnositi na ulogu Italije u atentatu, jer je Francuska započela politiku približavanja Mussoliniju zbog straha od Hitlera. Osim toga, Mussolini je zaprijetio, da ne će trpjeti, da Italija bude optužena u Društvu naroda zbog ovog atentata. Zbog toga su Francuzi izvršili pritisak na beogradsku vladu, da ne optuži Italiju, pa je na kraju ostala okrivljena samo Madžarska. Međutim, sama činjenica, da su vlasti u Budimpešti i Beču davale azil političkim emigrantima iz Jugoslavije, pa tako i ustašama, nije bila dovoljna, da se može zaključivati o konkretnoj vezi madžarske i austrijske vlade s marseilleskim atentatom, pogotovo, što ni u savezničkim državama (Francuskoj, Engleskoj i Čehoslovačkoj) nije bio apsolutno onemogućen rad političke emigracije iz Jugoslavije.

Milićević je utvrdio, da je na traženje Mussolinijeve OVRE Pavelić četiri dana prije atentata naredio Eugenu Kvaterniku, »da obustavi izvršenje atentata«, ali da je Kvaternik, koji se već nalazio u Francuskoj, Pavelićev brzojav, koji je dobio 4. ili 5. listopada, vratio u Italiju s naznakom *Destinataire inconnu*.[531] Tu Milićevićevu tvrdnju potvrđuje i Ilija Jukić. Jukić navodi, da se Pavelić nakon Mussolinijeva govora u Milanu 5. listopada 1934, u kojemu je

---

[529] Ibid. s. 25. Usp. i Roger Colombani – Jean René Laplayne, *La Mort d'un Roi La vérité sur I'assassinat d' Alexandre de Yougoslavie.* Izdanje Albin Michel, Pariz, 1971, s. 255.

[530] Marić, ibid., nastavak 53, objavljen 28. travnja 1982, s. 24. Mihallo Marić pisao mi je u pismu iz Opatije dne 23. siječnja 1983, da su film o atentatu na kralja Aleksandra, prema onome što mu je pričao Milićević, zabranili masoni, »koji su tada vladali Francuskom«.

[531] M. Marić, ibid., nastavak, objavljen 26. travnja 1972, s. 22 i 23.

Mussolini pružio ruku pomirnicu kralju Aleksandru, uplašio, pa da je dao, »po mojim dobrim obavještenjima, nalog Didi da se izvršenje atentata obustavi«, ali da ga Kvaternik »nije poslušao«.[532] Ivo Omrčanin (izvrsno upućen u zbivanja među katoličkim crkvenim krugovima) piše kako je sam Pavelić izjavio da ne snosi krivnju za ubojstvo kralja Aleksandra. »Izvršitelji s hrvatske strane su isto bili masoni. Osim dakako onih malih, koji su ubojstvo izvršili. Cijeli svijet je međutim za marsejsku pogibiju od 9. listopada, 1934. g., u kojoj je Aca izgubio život krivio Antu Pavelića... On sam pak je nijekao da je ubojica... On je to tako izjavio. Kada se u svibnju, 1941., odlučilo da on podje u Rim da sklopi rimske ugovore, ljudi su se bavili mišlju da on pođe i Papi, pa je to Papi Piju XII., tako i rečeno. Netko je međutim Papi došapnuo, ako on to sam od sebe nije znao, da je Pavelić ubojica… a Papa ne može primati ubojice a pogotovo ne kraljoubojice. Pa je Papa zatražio od nadbiskupa Stepinca da se raspita o tom kod samog Pavelića, sada glavara hrvatske države. Stepinac je posjetio Poglavnika i iznio razlog svojeg poslanstva, t.j. da Papa pita je li on ubojica…, kako je optužen od svjetskog javnog mnijenja i francuskog i jugo sudstva. Poglavnik je odgovorio da nije ubojica.... Nadbiskup Stepinac je to Papi dojavio i Papa je Poglavnika primio u audijenciju 18. svibnja.«[533]

Eugen Kvaternik (rođen god. 1910.) je stvarno proveo izvršenje atentata. Njegovu obavještajnu sposobnost i fanatizam priznaje i sam Milićević. U njemu je bilo i židovske krvi (majka mu je rođena Lovrenčić, daljim podrijetlom iz obitelji Frank), a poginuo je u čudnoj prometnoj nesreći blizu grada Rio Cuarto u Argentini 10. ožujka 1962. On je u NDH bio šef Ustaške nadzorne službe i, vjerojatno, jedina osoba, koja nije slušala Antu Pavelića. Na primjer, kad je Pavelić zatražio od njega da izda Ivanu Meštroviću izlaznu vizu za Italiju, on je odbio izdati tu vizu Meštroviću. Dapače, kad mu je to Pavelić drugi put pismeno naredio, on je pred svjedokom pismo poderao, bacio ga u koš i rekao neka Pavelić naređuje svojoj ženi, a ne njemu i da on ne će nikada dati vizu jednom izdajniku. (Pavelić je tada osobno potpisao Meštrovićevu putnicu).[534] Jednom je E. Kvaternika upitao Giuseppe Carmelo Masucci, tajnik izaslanika Svete Stolice kod hrvatskog episkopata sa sjedištem u Zagrebu Giuseppea Ramira Marconea, je li moguće, da može »živjeti u miru nakon toliko strašnih zločina«, koje ima »na svojoj savjesti i koji viču do neba?« Kvaternik je Masucciju jednom prigodom odgovorio na to pitanje, »da je njegova savjest čista, da se ispovijeda često, i da ide svake nedjelje i propisana blagdana na sv. Misu«.[535] Dakako, nije čudno, što je Kvaternik, ovakav, kakav je bio, i u politici zastupao svoju liniju. On je, čak, razmišljao da protiv Talijana podigne ustanak. Logično je, da ga je ovakva narav dovela u NDH do razlaza s Pavelićem. On je, dapače, poslije rata u emigraciji žestoko napadao Pavelića. Njegov otac Slavko Kvaternik osjećao je pred njim neku vrstu strahopoštovanja. (Treba ovdje dodati, da je ustaški vojskovođa Slavko Kvaternik »nekad bio mason«).[536]

Marija Kvaternik (udova Eugena) svjedoči o njegovoj ulozi u atentatu ovo:

---

[532] Ilija Jukić, *Pogledi na prošlost, sadašnjost i budućnost hrvatskog naroda.* Hrvatska politička knjižnica, knjiga I, London. 1965, s. 110.

[533] Ivo Omrčanin, *Hrvatska 1941.* I., str.123–124, 128.

[534] Meštrović, ibid., s. 336.

[535] Dr. Giuseppe Masucci, *O. S. B., Misija u Hrvatskoj.* Izdavač »Drina«, Madrid, 1967, s. 53–56. Zanimljivo je Masuccijevo mišljenje koje je naveo u ovom svom dnevniku (koji vodi od 1. kolovoza 1941. do 28. ožujka 1946), da u NDH »Poglavara vlade okružuju stari slobodni zidari« (ibid., s. 33).

[536] Dr. Stanko Švrljuga, ministar i privrednik između dva rata, član lože *Maksimilijan Vrhovac* u Zagrebu, potvrdio je Đuri Rebiću svršetkom ljeta 1945, da je Slavko Kvaternik »nekad bio mason«. (Đuro Rebić, *Što je rekao bivši ministar – mason?* u feljtonu pod naslovom *Masoni*, Novi list, XXXVI/1982, 6, 9). Prema podacima Gestapoa Slavko Kvaternik postao je god. 1917. član jedne madžarske lože. (Tekst njemačke obavještajne službe pisan u Zagrebu 2, prosinca 1942. na njemačkom pod naslovom *Crni front i međunarodno masonstvo kao začetnici i pomagači nemira i nasilja u Hrvatskoj.* Tekst se nalazi u Arhivu Jugoslavije, fond 100 br. 2/979492–979500).

»Dido mi je često pričao o atentatu. Poznato je, da je on organizirao čitav podhvat i da je to učinio izvrstno. Iako je tada imao svega 24 godine, Dido je tečno i praktično bez naglaska govorio pet jezika, a bio je sjajan organizator. Nema nikakve dvojbe da je atentat na Aleksandra Karađorđevića u političkom smislu čisto hrvatska stvar, dok je u organizacijskom pogledu on djelom hrvatsko-makedonske suradnje. Nikakva Italija, Njemačka, Sovjetski Savez, masonerija i ne znam tko sve ne, nije imao prste u atentatu u Marseilleu! Valja, međutim, naglasiti da se preuveličava Pavelićeva uloga. On se zapravo uplašio i pokolebao u posljednji trenutak, pa je Dido sam odlučio stvar izvesti do kraja…«. Marija Kvaternik na temelju pričanja E. Kvaternika zna identitet »Lijepe plavke« i sa sigunošću tvrdi: »Riječ je o Stani Godini.«[537]I Ivan Jelić (brat Branka Jelića) potvrđuje svjedočenje Marije Kvaternik. »Eugen Kvaternik je više puta pričao u Argentini da kad su sve pripreme za atentat bile izvedene i kad se je samo čekalo, kojim će putem Aleksandar kroz Francusku poći u Pariz, da je Poglavnik Dr. Ante Pavelić htio obustaviti izvedbu atentata, jer da bi izvođenje u onom času moglo škoditi talijanskoj vanjskoj politici, koja je baš bila u to vrijeme interesirana na uklanjanju napetosti s Jugoslavijom… S tom željom Poglavnika, Dr. Pavelića Dido Kvaternik se nije htio složiti i atentat se je dogodio na iznenađenje Dr. Pavelića i Talijana baš onako kako je bio od Kvaternika planiran'.«[538]

Misterij oko ubojstva kralja Aleksandra nastavio se i tijekom procesa atentatorima. Odvjetniku Georgesu Desbonsu, prema njegovu pričanju dolazili su tajni emisari, koji su mu nudili velike svote novca, da odustane od obrane atentatora. Desbons je to odbio i počeo voditi obranu ne obazirući se na želje francuskih vlasti. Ali, tada je, i bez ozbiljnog povoda, bio suspendiran, a zanimljivo je, da je poslije procesa bio rehabilitiran. Desbons tvrdi da mu je sam P. Laval, francuski ministar vanjskih poslova, poslije rekao, da se tako postupalo u interesu velikih sila. I prema Desbonsovu uvjerenju tu su posrijedi doista bili zakulisni pritisci tajanstvenih sila.[539]

Već u listopadu 1934. objavljeni su tekstovi u europskom, pa čak i u američkom tisku o sudioništvu masonstva u ubojstvu kralja Aleksandra. To se prenijelo i u antimasonsku literaturu, pa je u toj literaturi optuživano masonstvo, da su u lipnju god. 1934. masoni u Parizu, u direktnoj vezi s Benešom, odlučili likvidirati kralja Aleksandra zbog njegove unutrašnje i vanjske politike, a posebno zbog njegova odnosa prema katolicizmu, a da su ustaše iskorišteni samo kao neposredni izvršitelji.[540] Najviše je optuživan tadašnji ministar unutrašnjih poslova Albert Sarraut. U masonskoj literaturi o njegovu masonstvu navodi se slijedeće: »Sans alliance. Recu Low .˙. (lowton) dans la F .˙. M .˙. mais ne fut pa initié.«[541]

U povodu ubojstva kralja Aleksandra u jugoslavenskim ložama održani su »žalobni radovi«. Masoni u zagrebačkim ložama, koje su bile pod zaštitom *Velike lože Jugoslavije,* održali su »žalobni rad« 12. listopada 1934, a članovi beogradskih loža održali su svoj »žalobni rad« 16. listopada 1934. pod rukovodstvom velikog majstora Dušana Milićevića.[542]

Izgleda da je u vezi s kraljevim sprovodom došlo do napetosti između masonskog vodstva i Srpske pravoslavne crkve. Naime, Stepinac je zabilježio u svom dnevniku da ga je 18. listopada god. 1934. u Beogradu poslije pogrebnih svečanosti posjetio Voja Janjić i zatim

---

[537] T. Jonjić, *Marija Kvaternik.* Politički zatvorenik, god. VIII, za srpanj/kolovoz 1997., broj 64–65, str. 12.
[538] Ivan Jelić, *Otvorena riječ.* (München, 1987.), 285. (Ovo je preuzeta Jarebova bilješka u cjelini iz: J. Jareb, *Kratki životopis Eugena Dide Kvaternika.* U knjizi: *Eugen Dido Kvatenik.* Nakladničko društvo Starčević, Zagreb, 1995., str. 277.–278.).
[539] Mirko Meheš, *Defensor Croatiae (Povodom smrti Georges Desbonsa)*. Hrvatska misao, Buenos Aires, sv. 30, 1963. s. 4–19.
[540] Usp. Petit Robert Henry, *Kralj Aleksandar I od Jugoslavije kao žrtva masonske zavjere* i *Slobodno zidarstvo ili masonerija. Tajne sile bez maske,* Beograd, 1941, s. XIV + 72.
[541] Michel Gaudart de Soulages – Hubert Lamant, *Dictionnaire des Francsmaçons français.* Izdanje Albatros, Pariz, 1980, s. 516.
[542] *Šestar,* XIII/1934, 9–10, s. 181–182.

nastavlja: »Odmah mi je priopćio da su svi članovi regentskog vijeća i zamjenici masoni. No glavna svrha njegova posjeta bilo je nešto drugo. Rekao mi je da masonerija nije uopće patrijarha Varnavu zvala na kolodvor na doček kraljeva leša te je htjela svakako spriječiti da kralj bude nošen u crkvu. Patrijarh i pravoslavni episkopat bio je silno uvrijeđen i htjeli su da ne prisustvuju uopće sprovodu, dok konačno nije na intervenciju drugih faktora spriječeno da se kralja pokopa bez blagoslova crkve.«[543]

U povodu pisanja svjetskog tiska, da masonstvo stoji u pozadini atentata na kralja, Velika loža *Jugoslavija u* Beogradu uputila je, na francuskom jeziku, u studenom god. 1934. pod br. 11265 internu okružnicu koju su potpisali Viktor Novak kao veliki sekretar i Dušan Milićević kao veliki majstor. Novak i Milićević u ovoj okružnici ističu da je dužnost svjetskog masonstva: 1) obrana od kleveta da je masonstvo u pozadini kraljeva ubojstva i 2) obrana europskog mira, koji je u ozbiljnoj opasnosti.[544]

Bez uspjeha je ostala namjera jugoslavenskih masona, da oni predlože suce za proces atentatorima u Aixu.

Dr. Lazar Prokić protjeran je god. 1938. iz Francuske, prema njegovoj tvrdnji, zbog njegove namjere da objavi nepoznate podatke o marseillskom atentatu. On tvrdi, da je s odvjetnikom Desbonsom (dok ovaj nije ponovno dobio odvjetništvo) spremao senzacionalnu knjigu, zbog koje je često pozivan na parišku policiju i zbog koje mu je vršena premetačina u stanu. Prokić s posebnim naglaskom tvrdi, da je uspio fotografirati u jugoslavenskoj ambasadi u Parizu važnu dokumentaciju o masonstvu. Kopije te dokumentacije poslane su, kaže Prokić, belgijskom guverneru sjev. Flandrije ministru Balsu, a odatle su te kopije došle u ruke A. Korošca, koji ih je prije smrti poslao u Vatikan. Prema tvrdnji Prokićevoj, u vezi s tim događajem izbio je skandal u ambasadi, te su Prokiću, kada ga je ambasador Božidar Purić optužio, 2. srpnja 1938. zaplijenili sav arhiv i protjerali ga iz Francuske.[545] Lazar Prokić tvrdi kategorički ovo: »Svoja iskustva o Marseljskom atentatu, ja Vam ne mogu dostaviti… Svi materijali ostali su u mojoj biblioteci koju su vlasti još pre nego su postale zvanične vlasti, zaplenile preko hausmajstora kuće gde sam ja imao svoj stan. Nešto od toga ja sam objavio po sećanju nedavno: više nagoveštaji istraživačima nego zajamčeni putokaz. Ali jedno Vam mogu reći (prema sigurnim izvorima medjunarodne proveniencije): on je pao kao žrtva jedne široke zavere čiji su izvršioci, kao naručeno oruđe, bili ustaše i makedonstvujusči. Interesenti za njegovu glavu bili su: beogradska čaršija iz konkurentskih razloga (on je, npr. bio jedan od glavnih akcionara pariskog Metroa), Beneš (zbog Male Antante za koju Aleksandar nije davao ni dve pare, kao i zbog Rumunije na čijeg je kralja Aleksandar vršio presudan uticaj), velikosrbi (jer je Aleksandar više voleo biti kralj Jugoslavije nego ikakve Srbije), a naročito svetska masonerija (jer nije održao obećanje dato na Krfu: da će, dodje li zaista do Jugoslavije, pristupiti masoneriji). Dakako, tu spadaju iako samo usput, sve iredente i hrvatski separatizam. Ali baš zbog toga nikako, odnosno najmanje Hitler i Musolini! Ja sam godinama slušao na odlično obaveštenim mestima u Parizu da je Veliki Orijent hteo čak i po cenu 'zločina' sprečiti bliže povezivanje Aleksandra sa ovom dvojicom: kako bi od dva jedino opasna suseda načinio dva najsnažnija garanta teritorijalnog integriteta svoje države i svoga prestola. To i samo to bi sprečilo svaki novi svetski rat. A taj rat su, naprotiv, želeli odredjeni medjunarodni krugovi.«[546]

---

[543]Jakov Blažević, *Mač a ne mir. Za pravnu sigurnost građana*. Izdanje Mladost u Zagrebu – Prosveta u Beogradu i Svjetlost u Sarajevu, Zagreb, 1980, s. 165.

[544] Jedan od izvornika ove okružnice nalazi se u privatnom posjedu.

[545] *Slobodno zidarstvo ili masonerija...*, ibid., s. IV–XIII. (Lazar Prokić pojavio se u Parizu oko god. 1928, kao student ljevičarske orijentacije. On je diplomirao i doktorirao na Sorboni. Bio je član Blumove Socijalističke partije. Poslije rata izručen je Jugoslaviji gdje je osuđen na dvadeset godina robije. Izdržao je dvanaest godina i onda bio pušten. Emigrirao je u Njemačku i radio na radio postaji Deutsche Welle.).

[546] Lazar Prokić u pismu od 13. ožujka 1984. Ivanu Mužiću.

Posebnu uzbunu u masonskim krugovima izazvala je slijedeća tvrdnja Koroščeva lista *Slovenec*, a objavljena dne 9. siječnja 1940.: »Jugoslovenski nacionalisti bi morali imati uvek pred očima kraljevo umorstvo u Marselju. Nepobitno je da je slobodno zidarstvo organizovalo i omogućilo kraljevo umorstvo. Blaženopočivši kralj nije hteo da ide za spoljnom politikom kontinentalne masonerije, naročito u pogledu na Rusiju, pa je zato morao umreti. Nije se malo novca potrošilo da svetska štampa ne otkrije veze umorstva sa slobodnim zidarstvom, pa se je sve učinilo da marsejski atentat ne dođe pred forum A. M. L, ili da se taj posao ne osvetli.[547] U nastavku polemike novu je uzbunu izazvalo pisanje lista *Slovenec* da o ubojstvu kralja Aleksandra ne će raspravljati s masonima, ali da za to list ima »na raspolaganju druge izvore osim tvrdnja slobodnih zidara...«[548] Pisanje lista *Slovenec* važno je posebno zato, što je taj list bio glasilo Antona Korošca, koji je kao ministar unutrašnjih poslova organizirano prikupljao podatke o masonima u Jugoslaviji (čak je uspio angažirati za taj posao jednog člana beogradske lože *Pobratim*),[549] pa je njegovo mišljenje da su masoni organizirali ubojstvo kralja Aleksandra, imalo odjeka u javnosti, posebno u Sloveniji i Hrvatskoj.

Međutim, raspravljanje u javnosti o tome bilo je naskoro prekinuto. I to tako, što je 9. listopada 1940. državna cenzura zabranila, da se tiska jedan protumasonski članak o ulozi masona u ubojstvu kralja Aleksandra (članak je već bio spremljen za tiskanje).[550]

Iznošenje osobnih mišljenja o ulozi masonstva u atentatu na kralja Aleksandra bez navođenja dokumentacije nastavilo se i poslije 2. svjetskog rata. Tako Vladeta Milićević u svojim uspomenama piše, da tvrdnja, koja se pojavila odmah nakon atentata o sudjelovanju francuskih masona i komunista u toj zavjeri, »apsolutno nije bila tačna«.[551]

Prava pozadina atentata ostala je do danas misterij.[552] Šutnja onih, koji su o atentatu više znali, nastavlja se i poslije 2. svjetskog rata. Eugen Kvaternik, za kojega je sam Pavelić govorio da »on to najbolje znade«, odbio je na traženje prijatelja i uredništva *Hrvatske revije*, u kojoj je dugo surađivao, o tome pisati. Odgovorio je samo na pitanje, da li je u taj atentat bila umiješana Italija Jeri Jarebu 3. travnja 1960. slijedeće: »Nipošto se ne može Italiju riješiti

---

[547] G. N. M., *Borba oko Slobodnog zidarstva. Zar novi Kulturkampf?! Optužbe dr. A. Korošca i klerikalne štampe. Vidici*, III/1940, s. 33–36. Donoseći ovaj prijevod iz lista *Slovenec* u istom članku u *Vidicima* je zaključeno da je ova tvrdnja infamna i bezdušna laž i kleveta, koja nije dostojna ni najgorih pamfletista a kamo li političkih ljudi i političkih listova.

[548] *Polemike oko slobodnog zidarstva*, Vidici, III/1940, s. 95–96. U polemiku se uključio i poznati mason Jovo Banjanin, koji je postavio pitanje Korošcu, zašto nije gonio masone, ako je znao da su umiješani u atentat, odnosno, ako je naknadno za to doznao, zašto nije ništa poduzeo da krivci budu zasluženo kažnjeni. Jov(an) Banjanim, Jedna strašna optužba. Jugoslavenska otadžbina, II/1940, 5, 1.

[549] M. Marić, *Masoni nekad i sad*, ibid., nastavak 10 od 21. prosinca 1972.

[550] *Slobodno zidarstvo...*, ibid., s. 70.

Kad je polemika o sudioništvu masonstva u ubojstvu kralja Aleksandra bila prekinuta, zaključio je god. 1941. dr. Ivan Ahčin da je zločin u Marseillesu i dalje tajna za one, koji nisu upućeni u njegovu pozadinu, i da on zbog toga ne može optužiti masonstvo. (Ivan Ahčin, *Prostozidarstvo*, Ljubljana, 1941, s. 96.).

[551] Vladeta Milićević, *Između dva rata*, I dio, s. 134. Rukopis u posjedu Mihaila Marića. Da li je i Vladeta Milićević, inače nositelj ordena francuske legije časti, bio mason, zasad se ne zna.

[552] U vrijeme NDH nije se pisalo o atentatu. (Jere Jareb, *Pola stoljeća hrvatske politike*. Knjižnica Hrvatske revije, Buenos Aires, 1960, s. 52). Kada su za vrijeme rata pojedinci željeli o tom atentatu više znati, odgovarali su im odgovorni »oko ustaške pismohrane... uviek... da još nije vrieme. Ta ciela pismohrana je navodno negdje ciela zakopana na sigurnom mjestu, ali ljudi, za koje sam znao, da su znali mjesto – danas su mrtvi.« (M. Meheš, ibid., s. 17). Slavko Kvaternik donosi o tome slijedeće: »O ovom atentatu mučali su Pavelić i ustaše kao zaliveni. Moji pokušaji doznati pravu istinu putem moga sina bili su uzaludni... Čini mi se, da su imali ustaše strog nalog, držati stvar apsolutnom tajnom.« (Slavko Kvaternik, ibid., s. 22). Usp. i Nada Kisić – Kolanović (priredila), *Vojskovođa i politika. Sjećanja Slavka Kvaternika*. Ed. Golden marketing, Zagreb, 1997, str. 97.) Sukob Slavka Kvaternika s Pavelićem počeo je već u ljetu 1942. g. a do stvarnog razlaza je došlo u jesen 1942. Šutnja ustaša o atentatu o kojoj priča S. Kvaternik može se shvatiti i zbog saznanja obavještajnih službi Italije o pripremama atentata.

suodgovornosti u Marseillskom atentatu. Njemačka nije u njemu imala nikakva udjela.«[553] Zanimljivo je navesti kako je prema povjerljivim podacima engleske obavještajne službe Eugen Kvaternik bio stvarni organizator ubojstva kralja Aleksandra u Marseillesu.[554] Ulogu Kvaternika u atentatu uz njegovu šutnju posebno zamućuje tvrdnja u jednom njemačkom obavještajnom izvoru da je on bio mason u jednoj loži pod obedijencijom hrvatske velike lože *Libertas*.[555]

Prema tvrdnji odvjetnika Georgesa Desbonsa, koji je doista mnogo znao, »bila su se tom prilikom ukrstila tri atentata i tri urote protiv Aleksandra«.[556] Desbons u jednom tekstu piše ovo: »Ono, što se dogodilo prije atentata u Marseilleu; ono što ga je pratilo i što ga je sliedilo; ono što se je dogodilo za vrieme vrlo duge iztrage i sila dodatnih i povezanih pitanja ostala je bez odgovora; razprava za vrieme iztrage, izvještaji u tisku, knjige koje su o tome objavljene do današnjeg dana nisu uspjeli uzpostaviti ništa drugo nego tek malen postotak prave istine – možda najviše do 7–8 %… Kad dodje dan, kojeg ja izaberem, objavit ću *Bilježnicu branitelja Ustaš*a. U knjizi *Balkanske uspomene*, koju takodjer kanim objaviti, imade jedno poglavlje, koje se odnosi na Marseille, prije, za vrieme i poslije… Ali – *osim u nekim posve izvanrednim okolnostima*, ja ne ću pisati nikada (dvaput podvukao GD. ) niti jednog redka, što bi se izravno ili neizravno odnosilo na Marseille, niti u jednoj hrvatskoj publikaciji – kakogod se ona zvala… Zahvaljujem Vam za hrvatski prievod mog pisma (kako zanimljivu knjigu bi se moglo napisati o Marseilleu; o onome što se je prije njega dogodilo, što ga je sliedilo i što ga je pratilo! Kakovih ludosti se je pisalo o tome predmetu sve do dana današnjega s podpisima ličnosti, koje su bile tolike neznalice, kolikogod su bile iztaknute ličnosti.)«[557]

Georges Desbons u svojoj knjizi *U obrani istine i pravde* ponavlja: »Oko marseilleskog dogodjaja ovile su se nevjerojatne izmišljotine i fantazije, te su se proširile razne proturječne i nekontrolirane glasine…«. Desbons zatim običnom tvrdnjom bez obrazloženja negira »priču o slobodnim zidarima…«, ali zato posebno pobija nacionalsocijalističko sudjelovanje. U bilješci 60 njegove knjige stoji ovo: »Kad je 24. siečnja 1957. njemački general-poručnik Hans v. Speidel preuzeo vodstvo kopnenih snaga NATO-a (za vrieme glavnog zapovjednika NATO-a američkog generala Norstadta), započela je u Europi protiv njega velika promičba, koja je tvrdila, da je on pripremio marseilleski atentat. Ovu tvrdnju preniele su francuzke komunističke novine 'L' Humanite' od 20.7.1957. i 'Le Monde' od 21/22.7.1957. donoseći tri pisma, čije su fotokopije bile pokazane novinarima u Iztočnom Berlinu. Ovo se je odnosilo na nekakvo dopisivanje Hermanna Goringa i Hans v. Speidela o operaciji 'Teutonski Mač'. U toj operaciji htjelo se je vidjeti pripremu za marseilleski atentat. Nakon prikazivanja nekih filmova u Iztočnoj Zoni i zatim u Englezkoj, general v. Speidel podigao je tužbu i demantirao sve ove tvrdnje. Operacija 'Teutonski Mač' uobće nije postojala. Poznato je, da je od godine 1933. bila zabranjena svaka aktivnost hrvatskih emigranata-nacionalista na području Njemačkog Reicha, kao što to dokazuju okružna pisma i obaviesti njemačkih oblasti. G.D.«[558]

---

[553] Vinko Nikolić, *Pred vratima domovine. Dojmovi i razgovori.* Knjižnica Hrvatske revije, Pariz-München, 1967, s. 146, 147.

[554] U podacima o Kvaterniku da je Hrvat, terorist, rođen god. 1911. i da mu je majka Židovka stoji i slijedeća rečenica: »Real organiser Marseilles murder.« U biografiji Ante Pavelića uopće se ne spominje njegova uloga u marseljskom atentatu. (Who's who in occupied satellite Europe. Broj primjerka 271, 1944, s. 45 i 57).

[555] U citiranim podacima njemačke obavještajne službe nakon navoda o Slavku Kvaterniku napisana je slijedeća rečenica: »Među mnogima ovoj loži pripadaju: njegov sin Eugen Kvaternik, Dr. Budak, Dr. Puk, Benak, General Balley, pukovnik Sabljak, podpukovnik Dušan Kralj, Dr. Košak i Dr. Tot.« Nisam uspio provjeriti da li su ovi podaci točni, odnosno nisam uspio istražiti da li je E. Kvaternik bio bilo neposredno ili posredno povezan s nekom masonskom organizacijom.

[556] Meheš, ibid., s. 11.

[557] Meheš, *Defensor Croatiae.* H. Misao sv. 31 za 1963.g., str. 48 do 58.

[558] Georges Desbons, *U obrani istine i pravde.* Ed. Domovina, II. izdanje, 1983. , str. 47. (Knjiga ima ukupno XII plus 54 str.).

Desbons je umro a da nije opisao tko je prema njegovu mišljenju stvarno stajao u pozadini više (od njega spomenutih) urota protiv kralja Aleksandra.

U povodu ubojstva kralja Aleksandra predsjednik Savjeta francuskog *Velikog orijenta* Adrien Pouriau poslao je brzojav sažaljenja Velikoj loži *Jugoslaviji* u Beogradu.[559] Zanimljivo je, da je u istom mjesecu listopadu god. 1934, u kojemu je kralj ubijen, objavljen u uglednom francuskom masonskom časopisu *Les annales maçonniques universelles* članak pod naslovom *Francusko-jugoslavensko prijateljstvo*.[560]

Tek poslije drugog svjetskog rata počele su se otkrivati neke tajne o atentatu na kralja Aleksandra. Tako je francuski povjesničar Alain Decaux objavio slijedeće podatke:

»Službena teza bila je da su kralj Aleksandar i Barthou bili pogođeni od istog ubojice. To nije točno. Neobjavljeni dokument koji se nalazi u arhivi povjesničara Jacquesa de Launaya – izvrsnog istraživača i prvorazrednog pronalazača – potvrđuje suprotno. Jedan se metak doista pronašao uz naslon automobila i laboratorij stručne policije u Marseillesu podnio je, 9. listopada 1935, izvještaj ekspertize izvršene od direktora laboratorija doktora Berouda i stručnjaka, oružara Gatimela. Evo bitnog izvoda: 'Metak pronađen u kraljevu automobilu sa lijeve strane gdje je sjedio predsjednik Barthou je projektil oklopljen bakrom metka od 8 mm, model 1892. Ovaj metak je istog kalibra kao onaj ispaljen od policajaca. On nije bio ispaljen ni iz jednog ni iz drugog revolvera, koji su pronađeni u posjedu Kelemena. Dakle, taj metak odgovara metcima ispaljenim iz revolvera policijskih agenata'.« (Jacques de Launay, *les Grandes controverses de l'histoire contemporaine, 1914–1945,* 1974). Iz policijskih dosjea proizlazi da je Vlado nosio po jedno oružje u svakoj ruci. Jedan parabelum Mauser 7,65 s četiri saržera, od kojih je jedan od 10 metaka bio ispražnjen i jedan pištolj Walter 7.65. Ovaj nije korišten. Aleksandar je pogođen s pet metaka, a general Georges s četiri. Policajac Galy, koji je pokušao uhvatiti Vladu – pogođen je desetim projektilom. Jacques de Launay dodaje: »Dvije gledateljice, gospođe Dupré i Armelin, bile su površno ranjene, ali se meci nisu pronašli. Četiri ostale žrtve, gospođa Dumazet i njezin sin, gospođe Durbec i Laris, obje

---

Pokušaj nekih autora da za atentat okrive Njemačku gotovo da ne zaslužuje spomena. To je prvi »otkrio« sovjetski »povjesničar« V. K. Volkov u knjizi *»Operacija Teutonski mač«.* (Moskva, 1966.). Ovu tezu pokušao je razraditi Čalić. Usp. Eduard Čalić, *Smrtni udar Evropi.* I., NZ Matice hrvatske, Zagreb, 1993., str. XXXIII plus 513; *Anatomija Versaillesa.* II., NZ Matice hrvatske, Zagreb, 1993., str. XII plus 515–1054; *Propast Trećeg Reicha.* III., NZ Matice hrvatske, Zagreb, 1993, str. XI plus 1055–1597. (Usp. i odgovor Čaliću: D.O. »Ustaški Dočastnik«, *Jedan dio istine o atentatu u Marseillu 1934.*, Nezavisna država Hrvatska, Toronto (Kanada), god. XXXIII, broj 10 (390), za listopad 1993., str. 6–7.). Tobožnje pričanje A. Artukovića o atentatu u komunističkom zatvoru nije snimljeno od jugoslavenske tajne policije, koja je to inače uredno radila što dovoljno govori o njegovoj (ne)autentičnosti. Priče o njemačkoj umiješanosti zastupaju samo neki romanopisci. Usp. Radomir Smiljanić, *Viteški kralj ujedinjitelj Ubistvo u Marselju.* Roman, ed. Trstenik, Beograd, 1993., str. 145. U ovom romanu autor temelji pisanje na historiografskoj fantaziji da je »atentat na Aleksandra Prvog inicirao Adolf Hitler« (str. 4). Kritični književnici ne vjeruju u ovu bajku. Tako Branimir Donat u tekstu *Pavelićev Mein Kampf* zaključuje: »Koliko god imponirala (Čalićeva) kombinatorika ipak je suviše bjelodanih dokaza da je povijesna istina na strani onih koji su tvrdili da je riječ o Stani Godini i za to podastrijeli dokaze…« (Hrvatski obzor, god. V, broj 198 od 23. siječnja 1999., str. 60.). Pojedinci koji su imalo kritični prihvaćaju činjenicu da je plava dama Stana Godina, »a nagađanja da je ona Melite Videman, Marta Barbot ili Katica Šisler – potpuno su neuverljiva. Njen pratilac bio je Ante Godina«. (Simo C. Ćirković, *Marsejski krst kralja Aleksandra.* Ed. Intime, Beograd, 1994., str. 142.).

[559] Zapisnik sjednice savjeta od 23. listopada 1934. Fotokopiju te sjednice dobio je Mihailo Marić iz Pariza od *Instituta visokih studija i masonskih istraživanja*. Taj brzojav u cijelosti izvorno glasi ovako: »Indignés par abominable attentat, nous exprimos pour vous – mêmes et nation yougoslave notre profonde sympathie. Souhaitons découverte de toutes complicités et châtiment de tous coupables.«

[560] Camille Savoire, *L'amitié franco-yougoslave.* Les annales maçonniques universelles, vol. V/1934, 4, 97–101. U citiranom pismu, koje je navedeni Institut uputio Mariću, ističe se, da je ovaj članak bio pripremljen prije smrti kralja Aleksandra. (»Il a été rédigé avant le meurtre d'Alexandre de Yougoslavie mais éclaire bien les relations fraternelles entre les Francs-Maçonneries fransaises et yougoslaves ainsi qu'entre les deux pays«).

ubijene, bile su pogođene olovnim mecima iz nepoznatog revolvera, vjerojatno policijskog, a sigurno ne Kelemenovog.«[561]

Kralj Boris, u jednom intimnom razgovoru u Sofiji, kazao je kralju Aleksandru, da su ga masoni »snubili«, ali da on nije ušao u ložu. Aleksandar mu je odgovorio da će izgubiti glavu, hoteći mu reći da masoni ne trpe kralja, koji nije mason. Aleksandar je priznao Meštroviću da je bio mason, ali da je »istupio«. Meštrović je zaključio da bi Aleksandar gonio masone da je ostao živ. Trumbić, navodeći sve ovo, zapisuje da su masoni ubili kralja Aleksandra, jer ih je ostavio, a da su oni imali udjela i u sarajevskom atentatu.[562]

Činjenica je, da je kralj Aleksandar svojom nezavisnom i tadašnjim masonskim interesima protivnom politikom bio postao masonstvu tolika smetnja, da se u nekim najvišim masonskim krugovima (Jan Masaryk) razmišljalo o tome, da mu se oduzme život. Mjere kraljeva osiguranja od francuske vlade, u kojoj je bio ministar unutrašnjih poslova masonstvu odani Albert Sarraut, bile su unatoč višestrukim upozorenjima, da će biti izvršen atentat, tako simbolične, da Francusku čine suodgovornom za atentat. Međutim, svi ovi elementi nisu dovoljno konkretni, da se samo iz njih može sa sigurnošću utvrditi i masonsko sudjelovanje u zavjeri protiv kralja Aleksandra, ali je masonsko sudjelovanje u tome veoma moguće.

---

561 Alain Decaux, *L'assassinat d' Alexandre I$^{er}$ de Yougoslavie*. Historia, br. 432 za studeni 1982, s. 160–161. (Ime Vlado i prezime Kelemen odnose se na ubojicu). U ovom smislu posebno je pisao M. Jacques de Launey. Njegovo je pravo ime Jacques Forment. On je rođen 1924, član je raznih međunarodnih udruga i autor brojnih djela iz historiografije. (Nezavisna država Hrvatska, god. XVIII., broj 10 (342), za listopad 1989., str. 9.)

562 Trumbićeva bilješka o razgovoru s Meštrovićem dne 28. VI. 1938. Historijski institut JAZU, Trumbićeva zbirka. (Zanimljivo je navesti iz ove bilješke i to da je rotarijanac Meštrović izjavio Aleksandru kako on osobno nije mason.)

# IX.

# IDEJNA STAJALIŠTA JUGOSLAVENSKOG MASONSTVA PREMA KATOLICIZMU

»Mada je zvanično slobodno zidarstvo proklamovalo tolerantan odnos prema veroispovestima, ne praveći razliku među onima koji su ispovedali bilo koju veru, prema katolicizmu masoni su bili nepomirljivi. I mada je u svojim filozofsko-etičkim osnovama bila organizacija koja je izražavala ideje liberalnog demokratizma, u praksi te ideje nisu sprovođene. Mnogo važniji od ideala prosvećenog liberalizma bili su stavovi koji su štitili tadašnji politički i društveni poredak.«

(Dr. Nadežda Jovanović, *Politički sukobi u Jugoslaviji 1925–1928*. »Rad«, Beograd, 1974. s. 165–166.)

Srpska povjesničarka Nadežda Jovanović proučila je masonsku građu u *Arhivu Jugoslavije* u razdoblju između dva rata. Na temelju toga ona je došla do slijedećeg zaključka: »Glavna oštrica njene (masonske – op. I. M.) delatnosti bila je usmerena protiv uticaja Katoličke crkve i delovanja klera.«[563] Zaključak N. Jovanović dalje glasi: »negativna reakcija na italijanski fašizam vodi načelno u antiklerikalni i antikatolički stav masonerije, za koju je katolicizam uvek bio najveći vrag«.[564] Jovanovićka je činjenicu antikatolicizma u masonstvu točno uočila, ali se nije znala odlučiti, koji bi tome bio uzrok. Ona smatra, da je tome razlog i reakcija na talijanski fašizam.[565] Ali, istodobno tvrdi, da je katolicizam za masonstvo »uvek bio najveći vrag«. Očito, tu ima kontradikcije. Ako je katolicizam za masonstvo »uvek bio najveći vrag«, onda se s time ne slaže tvrdnja, da je masone vodio »načelno u antiklerikalni i antikatolički stav« talijanski fašizam. Tu dilemu N. Jovanović nije mogla razriješiti, čini se, zato, što nije dovoljno proučila povijest i smisao masonstva u svijetu, u kome je jugoslavensko masonstvo samo dio univerzalnog masonstva.

U negativnom odnosu prema katolicizmu jednog dijela onih masona, u kojih je prevladavao srpski nacionalizam, osjećalo se njihovo uvjerenje, da u jednoj državi, da bi se stvorio jedan jedinstven narod, treba da bude samo jedna religija. Međutim, treba reći, da antikatolicizam jugoslavenskog masonstva ne izvire ni iz kakvih protuhrvatskih pobuda. Činjenica je, da su i hrvatski masoni, koji su rođeni kao katolici, bili prije i poslije ujedinjenja strastveni antikatolici. »Veliki besednik« Velike lože *Jugoslavija* na XVI. godišnjoj skupštini 23. travnja 1933. u Vršcu izjavio je slijedeće :

»Treba da ostane zabeleženo u analima naše povesnice, da su borbu protiv klerikalizma tražila u prvom redu zagrebačka braća.«[566]

Temeljno je kod ocjene stajališta jugoslavenskog masonstva prema katolicizmu shvatiti, da je masonstvo, kako je već navedeno, bilo samo dio svjetskog masonstva i da se u biti jugoslavenskog masonstva, bez obzira na eventualna odstupanja u pojedinih srpskih ili hrvatskih masona, očituju univerzalna masonska načela.

U prvim masonskim propisima preporučena je samo religija, koja sve ljude ujedinjuje. Tako se mogao začeti određeni sinkretizam, u kojemu se jednako poštuju Zaratustra, Krist, Budha, Muhamed. Masonski *Veliki Arhitekt Svemira* nije kršćanski Bog stvoritelj, nego, prema mnogim masonskim tumačenjima, graditelj, koji gradi na onome, što već opstoji. U masonskim hramovima *Biblija* se može naći kao simbol iz židovsko-kršćanske baštine, ali križ ni kao simbol ni u jednoj pravoj loži nije poznat.

U citiranom govoru u Vršcu Damjan Branković je istaknuo i slijedeće: »Treba da u analima naših pokreta ostane zabeleženo, da je Jug. masonerija ipak pokušala poći tragom čuvene pariske lože *Kod 9 sestara,* u kojoj su najveći umovi Francuske potstakli borbu protiv jezuita. Taj problem, kao najveća smetnja državnom jedinstvu, imperativno se nameće.«[567] Iz ovoga Brankovićeva priznanja proizlazi, da se jugoslavensko masonstvo u konkretnim svojim stajalištima nadahnjivalo praksom jednog dijela francuskog masonstva. Međutim, još je zanimljivija Brankovićeva tvrdnja, u istom govoru, kada citira nekog stranog znanstvenika,

---

563 Nadežda Jovanović, *Odnos okupatora i kvislinga prema masoneriji u Srbiji 1941–1942.* Godišnjak grada Beograda, knj. XVIII, 1971, s. 79.

564 Nadežda Jovanović, *Politički sukobi u Jugoslaviji 1925.–1928.* Rad, Beograd, 1974, s. 165.

565 Kod samo jednog dijela, posebno hrvatskih, masona jedan od motiva antikatolicizma moglo je biti i poistovjećivanje Vatikana s fašizmom. Tako je u loži Drašković brat M. M. u Zagrebu održao predavanje pod naslovom *Fašizam i masonstvo* u kojem je naveo kako se vezuje budućnost Italije uz velike planove Vatikana o klerikaliziranju i fašiziranju Italije sa svrhom da uz papu i Italija ojača svoj položaj i imperij u svijetu. *(Šestar,* II/1923, 9–10, 94–97).

566 *Svečana beseda i programski govor na 16. God. Skupštini Vel. Lože »Jugoslavija«, 23. aprila 1933. god. u Vršcu.* Beograd, s. 15.

567 Ibid., s. 19–20.

»da je Hrišćanstvo jedna mračna i strahovita sila, i da je ono udaljeno od svake prave religije i moralnosti«.[568]

Jugoslavensko masonstvo borilo se, kao i ono u svijetu, protiv kršćanskog Boga i strastveno ga nijekalo, i nikada nije moglo biti prema njemu indiferentno.[569] Sinkretizam je u svakom slučaju bio jedna od bitnih oznaka i jugoslavenskog masonstva, odnosno rotarstva. Dosljedno tome, veliki hrvatski umjetnik Meštrović gotovo je svečano izjavio, da je njemu bilo i da mu je uvijek jedino od značenja »u religioznom pogledu – čovječno i čovječansko, bez obzira na katoličko, pravoslavno, protestantsko ili muslimansko, ili čak i budističko. Vidim u svim religijama, u onome što im je suština, istovjetnost, i posvuda je božanska istina jedna.«[570] Ferdo Šišić u jednom predavanju, održanom u povodu primanja novih masona u zagrebačku ložu *Maksimilijan Vrhovac*, rekao je i ovo: »Zato masoni poštuju sve vjere, zato masonstvo nije *a priori* ateističko.« U ovom predavanju Šišić daje i odgovor na jedan indirektan način zašto je masonstvo ustvari samo antikatoličko. On, naime, kaže: »Zar nisu i dan danas malo da ne svi protestantski svećenici u Njemačkoj, Engleskoj, Holandiji, Švedskoj, Norveškoj, Danskoj i Švicarskoj članovi loža?«[571] Ta Šišićeva tvrdnja povijesna je činjenica, i nju priznaju svi masonski pisci. Što se tiče pravoslavlja, ono je u Rusiji listopadskom revolucijom prestalo biti čimbenik od međunarodnog značenja, a u drugim pravoslavnim državama ono se identificiralo najvećim dijelom s dotičnom nacijom. Od kršćanstva ostalo je kao jaka organizirana međunarodna snaga samo katoličanstvo, koje se dugo s uspjehom odupiralo masoniziranju. To je bio uzrok, što je međunarodno masonstvo, a s njim i jugoslavensko, gledalo u katolicizmu jedinog stvarnog rivala u borbi za duhovnu prevlast u svijetu.

U masonstvu se nije negiralo, da u njemu ima religioznih elemenata posebne vrste, koji se očituju u posebnim obredima i u posebnim masonskim hramovima. »Masonstvo nema biljeg religije – ali je u širem smislu ipak religija – po kojoj želi spojiti sve čovječanstvo – učiniti ga naprednim i moralnim – a po tom i srećnim.«[572] Masonstvo nije nikakva posebna kršćanska religija. Ono je priznavalo, da se u njemu »Biblija pojavljuje u savezu sa Šestarom i Uglomjerom, po čemu je jasno, da se i ona, poput drugog dvoga, pojavljuje samo i jedino kao simbol. Ona resi dakle naš sveti oltar, ne kao Biblija, ne kao njezina sadržina i ne kao specifična kršćanska nauka. Ona je samo simbol i kao simbol je naša svetinja naše prvo veliko svijetlo... Uostalom, draga bbr., valja dobro upamtiti da su načela iznesena u Bibliji velika i nepokolebiva, i upravo zbog toga veći dio njihov zajednički je mal-ne svim religijama. Udesiti svoj rad po tim načelima, ogradivši se naravski i od svega što je u njoj dogmatsko, nije greška ni za onoga, koji je prilagodio svoje vjersko osvjedočenje Talmudu, Koranu ili kojoj drugoj svetoj knjizi. Istina je naime *samo jedna,* i ona je svojina sviju vjera, samo ljudskom zabludom svaka je vjera svojata za sebe. Mi masoni smo ovdje da tu Istinu pronađemo i da je pronađenu podjednako damo svima i svakome. Biblija je dakle u masona samo simbol. Simbol zajedničkog vjerovanja gotovo svih generacija čovječanstva da postoji izvan nas jedno nevidljivo biće, koje upravlja Vasionom, da postoji Zeus, Jehova, Alah, Perun i Hrist, da postoji naš Neimar sviju svjetova, da postoji Gospodar našeg vječnog Istoka.

---

[568] Ibid., s. 14.

[569] Čedomil Veljačić, koji je kao student filozofije primljen u zagrebačku ložu Humanitas, u starim godinama, bez imalo budističke i Istočnjačke smirenosti, tvrdi, da je već »u vrijeme svoga nastanka, pred 2–3 hiljade godina, Biblija... bila polubarbarska zbirka kompilacija i falsifikata drevne istočne kulture«. *(Izazov samovanja.* Književna reč, XI/1982, 181, 1–11).

[570] Ivan Meštrović, *»Srpska mistika« Jovana Dučića,* Nova Evropa, knj. XXV/1932, 7, 337–343.

U skladu s ovom filozofijom sinkretizma Meštrović je bio zamislio da svoj mauzolej u Otavicama (kod Drniša) ukrasi simbolima istočnjačkih religija. (Dokumentacija se danas čuva u njegovoj ostavštini u Meštrovićevoj galeriji u Splitu).

[571] Arhiv *JAZU* XIII B 200/3, str. 9.

[572] *Rad na surovom kamenu. Predavanje, instrukcione lože Pravednost* or. *Zagreb,* 1934. Zagreb, s. 119.

Biblija nam je dakle simbol odnosa između ljudi i vječnosti, između ljudi i Boga. Biblija je simbol ideje, koja vodi od zemaljskoga k nadzemaljskomu, od niskoga k višemu, od konkretna materijalnoga k idealnome.«[573]

I u jugoslavenskom masonstvu među masonima su se interno priznavali i antikršćanski elementi. »Sl. zidari nazivaju sunce malenim svijetlom. Čini nam se malo čudnovat taj naziv, kad ne bismo znali, da su ga nazvali ljudi dobra srca i dobre namjere. Ako sunce i nije najveće svijetlo u svemiru mi ga ipak možemo smatrati najvećim svijetlom, pače svijetlom božanstva. U suncu nalazi mudrost svoj najjači i najviši izražaj. Sunce je istinsko objavljenje, s kojim se ne može mjeriti knjiga, koju držimo prvim »velikim svijetlom«. Br. Rhyn drži, da bi se naš ložinski jezik imao ispraviti i ne nazivati sunce »malim svijetlom«, a bibliju »velikim svijetlom«. Sunce je prije i sigurnije stvoreno od Boga, ono rasvjetljuje čitav svijet, planetu, dok biblija svijetli samo Židovima i kršćanima, i to u koliko su oni religiozni.«[574]

Jugoslavensko masonstvo savršeno je znalo razliku između svoje doktrine i doktrine drugih religija. Evo jedne točke, gdje se to i te kako vidi: »Dok sve religije tvrde da je *Dobro* ono što se (prema tumačenju sveštenstva) dopada Bogu – moral masonski uči da je Dobro sve ono što – generalisano stvara čovečijoj vrsti pogodnije uslove za opstanak, a da je *Zlo* sve ono što je tome protivno.«[575] U Šestaru (službenom glasilu velike lože SHS) priznavali su se i gnostički elementi u masonstvu.[576] U jednom izvještaju o hrvatskoj loži *Perun* zaključeno je: »Ezoterički rad lože zadovoljava.«[577]

Svoju doktrinu masoni su katkada javno iznosili. Milan Marjanović u tekstu pod naslovom *Religija relativizma* ovako je ispovijedao svoje masonsko Vjerovanje:

»Sve je sa svime u vezi.

*Relativnost svih stvari, sveopća relativnost. Identičnost svih stvari, unutrašnje jedinstvo svega.*

To treće, ili bolje reći: to jedno i jedino, to što je »Izvjesnost« govoriti :

*'Sve je relativno za to, jer je sve u međusobnoj relaciji, pošto je dio jedne cjeline, koja se neprestano mijenja budući da je živa i u njoj ničega mrtvog nema'.*

I u tome je sva Istina, sva Snaga i sva Ljepota.

I onda, toga dana, preplavi me val jednog osjećanja golemog širinom i silnog jačinom:

'I Ja sam dio Cjeline, i Ja sam u relaciji sa Svime. Moj 'Ja' je tačno tolik, kolika je moja Svijest. Uska svijest, to je mali Ja, široka svijest to je veliki Ja, Svijest proširena do Svega, to je Ja koji je postao Sve i našao Sebe u Svemu i našao Sve u Sebi'.

U mom Ja je, dakle, i 'prošlo' i 'sadašnje' i 'buduće', u njemu je i 'ondje' i 'svagdje'.

Sve koje postaje Ja, i Ja koji postajem Sve.

Ja Stvor i Stvaralac, od svega obuhvaćen i sveobuhvatan!

Sad znam zašto su u Raju Zemaljskom bila dva stabla: Stablo Spoznanja i Stablo Života. Jesti od jednoga bio je grijeh, koji je nosio prokletstvo. Nu jesti od obadva bio je put do toga, da budemo kao i Bog!

I za to može da se ostvari riječ: 'I bit ćete kao i Bog'. Jer to je Njegova želja i smisao Njegova stvaranja.

U jednakoj mjeri, u kojoj spoznajem sebe, vidim, osjećam i spoznajem da Ja nisam sam, da Ja nisam izdvojen, da Ja nisam samo Roditelj, nego i Rođeni...

Najosnovnija priroda moga Ja me nagoni da kažem: 'Sve treba da se toči kroz Mene, i Ja treba da prelijem u Sve'.

Nazvaše ljudi ovo Sve riječju: 'Bog'.

---

573 Ibid.

574 12 Ibid., s. 188.

575 Dj. B., *Govor starešine lože Istina u Or. Beogradu*. Šestar, IV/1924, 3–4, 30.

576 *Šestar*, V/1926, 10, 176–181.

577 *Šestar*, XVII/1937, 1–3, 44.

Stara zlorabljena, ali poznata i jedino tačna riječ. Izvor moga Ja i svakoga 'Ja', koje od sitnoga postaje Golem, u Njemu je; utoka svakoga 'Ja' kad se proširilo do Svega, u Njemu je.
Razvoj našeg Ja nema granica: 'I bit ćete kao i Bog'.
Evo religije, evo etike, evo estetike relativizma, kojom relativizam postaje sveopći relacijonizam: Sve je svemu roditelj i rođeni, sve je sa svime u svestranoj vezi.
Religija nije drugo nego ponovno nadovezivanje (religere) ponovno povezivanje potrganih niti između niskog i visokog, izdvojenog i cjeline, pojedinca i božanstva.
*Za to se Religija i Dogma isključuju. Istinska religija nema dogmi, a dogma je ubica religija.*«[578]

Na »posmrtnoj slavi« u loži *Maksimilijan Vrhovac* u Zagrebu dne 5. travnja god. 1929. u povodu ubojstva T. Schlegela posebno je o pokojniku istaknuto slijedeće:

»Kad je izgubio svoju vjeru, njemu su, kako je od kuće i u školi bio vrlo religiozno odgojen, azijske religije sa svojim misticizmom i misterijima nadomjestile vjeru i dale filozofiju o životu. Bio je mistik, donekle fatalista, deista, vjerovao je u život poslije smrti, a bliže su mu bile ideje o sideričkim ciklusima i o reinkarnaciji...«[579]

Odmah poslije ujedinjenja masonstvo je pokušalo ostvariti svoja stajališta prema Katoličkoj crkvi. Već pred kraj god. 1918. »htjelo se dapače zadati smrtni udarac djelovanju i zagrebačkih isusovaca i ostalih u državi«.[580] U masonskom glasilu »*Jugoslavenska njiva*« poduprte su želje neznatnog dijela katoličkog nižeg klera u Hrvatskoj, koji je javno postavio zahtjev, da se Katolička crkva u Jugoslaviji reformira. Ta reforma Katoličke crkve sastojala bi se u tome, da se Katolička crkva odrekne nekih svojih bitnih osobina. Taj dio svećenstva zahtijevao je 10. veljače 1919. u Zagrebu da u konkordatu bude Katoličkoj crkvi:
»a) zagarantovana vlast u pitanjima vjere, ćudoređa, discipline i liturgike;
b) pripoznato pravo Crkve kat. na stjecanje pokretnog, a na pravo posjedovanja nepokretnog imutka, potrebnoga kao minimum župnicima i kapelanima.
c) Konkordat imade kod određivanja nastavne osnove za biskupska sjemeništa te bogoslovne fakultete odrediti, da se sve teološke discipline uče s osobitim obzirom na nauke i ustanove anglikanske, te srpsko pravoslavne crkve. Još se imade na sveučilištu i biskup. sjemeništima otvoriti: stolica za komparativnu teologiju i stolica za socijalno-karitativni rad.
Da se na čitavom teritoriju države SHS što više realizuje jedinstvo duhova, a da se po mogućnosti pospješi zbliženje obiju crkava, predlaže niži kler:
d) da konkordat poprimi ustanovu, da svi biskupi, kanonici i svećenici mogu nositi brade;
e) da se uvede fakultativno moljenje časoslova ili ne bar pod smrtni grijeh;
f) da se za niži kler ukine disciplina celibata i s tim u savezu prepreka sv. reda;
g) da se uvede slavensko bogoslužje, ali transkribirano ćirilovicom, dok se za obrede uvodi narodni jezik;
i) da se ukine obvezatno nošenje talara izvan službe, a u običnom životu da se uvede civilno odijelo po volji;
j) da se dopusti svećenstvu baviti se javnim radom, i svako pošteno zanimanje na profanom polju. U tom pogledu izuzima se svećenik ispod vlasti biskupove, pa nema mjesta cenzuri. Sva odlikovanja, koja se sastoje u raznim titulama i u različitom odijelu te indignijama, ukidaju se izvan službe crkvene.«[581]

---

[578] Milan Marjanović, *Religija Relativizma.* Univerzum, I/1922, 2, 41–42.
U istom časopisu na zadnjoj stranici korica broj 6–8, za veljaču – travanj 1923. navedeno je, da su objavljene i slijedeće dvije Marjanovićeve knjige: *Četiri evangjelja religije relativnoga* i *Okultizam i esoterija.*
[579] *Šestar,* VIII/1929, 5, 78.
[580] Velimir Deželić (otac), *Isusovci u Hrvatskoj.* Zagreb, 1927, s. 49. Radilo se o akciji, koju je poduzelo Narodno vijeće u Zagrebu. Usp. S. Simić, *Jugoslavija i Vatikan.* Zagreb, 1937, s. 14–16.
[581] Svećenik, *Za slobodu mišljenja u katol. Crkvi.* Jugoslavenska njiva, III/1919, 22, 348–349. (Broj od 31. svibnja 1919)

Naravno, Katolička crkva na takve zahtjeve nije ostala dužna. Ona je optužila masonstvo, da stoji u pozadini tih akcija. Tako je zagrebački nadbiskup Antun Bauer u Poslanici vjernicima naveo i slijedeće:

»A tko to čini? Čini nekoliko od Crkve katoličke otpalih svećenika, a pomažu im zakleti neprijatelji Krista, kršćanstva, a napose Crkve katoličke: Židovi, framasoni i bezvjerci... Gledajte, koje novine najviše podupiru taj pokret i bore se za nj? One, koje su u rukama Židova i framasuna i bezvjeraca. Ovi pak idu za tim, da obore i unište čitavo kršćanstvo, a osobito Crkvu katoličku, i ti ljudi da zbilja hoće *narodnu katoličku Crkvu?* Ne će oni toga, već hoće da unesu smutnju u narod, i da tako oslabe katoličku Crkvu.«[582]

Neki od katoličkih svećenika, koji su tražili reformu u Crkvi, a posebno oni, kojima je celibat bio primaran motiv, ubrzo su udarili temelje starokatoličkom pokretu u Hrvatskoj. Zanimljiva je činjenica, da su se neki od njih, kad su pisali o kršćanstvu, pozivali na mišljenje »nama toli blizoga – umnoga i plemenitoga filozofa i učitelja brojnih generacija, našega prijatelja, sada predsjednika čehoslovačke republike g. Tome *Masaryka*, čiju sedamdeset pet godišnjicu proslaviše ovih dana svi vrijedni Slaveni«.[583]

Masonstvo se zalagalo za starokatolički pokret. Tako je A. Schlegel pokušao pridobiti vođu hrvatskog seljačkog pokreta Stjepana Radića god. 1925. (i to dok se ovaj nalazio u zatvoru!) da se založi za stvaranje hrvatske nacionalne crkve nezavisne od Rima.[584] Prvaci starokatoličkog pokreta ispovijedali su često ista shvaćanja kao i masoni. Tako je Marko Kalogjera optužio isusovce, da iza kulisa po svojem običaju stoje na čelu borbe protiv starokatoličkog pokreta. Dapače, Kalogjera je optužio isusovce, da rade prema načelu neka se sve ruši, i nauka Kristova i čovječje poštenje i povijest, samo da se spasi vlast rimskoga pape.[585] Identično ovako su oduvijek mislili i nastavljali tvrditi i masoni. Tako se na Glavnoj skupštini Velike lože SHS *Jugoslavija* u Zagrebu dne 22. travnja god. 1923. isticalo i slijedeće:

»Jezuitski red, koji se na žalost trpi u našoj sredini, glavni je neprijatelj napretku masonstva. U Hrvatskoj n.pr. već se osjeća, kako taj red bojkotuje sve, što je nezavisnije, što je masonsko. – Dvanaesti je sat već tu, kad bi se morala odvojiti škola od crkve. No da bi se to postiglo što brže i što uspješnije, trebali bi masoni da rade u dva pravca:
1. da što jače šire veliki masonski lanac; i
2. da u svom krugu što više njeguju stare vrline masona.«[586]

Masonstvo se posebno angažiralo u pregovorima oko konkordata s Vatikanom. U tome njihov je cilj bio, da se status Katoličke crkve u državi riješi interkonfesionalnim zakonom, i zato su, kako je priznao Damjan Branković, pitanje konkordata stalno držali »pod čekićem«.[587]

---

582 *Reformni pokret u Hrvatskoj.* Zagreb, 1920, s. 22.

583 Stjepan Zagorac, *Starokatolička crkva. Njezino ustrojstvo i nauka u vjerskom, ćudorednom, kulturnom, socijalnom i narodno-političkom pogledu.* Zagreb, 1925, s. 31–32.

584 Usp. I. Mužić, *Katolicizam Stjepana Radića.* Tavelić, XVI/1976, 4, 100–102.

585 Marko Kalogjera, *Hrvatska starokatolička crkva.* Zagreb, 1924, s. 40.

586 *Šestar,* II/1923, 7, 91.

587 U Katoličkoj crkvi se ovako interpretiralo stajalište masonstva prema konkordatu:

»Ovom prilikom treba posebno to naglasiti, da ovakvu oštru taktiku prema konkordatskim pregovorima sa Svetom Stolicom nije vazda zastupala Velika Loža Jugoslavija. U svoje vrijeme većina njenih članova Srba nije pokazivala tako agresivne tendencije prema Svetoj Stolici, dok su skrajnje bila agresivna samo »braća« iz prečanskih krajeva, a osobito »braća« iz Slovenije. Nakon izgona masona iz Italije promijenila se situacija u držanju Velike Lože Jugoslavije prema konkordatu i prema katoličkoj crkvi. Radi »bratske« sloge s talijanskim slobodnim zidarima, koji se nalaze u »progonstvu«, postala je čitava Velika Loža Jugoslavije agresivna u kulturnim pitanjima koja se tiču kat. crkve. Talijanska masonerija hoće da se osveti Sv. Stolici radi lateranskog pakta preko naših slobodnih zidara. Tako su i ovaj put masonske lože u nas dobile direktive za svoj rad ne od interesa države i naroda, nego od interesa jedne strane masonske sile. Ujedinjena loža Jugoslavija postala je dakle više-manje igračka u rukama talijanskih ložišta u Francuskoj. Jugoslavija se mora pokoravati diktatu, što ga dobiva od talijanske braće u Parizu.«

Masonstvo je u svojem odnosu prema katolicizmu našlo saveznika u srpskoj nacionalističkoj organizaciji *Narodna odbrana.* To se savršeno osjeća iz jednog dokumenta *Narodne odbrane*, čiji se izvornik nalazi u radnoj kartoteci lože *Pobratim* u Beogradu, za god. 1927. Taj izvanredno zanimljiv tekst u cijelosti donosim ovdje:

»Slobodno zidarstvo i *Narodna odbrana*

Tu skoro održan je u Beogradu Međunarodni kongres slobodnih zidara. Neposredno iza tog velikog slobodno-zidarskog skupa sastala se i *Narodna odbrana*. Ne iz sasvim bezazlenih razloga sledovao je prvom kongresu ovaj drugi, što se vidi i iz onih odluka koje su donele obe ove organizacije. Odluke *Narodne odbrane* u vezi su sa odlukama slobodno-zidarskog kongresa, u kojima je izneseno, da nasuprot vidnih razlika u gledištima, postoje dodirne tačke između obe organizacije i da će se zbog postignuća zajedničkih ciljeva staviti na jedno stanovište u pogledu borbe protiv katolicizma. Borbena srpska narodnosna grupa koja je razvila zastave za jugoslovensko ujedinjenje i bila preteča Svetskog rata, htela je ovom odlukom na nesumnjiv način da opravda one pretpostavke, da je slobodno zidarstvo bilo u stvari duhovni pokretač Svetskome ratu. Nije slučajno održan međunarodni slobodno-zidarski kongres baš u Beogradu, čiji su članovi sačekali i skupštinu *Narodne odbrane*. Oba kongresa ovih saučesnika u odgovornosti za Svetski rat, bili su u duhovnoj vezi i daju najneospornije uverenje o tome da slobodno zidarstvo za sprovođenje svojih smerova koristi i nacionalne organizacije kad treba razoriti državna uređenja i preinačiti kartu Evrope. Narodna odbrana koja stoji na gledištu vere i države, odlično razume slobodno zidarstvo iako je ona zakleti neprijatelj ove starodrevne ustanove. Katolici u Jugoslaviji s velikom su zebnjom smatrali ovaj sastanak dveju organizacija i u Hrvatskoj već se spremaju na odbranu. Ovo javno baratanje *Narodne odbrane* i Slobodnih zidara izazvalo je iznenađenje u krugovima odgovornih političara, jer pod zaštitom slobodno-zidarskom nalazeći se elementi uhvatili su toliko korena u državi, da njihovo dalje širenje zbog unutrašnjeg mira u Jugoslaviji ne izgleda poželjno.«[588]

Poslije proglašenja diktature god. 1929. Branković je predložio u jednom govoru 7. studenog 1930. u loži u Sarajevu da se jugoslavenski katolici odcijepe od Svete Stolice. On je poručio nadbiskupu Baueru ovo:

»Nije još dockan, da krv naše krvi, kost naše kosti, čovek od nauke i srca, pred jesen svog inače plodnog života i rada, pođe stopama slavnog mu prethodnika Vrhovca i pokaže celom svetu, da katolička religija nije religija Rima, no religija naše nacije, da istinska služba svome rodu stoji iznad stranih autoriteta i oktroisanih pravila, te da se na izvoru, gde se sa mnogo izvišenije tačke gledišta posmatra i kultiviše strahopoštovanje prema tvorcu vasione, nadahne večnim istinama i nepodeljenom ljubavlju prema svima ljudima. Tako se stiče oreol čovekoljupca i pravog Hristovog sledbenika, a ne podizanjem verskih ustanova, u kojoj se bezazlena mladež napaja srednjovjekovnim duhom i stvaraju fanatici, koji život posmatraju kroz mutnu i usku prizmu religije, nemajući pravog razumevanja za tuđa gledišta i ispovesti. Ja mu od srca želim, da učini taj korak, koji od umišljene slave vodi ka pravom božanstvu.«[589]

U svrhu odcjepljenja od Rima izmišljena je legenda o Grguru Ninskom kao simbolu hrvatske borbe protiv katolicizma i rimskog pape. Na toj liniji podignut je Meštrovićev spomenik Grgura Ninskog, u listopadu 1929, na splitskom Peristilu unatoč protivljenju arheologa don Frane Bulića i drugih znanstvenika. Masonstvu je bio potreban hrvatski Luther ili Jan Hus, pa

---

(Dr. K. B. (Janko Šimrak), *Masonske punktacije protiv katoličke Crkve*, Katolički list, 48, 1933, 15, 177–179). Za vrijeme konkordatskih pregovora u Beogradu 1925. zahtijevalo se, da se isusovci istjeraju iz Jugoslavije. Kad ih je branio A. Korošec, navođen je kao primjer njihova protunarodnog rada rad patra Puntigama, koji je tada živio u Beču. (Anton Puntigam, *Wie Gott mich geführt*, s. 562).

[588] *Arhiv Jugoslavije, fond100, – slobodno-zidarske lože, dosije broj I–A–II–136, spis br. 25.* Napominjem, da su ovo stare oznake koje su danas možda zamijenjene drugima. Nadežda Jovanović je ovaj dokument prepričala u svojoj knjizi Politički sukobi u Jugoslaviji 1925.–1928. (s. 161).

[589] D. Branković, *Govori starešina Slobodno-zidarske lože »Pobratim« u Beogradu.* Beograd, 1930, s. 74–75.

pojedince, čak ni povjesničara Viktora Novaka, ništa nije smetalo, što je to apsolutno protivno povijesnoj istini.

Ubojstvo Stjepana Radića i masonska akcija protiv katolicizma pojačali su identifikaciju hrvatstva i katolicizma protiv čega je Radić uvijek istupao. Situacija se tako razvijala, da su zagrebačke masonske Novosti registrirale 26. siječnja 1930. činjenicu, da se u inozemstvu (Beču i Rimu) počelo prikazivati hrvatsko pitanje tako »kao da Hrvati ne mogu da dođu do ravnopravnosti u našoj zemlji, ne zato što su Hrvati, nego zato, što su katolici«. Dakako, *Novosti* su u istom broju, u članku pod naslovom *Umjetno stvaranje katoličkog fronta*, poricale točnost takvih mišljenja. U *Novostima* se tvrdilo, da se hrvatski katolički kler dijeli na dva dijela, na nacionalni i anacionalni dio. Ali, Katolička crkva nije na to ostajala ravnodušna. Tako je nadbiskup A. Bauer u jednoj svojoj izjavi dao slijedeći odgovor:

»Episkopat i kler je u svojim dužnostima jednodušan i nema sile, koja će ga uskolebati i skrenuti od puta, kojim je i dosada išao. Jest, postoji jedna internacionalna pogibao i jedna internacionalna zavjera, koja ugrožava vjerski mir u Jugoslaviji. Ali ta ne potiče niti nju vodi katolička crkva, ni njezin vrhovni glavar sveti Otac Pijo XI. ni katolički episkopat ni kler. Nju forsiraju međunarodne tamne sile, koje su našle svoj odjek i u članku 'Novosti', a idu za tim, da razbukte u Jugoslaviji vjersku borbu i potaknu na progon katoličke crkve.«[590]
Na sličan način pisali su i neki drugi pojedinci na stranicama katoličkog tiska. Pisalo se bez uvijanja i to, da su masoni »stvarno najveći neprijatelji Jugoslavije«. Masoni, prema pisanju katoličkog tiska, dok kleveću i napadaju Katoličku crkvu, ne vode računa o tome, da je ova država tek nastala i da je potrebno, da bi se ona sredila i ojačala, ljubavi među njezinim stanovnicima, a pogotovo, ako se hoće, da nastane jedan narod, s jedinstvenom narodnom sviješću. Međutim, masoni rade sve suprotno tome.[591]

Kojim su putovima išli masoni u borbi protiv Katoličke crkve, dobar je dokument i slijedeći dio Brankovićeva govora pri »osvećenju« lože *Vojvodina* u Velikom Bečkereku (danas Zrenjaninu), 25. travnja 1931:

»Prosvećeno i u filosofske sisteme produbljeno katoličko sveštenstvo, moraće najzad uvideti, da im mi nismo lični protivnici. To su sukobi dvaju svetova, dve epohe, dveju koncepcija. Neko će u toj istorijskoj i đinovskoj borbi morati podleći... Borba protiv nas, to je borba protiv istine, humanosti, tolerancije, razuma, nauke, kulture, opšteg progresa i civilizacije... Prestanite da operišete s kraljem nad kraljevima... Na terenu čiste savesti, razuma i istine, bitka je za vas izgubljena... Shvatite da je vreme vaš najveći neprijatelj... Ne zaboravite ni to, da vrhovni interes našeg naroda leži na drugoj strani. Sve što njegovom ujedinjenju bude ležalo na putu, mora biti otklonjeno... Zapamtite da mi ne tražimo borbu, ali se od nje i ne plašimo. Borba nije cilj masonerije. Mi delujemo putem prosvećivanja, sredstvom najvećeg blaga na svetu, sredstvom razuma. Naš je put, put evolucije.« U svome govoru Branković je naglasio primjer Srpske pravoslavne crkve. U toj Crkvi, kaže Branković, obavlja se sprovod masona. Dapače, Branković naglašava, na tim sprovodima umrlim masonima drugi masoni drže govore. Branković dalje tvrdi:

»Pred ovim činjenicama otvara se pitanje: koja je crkva uzvišenija, slobodoumnija i bliža Proviđenju? Hoće li katoličko sveštenstvo moći bez posledica produžiti u krilu svoje rođene pastve politiku inata i kulturnog slepila? Hoće li pastva i na dalje podnositi ovaj duševni teror ili će, po primeru prosvećenih Čeha, potražiti pribežište kod druge hrišćanske religije, koja ima više smisla za sadašnjicu i za pravi duhovni život?«[592]

---

590 Hrvatska straža, II/1930, 23, 1.

591 *Borba protiv katoličke Crkve u Jugoslaviji.* Narodna obrana, XII (VII)/1931, 3, 1–2.

592 D.(amjan) J. B.(ranković), *Govor velikog besednika Vel. □ »Jugoslavija« pri osvećenju □ Vojvodina u Velikom Bečkereku 25–IV–1931. godine.* Beograd, 1931, s. 16–21.

Do god. 1932. nije bilo fronte između masonstva i Srpske pravoslavne crkve. To se može vidjeti i iz navedenih riječi Damjana Brankovića.[593] Međutim, godine 1932. došlo je do privremenog približavanja između Katoličke crkve i Srpske pravoslavne crkve u odnosu na masonstvo, pa se malo-pomalo mijenjao odnos između Srpske pravoslavne crkve i masonstva, pogotovo kada su se u taj problem umiješali ruski emigrantski episkopi. O tome jedan masonski dokument ima ovo: »...srpskog su Patrijarha predobili za antimasonsko držanje još prošle godine ruski pravoslavni episkopi. Naime, intelektualni i eruditski habitus g. Varnave podlegao je reakcionarnom gledištu ruskih pravoslavaca kao i jugoslavenskih klerikalaca. Neobično vešto uspeli su jugoslavenski klerikalci da zainteresuju i srpsku pravoslavnu crkvu za antimasonski pokret... Sabor ruskih emigrantskih episkopa, održan u Sremskim Karlovcima krajem avgusta i početkom septembra 1932, započeo je kao i dovršio, celokupni svoj rad sa blagoslovom Njegove Svetosti Patrijarha Varnave. Na Saboru među ostalim bila je glavna tema stav ruske pravoslavne crkve prema svetskoj masoneriji kao i prema Rusima koji su masoni. Način diskusije, donete rezolucije kao i njihovo objavljivanje pokazalo je da su se odjednom *na istoj liniji našli* ruski vladika mitropolita Antonije koji je i pretsedavao Saboru, srpski Patrijarh Varnava i zagrebački nadbiskup Bauer.«[594]

Branković, kao veliki besednik *Velike lože Jugoslavija* održao je na godišnjoj skupštini te lože 24. travnja 1932. god. u Somboru jedan značajan govor. U tome govoru on je konkretizirao stajalište masonstva, prema Katoličkoj crkvi. On je između ostalog ponovio zahtjev, da se crkvena imanja stave pod udar agrarne reforme, da se ukine vjeronauk u školama, da se u Jugoslaviji proglasi samostalna Katolička crkva i da se uvede obvezatan brak za katolički kler. Njegovo obrazlaganje svega toga glasi ovako:

»Posle ove izjave katoličko sveštenstvo će bolje shvatiti razloge, zašto sam u mojoj besedi u Vel. Bečkereku predlagao, da se u interesu socialne pravde crkvena imanja stave pod udar agrarne reforme, jer u Slavoniji trećinu oranice poseduje katolička crkva. U nacionalnom je interesu da se u srednjim školama ukine crkvena nastava i da se katolička crkva u našoj kraljevini proglasi za samostalnu, kako bi se isključio svaki strani utjecaj. U moralnom interesu je da se za katoličko sveštenstvo propiše obavezan brak i, da se ono navede na legalan i normalan seksualni život. To su tri goruća problema za naš narod, koji se u višem interesu naroda i države moraju što pre rešiti. Nama će biti žao, ako se univerzalnoj religiji predano sveštenstvo bude ljutilo na nas, ali ovaj predlog leži u njihovom pravilno shvaćenom interesu. Ono je za veru – mi za naciju i državu. Šta je preče od ovoga dvoga, kazaće vreme i narod. Eto zašto se mi sa katoličkim sveštenstvom nalazimo u sukobu idejne prirode. Mi hoćemo da osvetlimo, a oni da zamrače puteve duhovnog razvitka. Kad se ova tri problema reše, mi ćemo sticajem prilika postati prijatelji, jer će katoličko sveštenstvo promeniti svoj

[593] Dimitrije Najdanović utvrdio je u članku pod naslovom *Pobuna s one strane evanđelja*, u *Vesniku srpske crkve*, u broju za rujan-listopad 1931, da je masonstvo »u prvom redu, pobuna protiv rimske skolastike, bogoslovlja i morala... Slobodno zidarstvo je utočište mnogih *ožednelih duša* u rimskoj pustinji.« (s. 1059–-1060).

[594] *Ko su i kakvi su neprijatelji jugoslavenske masonerije*, Zagreb, s. 37–39. U ovom istom tekstu navodi se i pokušaj, da se antimasonski duh unese u *Narodnu odbranu*. Tu o tome stoji (s. 47) da izgleda »da je započelo formiranje jednog antimasonskog pokreta i u onim krugovima koji stoje daleko od klerikalaca«. Hvale se samo biskup Učelini, Frane Ivanišević i Vjekoslav Spinčić kao »tri sjajna pretstavnika rodoljubivog narodnog sveštenstva na katoličkoj strani...« (s. 26). U jednom drugom tekstu piše, da ima »mnogo istine u tome da upravo zbog dominantne i sveopće omiljene osobe Weifertove nisu imali masoni u Beogradu neprijatelja sve do dolaska ruskih kaluđera« (br. D. Š., *Đorde Weifert.* Šestar, XVI/1937, 4–6, s. 66).
Izvode iz dokumentirane *Okružne poslanice sv. Arhijerejskog Sabora ruske pravoslavne Crkve u inozemstvu svoj vernoj deci ruske pravoslavne Crkve, zasejanoj po celom svetu od 15./28. augusta 1932. u Sremskim Karlovcima*, koju je potpisao mitropolit Antonije, donio je katolički časopis *Kršćanska škola* u brojevima 4, 5. i 6. za god. 1933. U ovoj se *Okružnoj poslanici* između ostalog tvrdi, da je masonstvo nepomirljivi neprijatelj kršćanstva i da mu je borba s religijom na prvom mjestu, a na drugom mjestu borba s kršćanskim državama, koje su se povijesno formirale u monarhijskom obliku.

mentalni sklop i steći građanski smisao života... Ovo su samo sitne čarke kojima će – ako katoličko sveštenstvo produži napade – sledovati frontalna borba... Nego zbilja, moram još primetiti da se suviše operiše sa 'kraljem nebeskim'. Bolje bi bilo da katoličko sveštenstvo obučava svoju pastvu da se klanja svom viteškom Kralju na zemlji, koji se danonoćno brine za njeno blagostanje i kulturni napredak... Danas na vrhu naših religija stoje tri anacionalna tipa. Naš narod se vezuje za četiri razna duševna središta, za tri strana religiska jezika i tri protupoložena uticaja. Sve te stvari doći će jednog dana pod udar zdravog razuma i državne svesti.«[595]

Kad se u Katoličkoj crkvi uspjelo doći do ovih Brankovićevih govora, on je uredništvu *Katoličkog lista* poslao 28. prosinca 1932. pismo u kojemu je naveo, da je pisao i nadbiskupu Baueru 3. i 6. kolovoza 1932. U pismu uredništvu *Katoličkog lista* Branković je naveo, da među masonima ima braće raznih vjera, koja se s njim ne slažu u načinu ove borbe. Zatim je obraćajući se Janku Šimraku napisao i slijedeće:

»Ja verujem da u našim mišljenjima ima zajedničkih dodirnih tačaka. Ja, a sigurno i Vi, Prečasni gospodine, verujete u vanredan talenat Nj. P. nadbiskupa dr. Bauera. Vama su i njegove ostale odlike i vrline poznate. Stoga Vas poverljivo, kao brat u Hristu pitam: zašto je našoj jugoslovenskoj katoličkoj crkvi potrebito, da svog vrhovnog poglavicu traži u inostranstvu, među talijanskim biskupima i da ga dekretuje za Hristovog izaslanika, a po rečima Vašeg druga po pozivu episkopa Srebrenića i za živog Boga na ovoj grešnoj zemlji?«[596]

Nešto poslije, 12. siječnja 1933, Branković je poslao jedno pismo i uredništvu *Hrvatske straže,* jedinih ondašnjih katoličkih novina. U tome pismu on je svoje masonske ideje ovako precizirao:

»Ja sam u zatvorenom krugu predlagao:
1) Da se ne sklapa nikakav sporazum (Konkordat s papskom stolicom, 2) Da se naša Katolička crkva odvoji od Rima i proglasi samostalnom, nacionalnom crkvom. Da vrhovni poglavica njen stanuje u sredini svoje pastve i da se tu, na tlu svoje otadžbine inspiriše njenim društvenim potrebama i njenom istorijskom ulogom; 3) Da se u interesu socijalne pravde oduzmu sva crkvena imanja i stave pod udar zakona o agrarnoj reformi; 4) Da se otkup greha za novac stavi pod odredbe krivičnog zakonika, kao prevara s predumišljajem; 5) Da se u interesu javnog morala ukine celibat i katoličko sveštenstvo navede na normalni seksualni život; 6) Da se Petrov novčić ne sme u propagandističke svrhe iznositi iz zemlje; 7) Da se u interesu pospešenja asimilacije naših plemena uvede obavezni građanski brak i da brakorazvodnu presudu izriču zemaljski sudovi, kako bi se katolička porodica oslobodila duševnog terora i preživelih običaja; 8) Da se u interesu duševnog mira sve hrišćanske religije sliju u jednu, jer duhovni pokret za spajanje hrišćanskih crkava već postoji i 9) da se povrh svega toga sve veronauke u našoj zemlji podvrgnu savremenoj reviziji, da se iz njih odstrane svi elementi mraženja protiv drugih religija, kao i svi smešni i preživeli pojmovi i saobraze naprednome Duhu vremena. Da se u slučaju potrebe uvede u život pravilo: »Kujus regio ejus religio.«[597]

U povodu navedenih masonskih zahtjeva, koje je javno iznio Branković do svršetka god. 1932, nadbiskup Bauer je 31. prosinca 1932. a u povodu čestitanja nove, 1933. godine, održao govor kleru, u kojemu je, pored ostalog, istaknuo slijedeće:

---

[595] D.(amjan) J. B.(ranković), *Svečana beseda održana na godišnjoj skupštini Velike lože Jugoslavija 24, aprila 1932. god. u Somboru,* Beograd, s. 19–27.
[596] Dr. K. B. (Janko Šimrak), *Odgovor Damjanu J. Brankoviću »Velikom besedniku«, »časniku« ujedinjenih masonskih loža »Jugoslavija«,* Hrvatska straža, V/1933, 6, 7–8.
[597] Dr. K. B. (Janko Šimrak), *Odgovor Damjanu J. Brankoviću »Velikom besedniku« velike lože »Jugoslavija« u Beogradu. Zahtjevi masona prema katoličkoj crkvi. Hrvatska straža,* V/1933, 34.

»Predraga braćo, valovi ovog protukršćanskog i protukatoličkog bjesnila već silno zapljuskavaju i Jugoslaviju. Poznato Vam je svima, kako pretjerani, da upravo poganski nacijonalizain hoće da stvori neku novu vjeru; Braća od čekića pak hoće da svima nature svoje svijetlo, koje će čovjeka osloboditi tmine, ropstva i u oholosti svojoj drže, da oni već jesu, a zovu sve da postanu novi savršeniji tip čovjeka.«[598]

Damjan Branković svojim tezama toliko se bio javno eksponirao, da je god. 1933. morao napustiti položaj Velikog besednika *Velike lože.* On je već god. 1932. bio kritiziran, ali ne zbog onoga što je govorio nego zbog onoga kako je govorio. Na 15. godišnjoj skupštini *Velike Lože Jugoslavija* u Beogradu 24. travnja god. 1932. u Somboru iz beogradske lože Dositej Obradović Đura Đ.(urović) naveo je slijedeće:

»Kao što je Vel. Tajnik naš istoričar, Vel. Besednik je naš pesnik, naš prorok, koji nam pokazuje put za budućnost. Ja nemam namere ovde nikoga da uvredim i govorim iz dubokog uverenja. Ja cenim i poštujem bta Vel. Besednika, ali kad bi bilo kod nas prečišćenih pojmova, često ne bi ušlo u besedu Vel. Besednika nešto što ja ne smatram kao neki postulat. Neću da diskutujem o idejama iz Besede Vel. Besednika. Ali, ona je dokaz da postoje kod nas izvesni neprečišćeni pojmovi. Kad mi hoćemo da se upustimo u borbu sa velikim i moćnim silama, i to naša organizacija koja je vrlo skromna, moramo da odmeravamo reči; moramo da vidimo koliki je nišan koji treba da pogodimo i kakvo je naše oružje. Mi smo tu neka vrsta pesnika, ali moramo voditi računa i o stvarnosti života, te da ne napravimo sitne greške, koje se docnije mogu iskoristiti protiv naše organizacije. Kad bismo mi izneli na dnevni red prve naredne godišnje skupštine klerikalno pitanje svake vrste, naše smernice i naši pogledi na to pitanje bili bi mnogo prečišćeniji nego danas. Kad kažemo, treba odvojiti katoličku crkvu u našoj državi od rimske crkve, to je tako veliko pitanje, o kome je teško dati odmah svoj sud, pa zato nije zgodno da to izlazi od jednog eminentnog pretstavnika naše organizacije, jer će naši protivnici biti u stanju da nas s tog bedema tuku u glavu, i mi nećemo postići nikakav rezultat.«[599]

Međutim, ovo ne znači da je Branković iznosio u govorima osobno mišljenje. Na 35. redovitoj sjednici Saveznoga Vijeća Velike lože *Jugoslavija* održanoj 25. listopada god. 1931. u Beogradu raspravljalo se i o prijedlogu lože *Stvaranje* u Subotici od 10. lipnja iste godine, da se u Jugoslaviji uvede građanski brak. Ovo je ustvari prva predložila loža *Budnost* iz Osijeka, a loža *Stvarnost* je to u cijelosti prihvatila. »Arh. Tablom Stvaranje od 10. juna t. g. Br. 84, umoljena je Vel. Loža da najenergičnije nastupi kod nadležnih faktora da se za celu našu zemlju uvede građanski brak, da se kod građanskih vlasti vodi imenik rođenih, venčanih i umrlih kao i da se razvodi i poništenja brakova izriču od građanskih sudova.« Na ovoj sjednici jedan je brat pozdravio ovaj prijedlog ističući da »je to krupna zakonska reforma i prvi korak ka odvajanju crkve od države«.[600]

Da je Branković u svojim govorima iznosio program vodstva jugoslavenskog masonstva, dokazuje i zakonski prijedlog istaknutog jugoslavenskog masona dra Ota Gavrančića iz Zagreba, koji je on podnio u Narodnoj skupštini u Beogradu, o zabrani rada Družbe Isusove, konfiskaciji njezina imetka i o prisilnom boravku isusovaca jugoslavenskih državljana na

---

[598] *Hrvatski metropolita o prošloj godini,* Hrvatska straža, V/1933, 1, 1.
Zvonimir Pinterović tvrdi, da je njegov djed, s majčine strane, Franjo Dugan Stariji bio u proljeće 1924. pozvan da uđe u masonstvo od Janka Barléa, književnika, kanonika i urednika glazbene revije *Sveta Cecilija,* i tajnika nadbiskupa Bauera. Prema Pinteroviću, (Barlé) je dapače Duganu dao »podatak o pripadanju masonskoj loži nadbiskupa Bauera«. (Zvonimir Pinterović, *Oko povijesti slobodnog zidarstva u Hrvatskoj, Povodom osvrta Ivana Tomasa na moj članak.* Hrvatska revija, XXX/1980, 4 (120), (710–711). Nakon pregleda vrlo velikog broja popisa masona i jednog dijela izvorne masonske dokumentacije siguran sam, da nadbiskup Antun Bauer između dva rata nije pripadao masonstvu. Uostalom, to se vidi i iz tolikih njegovih javnih protumasonskih istupanja.

[599] *Šestar*, XI/1932, 8–10.

[600] *Šestar,* X/1931, 10, 220–221.

otoku Visu, i to tako, da se oni tamo ne smiju baviti crkvenim radom niti živjeti zajedno. Gavrančić je taj prijedlog obrazložio između ostalog i time, da isusovci zbog svojih sposobnosti i utjecaja, koji vrše na svjetovno svećenstvo, znače pogibelj za mir i red u Jugoslaviji. U obrazloženju prijedloga Gavrančić je posebno naglasio, da građani, koji su »najsvetijom prisegom obvezni na slijepu pokornost tuđem suverenu, ma to bio i sv. Otac Papa, ne mogu biti dobri građani ove zemlje. Ne mogu se niti smatrati državljanima jugoslavenskim, ma to formalno i bili, već državljanima onog suverena, kojemu po danoj prisegi imadu da služe.«[601]

Ovakvi postupci masona izazivali su ogorčenje u Katoličkoj crkvi što je rezultiralo njezinom pojačanom protumasonskom akcijom. Na inicijativu *Domagoja* pokrenuta je god. 1933. *Moderna socijalna knjižnica* (MOSK). Tu inicijativu podupro je i Alojzije Stepinac. U toj knjižnici objavljeno je više knjižica protiv masonstva pod parolom: »Rušimo masoneriju! I to odmah bez ikakva obzira i bez smilovanja.« A katolički dnevnik *Hrvatska straža* pisao je gotovo iz broja u broj protiv masonstva. Osobito se aktivno angažirao na protumasonskoj liniji prof. Đuro Ljubić, a uz njega su se istakli posebnim fanatizmom Marije Matulić, Janko Šimrak i Ivo Bogdan. U Katoličkoj crkvi u borbi protiv masonstva mnogo se je zalagao Alojzije Stepinac. On je u svome dnevniku dne 30. svibnja 1934. zapisao npr. slijedeće:

»...U Jugoslaviji vlada danas masonerija. Na žalost, i u srcu hrvatskog naroda u Zagrebu ugnijezdila se ta paklena družba, leglo nemorala, korupcije i svakog nepoštenja, zakleti neprijatelj crkve katoličke i hrvatskog naroda. Bez znanja i odobrenja masonerije ne može niko doći na uplivni kakav položaj. Nije šala uhvatiti se u koštac a ipak se mora u interesu crkve, naroda hrvatskog i same države Jugoslavije ako misle i dalje egzistirati. Jer, ovo nasilje koje danas vlada, podržava masonerija.«[602]

Stepinac je u posebnoj okružnici od 6. kolovoza 1934. koju je uputio na župne urede naveo da je dnevnik *Hrvatsku straža* »već do sada učinio neprocjenjivih usluga sv. Crkvi, a ubuduće će biti i uz pomoć Božju najjača obrana proti bujici nemorala i bezvjerstva, što ga u vjerni hrvatski katolički narod širi masonska i liberalna štampa«.[603] Stepinac je bio na pogrebu kralja Aleksandra u Beogradu, i tom se prigodom sreo, dne 1.9. listopada 1934, s patrijarhom Varnavom. O tome sastanku zabilježio je u svome dnevniku, pod navedenim datumom, i slijedeće:

»Upozorio sam ga nadalje na najveću nesreću našu i pogibelj, a to je masonerija i tu bi pravoslavna crkva po našem nazoru morala nešto poduzeti protiv masonerije. Kako je i Janjić prisustvovao razgovoru, upao je u riječ: 'I naša su dva episkopa masoni.' Patrijarh nije mogao vjerovati, ali sam dobio dojam, da on premalo prati prilike.« Istoga dana Stepinac je posjetio i kneza Pavla. O tome sastanku u svome je dnevniku napisao slijedeće: »Boljševizam je naš veliki neprijatelj, nastavih, i u interesu je države i te kako da se suzbije: – Jest, odgovori Pavle, to je prvi neprijatelj, a drugi je masonerija. Bio sam čisto osupnut tim riječima, jer kao da je pogađao moje misli. Je li, molim vas, upita knez dalje, g. Perović mason? – Veličanstvo, toga ne mogu potvrditi, jer ne znam, ali mnogi tvrde. – A gospodin Stanković? – Za njega svi tvrde, odgovorih.«[604]

Reagiranje Katoličke crkve na akcije masonstva vodstvo jugoslavenskog masonstva budno je pratilo. U službenom masonskom *Izvještaju o aktivnostima Velike lože Jugoslavije* za god. 1934. konstatirano je, pored ostalog, slijedeće:

»God. 1934. bila je jedna od najtežih od osnutka lože. Aktivnost lože bila je okupirana poteškoćama koje su prouzročili neprijatelji masonstva... Što se tiče Srpske Prav. Crkve, ona

---

[601] U katoličkom tisku mnogo se pisalo o tom prijedlogu. Čak je i citiran u cijelosti. Usp. *Hrvatska straža,* V/1933, 41, 1.
[602] Blažević, ibid., s. 158.
[603] *Hrvatska straža,* VI/1934, 188. 1.
[604] Blažević, ibid., s. 166–170.

se do nedavno držala po strani, tj. bila je prema masonstvu neutralna, dapače niti svom kleru nije zabranjivala da budu članovi masonstva, ali zahvaljujući utjecaju visokog ruskog klera koji su bili u Jugoslaviji kao izbjeglice, te su vjerovali da je boljševizam djelo masonstva, i s druge strane zahvaljujući sistematskim promjenama u svjetskoj štampi protiv naše institucije, pravoslavni Patriarhat je izmijenio svoje stanovište te prešao među naše protivnike. Međutim, najveći protivnik masonstva u Jugoslaviji kao i drugdje po svijetu je katolički klerikalizam... Oni čak i ne skrivaju da oni napadaju masoneriju, jer je smatraju glavnom preprekom širenja katolicizma na Balkanu na račun Pravoslavne Crkve, Protestanata i Muslimana... Ova borba je zahtijevala i još zahtijeva napore svih masona u Jugoslaviji. Bile su poduzete energične mjere da se pojača disciplina u našim redovima. Veća diskretnost i bolje obavljanje dužnosti tražili su se od svih masona... Jedan jugoslavenski brat sad sprema znanstveni rad o Isusovcima i klerikalcima u kom želi istaći njihov razorni rad u Jugoslaviji. Sad je u generalnoj loži i specijalni komitet koji registrira sve napade na naše društvo. Taj je komitet stupio u vezu sa svim ložama i skupio velik dosje o antimasonskoj propagandi. Na ovaj način smjernice Konventa A.M.I. koji se održao u Luxemburgu bile su primijenjene u Jugoslaviji nekoliko mjeseci ranije.«[605]

Jugoslavensko masonstvo koristilo se je situacijom oko konkordata, da bi ponovno ojačalo svoje poljuljane pozicije. U tome je masonstvu mnogo pomagalo i to, što su se neki masoni već nalazili u vodstvu mnogih društava i ustanova u Jugoslaviji (Crveni križ, Jadranska straža, Sokoli, Udruženje rezervnih oficira, Matica srpska, Savez trezvenosti, lovačka društva, pjevačka društva, narodni univerziteti, knjižnice, aeroklubovi, planinarska društva, ribarska društva, crkvene općine, antituberkulozna liga, itd.) [606]

Kada je poslije ubojstva kralja Aleksandra došlo do napadaja na jugoslavensko masonstvo, masoni su pojačali tajnost svoga rada. Dapače, bilo je i prijedloga nekih masona, da se širenje masonstva provodi bez formalnih masonskih oznaka.[607] O tome, koliko je tada bilo otpora na masonstvo, govore i slijedeće dvije činjenice: 1) god. 1936. osnovan je u Zagrebu *Odbor za odbranu masonerije*, i 2) god. 1936. masoni nisu htjeli održati svoju godišnju skupštinu. Kako je to bilo, govori i slijedeći citat iz masonskog *Šestara:*

»Povod i uzrok tome bio je u glavnome zahtev nadležne vlasti da se Velika Loža ima saobraziti zakonu o udruženjima, zborovima i dogovorima, a to je, da Godišnju skupštinu i svoje veće skupove ima prijavljivati nadležnoj vlasti, kako bi ova mogla, ako za potrebno nađe, izaslati i svoga predstavnika da sastanku i većanjima prisustvuje. Svaki dobronamerni brat lako je mogao uvideti da Velika loža nije mogla dopustiti i ako na našim sastancima ne biva ništa što je protivno zakonima i interesima naše države i naroda, da jedan *profani* pretstavnik vlasti prisustvuje *ritualnom* radu God. skupštine, niti da da prilike da braća, koja žele sačuvati diskreciju o svom članstvu u Savezu, budu bez njihovoga prethodnog pristanka otkrivena vlasti, na čelu koje stoji pretstavnik jedne političke stranke, koja se opravdano smatra kao zakleti neprijatelj slobodnog zidarstva, njenih članova i ideja.

Prirodnim nastojavanjem vodstva Velike lože postiglo se, da se prvobitno raspoloženje i držanje nadležne vlasti ublažilo te sada obični sastanci naših Loža bivaju nesmetano, pa

---

605 Navedeni *Izvještaj* napisan je na engleskom jeziku. Jedan od izvornika nalazi se u privatnom posjedu.

606 Usp. *Šestar,* XV/1936, 3–4, 61; *Šestar*, XVII/1938, 5–6, 91–94; *Šestar,* XVII/1939, 1–2, 31. Čak je jedan mason izrazio mišljenje, da bi, prema odluci lože, braća mogla ulaziti i u takve organizacije i institucije, »koje po svome programu i po svom radu ne odgovaraju masonskim načelima, naročito onima liberalizma i tolerancije. Ulazak braće u takve korporacije treba da rad njihov navrati na putove što vode prema masonskim ciljevima ili nastojanja takve braće u organizacija te vrste treba da barem otupe i izglade najjače oštrice u njihovu radu i da ga postepeno prilagođuju zahtjevima što proizlaze iz osnovnih principa masonerije.« (*Šestar*, XV/1936, 9–10, 159).

607 *Savremeni zadatci južnoslovenske masonerije.* Kopija u privatnom posjedu. Usp. i *Šestar,* XVII/1938, 5–6, s. 88.

postoji i nada, da će prilike s jedne strane, a s druge, uviđavnost nadležnih dopustiti, da ćemo u doglednom vremenu možda moći imati i sastanke Sav. veća i God. skupštine.«[608]

Šišićevo upozorenje, u njegovu već citiranom govoru, mladim masonima, »da je *apsolutna šutnja* spram svakoga profanog čovjeka Vaša disciplina«, strogo se poštovalo. O toj apsolutnoj šutnji masona dovoljno govori slučaj slikara Petra Dobrovića. Naime, Dobrović je god. 1937. bio primljen u masonsku organizaciju, ali on toga nikada nije priznao ni svome dobrom prijatelju Miroslavu Krleži. Tako je Krleža tu stvar o svome prijatelju Dobroviću doznao tek 1952. god. od Viktora Novaka.[609] U masonstvu se isticalo načelo slobodnog samoodređenja masona, ali se odmah dodavalo, kako »akti njihovi, bili oni politički, socijalni ili iz porodičnog života, moraju biti u skladu ne samo sa jednim načelom nego sa svima principima koji se moraju respektovati, ako se želi da mason uistinu bude čovek dobroga glasa i ispravan sin svoje Otadžbine. Kad pak to nije slučaj, dužnost je Loža, da prema takvom pogrešnom razumevanju zauzmu stav, koji u danom slučaju može dovesti i do sankcija.«[610]

Iz citiranih dokumenata vidi se, da je masonsko vodstvo i svaki detalj o svojem radu smatralo apsolutnom tajnom i da se od običnih članova tražila slijepa poslušnost. Masonsko vodstvo u tom je smislu započelo i vodilo konkordatsku borbu novinskim člancima i knjižicama. U tim člancima i knjižicama tvrdilo se, da se namjeravanim konkordatom ugrožavaju srpstvo i pravoslavlje, i suverenitet države Jugoslavije. Pisci tih tekstova bili su masoni (Lujo Bakotić, Jovo Banjanin, Niko Bartulović, Marko Kostrenčić, Viktor Novak, Ivan Ribar, Ljubomir Tomašić i drugi). Masonima su se pridružili masonski i promasonski elementi u Srpskoj pravoslavnoj crkvi. Posebno nepomirljivi protivnici konkordata bili su episkopi Irinej Đordević i Nikolaj Velimirović.[611] Masoni, i kao inspiratori antikonkordatske borbe i kao njezini nositelji, uvijek su stajali u pozadini, ne izbacujući sebe u prvi plan.[612] Samo rijetki pojedinci uspijevali su to saznati. Milan Stojadinović, tada predsjednik vlade, u svojim uspomenama, govoreći o antikonkordatskoj borbi, ima zaključak: »...najaktivniji su bili slobodni zidari. Među poslanicima, koji su pristupili klubu JRZ, premda pre toga nisu pripadali Radikalnoj stranci, dvojica su bili članovi ove tajne organizacije. To su bili Milan Glavinić i dr. Časlav Nikitović. Pošto nisu uspeli da ih ubede da glasaju protiv konkordata, to su bili isključeni iz redova slobodnih zidara.«[613]

O ponašanju masonskog vodstva u konkordatskoj borbi ima izvrsnih podataka u pismu Milana Glavinića, što ga je on poslao loži *Šumadija* u Beogradu. To pismo u cijelosti glasi:

»Smatrao sam za svoju dužnost, kao starešina lože, da sazovem konferenciju časnika  *'Šumadije'* i da im iznesem svoje poglede povodom pitanja moga glasanja u Narodnoj skupštini za Konkordat. Iskreno i opširno sam izneo braći časnicima ovo pitanje i podvlačeći da sam radio po svojoj slobodnoj savesti i po najboljem ubeđenju i umenju u najvišim interesima otadžbine po šestom načelu naše Konstitucije. Neobične prilike u našoj zemlji i u stranom svetu tražile su ovu veliku žrtvu od mene i ja sam po mojoj savesti i ubeđenju najbolje radio kao čovek i kao mason. Braća časnici  'Šumadije' nisu se složili s mojim ubeđenjem, iako sam ja insistirao: da su sloboda savesti i tolerancija osnovna načela masonerije po našoj Konstituciji i da je ovo prvi slučaj u Jugoslavenskoj Masoneriji, da se masonu

---

608 *Šestar*, XVIII/1939, 7–10, 132–133.

609 Stanko Lasić, *Krleža. Kronologija života i rada.* Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1982, s. 267. Usp. Saša Vereš, *U Krležinoj sjeni*, Oko, X/1982, 256, 11.

610 *Okružnica Velike lože Jugoslavija* od 1. siječnja 1938, Šestar XVIII/1939, 134–135.

611 *Memoari patrijarha srpskog Gavrila.* Izdanje Richelieu, Pariz, 1974, s. 133.

612 Istaknuti srpski intelektualac Živojin Perić okrivio je za konkordatsku borbu u prvom redu Srpsku pravoslavnu crkvu. Ali, ni on nije uspio doći do spoznaje, da je ona u stvari bila izmanipulirana od masonskog vodstva. Usp. M. Peritch, *Les Excommunications en Yougoslavie.* Extrait de la Revue Mensuelle, Ženeva, 1938, s. 20.

613 Milan Stojadinović, *Ni rat ni pakt.* Otokar Keršovani, Rijeka, 1970, s. 483.

prigovara za njegov politički rad u narodnoj skupštini. Ja sam na završetku ove konferencije braći časnicima usmeno izjavio: da posle ove diskusije istupam iz članstva  'Šumadije', jer ne želim da stvaram trzavice u loži i jugoslovenskoj masoneriji i da ću podneti i pismenu ostavku što ovim i činim, moleći da mi se izda Razrešnica iz redovnog članstva lože 'Šumadija'. Iako ne ću biti više u slobodnozidarskom savezu, ja ću se i dalje truditi da svojim primernim radom na svemu što je dobro, lepo i korisno po celinu i po pojedince ispunim svoj život. Vraćam masonski alat, legitimaciju i masonske spise koje sam imao. Računske obaveze naspram Šumadije sam ranije regulisao.

7. septembra 1937. godine S bratskim pozdravom
u Beogradu u 3 X 3
dr. Milan K. Glavinić«[614]

Glavinić u jednom zapisu od 28. listopada 1937. tvrdi, da je »radio po svom dubokom uverenju i u interesu najbitnijem naše otadžbine... a ne po partijskoj dužnosti«, i da je zato podnio usmenu, a zatim i pismenu ostavku na članstvo u masonstvu.[615] Međutim, loža *Šumadija* njegovu ostavku nije prihvatila. Ona ga je jednostavno isključila iz članstva. Zbog tog isključenja Glavinić je uložio žalbu višoj masonskoj vlasti i tada je dobio od masona dra Bogomira Dobrosavljevića poziv na saslušanje. Poziv mu je Dobrosavljević poslao iz Zemuna 8. studenoga 1937.[616] Tada je Milan Glavinić dobio od Velike lože slijedeći dopis:

»Po saslušanoj žalbi dr. Milana Glavinića, referenta određenog izvestioca i reči br. Velikog Besednika, Savezno Veće je na svom sastanku održanom 14. novembra 1937. godine u Beogradu jednoglasno rešilo:

da se u potpunosti odobri odluka lože 'Šumadije' doneta na majstorskom radu od 21. septembra o. g. kojom je dr. Milan Glavinić isključen iz članstva lože 'Šumadija' i slobodnozidarskog saveza, što se ogrešio o osnovne masonske principe, a da se žalba dr. Glavinića odbaci kao neosnovana.

Molite se da potpisom svojim na ovom aktu izvolite potvrditi da Vam je saopšteno pomenuto rešenje Saveznoga Veća, pa zatim odmah vratite ovaj akt donosiocu.

1. Vel. Tajnik
dr. Viktor Novak
Veliki Majstor
Duš. Đ. Milićević

Saopšteno mi je gornje rešenje i izjavljujem da je ovim rešenjem pogaženo osnovno načelo Masonerije o toleranciji.

9. decembra 1937. godine dr. Milan K. Glavinić
u Beogradu.«[617]

Konkordatska borba bila je tako žestoka, da je general Bora Mirković, prema vlastitom pisanju, htio u povodu konkordata izvršiti državni prevrat. Prema sjećanjima Miloša Sekulića na tadašnjim zavjereničkim sastancima aktivno je sudjelovao i mason Milan Gavrilović,[618] što upućuje na mogućnost da su u pozadini ovoga pokušaja stajali masoni.

---

[614] Izvorni dokument nalazi se u obiteljskom fondu Glavinića pod brojem LV/16
[615] Obiteljski fond Glavinić, broj dokumenta LV/14.
[616] Obiteljski fond Glavinić, broj dokumenta LV/15.
[617] Obiteljski fond Glavinić, broj dokumenta LV/17. U citiranoj okružnici Velike lože *Jugoslavija* od 1. siječnja 1938. navedeno je u povodu glasovanja u konkordatu u Narodnoj skupštini, da su »dotični članovi postupili protivno osnovnim načelima naše Konstitucije« i da su protiv njih primijenjene »pravedne sankcije«.
[618] Usp. I. Mužić, *Katolička crkva...*, s. 174–175.

Vlada kraljevine Jugoslavije odustala je od ratifikacije konkordata. Ona je tako *formalno* kapitulirala pred Srpskom pravoslavnom crkvom, a *stvarno* pred masonskim vodstvom. Međutim, pravi rezultat konkordatske borbe bio je, da su se sada gotovo svi katolički vjernici osjetili neravnopravnim građanima i da je i hrvatske biskupe i hrvatsko svećenstvu zahvatilo potpuno razočaranje u državu. Tada su mnogi u Katoličkoj crkvi konačno radikalizirali svoja politička shvaćanja. Poslije atentata na Stjepana Radića god. 1928. konkordatska borba, odnosno odustajanje od konkordata, bilo je drugi, i to nepopravljivi, udarac jedinstvu građana tadašnje kraljevine. Treba istaknuti, da za ove političke posljedice odgovornost leži na vodstvu jugoslavenskog masonstva. God. 1938. bili su članovi Vrhovnog savjeta slijedeći pojedinci: Dušan Bajalović, Damjan Branković, Savko Dukanac, Andra Dinić, Franjo Hanamann, Dimitrije Janković, Roko Joković, Nikola Krstić, Stanoje Mihailović, Marko Milutinović, Janko Šafarik, Ljubo Tomašić. U upravi Velike lože u razdoblju od 1934. do 1937. god. nalazile su se između ostaloga i slijedeće osobe: Lazar Avramović, Mirko Breyer, Mihailo Čubinski, Vladimir Ćorović, Andra Dinić, Savko Dukanac, Jakob Fischer, Benjamin Fleischer, Hugo Horović, Stanoje Mihailović, Dušan Milićević, Viktor Novak, Niko Stipčević, Dragutin Šaj, Aleksandar Šmit, Antonio Šokorac, Petar Šreplović, Ilija Vurdelja, Georges Weifert. Vodstvo jugoslavenskog masonstva, prema jednom masonskom priznanju, htjelo je prenaglo »da jednim naporom savlada i ukloni sve ono što se nalazi na putu do ostvarenja najviših masonskih ciljeva«.[619]

Koliko je vodstvo jugoslavenskog masonstva bilo rukovođeno antikatolicizmom očitovalo se i kod rješavanja položaja Hrvata u Kraljevini Jugoslaviji. Obično se ističe da je na pritisak iz inozemstva (Francuske i Engleske) zbog učvršćenja jedinstva pred Hitlerovom Njemačkom došlo do rješavanja hrvatskog pitanja.[620] Međutim, i za konkordatske borbe koja je trajala i god. 1938. bilo je jasno da postoji nacistička opasnost, ali strah pred tom opasnošću nije djelovao da se odustane od stvaranja antikatoličke fronte. Kad se odlučilo riješiti »hrvatsko pitanje«, jugoslavensko masonsko vodstvo, koje je načelno bilo nadahnuto idejom narodnog i državnog jedinstva, založilo se bez posebnog oponiranja za ideju sporazuma Cvetković – Maček.[621] Taj sporazum podrazumijevao je postojanje Hrvata kao posebnog naroda i stvaranje Banovine Hrvatske. Ovo također potvrđuje da masonskom vodstvu nije smetalo postojanje Hrvata, nego katolika u Kraljevini Jugoslaviji.

Anton Korošec uputio je za Novu godinu 1940. javnosti posebnu poruku, u kojoj se oštro okomio na masone.[622] U povodu te poruke Antona Korošca, koji je bio predsjednik Senata, Velika loža *Jugoslavija* objavila je 3. siječnja 1940. *Izjavu.* Masoni u tome svojem dokumentu, da bi opovrgli Koroščeve tvrdnje, citiraju neke članove svoje *Konstitucije,* a zatim govore o tome, kako su slobodni zidari najpredanije služili svome narodu. *Izjava* ima zaključak:

---

[619] Šestar, XV/1936, 1–2, 25.

[620] Da je iz inozemstva sugerirano, da se riješi hrvatsko pitanje, dokazuje *Rezolucija hrvatskog narodnog zastupstva* od 8. svibnja 1939. Tu stoji i slijedeće:
»Opće političke prilike u Europi upućivale su naročito u posljednje doba na to, da se hrvatsko pitanje riješi čim prije i po mogućnosti izravno između zainteresiranih naroda, tj. naroda hrvatskog i naroda srpskog.
Hrvatsko narodno zastupstvo sa zadovoljstvom konstatira, da su velike europske države svojim prijateljskim držanjem olakšale razgovore legitimnog predstavnika hrvatskog naroda s vladajućim faktorima kraljevine Jugoslavije.« (Mirko Glojnarić, *Borba Hrvata.* Drugo izdanje, Naklada Antuna Velzeka, 1940, s. 311).

[621] *Šestar*, XV/1936, 7–8, 107.

[622] Tri stvari so ki mi delajo skrb za nastopajoče leto. To so komunisti, svobodni zidarji in tujci...
Neverjetno je, kako prihaja v Jugoslaviji svobodno zidarstvo do vedno večjega vpliva v javnosti. In to pomeni za domovino veliko negotovost in nevarnost. Komu služi židovski svobodni zidar. Komu slovenski, hrvatski in srbski svobodni zidar''? Da služijo poedinci najprej sebi, to nam je prav dobro znano, a kako služijo skupnosti, ubčestvu, ne vemo, ker nam niso znane obveze poedincev. Zato puzor na te črne krte!« (Slovenec, broj 298, 31. prosinca 1939, s. 3).

»U ovim sudbonosnim trenutcima u kojima se nalazi čovečanstvo, a s njime i naša otadžbina, Velika Loža 'Jugoslavija' je sigurna da će svi njeni članovi, kao dosada tako i sada, ispuniti do kraja punu svoju dužnost i poslužiti joj, ako zatreba, i svojim životima... Dok se Velika Loža 'Jugoslavija' može tešiti, da u časovima, kad svetska kataklizma preti da surva čovečanstvo u najveću nesreću od postanka sveta, prvi građanin Ujedinjenih Severoamerikanskih Država Prezident Gospodin Franklin Ruzvelt, za koga svetska javnost zna da je slobodni zidar, pruža ruku rimskom Pontifeksu Svetom Ocu Papi Piju XII, za zajedničko delo spasavanja čovečanstva i stare civilizacije, dotle, nažalost, jugoslovenski prelat i državnik g. dr. Korošec nemotivisano napada jugoslovensko slobodno zidarstvo najtežim podozrenjem prema njegovu rodoljublju, – stavljajući ga u isti plan sa komunistima i strancima-špijunima. Zato Velika Loža 'Jugoslavija' najodlučnije odbija insinuacije g. dr. A. Korošeca, nadajući se da će on izmeniti svoje gledište u pogledu rodoljublja jugoslovenskih slobodnih zidara, jer upravo on, kao svešteno lice mora da bude dobro upoznat sa zapovešću Gospodnjom koja govori o poštovanju i o neogrešenju o istinu.«[623]

Ova *Izjava* zanimljiva je i zato, što je ona prvi slučaj u povijesti hrvatskog i srpskog masonstva, da se o Katoličkoj crkvi nije pisalo s neprijateljskih pozicija. Međutim, u internim masonskim krugovima već u siječnju god. 1940, dakle, neposredno pošto je bila objavljena citirana *Izjava*, nastavilo se prema Katoličkoj crkvi istupati skrajnje neprijateljski. Na primjer dr. V. Kujundžić u jednom predavanju pod naslovom *Klerikalizam* samo je nastavio izlagati stare masonske zahtjeve:

»Oduzmimo škole svima verskim udruženjima, neka su škole državne i narodne sa istim programom i istim predmetima i za katolike i za muslimane i za pravoslavne. Neka se sveštenici brinu samo o svojoj crkvi a svu drugu brigu neka ostave pozvanijima, veronauku neka predaju svetovnjaci, koji su manje zagriženi verskim fanatizmom nego li popovi. Mešanje popova u politiku kao članovima društva ne može se zabraniti, ali to mešanje neka bude lično mišljenje sveštenika, a ne da svoje mišljenje preko crkve i s pomoću božjom naturaju svojim vernicima. Država treba da nastoji stvaranje autonomne katoličke crkve u zemlji, gde će na mesta višeg i nižeg duhovenstva dolaziti samo oni koje država predloži i primi. Ako je moguće treba što pre raskinuti svaku intimniju vezu s Rimom. Pod devizom: Kidaj s Rimom, treba osloboditi jugoslovensku katoličku crkvu rimske hipnoze... Među našim katolicima postoji i tzv. Staro-Katolička Crkva, sa kojom naš idejni program u pogledu Rima nalazi isti cilj. Samo dalje od Rima i bez njega! To neka je deviza sviju čestitih katolika-rodoljuba... Današnji Rim, pojačan politikom fašista kao svetovni autoritet i opskrbljen milijardama novih prihoda, jeste za našu zemlju najjači i najopasniji neprijatelj. Kad smo olako prenebregli ona dva ranija pokreta protiv Rima, negujmo, propagirajmo, agitujmo i širimo Staro-Katoličku Crkvu, podižimo katoličke škole u našem duhu a pre svega proklamujmo borbu protiv Rima i klerikalizma sa one tri devizne reči:
Kidajmo s Rimom!«[624]

No, ni u slovenskoj ni u hrvatskoj Katoličkoj crkvi nitko nije povjerovao u iskrenost jugoslavenskog masonskog vodstva. Poručeno je VL da se masonstvu ništa ne vjeruje i zatraženo je, »da se lože raspuste i zabrane«.[625] U katoličkom tisku nastavilo se pisati o masonstvu kao prvom neprijatelju Katoličke crkve.[626]

---

623 *Izjava slobodnozidarske Velike lože Jugoslavija. Povodom novogodišnje izjaveg. dra Antona Korošeca o slobodnim zidarima.* Politika, XXXVII/1940, 11351, 6.
624 Dr. Voj. Kujundžić, *Slobodno-zidarska čitanka. Istina o slobodnom zidarstvu*, Beograd, 1940, s. 119, 120, 122.
625 *Masoni*. Katolički tjednik, XVI (XIX)/1940, 4, 1.
626 Dr. Ins (Čedomil Čekada), *Tri neprijatelja.* Katolički tjednik, XVI (XIX)/1940, 34, 3.

Alojzije Stepinac u govoru na hodočašću u Mariji Bistrici u srpnju 1940, a u povodu podizanja Križnog puta, govorio je i o masonstvu kao »nemani«.[627]

[627] *Zagrebačko zavjetno hodočašće na Bistricu*, Katolički list, 91/1940, 28, 337. Usp. Eugen Beluhan Kostelić, Stepinac govori, Valencia, 1967, s. 229.

# X.

## ZABRANA MASONSTVA

Početkom 1940. godine masonstvo u Kraljevini Jugoslaviji vodila je namjera da se širi. Tako je loža *Pobratim* dala Stanoju Mihailoviću redovit otpust »u cilju osnivanja nove slob. zid. radionice u Beogradu« i o tome je obavijestila 16. siječnja 1940. *Veliku ložu Jugoslaviju*.[628] Međutim, nekako od sredine god. 1940. iz obzira prema nacističkoj Njemačkoj masonstvo se povlači u pozadinu, a njegovi neprijatelji počinju javno antimasonski istupati. Vlast u Beogradu u ljetu 1940. zbog nove političke situacije u svijetu zabranjuje daljnje izlaženje masonskog časopisa za javnost pod naslovom *Vidici*. U kolovozu iste godine zabranjeno je i daljnje izlaženje časopisa *Britanija,* »organa engleske kulturne propagande u Jugoslaviji«, u čijem su uredništvu kao članovi ili kao suradnici bili »masoni – profesori Vladimir Ćorović, Vasilj Popović, Dušan Stojanović, Vladeta Popović i drugi«.[629] U prostorijama *Velike lože Jugoslavije* u Beogradu (tada Grašaninova ulica broj 8) bio je izvršen pretres. Poslije toga pretresa dr. Danilo Gregorić predložio je predsjedniku vlade Cvetkoviću, za vrijeme jedne vožnje zrakoplovom na Bled, da se pokrene u listu *Vreme* novinska kampanja protiv masonstva. Cvetković je to prihvatio.[630] Vodstvo *Velike lože Jugoslavije* donijelo je odluku 1. kolovoza 1940. u konstelaciji te službene politike, da se raspusti masonstvo u Jugoslaviji, ali je istaklo da je ta »teška odluka« donesena »pod pritiskom današnjih prilika«.[631] Poslije toga *Velika loža Jugoslavija* poslala je dopis Ministarstvu unutrašnjih poslova u Beogradu, dne 1. kolovoza 1940, pod brojem 13770, u kojemu se navodi, da je »Upravno veće Velike lože Jugoslovenskih slobodnih zidara donelo 1. avgusta 1940. godine odluku: da Velika slobodnozidarska loža 'Jugoslavija' obustavi svako delovanje i da izvrši likvidaciju svoje i svih područnih joj loža na celoj teritoriji Kraljevine Jugoslavije. Ovim prestaje svaki rad slobodnih zidara.«[632]

I u Hrvatskoj je tada došlo do zabrane masonstva. To je učinjeno ovim aktom (donosim ga ovdje u cijelosti):

»Kabinet bana Banovine Hrvatske

Kab. Pov. broj 1753 – 1940 Zagreb, 13. VIII. 1940.

Na osnovu § 11 Zakona o udruženjima, zborovima i dogovorima, u vezi sa čl. 2. toč. 1 Uredbe o Banovini Hrvatskoj – Banska Vlast Banovine Hrvatske donosi slijedeću

Odluku

Raspušta se udruženje slobodno-zidarska loža: 1) 'Vrhovac' u Zagrebu, 2) 'Pravednost' u Zagrebu, 3) 'Drašković' u Zagrebu, 4) 'Perun' u Zagrebu članice slobodno-zidarske Velike lože Jugoslavija i istoj zabranjuje svaki daljnji rad.

U pogledu imovine ove lože, nadležna opće-upravna vlast prvoga stepena ima postupiti po § 19 Zakona o udruženjima, zborovima i dogovorima.

Razlozi

---

[628] Izvornik pod brojem 3 nalazi se u privatnom posjedu.

[629] Nadežda Jovanović, *Odnos okupatora i kvislinga...*, s. 83.

[630] Danilo Gregorić, *Samoubistvo Jugoslavije.* Jugoistok, II izdanje. Beograd, 1942, s. 82–85.

[631] N. Jovanović, ibid., s. 84.

[632] Ibid., s. 82.

Raspuštena loža članica je Velike slobodno-zidarske lože Jugoslavija, a kao takva je potpadala pod kontrolu u pogledu rada i čitave akcije pod Veliku ložu Orijenta u Parizu.
Iz prednjega je evidentno, da ovo društvo nije u mogućnosti da djelokrug svoga rada predviđenog u pravilima izvršava potpuno nezavisno od stranih uticaja, pa je obzirom na stav neutralnosti, koji je naša država zauzela u današnjim evropskim prilikama, a u interesu našega državnog poretka – valjalo odlučiti kako je u dispozitivu ove odluke rečeno.

O tome se obavješćuje:
1. Redarstveno ravnateljstvo u Zagrebu sa pozivom, da u smislu prednje odluke smjesta postupi i o učinjenom izvijesti.
2. Slobodno-zidarska loža 'Vrhovac', 'Pravednost', 'Drašković', i 'Perun' u Zagrebu, znanja radi.

Za Bana
PODBAN:«[633]
(potpis nečitljiv, I. M.)

*Hrvatski dnevnik,* glasilo HSS, donio je u broju od 15. kolovoza za god. 1940. komentar navedene odluke. Taj komentar glasi (u cijelosti),
»*Raspuštene slobodno-zidarske lože u Hrvatskoj*
Zagreb, 14. kolovoza. – Odlukom bana raspuštene su danas sve slobodno-zidarske lože na području Hrvatske. Hrvatska seljačka stranka se kao stranka cijelog naroda i svih narodnih redova, po svojoj biti negativno odnosila prema jednome pokretu sa ciljevima, koji prelaze težnje jednoga naroda, koji dobiva smjernice svoga rada izvana, koji se prema tome, ako je to u interesu svoje internacionalne organizacije, nužno protivi težnjama svojega naroda, što je hrvatski narod teško osjećao. Hrvatski seljački pokret se nije mogao složiti s težnjama jedne organizacije, koja mimo naroda, a često i protiv naroda radi na uzajamnom promicanju osobnih interesa pojedinaca. Pogotovo se hrvatski narod nije mogao suglasiti s težnjama onih slobodnih zidara, koji su često u našim krajevima bili nosioci protunarodnog režima. To u ostalom nije bilo do sada potrebno naglasiti tim više, što su borbu protiv masona vodili oni, u čijoj su službi sami prije bili.

Odlukom bana Hrvatske raspuštene su sve slobodno-zidarske lože. One su se dijelile uglavnom na tri skupine: na članice velike lože *'Jugoslavija'*, na članice lože *'Libertas'* i na članice lože *'Bene Berith'. Velika loža Jugoslavije* imala je četiri lože, i to lože: '*Maksimilijan Vrhovec*', '*Pravednost*', '*Drašković*', i '*Perun*'. Sjedište ove lože, koja je bila članica Velikog Orienta, bilo je u Beogradu. U toj loži bili su mahom okupljeni predstavnici unitarističke ideje u našim krajevima, te su imali najveći utjecaj na javne poslove u Hrvatskoj. Loža '*Libertas*' imala je svoje sjedište u Zagrebu, te nije bila priznata od Velikog Orienta, koji je težio za tim, da imade jednu podružnicu za cijeli državni teritorij. Članice ove lože bile su '*Amicitia*', '*Ljubav prema bližnjem*' i '*Prometej*'. Loža *Bene Berith* je židovska loža XVIII. distrikta. To bi bile u glavnom lože u Zagrebu. U našoj provinciji nisu lože mogle uhvatiti korijena, pogotovo ne u onim gradovima s pretežno hrvatskim pučanstvom. Tako se loža u Varaždinu morala veoma brzo likvidirati. U provincijskim gradovima bilo je masonskih loža samo ondje, gdje je stanovništvo miješano, gdje se osjeća utjecaj tuđinskog elementa. Tako su lože postojale u Dubrovniku, Splitu, Karlovcu, Sušaku i Osijeku. I ove lože će biti raspuštene. Odlukom bana Banovine Hrvatske bit će zaplijenjen imetak slobodno-zidarskih loža i zapečaćen njihov arhiv. Na taj način će se doći do autentičnoga popisa članstva slobodnih zidara. Do toga treba s rezervom primiti sve liste o članovima koji su u opticaju, a koje su često sastavljene sa stajališta osobnih simpatija i antipatija, da bi se eventualno kojoj osobi nanijela šteta.«[634]

---

633 Ibid., s. 83. (N. Jovanović donijela je na navedenoj stranici faksimil ove odluke).
634 *Hrvatski dnevnik*, V/1940, 1542, 5.

Redarstveni organi Banovine Hrvatske izvršili su premetačinu u zagrebačkim ložama dne 14. kolovoza 1940. Kada se zna, da je u samim vrhovima vlasti, i u Beogradu i u Zagrebu, bilo masona, i kada se zna, da je odluka o zabrani masonstva donesena iz taktičkih obzira prema Njemačkoj biva i te kako jasno, da je ta zabrana bila samo jedan formalni čin. To se očitovalo i u najobičnijim detaljima. Kada je, na primjer, redarstveni činovnik dr. Stjepan Gredelj, zajedno s četvoricom redarstvenih činovnika, došao u židovsku ložu *Zagreb* u Jurišićevoj ulici, jedan član lože (Fischer) Gredelju je rekao: »Ah, to je ona stvar o kojoj smo već prije tri dana znali.«[635]

Radi kompletiranja ovog dijela o zabrani masonstva u Hrvatskoj potrebno je upozoriti i na odnos *Hrvatske seljačke stranke* prema masonstvu. U vodstvo *Hrvatske seljačke stranke*, koja je okupljala gotovo cijeli hrvatski narod, masonstvo se s mukom i bez posebnog uspjeha pokušavalo infiltrirati. Kad je umro Stjepan Radić, koji je svojim političkim djelovanjem bio najveća zapreka širenju masonstva u Hrvatskoj,[636] u jesen god. 1928. Toni Schlegel je pokušao nagovoriti ing. A. Košutića, jednog od prvaka HSS, da uđe u masonstvo. Ali, Schlegel u tome nije uspio.[637] Vlatko Maček je o masonstvu izjavio slijedeće:

»...Slobodni zidari ne znače u životu našega naroda ništa posebna. Sam njihov rad govori o njima dosta...«[638]

Bez obzira na takvo osobno stajalište vođe *HSS*-e ipak su neki pripadnici ove stranke u zemlji i u inozemstvu (Juraj Krnjević) ušli u lože. Razjašnjenje toga njihova postupka i načelno stajalište prema masonstvu opisano je u *Hrvatskom dnevniku* 17. kolovoza 1940 (glasilu HSS-e) slijedećim riječima:

»Bilo je među hrvatskim masonima i idealista, koji su u svojoj aktivnosti ili kratkovidnosti smatrali, da će preko ove razgranate međunarodne organizacije moći nešto učiniti za svoj narod. Bilo je u Hrvatskoj i nemasona, koji su to odobravali držeći se one narodne: 'Neka svoga i u gori hajduka'. No velika većina masona, osobito posljednjih nekoliko decenija, regrutirala se uglavnom od elemenata, kojima je osobni interes bio iznad svega i koji su pomoću masonske organizacije dolazili do utjecajnih položaja i jakih prihoda. Javnost se često pitala, kako se na ugledan i odgovoran položaj mogao naći ovaj ili onaj pojedinac, koji se nije isticao nikakvim osobitim sposobnostima, dok su mnogo sposobniji ljudi bili zapostavljeni. No tko se pobliže informirao, saznao bi, da je dotični član neke masonske lože i da ga na taj položaj nisu iznijele njegove vrline i sposobnosti, nego pripadnost masoneriji. Kako je masonerija vršila jak utjecaj i na vrlo znatan dio novinstva, takvi su ljudi bili popularizirani preko štampe. Oni su bili proglašivani najboljim pjevačima, sviračima, slikarima, glumcima, filozofima itd. Tako su se stvarale lažne vrednote i kočio ozbiljan i savjestan rad na umjetničkom, književnom i znanstvenom polju... Bilo je u Hrvatskoj pojedinaca, koji su, kako rekosmo, već davno sami istupili iz masonerije. Neki hrvatski intelektualci upisali su se naime u početku diktature u masonske lože nadajući se, da će preko njih moći zastupati misao narodne slobode i pomoću veza u inozemstvu informirati europsku javnost o prilikama kod nas. Za vrijeme kratkotrajnog članstva u masonskim ložama oni su se uvjerili, da su ukopčani u jedan lanac, koji je sa svih strana bio zatvoren i da nisu mogli pomoću masonske organizacije ostvariti ciljeve, radi kojih su u tu organizaciju stupili. Radi toga su se oni vrlo brzo razišli s masonerijom i kao pravi narodni ljudi vršili svoj narodni posao izvan te organizacije. No zato je pretežna većina tih loža bila sastavljena od raznih

---

635 *Nastavak rasprave o masonima*. Novi list, I/1941, 173, 25.

636 Ivan Mužić, *Stjepan Radić u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca.* Tiskano kao rukopis, Split, 1980, s. 547.

637 Mirko Glojnarić, *Masonerija u Hrvatskoj,* Zagreb, 1941, s. 56–60. Koristim se ovim podatkom iz antimasonske literature zato, što se ova Glojnarićeva knjiga pojavila u siječnju 1941. i što A. Košutić ni na koji način nije demantirao Glojnarićevo pisanje. Teško je pretpostaviti, da bi se Glojnarić bio usudio, za vrijeme, dok je HSS bila na vlasti, iznositi u javnost krive podatke o jednome od njezinih vođa.

638 Mirko Glojnarić (sabrao i uredio), *Vođa govori. Ličnost, izjave, govori i politički rad vođe Hrvata dra Vladka Mačka*. Zagreb, 1936, s. 244. Ovu je knjigu u rukopisu pregledao dr. Vlatko Maček.

karijerista, koji nisu vodili nikakve brige o narodnom dobru i koji su se interesirali samo za svoje položaje. A kako se do tih položaja dolazilo samo preko vlasti, razumljivo je, da su oni stajali u najboljim odnošajima s bivšim diktatorskim režimima.«[639]

[639] *Hrvatski dnevnik*, V/1940, 1544, 5.

# XI.

# MASONI I PREVRAT 27. OŽUJKA 1941. U BEOGRADU

Činjenica je da se Hitlerovim osvajačkim planovima usudilo suprotstaviti prvenstveno međunarodno masonstvo, i to najprije propagandnom akcijom. U Čehoslovačkoj i Francuskoj, dakle, u zemljama, u kojima je masonstvo imalo vrlo utjecajne pozicije u državnoj vlasti, volja suprotstavljanja Hitleru bila je izvan sumnje. Kad je Hitler izjavio, da će umarširati u Sudete, mason E. Beneš, koji je bio predsjednik republike Čehoslovačke, izjavio je poznatom američkom publicistu C. L. Sulzbergeru slijedeće:

»Ako Hitler bombardira Prag, rekao je hladno i prezirno, ja ću bombardirati Berlin. Ako Hitler bombardira Plzen, ja ću bombardirati Nürnberg, ako on bombardira Bratislavu, ja ću bombardirati Beč. I mi imamo zrakoplovstvo, i to dobro. I mi imamo svoju Maginotovu liniju, kazao je, a ja i dalje imam povjerenje u svoje saveznike. Francuska je moj saveznik, a Francuska ima najsnažniju vojsku u Evropi. Engleska ima avijaciju koja mora zaplašiti Hitlera. Imam povjerenja u svoje saveznike. Ali, ako bi oni nekim slučajem ostali pasivni, sam ću forsirati igru. Nemojte me pogrešno shvatiti. To znači svjetski rat. Francuska je naš partner i Francuska će nam priskočiti u pomoć – ma što Englezi rekli ili učinili. Francuska zna koje su joj odgovornosti i dužnosti. Vidite, mi u našoj zemlji imamo zaista previše Sudetskih Nijemaca, jedino zahvaljujući francuskom inzistiranju na Versajskoj konferenciji. Međutim, Francuzi stoje uz nas. Mi imamo nešto zajedničko, demokratsko uređenje i mržnju prema nacistima. Ali čak i ako oni nisu spremni, mi smo se spremni boriti. Možemo zadržavati Hitlera mnogo tjedana, dok se Zapad predomišlja. Ponavljam: forsirat ću igru.«[640]

Kada su kapitulirale Čehoslovačka i Francuska, antinacističku borbu protiv Hitlera nastavila je Engleska, a poslije i SAD.[641]

Uspon Hitlera i uništenje masonstva u Austriji, Čehoslovačkoj i Poljskoj stvorilo je ozbiljnu zabrinutost u vodstvu jugoslavenskog masonstva. Zato je to vodstvo pozvalo masone na zbijanje redova i na oslobađanje od straha.[642] Bitno je istaknuti da su se masoni i u okupiranim zemljama i u državama u kojima se masonstvo zabranilo, našli formalno izvan masonske organizacije, ali da su oni već zbog antinacizma bili politički orijentirani protiv Hitlerove Njemačke, koja je masone progonila. Nevidljive niti istomišljenosti povezivale su pojedine masone iz ovih zemalja međusobno, ali i s anglosaskim masonstvom, s kojim su bili godinama konkretno idejno, politički i privredno povezani.

Izgleda da se već prije sloma Francuske jugoslavensko masonstvo počelo orijentirati prema angloameričkom masonstvu. Mnogo toga su jugoslavenski masoni očekivali od SAD. O tome dosta govori i brzojav, koji je u ime Velike lože *Jugoslavije* uputio Dušan Milićević (s godišnje skupštine 1937.) predsjedniku Rooseveltu. U tom se brzojavu između ostalog navodi: »Spas mira u Evropi zavisi sada ponajviše od Sjedinjenih Država.« Na kraju brzojava izražavaju se »najsrdačnije želje da američki narod za vreme Vašeg pretsednikovanja uvek ostane moćni čuvar svetskog mira u saglasnosti sa željom koju ste izvoleli izneti prilikom stupanja Vaših sinova u masonstvo«.[643]

Američki konzul u Beogradu Robert B. Macatee dne 5. lipnja 1937. poslao je *Velikoj loži Jugoslaviji,* na ime Dušana Milićevića, zahvalu u ime predsjednika SAD.[644] Veze između jugoslavenskog i američkog masonstva nisu bile samo kurtoazne. U kolovozu god. 1938. istaknuti američki mason Ossian Lang, pošto je pismeno ugovorio susret s Dušanom

---

[640] L. Sulzberger, *Sedam kontinenata i četrdeset godina.* Globus, Zagreb, s. 21

[641] Kad je bila pobijeđena Francuska, Nijemci su objavili dio dokumentacije, koju su pronašli u *Arhivu* francuskog *Velikog orijenta,* a odnosi se na razmjenu poruka između predsjednika Roosevelta (preko američkog ambasadora u Parizu) i francuskog VO. Tu se radi o zauzimanju nepopustljiva stajališta prema Hitleru. Budući da te dokumente nisam mogao provjeriti u njihovu masonskom izdanju, to ih i ne navodim posebno.

[642] *Šestar,* XVIII/1939, 7–10, 136–137.

[643] *Šestar*, XVI/1937, 8–10, 127. (Franklin Delano Roosevelt bio je iniciran 10. listopada 1911. u ložu *Holland* u Manhattanu. On je u masonskoj hijerarhiji vrlo brzo napredovao).

[644] *Šestar,* XVI/1937, 8–10, 126.

Milićevićem i zagrebačkim sveučilišnim profesorom dr. Franjom Hanamannom, došao je na sastanak u Villach (Austrija). Iz materijala Gestapoa (koji je organizirao praćenje i prisluškivanje tih masona i njihovih razgovora), vidi se, da je sastanak održan u hotelskoj sobi Langa u Villachu. Lang je tražio od Milićevića i Hanamanna da drže veze s austrijskim masonima, kojima njemački Treći Rajh pravi velikih neprilika. Lang je govorio Milićeviću i Hanamannu o napredovanju masonstva u SAD, Velikoj Britaniji i skandinavskim zemljama. On je Milićeviću i Hanamannu dao posebne instrukcije, da izbjegavaju javnu suradnju sa Židovima, »da ističu masonski nacionalizam, ali da u tom pravcu ne prekoračuju granicu na koju isticanje nacionalizma prelazi u internacionalizam«. On je posebno inzistirao na tome, da se u masonstvo primaju samo ljudi iz viših intelektualnih, financijskih i drugih krugova.[645]

Međutim, veze između jugoslavenskog i engleskog masonstva bile su mnogo intenzivnije od veza između jugoslavenskog i američkog masonstva. To je važno zbog golemog značenja masonstva u Engleskoj. Gotovo sve vodeće osobe političkog, kulturnog, gospodarskog i crkvenog života u Engleskoj bile su masoni. Lord Harewood u pozdravu na svečanoj sjednici engleske *Ujedinjene velike lože,* na kojoj je sjednici kralj Juraj VI. (koji je uveden u masonstvo god. 1919, te trinaest godina obnašao čast provincijskog velikog majstora Middlesexa) bio »posvećen« za počasnog velikog majstora, istaknuo je, da kraljica potječe iz obitelji, »koja je u vezi sa Slobodnim zidarstvom više od dva vijeka«.[646] »Jedan od najznatnijih razloga za ogromni napredak engleske masonerije leži u njenim prisnim odnosima sa tamošnjom crkvom: oko 6.000 sveštenika su članovi Loža, od kojih preko 30 episkopa i arhiepiskopa. Nekoliko episkopa su stolne starešine u tamošnjim Ložama.«[647] Masonski pisac Paul Naudon ističe golem utjecaj masona na svim područjima javnog djelovanja u Engleskoj i zaključuje da je nastala »simbioza između masonskog duha i britanskog načina mišljenja«.[648]

U London su inače odlazili po masonskoj liniji istaknuti jugoslavenski slobodni zidari (npr. Vladimir Ćorović). Na instaliranju vojvode od Kenta za velikog majstora engleske *Ujedinjene velike Lože* 21. srpnja 1939. bio je i predstavnik velike lože *Jugoslavije*. O svojim razgovorima, tom prigodom, s predstavnicima engleskog masonstva on je napisao slijedeće:

»Odmah po dolasku me je primio, Vel. sekretar i napomenuo da će me pretstaviti Lordu Harvudu. Iste večeri Lordu Harvudu sam bio pretstavljen i on je izjavio želju da govori sa mnom o našoj masoneriji. Posle večere me je naročito zvao na razgovor i opsežno se informisao: 1) O svima ličnostima u vodstvu naše masonerije; 2) O načinu rada (veze sa politikom i crkvom – prijem itd.); 3) Razlozi za naš kritičan položaj poslednjih godina; 4) Veze sa stranim Obediencama. U toku moga bavljenja Lord Harvud je još dvaput govorio sa mnom. Pored pomenutih glavne teze su bile: 1) Naši odnosi sa masonerijom u Bugarskoj i Grčkoj, pri čemu se jasno videla želja da se mi stavimo na čelo balkanskih Masonerija i da tu uvedemo pravi masonski duh (to mi je docnije potvrdio i grčki delegat prof. Fotijadis); 2) Naše veze sa A. M. I.; 3) Naši odnosi sa Krunom; 4) O eventualnom osnivanju engleske Lože kod nas (to sam pitanje pokrenuo ja i on mi je u idućem sastanku dao povoljan odgovor); 5) Ima li među braćom komunista? Lord Harvud je sve te razgovore saopštio i Vel. sekretaru (Sidni Uajt-u), koji je posle, u jednom dugom razgovoru sa mnom (1 i 3/4 časa) pretresao sva ta pitanja. Istakao je da je Lord Harvud bio vrlo zadovoljan informacijama koje sam mu dao. Osobito je insistirao na tome, da revidiramo svoje odnose sa A.M.I. Posle svečanosti su delegati bili pretstavljeni Nj. V. Kralju. On je jedino svoga starog prijatelja Lorda Denmora

---

[645] Hanamann je u Villachu ispratio Milićevića za Salzburg. A onda je Hanamann pošao u Jugoslaviju. Gestapo je obojicu potajno snimao i pratio. Na granici je Hanamann detaljno pretresen. (Svi podaci o susretu Langa s Milićevićem i Hanamannom izloženi su prema istraživanjima Mihaila Marića, publicista i pisca iz Beograda).

[646] *Šestar,* XVI/1937, 8–10, 163.

[647] *Šestar*, XVIII/1939, 7–10, 138.

[648] Paul Naudon, *Geschichte der Freimaurerei.* Propylän, 1982, s. 58.

(Vel. majstora Irske) i mene zadržao u kraćem razgovoru. Izjavio mi je radost što me opet vidi i pozdravio je našu masoneriju. Ovo je svima bilo upalo u oči i smatra se kao jedna neobična pažnja ukazana našoj masoneriji. Meni su i u sitnicama ukazivane takve pažnje koje su svima padale u oči, a držanje Nj. V. Kralja i Lorda Harvuda imaju karakter jednoga pravoga odlikovanja. Jasno je, da moja ličnost ovdje nije igrala nikakvu ulogu: Ja sam za njih bio samo pretstavnik Jugoslovenske masonerije,... To se vidi i iz ovoga što sam rekao, no još više iz onoga što nisam mogao da kažem.«[649]

Englesko zanimanje za jugoslavensko masonstvo još je više poraslo kada je 10. svibnja god. 1940. postao predsjednik vlade istaknuti mason Winston Churchill.[650] Churchillova vlada u provođenju svojih planova prema Njemačkoj mogla je računati na masone izvan Engleske kao na svoje prirodne saveznike. Međutim, Churchillovu planu, da se Jugoslavija konkretno uvuče u rat protiv Hitlera, neočekivano se suprotstavio knez Pavle. Pavle Karađordević nije bio mason, barem kako tvrdi Kosta Pavlović (koji je razgovarao s knezom poslije rata u emigraciji i o masonstvu jer je vjerojatno slušao pričanja da je knez mason). »Govorio mi je o snazi engleske masonerije, čiji je veliki majstor Harvud, zet kralja Đorda VI. Kod nas najznačajniji mason bio je Vladimir Ćorović. Rekao mi je da mnogi veruju da je i on mason, ali da je to potpuno netačno. 'Nikad mason nisam bio'.«[651] Iz citiranog dijela Stepinčeva dnevnika o razgovoru s knezom Pavlom u Beogradu, poslije sprovoda kralja Aleksandra god. 1934, vidi se, da se knez Pavle negativno izražavao o masonstvu. Međutim, on se ovako mogao ponašati i iz taktičkih obzira prema Stepincu. Činjenica je da je knez Pavle, koji je inače bio osoba zapadnjačkih manira i vrlo tolerantan bio u izvanredno dobrim odnosima s vladajućim britanskim, pa tako i masonskim krugovima. »Kao student u Oksfordu dugih je godina delio stan sa Majkelom Bouz-Lajonom, sinom grofa od Stratmora i bratom buduće kraljice Jelisavete. Mnoge školske raspuste provodio je kod njih u Glansu, u Škotskoj, i u njihovom zamku u Hetfordskoj grofoviji. Provodio je dane po engleskim i škotskim zamkovima. Sprijateljio se sa princom od Velsa, budućim kraljem Edvardom VIII, sa vojvodom od Jorka, budućim kraljem Đorđem VI, sa vojvodom od Glostera i vojvodom od Kenta. U njegovoj vili na brdu kraj Bohinja, vojvoda od Kenta upoznao se sa njegovom svastikom, grčkom i danskom princezom Marinom.«[652]

Pavlović je iz mnogih razgovora s knezom zaključio, da su »sve njegove naklonosti naginjale ka Engleskoj i da je verovao u krajnju njenu pobedu. Ali London nije mogao ništa da mu obeća a još manje da mu pomogne. A odbiti nemačke ultimativne zahteve bilo bi isto što i rat i to samoubilački rat sa svim ratnim strahotama i, istovremeno, siguran raspad Jugoslavije.«[653]

Knežev prijateljski odnos prema zapadnim demokratskim državama potvrđuje i »činjenica da je svaki izveštaj naših poslanika, konzula i vojnih atašea na strani, bio na raspoloženju Velikoj Britaniji i Francuskoj, ako je bio od makakve važnosti i koristi po njih«.[654] Prema sudu Engleskinje Elisabethe Barker Britanci su željeli, da Jugoslaveni stupe u rat čak i onda, ako bi njihova zemlja mogla biti mimoiđena.[655] To stajalište osobno je forsirao Churchill koji je, prema često citiranom sudu engleskog vojnog pisca Lidla Harta, »postao veliki samo zato što je umeo za život jednog Engleza žrtvovati čitave narode«. Engleska obavještajna služba,

---

[649] *Šestar*, XVIII/1939, 7–10, 138–140. Izvještaj je napisao predstavnik velike lože *Jugoslavije* br. St.(anoje) M.(ihailović)

[650] P. Naudon, ibid., s. 58.

[651] K. St. Pavlović, *Dvadesetpetgodišnja prepiska sa knezom Pavlom (1950–1976).* Glasnik srpskog istorijsko-kulturnog društva »Njegoš« sv. 44, za lipanj 1980, s. 32. Upozoren sam od nekih poznanika da je knez Pavle pripadao engleskom masonstvu sve do travnja god. 1941. kada je isključen, ali nisam došao do potrebnih dokaza.

[652] Ibid., s. 31.

[653] Ibid., s. 35.

[654] Dr. Vladislav D. Stakić, *Moji razgovori sa Mussolinijem. Osovinske sile i Jugoslavija,* München, 1967, s. 67.

[655] Elisabeth Barker, *Britanska politika na Balkanu u II svjetskom ratu.* Globus, Zagreb, 1978, s. 95.

slijedeći direktive svoje vlade, kojoj je na čelu bio Churchill, iz pozadine je koordinirala protuosovinske akcije posebno se aktivirajući u vodstvu nekih stranaka. Paralelno s tim akcijama engleske obavještajne službe djelovali su i jugoslavenski masoni, i to ne kao organizacija nego individualno, ali svi jednodušni s političkom linijom, koju su provodile vlade USA i Velike Britanije. Djelovanje masona bilo je olakšano činjenicom, da su oni, pošto je formalno bilo zabranjeno masonstvo, ostali nazočni u svim državnim, privrednim, pa čak i u nekim pravoslavnim crkvenim strukturama, u kojima su bili i prije. Gotovo ni jedan mason nije bio poslije zabrane masonstva svrgnut s nekog položaja zato, što je bio mason. U vladi Cvetković-Maček bio je ministar unutrašnjih poslova istaknuti mason Stanoje Mihaldžić. On je već na početku god. 1940. osnovao jedno privredno poduzeće sa sjedištem u Beogradu, koje je u stvari bilo kamuflirani obavještajni ured Ministarstva unutrašnjih poslova, gdje su radili neki od najsposobnijih jugoslavenskih obavještajaca (Anton Bagatelj mason, dr. Franjo Ujčić, Marijan Ujčić). Mihaldžićev ured aktivno je djelovao protiv njemačke obavještajne službe i otkrivao njemačke agente. Ured je bio u najužoj vezi s engleskom obavještajnom službom, tako da je mogao pratiti i neke njezine operacije na tlu Jugoslavije. Nakon nekih engleskih sabotaža, koje su kompromitirale agente ovog ureda kao britanske ljude, Njemačka je došla do podataka o njihovu stvarnom djelovanju. Te je podatke vlada Trećeg Reicha izložila u protestnoj noti ministru Cvetkoviću na početku ljeta god. 1940. U usmenom izlaganju njemačkog poslanika von Herena, u povodu predaje note Aleksandru Cincar Markoviću u Beogradu, zatraženo je svrgnuće »masona« Mihaldžića. Von Heren je tom prilikom istakao, da masona »i previše ima u jugoslavenskoj vladi«. Nakon ove njemačke intervencije Mihaldžić je bio svrgnut s članstva u vladi, a kamuflirani obavještajni ured rasformiran, dakle tek desetak mjeseci poslije svoga postanka. (Mihaldžić je nakon toga postao ban Drinske banovine, pa je stolovao u Sarajevu).[656]

Churchill je Hughu Daltonu, jednom od lidera Laburističke stranke, povjerio vođenje nove organizacije nazvane *Special Operations Executive* (S. O. E.), koju je Dalton proglasio »ministarstvom za negentlemenski rat«, jer je imala »dvije osnovne zadaće: subverziju i sabotažu«. Daltonovi ljudi počeli su djelovati u Jugoslaviji u ljetu god. 1940. Jedan od njih, Tom S. Masterson, postavljen je u studenom god. 1940. za privremenog tajnika britanskog poslanstva u Beogradu. »Osim ostalih poslova on je imao pomagati protivnike Namjesništva i organizirati ih kako bi se pretvorili u opipljivu političku snagu koja će se upotrijebiti kad tome dođe čas. I čas je sad kucnuo. Kad je glavni stan SOE-a doznao da će Jugoslaveni potpisati Trojni pakt, Dalton je pozvao svoje agente u Beogradu da se 'posluže svim sredstvima radi dizanja ustanka'. Bio je uvjeren u uspjeh, jer je 'sve bilo unaprijed dobro pripremljeno', kako je izvijestio. Masterson i njegovi ortaci vrlo su tiho djelovali među opozicijskim liderima...«[657]

Britanski poslanik u Beogradu Campbell obavijestio je u srpnju god. 1940. Foreign Office, da je saznao, da ima krugova, osobito u Srbiji, koji žele iskoristiti nezadovoljstvo zbog proosovinske politike vlade i izvršiti državni prevrat te objaviti, da se s Velikom Britanijom bore za iste ciljeve. »Ako se može suditi po izvještaju Juliana Ameryja o djelatnosti Odsjeka D, glavni začetnik plana bio je Jovan Đonović, srpski političar i bivši poslanik u Tirani, zatim Milan Gavrilović i Miloš Tupanjanin, iz srpske Zemljoradničke stranke, i Ilija Trifunović Birčanin, poznati srpski vođa gerile iz rata 1914–1918. godine.«[658] Značajno je, da su među ovom četvoricom koji su razmišljali u ljetu god. 1940. o državnom prevratu, dvojica bili masoni (Jovan Đonović i Milan Gavrilović).

Nezavisno od veza s raznim srpskim političkim strankama i organizacijama, koje su pomagale englesko poslanstvo i SOE, veze s jugoslovenskim vojnim snagama posebno su

---

[656] Koristio sam se podacima iz istraživanja Mihaila Marića.

[657] Jacob B. Hoptner, *Jugoslavija u krizi 1934–1941.* Otokar Keršovani, Rijeka, 1972, s. 240.

[658] E. Barker, ibid., s. 93.

održavali vojni, mornarički i zrakoplovni atašei.[659] Svršetkom god. 1940. sastali su se predstavnici Foreign Officea i SOE, da bi ponovno proučili protuosovinsku akciju, a posebno, da se »u Jugoslaviji i Bugarskoj naširoko primijeni potkupljivanje«.[660] »Od srpnja 1940. SOE je novčano pomagala Srpsku zemljoradničku stranku sa četiri do pet tisuća funti mjesečno. Subvencionirala je također stariju ali manju Samostalnu demokratsku stranku (u početku stranku Srba u Hrvatskoj), koju je u Cvetkovićevoj vladi predstavljao Srđan Budisavljević. Osim toga, SOE je imala veze s trima srpskim strankama koje su bile protiv kneza Pavla i sporazuma iz 1939. koji je njegova vlada zaključila s vođom Hrvatske seljačke stranke Vlatkom Mačekom. Bile su to Radikalna, Demokratska i Nacionalna stranka. Njih SOE nije subvencionirala... Ostale važne političke veze Britanaca bile su patriotske organizacije, primjerice Narodna odbrana (koja je potjecala iz nacionalističkog pokreta za sjedinjenje svih Srba prije prvoga svjetskog rata), četnička organizacija, razne organizacije ratnih veterana i jedno tijelo nazvano Red belog orla s mačevima. Na tom području SOE je imala glavnu vezu s Ilijom Trifunovićem, načelnikom Narodne odbrane, i njegovim prijateljem i suradnikom Jovanom Đonovićem, prijašnjim jugoslavenskim poslanikom u Albaniji. Narodnu odbranu je subvencionirala SOE, a George Taylor je u svom izvještaju od lipnja 1941. pisao: 'Preko Ilije Trifunovića bili smo u mogućnosti da zatražimo i dobijemo praktički sve što smo željeli od 'nacionalnih društava'. Postojala je još jedna organizacija s kojom su Britanci održavali prijateljske veze – Srpski kulturni klub, prilično novo tijelo koje je okupljalo znatan broj profesora Beogradskog univerziteta i neke diplomate. Među njima se isticao stariji povjesničar profesor Slobodan Jovanović, a jedan od duhovnih pokretača kluba bio je mladi profesor Radoje Knežević, jednom tutor mladog kralja Petra.«[661]

Jacob Hoptner ističe, da je prevrat bio organiziran u trima posebnim »ali međusobno povezanim žarištima«. Prema Hoptneru, vrhovno je vodstvo bilo u rukama generala Bore Mirkovića, oko kojega su uglavnom bili niži zrakoplovni oficiri. Drugo su žarište tvorili članovi kluba rezervnih oficira u Beogradu, u kojemu su se kretali britanski vojni ataše potpukovnik C. S. Clarke i zrakoplovni ataše potpukovnik A. H. H. Mac-Donald. »Treće je žarište bilo 'dvokrako'. Prvo su tu bili aktivni oficiri, uglavnom vojna elita iz generalštabne škole, koji su se okupljali oko majora Živana Kneževića, zapovjednika jednog gardijskog pješadijskog bataljona... U tom su krugu djelovali i oni što su služili kao veza između generalštaba i opozicije. Jedan je bio brat majora Kneževića, profesor Radoje Knežević, ranije instruktor kralja Petra za francuski jezik i sekretar izvršnog odbora Demokratske stranke. On je putem Srpskog kulturnog kluba održavao vezu s intelektualnom elitom beogradskog sveučilišta što se okupljala oko glasovitog povjesničara Slobodana Jovanovića... Među aktivnim članovima političke opozicije isticao se mladi profesor Knežević. Nazori su mu bili više libertarijanski nego revolucionarni, ali Stojadinovićevoj vladi i ministru Dvora ipak toliko radikalni da su ga uklonili s mjesta kraljeva instruktora za francuski jezik... Uvrijeđen postupkom Dvora, s već povrijeđenim osjećajem pravičnosti, svoju je sudbinu vezao za opoziciju pa je uzeo na sebe da s pomoću svoga brata majora Kneževića združi odmetnike iz Srpskog kulturnog kluba i iz jugoslavenskih zračnih snaga... Mirković se nije potrudio da pridobije suradnju civila, ali je u slično nastrojenim duhovima iz Srpskog kulturnog kluba našao revne pristaše.«[662]

David A. T. Staford, profesor na sveučilištu *Viktoria* u Britanskoj Kolumbiji u Kanadi, proučio je problem engleskog sudjelovanja u prevratu od 27. ožujka 1941. Na temelju njegove

---

[659] Elisabeth Barker, *Državni udar u Beogradu i Britanci – Vojni puč 27. ožujka 1941.* Časopis za suvremenu povijest, XIII/1981, 1 (35) 13.

[660] E. Barker, *Britanska politika...*, ibid., s. 58.

[661] Ibid., s. 11.

[662] Hoptner, ibid., s. 250–251.

studije bivši mason i bivši ministar dr. Časlav Nikitović napisao je jednu raspravu pod naslovom *Učešće Engleza u puču od 27. marta 1941.* Nikitović posebno ističe ovo: »Egzekutiva je počela, u julu 1940, preko Miloša Tupanjanina, zamenika šefa Zemljoradničke stranke dr Milana Gavrilovića, tada kraljevskog poslanika u Moskvi, da materijalno pomaže stranku i da sa Tupanjaninom vodi razgovore o eventualnom puču. Ona je o istoj stvari diskutovala sa Poslanstvom i Forin ofisom i procenjivala da li bi takva mera mogla biti korisna. Našlo se da taj plan ne bi trebalo odbaciti kao alternativu u budućnosti... Masterson je održavao veze sa političkim ljudima, naročito sa dr Tupanjaninom koji je 'važio kao engleski čovek'. Masterson se, takođe, vidao i s drugima. Jedan od njih se sastajao s njim u vili Sime Alkalaja, advokata britanskih firmi, na Topčiderskom brdu. Visoko kod Egzekutive je stajao profesor Radoje Knežević, koja za njega kaže 'da je uzeo inicijativu za pokretanja ideje o puču' kao i da je 'bio mozak zavere'.«[663]

I vlada predsjednika Roosevelta počela je već u siječnju 1941. vršiti snažan pritisak na jugoslavensku vladu i kneza Pavla da prihvate totalnu protuosovinsku politiku. U Beograd je 22. siječnja 1941. došao pukovnik William Donovan, američki specijalni izaslanik i »posrednik koji će izložiti britanske težnje o otvaranju fronte na Balkanu«. Kada mu je knez Pavle rekao, da bi se Jugoslavija, nesložna kakva jest, mogla i boriti, ako Nijemci okupiraju Bugarsku, on je odgovorio jednim prozirnim ultimatumom: »ako jugoslavenska vlada dopusti njemačkim trupama prijelaz preko granice, Sjedinjene Države neće se za mirovnim stolom založiti za Jugoslaviju«.[664] Jedan američki publicist (Demaree Bess) ovako je opisao misiju pukovnika Donovana: »U Beogradu, Danoven je jugoslavenskim vođama jasno stavio do znanja da u ovom ratu nema kuća u sredini... Moraju birati između Britansko-Amerikanske kombinacije i Osovine. Bude li bilo ma kakve saradnje s Nemačkom, Amerika će Jugoslaviju tretirati kao svog neprijatelja, i u ratu i posle rata... Odbiju li kooperaciju s Nemačkom, američki narod će nastojati da iz rata isplove uz pobedioce.«[665]

Donovan je, prema Hoptneru, posjetio u Beogradu, gdje je boravio do 25. siječnja 1941, kneza Pavla, članove kabineta i vojne šefove. Međutim, prema iskazu Dragog Jovanovića, američki pukovnik Donovan sastao se u Beogradu i s jugoslavenskim masonima.[666] On je održao sastanak s članovima Vrhovnog savjeta za Jugoslaviju u Beogradu.[667] Roosevelt se u pritisku na Jugoslaviju nije zadovoljio samo misijom pukovnika Donovana. Radoje Vukčević na temelju izvornih američkih svjedočanstava piše o tome slijedeće: »Diplomatske razgovore o sudbini Balkana, popratila je prva Ruzveltova poslanica od 14. februara 1941, namenjena samo Jugoslaviji, Bugarskoj i Turskoj, sve u uverenju da su ključevi u rukama Bugarske. U toj poslanici obećava se svaka moguća pomoć iz Lend Lease Billa, koji je bio pred samim odobrenjem senata. Taj zakon bio je namenjen pomaganju svih država, koje su postale ili postanu žrtve imperijalističke prožrdrljivosti, nacifašističke ili sovjetske.«[668]

Poseban pritisak na kneza Pavla Roosevelt je vršio preko poslanika SAD u Beogradu. Poslanik SAD Lane sastao se s knezom Pavlom najprije 18. veljače, pa ponovno 23. veljače 1941. »Kao predstavnik jedne velesile koja je službeno bila neutralna, ambasador Sjedinjenih Država Lane rekao je kako osobno drži da zemlje koje se ne odupiru agresiji i nisu zavrijedile

---

663 Časlav Plikitović*, Učešće Engleza u puču od 27. marta 1941.* Glasnik srpskog istorijsko-kulturnog društva Njegoš, sv. 42, za lipanj 1979, s. 18–19.
664 J. Hoptner, ibid., s. 211.
665 Dr. Radoje Vukčević, *Između pakta i rata.* Glasnik srpskog istorijsko-kulturnog društva Njegoš, sv. 5, za lipanj 1960, s. 9–10.
666 Za ovaj podatak poslužio sam se istraživanjem Mihaila Marića.
667 Ljubica Anastasijević, činovnica Velike lože i Vrhovnog savjeta u Beogradu, u izjavi god. 1952, navodi ovo: »Kad je Donoven posetio Beograd, nije navraćao u Veliku ložu, ali znam da je održao jedan sastanak sa članovima Vrhovnog saveta u jednom hotelu.« (Do ovog podatka došao je istraživanjem Mihailo Marić).
668 R. Vukčević, ibid., s. 10–11

nezavisnost. On također misli da one ne mogu očekivati pomoć SAD kad se na koncu rata budu krojile geografske preinake...«[669]

Dok je Lane vršio pritisak na kneza Pavla, Roosevelt je dne 20. veljače 1941. poslao drugu poslanicu u kojoj između ostalog piše: »Svaka država, koja brzo bude pregažena, imaće manje simpatija u svetu od one, koja se brani, makar njena odbrana trajala svega nekoliko nedelja.«[670]

Kad je i Bugarska prišla Osovini, poslanik Lane je ponovno 7. ožujka izvršio pritisak na kneza Pavla. »U razgovoru Lanea i Kneza – namjesnika vladala je nekakva atmosfera kao na preslušavanju kakva kriminalca ili čovjeka za koga Sveta stolica sumnja da je krivovjerac. Američki poslanik je ispitivao, navaljivao, zaklinjao, čak i gore od svoga britanskog kolege. Obojica su se poslužila svim dostupnim sredstvima kako bi kneza Pavla i druge u jugoslavenskoj vladi prisilili da svoju politiku usklade sa strateškom dogmom koju su službeno proglasili London i Washington.«[671]

Pritisak poslanika SAD na kneza Pavla bio je potpuno jasan, kad se zna, da je Churchill od Roosevelta »tražio neka svoje ambasadore u Turskoj, Sovjetskom Savezu i, osobito, Jugoslaviji uputi da složno utječu na te države«. Hoptner zaključuje, da je Churchill mislio, da se Jugoslaveni kao posljednji neutralci na Balkanu mogu »žrtvovati« gledajući »čarobnu promjenu u ravnoteži vojnih snaga – samo ako bi Jugoslaveni napali talijansku pozadinu u Albaniji«.[672]

Bojeći se, da bi Jugoslavija ipak mogla potpisati Trojni pakt, Eden je posebno utjecao na jugoslavensku vladu, a obratio se jednom (u drugoj polovici ožujka 1941) na kneza Pavla, preko britanskog ambasadora u Egiptu Terencea Shonea, koji se je već nekoliko godina poznavao s knezom.[673] Churchill je direktno tražio od Edena, da utječe na Beograd. E. Barker opširno priča što se sve tada događalo, pa je citiram: »Ali u Londonu je Churchill bio tvrdoglaviji i manje tolerantan: 20. ožujka on je napisao skicu brzojava Edenu: 'stav prema Jugoslaviji preteže sve ostalo (...) Pretpostavljam da ćete se držati toga dok se ne izrekne ovakva ili onakva odluka... 'U Beogradu je Campbell 21. ožujka preuzeo inicijativu i pokrenuo pitanje državnog udara. Bilo je to zbog neuspjeha nastojanja Britanaca, naročito SOE i njenih srpskih prijatelja, da spriječe vladu kneza Pavla da potpiše Pakt. U poslanstvu je održan sastanak 19. ožujka uz prisutnost SOE, na kojem je dogovoreno da se pokuša nagovoriti vladu da podnese ostavku prije potpisivanja. Tupanjanin je 20. ožujka nagovarao Čubrilovića i Budisavljevića, predstavnike u vladi dviju stranaka koje je SOE financijski pomagala, a ta su se dvojica sastala s Mihailom Konstantinovićem, nezavisnim ministrom, prijateljem kneza Pavla, ali čovjekom nad kojim su – prema Georgeu Tayloru – 'Tupanjanin i Budisavljević imali znatan utjecaj'. Ova su se trojica suglasila da se suprotstave Paktu i, ako bude potrebno, podnesu ostavku. Kada je te noći na sastanku vlade Cvetković objasnio predložene uvjete za pristup Jugoslavije sporazumu (koji su zapravo bili neočekivano povoljni), trojica ministara glasala su protiv pristupanja i nakon toga su podnijeli ostavku, dok ostala trojica nisu glasala. (Konstantinovića je knez kasnije uvjerio da povuče svoju ostavku, ali ju je zatim, pod pritiskom Tupanjanina, ponovno podnio.) Međutim, to nije bilo dovoljno da obori Cvetkovićevu vladu ili spriječi potpisivanje Pakta.«[674]

Dne 20. ožujka 1941. sastao se na Dedinju Krunski savjet na sjednicu na kojoj su bili knez Pavle, namjesnici Stanković i Perović, predsjednik vlade Cvetković, ministar vanjskih poslova Cincar Marković, ministar vojske i mornarice Pešić, ministar dvora Antić, Maček i

[669] J. Hoptner, ibid., s. 218–219.
[670] R. Vukčević, ibid., s. 11.
[671] J. Hoptner, ibid., s. 224–225.
[672] Ibid., s. 233.
[673] Ibid., s. 227.
[674] E. Barker, *Državni udar...*, ibid., s. 18–19.

Kulovec. Na toj sjednici borbeno stajalište zauzeo je namjesnik dr. Stanković. On je zatražio, da se vojska povuče i prihvati bitku »u južnom planinskom delu«.[675] Radenko Stanković je bio, kako je već navedeno, član zagrebačke lože *Maksimilijan Vrhovac,* ali je, čini se, iz nje isključen zbog nemorala.[676]

»I pored planova Egzekutive, još u leto 1940, da spremi sve što je potrebno za puč, prvi put se otvoreno počelo raditi na izvršenju puča posle sednice Krunskog saveta i sednice Vlade od 20. marta 1941.«[677] Iz engleske dokumentacije doista proizlazi, da su Englezi dali direktivu, da se akcija u Beogradu konkretizira. »Ali u Londonu je Churchill, vidjevši Campbellov brzojav od 21. ožujka, reagirao drukčije od Edena, kojem je brzojavio 22. ožujka: 'To morate srediti u Kairu. Meni se čini važnijim da se Jugoslavija uvuče u rat na bilo koji način, nego da se dobije nekoliko dana na solunskom frontu... To je također bilo gledište načelnika štaba. Razilaženje između Edena u Kairu te Churchilla i načelnika štaba u Londonu brzo je nestalo. Eden je 22. ožujka brzojavio u Beograd, predlažući da Campbell istraži mogućnost stvaranja 'čvršće alternativne vlade koja uključuje one koji su prijateljski raspoloženi prema našoj stvari.' Opunomoćio je Campbella da uvjeri 'vojne vođe i ostale' da će Jugoslavija, 'ako bude uvučena u rat na našoj strani, imati najpuniju moguću britansku vojnu pomoć i dijeliti opremu iz iste zdjele' i da će Britanija podržati jugoslavenski zahtjev za Istru pri zaključenju mira. U Londonu su Edenovi brzojavi pokazani SOE. Dalton je 21. ožujka zabilježio u svome dnevniku: 'Loše vijesti od Juggeryja... Poslan brzojav da se upotrijebe sva sredstva za izvršenje prevrata', dodajući da je to odobrio Foreign Office.«[678]

Onoga dana, kada se jugoslavenska vlada odlučila da potpiše Trojni pakt, Eden je iz Kaira upitao Campbella, kakve su »zapravo mogućnosti« za državni prevrat. Dalton je 21. ožujka zabilježio u svome dnevniku, da je poslan brzojav »da se po svaku cijenu digne revolucija«.[679] Engleska obavještajna služba u Jugoslaviji prenosila je vijest da je Njemačka dobila za sve vlakove, čak i za vojničke, slobodni prolaz do grčkih granica, da će se slati namirnice i rude Njemačkoj, da su dijelovi Jugoslavije ustupljeni Madžarskoj i Bugarskoj, itd. »Pod uplivom ovakvih obaveštenja sračunatih svakako na efekte i u zemlji i u demokratskom svetu, i američki poslanik istoga 22. marta saopštava pretsedniku vlade Cvetkoviću 'da će se pristupanje Osovini uzeti kao neprijateljski akt prema Americi'. A već 24. marta, na osnovu Lenovih izveštaja, Vašington donosi dekret o blokiranju svih jugoslovenskih kredita i depozita u Americi. Dana 24. marta završava se duga i prijateljska diskusija između američkog poslanika i jugoslovenskog Regenta, koja toga dana, prema Lenovim izveštajima, postaje oštrija. U Halovim memoarima stoji: 'Len je imao oštre prepirke s Regentom i pretsednikom Vlade, potsećajući ih na razne tačke iz naših depeša Beogradu.«[680]

Pritisak britanske vlade, a posebno Churchilla, na Beograd nije prestajao: »Otprilike u doba njemačkog 'Ultimatuma' Churchill je pisao Cvetkoviću uzbudljivim riječima. Ako Jugoslavija potpiše Trojni pakt, pisao je prvoborac Engleske, počinit će 'zločin Bugarske' i spustit će se na ulogu 'ortaka u pokušaju da se umori Grčka'. Suočit će se s propašću. Jugoslaveni, Turci i Grci moraju zajednički udariti. Zajednički će oni zaustaviti njemačku silu i postići konačnu pobjedu. U poruci Campbellu, britanskom poslaniku u Beogradu, 26. ožujka,

[675] R. Vukčević, ibid,, s. 12.

[676] »U Beogradu je samo kao gost posećivao sastanke u vreme dok je bio u zagrebačkoj loži. Povodom njegove ljubavne afere sa ženom Perovića, loža »Vrhovac« ga je isključila i poslala mu razrešnicu. Stanković se na ovo žalio Velikoj loži, tvrdeći da je njegovo isključivanje (zbog nemorala) neosnovano. Velika loža se, međutim, saglasila sa njegovim isključivanjem, tako da je Stanković bio obavešten da i pored toga što nije hteo da primi razrešnicu, prestao biti članom lože. O tome su okružnicom bile obaveštene i sve druge lože.« (Iz izjave Ljubice Anastasijević).

[677] C. Nikitović, ibid., s. 21.

[678] E. Barker, *Državni udar...,* ibid., s. 20–21.

[679] E. Barker, *Britanska politika...,* ibid., s. 98–99.

[680] R. Vukčević, ibid., s. 13.

Churchill ga je otvoreno upućivao neka 'gnjavi, muči i ujeda' kneza Pavla i njegove ministre. Campbell nije smio priznati poraz. Ako takvom metodom ne uspije, pisao je Churchill, onda Campbell ne smije 'zanemariti nikakav izlaz kojim bismo se mogli poslužiti ako bismo vidjeli da sadašnja vlada ostaje pri svome'. Jedan izlaz, onaj najvažniji, bila je revolucija i intervencija na jugoslavenskoj domaćoj pozornici. 26. ožujka se Leopold Amery, britanski državni sekretar za Indiju, obratio Jugoslaviji jednom porukom putem BBC-a. Zapravo je svoje riječi uputio ne toliko svim Jugoslavenima koliko samim Srbima. Pozivajući se na njihovu hrabrost u prvom svjetskom ratu, pitao je zašto bi Srbi sad prepustili svu slavu Grcima, i sebe svrstali s Bugarima i Rumunjima.«[681] Čak je i engleski kralj Juraj VI. apelirao na kneza Pavla u posljednji trenutak, da odustane od pristupa Jugoslavije Trojnom paktu. Engleski je kralj govorio knezu Pavlu o savezničkoj vjernosti i rodbinskim osjećajima. Situacija je zaista bila vrlo ozbiljna. Ultimativni zahtjev jugoslavenskoj vladi postavljen je s njemačke strane zbog isteka roka njemačke intervencije protiv Grčke, na što njemačka vojska nije mogla djelovati dok se s Jugoslavijom potpuno ne razjasne odnosi. Dakako, osnovni razlog je bio širi. Dok se pripremala epizodna operacija na Balkanu, datum napada na Sovjetski Savez neumoljivo se približavao. Hitler je morao do tog vremena raščistiti situaciju na Balkanu, kako u odnosu na vlade balkanskih zemalja, tako i na nazočnost britanske vojske u Grčkoj.

Englezi su vodili akciju protiv potpisivanja Trojnog pakta i u Zagrebu.[682] Međutim, glavna akcija protiv politike kneza Pavla vodila se u Beogradu. U toj borbi aktivno su sudjelovali i utjecajni jugoslavenski masoni. Njihova akcija osjećala se u raznim strukturama državne, pa čak i crkvene pravoslavne vlasti. Prema svjedočenju patrijarha Gavrila, protiv pristupa Jugoslavije Trojnom paktu bili su posebno kategorični episkopi Nikolaj Velimirović i Irinej Đorđević.[683] Istraživači ističu, da je vjerojatno, da je i sovjetska obavještajna služba bila do stanovitog stupnja umiješana u ovaj prevrat.[684] U vezi s ovim zanimljivo je navesti da je poslanik Kraljevine Jugoslavije u Moskvi bio istaknuti mason Milan Gavrilović, a na službi u jugoslovenskom poslanstvu u Moskvi nalazio se i mason Božin Simić u veljači god. 1941. »Uoči 27. marta vratio se u Beograd, znao za pripreme prevrata i kao drugi član jugoslovenske delegacije od vlade poslat iz Beograda aprila 1941. u Moskvu radi potpisivanja pakta sa SSSR.«[685]

Knez Pavle odlučio se na potpis Trojnog pakta, i to kada je postao siguran, da mu ni SAD ni Velika Britanija vojnički ne mogu pomoći i kad je dobio od Njemačke jamstva da će biti očuvana neutralnost Jugoslavije. Joachim von Ribbentrop, njemački ministar vanjskih poslova, potvrdio je jednom notom odluku njemačke vlade, »da će uvijek poštovati suverenitet i teritorijalnu celokupnost Jugoslavije«. U von Ribbentropovoj noti potvrđen je sporazum između vlada osovinskih sila i jugoslavenske vlade, »da osovinske vlade za vrijeme rata neće tražiti od Jugoslavije da dopusti prolaz ili prijevoz trupa preko jugoslavenske teritorije«. Paktu je priložen jedan tajni dokument, u kojemu je navedeno, da Njemačka i

---

[681] J. Hoptner, ibid., s. 239.
[682] *Rasprava* (o 27. ožujku god. 1941,) Časopis za suvremenu povijest, XIII/1981, 1 (35), 52–53. (U daljnjem tekstu: Rasprava... ČSP). Usp. I. Meštrović, ibid., s. 297–299, 301–302.
[683] *Memoari patrijarha srpskog...*, ibid., s. 340–341.
[684] *Rasprava...*, ČSP, s. 41, 48, 50.
[685] Živanović, ibid., s. 659.
Zanimljivo je navesti da je zahvaljujući masonskim informacijama Josip Broz Tito mogao obavijestiti sovjetskog vojnog atašea o napadu Njemačke na Sovjetski savez. On je sam naveo o tome slijedeće: »Imao sam informacije iz Zagreba od nekih 'slobodnih zidara', koji su bili upoznati sa onim šta se sprema.« *(Vjesnik*. treće izdanje, XXXV/1975, 9988, 3–4. Usp. Josip Broz Tito, *Autobiografska kazivanja*, I, Institut za savremenu istoriju, Beograd, 1982, prvo izdanje, s. 253). U vezi s ovim potrebno je napomenuti da je tada partija pokušavala djelovati u ložama. Tako je liječnik dr. Srećko Šilović ostao u loži *Maksimilijan Vrhovac* »po partijskoj direktivi« i nakon što je postao komunist. (Šime Balen, *Sjećanje na dra Srećka Šilovića,* Dometi, XV/1982, 6, 109.).

Italija jamče jugoslavenskoj vladi, s obzirom na vojnu situaciju, da oni sa svoje strane ne će tražiti njezinu vojnu pomoć. Ali, ako bi, dodano je u tajnom dokumentu, jugoslavenska vlada bilo kada smatrala, da je u njezinu interesu da sudjeluje u vojnim operacijama sila Trojnog pakta, ostaje samo toj vladi na volju, da ona odluči o potrebi takva vojnog sporazuma sa silama Trojnog pakta. Bez obzira na ova jamstva izvršen je dne 27. ožujka 1941. državni prevrat u Beogradu, U tome prevratu izbila je, stjecajem okolnosti, u prvi plan figura generala Dušana Simovića. On nije bio mason, ali je bio njegov brat liječnik doktor Miloš Simović.[686] Engleskinja E. Barker, koja u verbalnim zaključcima umanjuje britansku ulogu u državnom prevratu u Beogradu, ipak priznaje slijedeću stvarnu pozadinu toga prevrata:

»Eden je 27. ožujka priopćio Campbellu kako ga potpuno ovlašćuje da poduzme svaku mjeru što je drži podobnom da dovede do promjene vlade ili režima, 'pa bio to i državni udar'. Istoga dana je Campbell izvijestio da je u tu svrhu najpogodniji 'vojni pokret', te da bi bilo važno čvrsto ponuditi vojnu pomoć, a možda obećati i bombardiranje Drača. Na toj je brzojavci Churchill pribilježio: 'U sve to veoma dvojim'. Upućivanjem na 'vojni pokret' Campbell je htio reći kako su veze SOE sa srpskim političkim i rodoljubnim organizacijama veoma korisne za agitaciju i propagandu, no da same ne bi mogle dovesti do državnog udara protiv kneza Pavla. Srpska Zemljoradnička stranka bila je malobrojna i nedostajala joj je potrebna politička osnovica. Vođe opozicijskih stranaka bili su vremešni političari, a ne revolucionari. Narodna odbrana kao da je bila izgubila svoj prvotni urotnički zanos. Zračne su snage i mladi oficiri u vojsci ulijevali najviše nade. Glavni je štab, ma kakvim ga je mitom SOE obasuo, bio previše oprezan i uplašen, a da bi poduzeo akciju. Kad je valjalo prijeći na djelo Britanci stoga nisu o planovima pili obavještavani putem veza što ih je imao SOE, već putem veza zrakoplovnoga atašea, kapetana grupe MacDonalda, s oficirima zrakoplovnih snaga, kao što su bili general Simović i general Bora Mirković. MacDonald je 26. ožujka izvijestio kako je Simović na čelu organizacije koja namjerava izvršiti državni udar, i još je dodao da 'nećemo morati čekati više od nekoliko dana'. Simović je bio zapravo samo formalno na čelu organizacije, a pravi je pokretač bio Mirković, koji je datum puča pomaknuo na 27. ožujka... Nema dvojbe o tome da je Mirković upravljao operacijom i da je bio u dosluhu s Britancima, no nije nipošto bio njihov agent. Glavni su mu suradnici bili braća Kneževići: Radoje, političar, Živoje, mlađi gardijski oficir. Isto je tako nedvojbeno da su ih Britanci poticali u svakome pogledu.«[687]

I E. Barker ističe bitnu ulogu. koju su u prevratu odigrala braća Kneževići. Patrijarh Gavrilo tvrdi, da je general Simović u govoru pred Svetim arhijerejskim saborom Srpske pravoslavne crkve rekao, da je poslije potpisivanja Trojnog pakta uspostavio kao »vezu profesora Radoja Kneževića, koji je imao da me zastupa u izvođenju puča, s tim da me lično, posle izvršenoga puča, obavesti da je puč uspeo«.[688] Brat Radoja Kneževića, major Živan Knežević »izradio je plan i raspored« izvršenja prevrata. I Ilija Jukić tvrdi, da su glavni akteri prevrata bili general Bora Mirković i prof. Knežević, a da je veza između njih bio brat prof. Kneževića, major Živan Knežević.[689] Kako se vidi iz ove Kneževićeve uloge, jugoslavenski su masoni koordinirali svoju akciju s tendencijama inozemnog masonstva.[690]

---

686 »Moram reći da je jugoslovensko masonstvo, za razliku od drugih, zauzelo stav da u svoje redove ne prima vojne funkcionere i uopće vojna lica. Ovo je bilo pravilo, ali nepisano. Naprimer, netačno je da je general Dušan Simović bio mason. Ali, to je bio njegov rođeni brat – lekar...« (Iz citirane Izjave Ljubice Anastasijević).

687 E. Barker, *Britanska politika...,* s. 99.

688 *Memoari patrijarha srpskog...,* ibid., s. 42.

689 I. Jukić, ibid., s. 139.

690 O tome se srpski književnik i dugogodišnji diplomatski službenik Miloš Crnjanski ovako izrazio:
»Opozicionari knezu Pavlu nesumnjivo su držali vezu za Masonsku Ložu, u Londonu, a Simović je imao vezu, – prema pričanju Vilhara, – svog čoveka u Švajcarskoj, sa Intelidžensom, od *početka rata*.« (Miloš Crnjanski, *EMBAHADE,* Savremenik, XV/1969, 11, 328).

U novoj vladi poslije prevrata bilo je mnogo masona[691] (ministri: Jovo Banjanin, Milan Gavrilović, Bogoljub Jevtić, Momčilo Ninčić i drugi). Masoni u ovoj vladi dovodili su na sve osjetljive funkcije osobe svoga povjerenja. Tako je dr. Radovan Radovanović postao šef Presbiroa, Zarije D. Vukičević (po želji ministra dvora masona Radoja Kneževića) načelnik dvora, dr. Dušan Stojanović vraćen je iz Skoplja u Beograd za šefa radio-stanice Centralnog Presbiroa.[692]

Iz izloženog je očito da nisu svi koji su vodili akciju protiv Trojnog pakta bili masoni. Međutim, neki od istaknutih političara nemasona djelovali su ustvari po masonskim direktivama. To najbolje ilustrira primjer šefa srpske Zemljoradničke stranke masona Milana Gavrilovića, kad je otišao za poslanika u Moskvu. Njega je u vodstvu stranke zamijenio nemason dr. Miloš Tupanjanin, a predstavnik stranke u vladi bio je također nemason, dr. Branko Ćubrilović. Nezavisno od toga što je engleska obavještajna služba potkupljivala Miloša Tupanjanina, i on i Ćubrilović morali su djelovati po direktivama šefa stranke Gavrilovića.

Koliko je Churchillova vlada smatrala, da je državni prevrat u Beogradu njezino djelo, potvrđuje i Churchillov brzojav Daltonu. U tome brzojavu, naime, Churchill čestita Daltonu na izvršenom prevratu.[693] Cecil Parot, nekadašnji odgojitelj kralja Petra, u svojoj knjizi *The Tight Rope (Zategnuti konopac)* na temelju vlastitog dobrog poznavanja pozadine prevrata zaključuje: »Ne bi sigurno bilo nikakvog državnog udara da ga Britanci nisu planirali.«[694]
Posljedica državnog prevrata od 27. ožujka 1941. bila je, kako je to knez Pavle predviđao, napadaj Hitlerove Njemačke na vojnički slabu i od zapadnih saveznika nezaštićenu Kraljevinu Jugoslaviju. Rezultat je bio slom Kraljevine Jugoslavije.

Hitlerovoj sili odlučile su se suprotstaviti samo američka vlada, kojoj je na čelu bio F. Roosevelt, i vlada Velike Britanije, kad joj je u svibnju 1940. došao na čelo kao premijer i ministar obrane W. Churchill. Činjenica je, da su oba ova predsjednika bili slobodni zidari i da ih je zapadno masonstvo, koje je imalo utjecajnu političku i financijsku moć, potpuno podupiralo u ratu protiv Hitlerove Njemačke.

Knez Pavle i jugoslavenska vlada god. 1941, kad je Hitler već bio zaokružio Kraljevinu Jugoslaviju, zaključili su, da je jedina mogućnost spasiti državu od raspada pristup Trojnom paktu. To su knez Pavle i jugoslavenska vlada i učinili, kada su se osvjedočili, da im zapadne demokracije ne mogu pomoći, a da se osovinske sile obvezuju, da će poštovati neutralnost Jugoslavije. Međutim, posebno je engleska vlada htjela, pod svaku cijenu, uvući Jugoslaviju u rat, dugo i solidno pripremajući preko svoje obavještajne službe u Beogradu državni prevrat protiv kneza Pavla i jugoslavenske vlade, ako potpišu Trojni pakt. Engleski agenti potkupljivali su novcem neke vođe jugoslavenskih stranaka, da slijede britansku politiku. Od svih najviše je premijer Churchill poticao protuosovinske akcije na teritoriju Jugoslavije. On je uspio angažirati u tome i američkog predsjednika Roosevelta, te su njih dvojica preko raznih posrednika na razne načine ucjenjivali kneza Pavla i jugoslavensku vladu da ne pristupe Trojnom paktu. Činjenica je, da takvim postupkom ni Churchill ni Roosevelt, obojica potpuno svjesni, da ne mogu vojnički pomoći Jugoslaviju ako se ona zarati s Njemačkom, nisu vodili brigu o njezinoj sudbini. Jugoslavenski masoni potpuno su se bili angažirali u

---

691 »Et il y avait de nombreux Maçons au sein du gouvernement pro – allie de Simovitch.« (Ligou, ibid., s. 1392).

692 Nedićeva građa. VIIB, reg. br. 23/2, 1–5/20A.

693 *Rasprava...,* ČSP, ibid., s. 45.
Prvi, i to izvanredno zapaženi opis prevrata od 27. ožujka 1941, posebno s obzirom na englesku pozadinu u njemu, objavio je u jugoslavenskoj historiografiji poslije drugog svjetskog rata Vojmir Kljaković. Taj Kljakovićev rad ima naslov M*emoari generala Simovića 1939–1942.,* a tiskan je u *Politici* od 21. kolovoza do 24. studenoga 1970. U vezi s ovim poglavljem usp. Alfredo Breccia, *Jugoslavia 1939–1941. Diplomazia della neutralità.* Izd. Giuffre, Milano, 1978, XIV + 811.

694 Nikitović, ibid., s. 23.

provođenju Rooseveltovih i Churchillovih direktiva koristeći se u tu svrhu svim strukturama državne, crkvene i stranačke vlasti, u kojima su se nalazili.[695] Državni prevrat izvršila je nekolicina pojedinaca Jugoslavena, ali su prevrat planirali i nadahnuli ljudi u službi engleske vlade. Posljedica državnog prevrata bio je Hitlerov napadaj na Jugoslaviju i njezin slom. Na taj način masonstvo, koje je stvaralo, Kraljevinu SHS, u čudnoj povijesnoj koincidenciji (sudjelujući u otporu protiv Hitlerove Njemačke) i nehotice je pridonijelo slomu Kraljevine Jugoslavije.

---

[695] Z. Nenezić navodi slijedeće: »Po zatvaranju loža masonski uticaj je ostao nepromenjen. Na inicijativu dr Vladimira Ćorovića i beogradskih masona formiran je »Savet patriotskih, srpskih kulturnih i privrednih organizacija i ustanova« radi »vođenja jedinstvene borbe protiv uključenja Jugoslavije u Trojni pakt«. Predsednici ovog Saveta bili su masoni Vladimir Ćorović i dr Vladimir Belajčić (uz dr Vladimira Đorđevića). Ovaj Savet je okupljao niz slobodnih zidara (N. Stojanović, D. Vasić, I. Čok, P. Kašiković i dr.), a u njemu je bila i Krista Đorđević. U ime ovog Saveta, njegovi predsednici su posetili Dragišu Cvetkovića i izneli razloge protiv potpisivanja pakta. Vladimir Ćorović i Dragan Milićević su početkom 1940. godine po masonskom poslu otputovali u Pariz i London. Ovaj put je aranžiran tako da je za njega znao i knez Pavle. Njih su se dvojica tamo susreli sa Lebrenom i Čerčilom, a po povratku, sa novim instrukcijama i Čerčilovom podrškom, Ćorović je postao još aktivniji borac protiv pristupanja Jugoslavije silama Osovine, protiv »neutralnosti« jugoslovenske spoljne politike«. (Z. Nenezić, *Masoni*, Feljton, II/1984, 72, 99).

# POGOVOR

Slom Jugoslavije imao je teških posljedica po jugoslavensko masonstvo. God. 1941. od straha su počinili samoubojstvo Želimir Mažuranić i sveučilišni profesor u Beogradu dr. Vasilj Popović. A u avionskoj nesreći, na bijegu iz Jugoslavije s nikšićkog aerodroma dne 15. travnja 1941. poginuo je zamjenik velikog majstora Velike lože *Jugoslavije* dr. Vladimir Ćorović.

Odmah po proglašenju NDH »Pliverić i drugovi« uputili su u ime hrvatske *Velike lože Libertas* izrazito podaničko pismo Anti Paveliću. U svome pismu oni ističu, da je loža *Libertas* uvijek imala »hrvatsko nacionalno obilježje« i »da je zato bila uvijek u protivnosti sa slobodno-zidarskom ložom *Jugoslavije«.* »Taj spis lože *Libertas* Paveliću počinje ovim riječima: 'Poglavniče, u punoj odanosti i vjernosti!...' U njemu se ustaštvo nazivlje hrvatskim nacionalnim pokretom, tvrdi se da se loža *Libertas* razišla još 1938. i to zbog toga jer su se 'pojavili novi snažni pokreti nacionalizma', i tumači se Paveliću kako je *Libertas* bila uvijek 'žarište hrvatskog rodoljublja' i da su se u njoj okupljali 'Hrvati, koji su gajili nadu u bolje dane'.« Na suđenju poslije drugog svjetskog rata Pliverić je slanje toga pisma Paveliću i te izjave pravdao obrazloženjem, da su se bivši članovi lože *Libertas* htjeli time zaštititi od progona.[696]

U NDH od 1941. do 1945. god. nitko nije ubijen niti posebno progonjen zbog svoga masonstva. Istina, već sredinom travnja 1941. izvršena su prva uhićenja nekih masona u Zagrebu (Hinko Krizman, Stanko Švrljuga i drugi), a u god. 1941. uhićeno je četrdesetak masona. Međutim, oni su gotovo svi nakon boravka u logoru od nekoliko mjeseci pušteni kući. Đorđe Miliša u knjizi *U mučilištu – paklu Jasenovac* donio je popis masona, koje je ustaška vlast na kraće vrijeme zatvorila u noći od 10. na 11. studenoga 1941. u Zagrebu. Prema Miliši odmah su pušteni dr. Branko Pliverić, generalni direktor Prve hrvatske štedionice, na intervenciju svoje obitelji, Eugena Dide Kvaternika i ostalih, i Milan Milić, veletrgovac i počasni rumunjski konzul, na intervenciju rumunjskog poslanika. Ostali masoni odvedeni su iz »Savske ceste« 12. studenoga u Jasenovac (s pet istaknutih hrvatskih političara nemasona, prije uhićenih), odakle su 13. studenoga upućeni u kaznionicu u Staroj Gradiški. Masona je bilo 37, a oni su bili ovi:

1. dr. Josip Badalić, ravnatelj Sveučilišne knjižnice i sveučilišni profesor ruske književnosti,
2. dr. Grga Novak, sveučilišni profesor,
3. dr. Ante Barac, sveučilišni profesor,
4. dr. Franjo Tučan, sveučilišni profesor,
5. dr. Marko Kostrenčić, sveučilišni profesor i bivši ministar,
6. dr. Mirko Deanović, sveučilišni profesor,
7. dr. Branko Dragišić, sveučilišni profesor,
8. dr. Ivo Ivančević, sveučilišni profesor,
9. dr. Ljudevit Špaljt, sveučilišni profesor,
10. dr. Fran Zavrnik, sveučilišni profesor,
11. ing. Juraj Horvat, sveučilišni profesor,
12. dr. Nikola Fink, ravnatelj Zoološkog muzeja,
13. dr. mgr. phar. Slavko Zimmermann, predsjednik Apotekarske komore,
14. dr. Vlatko Katičić, šef zdravstva u Hrvatskoj,
15. dr. Ivo Belin, viceguverner Narodne banke bivše Jugoslavije,
16. dr. Ante Kandijaš, sudac Stola sedmorice,
17. dr. Marko Ružić, sudac Stola sedmorice,
18. Zvonimir Maravić, sudac Stola sedmorice,
19. ing. Vlado Žepić, ravnatelj državnih električnih poduzeća,

[696] Blažević, *Tražio sam...*, ibid., s. 17.

20. ing. Branimir Iveković, službenik Središnjeg ureda za osiguranje radnika,
21. ing. Mate Jurković, šef Građevinskog ureda grada Zagreba,
22. dr. Stanko Švrljuga, predsjednik Udružene banke i bivši ministar,
23. Milan Glazer, ravnatelj Središnjeg ureda za osiguranje radnika,
24. dr. Ante Mudrinić, ravnatelj Okružnog ureda za osiguranje radnika,
25. ing. Božidar Prikril, direktor Električne centrale,
26. dr. Zvonimir Bratanić, ravnatelj Našićke,
27. Vladimir Očić, načelnik Ministarstva trgovine,
28. Jakov Vivoda, savjetnik Ministarstva trgovine,
29. dr. Natko Katičić, odvjetnik, dopisni član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti,
30. dr. Janko Košćević, odvjetnik, pravni zastupnik Jugoslavenske banke,
31. dr. Jozo Poduje, odvjetnik, pretsjednik Rotary kluba,
32. ing. Ferdinand Šega, građevinski poduzetnik,
33. Krešimir Baranović, direktor zagrebačke opere,
34. Mirko Breyer, književnik i knjižar,
35. Dušan Plavčić, tajnik Saveza novčanih zavoda,
36. Radoslav Horvat, knjižar,
37. Krešimir Brovet, veletrgovac.

Miliša dalje tvrdi da su 21. studenoga 1941. dovedeni iz Jasenovca kao zatočenici i priključeni grupi masona dr. Manko Gagliardi i grof Josip Bombelles, koji su dočekani od masona s velikim nepovjerenjem, jer se smatralo, da su njih dvojica članovi ustaškog pokreta. (Oko 25. ožujka 1942. Gagliardi i mason grof Bombelles su ubijeni). Od masona ustaše su ubili dra Mudrinića 22. srpnja 1942. »u vezi s radom Okružnog ureda«.

Osim navedene grupe bilo je i drugih pojedinaca masona među zatočenicima, i to dr. Oton Gavrančić, odvjetnik, starosta Jugoslavenskog sokola, dr. Vjekoslav Franceschi, odvjetnik, ing. Dragutin Šaj, direktor Srednje tehničke škole u Zagrebu. Ubrzo pošto su bili pušteni na slobodu, umrli su Milan Glazer od bolesti srca, koja se pogoršala u logoru, dr Vlatko Katičić od raka i ing. Dragutin Šaj od teških posljedica dizenterije od koje je obolio u logoru.[697]

Na saslušanju poslije drugog svjetskog rata dr. Švrljuga je izjavio istražitelju Đuri Rebiću, da je u ratu bio dva puta uhićen. U Rebićevim uspomenama o saslušanju Švrljuge stoji:

»Odmah je objasnio da su ga najprije uhapsili Nijemci, a da su ga drugi put na preslušavanje zvale ustaše. Ne čekajući logično pitanje zašto je bio hapšen, Švrljuga je rekao da su oni to činili zbog njegova pripadanja slobodnim zidarima... Bio je sudionik na mnogim međunarodnim susretima masona i delegat u jednoj takvoj prilici kada ih je primio kralj Aleksandar Karađordević. Znao je za mnoge političke poteze koje su masoni u prijeratnom vremenu činili. Organizacija kojoj je pripadao bila je moćna u svakom pogledu, a njeno članstvo međusobno bilo solidarno. Mnogobrojnim nitima bili su povezani s odgovarajućim inozemnim ložama. To je, po riječima dra Švrljuge, bio glavni razlog što su ga Nijemci odmah po ulasku u Zagrebu 1941. godine uhapsili. Znao je da su tada uhapšeni i kipar Ivan Meštrović i veliki broj profesora zagrebačkog Sveučilišta, jer su svi bili masoni. Nijemci su, po mišljenju dra Švrljuge, tragali za engleskim špijunima.« – Smatrali su da smo mi, slobodni zidari, u službi engleske špijunaže, pa kada su se uvjerili da nismo, pustili su nas na slobodu. Iz istih razloga hapsile su nas i ustaše 1944. godine. Mnogi su se u toku rata pritajili, a neki su pobjegli u inozemstvo na Zapad – rekao je... Mislim da smo uglavnom dobro prošli, ali za to možemo biti zahvalni Pavelićevom doglavniku Slavku Kvaterniku. On je progledao kroz prste mnogima, a osobito prilikom odlaska Meštrovića i još nekih masona u Švicarsku. Čini mi se

[697] Đorde Miliša, *U mučilištu – paklu Jasenovac*. Zagreb, 1945, s. 188. Usp. Antun Barac, *Bijeg od knjige*, Naprijed, Zagreb, 1965, s. 206.

da je osobno utjecao na to da bude blaži tretman prema masonima nego prema komunistima.«[698]

U drugoj polovici travnja god. 1941. uhićeni su i neki masoni u Sarajevu. U logoru u Sarajevu bio je ubijen i bivši ban mason Stanoje Mihaldžić kao engleski agent. Uhićenja masona u NDH vršena su najviše zato, da se istraži imaju li veza s inozemnim obavještajnim službama.

Ni naročite antimasonske propagande nije bilo u NDH. Za NDH izdane su protiv masonstva samo dvije knjižice na hrvatskom i jedna na njemačkom jeziku i organizirana je u Osijeku 1942. antimasonska izložba. Međutim, u katoličkom tisku u ratu se pisalo dosta protiv masonstva, dok je u drugim listovima objavljen neznatan broj antimasonskih članaka (najviše je pisao Ivo Bogdan).

U NDH je veći broj uglednih masona surađivao s ustaškom vlašću. Masoni privrednici (Stanko Švrljuga, Branko Pliverić i dr.) isticali su se angažiranjem svoga financijskog kapitala u korist nove države i sila osovine. A masoni kulturni radnici, i oni međuratne nacionalističko-hrvatske (Julije Benešić, Antun Bonifačić), i oni unitarističko-jugoslavenske orijentacije (Grga Novak, Antun Barac, Gustav Krklec i drugi), objavljivali su svoja djela za vrijeme NDH. Ipak, masonstvo je bilo u NDH formalno zabranjeno i nitko nije mogao javno istupati s masonskih pozicija. Tu i leži razlog, što je Stepinac u jednom pismu, poslanu Sv. Stolici iz Zagreba 24. svibnja 1943, istakao da je »režim u Hrvatskoj ukinuo masonstvo«.[699] Međutim, Stepinac nije bio dobro obaviješten jer su se, sva je prilika, neki masoni i dalje tajno sastajali.[700]

U Srbiji su Nijemci u drugoj polovici travnja 1941. za kratko vrijeme uhitili neke istaknute masone (Savko Dukanac, Ljubo Tomašić, Viktor Novak i nekoliko drugih). U noći od 4. na 5. studenoga 1941. uhićeno je više od 200 uglednih beogradskih građana, a među njima je bilo i mnogo masona. Ali, veći dio tih masona pušten je iz logora već do svršetka god. 1941. ili prvih mjeseci god. 1942. Treba istaknuti ovdje i to, da jedan dio od onih masona, koji su za vrijeme rata ubijeni u Srbiji (među njima i sveučilišni profesor Mihailo Ilić, ubijen u logoru na Banjici god. 1944.) nije ubijen zato, što su bili masoni. Svi su oni ubijeni zbog svoga »antinjemačkog držanja«, dotično, pod optužbom, da su engleski obavještajci. Neki su srpski masoni u ratu bili i u njemačkom zarobljeništvu, u raznim njemačkim logorima. U Srbiji je samo manji broj masona surađivao s Nijemcima, s vladom Milana Nedića i s Dimitrijem Ljotićem. Jedan od razloga tome bio je taj, što ih nova vlast nije htjela držati u službi, pa ih je otpuštala iz službe, dotično slala u mirovinu. U Beogradu je od 22. listopada 1941. do 19. siječnja 1942. održana Antimasonska izložba. U ratu je u Beogradu objavljen niz antimasonskih knjižica, i u novinama mnogo članaka, posebno prvih godina okupacije. Ali, već sredinom god. 1943. masoni u Srbiji nisu bili posebno nadzirani.[701]

U Srbiji, kao i u NDH, vladao je relativno tolerantan odnos prema masonima, osobito prema njihovim životima. Posrijedi je vjerojatno bila s jedne strane, slična praksa Trećeg Rajha, i, s druge strane, ondašnje potpuno pasivno, pa i lojalno ponašanje dijela beogradskih masona prema okupatoru. Jedan od vodećih jugoslavenskih masona izjavio je na saslušanju

---

[698] Dj. Rebić, *Masoni*, Novi list, XXXVI/1982, 6, 9.

[699] »Il Regime attuale in Croazia abolì la massoneria e fa guerra accanita contro il comunismo, che cominciò a fiorire sotto il Governo di Belgrado.« (*Le Saint Siège et Les victimes de la guerre janvier – dicembre 1943*. Libreria editrice Vaticana, 1975, s. 223).

[700] U citiranom izvještaju njemačke obavještajne službe od 2. prosinca 1942. ima i slijedeće:
»Ložu *Libertas* pokrivala je poštanska činovnica Dora Mrkobrada, koja je na svoje ime imala unajmljen stan od 6 soba. Kada su masonske lože bile raspuštene, loža se je Libertas preselila u Palmotićevu ulicu 64, time da je i ovaj put bila prikrivena imenom iste poštanske činovnice. Loža se i danas nalazi na ovom mjestu i još uvijek je posjećena, kako to proizlazi iz podataka kojima raspolažem.« Ove tvrdnje nisam bio u mogućnosti provjeriti.

[701] Za podatke o masonstvu u okupiranoj Srbiji usp. Jovanović, *Odnos okupatora...*, ibid., s. 77–107.

pred njemačkim istražiteljem: »za sebe, kao i za ostale pripadnike masonerije, smatram i sada da je svakome masonu dužnost da se prema okupatorskim vlastima ophode sa lojalnim ispunjavanjem njihovih zapovesti...«[702] Treba napomenuti i to, da se masonstvo i u okupiranoj Srbiji povremeno uspijevalo infiltrirati u sam vrh njemačke vlasti.[703]

Uglavnom, kao ocjena sudbine i ponašanja beogradskog masonstva za vrijeme okupacije Srbije mogle bi se prihvatiti konstatacije o njima iz jednog izvještaja *Odeljenja zaštite naroda Povereništva narodne odbrane,* onog od 27. studenog 1944. U tome izvještaju stoji, pored ostalog, i slijedeće:

»No nijedan slobodni zidar nije streljan zbog tog svojstva... Dakle zbog masonstva nije nijedan osuđen. Da nisu toliko progonjeni odn. osuđivani tumači se da su uspeli da ubede nemačke islednike – naročito dr. Naserštajna (Nassenstein Cecil Adolf, god. 1941. šef u njemačkoj Einsatzkommando, masonska referada, primjedba I. M.) – da je naše slobodno zidarstvo nacionalnog karaktera i da nije u svojoj suštini imalo internacionalnog karaktera, obilježja. Kvislinška uprava sve državne službenike, slobodne zidare otpustila je iz službe kao »nacionalno nepouzdane«, oduzela im je telefone po stanovima i druga razna manje važna svojstva u zavodima, upravama itd. Od početka 1943. god. napadi protiv masona malaksavaju, jer se od tog vremena uglavnom kod Nemaca i kvislinga misli na *komunističku opasnost.* Slobodni zidari za vreme nemačke okupacije u većini su se držali nacionalno ispravno. Uvek su bili na strani naših triju saveznika, iako su, većina poznati kao anglofili.«[704] U Nacionalnom komitetu Draže Mihailovića nalazili su se ovi masoni: dr. Đura Đurović, dr. Aleksandar Popović, dr. Đuro Milović, dr. Vladimir Belajčić i Ljubiša Trifunović. U vodstvu četničkog pokreta bili su i nekadašnji masoni: Dragiša Vasić, Stevan Moljević i Mihailo Kujundžić. Dakako, bilo je masona pristaša četničkog pokreta i izvan užeg kruga Draže Mihailovića. Mason Hrvat u četničkom pokretu bio je Đuro Vilović.

S kraljem i vladom u travnju 1941. pobjegao je iz zemlje i veći broj masona, a neki su već bili vani (npr. Ilija Šumenković, Milan Marjanović). Tako se u emigraciji našlo mnogo utjecajnih hrvatskih i srpskih masona (Juraj Krnjević, Jovan Banjanin, Milan Gavrilović, Većeslav Wilder, Srđan Budisavljević, Radoje Knežević, Bogoljub Jevtić, Jovan Đonović i niz drugih), a neki su jugoslavenski političari tek u emigraciji postali masoni. Aktivnost jugoslavenskih masona u emigraciji najviše se očitovala u Londonu. Među njima posebno se isticao Radoje Knežević (ministar dvora od 27. ožujka 1941. do ljeta 1943) svojim velikim utjecajem na vladu Slobodana Jovanovića (od 11. siječnja 1942. do 17. lipnja 1943). Knežević je bio u odličnim odnosima s hrvatskim masonom Ilijom Jukićem, u kojega su i engleske vlasti imale veliko povjerenje. Međutim, utjecaj masona u jugoslavenskim emigrantskim vladama bio je bitno ograničen, jer se morao prilagoditi britanskim interesima. A engleska vlada u ratu je sve mjerila samo kroz doprinos borbi protiv Njemačke. Tu leži i razlog, što nije bilo uspjeha od pokušaja nekih masona, da pomognu Draži Mihailoviću, kad su ga Englezi napustili, povukavši svoje misije iz njegovih štabova. (Masoni nisu imali uspjeha kod Engleza ni prije, kada su radili na tome, da engleska vlada Draži Mihailoviću poveća skrajnje skromnu vojnu pomoć). Zbog toga je ostao bez uspjeha i pokušaj Vladimira Belajčića u kolovozu 1944, kada je, kao član izaslanstva Draže Mihailovića, s četničkog teritorija u Srbiji doletio američkim zrakoplovom u inozemstvo sa zadatkom, da »istinito« prikaže situaciju u Jugoslaviji. (Belajčić je tada trajno ostao u emigraciji).

Bitno je istaknuti, da ni masoni u emigraciji za vrijeme rata, nisu bili jedinstveni.[705]

---

[702] *Arhiv Jugoslavije* fond 100, – 16.

[703] Usp. Jara Ribnikar, *Život i priča.* Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, s. 207–223.

[704] Ovaj izvještaj nalazi se u Arhivu VIIB kao neregistrirana građa.

[705] Za podatke o četničkom pokretu i borbama u emigraciji usp. Jozo Tomasevich, *Četnici u drugom svjetskom ratu 1941–1945*. Liber, Zagreb, 1979, s. 445.

Neki protagonisti slobodnog zidarstva pokušavali su i poslije rata u inozemstvu nastaviti svoje djelovanje. Na izvanrednom sastanku Vrhovnog savjeta masonske federacije za Jugoslaviju u egzilu objavljeno je, dne 8. kolovoza 1947. u Rimu, da *Vrhovni savjet* i *Velika loža Jugoslavija* nastavljaju s radom bez promjena dotadašnje Konstitucije i rituala. Tu izjavu od 1. listopada 1947. potpisali su u Rimu: dr. Vladimir Belajčić, 33°, kao suvereni veliki komander, dr. Sima Adanja, 33°, kao veliki rizničar, i Miloje Dinić, 33°, kao veliki kancelar. Ali, taj pokušaj obnavljanja predratnog jugoslavenskog masonstva nije imao očekivanog uspjeha. Međusobne svađe trajale su i dalje, pa je tako propao i pokušaj Miloja Dinića u proljeće god. 1948, da se pomire B. Mirković i R. Knežević. Osim toga, neki istaknuti masoni Hrvati stali su poslije rata na stajalište posebne hrvatske države (dr. Antun Bonifačić kao jedan od prvaka ustaškog pokreta u emigraciji i dr. Juraj Krnjević kao nasljednik Vladimira Mačeka u HSS). Rijetki su hrvatski masoni, kao na primjer Ilija Jukić, u emigraciji ostali vjerni jugoslavenskoj državnoj ideji. Ti su hrvatski i srpski politički i kulturni radnici masoni u emigraciji nastavili djelovati kao članovi masonskih loža na Zapadu (na primjer Milan Martinović i Vladimir Stakić postali su članovi lože u Pretoriji). Osim toga, grupa oko Vladimira Belajčića nije dobila, unatoč svome angažiranju u Rimu, Londonu, Kairu i Parizu, ni očekivanu potporu Zapada, jer je Zapadu bilo važnije eventualno masonstvo u Jugoslaviji od onoga u emigraciji. Belajčićeva loža bila je pod zaštitom škotske Velike lože.[706]

Belajčićev pokušaj obnavljanja jugoslavenskog masonstva morao je propasti i zbog situacije masona u samoj Jugoslaviji. Već u ratu neki su masoni (Ljubo Leontić) pristali uz NOB-u. A neki drugi masoni stavili su se, bez ikakve prisile, u službu FNRJ (Ivo Andrić, Milan Bartoš, Marko Kostrenčić, Grga Novak, Andrija Štampar itd.). Nova vlast nije imala razloga da ove masone ne prihvati, pogotovo stoga, što za vrijeme rata nisu bili u svome djelovanju na antikomunističkoj liniji. Tako se dogodilo da su nekadašnji masoni nastavili raditi na položajima na kojima su se i prije nalazili, i to u Zagrebu (JAZU i *Sveučilište*) i u Beogradu (SANU i *Univerzitet).* Tako su u JAZU, između ostalih, bili i bivši masoni: Mihovil Abramić, Josip Badalić, Franjo Durst, Stanko Frank, Miroslav Karšulin, Marko Kostrenčić, Tomislav Krizman, Ivo Krbek, Grga Novak, Mijo Mirković, Stjepan Musulin, Petar Skok, Andrija Štampar, Fran Tućan. U javnosti nije ostajalo sasvim nezapaženo djelovanje nekih masona. Tako su »literarnu« ekipu časopisa *Nova misao* beogradske *Književne novine* god. 1952. nazvale »masonskom ložom«.[707]

U novoj državi izvedeni su pred sud samo oni masoni koji su surađivali sa silama osovine, odnosno s njihovim saveznicima u Srbiji i Hrvatskoj. Tako su, neposredno poslije rata, suđeni i osuđeni zbog angažmana u četničkom pokretu (npr. Đura Đurović, Đuro Vilović), a vodili su se sudski postupci i zbog financijskih kombinacija s osovinskim snagama (B. Pliverić, S. Švrljuga). Kada je god. 1948. izbio sukob s *Informbiroom,* masonstvo se na Zapadu stavilo na stranu Jugoslavije, i u očekivanja, da će se ona, s vremenom, pretvoriti u državu građanskoga, zapadnog tipa.

U poslijeratnoj Jugoslaviji bilo je predratnih masona, koji nisu pristali na suradnju s novom državom. U tome je te masone vodio njihov prijeratni načelni nekomunizam i nada da će se poslijeratna Jugoslavija s vremenom vratili zapadnoj demokraciji. Ti su masoni, posebno oni u Beogradu, našli načina, da podzemno egzistiraju i u novoj državi. Tako se početkom pedesetih godina jače okuplja grupa starih masona oko Damjana Brankovića (odvjetnik

---

U ranijim izdanjima ove knjige na temelju jednog popisa masona koji se čuva u Vojno-istorijskom institutu u Beogradu (Nedićeva građa, kutija 20A, fasc. 23.) spomenuo sam kao masona i Bogdana Radicu. U pismu iz New Yorka od 10. I. 1984. on je prosvjedovao da sam ga povezao »s masonstvom s kojim nisam nikada imao nikakve veze i koje sam smatrao tajnom organizacijom odvratnom i nesuvremenom«.

[706] Usp. Mihailo Marić, *Masoni nekad i sad. Emigrantska loža*. Večernje novosti, nastavak 32, od 18. siječnja 1973.

[707] Ratko Peković*, Iz prošlosti Književnih novina*. Književne novine, XXXIV/1982, 643, 2.

Ljubiša Trifunović, odvjetnik dr. Vasilije Jovanović, sudac Dobrivoje Branković, i dr.). Ta je grupa god. 1953. uspostavila veze s inozemnim masonstvom. Ali, djelovanje te grupe stvarno je prestalo smrću D. Brankovića god. 1956. bez obzira na to, što ga je naslijedio Jovan Aleksić. Mnogo veće značenje imali su masoni okupljeni oko Ljubomira Tomašića. Kad se on zbog bolesti povukao, preuzeli su vodstvo te grupe Vojislav A. Paljić, bivši sudac Apelacionog suda, i Božidar L. Pavlović, odvjetnik. Radom te »Jugoslovenske lože slobodnih zidara« (industrijalac Robert Gašparović-Cihler, industrijalac ing. Aleksandar Acović, sveučilišni profesor Dimitrije Perović, ing. Đoka Đorđević) stvarno je rukovodio B. Pavlović, inače poznati prvak *Jugoslovenske republikanske stranke.* Ova je grupa na poticaj američkih masona god. 1956. bez uspjeha radila na tome, da se ujedini s grupom oko D. Brankovića. Ona je uspjela uspostaviti ozbiljnije veze s masonstvom u svijetu (posebno u Švicarskoj i SAD), i tamo se predstaviti kao središnja masonska organizacija u Jugoslaviji.

Politička misao vodilja većine ovih beogradskih masona bila je stvaranje homogene Srbije (do koje bi se došlo preseljavanjem i razmjenom prebivališta Hrvata i Srba), ne isključujući državni okvir Jugoslavije. Grupa oko Pavlovića pokušala se i jače učvrstiti u nekim beogradskim kulturnim institucijama, u kojima je već postojala masonska jezgra. Na ostvarenju toga plana najviše je radio srpski akademik Vojislav Mišković. Ova grupa masona ubrzo je stala uspostavljati veze i s masonima drugih mjesta (u Zagrebu, Subotici, Novom Sadu, Splitu, Vršcu). Iz Zagreba je s beogradskim masonima kontaktirao dr. Ante Dražić. Zadaća Dražića, koji je već bio okupio oko sebe neke prijašnje masone (Kosta Mladenović, Jakov Vivoda itd.), sastojala se i u tome, da radi na obnavljanju masonstva u Zagrebu. Masoni su se sastajali, politizirali i kontaktirali s inozemstvom, odakle su primali pomoć u paketima i novcu. Ali, njihovo djelovanje poslije rata nije imalo posebnog političkog značenja. To je valjda i razlog što je bilo sudskih procesa samo protiv nekih pojedinaca, koji su naglašeno politički djelovali. (Đura Đurović, pušten iz zatvora 1966. i ponovno suđen 1974).[708]

I poslije 2. svjetskog rata kod nekih masona temeljna opsesija ostao je antikatolicizam. Ti su masoni shvaćali novu državu kao konačnu mogućnost, da se, na bilo koji način, pokuša stvoriti samostalna *Hrvatska katolička crkva,* nezavisna od Rima. Takvi su masoni (npr. Viktor Novak) svoje antikatoličke spise odmah poslije rata počeli objavljivati, najviše u *Republici,* koja je izlazila u Beogradu kao »organ Jugoslovenske republikanske stranke«. Čini se, da je Viktor Novak bio onaj jugoslavenski mason visokog stupnja, koji se »u ime jugoslavenskog masonstva« toliko angažirao u Parizu, da se i francuski *Veliki orijent* distancirao od njega.[709] Ti su masoni u svojim radovima propagirali eleuzinske misterije, bogumilstvo i protestantizam.

Zanimljivo je navesti da su neki masoni u Hrvatskoj (npr. prof. Medicinskog fakulteta u Zagrebu, Slovenac, dr. Boris Zarnik i nekadašnji ban Primorske banovine dr. Josip Jablanović) potpuno napustili masonstvo i umrli kao uvjereni katolici.

Masonima, bez obzira na njihove političke koncepcije, najviše je odgovarala, kao i između dva rata, potpuna šutnja o njima. Miroslav Krleža iz obzira prema tim njihovim željama (iako je dobro znao za stvarno značenje masona na mnogim područjima našega života) masonstvo nije ni spomenuo u *Enciklopediji Jugoslavije*; u *općoj Enciklopediji* tome je posvećeno samo 56 redaka, a pojmu *Slobodna profesija* 28 redaka.[710] Masoni su uspjeli, da ono malo njihova

---

[708] Za prikaz poslijeratnog masonstva u zemlji usp. Boško Matić, *Masoni u Beogradu posle rata.* Večernje novosti, XXIX/1981, nastavci objavljivani u brojevima od 8513 do 8637.
[709] Vinatrel Guy, *Communisme et franc-maçonnerie.* Izdanje Les Presses Continentales, Pariz, 1961, s. 177.
[710] *Enciklopedija Leksikografskog zavoda,* svezak 6, Zagreb, MCMLXIX, s. 22.

preostalog arhivskog materijala bude dostupno samo najodabranijim pojedincima.[711] Oni su nastavili o sebi skrivati i najmanji detalj.[712]

God. 1967. V. Belajčić je umro u emigraciji (u jednom staračkom domu) i s njegovom smrću *Velika loža Jugoslavija* stvarno se ugasila. Moglo bi se uzeti, da tada prestaje, barem simbolički, povijest međuratnog jugoslavenskog masonstva. Međutim, i poslije toga neki su političari upozoravali da i dalje opstoje masoni, npr. u Akademiji, ali da su stari i da šute.[713] Neki su političari spominjali postojanje masonskog duha na sveučilištu.[714]

Poslije Drugog vatikanskog sabora došlo je i do dijaloga između Katoličke crkve i masonstva. Zbog otvaranja socijalističke države Jugoslavije prema svijetu počeo je sa Zapada prodirati i u hrvatski kler mentalitet potrošačkog društva, a zajedno s njim i antitradicionalna teološka misao, pa je tako nastalo neprisilno, ali intenzivno masoniziranje i hrvatskog katolicizma. I to prvenstveno u dijelu samoga katoličkog klera.

---

[711] Arhivski fondovi nisu dostupni za istraživanje. (Pismo dr. Side Marjanović iz Beograda od 23. veljače 1981. piscu).

[712] Jara Ribnikar, žena masona Vladimira Ribnikara, dugogodišnjeg direktora i odgovornog urednika beogradske *Politike*, o tome je ostavila slijedeći zapis: »Jednog dana posle Vladine smrti, došao je nepoznati stariji čovek. Bilo je to još u ono vreme kad je uvek poneko kod mene sedeo. Mislila sam, ovaj će malo da ostane, da ispriča nešto svoje o Vladi i da ode. Ali on nije seo, pozdravio me i odmah upitao da li imam za njega trenutak, dva, vremena. Hteo bi da porazgovara. Uvela sam ga u trpezariju (to više nije bila ona stara naša trpezarija u Botićevom sokačetu, već naš sadašnji stan u Generala Ždanova). Bili smo sami u sobi. Nije ni seo. Bez ikakvog uvoda upitao me da li sam posle Vladine smrti našla bele (masonske, opaska I. M.) glase rukavice. Znala sam za te rukavice. Ležale su na dnu Vladine fioke, selile se s njegovim stvarima kuda smo se i mi selili a on ih nikad nije navukao. Te su rukavice preživele i rat, zajedno sa stvarima koje je na brzinu pokupio moj otac kad su ga Nemci terali iz našeg stana koji je pokušao da sačuva. I u moj brak su one ušle neopaženo sa mnogo predmeta kojima je Vlada raspolagao pre mene. Rekla sam mu da znam za takve rukavice. Čovek me veoma učtivo zamoli da mu ih predam. Izvadila sam ih iz fioke i dala nepoznatom čoveku. Otišao je.« (J. Ribnikar, ibid. s. 218).

[713] Bogdan Bogdanović, *Zašto sam napustio akademiju.* NIN, XXXI/1981, 1612, 30–32.

[714] Mirko Galić, *Kakvi su to masoni na Sveučilištu?* Vjesnik, XXXIV/1973. 9287, 4.

# G R A Đ A

# I. RASPROSTRANJENOST MASONSTVA I ROTARSTVA U JUGOSLAVIJI IZMEĐU DVA RATA

## 1. RASPROSTRANJENOST MASONSTVA[715]

I) Lože pod zaštitom *Velike lože Jugoslavija*
u Beogradu:
1. *Sloga, rad i postojanstvo.* Osnov. god. 1883. Svršetkom god. 1936. imala je 49 članova.
2. *Pobratim.* Osnov. god. 1890. Svršetkom god. 1929. imala je 39 članova.
3. *Šumadija.* Osnov. god. 1910. Svršetkom god. 1929. imala je 46 članova.
4. *Istina.* Osnov. god. 1922. Svršetkom god. 1929. imala je 38 članova.
5. *Preporođaj.* Osnivanje ove lože započeo je Vojislav Kujundžić god. 1922. Intervencijom zagrebačke lože *Pravednost* god. 1925. došla je pod zaštitu V. l. *Jugoslavija.* Ukinuta je god. 1937. Svršetkom god. 1931. imala je 21 člana.
6. *Dositej Obradović.* Osnov. sredinom dvadesetih godina. Svršetkom god. 1928. imala je 33 člana.
7. *Maksim Kovalevski.* Osnov. god. 1926. od ruskih emigranata (M. A. Čubinski, N. Sančikov, L. Tauber, Vl. Maruševski i Evgenij Anjičkov).[716]

*Dubrovnik:*
8. *Sloboda*. Osnovana u lipnju 1925. Svršetkom god. 1929. imala je 31 člana. (Ložu su osnovali masoni povratnici iz Amerike).

Karlovac:
9. *Ivanjski Krijes.* Osnov. 7. studenoga 1925. Svršetkom god. 1936. imala je 24 člana.

Kotor:
10. *Zora*. Osnov. god. 1926.

*Ljubljana:*
11. *Valentin Vodnik.* Osnovana sredinom tridesetih godina. (God. 1931. odobreno je osnivanje vjenčića pod istim imenom). Imala je 23 člana.

*Novi Sad:*
12. *Mitropolit Stratimirović.* Osnov. god. 1926. Svršetkom 1929. imala je 51 člana.

*Osijek:*
13. *Budnost.* Osnov. god. 1912. U prosincu god. 1925. imala je 43 člana.

*Pančevo:*
14. *Banat.* Osnov. 16. svibnja god. 1937. Imala je 54 (?) člana.

*Sarajevo:*
15. *Sima Milutinović-Sarajlija.* Osnov. 8. studenoga god. 1930. Imala je oko 30 (?) članova.

*Skoplje:*

---

[715] Rekonstrukcija podataka o ložama bila je vrlo teška. Zato podaci nisu potpuni. O nekim ložama (na pr. *Čovečnost* u Beogradu) raspolažem samo indicijima. Detalji o osnivanju i članstvu temelje se na službenim masonskim izvorima (posebno *Šestaru* i *Neimaru).* Gdje sam smatrao, da je potrebno, citirao sam izvor. Upitnikom sam upozorio na nesigurne ili nemasonske izvore. U točnost tih nemasonskih izvora nisam siguran.
[716] Arhiv *Jugoslavije* Fond 100, broj I–A–II 136, spis broj 27. Oznake su stare.

16. *Kosovo*. Osnov. god. 1910. Imala je god. 1934. 15 članova.

*Sombor:*
17. *Budućnost.* Osnov. god. 1909, pa uspavana i ponovno osnovana god. 1921. Svršetkom god. 1928. imala je 34 člana.

*Split:*
18. *Pravda.* Osnov. 29. svibnja god. 1929. (Već god. 1924, u Splitu je započeo s radom vjenčić *Jadran)* Imala je oko 20 članova.

Subotica:
19. *Alkotas (Stvaranje).* Osnivanje ove lože započeto je god. 1909. Njezini članovi zatražili su god. 1924. zaštitu *V. l. SHS Jugoslavija.* Pod zaštitom V. l. *Jugoslavija* započela s radom god. 1925. Svršetkom god. 1929. imala je 54 člana.
20. *Severna zvezda (Stella Polaris).* Osnov. 13. svibnja god. 1928. Svršetkom god. 1928. imala je 16 članova.

*Vršac:*
21. *Aurora.* Osnov. god. 1905. pa uspavana i ponovno osnovana god. 1928. Svršetkom god. 1928. imala je 16 članova.

Zagreb:
22. *Maksimilijan Vrhovac.* Stvarno nastala god. 1913. Svršetkom god. 1937. imala je 56 članova, a svršetkom god. 1938. imala je 53 člana.
23. *Ivan Drašković.* Osnov. god. 1919. Svršetkom god. 1937. imala je 50 članova.
24. *Pravednost.* Osnov. god. 1921. Svršetkom god. 1937. imala je 48 članova.
25. *Perun.* Osnov. 8. lipnja god. 1929. Svršetkom god. 1937. imala je 18 članova.
26. *Neptun.* Osnov. god. 1929.
27. *Ruđer Bošković.* Osnov. god. 1929.
(Prema nekim procjenama u ložama *Neptun* i *Ruđer Bošković* moglo je biti do 60 članova).
28. *Bratstvo.* Osnov. u svibnju god. 1940. (Starješina bio Radoslav Horvat).

*Zrenjanin (Petrovgrad – Veliki Bečkerek):*
29. *Vojvodina.* Osnov. 25. travnja 1931. Svršetkom god. 1938. imala je 40 članova.

U *Nišu* osnov. je god. 1892. loža *Nemanja*. Ona je u međuvremenu uspavana. Njezino buđenje očekivalo se pod imenom *Rad*.[717]

Pod zaštitom Velike lože *Jugoslavije* djelovali su i razni *vjenčići* (npr. *Luč Kvarnera* na Sušaku počeo s radom 24. lipnja god. 1938; *Pomoravlje* u Jagodini, osnov. god. 1938).[718]

II) Lože koje nisu radile pod zaštitom Velike lože *Jugoslavije.*
*Beograd:*
*1. L'Union (Ujedinjenje).* Nastajala god. 1909. i god. 1910. Poslije prvog svjetskog rata (sredinom dvadesetih godina) nastavila raditi pod zaštitom francuskog *Velikog orijenta.*
*Bitolj:*[719]

---

[717] Voj. Kujundžić, ibid., Beograd, 1940, s. 7.
[718] Ibid., s. 8. Kujundžić, u navedenoj knjizi koju je dovršio u siječnju god. 1940, tvrdi, da je ovaj vjenčić postao loža, pod istim imenom, za Centralnu Srbiju.

2. *Aurore de la liberté*. Osnov. god. 1911. Radila je pod zaštitom rumunjske *Velike lože*.
3. *Héraclée*. Osnov. pod matičnim brojem 18, a radila je pod zaštitom talijanskog *Velikog orijenta.*
4. *Terra e Sole*. Radila je na talijanskom jeziku pod zaštitom talijanskog *Velikog orijenta.*
*Sarajevo:*
5. *Bosna*. (?) Osnov. kao *»divlja«* loža. Imala je 23 (?) člana muslimana (?).
*Skoplje:*
6. *Stella della Libertà*. Radila je na talijanskom jeziku pod zaštitom talijanskog *Velikog orijenta.*
*Zagreb:*
7. *Ljubav bližnjega*. Osnov. god. 1872. i ponovno počela stvarno samostalno djelovati već 16. lipnja god. 1926.
8. *Prometej*. Osnov. 17. lipnja god. 1926.
9. *Amicitia*. Osnov. god. 1927.
Prema nekim popisima navedene tri lože u Zagrebu imale su, između dva rata oko 80 članova. Ove lože spadale su pod zaštitu hrvatske *Simbolične velike lože Libertas* u Zagrebu, koja je osnov. 29. svibnja 1927. Sve tri lože prestale su s radom 20. studenog god. 1938. (?).
10. *Pitagora*. Osnov. 23. siječnja god. 1932. kao »samostalna nacionalna mješovita loža«.
11. *Humanitas*. Osnov. god. 1935. kao mješovita loža.
Lože *Pitagora* i *Humanitas* spadale su pod *Simboličnu veliku ložu Le Droit Humain* u Parizu. U ložama *Pitagora* i *Humanitas* bilo je do 50 muškaraca i žena.
*Zrenjanin (Petrovgrad, Veliki Bečkerek):*
12. *Kolonija Bogopolis* (?). Imala je 43 člana.

III) U inozemstvu su postojale mješovite lože, u kojima je bilo više jugoslavenskih građana (npr. lože *Le Général Peigne* u Parizu, osnov. 28. ožujka god. 1925. pod zaštitom francuske *Velike lože* s 19 (?) članova; *Kosmos* (?) u Parizu s 11(?) članova; *Jupiter* (?) u Parizu s 8 (?) članova; *Sv. Ivan* u Liégeu sa 7 (?) članova, itd.)

IV) Židovske lože u Jugoslaviji reda *B'ne Brit*.
*Beograd:*
1. *Srbija*. Osnov. 8. veljače god. 1911. pod brojem 676. God. 1934. imala je oko 60 (?) članova.
*Novi Sad:*
2. *Solomon Alkalaj*. Osnov. pod brojem 1166. God. 1934. imala je oko 20 (?) članova.
*Osijek:*
3. *Menorah*. Osnov. pod brojem 1169. God. 1934. imala je oko 20 (?) članova.
*Sarajevo:*
4. *Sarajevo*. Osnov. 7. siječnja 1933. God. 1934. imala je oko 40 (?) članova.
*Subotica*:
5. *Matnat jad*. Osnov. pod brojem 1167. God. 1934. imala je oko 25 (?) članova.
*Zagreb:*
6. *Zagreb*. Osnov. 20. studenoga 1927. pod brojem 1090 u ime V. l. u Istambulu. Imala je god. 1932. 46 članova.
U navedenim židovskim ložama više članova bili su i članovi jugoslavenskih masonskih loža. Moguće, da je židovskih loža prije početka 2. svjetskog rata u Kraljevini Jugoslaviji bilo više od šest.

---

[719] U jednom masonskom službenom izdanju *(Annuaire)* registrirane su i poslije prvog svjetskog rata uz ložu *L'Union* u Beogradu i lože *1'Aurore de la liberté, Héraclée, Terra e Sole* u Bitolju i *Stella della libertà* u Skoplju. Usp. *Glasnik*. II/1926, 2, 37.

V) Broj masona u Kraljevini Jugoslaviji.
Prema podacima Dušana Milićevića u lipnju god. 1919. pod zaštitom *Velike lože Jugoslavija* radilo je sedam loža s oko 300 članova.[720]
Prema podacima Srete Stojkovića pod zaštitom *Velike lože Jugoslavija* radilo je god. 1925. 14 loža s više od 600 članova.[721]
Milićević navodi da je u jesen 1926. god. pod zaštitom *Velike lože Jugoslavije* radilo 18 loža, 4 vjenčića i da je bilo više od 900 članova.[722]
God. 1931 pod zaštitom *Velike lože Jugoslavije* radile su 23 lože s »oko« 900 članova.[723]
Prema pisanju Đorda Ječinca u Jugoslaviji je god. 1936, radilo »oko« 28 loža (25 pod zaštitom *Velike lože Jugoslavije* i 3 samostalne u Zagrebu) i u njima je bilo »oko« 1150 članova.[724]
Masona Hrvata (po rođenju) u Kraljevini Jugoslaviji bilo je oko 500.
Masona Židova (po osjećaju nacionalne pripadnosti ili po podrijetlu) bilo je u nežidovskim jugoslavenskim ložama oko 150.[725]

[720] *Compte-rendu officiel de la manifestation maç. de Belgrade.* Izdanje *Velike lože SHS Jugoslavija,* Beograd, 1927, s. 50.
[721] (Sreta Stojković), *Slobodno zidarstvo*. Beograd, 1925, s. 184–185.
[722] *Compte-rendu...* ibid., s. 50.
[723] (Stojković), *Slobodno zidarstvo.* Izdanje iz god. 1931, s. 10.
[724] Đorđe Ječinac, *Mala istorija slobodnog zidarstva Evrope,* Subotica, 1936, s. 28. Mnogo Hrvata i Srba bilo je u južnoameričkim ložama, ali to nije predmet ovoga mog rada. Koristim prigodu da posebno zahvalim dr. Branku Pasiniju iz Splita, koji mi je učinio dostupnim više izvornih dokumenata o sudjelovanju nekih naših ljudi u tom inozemnom masonstvu.
[725] Prema jednoj statistici Židova u Kraljevini Jugoslaviji pred drugi svjetski rat bilo je 72.079 *(Jevrejski narodni kalendar za 1937–1938 godinu*. Beograd-Zagreb, godište III, s. 136). Dr. Jaša Romano smatra, da je Židova u Kraljevini Jugoslaviji pred 2. svjetski rat bilo 82.242. On daje ovakav raspored Židova po pokrajinama:

| | |
|---|---|
| Bosna i Hercegovina | oko 14. 500 |
| Srbija | oko 12. 500 |
| Hrvatska, Slavonija, Srijem | oko 25. 000 |
| Bačka, Baranja | oko 16. 000 |
| Banat | oko 4. 200 |
| Slovenija, Međumurje | oko 1. 000 |
| Kosovo | oko 550 |
| Sandžak, Dalmacija, Crna Gora | oko 730 |
| Macedonija | oko 7. 762 |

(Jaša Romano, *Jevreji Jugoslavije 1941–1945. Žrtve genocida i učesnici narodnooslobodilačkog rata.* Izdao Jevrejski istorijski muzej, Beograd, 1980, s. 14).

## 2. POPIS MASONA U HRVATSKOJ IZMEĐU DVA RATA

### Uvod

I. Popis članova loža: »Sloboda« u Dubrovniku, »Ivanjski krijes« u Karlovcu, »Pravda« u Splitu, »Budnost« u Osijeku, »Pravednost« i »Perun« u Zagrebu, donesen je prema popisima iz Izvještaja S. Celebrinija, koji je sredio taj popis u Zagrebu, 18. srpnja 1941. Celebrini je ovaj rad obavio na temelju »Okružnica« Velike lože *Jugoslavija,* koje su se našle u arhivu lože »Budnost« u Osijeku počevši od broja 1 (5. siječnja 1920) do broja 445 (13. lipnja 1940). Od tih materijala Celebriniju su nedostajali samo dokumenti pod brojem 3, 41, 171, 351 i 424. U popisima uz ovaj izvještaj navedeni su kandidati, koji su prijavljeni jedan, odnosno dva puta za primanje u masonstvo. Napominjem, da ovi popisi ipak nisu potpuni, pa sam ispod crte popis članova lože »Pravda« u Splitu dopunio prema izvornoj dokumentaciji koju sam imao u posjedu i prema podacima nekadašnjeg tajnika splitske lože. Navedene podatke iz Celebrinijeva materijala »Spisak članova svih loža pod Velikom ložom *Jugoslavija* (koji se čuva u Arhivu SSIP, Dvorske hartije, f. 137) donio sam prema prilogu Zorana Nenezića u knjizi *Masoni u Jugoslaviji (1764–1980)* – izdanje Narodna knjiga, Beograd 1984, str. 567–595. Ovaj Celebrinijev popis je stvarno rađen na temelju izvorne dokumentacije. Moguće su samo greške u pisanju nekih prezimena. Tako je npr. pogrešno navedeno za ložu »Pravda« u Splitu Rojić umjesto Roić. (Uzgred napominjem da u autentičnost ostalih popisa masona koje donosi Nenezić u navedenoj knjizi apsolutno ne ulazim).
II. Popis članova lože »Budnost« u Osijeku donio sam i na temelju izvorne dokumentacije, koja se čuva u privatnom posjedu. Članove sam poredao prema abecednom redu prezimena.
Popis članova židovske lože »Menora« u Osijeku donio sam prema knjižici *Židovska masonerija.* (Prvi popis članova loža u Zagrebu, Osijeku, Sarajevu, Subotici, Novom Sadu i Beogradu) u izdanju MOSK-a, sv. za siječanj 1935.
Odlučio sam se za ovaj popis kao vjerodostojan ne samo zato što se podaci u ovoj knjižici za ložu »Zagreb« slažu s izvornim popisom, koji je objavljen u knjizi *Spomenica 1927–1932.* (Loža »Zagreb« 1090 N.O. B.B., Zagreb, 1933). I usporedba ovog popisa s drugim popisima potvrđuje da se radi o točnim informacijama.
III. Članove loža »Ljubav bližnjega«, »Amicitia« i »Prometej« donio sam prema njemačkom popisu iz materijala koji je priređen u Berlinu 23. svibnja 1939. (Der Reichsführer SS-Der Chef des Reichshauptamtes). Ovaj materijal čuva se u Arhivu Jugoslavije, fond 100, broj 2/978880 i 978881 (stare oznake). Njemački materijal odnosi se na stanje iz god. 1935, pa sam ispod crte ovog popisa donio osobe koje se u ovom popisu ne navode, i to onako kako ih je naveo Mirko Glojnarić u knjizi *Masonerija u Hrvatskoj* (Zagreb, siječanj 1941). U zagradama njemačkog popisa označene su osobe koje se u Glojnarića ne nalaze.
IV. Popis članova lože »Maksimilijan Vrhovac« donio sam prema autentičnom dokumentu pod označenim naslovom koji se čuva u Arhivu Jugoslavije, fond 100 (brojevi su danas promijenjeni). Ovaj dokument je iz sredine dvadesetih godina. Članove iz ovog dokumenta naveo sam po redu, kako su tu poredani. Točnost ovog dokumenta potvrđuju i imena članova ove lože koja je naveo Viktor Novak (primljen u ovu ložu god. 1924) u svojoj velikoj Izjavi pred njemačkim okupatorskim vlastima u Beogradu dne 18. travnja 1942. (I ova se Izjava nalazi u Arhivu Jugoslavije, fond 100, dosije broj I–A II, 1490, spis br. 13 – i ti su brojevi promijenjeni).
S obzirom na to da je loža »Maksimilijan Vrhovac« bila po političkom utjecaju između dva rata najznačajnija loža u Hrvatskoj, donio sam i popis njezinih članova prema citiranoj

njemačkoj dokumentaciji, a prema stanju iz god. 1935. (Ovaj popis se nalazio u Arhivu Jugoslavije, fond 100, broj 2 - 978875 i 978876).
V. Popis članova lože »Ivan grof Draškovć« naveo sam samo prema citiranoj Glojnarićevoj knjizi, i to zato što taj popis nije bio osporavan. Inače, u popisu ima nekih sitnih pogrešaka (na primjer: Gragorić mj. Gregorić i sl.), ali to bitno ne umanjuje vrijednost ovog popisa. Očito je da ovaj popis nije potpun (na primjer, Mato Misler pripadao je ovoj loži, a nije naveden).
VI. Članove loža »Humanitas« i »Pitagora« donio sam prema citiranoj njemačkoj dokumentaciji. Popis članova ovih loža nalazio se u Arhivu Jugoslavije, fond 100, pod brojevima 2–978882 do 2–978893. Popis članova loža očito je napravljen na temelju izvornih dokumenata, tako da su označeni i detalji kao što je datum primanja u određeni stupanj za pojedine članove. Prezimena i imena navedena su po redu i onako kako glase u njemačkom izvorniku, osim kada se moglo točno utvrditi kako glase njihovi podaci na hrvatskom jeziku. Podaci o zanimanju ili godini rođenja pojedinih osoba u ovim popisima, ako se ponavljaju navode se samo jednom.
VII. Popis članova židovske lože »Zagreb« u Zagrebu naveden je prema autentičnom popisu iz citirane Spomenice.
VIII. Članovi loža »Neptun« i »Bošković« navedeni su prema citiranoj Glojnarićevoj knjizi. Članove sviju loža poredali smo abecednim redoslijedom. Glojnarićev popis članova spomenutih loža ne može se smatrati potpuno autentičnim. Očito je da Glojnarić nije znao točno rasporediti pojedine osobe po pojedinim ložama i da je neke pojedince pogrešno označio kao masone. On je neke osobe označio kao članove ovih loža, a oni su bili, najvjerojatnije, članovi loža izvan Zagreba ili u inozemstvu. Glojnarić je već u veljači god. 1941. bio tužen i suđen u Zagrebu i Zlataru na tužbe nekih pojedinaca koji su tvrdili da nisu masoni. Zanimljivo je da ga je među prvima tužio zastupnik HSS-e Toma Jančiković. Glojnarića su tužila 32 pojedinca, a on je u svojim popisima naveo 425 masona u Zagrebu. Točnije rečeno, Glojnarić je označio u ovom popisu 8 pojedinaca kao mrtve, 8 pojedinaca kao one koji su »bili masoni«, a imena nekih je ponovio više puta, jer im je naveo istodobnu pripadnost nekolikim ložama. Glavni proces vodio se pred Sudbenim stolom u Zagrebu pod brojem Kšt 5/41.
Neki su od tužitelja poslije, na početku NDH, nestali, pa su kao tužitelji ostale slijedeće osobe:
1. Dr. Toma Jančiković, odvjetnik i hrvatski narodni zastupnik,
2. Vjekoslav Turkalj, upravitelj Jutarnjeg lista,
3. Dr. Milan Čurčin, urednik Nove Evrope,
4. Jozo Kljaković, prof. Umjetničke akademije,
5. Ivan Meštrović, kipar,
6. Dr. Branko Aleksandar, industrijalac u Zagrebu,
7. Dragan Novak, upravitelj Državne hipotekarne banke,
8. Milovan Zoričić, predsjednik Upravnog suda u Zagrebu,
9. Vladimir Srića Pexider, zast. ind. iz Zagreba,
10. Dr. Adolf Cuvaj, tajnik Trgov. komore,
11. Ivan Kugli, knjižar u Zagrebu,
12. Dr. Dinko Ružić, vrhovni državni tužitelj u m.,
13. Dr. Emil Brandafy, odvjetnik u Zagrebu,
14. Stevo Breberina, sudac Stola sedmorice u Zagrebu,
15. Vaso Mikašinović, sudac Stola sedmorice u Zagrebu,
16. Dr. Branko Arko, odvjetnik u Zagrebu,
17. Dragutin Peroš, mag. ph. u Zagrebu,
18. Dušan Dermanović, potpredsjednik Banskog stola u Zagrebu,

19. Dr. Josip Giaconi, odvjetnik u Zagrebu,
20. Petar Acinger, vlasnik tiskare u Zagrebu,
21. Mladen Uzorinac, načelnik Banske uprave u Zagrebu,
22. Dr. Drago Čop, liječnik u Zagrebu,
23. Antun Antunović, predsjednik Sudbenog stola u m.,
24. Dr. Stjepan Vidaković, liječnik i sveuč. prof. u Zagrebu,
25. Dr. Ivo Ivančević, sveuč. prof. u Zagrebu.

Uz Glojnarića bio je tužen i Josip Noll kao poslovođa Hrvatskog tiskarskog zavoda u Zagrebu zato što je tiskao Glojnarićevu knjigu. Glojnarić se branio, da je popise masona dobio od policije u Zagrebu, i to posebno od dra Stjepana Gredelja, kojemu je god. 1940. kao redarstvenom činovniku bilo povjereno vođenje istrage nakon zabrane rada masonstva u Zagrebu. Sudac Edmund Trajer, koji je predsjedao sudskom vijeću, donio je presudu 22. studenog 1941. tako, da je prihvatio tužbu samo privatnog tužitelja Vjekoslava Turkalja. Međutim, na žalbe ostalih tužitelja sud Stola sedmorice u Zagrebu pod brojem Kre 666/3–1941. od 11. ožujka 1942. pod predsjedanjem Ivana Premužića donio je drugu presudu. U toj presudi prihvaćene su žalbe privatnih tužitelja, osim u dijelu koji se odnosi na Vjekoslava Turkalja, a tu je presudu sud drugog stupnja potvrdio. Ovaj sud je donio odluku kojom se prva presuda »ukida u cijelosti i stvar vraća prvomolbenom sudu na novu razpravu i odluku«. Iz toga sudskog spisa (čiji se najveći dio čuva u Rukopisnoj ostavštini Ive Politea, kut. 14, u Arhivu Hrvatske u Zagrebu), najzanimljivija je činjenica da ni banska vlast, nakon raspuštanja loža i zabrane masonstva, nije došla do autentičnog popisa masona u Zagrebu. Spisi, koje su neki masoni (npr., dr. Branko Dragišić, zamjenik starješine lože Pravednost) predali policiji, nisu bili službenog karaktera, nego su bili sastavljeni, da bi se zadovoljila zakonska forma. Zbog toga su policajci bili prisiljeni da iz raznih pomoćnih masonskih knjiga rekonstruiraju popise. Bitno je naglasiti, da je Glojnarićeva knjiga izdana u siječnju 1941. i da je do proglašenja ustaške NDH 10. travnja 1941. bilo dovoljno vremena da ga tuže svi oni koji se nisu smatrali masonima, a koje je on naveo u spisku. Zato je od odlučne važnosti činjenica da su ga tužila samo 32 tužitelja. U više od dva mjeseca postojanja relativno demokratske banske vlasti bilo je zaista dovoljno vremena i za ostale da ga tuže. Oni toga nisu učinili, pa i to potvrđuje da su doista bili masoni. Inače, na procesu nije opovrgnuto da je Glojnarić popis zagrebačkih masona rekonstruirao i na temelju policijskih materijala do kojih se došlo pretresom u zagrebačkim ložama god. 1940.

Popis članova loža »Neptun« i »Bošković« donesen je prema Glojnarićevu popisu u kojem je obuhvatio članove loža »Pravednost«, »Perun«, »Neptun« i »Bošković«. Iz njegova navedenog popisa nisu navedeni tužitelji kao ni članovi loža »Pravednost« i »Perun« koji su posebno doneseni prema citiranom Celebrinijevu popisu.

*****

Na kraju ovih uvodnih napomena ističem da sam ove popise donio samo kao *Građu,* koju treba popuniti i točno srediti pripadnost svih navedenih osoba po pojedinim ložama. Međutim, do tada, uz svijest da je u ovom popisu masona u Hrvatskoj moguće da je nekoliko osoba pogrešno označeno da pripadaju masonstvu, ovaj materijal može korisno poslužiti. Ozbiljno proučavanje hrvatske prošlosti između dva rata nezamislivo je bez poznavanja nosilaca masonskog fenomena.

# I. DUBROVNIK

## 1) Popis članova lože »Sloboda« – Dubrovnik

| | Prezime i ime | primljen | Razrj. potvrda brisan po § 70 | umro |
|---|---|---|---|---|
| 1. | ALEKSIĆ dr. Sergije | 1931. | | |
| 2. | ANIĆ Ante | | Prijavljen 1932 | |
| 3. | ARSENIJEVIĆ Čedomir | 1925. | | |
| 4. | BAKOČEVIĆ Mirko | 1929. | | |
| 5. | BJELADINOVIĆ Dušan | 1927. | Brisan iz članstva po § 70. 1936 | |
| 6. | BOŽOVIĆ Pavle | 1926 | | |
| 7. | BUKOVIĆ Novak | 1925. | | |
| 8. | BUZOLIĆ Stjepan | 1926. | | |
| 9. | CVJETKOVIĆ Antun | 1935. | | |
| 10. | DAMIJAN Miho | 1937. | | |
| 11. | DURIĆ Vlastimir | 1925. | brisan iz članstva po § 70. 1936 | |
| 12. | DOSTANIĆ Stevan | | | 1932. |
| 13. | DRAŠKOVIĆ Đuro | 1926. | brisan iz članstva po § 70. 1936. | |
| 14. | DUČIĆ Uroš | | dobio časni otpust 1923. | |
| 15. | ERCEGOVIĆ Miho | | Prijavljen 1935. Nije primljen | |
| 16. | GRUBER Đura | 1926. | Dobio časnu razrješnicu 1929 | |
| 17. | GJENERO Franjo | | Prijavljen 1931. Nije primljen | |
| 18. | HROZNIČEK Engelbert, Bogumil | | Brisan iz članstva po § 70. 1939. | |
| 19. | IVANOVIĆ Martin | 1903. | | 1939. |
| 20. | JANČIĆ Nikola | | Dobio častan odpust 1928. | |
| 21. | JOB dr. Cvjetko | | Prijavljen 1932. | |
| 22. | KOJAKOVIĆ Nikola | 1927. | Brisan iz članstva po § 70. 1936. | |
| 23. | KOVAČEVIĆ Ilija | | Brisan iz članstva po § 70. | |
| 24. | KOVAČEVIĆ Petar | 1926. | Brisan iz članstva 1938. | |
| 25. | KOVAČIĆ Svetozar | 1927. | Brisan iz članstva 1936. | |
| 26. | KRESINA Martin | | Prijavljen 1937. | |
| 27. | KRISTIĆ Baldo | | Prijavljen 1934. | |
| 28. | KURTOVIĆ Aleksandar | 1926. | Brisan iz članstva po § 70. 1936. | |
| 29. | MANDIĆ Mirko | 1934. | | |
| 30. | MITROVIĆ Ivo | 1936. | Brisan iz članstva 1936. | |
| 31. | PASINOVIĆ Umberto | 1909. | Dobio razrješnicu 1928. | |
| 32. | PETROVIĆ Franjo | 1927. | Brisan iz članstva na osnovu § 70. 1938. | |
| 33. | PETKOVIĆ Đorđe | 1907. | Dobio časnu razrješnicu 1930. | |
| 34. | PULJEZOVIĆ Andro | 1911. | Osnivač lože sloboda | |
| 35. | PUPIĆ Savo | | Prijavljen 1920. | |
| 36. | RAJČIĆ Miodrag | 1925. | | |
| 37. | ROGOVSKI L. M. | | Prijavljen 1934. | |

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| 38. | SEKULOVIĆ Jovo | 1927. | | |
| 39. | SEKULOVIĆ Simo | 1929. | | |
| 40. | SKURIĆ Antun | 1926. | | |
| 41. | SOLJAČIĆ Miho | 1933. | | |
| 42. | SOKOLOVIĆ Milivoje | 1934. | | |
| 43. | ŠULIĆ Antun | | Prijavljen 1925, odustao od molbe za prijem | |
| 44. | ŠULIĆ Antun | | Brisan iz članstva po § 70. | |
| 45. | ŠULIG Antun | 1927. | | |
| 46. | TEREZOVIĆ Marko Savo | 1927. | | |
| 47. | TOMAŠEVIĆ Ignjo | | | 1934. |
| 48. | VIDOVIĆ Matija | 1926. | | |
| 49. | VRDOLJAK Ivan | 1927. | Dobio razrješnicu 1928. | |
| 50. | VUKMIROVIĆ Vladimir M. | | Prijavljen 1938. | |
| 51. | VUJADINOVIĆ Dragoljub | | Prijavljen 1929. | |
| 52. | VUKIČEVIĆ Nikola | | Prijavljen 1933. | |
| 53. | VUKOVIĆ Boris | | Primljen 1932. Brisan iz članstva po § 70. 1036. | |

## II. Karlovac

2) Popis članova lože »Ivanjski Krijes« – Karlovac

| | Prezime i ime | primljen | Razrj. Potvrda brisan po § 70 | umro |
|---|---|---|---|---|
| 1. | CRBČIĆ Franjo | 1922. | Dobio časnu razrješnicu | 1933 |
| 2. | ČOP dr. Srećko | 1926. | Dobio razrješnicu 1936 | |
| 3. | DEUTSCHER Milan | 1927. | Dobio redovnu razrješnicu | |
| 4. | DRAGANIĆ Antun | 1931. | | |
| 5. | ĐURIĆ Tomo | | Prijavljen 1936. | |
| 6. | ERCEGOVIĆ Mirko | 1937. | | |
| 7. | FRÖHLICH dr. Pavao | 1922. | Dobio časnu razrješnicu iz lože Drašković 1926. | |
| 8. | GOLIJAN Dragutin | 1922. | Brisan iz članstva 1933. | |
| 9. | GORODECKI Sergij | 1934. | | |
| 10. | GRAHO dr. Ivan | 1937. | | |
| 11. | GRBIĆ Vladimir | | Prijavljen 1931., nije primljen | |
| 12. | HANŽEKOVIĆ Marijan | 1919. | Dobio razrješnicu 1933. | |
| 13. | HEJER Kristijan | 1937. | | |
| 14. | HUZJAK dr. Božidar | 1926. | | |
| 15. | JAKŠIĆ Dušan | 1926. | Brisan iz članstva 1933. | |
| 16. | JAKŠIĆ dr. Stevan | 1931. | | |
| 17. | JOVANOVIĆ dr. Vuko | 1938. | | |
| 18. | KLARIĆ Dinko | | Prijavljen 1937., nije primljen | |
| 19. | KOCH Josip | 1922. | Dobio razrješnicu po svojoj molbi 1938. | |

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| 20. | KOSEM Stanko | 1934. | | |
| 21. | LONGINO dr. Albert | 1923. | Dobio je potvrdu 1936. | |
| 22. | LONGINO dr. Zdenko | 1926. | Dobio je potvrdu 1939. | |
| 23. | MANOJLOVIĆ Branko | 1936. | | |
| 24. | MIHELIĆ dr. Ante | 1930. | | |
| 25. | MILJUŠEVIĆ Dušan | 1927. | | |
| 26. | MILJUŠEVIĆ Ljubomir | | | 1938. |
| 27. | MOGAN Josip | 1930. | | 1938. |
| 28. | PERVAZ Nikola | | Prijavljen 1935. | |
| 29. | RADEKA Milan | | Prijavljen 1926. | |
| 30. | RAŠETA Branko | 1928. | Razrješen dužnosti 1938. | |
| 31. | RAUSAVLJEVIĆ Milan | 1932. | | 1938. |
| 32. | RENDULIĆ Stanko | 1938. | | |
| 33. | SABLIĆ Marko | 1934. | | |
| 34. | SEDLAČEK Hugo | 1922. | Dobio razrješnicu | 1940. |
| 35. | SMOKVINA Milorad | 1930. | Prijavljen za afilaciju | 1937. |
| 36. | ŠANTIĆ dr. Špiro | | Prijavljen dvaput 1940., nije primljen | |
| 37. | ŠAŠEL Zdravko | | Prijavljen dvaput 1938., nije primljen | |
| 38. | ŠOŠTARIĆ Milan | 1922. | Dobio je razrješnicu 1938. | |
| 39. | ŠVRLJUGA dr. Radovan | 1930. | | |
| 40. | TOT Ivan | 1922. | Dobio je razrješnicu 1933 | |
| 41. | TURIĆ Tomo | | Prijavljen 1928., nije primljen | |
| 42. | TUŠKAN Ivan | 1922. | Primljen u loži grof Drašković, osnivač lože Ivanjski Krijes | |
| 43. | VODEHNAL dr. Josip | 1932. | | |
| 44. | WANBRECHTSANEA Vilim | 1927. | | 1932. |
| 45. | ZEC Milan | | Prijavljen dvaput 1940., nije primljen | |
| 46. | ZEMLJAK Milan | | Prijavljen za afilaciju | |
| 47. | ŽANIĆ dr. Dobrašin | | Prijavljen 1932., nije primljen | |

## III. Osijek

3) Popis članova lože »Budnost« – Osijek

| | Prezime i ime | primljen | Razrj. Potvrda brisan po § 70 | umro |
|---|---|---|---|---|
| 1. | AKSAMANOVIĆ Otokar | 1925. | | |
| 2. | BEDENIĆ dr. Milan | 1929. | Dobio razrješnicu 1940. | |
| 3. | BELOŠEVIĆ Branko | 1917. | | 1938. |
| 4. | CVIJANOVIĆ Budislav | 1929. | Dobio redovnu razrješnicu 1934. | |
| 5. | ČEPINAC dr. Nikola | 1930. | 1940. | |
| 6. | ČERNIK Dragutin | 1936. | | |
| 7. | DITS dr. Erih | 1926. | | |
| 8. | ĐELALIJA dr. Milutin | | Prijavljen 1936. | |
| 9. | ĐURIĆ Josip | | Brisan iz članstva | |

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| 10. | FAY Ivan | 1921. | | |
| 11. | FIŠER dr. Alfred | 1935. | | |
| 12. | FIŠER Ivan | 1930. | | |
| 13. | FIŠER Karlo | 1936. | | |
| 14. | FIŠER Milan | 1921. | Brisan iz članstva 1929. | |
| 15. | FIŠER dr. Pavao | 1925. | | |
| 16. | FIŠER dr. Valdimir | 1929. | | 1930. |
| 17. | FIŠTER Milan | 1921. | | |
| 18. | FRANETIĆ Radoslav | | Brisan iz članstva 1922. | |
| 19. | FRANK V. Darko | 1934. | Afiliran u Budnost 1935. | |
| 20. | FRANK Viktor | 1921. | Afiliran u Budnost 1935. | |
| 21. | GOVORKOVIĆ Ivan | 1911. | Dobio razrješnicu 1925. | |
| 22. | HERLINGER Gjuro | 1932. | | |
| 23. | HERLINGER dr. Ivo | 1926. | | |
| 24. | HERMAN Mirko | | Dobio razrješnicu 1922. | |
| 25. | HINIĆ Dušan | 1929. | Dobio redovnu razrješnicu 1934. | |
| 26. | HIRSCH dr. Slavko | 1929. | | |
| 27. | JENI Gvido | 1913. | Dobio redovnu razrješnicu 1934. | |
| 28. | KAJDANOVIĆ dr. Milenko | 1934. | | |
| 29. | KAIZER Julio | 1921. | | |
| 30. | KAIZER Pavao | 1935. | | |
| 31. | KAJZER Zdenko | 1935. | | |
| 32. | KANDERA dr. Ladislav | 1939. | | |
| 33. | KLJUČAC Milan | 1925. | | |
| 34. | KOCH Dragutin | 1920. | Dobio časnu razrješnicu 1932. | |
| 35. | KOLAR Hugo | 1923. | | |
| 36. | KRAUZS Josip | | Brisan 1922. | |
| 37. | KRAUZS Sigmund | 1921. | U loži »Onore« | |
| 38. | KRBAVAC Andrija | 1917. | Dobio redovnu razrješnicu za afilaciju u ložu Budnost 1932. | |
| 39. | LONČARIĆ Branko | 1935. | | |
| 40. | MAGARAŠEVIĆ Stanko | | Dobio razrješnicu 1939. | |
| 41. | MALIN Vladimir | | | 1935. |
| 42. | MAMUZIĆ Ilija | 1928. | Prijavio se za afilaciju 1940. | |
| 43. | MIHELCH Akoš | | Brisan 1922. | |
| 44. | PLAVŠIĆ-MIHOČINOVIĆ Čedomil | 1913. | Dobio razrješnicu 1937. | |
| 45. | MILER dr. Dragan | 1926. | Dobio razrješnicu 1937. | |
| 46. | MILIĆ dr. Srećko | 1930. | | |
| 47. | MIRSKI Lav. Fritz | | Prijavljen 1928. | |
| 48. | MONTINA Edgar | 1926. | | |
| 49. | MUAČANIN Pavle | 1930. | | |
| 50. | MUAČEVIĆ dr. Branko | 1921. | Dobio razrješnicu 1940. | |
| 51. | NOLL Josip | 1921. | | |
| 52. | OREL Ante | 1930. | Dobio časnu razrješnicu | |
| 53. | ORLIĆ dr. Dejan | 1939. | | |
| 54. | OŠTRIĆ Vlatko | 1931. | | |
| 55. | PILPEL Vjekoslav | 1929. | Dobio razrješnicu 1936. | |
| 56. | PINTEROVIĆ dr. Milovan | 1923. | Dobio razrješnicu 1935. | |
| 57. | POLJAK Frano | | Brisan 1922 | |

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| 58. | POLLAK Alfred | 1939. | | |
| 59. | PRAŽIĆ dr. Mihajlo | 1934. | | |
| 60. | REICHER Artur | | Dao ostavku 1921. | |
| 61. | SABLJICA ing. Mihailo | 1920. | Dobio razrješnicu 1939. | |
| 62. | SENTE dr. Ferdinand | 1928. | | |
| 63. | SINIC Ljudevit | 1913. | Dobio časnu razrješnicu | |
| 64. | STEPANC Radoje | 1929. | | |
| 65. | STOJSAVLJEVIĆ Bogdan | 1931. | Dobio razrješnicu 1939. | |
| 66. | SZABO Geza | 1910. | Dobio časnu razrješnicu 1927. | |
| 67. | ŠMIT Antun | | Dobio redovnu razrješnicu 1939. | |
| 68. | ŠMIT Franjo Dragutin | 1934. | | |
| 69. | ŠRAM Fredo | 1926. | | |
| 70. | ŠTETIĆ Ekaš | | Prijavljen 1920. | |
| 71. | TOMLJENOVIĆ dr. Grgur | 1927. | Dobio časnu razrješnicu 1940. | |
| 72. | TRBOJEVIĆ Mirko | | Prijavljen 1930. | |
| 73. | TURIĆ Josip | | Prijavljen 1927. | |
| 74. | VRANEŠEVIĆ dr. Dušan | 1903. | Brisan iz članstva 1923. | 1930. |
| 75. | VRANEŠEVIĆ-ZMAJ Dušan | 1903. | Brisan iz članstva 1923. | |
| 76. | VEISS Julije | 1918. | | 1928. |
| 77. | WEISSMANN dr. Herman | | Brisan iz članstva 1922. | |
| 78. | WILHEIM Robert | 1927. | | |
| 79. | ZORMAN Josip | 1932. | | |

## Članovi lože »Budnost« u Osijeku

AKSMANOVIĆ ing. Vladoje
BEDENIĆ Milan
CVIJANOVIĆ Budislav
ČEPINAC dr. Nikola
DIETZ dr. Erich
FAY ing. Ivan
FIŠER Ivan
FIŠER dr. Pavao
FIŠER dr. Vladimir
FRANK Darko
HERLINGER dr. Djuro
HERZER Adolf
HINIĆ Dušan
HIRSCH dr. Slavko
JENI Guido
KAISER dr. Julije
KAISER dr. Makso
KAISER Pavao
KAJGANOVIĆ dr. Milenko

KLEIN dr. Mosin
KLJUČEC ing. Milan
KOCH Dragutin
KOLAR Hugo
MALIN Vladimir
MAMUZIĆ dr. Ilija
MILER dr. Dragan
MILIĆ dr. Srećko
MIRSKI Lav
MOAČANIN Pavle
MONTINA ing. Edgar
MUAČEVIĆ dr. Branko
NOLL Josip
OŠTRIĆ Vlatko
PILPEL Vjekoslav
PINTEROVIĆ dr. Milovan
POLLAK Alfred
PRAŽIĆ dr. Mihailo
REICH Ignjat
SABLJICA ing. Mihajlo
STEPANOV Radoje
STOJSAVLJEVIĆ Bogdan
ŠARČEVIĆ dr. Mato
ŠMIT K. Franjo
ŠRAM ing. Fredo
TOMLJENOVIĆ dr. Grgur
TURIĆ ing. Josip
WILLHEIM Robert
ZORMAN Josip
ZSILLE Stjepan

4) Članovi lože »Menora« Osijek

1. ALTMANN Edmund, dr. liječnik
2. ARMINSKI Maks, dr. zubar iz Vinkovaca
3. BOROVITZ Armin, veletrgovac vinom iz Vinkovaca
4. BOSKOVITZ Hugo, suvlasnik »Wilheim et Boskowitz«
5. FEIN Geza, zubar
6. FREUNDLICH Ljudevit, ing. građevinski poduzetnik
7. GROSS Rudolf, veletrgovac željeznom robom iz Vinkovaca
8. GUTMANN Julije, zastupnik »Našičke« iz Vinkovaca
9. HERMANN Bela, tvorničar kapa i odora
10. HORN Josip, dr. odvjetnik
11. KLEIN Bernardo, veletrgovac kolonijalnom robom
12. LANG Ignat, dr. odvjetnik iz Vinkovaca
13. MARGULIES Lazar, dr. liječnik

14. STARK Adolf, dr. liječnik iz Vinkovaca
15. STEINER Aleksa, industrijalac drvom iz Vukovara
16. TOLNAUER Nikola, dr. odvjetnik
17. UNGAR Simon, dr. nadrabin
18. WEISMANN Karlo, dr. liječnik
19. WOLLNER Žiga, trgovac

## IV. Split

5) Popis članova lože »Pravda« – Split

| | Prezime i ime | primljen | Razrj. Potvrda brisan po § 70 | Umro |
|---|---|---|---|---|
| 1. | ANIČIĆ Ivo | | Prijavljen 1934. | |
| 2. | BIRAČ Dušan | | Dobio razrješnicu 1928 radi pristupa loži Pravda | |
| 3. | BOŽIĆ dr. Jerko | 1931. | | 1933. |
| 4. | BRENCAN Ivo | | Prijavljen 1938. | |
| 5. | BULJAN dr. Ivan | 1933. | Dobio razrješnicu 1939. radi afilacije u drugu ložu 1939. | |
| 6. | DESNICA Vladan | | Prijavljen 1938. | |
| 7. | FISKOVIĆ Cvito | | Prijavljen dva puta 1938. | |
| 8. | GAMULIBN Ćiro | | Prijavljen 1938 | |
| 9. | GRGIĆ Jozo | | Prijavljen 1938 (nije primljen) | |
| 10. | GOLUBOVIĆ Iso, kapetan | | Prijavljen 9. V. 1939. nije primljen | |
| 11. | GRISOGONO Lav | 1930. | | |
| 12. | IVANOVIĆ Antun, pom. Kapetan | 1934. | | |
| 13. | JABLANOVIĆ dr. Josip, ban | 1931. | | |
| 14. | JUGOVIĆ dr. Ante | | Dobio razrješnicu 1928. radi pristupa loži Pravda u Splitu | |
| 15. | KRILETIĆ Baldo, kapetan | | Prijavljen 1938. nije primljen | |
| 16. | KRISTIĆ Mile | | Prijavljen 1933. nije primljen | |
| 17. | LEONTIĆ Ljubo | 1929. | Dobio je potvrdu 1935 da je prestao biti redovan član saveza | |
| 18. | MARČELIĆ Anselmo, liječnik | 1934. | | |
| 19. | MAROEVIĆ dr. Frano | | Prijavljen 1938. nije primljen | |
| 20. | MATOŠIĆ Dane, ing. | 1930. | | |
| 21. | NISETEO Vinko | 1931. | | |
| 22. | NIŽETIĆ dr. Branko | 1931. | Dobio potvrdu 1935. da je prestao biti redovan član saveza | |
| 23. | NONVAJLER Egidije | | Prijavljen 1939. nije primljen | |
| 24. | PARAČ Vjekoslav, slikar | | Prijavljen 1939. nije primljen | |
| 25. | PERIĆ Niko | | Prijavljen 1929. nije primljen | |

| | | | |
|---|---|---|---|
| 26. | PETRIĆ Josip | | Prijavljen 1939. nije primljen |
| 27. | PREBIĆ Jože | 1930. | |
| 28. | RADIĆ Slavko | 1930. | |
| 29. | RISMONDO Vladimir | | Prijavljen 1938. nije primljen |
| 30. | RISMONDO Vjekoslav | 1930. | |
| 31. | ROIĆ dr. Vladimir | 1929. | Dobio razrješnicu 1930. |
| 32. | STOJANAC Marko | 1932. | |
| 33. | STRMIĆ dr. Miljenko | 1933. | |
| 34. | ŠTAMBUK Nikola | 1933. | |
| 35. | ŠIMUNKOVIĆ Vicko, pom. Kapetan | 1934. | |
| 36. | TARTALJA dr. Ivo | 1917. | Dobio potvrdu da je prestao biti član saveza 1935. |
| 37. | TRIVA Marko, prof. | 1933. | |
| 38. | TROJANOVIĆ dr. Vicko | 1934. | |
| 39. | UVODIĆ Anđeo | 1932. | |
| 40. | VRDOLJAK Stjepan | | Prijavljen 1938. |
| 41. | VUČETIĆ Stjepan, kapetan | 1932. | |
| 42. | VUČETIĆ Slobodan, ing. | 1934. | |
| 43. | ŽIŽIĆ dr. Martin | 1928. | Afiliran u ložu Pravda 1930. |

Dodatak priređivača:

ABRAMIĆ dr. Mihovil, direktor Arheološkog muzeja
BOJANIĆ Ante (iz J. Amerike)
BONAČI dr. Ivo, bank. direktor – Split
KRSTINIĆ Jakov, 33° (iz S.A.D.)
PASINOVIĆ Umberto, dir. Bračko-amerik. banke
RISMONDO dr. Petar, ginekolog
STIPČEVIĆ dr. Mirko, advokat – Split
VRDOLJAK Ivan-Zlatko, priv. trgov

Brač:
DEFINIS Josip (Sutivan)
FRANASOVIĆ Juraj, (Selca)
GRUBŠIĆ Ive, (Sutivan)
KIRIGIN Rudolfo, (Sutivan)

| | Prezime i ime | primljen | Razrj. Potvrda brisan po § 70 | Umro |
|---|---|---|---|---|
| 1. | DEANOVIĆ dr. Mirko, osnivač vjenčića Jadran | 1923. | | |
| 2. | GRISOGONO dr. Prvislav | | Dobio razrješnicu 1927. | |
| 3. | LEONTIĆ dr. Ljubo | | Dobio razrješnicu 1927. | |
| 4. | RUBIGNONI dr. Vjekoslav (Trogir) | 1914. | Dobio razrješnicu 1927. | |
| 5. | STIPČEVIĆ Niko, profesor | 1920. | Dobio razrješnicu 1937. (Kao starješina lože Pravda zatražio brisanje s motivacijom da se ne osjeća mason, prim. priređivača!) | |
| 6. | TARTAGLIA dr. Ivo | | Dobio razrješnicu 1927. | |

## V. Zagreb

6) Imenik članova pr. i ptp. slzd. lože »Maksimilijan Vrhovac«, Or. Zagreb

1. BANIČEVIĆ dr. Niko, advokat, Blato Damlacija, – II.
2. BARAC dr. Antun, srednjoškolski profesor, Zagreb, Kačićeva 10. – III.
3. BAUER Marko, gen. tajnik Zemaljskoga saveza industrijalaca, Zagreb, Ilica 31. – I.
4. BUJAS dr. Ramiro, univerzitetski nastavnik, Zagreb, Šalata. – I.
5. BURATOVIĆ dr. Ivo, pravni branitelj, Zagreb. – I.
6. CIKOTA Milenko, trgovac, Bosanska Dubica. – II.
7. DEANOVIĆ dr. Mirko, srednjoškolski prof., Zagreb, – III.
8. DURST dr. Franjo, prof. medicinskoga fakulteta, Zagreb, Šalata. – III.
9. GAJIĆ dr. Dušan, liječnik, Srijemska Mitrovica. – I.
10. GILIĆ dr. Andrija, priv. činovnik, Zagreb, Mažuranićev trg 8.
11. GLASER Milan, direktor središnjega ureda za osiguranje radnika, Zagreb, Starčevićev trg 18.
12. GRUBIĆ Dušan, major u penziji, Beograd. – III.
13. HERCEG Matija, direktor banke, Zagreb, Mažuranićev trg 13. – III.
14. JEREMIĆ dr. Risto, liječnik kod direkcije željeznica. Subotica. – III.
15. JOKOVIĆ dr. Roko, direktor sanatorija, Klenovnik, Pošta: Ivanec. – III.
16. JUTRIŠA Slavko, urednik Novosti, Zagreb, Marovska 30. – III.
17. KISELJAK dr. Marijo, prof. univerziteta u penz, Zagreb. – III.
18. KOCH Ferdo, prof. univerziteta u penziji, Zagreb, Jurišićeva 19. – III.
19. KOLIN dr. Lujo, direktor sanatorija, Zagreb, ul 29. X. 1918. – III.
20. KOŠĆEC Nikola, ljekarnik, Zagreb, Bajnerova 14. – I.
21. KOVAČEVIĆ dr. Ante, liječnik, Orebić, Dalmacija. – I.
22. KRIZMAN dr. Henrik, ministar, na r., Varaždin.– I.

23. KRZMAN Tomislav, prof. umjetničke akademije, Zagreb, Jelačićev trg 4.
24. KRIŽAJ Josip, operni pjevač, Zagreb. – I.
25. MANDIĆ dr. Ante, advokat, Opatija, Italija. – III.
26. MARIJAN Antun, trgovac, Zagreb, Ilica 50. – III.
27. MARINKOVIĆ dr. Pave, liječnik, Zagreb, Pantovčak 35 a. – III.
28. MAGARAŠEVIĆ Dimitrije, pomoćnik ministra na r, Beograd. – III.
29. MILIĆ Lujo, trgovac, Slano, Dalmacija. – III.
30. MLADINOV dr. Mirko, liječnik, Zagreb, Krajiška 1. – I.
31. MOSKOVIĆ dr. Armin, novinar, Zagreb, Marovska 30. – III.
32. NOVAK dr. Grga, prof. univerziteta, Zagreb, Palmotićeva 55. – III.
33. NOVAK dr. Fran, advokat, Ljubljana, Valvazorjev trg 7. – II.
34. NOVAK dr. Viktor, prof. univerziteta, Beograd. – III.
35. PEROVIĆ dr. Drago. prof. medicinskoga fakulteta, Zagreb, Šalata. – III.
36. PLEŠA Vinko, šumarski pristav, Kostajnica. – III.
37. PODAUBSKY Eugen, prof. veter. fakulteta, Zagreb. – III.
38. PRELOG dr. Milan, prof. univerziteta, Skoplje. – III.
39. RAVNIHAR dr. Vladimir, advokat, Ljubljana, Knaflova 10. – II.
40. RISMONDO Vjekoslav, zastupnik Jadranske Plovidbe, Split. – III.
41. ROIĆ dr. Vladimir, liječnik, Split. – I.
42. STANČIĆ-ROKOTOV dr. Ivo, liječnik, Zagreb, Nikolićeva 1. – II.
43. STEFANOVIĆ dr. Jovan, prof. juridičkog fakulteta, Zagreb, Antunovac 34. – I.
44. STANKOVIĆ dr. Radenko, prof. medicinskoga fakulteta, Beograd. – III.
45. ŠAJ Dragutin, inženjer, Zagreb, Demetrova 3. – III.
46. ŠEGA Ferdo, inženjer, Zagreb, Medveščak 24. – III.
47. ŠILOVIĆ dr. Srećko, liječnik, Zagreb, Gundulićeva 20. – III.
48. ŠIŠIĆ dr. Ferdo, prof. univerziteta, Zagreb, Visoka 10. – III.
49. ŠKAVIĆ Josip, prof. učiteljske škole, Zagreb, Pantovčak 42. – III.
50. ŠOBAT N. Dimitrije, sudski vijećnik, Zagreb, Banski stol. – III.
51. ŠOŠTARIĆ-PISAČIĆ dr. Karlo, prof. Zagreb, Kraljice Marije 34. – I.
52. TARTAGLIA dr. Oskar, pravni referent Sred. Ureda za osiguranje radnika, Zagreb, Starčevićev trg 18. – III.
53. TKALČIĆ Juro, profesor muzike, Beograd. – III
54. TOMAŠIĆ dr. Ljubomir, advokat, Zagreb, Gundulićeva 35. – III.
55. VISKOVIĆ Ante, zamjenik direktora električne centrale, Zagreb, Đordićeva 16.
56. ZARNIK dr. Milutin, direktor magistrata, Ljubljana, Singarjeva 1. – II.
57. ZAVRNIK dr. Fran, prof. veter. fakulteta, Zagreb, Srebrnjak 57. – III.
58. ZIMMERMANN Slavko, ljekarnik, Zagreb, Josipovac 7. – III.
59. ZUPANC dr. Fran, advokat, Ljubljana, Šelenburgova 5. – I.
60. ŽIŽIĆ dr. Martin, liječnik, Split. – I.

Članovi lože »Maksimilijan Vrhovac«
(prema stanju iz godine 1935.)

1. BAUER Marko
2. BELIN dr. Ivo
3. BROVET Krešimir, trgovac
4. BUJAS dr. Ramiro, profesor

5. BURATOVIĆ dr. Ivo, odvjetnik
6. COTA Franjo, arhitekt
7. DEMETROVIĆ Juraj, ministar
8. DOMINIKO Dragutin, inženjer
9. FISCHER Ignjat, arhitekt
10. FRANGEŠ dr. Oton
11. GAVRANČIĆ dr. Oton, odvjetnik i javni bilježnik
12. GLAZER Milan, direktor »SUZOR-a«
13. HAHN dr. Željko, liječnik »SUZOR-a«
14. HANAMANN Franjo, sveuč. profesor
15. IVANČEVIĆ dr. Ivo, liječnik »SUZOR-a«
16. IVEKOVIĆ Branimir, gl. inženjer »SUZOR-a«
17. JOKOVIĆ dr. Roko, liječnik
18. JURKOVIĆ ing. Mato
19. JUTRIŠA Slavo
20. KLISKA ing. Stanko, arhitekt
21. KOSTINČAK Branko, profesor
22. KOSTRENČIĆ dr. Marko
23. KRALJEVIĆ dr. Milan, liječnik
24. KRIZMAN Tomislav, slikar
25. MAGARAŠEVIĆ Mitar (Dimitrije), profesor
26. MARINKOVIĆ dr. Pavo, liječnik
27. MARTEKINI dr. Miloš, tajnik Hipotekarne banke
28. MARIĆ dr. Luka, docent Tehničkog muzeja
29. MAŽURANIĆ dr. Želimir
30. MEDAKOVIĆ dr. Dane, dir. III. real. gimnazije
31. MILIĆ Milan, trgovac, rumunjski počasni konzul
32. MOSKOVIĆ dr. Armin
33. PAVLOVIĆ dr. Vuk, sveučilišni docent
34. PEĆAREVIĆ dr. Juraj, odvjetnik
35. PODUJE dr. Jozo, odvjetnik
36. POLJANEC Franjo, prof. I. realne gimnazije
37. PULANIĆ Milovan, direktor agencija »Avala«
38. RAŽEM dr. Ivo
39. SALOPEK Josip, mag. ph.
40. STEPANOVIĆ Josip, polic. komesar
41. STOISAVLJEVIĆ Bogdan, prof. I. real. gimnazije
42. ŠAJ Dragutin, inženjer
43. ŠILOVIĆ dr. Srećko, liječnik
44. ŠIŠIĆ dr. Ferdo, sveuč. profesor
45. ŠKARIĆ dr. Ferdo, sveuč. profesor
46. ŠOŠTARIĆ Pisačić dr. Karlo, docent na poljoprivrednom fakultetu
47. ŠVRLJUGA dr. Stanko, ministar i senator
48. TOMAŠIĆ dr. Ljubomir
49. TUĆAN dr. Franjo, sveuč. profesor
50. VALENTEKOVIĆ dr. Aleksandar
51. ZIMMERMANN Slavko, mag. ph, predsjednik apotekarske komore
52. ŽEPIĆ Vladimir, inženjer

7) Članovi lože »Ivan grof Drašković«

1. ANDRIČEVIĆ Dragutin, Dežmanova 9/III.
2. BAUER Albin, ravn. SUZOR-a u m. Medveščak 70
3. BELIN dr. Ivo, vice guverner Narodne banke, Beograd
4. BERGER Mirko, publicist, Varšavska ulica 8.
5. BOMBELLES grof Janko, Opatička ul. 4.
6. BOŠNJAK dr. Aleksandar, Trg kralja Tomislava 63 a.
7. BOIĆ dr. Viktor, liječnik, Vlaška ulica
8. BRAJKOVIĆ ing. Vladimir, Draškovićeva 40.
9. ČMELIK Vilim, nač. min. šuma i ruda, Radišina ul.
10. FILIPOVIĆ ing. Božidar, Gundulićeva 34 (munjara)
11. FINK dr. Nikola, prof., Draškovićeva ul. 35.
12. FROLICH dr. Pavao, odvjetnik, Gjorgjićeva 11.
13. GOGA dr. Karlo, odvjetnik, Lopašićeva ul. 10.
14. GRAGORIĆ Milivoj, gen. konzul u. m., Dežalićeva 51/III.
15.GROSINGER Gjuro, veleindustrijalac, Draškovićeva 10/1
16. HANAMAN dr. Frano, profesor, Žerjavićeva 13.
17. HORVAT dr. Viktor, Ilica 16/II.
18. HRUŠ Dragutin, bank. ravnatelj, Račkoga 2a II.
19. KAMAN Milan, prof. gimnazije, Nova Gradiška
20. KATIČIĆ dr. Natko, odvjetnik, Gajeva 18.
21. KOŠČEVIĆ dr. Janko, Primorska 9.
22. LEUSTEK dr. Vladimir, odvjetnik, Dolac 8.
23. MARJANOVIĆ Milan, publicist, Beograd, sada na Korčuli
24. MARKOVIĆ Edo, bivši gen. ravn. Prizada, Beograd, Bitoljska 20.
25. MOGAN dr. Julije, odvjetnik, Hatzova 16.
26. ORLIĆ Petar, profesor, Hercegovačka 81.
27. OSTOVIĆ Pavle, industrijalac, Predovićeva 29.
28. PETROVIĆ Frano, posjednik, Vrbanja, Slavonija.
29. PRIKRIL ing. Božidar, rav. munjare, Gundulićeva 34.
30. PISCHMANCHT Ferdo, Wien, Seilersat 30.
31. REISNER Valerijan, prof. Gajeva 53.
32. SAVITS-NOSSAN, ing. Stjepan, asistent teh. fakulteta
33. SOBOL dr. Ivan, liječnik, Crikvenica
34. STANČIĆ Svetislav, prof. Muz. akademije, Koturaška 73.
35. ŠENOA dr. Branko, prof. (umro)
36. ŠMIT dr. Aleksandar, odvjetnik, Dolac.
37. ŠTAJDUHAR dr. Josip, liječnik, Tomićeva 2.
38. ŠTAMPAR dr. Andrija
39. ŠVRLJUGA dr. Ljudevit, liječnik, Gajeva 47.
40. TKALČIĆ dr. Vladimir, profesor, Kušlanova 48.
41. TOMIČIĆ dr. Juraj, šef zavoda za unapred. trgovine s inoz, Beograd, Ratnički dom.
42. TUĆAN dr. Frano, sveuč. profesor, Mesnička 14.
43. URBANI Milutin, Gajeva 45.
44. VRAGOVIĆ dr. Aleksandar, predsj. apelac. suda, Berislavićeva 1.
45. VRANIĆ dr. Vladimir, Kraljice Marije 22.
46. VRANIĆ dr. Miro, odvjetnik (umro)

47. ZEC Nikola, Wien, Margareten Str.
48. ZEISTLER dr. Rudolf, odvjetnik, Medveščak 24.
49. ŽEPIĆ ing. Vladimir, Gundulićeva 34 ili Gregorijančeva 46.

8. Popis članova lože »Pravednost« – Zagreb

| | Prezime i ime | primljen | Razrj. Potvrda brisan po § 70 |
|---|---|---|---|
| 1. | ALAUPOVIĆ Radovan | 1923. | Dobio razrješnicu 1938. |
| 2. | ANDONOVIĆ P. Andon | | Prijavljen 1934. nije primljen |
| 3. | ARANICKI dr. Ognjeslav | 1928. | Dobio razrješnicu 1931. |
| 4. | AUŠ Aleksandar | | Razrješen iz članstva 1926. |
| 5. | BADALIĆ Viktor | | Prijavljen 1912. dobio razrješnicu 1923. |
| 6. | BENEŠIĆ Julije | 1921. | Dobio razrješnicu 1925. |
| 7. | BERGER Mišo | 1928. | |
| 8. | BORANIĆ Stjepan | 1911. | Prijavljen za afilaciju u loži Pravednost 1921. |
| 9. | BORČIĆ Berislav | | Prijavljen 1922. nije primljen |
| 10. | BOŠNJAK Kamilo | 1926. | Dobio razrješnicu 1927. |
| 11. | BRAYER Albert | 1929. | Afiliran u ložu Pravednost 1939. |
| 12. | BROVET Krešimir | 1928. | Dobio razrješnicu 1939. |
| 13. | CIMERMAN dr. Branko | | Prijavljen dva puta 1939. |
| 14. | ČOP Ivan | 1935. | |
| 15. | DEANOVIĆ dr. Mile | 1928. | Dobio razrješnicu 1939. |
| 16. | DEUTSCH dr. Edo | 1923. | |
| 17. | DEUTSCH Hugo | 1914. | Prijavljen za afilaciju 1922. |
| 18. | DEUTSCH Leo | 1932. | Dobio redovnu razrješnicu 1934. |
| 19. | DOMAC dr. Julije | 1923. | Razrješen iz članstva 1926. |
| 20. | DOMINKOVIĆ dr. Filip | | Prijavljen 1922. |
| 21. | DOMINKOVIĆ Vjekoslav | | Razrješen iz članstva 1926. |
| 22. | DRAGANIĆ dr. Josip | 1935. | |
| 23. | DRAGIŠIĆ dr. Branko | 1929. | |
| 24. | DRAPOZYNSKI dr. Vladoje | 1908. | Afiliran 1921. |
| 25. | DRAŽIĆ dr. Ante | 1926. | |
| 26. | ĐUPANOVIĆ dr. Fran | 1932. | |
| 27. | FARKAŠ dr. Milan | | Prijavljen za afilaciju 1936. |
| 28. | FARKAŠ dr. Robert | | Afiliran 1936. |
| 29. | FERTILIO Marino | 1930. | |
| 30. | FIŠER Marijan | | Prijavljen dva puta 1938. |
| 31. | FRANK dr. Saša | 1930. | |
| 32. | FUCHS dr. Ivo | 1927. | |
| 33. | FUCHS dr. Josip | 1907. | Afiliran 1921. |
| 34. | GALIJAN Franjo | 1929. | Dobio razrješnicu 1931. |
| 35. | GORTAN Milan | 1936. | |
| 36. | GRÜNWALD dr. Božo | 1930. | |

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| 37. | HAJDIĆ dr. Miloš | 1932. | Razrješen iz članstva 1926. | |
| 38. | HEINZ dr. Fedor | 1931. | Osnivač lože Pravednost 1920. | 1933. |
| 39. | HERCOG Arnold | | Osnivač lože Pravednost 1920. | |
| 40. | HERCOG dr. Ivo | | Razrješen iz članstva 1926. | |
| 41. | HINKOVIĆ dr. Hinko | 1907. | | |
| 42. | HOFMAN Hugo | | Dobio razrješnicu 1939. | |
| 43. | HORVAT Juro | 1929. | Afiliran 1932, dobio razrješnicu 1933. | |
| 44. | HORVAT Radoslav | 1929. | | |
| 45. | IVANČEVIĆ dr. Ivo | 1922. | | |
| 46. | IVANČIĆ Stanko | | | |
| 47. | JANJATOVIĆ Dušan | 1925. | | |
| 48. | KALDA Lav | 1924. | Osnivač lože Pravednost 1920. | |
| 49. | KATIČIĆ dr. Vladimir | | | |
| 50. | KNEZ Saša | 1931. | | 1931. |
| 51. | KOMLJENOVIĆ dr. Janko | 1928. | Brisan iz članstva 1933. | |
| 52. | KONDRAT ing. Vladimir | 1923. | | |
| 53. | KRITOVAC dr. Mihajlo | 1929. | | |
| 54. | LABAŠ Ivo | 1935. | Dobio razrješnicu 1939. | |
| 55. | LADANY Adalbert | 1929. | | |
| 56. | LIBERMAN dr. Dragutin | | Razrješen članstva 1926. | |
| 57. | LINIĆ dr. Ante | | Prijavljen dva puta 1939. | |
| 58. | LONČAR Ivo | | Prijavljen dva puta 1038. | |
| 59. | MAKIEDO dr. Dimitrije | | Prijavljen dva puta 1938. | |
| 60. | MAZURA dr. Lav | | Osnivač lože Pravednost 1920. | |
| 61. | MEZZORANA Milivoje | | Prijavljen dva puta 1939. | |
| 62. | MIHALIĆ dr. Adolf | | | |
| 63. | MILIŠIĆ Dragoslav | | Osnivač lože Istina | 1938. |
| 64. | MIZLER Matija | 1930. | | |
| 65. | MIZLER Mato | | Osnivač lože Pravednost 1920. | |
| 66. | MIZLER Mato | 1897. | | 1925. |
| 67. | MLADENOVIĆ D. Kosta | 1932. | | |
| 68. | MOGUŠ Vladimir | 1924. | | |
| 69. | MONTI Bruno | | Prijavljen 1933. | |
| 70. | MUDRINIĆ dr. Ante | 1926. | Istupio iz saveza 1933. | |
| 71. | NAJMAN Rikard | | | |
| 72. | NJEMČIĆ dr Bogdan | 1908 | Osnivač lože Pravednost 1920. | |
| 73. | PIANTANIDA Karlo | | Prijavljen 1932, nije primljen | |
| 74. | PERKOVIĆ Tuna | | Prijavljen 1932, nije primljen | |
| 75. | PERZOGLIA Romeo | | Prijavljen dva puta 1938. | |
| 76. | PETEH dr. Josip | | | |
| 77. | PETROVIĆ Mihajlo | 1935. | | |
| 78. | POLAK Fric | | Prijavljen 1930, nije primljen | |
| 79. | POLIĆ Mirko | 1923. | Razrješen iz članstva 1936. dobio razrješnicu 1936. u cilju osnivanja lože Or. U ljubljani | |
| 80. | POTOČNJAK dr. Franko | | Osnivač lože Pravednost 1920. | |
| 81. | PRAUNSPERGER Janko | | Prijavljen dva puta 1939. | |
| 82. | QUINZ Eugen | 1929. | | |
| 83. | RAIĆ dr. Jovan | 1927. | Dobio razrješnicu 1931. | |
| 84. | ROMANIĆ Branko | 1921. | | |

| | | | | |
|---|---|---|---|---|
| | Aleksandar | | | |
| 85. | ROZENFELD Adolf | | Razrješen članstva 1926. | |
| 86. | RUŽIĆ dr. Marko | 1927. | | |
| 87. | SCHOLLER dr. Vatroslav | 1908. | Afiliran 1921. | |
| 88. | SCHAUFF Vojko | 1923. | | |
| 89. | SLADOJEV Miho | 1921. | | |
| 90. | SMOKVINA Milorad | | Afiliran 1921. | |
| 91. | SPEVEC Aleksandar | | Primljen 1929, brisan iz saveza 1937. | |
| 92. | SREBRE Egon | 1932. | Dobio razrješnicu 1937. | |
| 93. | SUNKO Dionis | 1923. | Dobio razrješnicu 1932. | |
| 94. | ŠUŠANJ Franjo | 1929. | | 1932. |
| 95. | STEPNIČKA Viktor | 1929. | Zamolio iz familijarnih razloga da ga se briše i zaključenjem lože brisan 1930. | |
| 96. | STOJIĆ dr. Dejan | | Prijavljen 1929, nije primljen | |
| 97. | STRAŽNICKI dr. Milorad | 1921. | Dobio razrješnicu 1937. | |
| 98. | ŠREPEL mr. Ph. Dragutin | 1923. | | |
| 99. | ŠVRLJUGA dr Stanko | 1915. | Dobio časnu razrješnicu 1933. | |
| 100. | TESLIĆ Petar | | Prijavljen 1934, nije primljen | |
| 101. | TOMAŠEVIĆ dr. Jozo | | Prijavljen dva puta 1938. | |
| 102. | TURKALJ Mile | | Prijavljen 1929, nije primljen | |
| 103. | ULMANSKI dr. Milan | 20. III. 1924 | Dobio razrješnicu 1939. | |
| 104. | URLIH Anton | 1934. | | |
| 105. | VARIČAK dr. Bogdan | 1929. | | |
| 106. | VARIČAK dr. Vladimir | 1930. | | |
| 107. | VASIĆ Veljko | 1925. | Dobio razrješnicu 1939. | |
| 108. | VIDMAN Milan | | Osnivač lože Pravednost 1920. | |
| 109. | VIŠNAR dr. Franjo | | Prijavljen dva puta 1938. | |
| 110. | VIVODA Jakov | 1932. | | |
| 111. | VRSNIK Vjekoslav | 1924. | Brisan po osnovu § 70 1933. | |
| 112. | VUČKOVIĆ dr. Josip | 1929. | Brisan iz saveza 1937. | |
| 113. | VUJIČIĆ Stevan | 1923. | | |
| 114. | WÜTH Hinko | 1921. | | |
| 115. | ZAVIŠKA Antun | 1921. | | |
| 116. | ZEC Petar | | Prijavljen 1934, nije primljen | |
| 117. | ZEC Radovan | 1921. | Dobio razrješnicu 1937. | |
| 118. | ŽEŠIĆ dr. Milan | 1935. | Dobio razrješnicu 1939. | |

9) Popis članova lože »Perun« – Zagreb

| | Prezime i ime | Primljen | Razrj. potvrda brisan po § 70 | Umro |
|---|---|---|---|---|

| | | | |
|---|---|---|---|
| 1. | BUBANOVIĆ Fran | 1915. | Dobio razrješnicu 1939. |
| 2. | CVETIĆ Josip | 1934. | |
| 3. | FORENBAHER dr. August | 1934. | Dobio razrješnicu 1939. |
| 4. | IVANKOVIĆ Dorđe | 1934. | |
| 5. | MARUŠIĆ dr. Drago | 1931. | Dobio razrješnicu 1936. |
| 6. | MEDAKOVIĆ dr. Danilo | 1931. | |
| 7. | MUSULIN Stjepan | 1934. | |
| 8. | PECIKOŽIĆ dr. Ante | 1936. | Prije toga prijavljen 16. IV. 1936. |
| 9. | PEJER Alfred | | Dobio razrješnicu 1939. |
| 10. | RADOŠEVIĆ dr Edo | | Osnivač lože »Perun« |
| 11. | RORBAHER dr. Julije | 1937. | Dobio razrješnicu 1939. |
| 12. | SERDAR Pavle | 1933. | |
| 13. | SMIČIKLAS Dane | | Prijavljen dva puta 1937. |
| 14. | STOJANOVIĆ Sava | 1931. | |
| 15. | ŠTEFAN Adolf | 1933. | Prijavio se za afilaciju 1935. |
| 16. | ŠTULHOFER dr. Aleksandar | 1933. | |
| 17. | TKALČIĆ Marijan | 1936. | |

Članovi loža: 10) Neptun
11) Bošković

BREYER Mirko, ravnatelj knjižare »Obnova«
BREYER Pavao, knjižar
BUDISAVLJEVIĆ dr. Julije, kirurg, prof. kirurške klinike
BUDISAVLJEVIĆ dr. Srgjan, ministar (SDS)
ĆELAP Gjorgje, knjižar
ČIMIĆ dr. Ernest, predsjednik kasacionog suda
DEŽMAN dr. Milivoj, pok., ravnatelj »Tipografije«
DONNNER dr. Kazimir, odvjetnik
DURST dr. Franjo, liječnik, profesor sveučilišta
EISENSTÄDTER dr. David, liječnik
FERTILIO Mario, zubotehničar
FRANCESCHI dr. Vjekoslav, odvjetnik
FRANK dr. Stanko, sveučilišni profesor
HADŽIĆ Ljubomir, bivši ravnatelj Trgovačke akademije
LEONTIĆ dr. Ljubo, odvjetnik (SDS, Split)
LICHT dr. Aleksandar, odvjetnik
LUNAČEK dr. Waldemar, tajnik Trgovačke komore
MIHALDŽIĆ Stanoje, biv. Podban Savske banovine Član lože »Stratim«
MOŠINSKI Ivo, banski načelnik u mirovini
MUHA dr. Miroslav, vijećnik Apelacionog suda
OČIĆ Vladimir, činovnik banske vlasti
OMČIKUS Gajo, konzul u mirovini
OSTOVIĆ Pavle. trgovac, bivši tajnik Jug. odbora u Londonu

PEROVIĆ dr. Ivo, bivši ban Savske banovine
PLAVŠIĆ Dušan, bivši ravnatelj bivše Balkanske banke
PLIVERĆ dr. Vladimir, liječnik
POPOVIĆ dr. Lazar, liječnik, sveuč. profesor
POPOVIĆ dr. Dušan, odvjetnik
RAJIĆ Josip, činovnik Standard Oil
RIBAR Dušan, bivši banski činovnik
RUBENI dr. Miroslav, odvjetnik
SAVIĆ Nosan Stjepan, profesor Tehničkog fakulteta
SLADOJEV ing. Mihovil, inženjer i graditelj
STANČIĆ Rokotov dr. Ivo, redarstveni liječnik
STANOJEVIĆ Pero, blagajnik Prve hrvatske štedionice
STOJANOVIĆ dr. Gojko, banovinski inspektor
ŠPORČIĆ Ivo, suradnik »Novosti«
TAJČEVIĆ Marko, profesor glazbe
TEDESCHI Stjepan, savjetnik financ. ravnateljstva
TOMIČIĆ dr. Juraj, ravnatelj tt. J. Ganz
VARIĆAK dr. Stjepan, profesor
VOJNOVIĆ Toša, u ministarstvu unutrašnjih poslova
VRAGOVIĆ dr. Aleksa, predsjednik Apelacionog suda
ZANELLA dr. Srećko, liječnik
ZUGLIA Srećko, sveučilišni profesor
ŽALAC Edo, sudac Apelacionog suda.

Članovi loža: 12) »Ljubav bližnjega«
13) »Amicitia« i
14) »Prometej«

ACINGER Petar, vlasnik tiskare
ANCL (ANCEL) Gjuro, inženjer
(BACH Gjuro)
BANOVIĆ Strahinja, dr. pravni referent
BERKEŠ Pavle, dr. ravnatelj Hrvatske banke
BJELINSKI (WEISS) Egon, ravnatelj »Vevce« d.d.
BRANDAFY Emil, odvjetnik
BUBANOVIĆ Fran, dr. sveuč. profesor
(CARMINE Alojz)
ČAVIĆ Miljenko, veletrgovac
DIMOVIĆ Gjuro, dr. liječnik – zubar
EHRLICH Hugo, profesor tehničkog fakulteta
FREUDENREICH Aleksandar, ing. intendant Hrvat. nar. kazališta
FREUND Pavao, industrijalac
GOGA Karlo, dr. odvjetnik
HELBERT Dušan, sudac Kotarskog suda u Zagrebu
HERCEG Matija, ravnatelj Balkan. banke
HIRC (HIRZ) Slavko, dr. sudac Sudbenog stola

HORVAT Radoslav, knjižar
(IVANKOVIĆ Đorđe)
(JURANOVIĆ Vladimir)
JURIŠA Ivan, dr. javni bilježnik
KOSTRENČIĆ Nikola, dr. ravnatelj Jugoslavenske banke
KOMLJENOVIĆ Janko, dr. liječnik
LJUTIĆ Baldo, ing. Državna hipot. banka
MAHULJA Srećko, dr. odvjetnik
MARIĆ (MAYER) Artur, ravnatelj Shella
MARIĆ Milan, ravnatelj Shella
MAYER Milan, dr. sudac Okružnog suda
(MRŠULJA Vuko)
NOVAK Dragan, ravnatelj hipot. banke
PEROŠ Dragutin, ravnatelj »Kaštel« a.d.
ROBIĆ (ROSENBERG) Robert, dr. ravnatelj tvornice papira
SCHLOSSBERG Herrmann, ravnatelj Hrvatske banke
SZABO Gjuro, profesor
TUBIĆ Stevo, ravnatelj Srpske banke
UZORINAC Mladen, banski liječnik
(VERNIĆ Zdenko)
WINKLER Drago, bank. ravnatelj
ZARNIK Boris, dr. sveuč. profesor
ZOROVIĆ Dragomir, dr. Sudac

---

AUSCH Aleksandar, ravnatelj
BADALIĆ Viktor, bankovni činovnik
BAGLAMA Mirko, kasacioni sudac
BATUŠIĆ Slavko, dr. tajnik Hrvatskog nar. kazališta
BENEŠIĆ Julije, profesor učiteljske škole
BOŠNJAK Kamilo, bankovni ravnatelj
ČERNJAK Stjepan, inženjer
DEUTSCH Edo, dr. liječnik
DOMINIKOVIĆ DUJIĆ Pavao, dr. arhitekt
DURNY Ivan, poštanski činovnik u m., sada trgovac
FISCHER Jaques, dr. liječnik
FRANGEŠ Nikola, dr. odvjetnik
GORJAN R, inženjer
HERZEG Ivo, dr. liječnik
HORVAT Josip, novinar
HORVAT Viktor, restaurater
HOTKO Davorin, kipar
HRIBAR Stjepan, arhitekt
HRŽIĆ Drago, operni pjevač
KELL Benko, trgovac
KNEŽEVIĆ Gedeon, agrarni inspektor
KOŠČEVIĆ Janko, dr. odvjetnik
LADANJI Eugen, dr. ravnatelj
LEPPÉE Stjepan, učitelj
LIEBERMANN Dragutin, dr. odvjetnik

MAZURA Lav, dr. odvjetnik
MERKIĆ
MIKOLAŠ Felix, trgovac
MRAKOVIĆ Kosta, bankovni činovnik
MUJADŽIĆ Omer, akademski slikar
NJEMČIĆ Bogdan, odvjetnik
ORLIĆ Pero, profesor
PEROK Ivan, dr. savjetnik Banske vlasti
PLIVELIĆ Branko, dr. bankovni ravnatelj
POLIĆ Ladislav, odvjetnik
POLIĆ Marijan, dr. odvjetnik
RAVERTA Franjo, poštanski činovnik
RAVERTA Ivan, načelnik ministarstva
RICHTMANN Ivo, inženjer
ROMANIĆ Branko, major
SALAJ Zvonimir, dr. liječnik
SCHOLLER Vatroslav, dr. liječnik
SCHWARZ Milan, dr. liječnik
SCHWARZWALD Milan, dr. liječnik
STERN Otto, trgovac
STRANIĆ Ernest, trgovac
ŠAUF Vojko, privatni činovnik, tajnik »Jugoštampe«
ŠPLAJT Ljudevit, dr. profesor
TOMAC Julije, dr.
TOMIĆ Veljko, posjednik
ULMANSKI Stevo, dr. činovnik
VIDMAN Milan, veliki župan

## 15) Članovi lože »Pitagora« u Zagrebu

BARLOVIĆ Ivica
BUTKOVIĆ Ivan-Andrija, Zagreb, službenik
BUTKOVIĆ Marja (Marija), Zagreb
FALLAS Alexander, Zagreb, činovnik, r. 1911. u Varaždinu
GRADIŠNIK Milica
GUERRATTO Antun
GUERRATTO Mariška
HAVRAK (Chavrak?) Josip, Zagreb, bank. činovnik, r. 1900. u Ogulinu
HERUC Honica (Henrietta) žena Vladimira
HERUC Vladimir, Zagreb, sudac
HIDVEGI Ladislaus
HOJKA Gisela, Zagreb
HOJKA Milan, Zagreb, trgovac
HOTKO Davorin, Zagreb, učitelj
KACHNIC Palo, Zagreb, bank. činovnik
KACHNIC Sofija, Zagreb

KARSCHULIN (Karšulin) Greta
KARSCHULIN (Karšulin) Miroslav
KOCH Antun, Zagreb, činovnik
KOVAČIĆ Eleonora
KOVAČIĆ Regina
KOVAČIĆ Zvonimir
MOZES Ivan
RADOVINOVIĆ Božena, Zagreb, liječnica, r. 1901. u Sušaku
RADOVINOVIĆ Luca, Zagreb, gim. profesorica r. 1887. u Kninu
REESCH Josip, Zagreb, bank. činovnik, r. 1879.
REICHING Milan
ROKOVIĆ Joka, Zagreb, r. 1893.
ROKOVIĆ Nikola, Zagreb, inženjer, direktor tvornice, r. 1895. u Dubrovniku.
SCMIDEK Marjet, Zagreb
SEK Adela, Zagreb. r. 1880 u Tuzli
SEK Viktor, Zagreb, žandar. major
SOBOTKA Otto, Daruvar, novinar
SRAM (Šram) Michela, Zagreb
SUDEN Milica
ŠIŠIĆ Milica, žena Ferde, Zagreb, r. 1878.
TALČIĆ Antonija, Zagreb, r. 1891.
TOMIĆ Veljko, Zagreb
VUČKOVIĆ Marya, (Marija)
VUČKOVIĆ Mirko, trgovac
WAVRA Lisaweta, Zagreb,
WINKLER Antun, Zagreb, činovnik
ZANON Ružica, Zagreb, učiteljica, r. 1908.
ZANON Vinko, Zagreb, namještenik, r. 1903.

### 16) Članovi lože »Humanitas« u Zagrebu

BARLOVIĆ Ivica, Križevci, bank. činovnik, r. 1895.
BLISS Mirko, Zagreb, jurist, r. 1904. u Varaždinu
GRADIŠNIK Milica, Zagreb, bank. činovnica, r. 1890.
GUERATTO Antun, Zagreb, činovnik, r. 1885.
GUERATTO Mariska, žena Antuna, Zagreb, r. 1897.
HERUC Henrietta (Honica) žena Vladimira, Zagreb, r. 1904. u Kutini
HIDVEGI Ladislaus, Čakovec, odvjetnik
KARSCHULIN (Karšulin) Greta žena Antuna, Zagreb, ing. kemije, r. 1904.
KARSCHULIN (Karšulin) Miroslav, Zagreb, dr. ing. kemije, r. 1904. u Przemyslu (Poljska)
KONSTANTINOVIĆ Marija, Sr. Mitrovica, r. 1907. u Rumi
KOVAČIĆ Eleonora žena Zvonimira, Zagreb, r. 1907. u Beču
KOVAČIĆ Regina, Zagreb, učiteljica, r. 1875.
KOVAČIĆ Zvonimir, ing. kemije, sveuč. asistent, r. 1903.
MAKSIMOVIĆ Nikola, Zagreb, liječnik, r. 1905. u Vukovaru
MOZES Ivan, Čakovec, trgovac, r. 1892.
PISK Amadeus Paul, počasni član iz Beča, glazbenik
REICHING Milan, Čakovec, r. 1893.

SCHWARTZ Pavao, Đurđenovac, ing. arhitekture, r. 1909. u Zagrebu
SIK Gjuro, odvjetnik, r. 1901. u Karlovcu
SUDEN Milica, Zagreb, r. 1903.
ŠEMPER Alfons, Zagreb, liječnik, r. 1892. u Grazu
VASILESKO Žarko, Zagreb, trgovac, r. 1901.
VELJAČIĆ Čedomil, Zagreb, student filozofije, r. 1915.

17) Članovi lože »Zagreb« na dan 1. III. 1933.

ALTMANN dr. Edmund (Osijek),
ALTMANN dr. Vladimir,
BAUER dr. Hugo,
BAUER dr Marko,
BAUER dr. Rikard,
BONDY Alfred,
DEUTSCH Slavoljub,
EISENSTÄDTER dr. David,
FISCHER Julije,
FREUND ing. Laci,
FREUND Matija,
FUHRMANN dr. David,
GRAF Žiga,
GROSS Rudolf (Vinkovci),
GRÜNFELD Teodor,
HEIMBACH Lavoslav,
HEINRICH Oto,
HERLINGER dr. Dragutin, (Sisak),
HERZOG David,
HOFFMANN Josip,
HOFFMANN Vilim,
HORN dr. Josip (Osijek),
HORN dr. Marko,
HUBER Franjo,
JELLINEK dr. Gjuro,
KANDEL Mavro,
KASTL Dragutin,
KASTL Milan,
KLEINER M. Vilim,
KÖNIG Julije,
KRAUS Herman,
LEDERER Makso,
LÖWINGER dr. Benko,
LÖWY Oto (Krapina)
LÖWY dr Šelomo,
MARGULIES dr. Lazar (Osijek),
NEUBERGER dr. Pavao,
PORDES dr. Sigmund,
PSCHERHOF dr. Makso,

RODANIĆ dr. Rudolf,
ROSNER Marko (Maribor),
ROSNER dr. Rudolf,
SCHNELLER Šandor,
SCHREINER Armin,
SCHWARZ dr. Milan,
SOHR Aleksandar,
SPIEGLER dr. Oskar,
SPITZ Alfred,
STARK dr. Adolf (Vinkovci),
STEIN dr. Beno,
STEINER Aleksa (Vukovar),
STEINER Lavoslav,
STERN Lav,
STERN Maksim,
STERN Oto,
SZEMNITZ prof. Aleksa,
ŠIK dr. Lavoslav,
TOBOLSKI Leo,
WEISSMANN dr. Karlo (Osijek)
WOLLAK dr. Henrik.

IZVJEŠTAJ

koji je dopuna već podnešenom mojem izvještaju od 15 VIII 1940.

Dne 15 VIII 1940 od 10. 30 do 12. 30 h. izvršio sam naknadni pretres u prostorijama Velike slobodno-zidarske lože »Libertas« u prisutnosti RAVERTA FRANJE, pošt. činovnika sa stanom u Jurjevskoj ul. kbr. 22 – inače velikog tajnika ove lože, u kojoj sam pronašao osim izvjesne količine knjiga, koje govore o slobodnom zidarstvu uopće – i slijedeće:

1) zapisnik izvanredne skupštine velike lože od 27 XII 1938,
2) stari formulari,
3) Dr. Ivan von Bojničić »Die Freimauerlage« *Ljubav bližnjemu* in Zagreb«,
4) Rukopis »Samo za Br. Br. Slbrd.«
5) Proslava 60 godišnjice osnutka Lože slobodnih zidara »Ljubav bližnjeg«.,
6) 2 knjižice »Poslovnika lože Ljubav bližnjega«,
7) Fest-Vertrag k ljubavi bližnjemu,
8) Promemorija,
9) Pravila slobodnih loža »K Ijubavi bližnjega«,
10) 1 koverta sa 2 c dulj. i oznakom »Gruntovni izvadak o zgradi«.

Nadalje sam ustanovio, da su članovi velike lože »Libertas« odnosno članovi njoj pripadajućih triju slobodno-zidarskih loža »Ljubav bližnjemu«, »Amicitzia« i »Prometej« bili do 20 XI 1938. t. j. do stvaranja zaključka o likvidaciji Velike lože »Libertas« i njenih triju napred spomenutih sastavnih loža:

1) Dr. Vladimir Rukavina, savjet. Banske Vlasti, Jurišićeva ul. 1 a,
2) Raverta Franjo, pošt. činovnik, Jurjevska ul. 22,
3) Gmaz Milan, trgovac, Ilica 32,
4) Šplajt Dr. Ljudevit, profesor, Stančićeva ul.
5) Polić Dr. Lavidlsav, odvjetnik, Ilica 26,
6) Schwarzwald Dr. Milan, liječnik, Maksimirska c. 31,
7) Duić Dr. Pavao, arhitekt, Bosanska 25,
8) Perok Dr. Ivo, savjet. Banske Vlasti, Jandrićeva 14,
9) Durny Ivan, pošt, čin. u m., (trgovac sada), Radnički dol 36,
10) Herzog Arnold, bank. ravnatelj, Jurjevska 11
11) Richtmann Ing. lvo, inžinjer, Ilica 17,
12) Salaj Dr. Zvonimir, liječnik, Vlaška 133,
13) Hribar arh. Stjepan, arhitekt, Jurjevska 61,
14) Stranić Ernest, trgovac, Masarykova 12
15) Ladany Dr. Eugen, ravnatelj tvornice, Mošinskoga
16) Horvat Josip, novinar, Žerjavićeva 18,
17) Herzog Dr. Ivo, liječnik, Martićeva 6,
18) Polić Dr. Marijan, odvjetnik, Opatička 12,
19) Schwarz Dr. Milan, liječnik, Petrinjska 11,
20) Badalić Viktor, bank. čin., Gundulićeva 2,
21) Freundenreich Aleksander, graditelj, Gajeva 6,
22) Batušić Dr. Slavko, profesor, adresa: Radiostanica,
23) Pliverić Dr. Branko, bank, ravnatelj, Tomislavov trg 10,
24) Cernjak Ing. Stjepan, inžinjer, Deželićeva 59,
25) Baglama Mirko, kasac. sudija u m., Primorska 8,
26) Benešić Dr. Julio, profesor, Ilirski trg 8.,

27) Tomić Veljko, osebnik Primorska 11,
28) Frangeš Dr. Nikola, odvjetnik, Ilica 26,
29) Horvat ing. Viktor, restaurater, Ilica 222,
30) Auš Aleksander, ravnatelj, Ilica 232,
31) Hržić Drago, operni pjevač, Markovićev trg 2,
32) Libermann Dr. Dragutin, odvjetnik, Medulićeva 9,
33) Fischer Ignjat, arhitekt, Demetrova 3,
34) Mikolaš Feliks, trgovac, Hatzova 14,
35) Njemčić Dr. Bogdan, odvjetnik, Đordićeva 3,
36) Vidman Milan, veliki župan u m., Medulićeva 21,
37) Koščević Dr. Janko, odvjetnik, Primorska 9,
38) Hodko Davorin, kipar, Bosanska 19a,
39) Fischer Dr. Jaquues, liječnik, Jelačićev trg 10a,
40) Orlić Pero, nastavnik, Hercegovačka 81,
41) Leeppee Stjepan, učitelj u m., Medvedgradska 2
42) Schauff Vojko, priv. čin., Opatička 12,
43) Scholler Dr. Vatroslav, liječnik, Vlaška 25,
44) Deutsch Dr. Edo, liječnik, Masarykova 13,
45) Ulmansky Dr. Stevo, čin., Jurjevska 33,
46) Bošnjak Kamilo, bank. ravnatelj, Boškovićeva 8,
47) Vinković Dr. Hinko, novinar, Gundulićeva 23b,
48) Mujadžić Omer, akad, slikar, Kosirnikova 21/I,
49) Mraković Kosta, bank. čin., Kačićeva 15,
Nadalje naišao sam na nekoliko imena kod kojih nisam mogao ustanoviti potpuno točne podatke. Ova imena su slijedeća:
1) Dominković,
2) Merkić,

Sada već pokojni, za života bili su članovi Velike lože »Libertas« ovi:
1) Domac Dr. Julije, liječnik, Ilica 40,
2) Mazzura Dr. Lav, odvjetnik, Jurjevska 27b,
3) Knežević Gedeon, agrar. inspektor, Primorska ul.,
4) Romanić Branko, major u m., Ribnjak 20b,
5) Raverta Ivan, načelnik Min. u m., Vinkovci,
6) Stern Oto, trgovac, Jurišićeva ul,
7) Gorjan R., inžinjer,
8) Kell Benko, trgovac,
9) Fuchs Dr. Josip, liječnik.
Velika loža »Libertas« nije se oslanjala ni na jednu drugu veliku ložu u Jugoslaviji, niti se je vezivala na koju slobodno zidarsku ložu u inostranstvu, nego je imala specifično hrvatsko obilježje (bila je t.zv. divlja loža). Njeno članstvo se je posljednih godina smanjivalo, naročito za režima Dr. Milana Stojadinovića, kada su mnogi članovi napustili slobodno-zidarske redove iz ličnih i materijalnih razloga. Nakon odlasak Dr. Stojadinovića sa vlasti, bile su to vanjske prilike, prilike u ostalim dijelovima Europe, koje su uzrokovale da je došlo do već spomenute likvidacije u velikoj loži »Libertas« odnosno u njenim sastavnim slobodno-zidarskim ložama »Ljubav bližnjem« »Amicitzi-i« i »Prometeju«,

Zagreb, 17. kolovoza 1940.

redarstveni pristav.

PRILOZI: nađeni predmeti – spisi označeni pod 1 – 10.[*]

[*] Ovaj policijski Izvještaj pronašao je u jednoj privatnoj arhivi prof. Živko Strižić, koji mi ga je ustupio na upotrebu. Na ovoj i drugim nesebičnostima u pripremanju mojih knjiga srdačno mu se zahvaljujem. Izvještaj sam donio bez jezičnih i drugih ispravaka.

DODATAK:

## MASONSTVO U RIJECI

Prve veće poteškoće, što ih je talijanski Veliki orijent susretao u ostvarivanju plana, da postigne hegemoniju u talijanskoj politici prema kojoj je težio i dopuštao, da se vjeruje kako to želi – bile su poteškoće riječkoga pothvata. Talijanske zahtjeve s obzirom na taj liburnijski grad već je bila iznijela jedna tako obilna kasnorisordjimentska literatura, da je onda u Palači Giustiniani bilo lako naći slobodnozidarskog prethodnika. Ali, činjenica, da talijansko masonstvo nije prisustvovalo sklapanju Londonskog ugovora, dovela je talijansku masonsku zajednicu u situaciju, koja nije bila drukčija od one, u kojoj su se našle talijanske vladine stranke i ljudi u vladi, koji su naslijedili konzekvencije toga ugovora u njihovoj konkretnoj pripremi u situaciji – raspadu habsburškog carstva – za koju Sonninijeva diplomacija bijaše doista nespremna. Sutradan poslije primirja, *Syrius,* riječka masonska loža, doživjela je krizu, na kraju koje su se, »braća«, koja su govorila madžarski odcijepila od braće italofona. Posve je sigurno, da su radionice, u kojima se govorilo talijanski i koje su se pokoravale rimskom Velikom orijentu, bile provoditelji nacionalne politike. Ali, zaista nije vjerojatno, da bi svaka od njih bila predstraža za operacije, koje bi imale za cilj, da se pripoje Italiji područja njihovih loža, kad se ima na umu, da su takve lože bile posijane po cijelom Balkanskom poluotoka, u Carigradu, Maloj Aziji, Sjevernoj Africi, Latinskoj Americi i u SAD. Ipak, Torrigianijev posjet »braći« u *Syriusu* nekoliko dana prije »legionarskog marša« iz Ronchija u Rijeku (u rujnu 1919) dopušta pretpostaviti, da je veliki meštar donekle sudjelovao bar u davanju suglasnosti masonima, koji su bili prisutni u zoni operacija, ako već nije sudjelovao u pripremi pothvata.

Torrigiani – koji u tom pogledu nije ništa uradio, kako proistječe iz zapisnika sjednica Saveza, u Palači Giustiniani – imao je za leđima javne izjave (u ožujku 1919) Placida Marensija, pomoćnika velikog meštra, i Ulissea Baccija, velikog sekretara, koji su sudjelovali u radu kongresa »Pro Fiume e Dalmazia« (Za Rijeku i Dalmaciju), što ga je u Milanu upriličio fascio patriotskih društava, i na kongresu »Pro Spalato e Dalmazia« (Za Split i Dalmaciju), koji je održan u Rimu. Ali, još je važnije to, da je novi veliki meštar znao, da je talijanska vlada sustavno izigravala pokušaje, što ih je Nathan prethodno izvodio, da bi uključio Savez u središte »nacionalnog programa«, poslije slučaja Kongresa savezničkog i neutralnog masonstva u Parizu u lipnju 1917, kada je Palača Giustiniani postala žrtvom nemilosrdnih slavenofilskih manevara francuskih masona, pa se i sami Ettore Ferrari morao povući s položaja velikoga meštra.

Torrigianiju se pričinilo, da bi se u Rijeci mogao pobrati uspjeh »na polju«, koji je potreban, da bi se vratilo povjerenje u Savez u očima rimske vlade i cijele zemlje. Pridružila se, i u ovom slučaju, konkurencija, koju je Palači Giustiniani suprotstavila Piazza del Gesu, čiji je novi mogućnik Raoul Palermi bio osnovao, sam od sebe 30. studenoga 1918. jednu nacionalnu stranku, »pro Italiani irredenti«, da bi osigurao Italiji čitavu istočnu jadransku obalu; bila je to ambicija, koju su uvelike gajili vojni krugovi, osobito ratna mornarica.
Svjedočanstvo, što ga je ostavio mason Giacomo Treves o dvjema osobnim Torrigianijevim intervencijama u Rijeci, sutradan nakon »marša« te koliko je u tom pogledu, iako uz neka prešućivanja, dao naslutiti sam Francesoo Saverio Nitti, dopušta ustvrditi, da je veliki meštar odobrio D'Annunzijev pothvat, u uvjerenju, da će ga kontrolirati i usmjeriti prema rezultatu, koji bi se podudarao s ciljevima centralne vlade, i da se, bar u prvo vrijeme, slagao s time, da se Palača Giustiniani upusti u neko posredovanje, ni izričito ni deklarirano, da bi se održao

otvorenim prostor za rješenja prikladna, da se spasi taj slučaj za diplomatske pregovore, to jest putem intervencije kojim bi Nitti uspio sretno dovesti u mirnu luku, uz međunarodni pristanak, to pripojenje Rijeke Italiji, za koje je D'Annunzijeva ekspedicija (koja još nije bila obilježena kao avantura) pokazala da je vrlo popularna u visokim krugovima talijanskih upravljača. Palača Giustiniani, dakle, prihvaćala je, da se uključi u igru, koja je, kako se je malo poslije pokazalo, posve izmicala kontroli, jer je otvorenom neprijateljstvu prema D'Annunzijevu pothvatu na međunarodnom području morala odgovoriti hladnoća službenog stajališta rimske vlade prema pothvatu i, kao revanš, neposredno pogoršanje D'Annunzijevih napada, što ih je on već po običaju upravljao na Nittija i parlament. Kada se konačno u Rijeci počelo pomišljati bilo da se time išlo za tim, da se napravi pritisak na rimsku vladu, bilo da se olakša situacija u gradu, koja se brzo pogoršavala – na plan o pobunjeničkom iskrcavanju »dobrovoljaca« na jadransku talijansku obalu, Torrigiani se požurio izjaviti, da se potpuno ograđuje od D'Annunzijeva ponašanja, o čemu je obavijestio upravu Saveza i, vrlo vjerojatno, i samoga Nittija. Izvori se slažu u otkrivanju razloga, koji je naveo Torrigianija na konačnu odluku: bojao se je, da bi pobunjenički pokušaj mogao pokrenuti »crveni« ustanak, koji bi, sa svoje strane, uzrokovao intervenciju vojske, čiji se konačni ishod ne bi mogao vidjeti u detaljima, a koji bi u cjelini bio reakcionaran, pa stoga u suprotnosti s političkim modelom, kojim se Palača Giustiniani uvijek nadahnjivala u svome djelovanju.

Dne 2. prosinca 1920, godinu dana pošto je bio razriješen odgovornosti zapovjednika, Torrigiani je ipak nastojao, da se izbjegne oružani sukob između D'Annunzija i redovitih talijanskih četa: »U ime masonstva, a to znači u ime jedne visoke i čiste patriotske tradicije – pisao je veliki meštar guverneru Kvarnera – tražimo, da izbjegnete, da talijansko oružje prolijeva talijansku krv; sjetite se, da smo vas razumijevali od dana Ronchija, da smo vas uvijek s ljubavlju slijedili, iako katkada uz oprezne savjete. Slobodni od predrasuda, od ograda, straha, uvijek se sjećajući vaših riječi punih povjerenja prema nama, upućujemo vašoj hrabroj duši bolan poziv i tražimo od vas budnu »garibaldinsku rezignaciju«, koja je bila, kako je to sve dokazivalo, strana »posebnom« Pjesnikovu mentalitetu. Tako je Palači Giustiniani preostalo samo to, da naredi svojim najvjernijima – počevši od generala Santea Ceccherinija – da D'Annunzija prepusti sudbini, koju je bio sam sebi zacrtao, a koja je njegovu osobnu avanturu dovela do katastrofe. (Ovo je prijevod s talijanskog slijedećeg teksta: Aldo Alessandro Mola, *La Massoneria italiana nella crisi dello stato liberale (1914–1926).* Ovaj tekst je objavljen u knjizi: J. A. Ferrer Benimeli – G. Caprile – A. Comba – F. Della Peruta – C. Francovich – A. A. Mola, *La Massoneria nella storia d'Italia.* Atanòr, Rim, 1980, s. 123–126). U ovoj knjizi nalaze se na s. 140–141 i slijedeći bibliografski podaci: E. Martire, *La passione di Fiume,* Milano 1920; P. Alatri, Nitti, *D'Annunzio e la questione adriatica,* Milano, Feltrinelli, 1959; Fr. S. Nitti, *Rivelazioni,* Napoli, Esi, 1948; ID., *Scritti politici. Articoli e discorsi. Inediti vari. Documenti, a cura di P. Alatri,* Edizione Nazionale delle Opere; vol. XVI, Bari, Laterza, 1980, voll. 2; R. De Felice, *Una lettera di D'Annunzio al Grande Oriente da Fiume nel 1919,* in »Fiume«, a. XII, nn. 3–4; P. Zanetti, *La Massoneria e l'impresa di Fiume,* tesi di laurea, Univ. di Torino, rel. prof. A. Garosci, a.a. 1966–67, voll. 2, con documenti inediti. (S. 140–141).

# II. ROTARI

Prvi rotari-klubovi osnovani su u Chicagu u Sjedinjenim Američkim Državama, 23. veljače 1905. Njihovi članovi mogli su biti pripadnici svih vjera (kršćani, Židovi, budisti itd.). Središnjica rotarstva ostala je u Chicagu, a generalno tajništvo za Europu smješteno je u Zürichu, u Švicarskoj. Masona među rotarima u prosincu god. 1940. nije bio veliki postotak. Ali treba naglasiti da su oni bili osnivači i stvarni voditelji jugoslavenskog rotarstva. Osim toga, oni su rotarstvo nadahnuli masonskim duhom. Rotarstvo je masonima bilo sredstvo za prodor masonskog utjecaja u one krugove, u koje se oni kao masoni nisu mogli lako probiti.[726] Ciljevi i jugoslavenskog rotarstva opisani su apstraktnim frazama iz kojih se ništa konkretno nije moglo zaključiti:

»Ciljevi rotarstva posvećeni su idealu služenja kao osnovici svake čestite delatnosti a naročito:

1. negovanju ličnih odnosa, poznanstva i prijateljstva radi uvećanja mogućnosti služenja opštim interesima;
2. postavljanju visokih etičkih merila u poslu i zvanju, priznavanju vrednosti svakoga korisnog zanimanja i nastojanja svih rotara da svoju delatnost upotrebljavaju kao priliku da služe ljudskom društvu;
3. primenjivanju ideala služenja u ličnom, poslovnom i javnom životu svakoga rotara;
4. unapređivanju međunarodnog sporazumevanja, dobre volje i mira putem svetske drugarske zajednice ljudi od posla i zvanja ujedinjenih u idealu služenja.«[727]

U mjesečnom pismu Ede Markovića od 9. listopada 1932. istaknuto je da rotare zanimaju svi konkretni problemi, jer da rotarstvo nije kontemplacija :

»Nema problema, koji nas ne bi mogao, upravo morao, interesovati. I nema problema koji rotari ne bi mogli tretirati, ako su se u svojim klubovima opasali dovoljno snažnom ljubavi i zadahnuli rotarskom tolerancijom. – Rotarstvo je daleko od dnevne politike partija i od tretiranja vjerskih subtiliteta. Ali rotari još manje mogu da zanemaruju pitanja politička koja prožimlju sav život ili da budu vjerski indiferentni, kad znaju za golemu ulogu religije u ljudskom društvu. Pravo iz spleta i vreve života organizovani u svoju zajednicu, rotari znaju da mogu vršiti svoju dužnost samo, ako budno prate sve što se oko njih zbiva, ako posvećuju pažnju svim manifestacijama života, što ih okružavaju. I za to ulaze u sve probleme, koji se pojavljuju u njihovoj sredini, neustrašivo i bez strasti. Danas naročito. Da s razumijevanjem prodru u njihovu suštinu i da se opredijele. Rotari i suviše vole svoju zemlju i svoj narod, a da ne bi reagirali na sve, što se u njoj događa. Oni ne mogu turati glavu u pijesak i mirno gledati kako se u ljudske duše uvlači apatija. Jer rotarstvo nije kontemplacija. Ono je svo u akciji za dobro pojedinca, za dobro uže zajednice, za dobro naroda, za dobro čovječanstva. O gorućim pitanjima, koja predstavljaju centralni interes naroda, rotari moraju raspravljati, da ih osvijetle u svojoj sredini, da upućeni mogu utjecati na svoju okolinu. Uz isključenje svake partijske

---

[726] Dakako, tu činjenicu masoni između dva rata nisu priznavali. Kada je *Hrvatska straža* u polemici s *Jugoslovenskom reči* istaknula postojanje veza između rotarstva i masonstva, 25. siječnja god. 1933. predsjednik zagrebačkog Rotari-kluba odvjetnik dr. Jozo Poduje posjetio je uredništvo *Hrvatske straže*, te izjavio da rotarstvo »nema nikakve veze, ni javne ni tajne, ni izravne ni neizravne, s masonerijom« (Ante Alfirević, *Rotary club. Život*, XIV/1933, 4, s. 171). Međutim, Jozo Poduje bio je istaknuti član zagrebačke lože *Maksimilijan Vrhovac*. Ovakvo skrivanje imalo je još manje uspjeha u manjim mjestima. U Splitu je tako pokušao istodobno djelovati arheolog Mihovil Abramić kao rotar i kao član lože *Pravda*.

[727] *Rotary clubovi Jugoslavije 77 distrikt Rotary International*. VII izdanje za god. 1939/1940, s. 3.

politike, sa čistim rotarskim ciljem izmirenja divergentnih interesa i stvaranja harmonijske cjeline.«[728]

U rotarskom tisku naglašavalo se da rotari nisu protiv Rimokatoličke crkve ni protiv svećenstva. Rotari su tvrdili da to »dokazuje činjenica da mnogi Rotary klubovi broje među svoje članove upravo odlične rimokatoličke sveštenike«.[729] Rotarstvu je pripadao dok nije bio izabran za katoličkog nadbiskupa u Beogradu i Josip Antun Ujčić.[730]

Česi su prvi od Slavena ušli u rotarsku zajednicu. Oni su unijeli rotarstvo i u Jugoslaviju.[731]

U Beogradu se počelo govoriti o rotarstvu već god. 1927, ali su tek 15. listopada 1928. udareni u Beogradu temelji prvom rotarskom klubu u Jugoslaviji. Taj klub »posvećen« je 4. ožujka 1929, a diplomu za pravo opstojanja dobio je na Vidovdan god. 1929. preko posebnog izaslanika središnjice u Chicagu.[732] Pokretač rotarske organizacije u Jugoslaviji bio je mason Voja Kujundžić. On se obratio europskom tajništvu u Zürichu, i ono mu je poslalo propagandni materijal, obavijestivši o tome organizatora čehoslovačkih rotarskih klubova Josefa Schulza. Schulz je u rujnu 1928. došao u Beograd i održao konferencije s »četiri-pet osnivača«. Dne 5. rujna 1928. Josef Schulz, guverner *Rotary Internationala* za distrikt Čehoslovačku, posjetio je, po uputi čehoslovačkog generalnog konzula u Zagrebu, ing. Radovana Alaupovića u Zagrebu, te ga zamolio za sastanak. Sastanak je održan istoga dana u nazočnosti dra Vladimira Leusteka. Schulz je na sastanku napomenuo, da je već od utemeljenja prvoga rotari-kluba u Čehoslovačkoj (u Pragu) namjeravao rotarsku ideju prenijeti u Jugoslaviju. Međutim, to je bilo moguće učiniti, prema njegovim riječima, tek pošto je osnovan samostalni rotarski distrikt za Čehoslovačku i pošto je on postao njegov guverner. Schulz je ponudio Alaupoviću i Leusteku, da se pobrinu, da bi se osnovao rotari – klub u Zagrebu. Alaupović i Leustek na to su pristali te su počeli rad na tome u prosincu 1928. Odbor, koji su njih dvojica okupili, tvorili su Edo Marković, Frane Hanamann, Ivo Belin, Branko Šenoa i Aleksandar Šmit. Svi su oni bili masoni. Prvi njihov zajednički sastanak održan je 15. veljače god. 1929. Na sastanku je bilo nazočno 20 osnivača, dok su se šestorica ispričala. Konstituirajuću skupštinu Rotary cluba Zagreb održalo je 6. ožujka 1929. slijedećih 25 članova osnivača: ing. Radovan Alaupović, dr. Jindrich Andrijal, dr. Ivo Belin, Krešimir Brovet, ing. Milan Čalogović, dr. Ante Dražić, ing. Jaromir Dubsky, Viktor Frank, dr. ing. Frane Hanamann, Lav Kalda, dr. Marko Kostrenčić, dr. Vladimir Leustek, Edo Marković, Ivan Meštrović, dr. Jozo Poduje, dr. Ivan Raić, Toni Schlegel, dr. Branko Pliverić, dr. Branko Šenoa, dr. Aleksander Šmit, dr. Ivo Stern, Velimir Vasić, Pavle Ostović, dr. Stjepan Mlinarić, Ilija Vurdelja. U upravni odbor izabrani su Josip Mikuličić kao predsjednik, Edo Marković kao potpredsjednik, Radovan Alaupović kao 1. tajnik, dr. Ante Dražić kao 2. tajnik, Pavle Ostović kao blagajnik, Lav Kalda kao ceremonijar te dr. Jozo Poduje i dr. Vladimir Leustek kao odbornici. Svečanu inauguraciju izvršio je, kao izaslanik Rotary Internationala, Josef Schulz, a predaja Chartera Rotary Clubu Zagreb izvršena je, zajedno s predajom Chartera Rotary Clubu Beograd, na Plitvičkim jezerima 28. lipnja 1929. Predaju Chartera obavio je J. Schulz u nazočnosti delegata čeških i austrijskih rotarskih klubova. Na dan osnutka Rotary Club Zagreb imao je 25 članova. Ali je članstvo stalno raslo. U vodstvu kluba nalazili su se uvijek gotovo samo masoni.[733]

---

[728] Edo Marković, ibid., s. 41.
[729] *Je li Rotary proti katoličkoj vjeri?* Jugoslovenski rotar, III/1935, 4, 38.
[730] *Jugoslovenski rotar,* V/1937, 7, 40.
[731] Edo Marković, *Mjesečna guvernerska pisma mart 1932. – jun 1933.* Zagreb, 1933, s. 57.
[732] V.(oja) Kujundžić, *(Izvještaj delegata D-ra V. Kujundžića potpredsednika Rotari-Kluba u Beogradu), Svetski kongres rotara u Čikagu 23–27 juna 1930.* Izdanje Rotary kluba u Beogradu, 1930, sv. 5, s. 4.
[733] Radovan Alaupović, *Istorija rotarstva u Jugoslaviji. II. Osnivanje kluba u Zagrebu.* Jugoslovenski rotar, I/1933, 3, 19–20.

Kao pioniri rotarskog pokreta u Zagrebu bili su Edo Marković, dr. Vladimir Leustek, dr. Radovan Alaupović i dr. ing. Frane Hanamann. Svi su oni bili masoni. [734]

Na poticaj iz Zagreba osnovani su rotarski klubovi u Osijeku (1929), Sušaku (1930), Mariboru (1930), Varaždinu (1930), Ljubljani (1931), Splitu (osnivanje 1930, a inauguracija 1931). Na poticaj iz Beograda osnovani su rotarski klubovi u Novom Sadu (1929), Subotici (osnivanje 1929, a inauguracija 1930), Sarajevu (osnivanje 1930, a inauguracija 1931), Pančevu (1931), Skoplju (osnivanje 1930, a inauguracija 1931). Na sjednici Europskog savjetodavnog odbora 24. siječnja 1931. predloženo je osnivanje jugoslavenskog odbora za ekstenziju, jer se smatralo »da je za jedinstveno sprovođenje akcije u jednoj zemlji potrebna centralizacija« Kada je taj prijedlog načelno prihvaćen na sastanku predstavnika svih jugoslavenskih rotari-klubova održanom u Beču 24. lipnja 1931. u povodu Internacionalnog rotary kongresa, stvoren je zaključak da se širenje rotarstva u Jugoslaviji povjeri posebnom odboru (Extension Comite), koji se sastojao od tri člana: Ede Markovića iz Zagreba kao predsjednika te Stevana G. Koena iz Beograda i ing. Oskara Dračara iz Maribora kao članova. Stalo se na stajalište da pri »osnivanju novih klubova treba naročito paziti da budu zastupljene najmanje 15 raznih klasifikacija, koje treba da predstavljaju socijalni, privredni i kulturni život, ali naročito moraju biti zastupljene sve privredne grane tog mjesta«.[735]

Masoni su se trajno do početka rata angažirali oko osnivanja rotari klubova. U godišnjem izvještaju lože Vojvodina iz Zrenjanina za god. 1938. navedeno je i slijedeće:

»I Rotari klub koji je osnovan zauzimanjem nekoliko naše braće o čemu je bilo pomena u prošlogodišnjem izveštaju, radio je veoma aktivno u 1938. g. i u njemu su učlanjena nekolika naša braća.«[736]

Rotarski klubovi sastojali su se, kao i masonske lože, od najutjecajnijih osoba političkog, gospodarskog i kulturnog života u zemlji. Na 1. srpnja 1940. bila su u Jugoslaviji usve 34 rotarska kluba.[737] Prema stanju popisa članova iz prosinca 1940. u Jugoslaviji je bilo usve 679 rotara. Evo mjesta njihova boravka i njihova broja.

---

[734] Dr. ing. Frane Hanamann. *Jugoslovenski rotar*, VI/1938, 6, 258

[735] Stevan G. Koen (referirao), *Širenje rotarstva u Jugoslaviji.* Izdanje Rotary kluba Beograd, sv. 7, s. 4–11. Služio sam se podacima iz ovog referata na više mjesta u ovom tekstu na kojima to nisam posebno citirao.

[736] *Šestar,* XVIII/1939, 1–2, 31.

[737] *Proceedings Thirty-first annual convention of Rotary International Havana, Cuba, June 9–13, 1940.* Izdanje Rotary International, Chicago, 1940, s. 353.

| | |
|---|---|
| 1. Bačka Topola | 13 |
| 2. Banja Luka | 13 |
| 3. Beograd | 58 |
| 4. Bitolj | 15 |
| 5. Brčko | 10 |
| 6. Ćuprija – Jagodina - Paraćin | 11 |
| 7. Dubrovnik | 14 |
| 8. Karlovac | 26 |
| 9. Kranj | 18 |
| 10. Leskovac | 20 |
| 11. Ljubljana | 42 |
| 12. Maribor | 38 |
| 13. Niš | 20 |
| 14. Novi Sad | 28 |
| 15. Osijek | 28 |
| 16. Pančevo | 28 |
| 17. Petrovgrad (danas Zrenjanin) | 22 |
| 18. Sarajevo | 25 |
| 19. Skoplje | 25 |
| 20. Slavonski Brod | 12 |
| 21. Sombor | 16 |
| 22. Split | 20 |
| 23. Stara Kanjiža | 14 |
| 24. Stari Bečej | 16 |
| 25. Subotica | 32 |
| 26. Sušak | 25 |
| 27. Šibenik | 10 |
| 28. Varaždin | 22 |
| 29. Velika Kikinda | 18 |
| 30. Vinkovci | 13 |
| 31. Vršac | 16 |
| 32. Vukovar | 14 |
| 33. Zagreb | 42 |
| 34. Zemun | 25[738] |

[738] *Rotary clubovi 77. distrikta R. I. (Jugoslavija). Popis člabova (stanje u decembru 1940.).* Primorski štamparski zavod, Sušak, s. 40.

# III.

# MASONSTVO U HRVATSKOJ 1918.–1941.

## IZVJEŠTAJ PROF DR. MILANA IVŠIĆA
## POGLAVNIKU DR. ANTI PAVELIĆU

Dr Milan Ivšić,
redoviti profesor
Ekonomsko-komercijalne
visoke škole

Zagreb, 14. srpnja 1941.
Rakovčeva 13

Poglavniče!

Povjerenjem g. maršala i ministra Slavka Kvaternika povjerena mi je masonska ostavština pok. Franje dra Hanamana, profesora na Tehničkom fakultetu.

Pok. Hanaman tokom svoga intenzivnog 28 godišnjeg rada u masoneriji od g. 1907. do smrti g. 1940. držao je veći dio masonstva u Hrvatskoj. Kao otvoreni, uvjereni i fanatički mason radio je neumorno samo za širenje i jačanje masonstva. Smatrao je to štaviše svojim životnim zvanjem. Kao član lože »Ivan grof Drašković« od g. 1919. vršio je sve časti te lože koja je s ložom »Maksimilijan Vrhovac« nastavila rad utrnule lože »Ljubav Bližnjemu«. Vršio je kao masonski časnik najvišeg stepena 33° sve časti i u Velikoj Loži »Jugoslavija«, pa štaviše i službu zamjenika Velikog Majstora. Kao visoki časnik određivao je smjernice čitavom masonstvu u bivšoj Jugoslaviji. A da nije bio biran i za Velikog Majstora, bio je jedini razlog, što je bio tzv. »Hrvat« iz Zagreba.

Pok. Hanaman podržavao je glavne veze i s njemačkim ložama (»Pegasus«) putem svoga znanca Čubelića, s masonskom međunarodnom Ligom (»Allgemeine Freimaurer Liga«) u Švicarskoj (Basel) i s masonstvom u Americi putem glavnog tajnika Velike Lože u New Yorku Ossiana Langa.

Bogata korespondencija pok. Hanamana i nije bila drugo, nego masonske veze u tuzemstvu i inozemstvu.

Povjereni materijal iz ostavštine pok. Hanamana sadrži slijedeće masonske dokumente:

l. Protokoli o masonskoj loži u Sisku »Zur Nächstenliebe« (g. 1872–1885) s nekim dosta mršavim podacima o njezinu radu. Ista je loža bila priključena Velikoj Loži u Budimpešti. Iz točnog popisa članova te lože (33 člana) vidi se, da su u njoj bili većinom sisački Židovi. Od zagrepčana napominju se imena: Bothe, Peičić, Schlesinger Antun, Krešić Mijo i Kosovac Stjepan. Isti su kasnije osnivači zagrebačke hrvatske lože »Hrvatska vila«.

O djelovanju te lože na hrvatski javni život ne može se iz sačuvanih zapisnika ništa vidjeti. Bit će, da je ta loža imala svoju glavnu zadaću, da među trgovcima Židovima proširuje uglavnom njihove trgovačke veze bez ikakva obzira na hrvatski narodni život. Svi zapisnici i protokoli vođeni su isključivo u njemačkom jeziku.

2. Zapisnici i pisma zagrebačke lože »Ljubav Bližnjemu« iz godine 1918–1920., tj. dok nijesu iz utrnule jedne lože nastale dvije nove lože »Maksimilijan Vrhovac« i »Ivan grof Drašković«.

3. Dopisništvo lože »Ivan grof Drašković« do konca skoro godine 1939.

4. Insignija, rituali, čekić, pojedine diplome članova lože i neke knjige. Prema toj ostavštini masonskog materijala, koji se uglavnom odnosi na ložu »Ivan grof Drašković«, vide se glavne konture masonskog rada u bivšoj Jugoslaviji, a naročito u gradu Zagrebu, gdje je loža imala sijelo.

Već iz tog materijala, kojeg u cijelosti nijesam još mogao proučiti (naročito ne sva pisma), vidi se, koliku su moć vršili masoni na sav naš javni život.

Prije ipak nego prijeđem na prikaz djelovanja masonerije na naš javni život prema tome materijalu, dat ću prema ostavštini Hanamanovoj brojčani pregled svih loža u Hrvatskoj s kratkim pogledom na ostale lože.

## I. LOŽA MAKSIMILIJAN VRHOVAC

Loža Maksimilijan Vrhovac ima početak već g. 17. III. 1914. u loži matici »Ljubav Bližnjemu« u Zagrebu; svečano je ta loža »osvijetljena« (»zapaljena«) istom 5. IV 1919. u masonskom domu društva »Ljubavi Bližnjega«, Mošinskoga ulica 22.

Kako je već rečeno, zapisnika, točnog popisa članstva (osobito prema najnovijem popisu) i ostalog arhiva nemam.

Dat ću ipak pregled članstva te lože prema popisima nađenim u ostavštini Hanamana.

Jedan od takvih popisa potječe iz g. 1926. od samog osnivača lože »Vrhovac«, dra Ljube Tomašića, advokata i kasnijeg predsjednika Senata. On navodi, da je loža »Maks. Vrhovac« nastala iz stare lože matice »Ljubav Bližnjemu«, i to: od 7 afiliranih članova iz matične lože i 18 novih članova osnivača. Njihova su imena prema popisu dra Tomašića:

Birač Dušan
Bubanović dr Fran, sveuč. profesor
Csikos-Sessia (slikao masonski hram u Mošinskoga 22)
Dr Joković Roko, ravnatelj Sanatorija Jurković ing. Mato
Garapić
Herceg Matija dr
Koch Ferdo, sveuč. profesor
Krizman Tomislav, slikar
Krizman dr Hinko, advokat i ministar
Lukšić - Carić
Novosel Milić Lujo
Milić Milan, počasni rumunjski
Petrović
Praunsperger Fileus
Rubigoni dr Vjekoslav
Stanković dr Radenko (kr. namjesnik)
Šenoa dr Branko, slikar
Šobat Dimitrije, sudac
Tkalčić Jure, virtuoz
Tomašić dr Ljubo, advokat i pr. senata,
Tomić Veljko, bank. ravnatelj
Trstenjak Davorin, učitelj u m.

Ukupno 25 članova.

Loža je kasnije popunjavala svoje članstvo iz redova sviju intelektualaca – ponajviše sveučilišnih profesora. Tokom vremena neki su iz te lože prešli (»afilirani«) u druge lože, zato nalazimo imena članova i u drugim ložama. Loža Vrhovac bila je najjača loža u Zagrebu po

broju svojih članova. Broj aktivnih »majstora« nije nikad premašio 80 članova. Ta je loža do svoga prestanka u g. 1940. zadržala svoje prostorije u hramu Mošinskoga 22.

Prigodom »raspusta« loža u Zagrebu u godini 1940. moralo je zagrebačko redarstvo zaplijeniti Arhiv i te lože. U koliko se što nađe kod Redarstva, ja ću u svom kasnijem izvještaju iznijeti podatke o radu te lože.

Ne znam, kako je došao do popisa članova te lože novinar Mirko Glojnarić u svojoj knjizi »Masonerija u Hrvatskoj« (tiskana u mjesecu siječnju 1941.). Ista je bila zaplijenjena po bivšoj vladi, u kojoj je predstojnik unutarnjih poslova – prema mojim točnim podacima – Bogdan Dojkić bio sam aktivni mason...

Tiskani popis imena po Glojnariću u poređivanju s podacima u mojoj ruci (dopisivanju, sjednicama međuložinskog odbora, zapiscima i slično) – više je nepotpun nego li pogrješan.

Prema tom tiskanom popisu slijedeći su članovi lože »Maksimilijan Vrhovac«:*

Dr Badalić Josip, dramaturg (7. XII. 1934)
*Dr Barac Antun,* sveuč. profesor (29. IV 1927)
Baranović Krešimir, prof. glazb. akademije (5. XII. 1930)
*Baničević dr Niko,* odvjetnik u Blatu (Dalmacija) (26. IV 1919)
*Bauer Marko,* tajnik Industrijske komore (12. X. 1928)
Bonifačić dr Ante, gimn. profesor (21. X. 1929)
Bostančić dr Leopold (18. V 1934)
Bohinjec dr Joža (21. VI. 1929)
*Bratanić dr Zvonko* (22. V 1931)
Brolich dr Franjo, liječnik (26. II. 1932)
*Bujas dr Ramiro,* sveuč. profesor (12. X. 1928)
*Buratović dr Ivo,* odvjetnik (8. III. 1929)
*Cikota Miljenko,* trgovac u B. Dubici (17. VIII. 1918)
*Cota ing. Franjo,* sveuč. docent (9. XII. 1932)
Čelap Lazar, gimn. ravnatelj (5. XII. 1934)
*Deanović dr Mirko,* sveuč. profesor (2. XII. 1918)
*Debeljak Stjepan*, prof. obrtne škole
Defrancesci dr Vjekoslav, odvjetnik
*Demetrović Juraj,* ministar (2. XII. 1918)
*Durst dr Franjo*, prof. medicinskog fakulteta (6. XII. 1919)
*Danković dr Hugo,* liječnik, sveuč. docent
Flumiani dr Gilberto, sveuč. prof. filozof. fakulteta (8. V. 1931)
*Fischer arh. Ignac,* graditelj (1897)
Furlan dr Boris (3. III. 1933)
Ganzelmajer dr Rudolf, sveuč. prof. (veterina)
*Gilić dr Andrija,* priv. činovnik (23. VI. 1921)
*Gavrančić dr Oton,* odvjetnik i bivši starješina »Jugosokola«
*Glaser Milan,* bivši ravnatelj Sred. ureda (4. VI. 1926)
Hahn dr Željko, liječnik SUZOR-a
Herzeg Matija, bankovni ravnatelj (19. XI. 1909)
*Ivančević dr Ivan,* sveuč. profesor
*Iveković ing. Branimir,* glavni ing. SUZOR-a
*Jeremić dr Rista,* liječnikželj. direkcije, Subotica (19. VII. 1919)

* U zaporci dan primitka. – Imena podvučena nalaze se i u mojim službenim zapisima. U svezi s ovom primjedbom M. Ivšića napominjem: Sva imena i prezimena koja su u Ivšićevu tekstu »podvučena« donose se u ovom izdanju tiskana kurzivom. (I.M.)

*Joković dr Roko,* ravnatelj Sanatorija (18. I. 1907)
*Juranović ing. Ivan* (16. V. 1930)
*Juranović dr ing. Vladimir,* sveuč. profesor (16. V. 1930)
*Jurković ing. Mato,* gradski nadsavjetnik
*Jutriša Slavko,* bivši ravn. »Novosti«
*Kandijaš dr Ante,* sudac Stola sedmorice (4. X. 1922)
*Kavčić Josip* (3. III. 1933)
*Kiseljak dr Marijo,* sveuč. profesor (26. IV. 1924)
*Kliska ing. Stanko,* gradski inžinir (7. III. 1930)
*Koch Dragutin* (20. XII. 1920)
*Koch Ferdo,* sveuč. profesor (18. XI. 1920)
*Kostinčer dr Branko,* gimn. prof. (18. V. 1934)
*Koščec mr. ph. Nikola,* predsjednik Jugofarmacije (1. VI. 1928)
*Kovačević dr Ante,* liječnik u Orebiću (1. II. 1922)
*Kraljević dr Milan* (8. V 1931)
*Krizman Hinko,* bivši ministar (11. VI. 1910.)
*Krizman Tomislav,* slikar (7. I. 1910)
*Križaj Josip,* operni pjevač (8. III. 1929)
Kovačić Krešimir, novinar
Lokar dr Janko (10. VI. 1930)
*Lovšin Eugen* (16. X. 1931)
*Magarašević Dimitrije,* gimn. ravnatelj i b. ministar (4. V. 1923)
*Marić dr Luka,* sveuč. prof. (5. X. 1934)
*Marinković dr Pavao,* liječnik (5. III. 1926)
*Martekini dr Miloš,* ravnatelj Hipotekarne banke (8. V. 1931)
*Medaković dr Dane,* gimn. ravnatelj
*Marjan Ante,* trgovac (19. VIII. 1914)
*Milić D. Milan,* rumunjski počasni konzul
*Milić Lujo,* trgovac u Slanom (18. XII. 1907)
Mitrović dr Petar, tajnik Trgovinske komore (6. V. 1932)
*Mladinov dr Mirko,* primarius bolnice, Dubrovnik (1. VI. 1928)
*Mosković dr Armin,* biv. ravn. Jugoštampe (5. III. 1926)
*Novak dr Fran,* odvjetnik u Ljubljani (12. IV. 1919)
*Novak dr Grga,* sveuč. profesor (5. III. 1926)
Obersner Maks (3. III. 1933)
*Pečarević dr Juraj,* odvjetnik
*Perović dr Drago,* sveuč. prof. (7. XII. 1918)
*Pleša Vinko,* šumar, Kostajnica (5. XI. 1921)
*Podaubski Eugen,* sveuč. profesor (4. V. 1923)
*Poduje dr Joso,* odvjetnik (18. V. 1934)
Poljanec Franjo, gimnazijski profesor (21. VI. 1925)
Pulanić Milovan, bivši ravn. Agencije Avala
Pavlović dr Vuk, sveuč. profesor
*Ravnikar dr Vladimir* (12. I. 1919)
Ribić Božidar, b. ravnatelj GEC-a (7. III. 1930)
*Sallopek Mr. ph. Josip,* apotekar (3. III. 1933)
*Stančić Rokotov dr Ivo,* redarstveni liječnik (2. XII. 1927)
*Stanković dr Radenko,* prof medicin. fakulteta i kralj. namj. (25. V. 1910)
*Stefanović Jovan,* sveuč. profesor (12. X. 1928)
Stepanović Josip, biv. komesar zagreb. policije

Stoisavljević Bogdan, gimn. profesor
*Šaj ing. Dragutin* (4. I. 1919)
*Šega ing. Ferdo* (8. X. 1926)
*Šilović dr Srećko,* liječnik (16. X. 1920)
*Šišić dr Ferdo,* sveuč. profesor (28. XII. 1923)
*Škavić dr Josip,* prof. učit. škole (16. VI. 1920)
*Šoštarić-Pisačić dr Karlo,* sveuč. docent (l. VI. 1928)
*Tomašić dr Ljubomir,* b. predsj. senata (26. VI. 1910)
Tosti August (7. XII. 1934)
*Tućan dr Franja,* prof. filozofskog fakulteta
*Vidman dr Milan* (27. II. 1931)
*Visković ing. Ante,* ravnatelj GEC-a (28. IX. 1924)
*Zarnik dr Milutin,* ravnatelj magistrata u Ljubljani (12. VI. 1919)
*Zavrnik dr Fran,* prof. veterinarskog fakulteta (29. IV. 1927)
*Zimmermann Mr. ph. Slavko,* predsjednik apotekarske komore (2. XI. 1916)

Da popis Glojnarića nije potpun, vidi se, što u njemu ne nalazimo imena članova lože »Vrhovac«, koju ja nalazim u službenom popisu od 22. II. 1922. a u kojem su još ovi članovi (s oznakom masonskog stepena):

Ancel Ivan, I.
Birač Dušan, III.
Bubanović dr Fran, sveuč. profesor, III.
Bukšeg Vilim, predsjed. Radničke komore, I.
Gajić Dušan dr liječnik u Sr. Mitrovici, I.
Guinio Rudolf, novinar, II.
Grisogono Privislav dr. ministar, I.
Grubić Dušan, major u m. Beograd, I.
Grund Arnošt, glumac, III.
Kolin dr Lujo, ravnatelj sanatorija, II.
Kratelj Alfred, I.
Leontić dr Ljubo, odvjetnik (Split) I.
Mandić dr Ante, advokat u Opatiji, I.
Payer Alfred, II.
Rubigoni dr Vjekoslav, advokat, III.
Stipčević Niko, I.
Schlegel Toni, ravnatelj »Novosti«, II.
Šobat Dimitrije, sudac II.
Tartaglia dr Ivo, ban i odvjetnik, III.
Tkalčić Juro, virtuoz i profesor, III.
Truba Tabulov Zvon. I.
Vurdelja Ilija, trgovac, III.
Zarnik dr Boris, sveuč. profesor, III.
Zemljak Milan, III.
Županc dr Franc, advokat (Ljubljana), I.

Prema popisu članova za gradnju masonskog »Doma« nalazim u bilješkama još i ove članove lože Maks. Vrhovac:

Prelog dr Milan, sveuč. profesor Skoplje

Ravnikar dr Vladimir, advokat (Ljubljana)
Rismondo Vjekoslav, ravnatelj Jadranske Plovidbe (Split)
Roić dr Vladimir, liječnik (Split)
Tartaglia dr Oskar, pravni referent SUZOR-a
Žižić dr Martin, liječnik (Split)

## II. LOŽA IVAN GROF DRAŠKOVIĆ

O toj sam loži u posjedu većeg dijela arhiva: dopisništva s tuzemstvom i inostranstvom. Dopisivanje je u najvećem dijelu vodio sam Hanaman, koji se iza smrti dra Adolfa Mihalića, banskog savjetnika, može smatrati najjačim masonom.

Loža »Ivan grof Drašković« »osvijetljena« (zapaljena) je 23. I. 1919. Njezino prvo članstvo potječe što od afiliranih članova drugih loža (najviše iz lože »Ljubav Bližnjemu«) a što od novih članova – osnivača. Prema popisu same lože od 27. IX. 1919., koji je potpisan po starješini lože Dušanu Plavšiću, tajniku lože Vladimiru Tkalčiću i nadzornicima Rudolfu Valdecu i Salamonu Bergeru bili su prvi članovi lože slijedeći:

Auš Aleksander, ravnatelj zagrebačke pivovare
Bauer arh. Bruno, graditelj
Berger Salamon, ravnatelj etnografskog muzeja
Boranić Stjepan, ravnatelj Štamparskog zavoda
Csikos-Sessia Bela, akad. slikar
Ing. Hanaman dr Franjo, inžinjer
Ing. Heinzel Dragutin, tehnički savjetnik kod Osiguranja radnika Ing.
Hoffman Hugo, zemaljski obrtni nadzornik
Katičić dr Vladimir, vrhovni zemaljski liječnik
Knežević Godeon, sudbeni viječnik
Krbavac Andrija, ravnatelj Hrv. štamparskog zavoda
Lieberman dr Dragutin, odvjetnik
Marković Edo, ravnatelj zemaljske opskrbe
Mazura dr Lav, odvjetnik
Mihalić dr Adolf, banski savjetnik
Milčinović Andrija, kustos obrtnog muzeja
Plavšić Dušan, ravnatelj Hrv. zemaljske banke
Riesner ing. Valerijan, profesor tehn. fakulteta
Šnidaršić Milan, prokurista Hrv. poljodjelske banke
Švrljuga dr Stanko, ravnatelj Hrv. eskomptne banke
Tomić Veljko, ravnatelj Hrv. ind. banke
Tkalčić Vladimir, prof. i kustos arh. muzeja
Valdec Rudolf, akad. kipar
Vidman Milan, veliki župan

K tima su afilirani i novo primljeni:

Breyer Mirko, knjižar
Tućan dr Fran, prof. filozofskog fakulteta
Marjanović Milan, novinar
Potočnjak dr Franko, odvjetnik
Urbani Milutin, profesor gospodarskog

Štampar dr Andrija, načelnik Ministarstva zdravstva
Szabo Đuro, profesor
Sobol dr Ivan, liječnik
Brkanović Stevan, kot. predstojnik
Hinković dr Hinko, odvjetnik
Bojničić Stjepan, glumac
Grossinger Juraj, industrijalac
Vanka Maksimilijan, slikar
Bombelles grof Josip, veleposjednik
Ubl Zlatko, vicekonzul u Pragu
Binički Aca, glumac
Boić Ivan, gradski tajnik
Ivakić Joza, gimn. profesor
Zec Nikola, operni pjevač

Nakon toga prvog službenog i autentičnog popisa prvih članova postoje službeni popisi iz kasnijih godina sve do g. 1926.

Iz tih popisa navodim samo one, koji nijesu navedeni u prvom službenom popisu, i to: prema popisu od 7. IX. 1922. s nastavkom primljenih članova do 3. X. 1923.:

Fink dr Nikola, docent filozofskog fakulteta
Njegovan dr Vladimir, profesor tehničkog fakulteta
Hrčić Fran, ravnateij Samoborske štedionice
Iveković Ćiril, profesor tehničkog fakulteta
Gavrančić dr Oto, advokat
Kell Branko, trgovac
Stopar Dragutin, tiskar (Sisak)
Leustek dr Vladimir, odvjetnik
Hotko Davorin, kipar i uč. obrtne škole
Filipac Ivan, činovnik amer. konzulata
Sitzer Ladislav, inžinir
Blažinić Ivan, ekonom (Pušća)
Frolich dr Pavao, advokat (Karlovac)
Ostović Pavle, priv. činovnik
Tot Ivan, činovnik okr. blagajne (Karlovac)
Sedlaček Hugo, gimn. ravnatelj (Karlovac)
Galijan Dragutin, profesor (Karlovac)
Tuškan dr Ivan, liječnik (Karlovac)
Šoštarić Milan, profesor (Karlovac)
Crnčić Franjo, profesor (Karlovac)
Domac dr Branimir, advokat
Vragović dr Aleksa, sudac
Bauer Albin, ravnatelj za Osig. radnika
Tomičić dr Juraj, ravnatelj Slavenske banke
Rukavina dr Vladimir, vladin tajnik
Iveković dr Bogdan, odvjetnik
Šmit dr Aleksander, odvjetnik
Medaković ing. Mirko, šumar
Vidmar dr Vladimir, odvjetnik
Švrljuga dr Ljudevit, ravnatelj bolnice (Karlovac)

Hruš Dragan, ravnatelj Banke (Karlovac)
Longhino dr Alberto, primarius bolnice (Duga Resa)
Hanžeković Marijan, predstojnik redarstva (Karlovac)
Pischmacht Ferdo, činovnik Jugosl. poslanstva (Wien)
Antoš dr Josip, odvjetnik (Virovitica)
Mogan dr Julije, odvjetnik
Geitz Franjo, posjednik (Pitomača)
Koščević dr Janko, odvjetnik
Iveković ing. Branimir, činovnik SUZOR-a
Šenoa dr Branko, akad. slikar i profesor
Mažuranić Josip (Šušak)

Prema popisu od 31. XII. 1925: (navode se oni, koji nijesu u pređašnjim popisima):

Belin dr Ivo, tajnik Burze
Breyer dr Marko, advokat
Goga dr Karlo, advokat
Kostrenčić dr Marko, sveuč. profesor
Ličar Ćiril, glazbenik (Beograd)
Maravić Zvonimir, sudac stola sedmorice
Podaubsky Eugen, profesor Veterinarskog fakulteta
Vidman Milan
Zrelec Petar, banski savjetnik

Prema popisu od prosinca 1933: (navode se oni, koji nijesu u pređašnjim popisima):

Brajković ing. Vladimir, tehnički ravnatelj
Čmelik Vilim, načelnik Ministarstva šuma
Filipović ing. Božidar, prokurist Munje
Gregović Milivoj, konzul u penziji
Horvat dr Viktor, liječnik
Kaman Milan, gimn. ravnatelj (Nova Gradiška)
Katičić dr Natko, odvjetnik
Petrović Franjo, priv. činovnik
Prikril ing. Božidar, inž. GEC-a
Stančić Svetislav, profesor Muzičke akademije
Szavits-Nossan ing. docent Tehničkog fakulteta
Štajduhar dr Josip, liječnik
Vranić dr Miroslav, odvjetnik
Vranić dr Vladimir, docent Tehničkog fakulteta
Orlić Petar, profesor i slikar
Žepić ing. Vladimir, ing. GEC-a

Prema naknadnim zapisima članovi su još lože Drašković:

Andričević Dragimir, činovnik Prve Hrvatske Štedionice
Frank dr Stanko, profesor Pravnog fakulteta
Frank dr Pavao, primarius bolnice m. sestara
Boić dr Viktor, liječnik
Bošnjak dr Aleksandar

Ziestler dr Rudolf, odvjetnik

Pokraj toga utvrđenog članstva u loži »Drašković« sigurno je, da je u posljednjih deset godina bilo primljeno i više drugih članova, čija su nam imena ostala nepoznata zbog hotimice zametanih dokazala o članstvu. Bilo bi naročito važno znati i o kandidatima, koji su odbačeni. Nalazim tako na papirićima tri kandidata:

Dr Bocak (bivši advokat)
Dr Valter Radivoj, odvjetnik
Dr Butorac Josip, profesor Ekonomsko-komercijalne visoke škole, tajnik Obrtničke komore i sada povjerenik Vjeresijskog zavoda (bivše Državne Hipotekarne Banke)

Dok su prva dvojica odbačena, to ne znam, što je s Butorcem.

Loža »Drašković« imala je poteškoća i sa svojim hramom. Prvih godina sve su tri lože radile skupno u masonskom hramu u Mošinskoga ulici 22. Taj je bio izgrađen još prije svjetskog rata po nacrtu masona arh. Ignaca Fischera, a oslikan po slikaru masonu Csikos-Sessiji. Zajedničku upravu i brigu za troškove oko uzdržavanja vodio je posebni međuložinski odbor.

Međutim najednom vidimo ložu »Drašković« u Ilici 55. Nakon toga posredovanjem masona odvjetnika Dra Nikole Frangeša, dobiva loža prostorije u Frankopanskoj ulici br. 2. gdje g. 1933. »upaljuje hramsku vatru«. U te prostorije pridolazi kasnije i loža »Pravednost«. Stari masonski dom u Mošinskijevoj ulici zadržala je samo loža »Vrhovac«. Čini se šta više, da su taj dom za sebe prisvojili »divlji« masoni, organizirani pod raznim imenima. Utjecajni »divlji« mason bio je dr. Branko Pliverić, jer on drži upravu masonskog doma, a i posreduje u svim poslovima s legalnom braćom. Osoba dra Branka Pliverića dolazi često u masonskim zapisima.

## C. LOŽA PRAVEDNOST

U godini 1922. odvojilo se nekoliko ponajjačih starijih članova iz lože »Drašković«, a među njima i sam dr Adolf Mihalić, koji se smatrao masonskim pionirom. Isti su osnovali novu ložu »Pravednost«, koja je ostala kroz prve godine svoga rada pod istim krovom u hramu Mošinskijevu 22 s ostale dvije lože »Vrhovac« i »Drašković«.

Nijesam mogao iz spisa lože »Drašković« saznati prave razloge toj secesiji ponajjačih masona kao Mihalića, Švrljuge i drugih. Ali treba istaći, da je i ta nova loža ostala u najužoj suradnji s ostale dvije lože. Ta secesija sliči, štaviše, roju pčela, koji se odvaja iz svoje košnice, jer im je život u zajednici nemoguć.

Prema službenom popisu od 7. II. 1922. osnivači su te nove lože:

Auš Aleksander, ravnatelj zagrebačke pivovare
Benešić Julije, dramaturg
Boranić Stjepan, tiskar
Dominković Vjekoslav
Farkaš Robert dr. odvjetnik
Herceg dr Ivo
Hinković dr Hinko, odvjetnik
Hoffman Hugo
Katičić dr Vladimir, načelnik ministarstva zdravstva
Liebermann dr Dragutin, odvjetnik

Mazura dr Lav, odvjetnik
Mihalić dr Adolfo, banski savjetnik
Potočnjak dr Franko, odvjetnik
Misler Mato, tipograf
Rosenfeld Adolf
Švrljuga dr Stanko, bankovni ravnatelj, kasnije ministar financija
Vidman Milan
Drapozinski dr Vladoje
Fuchs dr Josip, liječnik
Scholler Vatroslav dr. liječnik
Nijemčić dr Bogdan, odvjetnik
Romanić Branko Aleks.
Zec Radovan, inspektor Ministarstva trgovine
Wurth Minko, banovinski činovnik
Stražnicki dr Milorad, sveuč. profesor i ministar
Sladoljev ing. Miho, graditelj
Zaviška Antun, banski savjetnik

Kako nemam o loži »Pravednost« nikakva arhiva, ne mogu utvrditi dalje sigurno članstvo a ni njezin rad. Tek po bilješkama osoba na sjednicama i vijećima utvrđuju se imena nekih kao članovi lože »Pravednost«.

Novinar Glojnarić donosi u svojoj knjizi popis članova iste lože. Za neke članove sam utvrdio sigurnost, dok za druge ne. Kako je 90 postotna točnost u popisu loža »Vrhovac« i »Drašković« držim, da je i ovdje Glojnarić došao do podataka, do kojih ja još nijesam došao, a koji se nalaze sigurno na redarstvu. Bilo bi stoga potrebno, da se i sva zaplijenjena građa stavi na jedno povjerljivo mjesto, kako bi se mogla sačiniti istinita povijest masonstva.

Prema knjizi Glojnarićevoj navodim popis osoba lože »Pravednost«. Kod podvučenih imena utvrđeno je masonstvo prema zapisima kod mene:

Članovi Lože »Pravednost« (Udružene Lože: »Perun«, »Neptun« i »Bošković«):

*Alaupović ing. Radovan,* ravn. »Acetik« d.d.
Aleksander dr Branko, industrijalac
Antunović Antun, pred. sudb. stola
*Aranicki dr Ognjeslav,* načelnik odjeljenja Banske vlasti
Arko dr Branko, odvjetnik
*Berger Mišo,* veletrgovac
Breberina Stevo, vrhovai držav. tužitelj
*Breyer Mirko,* ravnatelj knjižare »Obnova«
Breyer Pavao, knjižar
Budisavljević dr Srgjan, ministar (S.D.S.)
Ćelap Gjorgje, knjižar
Cuvaj dr Adolf, gener. tajnik Trg. komore
Čimić dr Ernest, predsj. kasacionog suda
*Čop dr Drago,* liječnik SUZOR-a
Čurčin Milan, urednik »Nove Europe«
*Dejanović dr Mile,* liječnik
Defrancesci dr Vjekoslav, odvjetnik
*Deutsch Hugo,* veleindustrijalac
Dežman dr Milivoj, pok. ravn. »Tipografije«
Donner dr Mazimir, odvjetnik

*Dragišić dr Branko,* liječnik i sveuč. profesor
*Dražić dr Ante,* ravn. Wagons Litssa
*Durst dr Franjo,* liječnik, prof. sveučilišta
Eisenstadter dr David, liječnik
*Fertilio Mario,* zubotehničar
*Frank dr Stanko,* sveuč. profesor
Frank dr Saša, odvjetnik
*Farkaš dr Robert,* odvjetnik
*Fuks dr Ivo,* liječnik
*Fuks dr Josip,* liječnik zubar
Giaconi dr Josip, odvjetnik
Gjermanović Dušan, sudac sudb. stola
Gjupanović dr Franjo, državni tužilac
Gortan Milan, prof.
Grünwald dr Božidar, drž. tužilac
Hadžić Ljubomir, b. ravnatelj Trg. akademije
*Hajdić dr Miloš,* odvjetnik
*Horvat ing Juraj,* sveuč. profesor
*Ivančić Stanko,* činovnik Okruž. ureda
Jančiković dr Tomo, odvjetnik
*Janjatović Dušan,* inspektor pošte
*Katičić dr Vladimir,* načelnik ministarstva u m.
Kljaković Josa, slikar
*Kritovac dr Mihajlo,* odvjetnik
Kugli Ivan, knjižar
*Kvinc Eugen,* bivši šef Iselj. komesarijata
*Leontić dr Ljubo,* odvjetnik (SDS Split)
Licht dr Aleksandar, odvjetnik
Lončar dr Ivo, gradski inžinir
Lunaček dr Waldemar, tajnik Trg. komore
Meštrović Ivan, kipar
*Mihaldžić Stanoje,* biv. podban Sav. banovine član lože »Stratimirovića«
Mikašinović Vasa, sudac stola sedmorice
*Misler Mato,* tipograf
*Moguš Vladimir,* bankovni ravnatelj
Mošinski Ivo, banski načelnik u m.
Muha dr Miroslav, vijećnik Apelacionog suda
*Mudrinić dr Ante,* b. ravn. »SUZOR-a«
Novak Julije, profesor u m.
*Očić Vladimir,* činovnik Banske vlasti
Omčikus Gajo, konzul u penziji
*Ostović Pavle,* trgovac, b. tajnik jug. odbora u Londonu
Peksider Srića Vladimir, trgovac
Perović dr Ivo, bivši ban Savske banovine
*Perković Tuna,* industrijalac
Petrović dr Mihajlo
Piantanida ing. Vladimir, grad. inžinir
*Plavšić Dušan,* b. ravn. bivše Balkanske banke
Pliverić dr Vladimir, liječnik
Popović dr Lazar, liječnik, sveuč. profesor

Popović dr Dušan, odvjetnik
Praunsperger Janko, mr. ph.
*Rajić Jovan,* dr. činovnik Standart Oil
*Ružić dr Marko,* državni tužilac
Ribar Dušan, bivši banski činovnik
Rubeni dr Miroslav, odvjetnik
Ružić dr Dinko, zamjenik vrhovnog drž. tužioštva
*Savić-Nosan Stjepan,* prof. Tehn. fakulteta
*Sladoljev ing. Miho,* graditelj
*Stančić-Rokotov dr Ivo,* redarstveni liječnik
Stanojević Pero, blagajnik Prve hrvatske štedionice
*Stojanović Sava,* bivši podban
Stojanović dr Gojko, banovinski inspektor
*Stražnicki dr Milorad,* poslanik u inozemstvu
*Stuhlhofer dr Saša,* odvj. kancel. dra Mažuranića
Šporčić Ivo, suradnik »Novosti«
*Šrepel Mr. ph. Dragutin*
Tajčević Marko, profesor glazbe
Tedesci Stjepan, savjetnik financ. ravnateljstva
*Tomičić dr Juraj,* ravnatelj tt. J. Gang
Turkalj Vjekoslav, upravitelj »Jutarnjeg lista«
Varićak dr Vladimir, odvjetnik
*Varićak dr Bogdan,* profesor filozofskog fakulteta
Vidaković dr Stjepan, liječnik, asistent rodilišta
*Vivoda Jakov,* činovnik Ministarstva trgovine i industrije
Vojnović Toša, u min. unutr. poslova
*Vragović dr Aleksa,* predsj. apelac. suda
Višnjar dr Franjo, liječnik
*Vujičić Stevan,* privatni činovnik
*Wurth Minko,* činovnik Banske vlasti
Ulrich Antun, arhitekt
Zanella dr Srećko, liječnik i sveuč. docent
*Zaviška Antun,* banski savjetnik
Zoričić dr Milovan, poslanik u inozemstvu
Zuglia Srećko, sveuč. profesor
Žalac Edo, sudac Apel. Suda

Iako nijesam mogao steći sigurnost o masonstvu svih navedenih nego samo onih, koji su podvučeni, to u svojim zapisima nalazim imena još nekih masona, čijih imena ne navodi Glojnarić. Tako sam utvrdio, da su masoni lože »Pravednost«:

Brovet Krešimir, trgovac
Frank Viktor, veleindustrijalac
Horvat ing. Đuro, sveuč. profesor
Ivančević dr Ivo, sveuč. profesor
Kalda Lav, arhitekt
Polić Mirko, ravnatelj opere Ljubljana
Spevec Aleksander, sudac
Stepnička dr Viktor, liječnik-zubar
Sunko Dioniz, arhitekt (umro)

Ulmanski dr Milan, ravnatej Belišća
Vasić Veljko, knjižar
Vriznik Vjekoslav, ravnatelj »Slavonija«, Brod n/S
Vučković dr Josip, odvjetnik
Galijan Franjo, tajnik grad. poglavarstva
Breyer Albert, trgovac
Horvat Radoslav, knjižar
Ladanji Adalbert, zamjenik šefa stanice »Sava«

U Glojnarićevu popisu navode se još imena članova lože »Perun«:

Cvetić Josip
*Forenbacher dr Gustav,* liječnik
Ivanković Gjorgje, sudac
*Musulin Stjepan,* bivši ravn. I. klas. real. gimnazije
*Pajer Alfred* ing.
Stefan Adolf
*Vurdelja Ilija,* trgovac
*Serdar Pavle,* b. ravn. I. real. Gimnazije

Prema mojim zapisima nalazim članove lože »Perun« osim gore navedenih i podvučenih:

Pečarević dr Juraj, odvjetnik
Jurković Mato, gradski inžinir
Milić Milan, počasni rumunjski konzul

## LOŽA »LIBERTAS«

Loža »Libertas« okupljala je oko sebe sitne »divlje« lože i disidente iz svih loža, koji su razvijali svoj rad pod imenima loža »Ljubav Bližnjemu«, loža »Amicitia«, loža »Prometej«. Divlje lože nijesu priznavale Veliku Ložu »Jugoslavija« u Beogradu, a koja je spadala pod opservaciju Grand Orienta u Parisu kao svoju maticu, nego su tražile izravnu vezu s Velikim Ložama u Engleskoj, s ložama tzv. engleskog rituala.

Razlozi stvaranju tih »divljih« loža mogu se ipak svesti na tri glavna uzroka:

l. Odvajanje pojedinih masona iz njihovih loža zbog ličnih nesuglasica. Tima disidentima priključivali su se i oni »nabačeni« kandidati, koje priznate lože iz svojih razloga nijesu htjele u sebe primati kao braću masone.

2. Drugi je razlog divljim ložama bio čisto političke naravi. Taj se i nehotice razvio u podsvijesti masona nakon umorstva Radićeva g. 1925., a naročito nakon uvođenja diktature od 6. siječnja 1929. Bilo je naime pojedinaca i među masonima, koji su tražili osnivanje Velike lože u Zagrebu, koja bi okupljala sve ostale hrvatske lože. Međutim, iako »divlji« mason nije bio ni nazivan službeno »masonskim bratom«, nego profanim naslovom, ćutjeli su se ipak svi masoni jednom braćom. Sve je povezivao bratski lanac ljubavi. Po onoj narodnoj riječi: »Vrana vrani očiju ne vadi«, nije tako bilo ni u ovom slučaju neprijateljstva između »divlje« braće i priznale. Sva se braća i u profanom životu među sobom pomažu, a drže svoje osobno unutarnje političko gledanje kao neku prolaznu finesu, koja iščezava pred velikim masonskim idealima, koji ih sve vežu u jedan lanac. Među masonima divljim i priznatim postoji stoga težnja, da se i formalno ujedine. U pregovorima kao predstavnik »divljih masona« vodi riječ dr Branko Pliverić.

3. Treći nemanji razlog stvaranju disidenata jest masonski hram u Mošinskijevoj ulici br. 22. Na zemljištu pok. brata masona Bulvana u Mošinskijevoj ulici bio je izgrađen prije svjetskog rata masonski dom i hram po nacrtu ing. Ignaca Fischera. Isti je bio gruntovno upisan na društvo »Ljubav Bližnjemu« (br. 1366, kat. č. br. 2519 1/c, 2518/5, 21516 1/c, 2515/5).
Poslije svjetskog rata nastaje pomutnja među zagrebačkim masonima. U prvi mah se mislilo osnovati Veliku Ložu »Ljubav Bližnjemu«, kojoj bi se i nadalje priključile sve hrvatske lože, pa tako i riješilo pitanje nekretnina.

Međutim političkim bijegom masona u Beograd braća masoni su odmah prihvatili, da likvidiraju svoju Veliku Ložu »Ljubav Bližnjemu« i stvore Veliku Ložu »Jugoslavija« u Beogradu. Taj je čin bio presudan, jer se stvarno putom te Velike Lože u Beogradu provodio sav politički centralizam pod svima oblicima SHS i Jugoslavijom.

Za jugoslavensku i centralističku orijentaciju zagrebačkih masona ima najveću zaslugu mason i ravnatelj Sanatorija dr Roko Joković (»Vrhovac«). Pod njegovom presijom učinjen je međutim i drugi centralistički čin, koji na sreću nije nikad pravno proveden. Savezno Vijeće kao likvidacioni odbor Velike Lože »Ljubav Bližnjemu« stvorilo je 5. IX. 1919. zaključak i o prenosu imovine na Veliku Ložu u Beogradu. To isto zaključio je i međuložinski odbor (MO) od 15. X. 1920.

S tim zaključkom, čini se, da nije bio složan posljednji Veliki Meštar Velike Lože »Ljubav Bližnjemu« br. dr. Adolfo Mihalić. Njegovo je mišljenje bilo: Ložinsku imovinu u Zagrebu (pokretnu i nepokretnu) uživaju pojedine lože. Istina, prijašnji pravni subjekt i vlasnik stvarno više ne postoji, ali on nije ni prestao na pravilan način. Drži zato, da je počinjena pogreška, kad se napustila Velika Loža »Ljubav Bližnjemu«, a da nije ustanovljeno, što se ima dogoditi s nekretninama i ostalom imovinom te lože, već se rješenje toga pitanja prepustilo likvidacionom odboru. Treba dakle iskonstruirati subjekt kao nosioca imovine. Taj će subjekt biti u stanju, da svim zakonskim formalnostima udovolji, ali tako da imovina ostane u rukama zagrebačkih masona. To treba provesti tim prije, što je Velika Loža u Beogradu i onako opterećena poslom, a osim toga vlada u istoj za to pitanje »deziriteresiranje«.

Na osnovu stajališta Mihalićeva bilo je zaključeno, da odbor sastavljen od po dva delegata iz svih triju zagrebačkih loža ima to pitanje proučiti i urediti.

Međutim to pitanje sve do g. 1925. nije bilo riješeno, iako su neki masoni centralisti bbr. Joković i Tomašić iz lože »Vrhovac« neprestano tražili, da se bezuvjetno sva ložinska imovina u Zagrebu prenose gruntovno na Veliku Ložu u Beogradu, a zagrebački masoni da imaju pravo uživanja iste.

Drugi masoni, među njima Hanaman i Mihalić ostali su na stajalištu, da gruntovno ostane imovina i dalje na Društvu Ljubav Bližnjemu, a imovinu da uživaju samo tri lože, koje su proizašle iz lože Ljubav Bližnjemu: »Vrhovac«, »Drašković« i »Pravednost«. Nove lože nemaju na to prava.

Mason Demetrović predlagao je, da se stvori novo profano karitativno društvo »Ljubav Bližnjemu«, koje bi pred zakonom bilo vlasnik kuće. Bilo je međutim masona, koji su zauzimali stajalište, da se stvori Velika Loža »Ljubav Bližnjemu«, koja bi i formalno i materijalno bila nasljednica i vlasnica nekretnina nekadašnjeg »Društva ljubavi bližnjemu«.
Mora se priznati, da je ova misao bila sve jača, te je konačno došlo i do toga, da su se lože »Drašković« i »Pravednost« iselile iz masonskog doma i »osvijetlile« svoj novi dom u Frankopanskoj ulici u godini 1932.

U matičnom domu ostala je loža »Maksimilijan Vrhovac«, a upravu je doma, koliko sam mogao dosad iz spisa shvatiti, preuzela nova loža »Libertas«, kao legalna nasljednica nekadašnje lože »Ljubav Bližnjemu«.

Glojnarić je u svojoj knjizi dao popis i tih divljih loža pod egidom lože »Libertas«. Ja popisa nemam, nego imam neke bilješke i zapise, iz kojih bih mogao utvrditi sigurno masonstvo iz Glojnarićeva popisa, koji navodim i podvlačim imena utvrđenih masona:

Članstvo lože »Libertas«

(Ovoj su loži pripadale tri lože: »Ljubav Bližnjemu«, »Amicitia« i »Prometej«, koje su likvidirane 20. XI. 1938).

Acinger Petar, vlasnik štamparije »Albrecht«
Ancel ing. Gjuro, gradski inžinir
*Ausch Aleksandar,* ravnatelj pivovare
Badalić Viktor, bankovni činovnik
Banović dr Strahinja, pravni referent Srpske banke
Baglama Mirko, kasacioni sudac
*Batušić dr Slavko,* tajnik Hrv. narodnog kazališta
*Benešić Julije,* prof. učiteljske škole
Berkeš dr Pavle, ravn. Hrvatske banke
Bjelinski Egon (Weiss), ravn. »Vevče« d.d.
*Bošnjak Kamilo,* bankovni ravnatelj u m.
Brandaffi dr Emil, odvjetnik
*Bubanović dr Fran,* sveuč. profesor
Cernjak ing. Stjepan, Deželićeva 59
Čavić Miljenko, veletrgovac
*Deutsch dr Edo,* liječnik
Dimović dr Gjuro, liječnik, zubar
Dujić dr Pavao, arhitekt
Durny Ivan, poštanski činovnik u m. sada trgovac
Ehrlich Hugo, prof. tehničkog fakulteta
*Freundenreich ing. Aleksandar,* intendant Hrv. narodnog kazališta
Freund Pavao, industrijalac
*Fischer dr Jaques,* liječnik, Jelačićev trg 20
*Gmaz Milan*, trgovac, Ilica 32
*Goga dr Karlo,* odvjetnik, bivši ravn. Slavenske banke
*Frangeš dr Nikola,* odvjetnik
Domac dr Julije (umro)
Gorjan R. inžinir (umro)
Helbeit Dušan, sudac kotarskog suda
Herceg dr Ivo, liječnik
Herceg Matija, ravnatelj biv. Balkanske banke
*Hirz dr Slavko,* sudac Sudbenog stola
*Horvat Josip,* novinar
*Horvat Radoslav* (knjižara Vasić)
*Horvat ing. Viktor,* restaurater zagreb. pivnice
*Hotko Davorin,* kipar
*Hribar arh. Stjepan,* gradski inžinir
Hržić Drago, operni pjevač
Juriša dr Ivan, javni bilježnik
*Knežević Godeon,* sudac, agrarni inspektor
*Kell Benko,* trgovac (umro)
Kostrenčić dr Nikola, ravnatelj Jugosl. banke
*Koščević dr Janko,* odvjetnik
*Ladanji dr Eugen,* ravnatelj

*Liebermann dr Dragutin,* odvjetnik
*Lepee Stjepan,* učitelj u m.
Ljutić ing. Boldo, činovnik Drž. Hipotekarne Banke
Mahulja dr Srećko, odvjetnik
Marić dr Artur (Mayer), ravnatelj Shella
Marić dr Milan, ravnatelj Shella
Mayer dr Milan, sudac Okružnog suda
Mazura dr Lav, odvjetnik (umro)
*Mujadžić Omer,* akademski slikar
*Mikolaš Felix,* trgovac
*Mraković Kosta,* bankovni činovnik
*Njemčić dr Bogdan,* odvjetnik
Novak Dragan, ravnatelj Hipotekarne banke
*Orlić Pero,* profesor
Pereš Dragutin, ravn. »Kaštel« d.d.
Perok dr Ivan, savjetnik Banske vlasti
*Pliverić dr Branko,* ravnatelj I. Hrv. štedionice
Polić dr Ladislav, odvjetnik
Polić dr Marijan, odvjetnik
Raverta Franjo, poštanski činovnik
Raverta Ivan, načelnik ministarstva u m. (umro)
Richtmann ing. Ivo (strijeljan)
Robić dr Robert, ravn. tvorn. papira (prije Rosenberg)
Romanić Branko, major u m. (umro)
Salaj dr Zvonimir, liječnik
Schlossberg Herman, ravnatelj Hrvatske banke
*Scholler dr Vatroslav,* liječnik
Schwarz dr Milan, liječnik
Schwarzwald dr Milan, liječnik
*Szabo Gjuro,* prof. kustos gradskog muzeja
*Stranić Ernest,* trgovac
Štern Oto, trgovac (umro)
*Šauf Vojko,* priv. činovnik, tajnik »Jugoštampe«
Šplajt dr Ljudevit, profesor
*Tomić Veljko,* posjednik
Tomljenović dr Janko, liječnik
Tubić Stevo, ravn. Srpske banke
*Ulmanski dr Stevo,* činovnik Jurjevska 33
Uzorinac Mladen, banski načelnik
*Vidman Milan,* veliki župan u m.
Winkler Drago, ravn. banke
*Zarnik dr Boris,* sveuč. profesor
Zorović dr Dragutin, sudac

Glojnarić napominje, da su među članovima lože »Libertas« bili još Dominković i Merkić, ali se njihovi potanki podatci nisu mogli ustanoviti.
Ja sam međutim utvrdio masonstvo Dominkovića.
Osim masona u Glojnarićevu popisu nalazim još i ova slijedeća imena masona, koja će biti većinom članovi »divljih« loža:

Debeljak Stjepan, ravnatelj obrtne škole
Dolovčak Juro
Fischer dr Jakob, liječnik
Fucha dr Josip, liječnik-zubar
Koščević Petar
Smodek, dirigent
Dr. Wiesner-Livadić, književnik
Jurkas

Ima u dopisima imena, za koje ne mogu još utvrditi, da li su profanih osoba ili braće:
Dr. Paleček, asistent kirurške klinike
Šenoa dr Slaviša
Zagorac

Dolaze opet druga imena masona, za koja ne znam, kojoj loži pripadaju:
br. dr Janko Komljenović, liječnik kirurg
br. dr Daneš (»Drašković«)?
br. ing. Dorner Đuro (preselio u Beograd)
br. Novaković Vladislav, profesor kod banovine
br. Mirenić Stjepan, činovnik željezničkog ravnateljstva
br. Vidman dr Vladimir (»Perun«)?
br. Mladenović Kosta (»Drašković«)?
br. Jamnicky dr ing. Fedor, direktor i docent Tehn. fakulteta
br. Ing. Bujanović, šef ureda za prehranu
br. Šuperina ing. Božo
br. dr Fikret

## RADIONICA 4°

Zagrebačke lože osnovane su po načelima tzv. Ivanovskih loža, koje imaju tri stepena sa starješinom na čelu. Međutim po škotskom obredniku mogu braća masoni pripadati i posebnom časničkom zboru, sastavljenom od masona viših stepeni. Na te više stepene od 4° – 33° mogu pojedini masoni na osnovu njihova zaslužnog ložinskog rada biti izabrani po Vrhovnom Savjetu. Masoni promaknuti u više stepene polažu po zasebnom obredniku prisegu u ruke Velikog Majstora. Svi promaknuti masoni u više stepene mogu činiti i posebnu radionicu.

Kako je od zagrebačkih loža bio već lijepi broj promaknut u više stepene, to je 15 masona visokih stepeni od redova 4, 18, 30 i 33° osnovalo Radionicu 4° u Zagrebu s privremenom upravom: predsjednik dr. Vladimir Katičić, tajnik dr Aleksandar Šmit i I. nadzornik dr Franjo Hanaman. Dopisom na Vrhovni savjet Škotskog Reda od 4. III. 1938. zatražili su, da se ta Radionica 4° potvrdi, kako bi se u nju moglo što prije unijeti svjetlo.

Nije mi poznato, da li je Vrhovni savjet odobrio tu Radionicu ili ne i da li je ta Radionica osvijetljena. No značajno je, da su se neki masoni zagrebačkih loža bunili, da se imenovanjem braće u visoke stepene unutar Ivanovske lože stvaraju dvije vrste masona i da se unutar lože stvara nova loža. Naročito se protiv te »lože u loži« bunio mason dr Marko Kostrenčić. On je vidio u tim izabranim masonima »kliku«, pa je zato i zatražio svoje »pokriće«.

LOŽA »BUDNOST« U OSIJEKU

Loža »Budnost« u Osijeku spada svojim podrijetlom među najstarije lože. Osnovana je g. 1912. Zvala se nekoć »Vigilantia«. Loža je u prisuću zagrebačkih masona Hanamana i Tućana proslavila 3. XII. 1932. 20–godišnjicu osvijetljenja svoga hrama.

Za rad te lože pruža Osijek po sebi plodno tlo: nacionalno izmiješano pučanstvo, privreda pretežno u anacionalnim i židovskim rukama, provincijalno štreberstvo pojedinaca, da se bilo kako izdignu nad prosjek običnih ljudi.

Donosim imena masona, kako ih je objavio bratu Hanamanu tajnik Ivan Fischer, na dan 20. XII. 1934.

Arh. Akamanović Vladoje
Ditz dr Erich
Fischer Ivan
Fischer dr Pavao
Fischer dr Vladimir
Kajzer dr Julije
Kajser dr Makso
Klein dr Mosin
Kajser dr Pavao (umro)
Koch Dragutin (preselio u Zagreb)
Kolar Hugo
Malin Vlado
Müller dr Dragan
Milić dr Srećko
Mirski Lav
Muačević dr Branko
Noll Josip
Pilper ing. Vjekoslav
Pollak Alfred
Wilhelm Robert
Zaille Stjepan
Tomljenović dr Grga

Loža je kasnije morala proširiti svoje članstvo, jer joj je na njezin zahtjev poslano dne 15. IV. 1937: 50 majstorskih diploma i 50 masonskih legitimacija.
Nalazim osim toga imena članova te lože:

Jenny
Pinterović dr Milan, odvjetnik
Rašeta Branko, šef redarstva
Zoričić Ivo, agrarni inspektor, sada u Zagrebu

Kako o radu nemam nikakvih podataka, nego koliko saznajem iz dopisivanja sa zagrebačkom ložom »Drašković«, bilo bi dobro, da se zaplijenjeni Arhiv lože po redarstvu u godini 1940. pošalje u Zagreb i stavi Ministarstvu Domobranstva na upotrebu.

## LOŽA »IVANJSKI KRIJES« U KARLOVCU

Masoni iz Karlovca pripadali su u prvom početku zagrebačkoj loži »Drašković«. Kasnije su se organizirali kao vjenčić »Ivanjski Krijes«, dok im nije loža osvijetljena u prisuću zagrebačke braće.

Nažalost nijesam mogao doći ni do kakvih točnih podataka o članstvu lože. Tek prema dopisivanju saznajem za ova imena:

Zemljak Milan, ravnatelj »Trepče Ciglane« (umro g. 1936)
Tuškan dr Ivan, liječnik i starješina u g. 1938.
Miljušević Dušan
Miljušević Ljubomir
Longhino dr Zdenko, ravnatelj bolnice u Dugoj Resi
Vodehnal dr Josip, ravnatelj bolnice u Ogulinu
Švrljuga dr Ljudevit
Sedlačak Hugo, gimn. ravnatelj
Šoštarić Milan, profesor i tajnik u g. 1938.
Hanžeković Marijan, veliki župan u m.
Frolich dr Pavao
Fischer ing. Makso, šumar

Loža je morala imati jače članstvo, jer je dopisom od l. I. 1938. poslano istoj iz Zagreba 50 majstorskih diploma i 50 masonskih legitimacija.

Kako nemam za tu ložu podataka o njezinu radu, bilo bi dobro da se ložinski arhiv, zaplijenjen po redarstvu u g. 1940. stavi na raspoložbu Ministarstvu Domobranstva.

## LOŽA »PRAVDA« U SPLITU

Loža »Pravda« u Splitu zapaljena je godine 1929. Do toga su neka braća masoni izravno pripadali zagreb. ložama.

Do točnog popisa članova te lože nijesam mogao doći, nego navodim neka imena masona, do kojih sam došao iz dopisivanja (većinom intervencija) s ložom »Drašković«:

Rismondo Vjekoslav, zastupnik Jadranske plovidbe, prvi starješina
Buljan dr Ivan, prvi tajnik
Krstinić Jakov, rizničar
Abramić dr Mihovil, kustos arh. muzeja
Tartaglia dr Ivo, odvjetnik i b. ban
Vrdoljak Ivo, trgovac
Pazinović Umberto, ravnatelj bračko-amerikanske banke
Leontić dr Ljubo, odvjetnik
Žižić dr Martin, liječnik
Reić dr Vladimir, liječnik
Uvodić Anđeo, slikar
Nižetić dr Branko, liječnik i tajnik u. g. 1934.
Juranović ing. Ivan
Bonači dr Ivan
Stipčević Ivo
Matošić ing. Dane

Kako loža »Pravda« u Splitu broji oko 25 članova majstora, gore navedena imena ne popunjavaju cjelokupno članstvo.

Rad lože nije mi poznat, jer bi trebalo zaplijenjeni arhiv pregledati. No da taj ne će biti bogat, vidi se već iz dopisa s ložama u Zagrebu. Prilike u loži nijesu bile sređene. Ljude je u ložu složio jedino bilo politički bilo materijalni interes. U dopisima s tom ložom ne vidi se nikakav rad, nego samo intervencije u kojekakvim stvarima.

Na godišnjoj skupštini Velike lože »Jugoslavija« u Beogradu od 16. IV 1939. izvješćuje veliki tajnik, da loža Pravda u Splitu već 2 i po godine ne radi po propisima. Svi napori, da se stanje popravi, nijesu uspjeli. Loža se u godini 1938. morala i iseliti iz svojih prostorija. Starješina lože Rismondo predložio je, da se loža briše ili da se putem uže braće obnovi.

Na Saveznom Vijeću od 16. VII. 1939. ponovno dolazi loža na dnevni red. Izvjestitelj je o toj loži mason dr Viktor Novak, koji govori o njezinu neradu i dugu od 32.000 dinara. Predlaže zato, da se loža na idućoj glavnoj skupštini suspendira.

Do te suspenzije nije došlo, jer je rad i onako bio redarstveno uskoro na to obustavljen u svima ložama.

## LOŽA »SLOBODA« U DUBROVNIKU

O radu te lože imam vrlo malo podataka. Dopisivanje je vrlo mršavo. A čini se, da i nije imala velik broj članova, jer je dopisom od 18. XII. 1936. otposlano iz Zagreba samo 20 majstorskih diploma i 30 masonskih legitimacija.

Ložu je uglavnom vodio famozni profesor učiteljske škole *Novak Bukvić,* neprijatelj svake hrvatske stvari u Dubrovniku.

Nalazim jedino još ova masonska imena:

*Tomašević Igno* iz Herceg-Novog
*Sokolović*
*Šiljkut Nikola*

Bilo bi dobro, da se zaplijenjeni arhiv dobije i od ove lože, da se mogu ustanoviti sve osobe. Ova je loža bila opće omražena po svojim članovima, jer su u njoj bili najgori službenici tuđim vlastima.

## VJENČIĆI U SUŠAKU I KOTORU

Kako na Sušaku i Kotoru nije bilo dosta članova, da bi se mogle ondje zapaliti lože, to su postojali samo masonski »vjenčići«.

»Vjenčić« se na Sušaku dugo rađao, jer se nijesu mogli složiti na imenu. Bilo je najprije predloženo, da se zove »Juraj Dobrila«. No to ime bilo je Vrhovnom Vijeću odviše »klerikalno«, pa se zato predložilo odozgo, da se »Vjenčić« prozove imenom liberalca »Spinčić«. Čini se, da to ime nije bilo pogodno samim masonima na Sušaku, pa su zato konačno predložili naziv vjenčića »Luč od Kvarnera«, što je Savezno Vijeće na svom sastanku od 8. III. 1938 i prihvatilo.

Nijesu mi poznata imena tog vjenčića. Možda ću moći za nj saznati pregledom dopisa.
Vjenčić u Kotoru primio je već prije ime »Zora«. Iz dopisa saznajem samo za dvojicu masona toga vjenčića:

Buzolić Stjepan, državni odvjetnik
Vučković Ljubisav, tvorničar.

## LOŽA »SIMO MILUTINOVIĆ-SARAJLIJA« U SARAJEVU

O radu te lože nijesam mogao ništa saznati. Tek iz dopisa vidimo, da je osvijetljena g. 1930. i da je starješina bio: dr Vidović, a tajnik Dučić Uroš.

Ne znam, je li arhiv te lože uopće redarstveno zaplijenjen. Iz arhiva bi se moglo saznati točan popis članova sarajevskih masona.

Držim, da su bili većinom Srbi.

*****

Prema Statistici, što ju je zabilježio, Hanaman, iznosi broj članova priznatih loža, koje su radile po škotskom redu na području Nezavisne Države Hrvatske:

| | | | | | | |
|---|---|---|---|---|---|---|
| Loža | Vrhovac | 82 | majstora | 100 | legitimacija | izdano |
| Loža | Drašković | 52 | " | 75 | " | " |
| Loža | Pravednost | 62 | " | 75 | " | " |
| Loža | Ivanjski krijes | 26 | " | 35 | " | " |
| Loža | Budnost | 51 | " | 75 | " | " |
| Loža | Pravda | 35 | " | 50 | " | " |
| Loža | Perun | 17 | " | 25 | " | " |

(Kako je vidjeti, ovdje nijesu uračunati masoni »divljih loža«).

## LOŽE IZVAN PODRUČJA NEZAVISNE DRŽAVE HRVATSKE U BIVŠOJ JUGOSLAVIJI

Masonstvo je u Beogradu nada sve cvjetalo, jer se ondje držalo, da čovjek nije na duševnoj visini napredna čovjeka, ako nije mason. Osim toga se u Beogradu odvijao sav javni život u masonskim ložama. Ministri su mijenjali svoje resore po određenju loža, a kabineti su padali.

Među masonima beogradskih loža nalaze se stoga gotovo svi istaknutiji političari iz bivše Jugoslavije.

Iako se »teoretski« politika iz loža izbacuje, ipak se vidi iz zaključaka Saveznog Vijeća Velike lože »Jugoslavija«, da se sva vanjska i unutrašnja politika u ložama odigravala. Iako nemam podataka, to bi se ipak analogijom dalo zaključiti, da je i pad vlade Cvetković bio u ložama zaključen. Borba protiv konkordata vodila se svojevremeno upravo iz beogradskih loža. Odanle su se širile brošure i raspačavale i preko zagrebačkih loža.

U beogradskim se ložama budno pazilo i na sva kretanja Hrvata – naravski s velikosrpskog gledišta.

Na tu velikosrpsku politiku tuži se i sam mason Hanaman u Saveznom Vijeću. O kandidatima Srbijancima za visoke stepene uopće se ne raspravlja, dok se svakog predloženog od zagrebačkih loža stavlja na sito i rešeto. Hanaman kaže, da se i na Saveznom Vijeću sve presuđuje s unutarnjeg političkog gledišta, a ne s gledišta široke masonske ideologije.

Suradnja stoga zagrebačkih masona s beogradskim nije bila drugo nego najgora vrsta predaje duše velikosrpskoj ideji državnog i narodnog jedinstva unutar najgoreg centralizma.

U godini 1938/9, dakle uoči sloma masonstva, bilo je na području bivše Jugoslavije 23 priznate lože škotskoga reda, koje su se udružile u Velikoj loži »Jugoslavija«. Broj članova masona u te 23 lože iznosi oko 960.

Najveći broj loža i članova otpada na sam Beograd:

Loža »Pobratim« (u istoj je famozni besednik Damjan Branković)
Loža »Sloga, Rad i Postojanstvo« (u njoj je bio nedavno umrli Veliki Majstor Dušan Miličević)
Loža »Preporođaj« (članovi: Hasan Rebac, Ćirilo Petrović, Đokić, Milošević Mihajlo i dr.)
Loža »Dositej Obradović« (njezini su članovi dr Grga Bogić, Đura Đurović i dr.) ,
Loža »Istina« (članovi Đura Bajalović, Dukanac Slavko i drugi)
Loža »Šumadija« (članovi Andra Dinić, Pera Šreplović i drugi)

Velika loža »Jugoslavija« okupljala je i ove pokrajinske lože:
»Aurora« (Vršac)
»Mitrofan Stratimirović« (Novi Sad – član dr. Mijo Mirković, kandidat sa hrv. sveučilišta)
»Vojvodina« (Petrovgrad)
»Stella Polaris« (Subotica)
»Budućnost« (Sombor)
»Stvaranje« (Subotica)
»Kosovo« (Skoplje) Vjenčić
»Podunavlje« (Jagodina)
»Valentin Vodnik« (Ljubljana)

## ŽIDOVI U MASONERIJI

Masonstvo i po svom ritualu a i po svom duhu najuže se nadovezuje na židovsko-kapitalistički, individualistički i anacionalistički duh. Osim toga masonstvo po svojoj organizaciji i bratskoj povezanosti pruža židovskom kapitalu njegovu ekspanziju i gospodarsko povezivanje.

Nije stoga čudo, da su Židovi upravo u svim zemljama ili osnivači masonskih loža ili se nalaze kao pomagači u osnivanju. Tako su i sisačku ložu »Zur Nächstenliebe« osnovali sisački Židovi, a ložu »Vigilantia« u Osijeku osječki Židovi.

Slično je bilo i kod osnutka zagrebačkih loža, gdje su Židovi nastojali imati svoj utjecaj u svima ložama, kako je vidjeti iz popisa članstva zagrebačkih loža.

Snaga židovstva očituje se ipak najbolje u popisu židovske lože »B'ne Brit« u Zagrebu, koja je izravno bila priključena engleskoj velikoj loži. Prema popisu članova te lože, koja nije čuvala previše svoju tajnost, vidi se, da su židovski masoni držali u svojim rukama gotovo sav naš industrijski život i svu našu veletrgovinu; a pored toga su bili u slobodnim zvanjima odvjetnika i liječnika, tj. u zvanjima, gdje su i svoje znanje trgovačkim putem slobodno prodavali i unovčivali.

Popis masona navodim prema knjizi Glojnarića, jer držim, da je ispravan glede osoba, iako ne mora biti podpun.

Članovi lože »B'ne Brit« Zagreb

Altman dr Vladimir, liječnik
Bauer dr Hugo, odvjetnik
Bauer dr Marko, liječnik
Bauer dr Rikard, liječnik
Baum Filip, industrijalac
Baum Feliks, ravn. »Save« d.d.
Bondy Alfred, ravn.
Blühweiss Edmund, prokurista
Buchwald dr Rudolf
Deutsch Albert, trgovac drvom
Deutsch Slavoljub, industrijalac
Einsenstadter dr Davit, liječnik
Fischer Julije, bankar
Fürst Robert, veletrgovac
Freund Matija, industrijalac
Freund ing. Laci, šef tvornice papira
Fuhrman dr David, bank. ravn.
Frank Geza, odvjetnik
Funk Edo, ravn. »Obnove«
Glesinger dr Lavoslav, liječnik
Graf Žiga, veletrgovac
Grünfeld Teodor, veletrgovac
Heinrich Otto, gener. ravn. »Travers« d.d.
Hercog David, veletrgovac
Hoffman Vilim, veletrg.
Horn dr Marko, odvjetnik
Huber Franjo, bank. ravn.
Hoffman Josip, veletrg.
Jelinek dr Gjuro, liječnik
Kandel Mavro, bank. ravn.
Kastl Milan, veletrg.
Kastl Dragutin, trg. vinom
Klein Aleksander, tajnik židov. općine
Klein Dragan, ravn. domaće tvorn. rublja
Kohn Hugo
Kraus Herman, ravn. u poslovima drvom
König Julije, suvlasnik tvorn. »Union«
Licht Adolf, agent i komision. posao
Lövi Stefan Otto, činovnik
Lövi dr Šalamon, odvjetnik
Lövinger dr Benko, bankar
Merkler Aladar, ravn. »Phonixa«
Müller Herman, trgovac
Müller Leo, industrijalac
Müller Alfred, trgovac

Neuberger dr Pavao, odvjetnik
Papo Silvio, ravn.
Pordes dr Sigmund, savjetnik u m.
Pacherhof dr Makso
Rodanić dr Rudolf, odvjetnik
Rosner dr Rudolf, liječnik
Rosenbaum Dragutin, ravn. »Patria« tvorn. konjaka
Singer Dane, suvlasnik tt. »Jadran«
Schneller Armin, vlasnik »Zagorke«
Schneller Šandor, rezbar
Schreiner Armin, industr.
Schwarz dr Milan, liječnik
Spiegler dr Oskar, odvjetnik
Stein dr Beno, liječnik
Stern Lav, ravn.
Stern Maksim, burzovni mešetar
Stern Otto, veletrgovac vinom
Sohr Aleksandar, ravn. »Našičke« d.d.
Szemnitz Aleksandar, prof.
Steiner Lavoslav, veletrg. papirom
Spitz Alfred, generalni ravn.
Schick dr Lavoslav, odvjetnik
Špiller dr Karlo, odvjetnik
Spirer Pavao, liječnik
Schotten Edmund, trgovac
Tobolski Leo, tvorničar
Weinberger Mirko, trgovac

## MASONSKA IDEOLOGIJA PREMA KOMUNIZMU

Masonsko je gledanje na svijet čisto materijalističko, iako se naglašuje etika, ljubav, humanost. Uvaženi mason brat dr. K. Reichl to uvijenim riječima otvoreno priznaje: »Etika masonerije leži u laicizmu, u kulturi ovoga svijeta. Ona je prema tome etika designacije, a ne etika rezignacije; ona je posveta čovjeka za krajnost, a ne za beskrajnost. Ona je etika postojanosti na kugli zemaljskoj u nepostojanosti. Prema tome nije njezina zadaća oslobađati čovjeka od metafizičkog istočnog grijeha, već nastojati da se umanje patnje čovječanstva zbog nepotpunosti društvenog poretka.« Iz tih osnovnih i priznatih zasada slijedi, da masoni odbacuju svaku metafiziku, svaku pozitivnu religiju, istu oni u najboljem slučaju prepuštaju svakom čovjeku, da si je uredi prema svojim osjećajima. No u načelu mason je to bolji, to bliže svojom masonskom idealu, što je dalje od svake pozitivne religije.

Iz tih čisto materijalističkih gledanja postaje masonstvo najveći neprijatelj pozitivnog kršćanstva – a naročito Katoličke crkve.

Materijalističko gledanje na svijet nužno oblikuje svakog masona samo za borbu za što bolji materijalni položaj, za što veće obogaćivanje za svoj ničim ograničeni »ja«. Masonstvo kao čedo liberalizma prihvaća i u ekonomici samo skrajni i ničim ograničeni gospodarski liberalizam. Masoni su stoga načelno protivnici miješanja državne vlasti u gospodarski život pojedinaca – državljana.

U svojoj najbližoj srodnosti žive kapitalizam, individualizam, gospodarski liberalizam i masonstvo.

Masonsko je nadalje načelo, da ne postoji osjećaj nacionalni, koji bi bio nad osjećajem međunarodne povezanosti. Dosljedno tome nije mason povezan međunarodno po nekom formalnom međunarodnom lancu, nego po svojoj ideološkoj duhovnosti. Nema nacionalne ljubavi, koja bi bila veća od međunarodnog bratstva.

Masonstvo uzgaja stoga nužno anacionalnost, narodnu neborbenost, beskičmenost, kukavičluk i služništvo svakom političkom režimu, koji je sposoban samo oživotvoriti materijalni lični interes. Masonstvo ne ispovijeda zato nikakvu dogmatsko političku borbu. Ono prepušta političku orijentaciju na volju svakom pojedincu. No kao u vjerskom pogledu tako i u nacionalno-političkom mason je to bolji, to bliži čistom masonskom idealu, ukoliko se uzmogne odvojiti od svoje lične povezanosti za stranku, za narod i ukoliko se više duhom približi u negaciji svake nacionalne ljubavi i privrženosti općečovječanskom idealu i suosjećaju.

Masonstvo je zato po svojim osnovnim načelima protivnik svake narodne borbe, svih težnja za nekim narodnim oslobađanjem ispod sile jačega. Masonstvo stoga i u Hrvatskoj ne samo da nije bilo nego i nije smjelo biti u borbi za narodno oslobođenje i za ustašku borbu.

Ako se i dogodilo, da su se oni bunili protiv nasilja beogradskog režima, te su to držali jedino zbog povrede čovječnosti i »ja« u svakom čovjeku, a ne protiv oduzimanja prava hrvatskog naroda. Hrvatski narod za masone i nije postojao, nego samo sklop pojedinaca, koji su imali svaki za sebe postići maksimum svoga »ja« u odnosu prema drugome, sličnome po svojoj vrsti – po čovječjem rodu.

Iz tako shvaćenih općih načela slijedi, štaviše, da masonstvo moramo proglasiti protivnikom i nacionalnog socijalizma u Njemačkoj i fašizma u Italiji. Masonstvo je bilo i protivnik načelni i ideološki i svake ustaške misli i borbe, jer je i ta borba bila gledana ne kao borba svoje vrste, nego kao partikularizam protiv općenitosti.

Ustaška Hrvatska mora stoga iz svojih političkih načela gledati najveće unutrašnje neprijatelje baš u masonstvu i masonskoj ideologiji, ne govoreći o tom, što je masonerija dosad bila stvarno ona crvica, koja je rastakala sav narodni život u srži, što je po materijalističkom shvaćanju iskorištavala radnu snagu i podržavala liberalističko, zapravo kapitalističko društveno uređenje.

Ustaška Hrvatska i masonstvo dva su nepomirljiva antipoda, dva neprijatelja, gdje mora ili jedan ili drugi pobijedili. Ustaška Hrvatska kao ustaška mora čistiti sav javni život od masonstva, inače će masonstvo kao potajna sila i ideologija rastakati i uništavati ustašku Hrvatsku.

Masonstvo Folnegovića i drugih rastočilo je čistu pravašku ideologiju Antuna Starčevića.

Masonstvo »pokretaša« rastočilo je narodni život u vodenu srpskohrvatsku koaliciju.

Masonstvo u HSS stranci rastočilo je i sve pozitivne vrednote u radu Stjepana Radića. Ono je dovelo i do II. srpsko-hrvatske koalicije sa Šubašićem i Krnjevićem na čelu.

Ustaška Hrvatska mora biti vazda na oprezu, da se u njezinom tijelu ne razvije još koji preostali masonski bakcil.

Gledano masonstvo sa svoje unutrašnje ideologije, nije nipošto paradoks, ako se masoni i komunisti nalaze na istoj bojnoj liniji. Masonstvo i komunizam sadržavaju u sebi čisti materijalizam, borbu za kulturu ovoga svijeta, za designaciju, za krajnost, za postojanost, za ublaživanje materijalnih boli zbog nesavršenosti društvenog reda.

Masonstvo i komunizam u borbi za golu materiju i ovozemnost odbacuju svaku metafiziku kao oznaku rezignacije, beskrajnosti, nepostojanosti, oslobađanja od istočnog grijeha...

Masonstvo i komunizam stoje nužno po svojoj dogmatici na ateističkom i protukršćanskom bojnom frontu.

Međutim masonstvo i komunizam veže i druga ideološka povezanost. Komunizam u ime društva niječe narodnu povezanost, komunizam u ime društva proglašuje anacionalnost i

borbu svakoj nacionalnosti. Svaka nacionalnost gledana je kao veća ljubav za narodnu zajednicu nego li za društvo – za čovječanstvo.

I masonstvo iz ljubavi za svoj »ja« a u teoriji za neki široki čovječanski osjećaj – »Humanitet« negira ljubav k narodu.

Masonstvo i komunizam dogmatski ne nalaze na internacionalnoj – štaviše, na anacionalnoj liniji u borbi protiv svih težnja malih naroda za njihovo oslobođenje.

Masonstvo i komunizam nalaze se u zajedničkoj fronti i protiv društvenog i gospodarskog poretka, koji vidi ideal narodne zajednice kao najviši a ne utopističku anaciju.

Masonstvo i komunizam moraju stoga sa svoga dogmatskog gledišta biti najotvoreniji, najljući i najideološkiji neprijatelji nacionalnom socijalizmu, fašizmu i ustaškom pokretu. Jedan kraj drugoga ne mogu postojati, nema među njima nikakve pomirbe, nema kompromisa. Svaka bi pomirba značila, da više ne postoji ni nacionalni socijalizam, ni fašizam ni ustaška Hrvatska.

Borba stoga protiv masonstva i protiv komunizma nije izazvana međunarodnim konfliktima, nego unutrašnjom opstojnošću dviju ideologija, dviju koncepcija o uređenju ne samo Evrope nego i cijelog svijeta.

## MASONI I SVEUČILIŠTE

Dekadenca hrvatskog narodnog duha na hrvatskom sveučilištu kako kod profesora, tako i kod đaka, naročito na nekim fakultetima ima se pripisati bezuvjetno utjecaju masonskih profesora, koji su svojim anacionalnim duhom odgajali za anacionalnost i štreberstvo mladež. Osim toga neplodnost u radu za hrvatsku kulturu može se svesti i na to što su se u sveučilišne profesore regrutirali u posljednje vrijeme skoro sami anacionalni masonski štreberi i »jugovići«.

Ozdravljanje stoga hrvatskog sveučilišta bit će povezano radikalnim uklanjanjem masona s hrvatskog sveučilišta. Istina, takvo čišćenje činit će se na prvi mah nemogućim, jer su pojedine fakultete gotovo monopolno zaposjeli sami masoni. Da je nivo kako đaka tako i profesora morao opasti, uzrok je, što su se ispražnjene katedre popunjavale isključivo masonskim intervencijama. Nalazim među pismima: »Dragi brate! Čujem, da je ova katedra ispražnjena...« i sada slijedi preporuka.

Tipičan je slučaj, gdje su masoni htjeli preporukama postaviti Srbina arh. Marka Vidakovića za profesora urbanistike. Slučajno je meni kao hon. profesoru na tehnici dospio njegov natječajni rad. Ja sam odmah odbio kandidata. Sada vidim iz dopisivanja, koliku su borbu vodili masoni za njegovo imenovanje.

Slično je kod polaganja ispita studenata. Među dopisima vrve preporuke masona na profesore masone za sinove, za prijatelje i rođake. Kako su se takvim potajnim preporukama propuštali nesposobni đaci masona na štetu drugih, jasno je.

Žalim, da mi zbog pomanjkanja arhiva loža »Vrhovac«, »Pravednost« i divlje lože »Libertas« nije bilo moguće utvrditi sigurnu masonsku pripadnost sviju onih profesora, za koje se gotovo javno znalo kao masone. Ja ću ovdje navesti samo one profesore, koje sam dosad sigurno utvrdio iz službenih popisa i bilježaka kao masone:

I. Tehnički fakultet
*prof. Hanaman dr Franjo* (»Drašković«)
*prof. Horvat dr Đuro* (»Pravednost«)
*prof. Rieszner ing. Valerijan* (»Drašković«)
*prof. Iveković Ćiril* (»Drašković«)
*prof. Njegovan dr Vladimir* (»Drašković«)

*prof. Marić dr Luka* (»Vrhovac«)
*doc. Juranović dr ing. Vladimir* (»Vrhovac«)
*doc. Cota ing. Fran* (»Vrhovac«)
*doc. Vranić dr Vladimir* (»Drašković«)
*doc. Szavitz-Nossan ing.* (»Drašković«)
*doc. Šoštarić-Pisačić dr. Karlo* (»Drašković«)
*doc. Hribar arh. Stjepan* (»Vrhovac«)

II. Filozofski fakultet
*prof. Barac dr Antun* (»Vrhovac«)
*prof. Bujas dr Ramiro* (»Vrhovac«)
*prof. Novak dr Grga* (»Vrhovac«)
*prof. Deanović dr Mirko* (»Vrhovac«)
*prof. Šišić dr. Ferdo* (»Vrhovac«)
*prof. Kiseljak dr Marko* (»Vrhovac«)
*prof. Prelog dr Milan* (»Vrhovac«) – Skoplje
*prof. Novak dr Viktor* (»Vrhovac«) – Beograd
*prof. Koch Ferdo* (»Vrhovac«)
*prof. Tućan dr Fran* (»Drašković«)
*doc. Varićak dr Bogdan* (»Pravednost«)
*doc. Fink dr Nikola* (»Drašković«)

U popisu Glojnarića se nalaze i ovi profesori fil. fakulteta za koje nijesam utvrdio masonstvo:
*prof. Flumiani dr. Gilberto* (»Vrhovac«)
*doc. Vuk-Pavlović dr Pavao* (»Vrhovac«)
*doc. Bonifačić dr Anton* (»Vrhovac«)

III. Medicinski fakultet
*prof. Bubanović dr Fran* (»Perun«)
*prof. Radošević dr Edo* (»Perun«)
*prof. Durst dr. Franjo* (»Vrhovac«)
*prof. Perović dr. Drago* (»Vrhovac«)
*prof. Stanković dr Radenko* (»Vrhovac«) – Beograd
*prof. Ivančević dr Ivo* (»Pravednost«)
*prof. Štampar dr Andrija* (»Drašković«)
*prof. Zarnik dr Boris* (»Vrhovac«)
*prof. Dragišić dr. Branko* (»Pravednost«)
*prof. Prica dr Milan*

Nijesam mogao utvrditi sigurnost masonstva prema popisu Glojnarića:
*prof. Popović dr Laza* (»Pravednost«)
*doc. Đanković dr Hugo* (»Vrhovac«)
*doc. Vidaković dr Stjepnn* (»Pravednost«)
*doc. Zanella dr Srećko* (»Pravednost«)

IV. Veterinarski fakultet
*prof. Zavrnik dr. Fran* (»Vrhovac«)
*prof. Podaubski Eugen* (»Vrhovac«)

Nijesam utvrdio sigurnost masonstva za

*prof. Ganzlmayer dr Rudolf*
*doc. Šplajt dr Ljudevit*

V. Pravni fakultet
*prof. Kostrenčić dr Marko* (»Drašković«)
*prof. Frank dr. Stanko* (»Drašković«)
*prof. Stražnicki dr Milorad* (»Pravednost«)
*doc. Mogan dr Julije* (»Drašković«)

Nijesam utvrdio sigurnost masonstva prema popisu Glojnarića:
*prof. Zuglija dr Srećko* (»Pravednost«)

VI. Glazbena i umjetnička akademija
*prof. Krizman Tomislav* (»Vrhovac«) slikar
*prof. Tkalčić Juro, violinist* (»Vrhovac«)
*prof. Šenoa Branko, dr. slikar* (»Drašković«)
*prof. Ličar Ćiril* (»Drašković«) – Beograd
*prof. Orlić Petar,* kipar (»Drašković«)
*prof. Stančić Svetislav* (»Drašković«)
*prof. Mujadžić Omer* (»Libertas«)

VII. Ekonomsko-komercijalna visoka škola
*doc. Franić dr Vladimir* (»Drašković«)

Nijesam mogao utvrditi masonstvo i ako se o njemu i njegovu primanju govori:
*prof. Butorac dr Josip*

VIII. Srednje škole
Značajno je, da su na svima gotovo srednjim školama bili postavljani masoni za ravnatelje:
*Škavić dr Josip,* prof. na učiteljskoj školi (»Vrhovac«)
*Musulin Stjepan*, ravnatelj gimnazije (»Perun«)
*Serdar Pavle*, ravnatelj gimn. (»Perun«)
*Poljanec Franjo,* ravnatelj gimn. (»Vrhovac«)
*Debeljak Stjepan*, ravnatelj obrtne škole (»Vrhovac«)
*Medaković dr Dane,* ravnatelj real. gimn. (»Vrhovac«)
*Sedlaček Hugo,* ravnatelj real. gimn. (»Drašković«)
*Kaman Milan*, ravnatelj real. gimn. (»Drašković«)

Osim tih ravnatelja utvrdio sam ove profesore na srednjim školama kao masone:
*Koch Dragutin*, gimn. prof.
*Urban Milutin*, prof. gosp. učilišta (»Drašković«)
*Szabo Đuro,* (»Drašković«)
*Hotko Davorin*, kipar na obrtnoj školi (»Drašković«)
*Šoštarić Milan* (»Drašković«)
*Crnčić Franjo* (»Drašković«)
*Bukvić Novak* (»Drašković«)
*Kostinčer dr Branko* (»Vrhovac«)
*Lepee Stjepan*, učitelj u m. (»Libertas«)
*Galijan Dragutin* (»Drašković«)

Nijesam utvrdio sigurnost masonstva:
*Stoisavljević Bogdan,* gimn. profesor
*Hadžić Ljubomir,* ravn. trg. akademije (»Pravednost«)

Masoni su nastojali držati u svojim rukama i pučka sveučilišta. Njihov se utjecaj osjećao po predavačima već u Zagrebu, dok loža »Ivanjski krijes« u Karlovcu i loža »Budnost« u Osijeku drže čitavu upravu Pučkog sveučilišta u svojim rukama. Preko tih loža nastojalo se i putom predavanja širiti anacionalni i bezbojni duh, i nije se dalo, da u hrvatsko društvo dođe jača hrvatska misao i čista odgojna ideja.

Iz ovog pregleda profesora-masona na sveučilištu i srednjim školama koji pregled sigurno još nije potpun zbog zametnutih arhiva, vidi se, koliku su važnost polagali masoni na školstvo. Iz mršavih tajničkih izvještaja kao i iz dnevnoga reda Saveznog Vijeća Velike lože nalazio sam, kako su masoni budno pazili, da se ne uvuče u škole »reakcionarni« i »klerikalni« duh (po njihovoj terminologiji). Na sastancima drže često profesori masoni i predavanja o duhu na visokim i srednjim školama (Hanaman, Vranić, Barac). Osim toga su sve zagrebačke lože stvorile međuložinsku pedagošku sekciju.

Kako budno paze masoni na školstvo, vidi se i iz toga, što su masoni vijećali o nadbiskupskoj gimnaziji, a stvorili su zaključak, da se onemogući otvaranje potpune franjevačke gimnazije u Varaždinu.

Masonski duh dolazi osobito do izražaja u anacionalnim udžbenicima, zato je na masonskim sastancima govor i o istima.

## SUDSTVO I MASONI

Masonski utjecaj nije zastao ni pred sudskim vratima. Među aktivnim masonima nalazimo predstavnike stola sedmorice:

*Dr Andrija Kandijaš* (»Vrhovac«)
*Dr Aleksandar Vragović* (»Drašković«)

Isti su bili unapređeni za vrijeme prošlih režima čudnom brzinom. Napominjem, da je Kandijaš bio i starješina svoje lože. Šta više, on bi mogao dati mnoge podatke o svojoj loži. Isto je tako Vragović vršio službu tajnika u svojoj loži, a bio je i inače vrlo aktivni mason.
Osim tih sudaca nalazim kao aktivne masone suce:

*Šobat Dimitrije,* viječnik banskog stola (»Vrhovac«)
*Spevec Aleksandar,* viječnik sudbenog stola (»Pravednost«)
*Maravić Zvonimir,* viječnik banskog stola (»Drašković«)
*Knežević Godeon* (»Drašković«)
*Hirc dr Slavko* (»Libertas«)

Nijesam mogao utvrditi masonstvo osoba prema popisu Glojnarićevu:
*Baglama Mirko,* sudac stola sedmorice (»Libertas«)
*Helbet Dušan,* sudac kotarskog suda (»Libertas«)
*Zorović dr Dragutin* (»Libertas«)
*Mayer dr Milan,* sudac okružnog suda (»Libertas«)
*Ivanković Đorde* (»Perun«)
*Žalac Edo,* viječnik banskog stola (»pravednost«)
*Muha dr Miroslav,* viječnik banskog stola (»Pravednost«)

*Mikašinović Vasa,* sudac stola sedmorice (»Pravednost«)
*Đermanović dr Dušan,* sudac sudbenog stola (»Pravednost«)
*Čimić dr Ernest,* predsjednik stola sedmorice (»Pravednost«)
*Antunović (Bauer) Antun,* predsjednik sudbenog stola (»Pravednost«)

U vezi sa sudstvom iskače velik broj tzv. državnih tužilaca prema popisu u Glojnarićevu (za podvučena imena utvrđeno masonstvo):

*Ružić dr Mirko* (»Pravednost«)
Ružić dr Dinko (»Pravednost«)
Đupanović dr Franjo (»Pravednost«)
Breberina Stevo (»Pravednost«)
Grünwald Božidar (»Pravednost«)
Buzolić Stjepan (»Zora«)

Kako se putom masona nastojalo utjecati i na pravorijek suda, svjedoči jedno pismo masona dra Hanamana sucu masonu Maraviću, gdje ga kao brata upućuje i upoznava s nekim predmetom Stola Sedmorice za povoljno rješenje.
Poznate su inače i javnosti značajke sudaca osobito Stola Sedmorice u Zagrebu.

## MASONI I CRKVA

Prema crkvi i vjeri različito se odnosi masonstvo anglosaksonskih i sjeverno evropskih zemalja tzv. engleskog rituala od masonstva tzv. škotskog rituala, koji je propagiran u ložama opservacije Grand Orient u Parizu. U anglosaksonskim se zemljama masonstvo gleda i razvija uglavnom kao polujavna karitativna ustanova. Svi engleski kraljevi i prinčevi su zato oficijelno članovi loža, kako se vidi iz priložene slike. Pače oni su i glavni funkcionari. Princ od Yorka je Vel. Majstor jedne Velike engleske lože.

Drugi su stav zauzele lože u katoličkim zemljama prema vjeri. Zato lože i kod nas pod opservacijom Grand Orienta i tzv. škotskog rituala imaju za svoj osnovni i ideološki program: boj protiv službene katoličke crkve.

Kao dnevni red gotovo svih masonskih vijeća, pa i predavanja, jest borba masona protiv tzv. »klerikalizma« i »reakcionarstva«, tj. protiv kat. Crkve. Iako masoni u teoriji ne zabacuju vjeru u Boga-Neimara, ispovijedaju vjeru samo u prirodu. Iako je i njihovo temeljno teoretsko načelo vjerska tolerancija i negacija svakog miješanja u vjerska pitanja, ipak u praksi mrze pozitivnu religiju, i to osobito katoličku religiju. Zato je značajno, da lože, koje su pod opservacijom Velike Lože Grand Orient u Parizu (tzv. škotskog obreda), a koje rade u katoličkim zemljama, vode načelnu borbu protiv katoličke crkve, katoličkih redova, a naročito isusovačkog reda.

Iz dnevnog reda i zagrebačkih loža vidi se, da su i zagrebačke lože trajno vodile i spremale borbu protiv kat. crkve u Hrvatskoj; u korespondenciji postoji cijela replika protiv zaključaka biskupskih konferencija u Zagrebu, protiv govora nadb. Stepinca, protiv nadb. Bauera, protiv propovijedi OO. Isusovaca, protiv pisanja katoličke (»klerikalne«) štampe itd.
U borbi protiv katolicizma se naročito isprsavaju masoni braća Novak dr Viktor, Demetrović, Marjanović, Gavrančić, a profano masonsko glasilo »Javnost« nije imalo druge zadaće, nego li da pobija kod nas katolicizam.
Značajno je, da nigdje u masonskim sastancima nije govora o pobijanju pravoslavlja i starokatolicizma.

Masonstvo vodi naročito glavnu borbu protiv konkordata. Ono širi brošure protiv konkordata i nalaže upravo braći da moraju što više proširiti tih brošura.

Antikonkordatska akcija u najvećem je dijelu djelo zagrebačke i beogradske masonerije, jer su o tom predmetu u to vrijeme ispunjene sve sjednice.

Nije potrebno napominjati, da je borba protiv katolicizma hrvatskog naroda borba masona protiv opstojnosti samog naroda. Masonima bi bilo zato najmilije, da je cio narod prešao u pravoslavlje.

## MASONI I KAZALIŠTE

Po utvrđenim masonima upraviteljima hrv. kazališta kao i nekih glumaca vidi se, da i ta ustanova nije mogla razvijati svoga rada bez masonskih loža, odnosno da je razvijala svoj bezbojni, anacionalni i filokomunistički rad po uputama i po duhu Masonerije.

Među intendantima, dramaturzima i glumcima dolaze ova imena tokom posljednjih 20 godina:

*Benešić Julije,* intendant (»Libertas«)
*Šenoa dr Branko,* intendant (»Drašković«)
*Freundenreich arh. Aleksandar,* intendant (»Libertas«)
*Batušić dr Slavko,* tajnik (»Libertas«)
*Ivakić Joza,* dramaturg (»Drašković«)
*Krizman Tomislav,* scenograf (»Vrhovac«)
*Smodek*, dirigent (»Libertas«)
*Baranović Krešimir,* dirigent (»Vrhovac«)
*Grund Arnošt,* glumac (»Vrhovac«)
*Binički Aca,* glumac (»Drašković«)
*Bojničić Stjepan,* glumac (»Drašković«)
*Badalić dr Josip,* dramaturg (»Vrhovac«)
*Polić Mirko,* direktor opere u Ljubljani (»Pravednost«)
*Križaj Josip,* operni pjevač (»Vrhovac«)

Nijesam mogao utvrditi sigurno masonstvo po navodu Glojnarićevu:
*Hržić Drago,* operni pjevač (»Libertas«)

Uz ova utvrđena imena (a neutvrđeno jedino posljednje) nalazili su se sigurno i drugi masoni u toj našoj Taliji. Bilo je stoga skrajne vrijeme, da po ustaškoj Hrvatskoj bude pročišćena i ova »štala umjetnosti«.

## MASONI I SREDIŠNJI URED ZA OSIGURANJE RADNIKA (SUZOR)

Među ustanovama, koje su masoni smatrali svojom domenom, bile su i samoupravne ustanove radničkog osiguranja: SUZOR-a i OUZOR-a. Ravnateljstva tih ustanova, liječnici i viši činovnici kao da su mogli biti jedino masoni. Prema utvrđenim podacima navodim imena tih upravnika, činovnika i liječnika:

Mudrinić dr Ante, ravnatelj (»Pravednost«)
Glaser Milan, ravnatelj (»Vrhovac«)
Bauer Marko, ravnatelj

Bauer Albin, ravnatelj u m. (»Drašković«)
Ivančić Stanko, činovnik (»Pravednost«)
Tartaglia dr Oskar, pravni referent
Čop dr Drago, liječnik (»Pravednost«)
Hahn dr Željko, liječnik (»Vrhovac«)
Toth Ivan, činovnik (Karlovac) (»Drašković«)
Ivančević dr. Ivan, liječnik (»Vrhovac«)
Iveković ing. Branimir, tehnički inžinir (»Vrhovac«)
Heinzel ing. Dragutin (»Drašković«)

Među dopisima nalazi se preporuka brata Aleksića iz Skoplja braći u SUZOR-u za namještenje liječnika u OUZOR-u u Skoplju. Isti brat Aleksić intervenira kod Br. Glasera i za isplatu tražbine od 260.000 dinara Lazaru Galiću.

## MASONSTVO I UPRAVA GRADA ZAGREBA

Nikamo nijesu masoni uprli svoje oči kao na upravu grada Zagreba. Pojedina odjelenja bila su isključivo njihova monopolna domena. To se naročito zapažalo u građevinskom odsjeku i u upravi gradske električne centrale.

Kočenje grada Zagreba, anacionalni duh, sfere većeg ili manjeg stila u vezi s masonskom internacionalnom ideologijom i služništvom svakom režimu.

I. Masoni u građevinskom odsjeku
Jurković ing. Mato (»Perun«)
Heinzel ing. Dragutin (»Drašković«)
Iveković ing. Branko (»Drašković«)
Hribar arh. Stjepan (»Libertas«)
Juranović ing. dr Vladimir (»Vrhovac«)

Nisam mogao utvrditi masonstvo slijedećih u Glojnarićevu popisu:
Lončar dr Ivo (»Pravednost«)
Ulrich arh. Antun (»Pravednost«)
Ancel ing. Đuro (»Libertas«)
Piantanida ing. Vladimir (»Pravednost«)
Kliska ing. Stanko (»Vrhovac«)

II. Masoni u gradskoj električnoj centrali (GECU)
Filipović ing. Božidar (»Drašković«)
Ribić ing. Božidar (»Vrhovac«)
Žepić ing. Vladimir (»Drašković«)
Prikril ing. Božidar (»Drašković«)
Visković ing. Ante (»Vrhovac«)

III. Gradski tajnik
Galijan Franjo (»Pravednost«)

U upravi grada Zagreba bilo je jamačno još i drugih masona, čija ću imena objaviti u naknadnom izvještaju.

## MASONSTVO I MINISTARSTVO TRGOVINE I INDUSTRIJE

Čini se, da je od vremena, kad je mason Juraj Demetrović (»Vrhovac«) bio ministrom trgovine i industrije zavladalo masonstvo u čitavom njegovom ministarstvu. To je zapaziti osobito po brojnim činovnicima-masonima, koji su se zacarili u industrijskom odjeljenju bivše savske (hrvatske) banovine. Napominjem činovnike-masone toga odjeljenja prema utvrdenim podacima:

Očić Vladimir (»Perun«)
Wurth Minko (»Pravednost«)
Zec Radovan (»Pravednost«)
Vivoda Jakob (»Pravednost«)
Aranicki dr Ognjeslav (»Pravednost«)
Tomičić dr Juraj (»Drašković«) predstojnik zavoda za spoljnu trgovinu

## MASONI I HIGIJENSKI ZAVOD

Nijesam mogao doći do utvrđenih podataka o utvrđenom masonstvu mnogih liječnika i upravnika higijenskog zavoda, iako se javno znalo, da je to ekspozitura filomarksista i filomasonska.

Prema naknadno utvrđenim podacima dat ću točan izvještaj i toga zavoda prema masonstvu.

Za sada sam utvrdio, da je ravnatelj higijenskog zavoda

*Katičić dr Vladimir* (»Pravednost«)
mason najvećeg stepena u masonstvu bivše Velike Lože »Jugoslavija«.

## MOJI PRIJEDLOZI ZA UTVRĐENJE RADA I OSOBA LOŽA

1) Da se zaplijenjeni arhiv i ostalo sviju zagrebačkih loža prenese na jedno povjerljivo mjesto i da se stavi Ministarstvu Domobranstva za raspoložbu.
2) Da se zaplijenjeni arhivi i ostalo u Karlovcu, Osijeku, Dubrovniku, a po mogućnosti i Splitu prenese u Zagreb na jedno mjesto i stave na raspoložbu Ministarstvu Domobranstva.
3) Da se zaplijeni arhiv lože u Sarajevu i prenese u Zagreb.
4) Da se putem Njemačkog poslanstva ishodi zapljena loža na području bivše Jugoslavije i omogući povjerljiva upotreba.

Poglavniče!
Iznosim na Vaš uvid samo neke podatke.
U najkraće vrijeme donosim detalje iz rada masona u našoj unutrašnjoj politici, o nezakonitostima kod javnih natječaja itd.

S najdubljim poštovanjem
Za Dom – spreman

Dr. Milan Ivšić v.r.[*]

[*] Signatura AH–Z 012–1

# IV.

# MASONI U HRVATSKOJ POSLIJE II. SVJETSKOG RATA

1. IZVJEŠTAJI UDB-e O MASONIMA U DUBROVNIKU, KARLOVCU, OSIJEKU, RIJECI (SUŠAK I OPATIJA), SPLITU I ZAGREBU S PRILOZIMA

DUBROVNIK

Narodna Republika Hrvatska
Narodni odbor Kotara Dubrovnik
Sekretarijat za unutrašnje poslove
Državna bezbjednost                                        Dubrovnik, dne 29. VIII. 1957. g.
Br. 510/57

PREDMET: Historijat razvoja masona u Dubrovniku sa biografskim
podacima za lica koja se i danas nalaze u Dubrovniku

DRŽAVNOM SEKRETARIJATU ZA
UNUTRAŠNJE POSLOVE NRH
- I. Uprava II. Odjeljenje

ZAGREB

U vezi Vašeg dopisa br. 1360 od 22. VI. i 12. VIII. 57. godine, izvještavamo Vas sledeće:
Masonska loža u Dubrovniku spominje se u izvještaju austrijskog konzula TIMONA od 28. VIII. 1807. godine. To je uopće prvi put što se dubrovački masoni spominju kao organizovani zbor. Pretpostavlja se, da se tu ne radi o pravoj loži već prosto o sastancima francuskih pristaša. Da bi loža službeno, odnosno zvanično postojala trebala je da bude pod okriljem - Pariske centrale »Grand Orient de France«. Takva prva loža u Dubrovniku se ustanovila tek 1810. godine kad je Dubrovnik sa Kotorom spadao u Ilirijske provincije, a raspuštena je 1814. godine kad je Austrija otela Dubrovnik Francuzima.
Iz tog vremena nemamo ništa šire o radu masona. Spominje se da je rad bio ilegalan i da javnost o tome nije ništa znala. U 1826. godini spominje se ZUZERI ĐANLUKA kao mason koji je te godine umro u svom ljetnikovcu u Brsečinama. Zatim Maškarić Ivo koji je bio predsjednik nekog Trgovačkog suda. Nešto kasnije (1864. g.) spominje se Kaznačić Antun i neki Galaito – Francuz koji je oženio kći Kaznačića.
Priča se, da su se masoni sastajali po noći u dvorcu Bonda – danas Skočibuha, a da je sigurno sjedište bilo u kući nekog Novakovića na Konalu. Njen glavni upravitelj bio je neki Doderlain francuski časnik. Još u doba Francuza masoni su zadirali u politički i privredni život, a i u isto vrijeme vodili borbu protiv religije. Ta borba nešto više je došla do izražaja kasnije kad se pojavila nova klasa u prevlasti Austrije. U to doba spominju se kao masoni i francuske pristaše, Andrović Rafo i Kaboga Antun, dok je neki Milutinović sam se predstavljao kao mason.
Od ovog vremena pa sve do konca I. svjetskog rata – ništa nam nije poznato o radu masona. Koncem I. svj. rata, negdje 1920. godine opet počinje oživljavati rad masona pod utjecajem iz Francuske, a nešto kasnije taj utjecaj je bio iz Engleske. U to doba masoni su bili uglavnom dubrovačka gospoda i veletrgovci koji su orijentisani kao anglofili i to: Dr. Čingrija Melko, Banac Božo i dr.
Prema podacima kojima se raspolaže najviše lica je stupilo u masone u vremenu od 1930–1939. godine. Iz tog vremena i danas na našem terenu ima, što nam je poznato, 15 lica koji

žive u Dubrovniku. Većinom su to pomorski kapetani i lica koja su radila u Dubrovačkoj plovidbi, svi orjentirani kao JNS-ovci i anglofili. Igrali su važnu ulogu u političkom i kulturnom životu grada jer su u svojoj sredini imali Banca, Čingriju i dr. vlasnike kao Dubrovačka plovidba.
Saradnik »Miloš« o tome oskudno priča. Kaže, da je on bio mason, jer da drugovačije nije mogao dobiti ukrcanje na brodove Dubrovačke plovidbe. Po pričanju Miloša glavno lice među dubrovačkim masonima bio je naš saradnik »Major M«, koji o tome nerado govori, čak što više u prvo vrijeme nije htio o tome uopće da priča.
Masonska loža u Dubrovniku zvala se je »Sloboda«. Prema podacima brojila je u svoje vrijeme preko 45 članova. Povezani su bili sa velikom ložom u Beogradu. Svoje prostorije su imali u vili »Šipan«, a sastajali su se i u vili danskog konzula Noergardt Paula na Boninovu. Sastanci su bili jedan put mjesečno radi primanja novih članova, polaganja zakletve, pretresa političke i ekonomske situacije i sl.
Mi ni jedno lice do danas nismo saslušali po ovome, niti je vršena rekonstrukcija. Materijale kojima raspolažemo dobili smo preko gore navedena dva saradnika i saradnice »Valentine«. Zatim, imena masona najviše smo dobili od UDB-e FNRJ preko Vas, jer su ti materijali nađeni u beogradskoj policiji stare Jugoslavije, što smo mi na terenu kasnije provjeravali i provjerom ustanovili da je jedan dio lica umro i otselio sa našeg terena još ranije. Sva ta lica koja su bila članovi masonske lože, a i danas žive u Dubrovniku, sve su to stariji ljudi između 65 i 70 godina. Među njima ima i dva člana SK i to: Jakšić Mate, naš ministar, koji stalno živi u Dubrovniku i Soljačić Miho.
Mi do danas nemamo nikakovih signala o aktivizaciji masona u Dubrovniku, a niti znamo bilo što o njihovom povezivanju sa Beogradom. Ako bilo što primjetimo, obavjestit ćemo Vas prema Vašem uputstvu.
Navodimo Vam imena članova masonske lože »Sloboda« u Dubrovniku, a njihove opširne podatke ćemo Vam čim prije dostaviti.
Cvjetković Antun, rođen 22. VIII. 1888. godine u Dubrovniku, po zanimanju pom. kapetan, član lože »Sloboda« postao 22. VI. 1935. godine.
Ercegović Miho, rođen 10. VIII. 1893. godine, po zanimanju knjižar, član masonske lože »Sloboda« postao je 15. III. 1935. godine.
Mandić Mirko, rođen 30. X. 1894. godine u Boki Kotorskoj, po zanimanju pom. kapetan, član lože postao je 24. IV 1934. godine.
Čižek Jende Ivo, rođen 8. VII. 1894. godine u Makarskoj, po zanimanju pom. kapetan, član masonske lože »Sloboda« postao je 25. V 1934. godine.
Aleksić dr. Sergije, rođen 20. II. 1885. godine u Dubrovniku, po zanimanju veterinar, član masonske lože postao je 27. XII. 1931. godine.
Pupić Savo, rođen 18. X. 1895. godine, po zanimanju željezničar, rođen u Dubrovniku, član masonske lože postao je 30. III. 1929. godine.
Domjan Miho, rođen 29. VIII. 1899. godine u Dubrovniku, po zanimanju pomorski kapetan, član masonske lože postao je 12. III. 1937. godine.
Lumović Ilija, rođen 9. IX. 1883. godine u Podgori, bio sudija u Dubrovniku, član masonske lože »Sloboda« (ne znamo od kog datuma).
Kojaković Nikola, rođen 20. II. 1888. godine u Dubrovniku, trgovac, član masonske lože »Sloboda« postao je 19. III. 1927. godine.
Soljačić Miho, rođen 2. X. 1895. godine u Bolu – Brač, po zanimanju zanatlija, član masonske lože »Sloboda« postao je 23. VII. 1933. godine.
Puljizević Andro, rođen 8. VI. 1890. godine u Dubrovniku, trgovac, član masonske lože postao 8. VI. 1911. godine prvi put, a drugi put 20. X. 1917. godine. Brisan je 27. XII. 1931. godine, radi pronevjere u iznosu od 13.600 dinara, koji novac je pripadao masonskoj loži.

Jakšić dr. Mato, rođen 1903. godine u Dubrovniku, ne znamo od kada je član masonske lože, jer smo podatke dobili preko agenture.
Vidojević dr. Matija, rođen 11. VII. 1896. godine u Dubrovniku, po zanimanju advokat, ne znamo od kada je član masonske lože, jer smo podatke dobili preko agenture.
Buconić Antun, rođen 1890. godine u Komolcu, Dubrovnik, po zanimanju advokat, ne znamo od kada je član masonske lože, jer smo podatke dobili preko agenture.
Mitrović Božidar, rođen 26. XII. 1880. godine u Sv. Stefanu – Bar, pravoslavni pop, ne znamo od kada je član masonske lože, jer smo podatke dobili preko agenture.
Osim masonske lože u Dubrovniku je postojao i Rotary klub za koji se pričalo da je to »dijete« masona, jer su neki masoni bili i članovi ovog kluba. Pripadnika ovog kluba u Dubrovniku danas ima par, no o radu kluba nemamo nikakovih signala. Nastojat ćemo da dođemo do što iscrpnijih podataka i kontrolom ovih lica ako nešto primjetimo izvjestit ćemo Vas kako smo to već naveli.

Smrt fašizmu – Sloboda narodu!

Zamj. Načelnika:
(Jurin Mirko)

*****

Narodni odbor Kotara Dubrovnik
Sekretarijat za unutrašnje poslove
Državna bezbjednost — Dubrovnik, dana 26. IX. 1957. g.

Građanske stranke
LUCIĆ MIRKO

PREDMET: Razgovor sa SOLJAČIĆ MIHOM »Mico« obavljen u ustanovi dana 23. IX. 1957. g.

Zovem se SOLJAČIĆ MIHO »Mico«, rođen 2. X. 1895. g. u Bolu, otok Brač, kotar Split, Hrvat, državljanin FNRJ, po zanimanju bačvar, oženjen. Stalno sam nastanjen u Dubrovniku, a radim kao podvornik u Učiteljskoj školi Dubrovnik.
Kao podvornik u Učiteljsku školu u Dubrovniku zaposlio sam se negdje 1930. godine. U to vrijeme kao profesor na toj školi radio je BUKVIĆ prof. NOVAK, koji je ujedno bio i tajnik škole, a pri odsutnosti direktora on ga je zamjenjivao. Meni kao podvorniku naređivao je službene poslove koje sam ja morao obavljati i s te strane nismo imali nikad nekih sukoba. Iz svega on je valjda vidio da mu ja kao čovjek odgovaram i da nisam brbljav. Tako mi je jednom prilikom rekao da prebacim neke stvari iz jedne sobe u kafani »Dubravka« u Vilu »Šipan«. Ja sam sve to prebacio i ako nisam znao u detalje o čemu se radi. To sam saznao kasnije kada sam ja bio primljen u MASONE.
Za moj prijem u masone preporuku je dao Bukvić prof. Novak, koji sada živi u Dubrovniku na Širokoj ulici kao penzioner, a koji je od ranije bio mason. Da li je još netko dao preporuku za mene nije mi poznato. Još ranije nego sam ja primljen prof. Bukvić je od mene zatražio da

mu dam dvije slike, a molbu je on i sam napravio. Sve je to išlo na glavnu masonsku ložu u Beograd i nakon što je odozgor odobreno bio sam primljen. Kad sam ja bio primljen one večeri u »Masonskoj loži« bili su niže navedeni:

Bukvić prof. Novak – on je bio meštar lože
Bakočević Mirko – tada bio direktor pošte, inače je iz Herceg Novoga
Škurić Ante iz Konavalja, sada u Dubrovniku, živi na Konalu, vidam ga u Dbk.
Vidojević dr. Matija, advokat u Dubrovniku
Mladinov Mirko sada živi u Splitu
Terzović Savo iz Herceg Novoga
Aleksić Aleksandar iz Herceg Novoga
________________jedan iz Herceg Novoga čije ime ne znam.

U to vrijeme kada sam ja bio primljen nije bilo više masona. Možda je neki i bio ranije pa je iz Dubrovnika otišao u drugo mjesto što meni nije poznato, a niti sam za to morao znati.
Kad sam ja bio primljen u masone mislim da je sa menom bio primljen Mandić Mirko i još neki kao početnik. Kad se u masone primi treba proći izvjestan staž da se postigne kakav čin. Koliko će vremena proći za postizanje čina zavisi o rukovodstvu lože. Ja sam nakon godinu dana dobio jednu zvjezdicu. Za to sam polagao i ispit. Ima jedna knjižica po kojoj jedan ispitiva, a u toj knjižici tzv. »Bibliji« su i odgovori i onaj tko odgovara treba odgovarati kako tamo piše. Na tom ispitu mislim da je sa menom bio i Mandić Mirko. Masoni se međusobno oslovljavaju sa Ti i dodajući čin koji ima u masonima. Oni koji nisu imali čina oslovljavali su se sa »radnik«, a oni koji su imali činove oslovljavali su se sa »meštar«.

Ceremonije kod prijema u masonsku ložu:

Onog koga se ima primiti u masonsku ložu predvodi te večeri kada treba da bude primljen jedan koji je već od ranije član masonske lože. On kuca na vrata, a ovi iznutra starješina pita tko ide. Ovaj odgovara ide »radnik« ili »meštar« zavisno od toga koji čin ima. Ovi mu odgovore, da uđe unutra. On ulazi i uvodi kandidata koji treba biti primljen. Kandidat prije nego je uveden u masonsku ložu zavezane su mu oči i tako zavezanih očiju je ušao unutra. Kad je ušao unutra onda ga počinju pitati starješine, a kandidat odgovara. Sve je to unapred pripremljeno. Kada je već odgovorio na pitanja, onda mu se driješe oči i tek onda taj novo primljeni član vidi gdje je došao i koga ima oko sebe odnosno tko je sve član masonske lože. Kod prijema prozori i vrata su zastrta crnim zastavama ili zavjesama. Prvu veče se ostane oko jedan i po sat ili prama potrebi, a tako i drugih večeriju. Ovo je prva veče kada kandidat stupi u masonsku ložu. Odmah nakon toga jedan ili dva, a nekad 3–4 dana saziva se nov sastanak i to se računa kao dan prijema u ložu. Mene je predvodio prve večeri Šiljkut Nikola, jer je on tada već bio član masonske lože.

Predmeti koji su se nalazili u masonskoj loži:

1. Kovčeg za mrtvaca, a ako u njemu nema kostur čovjeka onda bar lubanja. U Dubrovniku je bila lubanja, a kod nekih svečanosti, tj. kad bi netko dolazio iz Beograda ja bi donio kostur iz Učiteljske škole.
2. Mrtvačka glava – lubanja
3. Preko desetak stolica
4. Jedan trouglasti stol – jer je trokut simbol
5. Tri voštane svijeće koje se pale na trokut.
6. Simbol snage: Slika jako razvijenog muškarca.

7. Simbol ljepote: Ženska slika skoro gola.
8. Simbol mudrosti: Slika velike knjige.
9. Pramilin – željezni okvir unutar kojega se je nalazilo sledeće:
   a) lijepo obrađen kamen
   b) grubo obrađen kamen
   c) visak
   d) čekić
   e) mistrija.

Osim prednje navedenoga masonska loža je imala i svoj arhiv. Arhiv je stao u malom ormaru koji je također bio u loži. U arhivu su se nalazile službene prepiske sa pretpostavljenom ložom u Beogradu, svi zapisnici sa sastanaka i dokumenti članova masonske lože sa slikama. Po jedna slika i jedan primjerak dokumenata nalazio se je u Beogradu u glavnoj loži, jer je Dubrovačka loža bila podređena glavnoj loži u Beogradu. Koliko mi je poznato dubrovačka loža nije bila vezana za inostranstvo.

Predmeti koji su se nalazili u loži bili su vlasništvo Dubrovačke plovidbe. To je sve došlo preko Mandić Mirka. Lubanja znam da je negdje nađena, ali ne znam gdje. Svakako negdje kad je nešto kopano mislim kod učiteljske škole. Za sve predmete može znati Mandić Mirko jer je on tada bio Inspektor Dubrovačke plovidbe. Soba u Vili »Šipan« gdje je loža bila smještena bila je vlasništvo Dubrovačke plovidbe. Kada bi netko dolazio iz Beograda pa je trebalo pripremati neku veću večeru, onda bi Mandić Mirko doveo nekoga kuhara sa broda ali ovaj ne bi ušao u ložu niti je on znao što se tamo nalazi. Za naše obične sastanke tu u vili »Šipan« bilo je uglavnom pripremanje kafa van lože u nekoj sobi gdje su kafu spremali ovi od Dubrovačke plovidbe, pa je to sve uređivao Mandić M.

Održavanje sastanaka čl. masonske lože:

U prvo vrijeme kada sam ja istom bio primljen sastanci su se jedno vrijeme održavali svako dva mjeseca, a nakon mog prijema ti sastanci su bili svakih mjesec dana. To je bilo redovno, a ako se je ukazivala potreba onda su se ti sastanci prije i kasnije održavali prema potrebi. Na sastancima su se primali novi članovi, isključivali, kažnjavali i ukarali. Naime kazna je bila ukoriti na sastanku nekoga radi grešaka ili pak radi neplaćanja članarine. Zatim je bilo grešaka koje su povlačile za sobom kaznu isključenja. Nekoliko slučajeva isključenja je bilo što se nije plaćala članarina. Zapisnik na sastanku je vodio meštar lože, a u Dubrovnik cijelo vrijeme je bio Bukvić prof. Novak. Na sastancima je bilo govora o svemu i svačemu. Ja te sastanke ne bi mogao razlikovati od jednoga sastanka danas. Na sastancima se je čitala pošta ili direktive od pretpostavljene lože i sl. tako da su uvijek svi znali o čemu se radi. Naročito na sastancima se isticala pomoć drugoj braći, a naročito članovima masona ukoliko su pali u neku tešku situaciju. Također na sastancima je bilo govora ukoliko netko ide u drugo mjesto da se poveže sa drugom ložom i da tamo može prisustvovati sastanku, a za to su postojali znakovi. Ako bi netko došao iz Beograda da posjeti ložu u Dubrovnik pa je trebalo održati sastanak. Onda su se odmah obavještavali članovi, a ukoliko bi netko bio na putu i sl. njega bi se naknadno upoznalo o sastanku koji je održan za vrijeme njegova odsustva. Ja nisam nigdje putovao vani na sastanke u druge lože, a prof. Novak mislim da je putovao.

Rukovodstvo lože u Dubrovniku:

Bukvić prof. Novak je bio po činu »majstor« i ujedno rukovodioc lože u Dubrovniku. On je bio rukovodioc kad sam ja primljen i kao rukovodioc je ostao sve do prestanka rada lože 1941. godine.

Osim »majstora« bila su i dva tajnika i to prvi i drugi. U Dubrovniku su se tajnici mijenjali, a jer kad bi jedan otišao drugi bi ga zamjenio, a na sastanku su uvijek zasjedala dva tajnika. Rukovodioc je sjedio na sredini stola na trokut, prvi tajnik sa desne strane njega, a drugi sa lijeve strane. U Dubrovniku su najviše dužnost tajnika vršili: Šiljkut Nikola i Škurić Antun. Obavljao je tu dužnost i Mandić Mirko, a i dr. Šiljkut Nikola je bio isključen iz lože jer se ustanovilo da vjeruje u neke čarolije. On se sada nalazi u SAD, a tamo je prije odlaska bio i tamo je primljen u masona te se kao takav u Dubrovniku samo povezao.

»Majstori« u Dubrovniku i raspoznavanje po keceljama:

Svaki »majstor« imao je na sebi kožnu kecelju malenu sa tri zvjezdice na njoj. Mlađi od majstora imali su jednu i dvije zvjezdice. Za dobiti jednu zvjezdicu trebalo je proći jedno vrijeme koje bi odredila uprava lože, a tako za dvije i konačno za tri zvijezde. Oni koji su bili početnici imali su bijelu kecelju – pregaču ali na njima nije bilo nikakovih znakova. Kecelje majstora bile su kafe boje.

Tokom vremena u Dubrovniku su postali majstori niže navedeni i to:
Bukvić prof. Novak
Mandić Mirko
Bakočević Mirko
Soljačić Miho
Škurić Antun
Mladinov
Aleksić
Sokolovac Milivoj
Vidojević dr. Matija
Šiljkut Nikola
Čižek Jende Ivo
Cvjetković Antun sada u Dubrovniku
Domjan
Hoper Branko – umro.
Ivanović____________ , ne znam mu ime. On je umro. Mason je postao još dok se nalazio u SAD. Mislim da je on po povratku u Dubrovnik i osnovao ložu u Dubrovniku. Tako se bar pričalo, ali to ne znam. Možda je bio još neki.

Od kada postoji loža u Dubrovniku:

Kada je loža formirana u Dubrovniku ne znam. Ja sam stupio 1933. godine. Svakako znam da sam sa nekim pričao da je oformljena nešto prije 4–5 godina moga prijema. Opet kažem da to ne znam, a na sastanku to nisam pitao ja ni drugi jer to se nije niti smjelo.
Loža u Dubrovniku bila je potčinjena Velikoj loži u Beogradu. Koliko je meni poznato direktno za inostranstvo nije bila vezana.
Čuo sam pričati, da je i kralj Aleksandar tražio da ga se primi u ložu, ali mu je to odbijeno i nije primljen. To da je htio jer da su masoni imali ogromnoga utjecaja u kulturnom i javnom životu uopšte.
Ako bi se neki član ogriješio o pravila za to se je isključivalo iz lože odnosno iz masona. Isključivanje je bilo na sastancima isto kao i kod prijema. U Dubrovniku ih je nekoliko bilo isključeno radi nedolaženja na sastanke i radi neplaćanja članarine.

Znakovi za raspoznavanje:

Masoni su imali svoje znakove po kojima su se i na ulici raspoznavali. Na primjer, ja se nalazim u drugom gradu i vidim jednog čovjeka koji mi izgleda da je mason ili ja sam sebi to pretpostavljam. Ja jednostavno za to ustanoviti pogledam u njega i kad vidim da on gleda mene, mahnem rukom ispod vrata kao da režem nožem. Ako mi on to isto odgovori znači da je mason. Mi odmah prilazimo jedan drugome i rukujemo se. Kad smo se rukovali, ako on meni ili ja njemu palačnim prstom pritisnem ruku jedan put to znači da je mladi član, a ako to napravi dva puta onda je već meštar jer je ovancirao, a tri puta to je najstariji. Kako sam napred naveo, činovi se postižu radom u masoneriji i nakon određenog broja godina i saglasnosti rukovodstva lože polažu se ispiti za svaki čin – klasu.
Velika loža u Beogradu vodila je kartoteku svih članova i po njihovom odobrenju vršio se je prijem. Čuo sam da su bile neke trzavice između lože u Beogradu i Zagrebu ali mi o tome nije ništa poznato.
Iz inostranstva na naše sastanke u Dubrovnik koliko ja znam nije nitko dolazio. Mislim da su jedan put došla dva Francuza i da ih je prof. Bukvić odveo u ložu u toku dana samo da vide naše prostorije.
Od ustaške policije radi masona bio je pozvan na saslušanje Čižek Endo – umro i Rogovski Lav – umro, inače je bio Poljak. Oni su nas odmah obavjestili o tome. Čižek nije priznao da je mason, a Rogovski je priznao samo da druge ljude ne zna kako se zovu. Tako je dolaskom NDH i prestao rad masona.
Znam da je masonerija bila povezana u cijelom svijetu, ali nikakovi detalji mi nisu poznati.
Kod masona se je plaćala članarina prema mogućnostima. Ja sam plaćao prije 150 din a kasnije 300 dinara, a bilo je i onih koji su plaćali preko 1000 dinara. Visinu članarine određivala je loža, mislim rukovodstvo na svom sastanku lože. Taj novac trošio se za pomoć braći, trošio se za večere i zabave, a jedan dio je slat glavnoj loži u Beogradu. Blagajnik u Dubrovniku je bio Mandić Mirko.
Dr. Šišić Ferdo u Zagrebu je bio velika ličnost među masonima, ali mislim da je on umro.
Za veće svečanosti na sastancima ja sam donosio kostur iz učiteljske škole, a za naše obične sastanke imali smo lubanju. Ta lubanja negdje je nađena i donesena tu.
Na naše sastanke iz Beograda je par puta dolazio NOVAK dr. VIKTOR iz Beograda i ČOROVIĆ VLADO također iz Beograda. Oni su bili u Velikoj loži u Beogradu.
Masonerija je bila naročito proti religije. Ja sam bacao slike religiozne iz Učiteljske škole, a isto tako nas nekoliko htjeli smo skinuti neki krst sa crkve na Dančama. Ako je netko nešto napravio individualno, na sastanku nije trebao govoriti o tome.
Masoni su volili postojeći režim stare Jugoslavije, mada se je više isticalo jugoslavenstvo kao cjelina, tj. politika više nacionalnosti.

KARLOVAC

## KRATAK PREGLED POSTOJANJA MASONSKE LOŽE »IVANSKI KRIJES« U KARLOVCU

Još za vrijeme Austrougarske monarhije uoči Prvog svjetskog rata postojala je u Karlovcu veća grupa intelektualaca, većinom mladih ljudi, koji su se školovali u Zagrebu i na nekim inostranim sveučilištima, gdje su postali simpatizeri građanske demokracije kakva je tada postojala u zapadnim zemljama, pogotovo u Francuskoj i Engleskoj. Ovi intelektualci u Karlovcu su se međusobno družili, a bili su povezani s anglofilskom inteligencijom u Zagrebu. U Zagrebu su se Karlovčani povezivali i sa masonima, koji su već tada bili brojni među tamošnjom inteligencijom i buržoazijom. Vremenom, naročito poslije Prvog svjetskog rata, nekoliko Karlovčana je stupilo u masonsku ložu »Grof Drašković« u Zagrebu i od tada je uticaj zagrebačkih masona na karlovačku inteligenciju postajao sve veći. Najistaknutiji među masonima iz Karlovca, koji su bili učlanjeni u zagrebačku ložu, bio je Dr. Dragan Šašelj, koji je postao mason još prije Prvog svjetskog rata i koji je odmah nakon Prvog svjetskog rata uveo nekoliko ljudi iz Karlovca u masonsku ložu »Grof Drašković« u Zagrebu. Pored Šašelja još su tada bili poznatiji masoni iz Karlovca Sedlaček Hugo, profesor, tadanji direktor gimnazije u Karlovcu i Ing. Payer Alfred, tvorničar iz Karlovca. Nekoliko godina poslije Prvog svjetskog rata bilo je više od desetak Karlovčana učlanjeno u masonske lože u Zagrebu, a tih je godina i uticaj karlovačkih masona u Karlovcu znatno porastao, pa je zalaganjem zagrebačke lože »Grof Drašković« došlo 1922. ili 1923. g. do osnivanja samostalne masonske lože u Karlovcu, koja je direktno potpadala pod veliku ložu u Beogradu, ali su još uvijek istaknutiji zagrebački masoni imali uticaj i patronat nad karlovačkim masonima u cilju jačanja karlovačke lože. Karlovačka masonska loža je dobila ime »Ivanski krijes«, a prilikom osnivanja, t.j. prvih godina njenog postojanja – tamo do 1926. g., brojila je preko 20-tak članova.

U Karlovcu, kao i u drugim našim gradovima, poslije Prvog svjetskog rata se je razvijala domaća buržoazija i inteligencija, koja je najvećim dijelom pristajala uz sistem građanske demokracije anglofrancuskog tipa. Iako su već tada postojale organizacije građanskih stranaka u Karlovcu, veći dio inteligencije je bio prilično politički jedinstven i zanašao se je građansko-demokratskim idealima demokracije. Ovakve prilike su omogućile formiranje masonske lože u Karlovcu i njen uticaj na dobar dio građana. Masoni su u svoje redove okupljali i Hrvate i Srbe i Slovence i sve druge i držali su se iznad nacionalnih osjećanja, propovjedali su liberalistička shvatanja, humanost i toleranciju, što je tada bilo privlačno za mnoge intelektualce. Prvih godina rada lože, karlovački masoni su na svojim sastancima i u međusobnim razgovorima nastojali djelovati gotovo isključivo u duhu, kakav je propovjedala, t.j. naučavala masonska doktrina. I to je uvjetovalo da su loži prilazili ljudi različitih stranačkih pogleda i profesija. Pridobijanjem politički uglednijih i bogatijih građana u masonsku ložu, karlovačka loža je mogla vrlo znatno uticati preko svojih članova na rad političkih organizacija u gradu, kulturno-prosvjetnih društava i ostalog društvenog života u Karlovcu. Tako je nekolicina članova lože pripadalo stranci SDS, zatim ih je nekoliko bilo u radikalnoj stranci, a nešto manje su bili zastupljeni u HRSS-i. Obzirom na masonska načela, te različitu političku pripadnost članova, različitu nacionalnost, a izvjesnu razliku između masona kapitalista i profesionalnih intelektualaca, karlovačka loža nije mogla postavljati određenije i pojedinostima konkretizirane zadatke svojim članovima, nego se je uticaj masona, t.j. lože na svoje članove odražavao više posredno, t.j. preko općenitih razgovora o prilikama u gradu, a najviše preko odgoja članova u loži, gdje su se često održavala predavanja i vođeni takvi razgovori, preko kojih su masoni politički odgajani. Bilo je

sastanaka u masonskoj loži, na kojima su se pretresali i neki politički, a pogotovo lokalni događaji, ali se je obzirom na napred navedeno najčešće zauzimao jedan općeniti stav prema nekom lokalnom problemu ili događaju, a članovima se je preporučavalo da zauzmu ođreden stav u skladu sa masonskim načelima, pri čemu su se redovito upotrebljavale fraze o dosljednosti i visokim principima, humanosti i toleranciji i t.d., što je naučavala masonerija. Iako na takav način, masonska loža »Ivanski krijes« u Karlovcu je dugo godina imala znatan uticaj na prilike u Karlovcu. Opadanje masonskog uticaja u Karlovcu je počelo oko 1930. godine za vrijeme monarho-fašističke diktature, pa se je povremeno opet obnavljao uticaj, kao na pr. 1936. g., kada su se bili nešto i obnovili, ali je nakon toga opet loža slabila, dok pred sam rat nije predstavljala gotovo ništa i bila se je rasula. Tako na primjer za vrijeme diktature 1929. g. u Karlovcu je bio postavljen za gradonačelnika Dr. Nikica Badovinac, koji je provodio i na svoju ruku teror i opće stvorio u Karlovcu jedno nemoguće stanje. Povodom toga masoni su imali sastanak i pretresli političku situaciju u gradu, te zaključili da treba pošto-poto uticati na višu vlast, da se Badovinac smjeni. Taj je zadatak bio stavljen meštru lože, da ga preko zagrebačkih masona provede. Tako su oni u Zagrebu preko masona u banskoj upravi postavili navedeni svoj zahtjev, na što im je odgovoreno da se neka jedan od masona prihvati dužnosti načelnika, pa da će Badovinac biti smjenjen. Međutim, u to vrijeme nitko od masona nije htio prihvatiti dužnost gradonačelnika, pa je Badovinac i dalje ostao gradonačelnik, ali je na zahtjev masona bio upozoren od banske vlasti, da ne pretjeruje u svojem radu. Iz navedenog momenta se vidi da su oni tada bili kompaktni i da su mogli i na ovakav način vršiti svoj uticaj. Međutim, kasnijih godina, naročito prilikom izbora 1935. g., masoni u Karlovcu nisu bili politički jedinstveni i tih je godina njihov uticaj bio znatno smanjen. Masoni u Karlovcu su do diktature bili uglavnom na jugoslavenskim pozicijama, iako su pojedinci bili pristalice različitih stranaka, a poslije diktature se u tome više nisu slagali. Od 1936. g. i 1937. masoni su se u Karlovcu počeli rasipati, vrlo rijetko su održavani sastanci u loži, a dobar dio ih opće nije dolazio na sastanke, pa su jedan po jedan prestajali biti članovi lože. To je bilo vrijeme kada je u Karlovcu bio uticaj HSS-a u koaliciji sa SDS-om vrlo velik, a od 1938. počeo je rasti uticaj ustaških i drugih fašističkih struja. Takve političke prilike i strah od rata uticali su na masone da su se pasivizirali, ali je većina masona i dalje ostala odana masonskim načelima i uopće politici visoke buržoazije, koju su tada provodile Engleska i Francuska. 1938. g. su masoni u Karlovcu dobili mig od Šubašićeve banske vlasti, da formalno prestanu postojati, što su oni i učinili i tako se više masovno i nisu sastajali, a svoj uticaj su širili pojedinačno. Jedini od karlovačkih masona je stao na stranu fašizma liječnik Dr. Ivan Tuškan, koji je do 1939. g. bio meštar lože, dok su svi ostali manje-više bili na antifašističkim pozicijama i simpatizirali borbu zapadnih saveznika u Drugom svjetskom ratu protiv fašizma. Nekolicina su bili proganjani, ali više zbog toga što su bili masoni ili srpske narodnosti, a manje zbog antifašističke aktivnosti za vrijeme rata.

Pored napred navedenog političkog uticaja masonska loža »Ivanski krijes« u Karlovcu je vršila i znatan kulturni uticaj. Iako se kulturni uticaj lože ne može odvojiti od njenog političkog uticaja, spominjemo ga zbog toga, što su neki intelektualci u ovoj loži smatrali da loža prvenstveno ima kulturni uticaj i na tome polju su se više zalagali. Tako su naročito od 1924.–1926. g. u loži održana mnoga predavanja, za koja je bio zadužen gotovo svaki član lože. Predavanja su držana iz sociologije, umjetnosti i muzike, medicine, prava, religije, prirodnih nauka, razvitka industrije i t.d. Vrlo mnogo su održavali predavanja iz historije i književnosti. Najviše su držali predavanja profesori Hugo Sedlaček, Stevan Jakšić, Milan Radeka i Milan Šoštarić, a svaki je održao bar po jedno predavanje iz struke koju pozna. O predavanjima se je u loži iznosilo svoje mišljenje i pojedincima je bilo češće preporučeno da neko predavanje, koje su prije održali u loži, održe građanstvu. Na taj način preko javnog predavanja, kojeg su masoni održavali građanstvu, najviše se je širio njihov kulturni uticaj. Osim toga kao članovi raznih društava, nastavnici u školama i na drugim mjestima, širili su

masonski uticaj. Budući u Karlovcu nije mogao biti velik izbor masona, to su u loži bili mnogi koji su vrlo malo polagali na političko i intelektualno značenje lože, a prišli su masonima uglavnom zbog toga, da bi bili u boljem društvu ili što su uživali u mističnim obredima, te jelu i piću, što ih je više privlačilo i držalo u loži. Osim takvih bilo je i nekoliko čisto poslovnih ljudi tvorničara, koji su bili manje zainteresirani za intelektualni rad lože, a htjeli su biti u loži uglavnom iz poslovnih razloga, jer im je to pomagalo u stvaranju dobrih veza s ljudima iz vlasti i političkog života, od čega su imali konkretne koristi.
Arhiva masonske lože »Ivanski krijes« u Karlovcu nije pronađena. Navodno da je tu arhivu mason pok. Tomo Turić, u čijoj se kući nalazila, predao jednom seljaku 1941. g. da je pohrani, ali se ne zna tko je bio taj seljak. Za tom arhivom su tragali ustaše, ali bez uspjeha. Koliko se moglo doznati iz razgovora s nekolicinom masona prošlih godina, koji su bili vrlo zatvoreni u davanju izjava o pojedinostima iz rada lože, naročito o obredima, izlazi da je loža imala svoj hram u Karlovcu u predjelu Gaze u dvorišnoj zgradi do kuće tadanjeg majora Tome Turića. Prostorije su se sastojale iz dva dijela i to iz sobe za obrede i trpezarije. U sobi za obrede i trpezariji je bio prigodan namještaj i pribor za jelo, a imali su i malu knjižnicu uglavnom masonskih knjiga. Ovaj namještaj nakon rata pronađen je i preostali masoni su ga poklonili đačkom internatu u Karlovcu, a masonske knjige su pred rat pojedinci zadržali za sebe jedan dio, a druge su pronašli ustaše i uništili. Masonski sastanci su se održavali do 1937. g. gotovo redovito i tada je masonska loža u Karlovcu brojala blizu 40 članova, a od tada do 1939. g. sastanci su se održavali nešto rjeđe i počelo je osipanje lože. Poslije 1939. g. masoni su se u Karlovcu sastajali u manjim grupicama u privatnim kućama ili na javnim mjestima, gdje nisu održavali nikakve ceremonije, nego su se sastajali više radi razgovora i razonode. Za vrijeme rata su se povremeno viđavali i razgovarali i to uglavnom politički istomišljenici, koji su imali jedan u drugoga povjerenja.
Predsjednik lože ili meštar je bio nakon formiranja Dr. Dragan Šašelj, liječnik iz Karlovca, koji je još prije rata umro. Poslije njega oko 1925–1926. g. bio je meštar Hugo Sedlaček, koji je također umro prije rata. Poslije Sedlačeka je bio meštar Dr. Dušan Miljušević, tada javni bilježnik u Karlovcu, umro prije rata. Zatim je do oko 1937. g. bio meštar major Tomo Turić, tada oficir u penziji, koji je umro za vrijeme rata, a posljednji meštar je bio Dr. Ivan Tuškan, liječnik iz Karlovca, koji je pred rat prišao frankovcima i za vrijeme rata zajedno sa svojom djecom surađivao s ustašama. Tuškan sada živi u Karlovcu. Pored zvanja meštra karlovačka loža je imala zvanja, naime stupnjeve: šegrt, pomoćnik i majstor. Većinom su bili majstori. Karlovačka loža je bila odgovorna Velikoj loži u Beogradu, kojoj su dostavljani zapisnici sa sastanaka i izvještaji. Na konferencije i sastanke odlazili su delegati iz Karlovca u Beograd. Masoni su novčano pomagali ložu i to dobrovoljnim prilozima, koji su se davali u tzv. »udovičkoj torbi«, gdje su pojedini stavljali novac, a da se nije znalo koliko je koji dao. Dobar dio ovog novca se upotrebljavao za humane svrhe, kao pomoć nekom siromašnom, ali nadarenom đaku ili nekim ljudima kojima je to bilo potrebno, a koji su bili bliski masonima. Osim ovoga, masonima se preporučavalo, da i van lože pomažu društva koja su bila pod njihovim utjecajem, kao i pojedine građane, naročito đake. Kao i u svim ložama, i u karlovačkoj se je poslije sastanaka jelo i pilo. Prilikom primanja novih članova činjene su uobičajene ceremonije sa kandidatima u mraku, tajno se glasalo za primanje novih kandidata i t.d.
Nismo mogli doći do podataka tko je kada primljen u ložu, tko je za njega garantirao, te koliko je napredovao u loži. Do tih podataka nismo došli, jer nemamo njihovu arhivu, a sa masonima s kojima smo ranije razgovarali (Milan Radeka, Stanko Kosen, Ivan Graho) nismo u razgovoru te pojedinosti mogli saznati, jer su nam na takva pitanja odgovorili, da ne znaju ili da ne mogu to kazati (Radeka), jer da ih veže zakletva. Međutim smo ipak doznali tko je sve bio u loži i od prilike koliko, kao i koliko je bio aktivan pojedinac. Niže navodimo imena članova masonske lože »Ivanski krijes« u Karlovcu i to u početku lica, koja i danas žive u

Karlovcu, zatim lica koja su iselila iz Karlovca i na kraju spominjemo samo imena umrlih članova masonske lože u Karlovcu.

Sada u Karlovcu borave:

1. Tuškan Dr. Ivan, sin Maksa i Ljubice r. Pević, rođen 16. V 1890. g. u Karlovcu, stalno boravi u Karlovcu, Banjavčićeva 10, liječnik opće prakse, Hrvat, drž. FNRJ. U karlovačku ložu »Ivanski krijes« je stupio 1928. g. i napredovao do stupnja majstor. Godine 1937. i 1938. bio je meštar lože. U masonskoj loži je bio aktivan do konca 1938. g., a tada se počeo približavati frankovcima i udaljavati od ostalih masona. Tuškan se uoči samog rata povezuje sa Dr. Antom Nikšićem, kasnije Pavelićevim ministrom i još nekim frankovcima, s kojima zajednički tajno radi do dolaska ustaša na vlast. Za vrijeme ustaša bio je ugledan u ustaškom pokretu, u kojeg učlanjuje svu svoju djecu. Zbog suradnje sa ustašama bio je suđen na 5 godina lišenja slobode odmah 1945. g. po Vojnom sudu. Nakon par godina izlazi iz zatvora i harangira protiv nove vlasti, a 1950. g. potpomaže omladinsku terorističku grupicu »Crna ruka«, zbog čega je bio suđen na 2 i po mjeseca zatvora. Kasnije se je povukao. Među masonima i opće anglofilima ne uživa nikakav ugled, a građanstvo ga smatra frankovcem. Danas je star i nema gotovo nikakvog političkog ugleda ni autoriteta.
2. Radeka Milan, r. 1897. g. u Udbini, profesor i pravoslavni svećenik, stalno boravi u Karlovcu. Pred par godina je penzionisan. U masonsku ložu »Ivanski krijes« je stupio 1926. g. i do 1928. g. napredovao do trećeg stupnja. Član lože je bio do njenog postojanja, t.j. do 1939. g. Poslije Prvog svjetskog rata je bio aktivan u Demokratskoj, a kasnije u SDS-i, gdje je bio i funkcioner. U loži se je isticao naučnim predavanjima, naročito sa područja religije i sociologije. U vezi religije je imao napredniji stav od ostalih svećenika, pa je u svojim raspravama i predavanjima isticao, da religija u društvenom životu treba imati sekundaran značaj, što je bilo u skladu sa masonskim shvaćanjima o odvajanju države i crkve. Zbog takvih shvaćanja je bio zapažen od masona i pridobijen u njihovu organizaciju. Kao jedan od najistaknutijih masona u Karlovcu, više puta je odlazio kao delegat na konferenciju u Veliku ložu u Beograd, gdje je bio poznat i viđen među vodećim masonima u Jugoslaviji. Nekoliko godina pred rat bio je povučen, naime nije se isticao kao ni ostali masoni, jer je loža bila formalno raspuštena, ali je podržavao prijateljske veze s mnogim masonima. Godine 1941. bio je hapšen po ustašama, pa pušten, i iste godine je otišao u Beograd, gdje je proveo ostale godine rata. Odmah poslije oslobođenja se povratio u Karlovac, zaposlio se na gimnaziji, ali kao svećenik nije više vršio vjerske obrede. Na kulturno-prosvjetnom polju je bio aktivan i poslije rata, najviše u društvu »Prosvjeta«, a povremeno drži i naučna predavanja. Odmah nakon rata bio je aktivan i u NF-i, pa je jedno vrijeme bio i član Oblasnog odbora NF-e. Jedan je od osnivača Udruženja pravoslavnih sveštenika i bio je dugo godina predsjednik navedenog Udruženja za Hrvatsku, kao i podpredsjednik Udruženja za Jugoslaviju. Ima ugled u građanstvu, naročito među inteligencijom, a sa gotovo svima bivšim masonima je također u dobrim odnosima. Poznaje mnoge masone u Beogradu i Zagrebu i kako sam kaže, s njima je u susretima razgovarao o ostalim masonima, a neki da su ga pitali, da li će biti dozvoljeno opet formiranje masonskih loža u Jugoslaviji. Također je govorio, da su mu neki u Beogradu govorili 1950. g., kako oni koriste poznanstvo s bogatim masonima u inostranstvu, koji ih materijalno pomažu paketima i preporučivali mu da i on piše tim masonima, ali je on to odbio. Iako je Radeka ostao dosljedan svojim ranijim shvaćanjima,čini se da je danas ipak toliko dalekovidan i da vidi da su prošla vremena masonerije u našoj zemlji i da se zbog toga neće povezivati ni aktivizirati kao mason.
3. Longino Dr. Zdenko, r. 1890. g. u Fužinama, advokat, stalno boravi u Karlovcu. U masonsku ložu »Ivanski krijes« u Karlovcu je stupio 1926. g. i u njoj se neprekidno nalazio do 1939. g., kada je loža raspuštena. Napredovao je u sva tri stupnja, t.j. do majstora. Prije

rata je bio javni bilježnik u Karlovcu i pripadao je SDS-u. Kao mason bio je aktivan, ali ne toliko na političkom i kulturnom polju, nego zbog toga što je uživao u boljem društvu, a naročito u pijankama i razonodi. Za vrijeme rata je imao antifašistički stav, ali nije radio u antifašističkim organizacijama. Nakon rata druži se sa grupom intelektualaca naklonjenih Zapadu i prijatelj je sa vodećim SDS-ovcima iz Karlovca. Povremeno harangira protiv našeg društvenog uređenja, naročito kada se nalazi među reakcijom i kada je pripit. Značajnijeg političkog ugleda nema, a nije ni uticajan. Nije primjećeno da se povezuje sa masonima radi ponovnog aktiviziranja.

4. Graho Ivan, r. 1893. g. u Karlovcu, advokat, stalno boravi u Karlovcu. U masonsku ložu »Ivanski krijes« u Karlovcu stupio je 1937. g. i bio u loži do njenog postojanja. Napredovao je do trećeg stupnja. Prije rata je bio istaknut u javnom i političkom životu u Karlovcu, ali nije nijednoj stranci pripadao. Dok je bio mason, bio je predsjednik gradske općine (gradonačelnik) u Karlovcu. Za vrijeme rata se držao pasivno, a nakon oslobođenja također. Nemamo podataka da se povezivao s ostalim masonima zbog pokušaja njihovog aktiviziranja. Koliko se o njemu zna, vjeruje se da realno ocjenjuje političke prilike i da ne predstavlja nikakav problem u smislu ponovnog aktiviziranja ni kao mason ni drukčije.

5. Ercegović Mirko, r. 1895. g. u Dubrovniku, profesor, stalno boravi u Karlovcu. U masonsku ložu »Ivanski krijes« u Karlovcu stupio je 1937. g. i napredovao do drugog stupnja. Prije rata je bio nastavnik u Karlovcu, a politički je bio uz bivši jugoslavenski režim, naime, bio je aktivan u Sokolu i JRZ-i. U masone je stupio najviše zbog toga, što mu je odgovaralo visoko društvo. Na političkom i kulturnom polju u masonskoj loži se nije isticao. Za vrijeme rata je iz Karlovca iselio u Dubrovnik, a pred kraj rata je bio otišao zbjegom u Afriku, gdje je bio zaposlen kod engleskih vojnih ustanova. Nakon rata se povratio u zemlju i nanovo namjestio u Karlovcu kao nastavnik na Srednjoj ekonomskoj školi. Politički je i dalje ostao pristalica zapadne demokracije, ali je uglavnom pasivan. Boležljiv je. Drži se da se sam neće pokušati aktivizirati kao mason, ali nije isključeno da drugi masoni ne bi mogli na njega u tom smislu uticati. Za sada je pasivan.

6. Zalokar Dr. Vinko, r. 1892. g. u Ljubljani, zubni liječnik, stalno boravi u Karlovcu. U masonsku ložu »Ivanski krijes« u Karlovcu stupio je 1934. g. i napredovao do drugog stupnja. Prije rata je bio jugoslavenski orijentiran, ali nije bio funkcioner u političkim strankama, nego se njegova aktivnost najviše odražavala u »Sokolu«, gdje je bio funkcioner i u davanju javne podrške ondašnjem režimu. U masonskoj loži se nije isticao politički ni intelektualnim radom, nego je bio tamo više zbog toga, što mu je imponiralo visoko društvo, mističnost i ceremonijal. Za vrijeme rata bio je antifašista, ali iz simpatija prema borbi zapadnih sila. Od ustaša je bio hapšen i maltretiran. Nakon oslobođenja uglavnom je pasivan. Član je SSRN-a, ali je i dalje ostao pristaša Zapada.

7. Kosen Stanko, r. 1895. g. u Ljubljani, Slovenac, bivši tvorničar, sada u penziji, stalno boravi u Karlovcu. U masonsku ložu »Ivanski krijes« u Karlovcu stupio je 1934. g. i u loži se stalno nalazio do 1939. g., t.j. do njenog raspuštanja. Prije rata je bio suvlasnik tvornice kože u Karlovcu i vrlo brzo se je obogatio. Iako nema fakulteta, nego samo srednju školu, a ni interesa za intelektualni rad, ipak je bio primljen u masonsku ložu zbog toga, što je bio bogat, a i što je njemu imponiralo društvo tada uglednijih građana. U loži se nije isticao ni politički, ni intelektualnim djelovanjem, održao je svega jedno predavanje iz svoje struke, ali je bio aktivan mason i financijski je pomagao ložu. Pored aktivnosti u loži bio je jedan od najaktivnijih u »Rotari klubu« u Karlovcu, gdje je bio nekoliko godina predsjednik kluba. Sam kaže da u masonskoj loži nije dobivao neke određene instrukcije za rad u »Rotari klubu«, nego da je vodio taj klub prema svom nahođenju, a svakako i u skladu s masonskim načelima. Za vrijeme rata je bio pasivan, ali sa simpatijama na strani zapadnih sila. Nešto je pomagao i NOP. Poslije rata je bio direktor jedne fabrike kožne industrije u Karlovcu do pred nekoliko

godina, kada je penzionisan. Drži se da je sada pasivan, te promišljen i obazriv, pa je teško pretpostaviti da bi ga neko nanovo mogao angažirati u oživljavanju masonstva. Boležljiv je.

8. Tot Ivan, r. 1883. g. u Karlovcu, sada činovnik u penziji, stalno boravi u Karlovcu. Od 1922–1925. g. bio je mason u loži »Grof Drašković« u Zagrebu, a tada je prešao u Karlovac u ložu »Ivanski krijes«, gdje je bio stalno član do 1939. g. Napredovao je u sva tri stupnja. U masonskoj loži je bio jedan od aktivnijih članova još u samom početku masonske aktivnosti u Karlovcu. Poslije Prvog svjetskog rata bio je socijal-demokrata, a kasnije prišao samostalnim demokratima, ali se u stranci nije isticao. Bio je nešto aktivan u »Sokolu«. Dugo godina je radio kao tajnik Okružnog ureda u Karlovcu, a pokušao se baviti i književnošću, ali u tome nije uspio. Za vrijeme rata i kasnije politički nije bio zapažen. Sada je star i senilan.

9. Deutscher Milan, r. 1899. g. u Karlovcu, po zanimanju muzičar, sada zaposlen u Muzičkoj školi u Karlovcu. U masonsku ložu »Ivanski krijes« u Karlovcu stupio je 1927. g. i bio aktivan do 1935. g., kada je dobio razrješnicu. Napredovao je u sva tri stupnja. Masonima je prišao najviše zbog toga, da bi postigao veći ugled, kojeg iako dobar pianista nije uživao u višem društvu. U masonima nije bio naročito aktivan, a češće su ga i korili zbog njegovih ličnih slabosti. Porijeklom je Nijemac, ali je bio antifašist. Poslije rata je politički pasivan, ali je ipak u dobrim vezama s pojedinim političkim negativnim ljudima. Slabijeg je karaktera i nije isključeno da bi ga netko drugi mogao aktivizirati kao masona, naročito ako bi znao da bi od toga imao materijalne koristi. Ne uživa politički i društveni ugled među građanstvom.

10. Žanić Dobrašin, r. 1893. g. u Sušaku, veterinar, stalno boravi u Karlovcu. Godine 1932. primljen u masonsku ložu, ali nije poslije toga bio aktivan, pa je bio napušten. Politički nije nikada bio istaknut, kao ni u nekom društvenom radu. U ratu i poslije rata ostao je pasivan. Politički i kao mason nije zanimljiv.

Iselili iz Karlovca:

11. Klarić Dinko, r. 1899. g. u Šibeniku, profesor. U masonsku ložu »Ivanski krijes« je bio primljen 1937. g. Koliko se zna, nije bio naročito aktivan u loži i 1939. g. nije uopće posjećivao sastanke. U Karlovcu je boravio do 1951. g. ili 1952., kada je iselio u Zagreb, gdje radi na jednoj od tamošnjih gimnazija. U političkim strankama nikada nije bio istaknut. Nema podataka da je sarađivao s ustaškim režimom, a poslije rata je bio politički pasivan. U Karlovcu je bio direktor ženske gimnazije i na svojoj dužnosti vrlo marljiv i savjestan. Veoma je disciplinovan i pazi da ničim ne bi kod vlasti stvorio loše mišljenje o sebi, pa se pretpostavlja da se neće aktivizirati u neprijateljskom smislu ni kao mason, ni inače politički.

12. Jakšić Dr. Stevan, r. 1896. g. Prije rata je bio sudac u Karlovcu. U ložu »Ivanski krijes« stupio je 1931. g. i bio do 1939., a napredovao je u sva tri stupnja. Politički se nije u strankama naročito isticao, ali je bio pristalica anglofrancuske politike. U loži je djelovao više intelektualno, nego politički. Poslije rata stalno boravi u Sarajevu, gdje je navodno sveučilišni profesor.

13. Zec Ing. Milan, r. 1905. g. Prije rata je bio inženjer Gradske općine u Karlovcu. U masonsku ložu »Ivanski krijes« predao je molbu za prijem 1939. g., ali je malo zatim loža prestala postojati, pa se nije ni aktivizirao kao mason. Prije rata je u Karlovcu politički bio uz režim i pripadao je društvu karlovačke buržoazije i intelektualaca. Poslije rata stalno boravi u Sarajevu, gdje je navodno direktor nekog građevnog poduzeća.

14. Jovanović Dr. Vuko, liječnik, r. 1893. g. U karlovačku ložu »Ivanski krijes« primljen je 1938. g. i napredovao samo do prvog stupnja. Prije rata je politički bio uz režim i pripadao je društvu karlovačke buržoazije i inteligencije, odakle su ga masoni privukli u svoju ložu. Poslije rata je bio kao liječnik viši oficir u JNA i navodno je sada u Beogradu.

15. Draganić Ante, r. 1887. g. u Beogradu, arhitekt. U masonsku ložu »Ivanski krijes« primljen je godine 1931. i napredovao u sva tri stupnja. Bio je zapažen aktivnošću u masonskoj loži. Poslije rata živi na Rijeci, a vjerojatno je u penziji.
16. Jamnicky Fedor, inženjer, bio zaposlen u Karlovcu u tvornici »Titanit«. Prije dolaska u Karlovac bio je mason lože »Jan Kolar« u Bratislavi, pa lože »Grof Drašković« u Zagrebu, a od 1932. g. lože »Ivanski krijes« u Karlovcu. Napredovao je u sva tri stupnja. Poslije rata živi u Čehoslovačkoj. Po narodnosti je Čeh.
17. Hruš, r. 1886. g. u Krapinskim toplicama, prije rata je bio u Karlovcu direktor tvornice »Titanit« i direktor banke u Karlovcu. Bio je u loži »Grof Drašković« u Zagrebu poslije Prvog svjetskog rata, a zatim u loži »Ivanski krijes« u Karlovcu. Napredovao je u sva tri stupnja. Sada navodno živi u Zagrebu, te je u penziji.
18. Rašeta Branko, r. 1896. g. u Donjem Lapcu. U Karlovcu je prije rata bio šef policije. U masonskoj loži »Ivanski krijes« je bio nekoliko godina do pred rat i napredovao je u sva tri stepena. Poslije rata boravi u Osijeku, gdje radi kao advokat.

Umrli:

19. Longino Dr. Albert, r. 1889. g. u Zagrebu, liječnik, umro u Dugoj Resi prije nekoliko godina.
20. Čop Dr. Srećko, rođen 1883. g. u Hreljinu, advokat. Umro u Karlovcu 1954. g.
21. Šoštarić Milan, r. 1877. g. u Sisku, profesor, umro još ranije.
22. Rausavljević Milan, r. 1897. g. u Radovinci, učitelj, umro još ranije.
23. Pajer Alfred, r. 1872. g. u Zagrebu, inženjer, umro prije rata.
24. Dietz Dr. Erich – umro prije rata.
25. Koch Josip, r. 1876. g. u Osijeku, umro još ranije van Karlovca, vjerojatno u Osijeku.
26. Huzjak Božo, liječnik iz Karlovca, umro 1954. g.
27. Turić Tomo, major bivše jugoslavenske vojske, umro za vrijeme rata.
28. Miljušević Dušan, pravnik – javni bilježnik u Karlovcu, umro prije rata.
29. Miljušević Ljubomir, advokat, umro prije rata.
30. Sedlaček Hugo, direktor gimnazije u Karlovcu. Prije rata preselio se u Zagreb, gdje navodno poslije rata umro.

Smrt fašizmu – Sloboda Narodu!

I/1 – IN

PO OVLAŠTENJU NAČELNIKA:
Gabre Ante

-----------

KRATKE BIOGRAFIJE I DRUŠTVENI POLOŽAJ BIVŠIH ČLANOVA MASONSKE LOŽE »IVANOV KRIJES«, KOJI SE SADA NALAZE U KARLOVCU

1. TUŠKAN Dr. IVAN, sin Maksa i Ljubice r. Pević, rođen 16. V 1880. g. u Karlovcu, stalno boravi u Karlovcu – Banjavčićeva 10, liječnik opće prakse, Hrvat, državljanin FNRJ.
U karlovačku masonsku ložu »Ivanov Krijes« stupio je 1928. g. i prolazeći sve stupnjeve 1936. g. izabran je za rukovodioca, t.j. meštra lože, što je bio do 1938. g. Poslije 1938. g. Tuškan se je sve više u gradu ispoljavao kao frankovac i to ga je udaljavalo od ostalih masona u Karlovcu, koji su u većini bili anglofili. Slučaj Tuškana kao predsjednika imao je ozbiljnog odraza na čitavu ložu. U to vrijeme, t.j. pred rat Tuškan se povezuje sa Dr. Nikšićem (kasnije Pavelićevim ministrom) i Badovincom i zajedno s njima frankovački djeluje. Dolaskom ustaša na vlast Tuškan zajedno sa sinom i kćerkom učlanjuje se u ustaški pokret i kao takav s njima ostaje do kraja rata. Po oslobođenju bude po Vojnom sudu suđen na 5 godina lišenja slobode i gubitka građanskih prava, radi neprijateljskog rada protiv NOP-a. Poslije rata češće harangira na frankovačkoj liniji, a 1950. g. uplići se u omladinsku terorističku grupicu »Crna ruka«, radi čega je bio suđen na dva i po mjeseca zatvora. Radi privatno kao liječnik, a druži se s frankovcima, dok je kod bivših masona i ostalih anglofila izgubio svaki ugled.
2. RADEKA MILAN, rođen 9. IX. 1897. g. u kotaru Udbina, profesor i pravoslavni sveštenik, član je lože »Ivanov Krijes« postao 15. VI. 1926. g., te je napredovao u drugi stepen 6. IV 1927. g., a u treći 25. V 1928. g. Član navedene lože ostao je do njenog raspuštanja pred rat.
Profesor Radeka 1930-tih godina bio je aktivan u socijal-demokratskoj stranci, a i isticao se kao obdareni profesor u raznim naučnim predavanjima, te je tako postigao potrebni renome za u masone. Politički je bio krajnje reakcionaran, a sa ljevičarima imao je izvjesnu saradnju. Kao svećenik imao je u vezi religije napredniji stav od ostalih, jer je u svojim raspravama i djelovanju religiji u društvenom životu davao sekundarni značaj, što je bilo u skladu sa teorijom o odvajanju crkve od države. U masonskoj loži isticao se je sa raznim predavanjima, kako u samoj loži, tako i na pučkom sveučilištu. Nekoliko puta je kao delegat lože odlazio na konferencije u veliku ložu u Beograd i tamo je stvorio poznanstvo sa mnogim viđenijim masonima. Godine 1941. bio je uhapšen po ustašama, ali je kasnije pušten i omogućen mu je odlazak u Beograd, gdje je, proveo rat i koliko znamo, nije se kompromitirao s neprijateljem. Poslije rata odmah se povratio u Karlovac i zaposlio kao ranije, kao profesor na gimnaziji, ali kao svećenik ne vrši vjerske obrede. Na kulturno-prosvjetnom polju je aktivan, kao i ponešto u Fronti, gdje je član Oblasnog odbora. Međutim, Radeka je neka vrsta panslaviste, koji obožava slavensku rasu i ponekad politička zbivanja odatle gleda i tumači suprotno materijalizmu. Po pitanju religije njegov napredniji stav došao je do izražaja u radu Udruženja pravoslavnih svećenika, čiji je predsjednik za Hrvatsku. Rjeđe se druži sa bivšim masonima, a više je među kulturnim i prosvjetnim radnicima, gdje uživa veliki autoritet. Djeca su mu napredna i članovi su Saveza komunista.
Radeka je u masonskoj loži bio vrlo aktivan, te poznaje bolje od ikoga u Karlovcu čitav rad lože, pa smo s njime imali informativni razgovor, ali se je dosljedan zakletvi odmah u početku ogradio, da ne može govoriti o organizacionoj strukturi ili detaljima iz rada lože, te je razgovor vođen općenito o masoneriji.
3. LONGINO Dr. ZDENKO, rođen 19. II. 1890. g. u Fužinama, advokat, stalno boravi u Karlovcu. Bio je član masonske lože »Ivanov Krijes« u Karlovcu od 1926–1939. g., za koje vrijeme je napredovao u sva tri stepena.
Longino je prije rata bio javni bilježnik u Karlovcu. Politički je bio u SDS-i, ali se naročito nije isticao. Kao mason bio je za sve vrijeme aktivan i to više nego u stranci, a inače se držao kao vrlo veliki gospodin, pa mu je prijalo da se u zatvorenom krugu ljudi u masonskom hramu ili gostionama iživljava u kojekakvim razgovorima i pijankama. Radi toga je bio i aktivan u loži. Za vrijeme rata nije kompromitiran s okupatorima i anglofilski je gledao na ishod rata. Poslije rata bio je u karlovačkoj grupi SDS oko doktora Lukinića, koji su 1946. g. htjeli obnavljanje navedene stranke. Sada se većinom druži s advokatima, te liječnikom dr. Huzjakom i još nekim od bivših masona. U harangiranju protiv našeg društvenog uređenja je

nešto grlatiji od ostalih iz redova stare reakcije i to naročito kad je u veselom društvu i kad je pijan. Danas se bavi advokaturom, a politički u gradu ne znači skoro više ništa.
4. KOSEN STANKO, rođen 30. X. 1895. g. u Ljubljani, sin Karla, Slovenac, državljanin FNRJ, sada u penziji. Član masonske lože »Ivanov Krijes« bio je od 1934–1938. g. i napredovao do drugog stepena.
Kosen je prije rata bio suvlasnik i direktor karlovačke industrije kože, te iako bez fakulteta postao je radi svog bogatstva ugledan među višim krugovima, pa je primljen u masone. Osim toga bio je i u »Rotari klubu«, čiji je i predsjednik bio neko vrijeme. Njegova aktivnost u masonima nije bila naročita, jer je bio zauzet svojim poslovima, a osim toga vodio je »Rotari klub«. On kaže da od masonske lože nije dobivao nikakve instrukcije u vezi rada sa »Rotari klubom« i da su to bile dvije potpuno nezavisne jedna od druge organizacije. U razgovoru koji je s njime vođen, Kosen je iznio nešto malo detalja o radu lože, jer da mu čitav rad nije poznat, budući da je bio mlađi među njima i s manje interesa, a i da je prije raspusta lože prestao odlaziti na obrede u hramu.
Za vrijeme okupacije Kosen je kao kožarski stručnjak poslužio ustašama, pa je neko vrijeme bio povučen i u Zagreb na rad i za to odlikovan ordenom kralja Zvonimira II. reda. Prema radnicima u tvornici i drugim naprednim ljudima imao je uvijek negativan stav. Poslije rata uvidio je situaciju i predao državi tvornicu, pa je sve do prošle godine bio direktor kožne industrije u Karlovcu. Politički se nije isticao i pravio se lojalan, ali se je i dalje družio sa bivšom buržoazijom, među kojima i s nekim masonima. Penzionisan je i bolestan, pa više živi u svom ljetnikovcu kraj Karlovca.
5. ZALOKAR Dr. VINKO, rođen 4. I. 1892. g. u Ljubljani, sin Srećka i Uršule r. Žitko, zubni liječnik, stalno boravi u Karlovcu. Pripadao je masonskoj loži »Ivanov Krijes« u Karlovcu od 18. XII. 1934. g. i napredovao do drugog stepena.
Prije rata Zalokar je bio jugoslavenski orijentiran, ali nije bio neka politička ličnost, nego se je njegova aktivnost uglavnom odražavala u »Sokolu«, gdje je bio u upravi. Kao zubni liječnik radio je na Socijalnom osiguranju i privatno, pa se ubrajao u bolje stojeće Karlovčane, te je tako dospio u vrhove ondašnje buržoazije i postao mason. U masonskoj loži nije imao neke funkcije, a nije se naročito isticao, nego je više bio s njima, jer mu je imponiralo takvo društvo. Za vrijeme rata nije se kompromitirao s okupatorima, nego je kao bivši mason i sokolaš bio pod kontrolom ustaša. NOP je ponešto pomagao, ali ne iz simpatija prema komunistima. Poslije rata politički se ne ističe, čini se da je lojalan, a druži se sa bivšom buržoazijom. U privatnoj praksi ima veliku zaradu i jako dobro živi. Član je Fronte, ali nije naročito aktivan. Prilikom osnivanja »Partizana« pokazao je interes za društvo, ali da bi se zvalo »Sokol« i da bi u njemu glavnu riječ imali bivši sokolaši. Kad stvar tako nije išla povukao se. Zalokar politički ne znači skoro ništa.
6. TOT IVAN, rođen 18. VI. 1883. g. u Karlovcu, činovnik u penziji. Bio je mason u zagrebačkoj loži »Grof Drašković« od 1922. do 1925. g., a od tada pa do pred rat bio je u karlovačkoj loži »Ivanov Krijes«. Napredovao je u sva tri stepena.
Tot je bio među osnivačima karlovačke masonske lože i za sve vrijeme bio je aktivan u njoj. Poslije I. svjetskog rata pripadao je Socijal-demokratima, a kasnije samostalnim demokratima, gdje se nije naročito isticao. Bio je i u »Sokolu«, ali i kritičar režima bivše Jugoslavije. Po zanimanju je činovnik i bio je dugo godina tajnik Okružnog ureda u Karlovcu. Bavio se književnošću, ali nije uspio. Sada se nalazi u penziji. Poslije rata nije se pokazao ni u čemu neprijatelj našeg režima. Ostario je i potpuno izoliran od masonskog i ostalih društava.
7. ERCEGOVIĆ MIRKO, rođen 12. XII. 1895. g. u Dubrovniku, profesor, stalno boravi u Karlovcu, bio u masonskoj loži »Ivanov Krijes« od 1937. g. i napredovao do drugog stepena.
Ercegović je prije rata bio profesor u Karlovcu. Politički je bio uz režim, kraljevac i aktivan u »Sokolu«. Za vrijeme rata otišao je iz Karlovca u Dubrovnik, a odatle u toku rata dospio u Afriku kod Engleza. Poslije rata vratio se u Karlovac, gdje je zaposlen kao profesor na

Ekonomskom tehnikumu. Politički se ne ističe, ali se smatra pristalicom buržoaske demokracije i bivšeg režima u Jugoslaviji. Posljednjih godina je imao težu operaciju na glavi i to ga još više pasiviziralo. On govori, da dok je bio u Zagrebu u bolnici na operaciji, da se je englesko predstavništvo u Zagrebu interesiralo za njegovo zdravlje.
8. DEUTSCHER MILAN, rođen 23. XII. 1899. g. u Karlovcu, muzičar, pijanista, bio je u masonskoj loži »Ivanov Krijes« od 1927–1935. g., kada je dobio razriješnicu. Napredovao je u sva tri stepena. Dok je bio mason isticao se je kao dobar muzičar i to mu je stvorilo potreban autoritet, dok politički nije bio aktivan. Potječe od Nijemaca i češće govori njemački nego hrvatski, ali nije bio uz Hitlera. Sada je penzioner i općenito je pasivan.
9. HUZJAK Dr. BOŽO, liječnik u Karlovcu, bio je u masonima poslije 1930. g., točno ne znamo kada je stupio.
Prije rata je Huzjak bio uz HSS i prijatelj Šubašića. Kao mason bio je aktivan i razvikan u Karlovcu, jer je češće viđen u masonskoj klapi. Za vrijeme rata bio je antifašista i očekivao je pobjedu, t.j. dolazak na vlast anglofila kod nas. Kod ustaša je bio u nemilosti. Poslije rata kod njega su se sastajale klape nekih bivših masona i ostalih anglofila, radi lumpovanja i tračevanja. Posljednjih godina se je povukao i ima lojalniji stav prema našem uređenju nego ranije. Umro 1955. g.
10. LONGINO Dr. ALBERTO, rođen 21. I. 1889. g. u Zagrebu, liječnik u Dugoj Resi. Od 1923–1925. g. bio je u masonskoj loži »Grof Drašković« u Zagrebu, a od tada u karlovačkoj loži »Ivanov Krijes«. Napredovao je u sva tri stepena.
Prije rata je bio u SDS-u, iako ne naročito aktivan. Za vrijeme rata držao se kao i ostali anglofili, a poslije rata povremeno harangira, dok u posljednje vrijeme se ni ne primjećuje. Živi u Dugoj Resi, pa je rjeđe s anglofilima iz Karlovca. Politički ne znači skoro ništa.
11. ŽANIĆ Dr. DOBRAŠIN, rođen 1893. g. u Sušaku, veterinar. Godine 1932. objavljen je njegov pristup u ložu »Ivanov Krijes« u Karlovcu. Međutim, koliko se zna, nije se naročito aktivizirao.

U Karlovcu, 12. XII. 1952. g.

U masonskoj loži »Ivanov Krijes« u Karlovcu još su bili članovi niže navedena lica, koja sada ne borave u Karlovcu.
1. Klarić Dinko, sada profesor u Zagrebu.
2. Rašeta Branko, r. 1896. g. u Lapcu, bio šef policije u Karlovcu prije rata. Sada nepoznato boravište.
3. Šoštarić Milan, r. 1877. g., profesor. Prije rata odselio u Sisak, sada nepoznato boravište.
4. Hruš Dragan, r. 1886. g. u Krapinskim Toplicama. Bio direktor fabrike »Titanit« u Karlovcu i banke također. Sada nepoznato mjesto boravka.
5. Rausavljević Milan, r. 1897. g. u Radovinci, učitelj. U Karlovcu je boravio oko 1932, g. Nepoznato mjesto boravka.
6. Payer Alfred, r. 1872. g. u Zagrebu, inženjer. Bio je u Karlovcu mason lože »Maksimilijan Vrhovac« do 1928 g., kada je odselio u Zagreb.
7. Jakšić Dr. Stevan, r. 1896. g. Prije rata bio sudija u Karlovcu. U karlovačkoj loži bio je od 1931–1933. g.
8. Jakšić Dušan, r. 1886. g. u Glini. Prije rata pomoćnik ministra prosvjete u penziji. Bio je član lože »Ivanski Krijes« u Karlovcu od 1926–1928. g.
9. Graho Ivan, r. 1893. g, u Karlovcu, advokat. Bio je član lože u Karlovcu 1937. i 1938. g. Živio u Crikvenici, nedavno se povratio u Karlovac.
10. Jovanović Dr. Vuko, r. 1893. g. Bio je vojni liječnik u Karlovcu i član lože 1938. g. Sada viši oficir i liječnik u JNA (mornarica).

11. Zec Ing. Milan – u Karlovcu je bio do 1939. g. i te godine je bio primljen u ložu. Rođen je 1905. g. Pred rat je odselio u Beograd.
12. Draganić Ante r. 1887. g. u Beogradu, arhitekt. Bio je od 1931. do 1933. g. član lože u Karlovcu. Bio je samostalac, ali nacionalist. Navodno sada živi u Opatiji.
13. Koch Josip r. 1876. g. u Osijeku, veterinar. U Karlovcu je bio do 1926. i bio je član lože. Prije rata iselio je u Zagreb. Sada nepoznato boravište.
14. Jamnicky Fedor, inženjer, bio je šef fabrike »Titanit« u Karlovcu. U Karlovac je došao iz Bratislave, gdje je bio član lože »Jan Kolar«, a u Karlovcu do 1932. g. član lože »Ivanski Krijes«, a tada je dobio razrešnicu za Zagreb, gdje je bio član lože »Grof Drašković«. Sada nepoznato boravište.
U karlovačkoj loži »Ivanski krijes« bilo je još oko 10-tak masona, koji su pomrli, pa ih zbog toga ne navodimo.

*****

ZAPISNIK

o nastavku saslušanja okrivljenog Tuškan Ivana, dana 30. I. 1950. god.

Dali ste Vi bili član »Slobodnih Zidara«, u koliko jeste ispričajte nam od kada ste učlanjen i kakove ste funkcije vršili u organizaciji?
U »Slobodne Zidare« stupio sam 1928. ili 1929. godine. Od 1935. do 1938. godine bio sam predsjednik »Slobodnih Zidara« u Karlovcu, a do tada nisam imao nikakovu funkciju u organizaciji. Od 1939.–1940. god., t.j. godinu dana bio sam podpredsjednik organizacije, a od 1940. godine obični član. Poslije uspostave bivše NDH-a više se kao organizacija nismo sastajali.

Opišite nam program organizacije »Slobodnih Zidara«?
U programu »Slobodnih Zidara« bila je uglavnom humanost i tolerancija svake vrsti. Uvjeti za biti učlanjen u organizaciji bili su zasnovani na slobodnoj volji svakog člana gdje će biti opredjeljen u političkom pogledu, nije se uzimalo u obzir vjera, političko i nacionalno gledište. Glavna zadaća bila je da organizacija djeluje na pomirljivosti i suzbijanju strasti. Na političkoj i komunalnoj liniji nastojali smo stvari otupiti, odnosno suzbijati zaoštravanje. Društvo je djelovalo isključivo među inteligencijom, a bilo je tajno i nigdje nismo istupali kao predstavnici »Slobodnih Zidara«. Ipak se je moglo sumnjati u javnosti za neke članove da su »Slobodni Zidari«. Mi smo međusobno držali tajna predavanja, a bili smo dobrim dijelom učlanjeni u gradsku knjižnicu i preko gradske knjižnice držali smo predavanja u duhu postojećeg režima, kao pojedinci, ali ne zastupajući konkretno niti jednu političku stranku. Teme su bile na kulturno prosvjetnoj bazi.

Opišite nam organizacionu strukturu organizacije »Slobodnih Zidara«?
»Slobodni Zidari« postali su na inicijativu Engleske koncem XVIII. stoljeća. Velika loža bila je u Beogradu, gdje su pripadala i obavezno su trebala biti priznata sva društva »Slobodnih Zidara« u Jugoslaviji. Lože u svim ostalim gradovima Jugoslavije, osim Beograda, nosile su naziv: »Loža Slobodnih zidara«. Kao članovi lože smatrali su se svi članovi, a svi članovi birali su odbor, u kome su bili izabrani: Predsjednik, podpredsjednik, blagajnik i tajnik. Članarina je bila plaćena na dobrovoljnoj bazi prema materijalnim prilikama pojedinog člana.

Dr. Tuškan Ivan, s. r.

Velika loža trebala je biti priznata od jedne velike lože druge zemlje, koja je također priznata do tada od jedne velike lože. Na primjer: Ako je austrijska velika loža bila priznata od njemačke velike lože, onda je nas mogla priznati austrijska loža. Mi smo bili priznati od engleske velike lože.

Od kada i u kojim krajevima su postojale lože »Slobodnih Zidara« u našoj zemlji?
U Srbiji su postojale lože prije Prvog svjetskog rata, neznam od koje godine, u Hrvatskoj od 1919. godine, a u Sloveniji od prilike u isto vrijeme ili par godina kasnije i to samo u Ljubljani, koliko je meni poznato.

Tko je sve u Karlovcu bio član lože od kako ste Vi učlanjeni?
Članovi su bili:

1.) Miljušević Dušan, bivši javni bilježnik.
2.) Miljušević Ljubomir, odvjetnik, obojica su prije rata umrli.
3.) Sedlaček Hugo, bivši direktor Realne gimnazije u Karlovcu, sada u mirovini, živi u Zagrebu.
4.) Šoštarić Milan, profesor, sada umirovljen, živi u Zagrebu.
5.) Crnčić Franjo, profesor, nije na životu.
6.) Galijan, profesor, prije rata radio u Ministarstvu prosvjete, a sada neznam gdje je.
7.) Turić Tomo, biv. austrijski oficir i major biv. Jugoslavije, sada nije na životu.
8.) Fišer Maks, šumarski inžinjer, sada u Zagrebu u Ministarstvu šuma.
9.) Draganić Antun, inžinjer, nastavnik u Tehničkoj školi u Rijeci.
10.) Huziak Dr. Božo, sada u Karlovcu.
11.) Longino Dr. Zdenko, sada u Karlovcu, a namjerava seliti u Zagreb.
12.) Longino Dr. brat Zdenkov, liječnik, sada u Dugoj Resi.
13.) Inžinjer Branko, kome se ne sjećam prezimena, prije rata bio šumarski inžinjer u Plaškom, a sada neznam za njega.
14.) Radeka Milan, profesor u Karlovcu, on danas aktivno sudjeluje u predavanjima.
15.) Zec. ing. Milan. U početku rata otišao u Beograd, poslije neznam za njega.
16.) Ravosavljević, profesor, nije na životu.
17.) Jovanović Dr. Vuk, sada liječnik u JA. p. pukovnik.

Dr. Tuškan Ivan, s.r.

Opišite funkcije pojedinih članova u organizaciji?
Kao predsjednici bili su: Miljušević Dušan, Sedlaček Hugo, Turić Tomo i ja. Ostali funkcioneri su bili češće smjenjivani. Predsjednici su birani tajnim izborima, a ostali javnim.

Kakovu političku liniju su zastupali članovi lože za vrijeme rata?
Mi smo se obično za vrijeme rata znali sastajati u kavanama, ali nije bilo govora o masonskim stvarima, a držali smo se ili neutralno ili protiv vladajućeg sistema postojećih vlasti, odnosno NDH-e i Njemačke. »Slobodni Zidari« imali su protivnički stav i protiv bivšeg jugoslavenskog režima za to što je vođena hegemonistička politika. O tom nije bilo govora na našim sastancima, ali to smo obično ocjenjivali iz razgovora jedan sa drugim. Naše simpatije

bile su na engleski režim, jer smo ga smatrali liberalnim i da je tamo veća sloboda nego kod nas, a za vrijeme rata ostali smo na istom stanovištu.

Kada ste održali posljednji sastanak masona u Karlovcu?
Posljednji sastanak održali smo početkom 1941. godine, jer su redovno svake godine u početku održavani izbori, odnosno biran je novi odbor. Tada je za predsjednika po drugi puta izabran Turić Tomo, a za podpredsjednika, mislim, Hugo Sedlaček. Za politički stav nismo dobili nikakovu direktivu od velike lože, niti smo uopće dobivali političke direktive.

Kako da niste dobivali direktive od velike lože?
Velika loža držala je u tajnosti pred ostalima svoje ciljeve. Mi smo velikoj loži dostavljali zapisnike sa naših sjednica.

Dali su članovi organizacija polagali zakletvu i kakovog sadržaja?
Članovi su polagali zakletvu, u kojoj se izražavalo da će ostati vjerni principima »Slobodnih Zidara« o humanosti i toleranciji, da će se međusobno pomagati i pomagati druge, te držati organizaciju u tajnosti.

Dr. Tuškan Ivan, s. r.

Radi čega je organizacija trebala biti u tajnosti?
Na principima držanja tajne o »Slobodnim Zidarima« zasnovana je loža u Engleskoj i taj princip je prihvaćen kod nas, jer smo priznati od engleske lože.

Tko je bio predsjednik velike lože u Jugoslaviji i dali su predsjednici loža dolazili na sastanke velike lože?
Predsjednik velike lože, koliko ja znam, bio je Miličević, neznam mu imena, dobro imućan čovjek, a imao je hotele u Beogradu. Svake godine pozivan je u veliku ložu zastupnik male lože, ali to nije morao biti predsjednik lože. To je bilo na glavne godišnje skupštine.
Prekinuto u 12.30 sati.

Isljednik: Saslušani:
Dr. Tuškan Ivan, s. r.

---

Odjelenje UDB-e za grad
Karlovac

IZVJEŠTAJ

Longino Zdenko bio je javni bilježnik u Karlovcu. To je čovjek iz krugova advokata Lukinića. Sada je opet u Karlovcu. Bio je tipičan intelektualac, koji je živio u izabranom krugu prijatelja, na večerama koje su trajale do zore. Kao političar nije se javno isticao.

Građani su ga smatrali dobrim čovjekom i »gospodinom«. Žena mu se za okupacije ljubakala sa talijanskim oficirima, pa su je ustaše i ošišali do kože.
Radeka Milan je vrijedio kao intelektualac i liberalan pop. Za vrijeme Jugoslavije budno je pazio na ljevičare, koji su pokušali raditi u »Srpskom kolu«. Puba Drakulić mi je pričao kako je Radeka znao u razredu, tobože u »slobodnoj diskusiji«, provocirati đake Srbe ljevičare, a ti bi onda poslije stradali. Važio je inače kao kulturan čovjek, ali je sasvim sigurno i danas »Slaven« u starom narodnjačkom smislu i u duši protivnik ovog danas.
Longino dr. Alberto liječnik je u Duga Resi već nekih trideset godina.
Rašeta Branko, bivši šef policije, umro je još za stare Jugoslavije.
Čop dr. Srećko, umro je pred dvije godine.
Šoštarić Milan, profesor, umro je još za stare Jugoslavije.
Hruš Dragan, bankovni direktor, bio je samostalac, a danas je u Zagrebu, ako je živ. U Karlovcu ga nema već nekih 20 godina. U loži je bio kao poslovan čovjek. Živio je u Karlovcu izolirano, u krugu takozvanih »gorućih deset hiljada«. Nije se javno isticao.
Kosen Stanko je špekulant velikoga kalibra. Kao stručnjak je vrlo sposoban, ali duboko pokvaren. Za stare Jugoslavije bio je neprijatelj radnika, koga je gulio za račun i svoj i svog poslodaca Prve hrvatske štedionice. On je brao sehvestar, uništio braću Fröhhil, Židove, koji su pali u šake Prvoj hrvatskoj štedioni. Danas sigurno konspirira proti vlasnika. Dobar je s grupom koja se okuplja oko mesara Jože Anzića. (Anzić je za okupacije na veliko radio s okupatorom, zaradio grdne pare, ali je u isto vrijeme i »simpatizirao« s našim otporom. On je i danas mutan čovjek).
Rausavljević Milan, umro je pred nekih dvadesetak godina.
Payer Alfred, nije mi poznat, ali je sigurno, da ga već davno nema u Karlovcu.
Jammiki Fedor nije u Karlovcu. To je bio bonvivan kapitalist. Kretao se jedino u krugu novčara i advokata. Inače je bio u Karlovcu gotovo nepoznat i nevidljiv. Bio je tipičan predstavnik klike, koja je djelovala iz mraka.
Jakšić Stevan nije već dugo u Karlovcu. Volio se isticati kao napredan čovjek. Kao Bosanac živio je dugo vremena u Sarajevu. Inače je bio tipičan Karađorđevićev čovjek.
Jakšić Dušan je otišao u Beograd još pred dvadesetak godina. Bio je zloglasan kao korupcionist. Prodavao je učiteljska mjesta po 10.000.- dinara. To se je otvoreno pričalo, ali mu se nije moglo ništa, jer je bio čovjek svake Vlade. Radio je u Ministarstvu prosvjete.
Gregorić Mirko i danas je profesor na Trgovačkom tehnikumu u Karlovcu. To je tipični intelektualac kova, iz kog su se regrutirali karađorđevski sokolaški ljudi. Da je bio u Rusiji za oktobarske revolucije, bio bi svakako među kadetima i kontrarevolucionar. Sada je upravo nevidljiv, ali to ne znači, da još uvijek ne misli na rasnu kraljevsku Jugoslaviju.
Graho dr. Ivan, advokat, gradonačelnik, intimni prijatelj dra Židovca. Njegov učenik, neprijatelj radnika, kulački sin, bogataš. Spreman na sve, kada se radi o novcu. Na oko »neutralan«, bio je povezan s teškim financijskim kaoputalom u Karlovcu i Zagrebu. U Zagrebu je bio intiman s glavešinama oko tadašnje »Matice hrvatske« (Profesor Lukas) i Hrvatskog Radiše.
Dietz dr. Erich mi je nepoznat.
Zec ing. Milan u Beogradu od 1939. godine. Radikal. Zet prvaka Radikala Miljuševića. I danas posjećuje Karlovac. Sokolaš. Karađorđevićev čovjek. Bar je bio do 1939. god.
Dinlseher Milan, muzičar. Profesor na Muzičkoj školi. Danas potpuno senilan. Isticao se jedino, bar javno, u muzici, kao pianist.
Dr. Jovanović Vuk već dugo u Srbiji kao šef neke bolnice, kamo je još pred dvije godine odvukao neke opatice iz karlovačke bolnice. Bio je provokator. Gradio se ljevičarom, ali ga je brzo raskrinkao Puba Drakulić, kome je Jovanović činio niz neugodnosti.
Petrović P. Nije mi poznat.

Klarić Dinko, sada je profesor u Karlovcu. Tipični zbunjeni intelektualac. Nije se isticao u politici. Uvijek je plovio za režimom. Inače je i danas »liberal« u onom lošem smislu služenja kapitalističkoj »demokraciji«. Osim svoje struke zna vrlo malo.
Zalokar dr. Vinko, zubar, Sokol. Karađorđevićev čovjek, od onih »naprednih« kraljevskih Slovenaca. To je i danas. On pripada ljudima, koji se i danas žele plasirati na upravi »Partizana« u Karlovcu (Medved, Dočkal i sl.), sve bivši »Jugosokolaši«, iz čijih su se redova regrutirali »belogardisti« u Sloveniji.
Žanić dr. Dobrašnik bliz je grupi oko Anzića. Lijen, lično. Nije se isticao u politici. U Karlovcu su ga smatrali glupanom.
Dragunić Ante negdje je u Opatiji. Tamo je vlasnik vile. On je bio samostalac, nacionalist u režimskom (bivšem) smislu te riječi. Inače vješt poslovan čovjek. Nije se naročito isticao.
Tot Ivan, bivši socijaldemokrat. Imao je ambicija da piše. Lokalpatriot. Čovjek svoje ćudi. Inače Jugoslaven na slavenskoj liniji. Demokrat turgenjevskog tipa. Turgenjev mu je najveći pisac. Danas potpuno izoliran. I on je pripadao grupi oko Sokola, ali je bio poznat kao »vječni opozicioner«. Danas je star čovjek.
Koch Josip nije u Karlovcu već nekih 25 godina. Ako je živ, onda je u Zagrebu.
Informativni razgovor sa Milanom Radeka, profesorom i pravoslavnim svećenikom, koji je bio član masonske lože »Ivanov Krijes« u Karlovcu od 1926. do 1939. godine. U početku razgovora profesor Radeka je napomenuo, da nam ne može poslužiti u informiranju o licima, koja su bila članovi lože, kao ni o organizacionom strojstvu, pa je razgovor vođen općenito o masonima i površno o radu karlovačke lože. U dužem razgovoru profesor Radeka je rekao:
Prvih godina ovog stoljeća u Karlovcu je ojačala grupa naprednih intelektualaca, od kojih su neki bili školovani i na vanjskim sveučilištima (u inostranstvu), a među kojima se isticao Karlovčanin Dr. Dragan Šašelj. Oni su pred Prvi svjetski rat bili nosioci kulturnog, a i političkog naprednog rada u Karlovcu. Bili su u mnogim vezama sa zagrebačkom inteligencijom, pa su još prije rata pomenuti Šašelj i još neki Karlovčanin postali članovi masonske lože »Grof Drašković« u Zagrebu. Nakon Prvog svjetskog rata, pošto se u zagrebačkoj loži nalazio dovoljan broj Karlovčana da bi se mogla osnovati loža i u Karlovcu, na inicijativu zagrebačke lože, mislim da je to bilo 1920-te godine osnovana je masonska loža »Ivanov Krijes« u Karlovcu. Od tada pa do 1939. godine u Karlovcu je stalno postojala i radila pomenuta masonska loža.
Ja sam poslije ovoga rata bio zagrijani pristaša demokratske, a zatim samostalne demokratske stranke i kao takav istupao. Osim toga, kao svećenik intelektualac bavio sam se i raznim naučnim raspravama, a pisao sam i u štampi. Jednom sam napisao jedan poveći članak, u kome sam tretirao pitanje svećenstva u Jugoslaviji i to tako, da sam religiji dao sekundarno mjesto u društvenom životu, što je bilo u skladu sa teorijom o odvajanju crkve od države. Ovo se je nekim ljudima iz velike masonske lože u Beogradu dopalo, pa su taj moj članak štampali u nekoj masonskoj brošuri. Istovremeno su se preko masonske lože u Karlovcu zainteresirali za mene i bilo mi je ponuđeno da priđem masonima, što sam i prihvatio. To je bilo, mislim, 1926. godine.
Karlovačka masonska loža »Ivanov Krijes« bila je podređena izravno velikoj masonskoj loži u Beogradu, a razumije se, imala je suradnju i sa autoritetom je gledala na zagrebačku masonsku ložu, jer je karlovačka loža iz zagrebačke i potekla. Tu napominjem, da su se odmah nakon Prvog svjetskog rata neki masoni u Zagrebu odvojili od masonske lože »Grof Drašković« i da su za to vrijeme između dva rata postojali kao neki »divlji« masoni, jer nisu bili priznati od velike lože u Beogradu, a niti od koje velike lože iz inostranstva. Mi sa ovim »divljim« masonima u Zagrebu, koliko ja znam, nismo imali nikakvi službeni kontakt. Koliko se sjećam razlog razdvajanja masona je bio taj, što su neki od njih za vrijeme Austro-Ugarske bili kompromitirani kao Mađarofili ili Austrofili, pa su se tako potpuno odvojili od naroda i izgubili ugled, koji je i te kako bio potreban čovjeku, da bi mogao biti mason, jer su masoni

vrbovali ljude iz vrha uglednih, bogatih ili školovanih ljudi. U karlovačkoj loži imali smo tri stepena zvanja i to: Šegrt, pomoćnik i majstor, a šefa lože ili meštra birali smo međusobno. Čuo sam da su pripadnici velike lože u Beogradu imali zvanja do 32. stupnja. To znam, jer jednom kad sam bio delegiran za na savjetovanje u velikoj loži u Beogradu neki su mi tamo nabacili, da bi ja mogao ići dalje u stupnjevanje, našto sam odgovorio, da bi to moglo ako me moja loža predloži za daljnje napredovanje u tim stupnjevima. Mislim da su ovo shvatili kao da odbijam, pa mi više nisu ni nudili. Ja sam dva puta odlazio na masonske konsultacije ili konferencije u Beograd. Tamo su pored jugoslavenskih masona bili prisutni kao gosti predstavnici masonskih loža iz inostranstva. Napominjem, da je poslije Prvog svjetskog rata masonerija u Jugoslaviji bila podređena »Grand orient« loži u Parizu, ali kasnije, kako sam ja bio informiran jugoslavenski masoni, a ni bilo koji drugi u Evropi nisu bili podređeni masonskoj loži neke druge zemlje, nego je svaka masonska loža bila samostalna, a suradnja je postojala na ravnopravnoj osnovi. Tako su predstavnici stranih masona dolazili kao gosti u našu zemlju i naši su odlazili u inostranstvo. Znam da su jednom neki iz velike lože u Beogradu referirali o masoneriji u V. Britaniji i da su napominjali, da je tamo masonerija organizovana drukčije nego kod nas i to skoro kao da su religiozna instanca. Jugoslavenski masoni više su bili organizovani po francuskom tipu masonerije, a zadnjih godina našeg postojanja vodila se diskusija, da bi odbacili mnoge srednje-vjekovne mističnosti, koje su postojale u masonskim obredima.
Masonska načela su između ostalih humanost, tolerancija i ublažavanje strasti, pa prema tome masoni nisu trpjeli ekstremne ili profesionalne političare. Naši sastanci u hramu ili gostioni nisu bili prožeti nekim strogo političkim razgovorima, a predavanja koja smo održavali u hramu bila su naučna ili kulturno prosvjetna. Nije bilo nekih naročitih zaduživanja za ovo ili ono predavanje, nego smo se obično sami javljali i predavali svaki iz svoje struke, ili ako je netko pročitao neku knjigu ili neku drugu stvar koju drugi neznaju. Tako sam ja jednom, mislim da je bilo oko 1928. godine održao jedno predavanje o Staljinu, uglavnom onako kako sam preveo iz jednog švicarskog časopisa, kojeg i sada posjedujem. U tom predavanju sam iznosio, pored ostalog, i nekoliko negativnih detalja o Staljinu kao čovjeku, pa sam od nekih kolega masona dobio prigovor, jer da to nije bilo umjesno, budući je to više politička stvar. Većina mojih predavanja u hramu bila su naučna ili prosvjetna. Naš rad u Karlovcu naročito se odražavao na Pučkom sveučilištu, sa kojim smo rukovodili, a i više puta smo na sastancima u hramu raspravljali o radu na Sveučilištu. Naša loža nije bila direktno zainteresirana za vlast u gradu, niti za položaj u organizaciji neke stranke. Svako je mogao biti pripadnik stranke koje želi. Mi smo se bavili i s nekim humanim problemima u gradu, od kojih je bio najvidniji školovanje pametnih, ali siromašnih đaka. Međutim, ni to nismo posredno radili, već se preporučavalo članstvu da se u tom pravcu materijalno založe. Vodili smo računa da masoni budu autoritativni i ugledniji ljudi, te smo u slučaju razvratnog života pojedinca naših članova intervenirali, a u koliko se nije popravio izbacivali smo ih iz lože. Napominjem, da mi u Karlovcu nismo imali veliki izbor za masone, te da je bilo ljudi koji su se u ložu gurali iz raznih motiva. Tako su neki mislili da će im masoni omogućiti političku karijeru, neki industrijalci da će im to pomoći u poslovnim vezama, a neki su uživali u tim našim ceremonijama, mističnosti i tajnosti, te jelu i piću, dok smo jedan dio i to suštih intelektualaca kroz masonstvo težili za znanjem, ugledom i tome slično.
Političke prilike poslije 1935. godine znatno su se odrazile na našu masonsku ložu, te je tih godina došlo do ozbiljne prikrivene diferencijacije među nama i to iz političkih razloga. To je bilo zato, jer su sredina i prilike u kojima smo živjeli tako djelovale na nas, da su neki sve aktivnije pristajali uz političko šovinske struje i to je ohladilo naše odnose u loži, jer nije bilo u skladu sa našim načelima, koji su nas držali na okupu. Tako mi posljednjih godina našeg postojanja nismo predstavljali skoro ništa. 1939. godine na mig ondašnjih vlasti, a mislim po

direktivi Šubašića mi smo se formalno razišli. Poslije toga neki od nas našli bi se u gostioni ili bilo gdje javno i raspravljali bi o istim stvarima, kao i nekada u hramu.
Napominjem, da je jedino ozbiljnije uplitanje u političke događaje naša loža imala u Karlovcu za vrijeme Aleksandrove diktature u slučaju Dr. Nikice Badovinca, koji je tada bio glavno režimsko povjerenje u Karlovcu. Mi smo na sastancima govorili da je potrebno učiniti sve što možemo, kako bi viša vlast toga čovjeka smjenila, pa smo u tom pravcu uputili i neke naše ljude u Zagreb, da kod viših vlasti ishode njegovo smjenjivanje. Pošto su im naši u Zagrebu izložili, da je Badovinac neuravnotežen čovjek i da svojim izgredima šteti narodu i vlasti, te da ga smjene, oni su im odgovorili, da neka nađemo boljeg, pa smo na sastanku i o tome razgovarali da bi se netko od nas toga primio, međutim, nitko nije htio i našli smo za zgodno da se više ne uplićemo u tu stvar.
Hram masonske lože u Karlovcu nalazio se je u dvorišnoj kućici do kuće majora Turića na Gazi. Turić je bio oficir u penziji i mason, pa je on našao taj stan, koji se je sastojao od takozvane sobe za obrede i terperzarije. Pored namještaja imali smo arhivu, a knjižnica je bila vrlo mala i isključivo stručno – masonska. Namještaj sobe i terperzarije sa priborom za jelo poklonili smo poslije Drugog svjetskog rata đačkom internatu u Karlovcu, a arhivu je netko od naših bio dao još pred rat nekim seljacima da sahrane, ali ja neznam kojima, međutim, kako sam kasnije saznao da su ustaše za to znali i nebi mogao reći jesu li našli tu arhivu. Knjige iz knjižnice mi smo međusobno uzeli tko koju, tako da ja sada imama dvije knjige o slobodnom zidarstvu na njemačkom jeziku, knjigu slobodnog zidarstva Dra. Milana Preloga i još par brošurica, koje je izdala moderna socijalna biblioteka 1935–6. godine u cilju perfidnog raskrinkavanja masonstva.
Prošle godine sreo sam u Zagrebu jednog viđenijeg masona, sa kojim sam se prije rata viđao na masonskim sastancima u velikoj loži i on mi je rekao, da je čuo da će naša Vlada u cilju pojačanja veza sa zapadnim zemljama i radi predobijanja masona u svijetu, radi simpatija za Jugoslaviju dati mogućnost da se obnove masonske lože u našoj zemlji. Ja sam tom čovjeku primjetio, da sumnjam u njegovu obaviještenost o tome, a on me i dalje uvjeravao, kako će do toga doći, jer je sama Vlada prvenstveno za to zainteresirana. Ja mislim, da sve kada bi došlo do obnove slobodnog zidarstva u našoj zemlji, loža u Karlovcu po mom mišljenju nebi mogla doći u obzir, jer danas nema dovoljno ljudi od onih koji su za to zainteresirani, a koji su ostali za vrijeme rata čisti i dosljedni masonskim načelima. A to danas nije ni svremenom i mislim da nebi bilo u skladu sa našom stvarnosti. Poslije ratnih godina u razgovoru sa pojedinim ranijim masonima ovdje i u Zagrebu bilo je govora, da pišemo pojedinim masonima u inostranstvo i da se preporučujemo za pomoć kroz pakete. Ja sam u ovim slučajevima reagirao i to tako, što sam ubjeđivao kolege, da nebi bilo zgodno toliko ponizit sebe i svoje zemlje za paketić tekstila ili hrane, ali predpostavljam, da su neki možda koristili te veze, na ime poznanstva.

# OSIJEK

Pozvan je drug Mirski Lav, zamoljen da ispriča sve što mu je poznato o historijatu masonskih loža uopće, te napose lože »Budnost« u Osijeku, po predmetu izjavljuje slijedeće:

## OPĆI HISTORIJAT:

Koliko se ja sjećam historijata osnutka slobodnih zid-loža u Hrvatskoj mogu da kažem slijedeće: Ideja slobodno zidarskih loža došla je dolaskom Napoleona i njegove vojske, te su zapravo prve lože bile u Iliriji čisto vojničke. Prva loža u Hrvatskoj osnovana je u Varaždinu, ne mogu točno da se sjetim ali mislim da je bio grof Drašković osnivač te lože. Kasnije koliko mi je poznato osnovana je u Zagrebu loža, pa zatim u Karlovcu i u Osijeku. Ove lože prije prvog svetskog rata i za vrijeme svetskog rata potpadale su pod Veliku ložu Mađarske sa sjedištem u Budimpešti. Isto tako postojale su i prije formiranja države SHS i u Srbiji loža u Beogradu. Ova loža nije potpadala pod Mađarsku veliku ložu. Koliko mi je poznato poslije prvog svetskog rata održan je u Beogradu međunarodni kongres slobodnih zidara. Zatim je osnovana velika loža Jugoslavije. Te su sve postojeće do onda lože kao i novoformirane ušle u sastav te velike lože. Velika loža Jugoslavije oslanjala se na t.z. Veliki orjent a to je jedna od velikih loža Francuske u Parizu. Koliko je meni poznato u Jugoslaviji bile su lože, u Zagrebu nekoliko, u Karlovcu, Osijeku, u Somboru loža »Budućnost«, u Subotici dvije lože, jedna od njih mađarska, u N. Sadu, u Beogradu, u Sarajevu, u Splitu, Dubrovniku, u Ljubljani, mislim u Vršcu i u Skoplju. Prema podacima Brokhausovog leksikona u Jugoslaviji bila je na dan 1. jula 1926. godine jedna velika loža i 23 pojedinačne lože sa ukupnim članstvom 1.200.

## HISTORIJAT LOŽE »BUDNOST« OSIJEK:

Koliko je meni poznato postajala je loža »Budnost« u Osijeku već za vrijeme Prvog svetskog rata, a sjedište te lože bilo je u zgradi gdje je danas kino »Papuk«. U toj loži, koja onda nije bila velika bili su učlanjeni većinom ljudi mađarskog i njemačkog porjekla od kojih danas skoro nikoga nema na životu, osim mislim samo Stjepan Žile, koji se i sada nalazi u Osijeku, a star je preko 80 godina. Za vrijeme prvog svetskog rata ta loža se bavila dosta humanitarnim akcijama, kao na pr. društvo pod imenom »Kap mleka« za djecu boraca koji su bili u ratu, pa o raznim drugim humanitarnim akcijama pomoći ishrane. Ja sam došao 1917. godine u Osijek i saznao sam za vrijeme prevrata 1918. godine da izvjesni ljudi koji su bili onda u Narodnom vjeću u gradu Osijeku, da su ti ljudi članovi masonske lože, kao pok. graditelj Vladimir Malin, koji je bio jedan od glavnih rukovodioca Narodnog vjeća u gradu Osijeku 1918. godine. Pobliže o samom radu lože ja sam tek saznao 1929. godine kada sam bio pozvan da uđem u članstvo lože »Budnost«. Loža »Budnost« u Osijeku po sastavu članstva izgledala je ovako: liječnici, pravnici, jedan dio industrijalaca, veletrgovaca, profesora, dva obrtnika i umjetnika. Po pripadnosti političkim partijama to članstvo bilo je raznoliko isto kao i po vjerskoj pripadnosti. Loža je imala svoje sjedište na bivšem Trenkovom trgu u jednoj prizemnoj kući u kojoj su se održavali sastanci svakog ponedeljka u tjednu, od kojih su neki sastanci nazvani konferencijama, na kojim se raspravljalo o općenitim stvarima koje se tiču same lože t.j. njezine organizacije, čitali su se dopisi velike lože, obavještavalo se članstvo o novim prijavama, ne samo članova za ložu »Budnost«, već o prijavama članstva i u ostalim

ložama, kako bi se mogle staviti izvjesne primjedbe, te prigodom takove konferencije održana su i predavanja po raznim temama znanstvenim i općim. Političkih rasprava u smislu zastupanja jedne političke ideologije ili stranke u toj loži nije bilo, ako su bila politička predavanja onda je to bilo čisto informativno kao na pr. predavanje o seljačkom pokretu, o utjecaju klerikalizma na mase i sl. Ta predavanja po tim temama nisu imala svrhu da proizvedu neke eventualne političke trzavice među članstvom, jer u osnovi svaki član lože imao je pravo da ispovjeda svoje političko uvjerenje, nego ta predavanja su bila čisto informativnog karaktera kako bi članstvo bilo upoznato sa događajima u svijetu i zemlji. Poslije toga bile su diskusije, gdje je svaki član mogao slobodno da izražava svoje mišljenje. Osim ovih konferencija bili su t.z. svečani radovi koji su imali svoj dnevni red otvaranjem svečanog rada, predavanje po jednoj temi, jedna muzička točka, te eventualno primanje novih članova.

PRINCIPI U RADU MASONSKE LOŽE:

Savez masonskih loža datira svoje porjeklo iz izvjesnih simboličkih formi sredovječnih cehova, zidarskih cehova u kojima je postojala izvjesna bratska povezanost. Ti simboli preneseni su u smislu etičkog odgajanja članova kasnijih loža. U Engleskoj postojao je takav savez od 1717. godine, u Njemačkoj u 19 stoljeću kada se počeo u Njemačkoj buditi nacionalizam, jer taj pokret nacionalizma je imao veliki uticaj na rad slobodnog zidara u Njemačkoj. To se vidi također iz toga da su savezu slobodnih zidara pripadali ljudi kao što je književnik Gete, Lesing, Fihte i mnogi drugi pjesnici i filozofi. Svrha tih loža jeste bila da članovi tih loža pokušavaju živiti jednim idealnim životom u zajednici sa drugim članovima kao brat sa bratom, kao djeca jednog oca. Slobodno zidarstvo po onim principima zalagalo se za solidarnost čovječanstva. Po statutu trebali su slobodni zidari da propagiraju među čovječanstvom jednu misao brastva snošljivosti i trpeljivosti, te suprostaviti se svakom šovinizmu i fanatizmu, te svuda propagirati savjetom i djelom mirnu suradnju u čovječanstvu.

ORGANIZACIONA PITANJA:

A) Primanje u članstvo: Na redovitim konferencijama u ložama nabačena su imena ljudi, koje bi trebalo pozvati da uđu u ložu. Jedan od članova lože nabacio je dva do tri imena o kojima se onda na konferenciji razgovaralo da li ti ljudi imaju uslova da prema pravilima i prema njihovoj moralnoj vrednosti budu članovi lože. Ako se konferencija složila većinom glasova da takav čovjek može da bude članom lože onda su izabrana dva člana lože kao jamci koji su takovog budućeg člana obrađivali, informirali ga o naumu članstva lože da i on uđe u taj sastav. Takav kandidat ispunjavao je upitne arke, nakon čega je prošlo moguće kadkada i po 5 do 6 mjeseci dok su se ti podaci provjerili, a izabrana dva jamca istodobno dala svoja opažanja i svoje mišljenje o kandidatu. Na jednoj od konferencija nakon toga velikog razmaka u vremenu čitane su izjave kandidata i jamaca. Ako se članstvo nije složilo i ako je smatralo da izjave nisu dovoljne, odbio se takav kandidat već na prvoj konferenciji. Ako su te izjave zadovoljile onda se proveo postupak dalje novim izjavama i novim provjeravanjem i kada su ti odgovori zadovoljavali predložen je takav kandidat za primanje u članstvo. Predlog je upućen velikoj loži. Velika loža u svojim saopštenjima pojedinim ložama navela je imena, zvanje i mjesto stanovanja dotičnog kandidata i članstvo svih loža u Jugoslaviji moglo se služiti vetom. U koliko nije bilo prigovora sa nijedne strane Velika loža potvrdila je da se taj kandidat može primiti. Nakon tog izvršena je balotaža bjelim i crnim kuglicama, bila su dva sanduka i pojedini član u loži dobio je jednu belu i jednu crnu kugilcu. Crna kugla značila je negativan stav, a bela pozitivan stav. Za svakog pojedinog kandidata vršila se posebna balotaža. Prozivkom svaki član dođe i istodobno stavio je obadve ruke u obadva sanduka i spustio kuglice po svojemu nahodenju. Po zbrajanju kuglica i njihovim bojama vidilo se da li

ima više crnih ili belih kuglica. Nakon toga bilo je svečano primanje. Na samom primanju zapitan je kandidat da li su mu poznati ciljevi i svrha slobodnog zidarstva kao i pravila i da li pristaje da bude član. Kandidat je imao pravo da i u tom poslijednjem momentu odbije da bude član i postupak je obustavljen. U praksi takav postupak u loži »Budnost« nije bio. Na samim svečanim radovima članovi lože imali su bjele kecelje od kože, kao simbol srednjovječnih zidara, a na stolu starješine nalazio se šestar, čekić, trokut kao neki simboli srednjovječnih cehova. Zatim biblija, no sve su to bili simboli. Zatim su se upotrebljavali u međusobnom ophođenju među članovima riječ »brat«. Radno mjesto gdje su se obavljali ti svečani radovi zvao se »Hram« i redovito su ovakovi hramovi bili dekorirani umjetničkim slikama. Takova svečana sjednica po izvjesnom obredu koji je bio propisan zvala se radovi popraćeni sa muzičkim točkama. Odjelo je bilo kod svečanih radova obavezatno tamno. Osim navedene kecelje imao je član oko vrata i značku lože, na rukama bele rukavice, to je trebalo da prestavlja simbol čistoće svojih djela. Kandidat je trebao da pređe tri stepena i to opet po simbolici srednjovečnih cehova. Prvi stepen naučnik, drugi stepen pomoćnik, a treći stepen majstor. To su bili stepeni u našim ložama u Jugoslaviji. Neke velike lože van Jugoslavije imale su i više stepeni. Član je bio obavezan na diskreciju, da sve ono što vidi i čuje u loži ne iznese u javnost.
B) Prekršitelji pravila: Kako sam naveo jedno od osnovnih pravila i dužnosti članova je bilo pitanje diskrecije sastanaka masonske lože. Loža je imala pravila kao i svako drugo društvo, te su sadržavala točke, koje imaju ili su imale tadanja ostala građanska društva potvrđena od strane vlasti.
U koliko bi jedan član prekršio pravila t.j. da je bio indiskretan prema vani, da je njegov život u javnosti bio nedostojan, da je činio ispade koji ne dolikuju ispravnom čovjeku, mogao je biti pozvan na disciplinsku odgovornost o kojem slučaju je starješinstvo razgovaralo i iznjelo takav slučaj pred članstvo. Ako je slučaj bio teže naravi takav član bio je uklonjen iz društva. Manje griješke članova bile su predmet razgovora ili kritike starješinstva i počinitelja griješke.
C) Član je mogao istupiti: kada je to sam odlučio, takovu svoju odluku dostavio je pismenim putem, jasno je da se pokušavalo da se na njega utiče da ne istupa, no čovjek je bio slobodan kao individum da odlučuje po svojoj volji.
D) Izbor starješinstva: Starješinstvo se biralo na godišnjoj glavnoj skupštini, a sastojalo se od starješine, njegovog zamjenika, tajnika, blagajnika i govornika. Starješina je nosio naziv »majstor lože«. Biranje je bilo većinom glasova po predlogu. To starješinstvo morala je velika loža da potvrdi. Starješinstvo je rukovodilo ložom, konferencijama i radom. Starješinstvo se nalazilo na dužnosti od jedne do druge glavne skupštine.
Odluke starješinstva obavezatne su bile za sve članove, prethodno se o tim pitanjima diskutovalo na zajedničkim konferencijama.

ODBOR LOŽE »BUDNOST« 1929. GODINE:

Prema sjećanju bio je starješina godine 1929. Ing. Ivan Fay, blagajnik Kolak Hugo, tajnik Dr. Julije Krajzer, a govornik mislim Dr. Grgur Tomljenović. Koliko se sjećam izmjenili su se do 1940. godine još ovi ljudi u odboru: Starješina Dr. Makso Kajzer, starješina Andrija Krbavac, zatim Dr. Alfred Fišer kao tajnik, Dr. Vladimir Fišer kao starješina, Dr. Ilija Mamuzić kao govornik.

RASPUŠTANJE LOŽE »BUDNOST« 1940. GODINE:

Dolaskom u poslijednjim godinama prije rata na položaj ministra unutrašnjih poslova vlade stare Jugoslavije Antona Korošca, koji je bio kao klerikalac izraziti protivnik loža, otežan je bio rad i sve lože u Jugoslaviji prema zaključku velike lože odlučile su da se dobrovoljno

raspuste. Na poslijednjem sastanku lože »Budnost« u Osijeku podjeljena je društvena imovina, kuća je pripala gradu, veliki harmonij predan je učiteljskoj školi, a ostalo je dato raznim društvima.

ODBOR LOŽE »BUDNOST« 1940. GODINE:

U vrijeme raspuštanja lože, prema sjećanju bio je starješina Andrija Krbavac, tajnik Dr. Alfred Fišer – pokojni, blagajnik Hugo Kolar pok. Ostalih se nebi mogao sjetiti.

ČLANOVI LOŽE »BUDNOST« DO 1940. GODINE:

1. Andrija Krbavac – predsjednik, živi u svojem vinogradu u Daljskoj planini. Koliko je meni poznato živi povučeno. Znam da je prije bio pristaša SDS.
2. Dr. Alfred Fišer – tajnik, poginuo u Pešti.
3. Hugo Kolar – blagajnik, ubijen u Jasenovcu.
4. Fišer Ivan – domaćin, živi u Osijeku, bavi se udičarstvom, star preko 60 godina.
5. Dr. Ivo Herlinger zamjenik blagajnika, profesor univerziteta u Sarajevu.
6. Dr. Branko Muačević – potpredsjednik, član SDS-a, kćerka mu ubijena za vrijeme okupacije. Danas pozitivan.
7. Dr. Srećko Milić pokojni
8. Kajzer Julije ubijen u Jasenovcu.
9. Aksmanović Vladoje arhitekt, pokojni
10. Ing. Ivan Fay pokojni
11. Dr. Fišer Pavao streljan po ustašama.
12. Dr. Erich Dic liječnik željezničkog čvora Osijek, član kulturbunda i zbog toga osuđivan.
13. Hercer Alfred pokojni
14. Hirš Slavko ubijen u Jasenovcu
15. Dr. Kajzer Makso pokojni
16. Ing. Milan Ključec živi u Osijeku teško bolestan
17. Lavoslav Mirski, član KP živi u Osijeku.
18. Moačanin Pavle otišao u Srbiju u toku rata, nezna se gdje je.
19. Ing. Montina Edgard boravi na Rijeci, nepoznata mi je politička orjentacija.
20. Polak Alfred mislim da je pokojni.
21. Rajh Ignjac Ing. pokojni
22. Radoje Stepanov nepoznato mi je njegovo boravište.
23. Šmit Franjo, navodno u Budimpešti, stariji čovjek.
24. Vilhem Robert ubijen u Jasenovcu.
25. Žile Stjepan star 83 godine živi u Osijeku.
26. Dr. Pražić Mihajlo boravi Zagrebu. Nije mi poznata sadašnja njegova orjentacija.
27. Ing. Dragutin Černi neznam gdje boravi.
28. Dr. Kandjera Ladislav – veterinar, neznam gdje živi. Bio član SDS.
29. Dr. Šarčević Mato, šef ortopedije u Osijeku, sada teško bolestan.
30. Kajganović Mato, liječnik u Brodu, bio napredan kakav je danas neznam.
31. Fišer Karlo neznam gdje se nalazi.
32. Dr. Klajn Mosin ubijen u Jasenovcu.
33. Dr. Miler Dragan neznam gdje se nalazi.
34. Plavšić Čedo pokojni.
35. Ing. Pilper Vjekoslav pokojni.
36. Dr. Pinterović Milovan. Mislim da je izašao prije 1940. godine iz masonske lože van, suđen je po N. Vlastima. Živi u Osijeku.

37. Ing. Turić Josip, mislim da je u Zagrebu, prije član SDS-a, sada neznam njegovu orjentaciju.
38. Prof. Tomljenović Grgur pokojni.
39. Dr. Bedenić Milan živi u Osijeku teško bolestan.
40. Zorman Josip živi u Zagrebu, neznam njegovu današnju orjentaciju.
41. Ing. Mihajlo Sabljica živi u Osijeku star oko 80 godina.
42. Ing. Šmit Antun pokojni.
43. Dr. Nikola Čepinac živi u Beogradu, član SDS-a, današnja orjentacija nepoznata.
44. Frank Viktor u Zagrebu ne vjerujem da je živ, stari čovjek.
45. Frank Darko vjerovatno u Zagreb, sin Viktora.
46. Dr. prof. Mamuzić Ilija u Beogradu, član SDS-a.
47. Prof. Stojisavljević Branko živi u Zagrebu, član zemljoradničke stranke.
48. Nol Josip umro.
49. Prof. Koh Dragutin otselio za Zagreb.

Često se je u javnosti odavala prevelika politička važnost loži »Budnost« u Osijeku, no ona to u stvari po mojem uvjerenju nije imala. Moguće da su se pojedina lica politički jače isticala, ali u odnosu prema celokupnom broju članstva bili su umanjeni. Već sam sastav članstva, koji je brojio mnogo starijih ljudi smatrali su ložu kao jedno mjesto gdje će se svaki tjedan sastati sa svojim dobrim znancem, te nakon konferencije otsjediti pri čašici piva. Naglašavam ponovo, da je bilo moguće članova, koji su moguće nepoželjno se isticali.
Po pitanju arhive općenito kao i u odnosu na ložu »Budnost« u Osijeku, mislim da bi se moglo obratiti na predsjednika lože iz 1940. godine Andriju Krbavca. Meni nije poznato da li negdje postoji arhiva lože, no vjerujem da su se za nju i Njemci interesirali i izuzeli je. Toliko je meni poznato.

Dovršeno.
Osijek, dne 26. IV 1952. godine

Izjavu dao:

Rađeno u 2 primjerka

PREDMET: Slobodno-zidarska loža »Budnost«, pregled članova.

1. DIC Dr. Erih, sin Franje i Marije Stoler, rođen 7. I. 1888. godine u Osijeku, Hrvat, državljanin FNRJ, liječnik, stanuje u Osijeku – Gundulićeva ulica 8.
Za vrijeme okupacije bio je član kulturbunda i njemački vojni liječnik. Sada radi u željezničkoj ambulanti u Osijeku. Navodno narkoman. Bez ikakvog utjecaja u okolini.
2. FIŠER Ivan, sin Jakoba i Rozalije Jakob, rođen 23. X. 1885. godine u Osijeku, Hrvat, državljanin FNRJ, penzioner, stanuje u Osijeku – Zagrebačka ulica 13.
Prije rata direktor osječke elektrane. Za vrijeme okupacije živio u Aljmašu i bio politički pasivan. Poslije oslobođenja lojalan. Neposredno poslije rata bio aktivan u NF-i. Sada povučen.
3. KLJUČEC Ing. Milan, sin Đure i Hermine, rođen 26. IV 1897. godine u Petrovaradinu, službenik, Hrvat, državljanin FNRJ, stanuje u Osijeku – Gornjodravska obala 2.

Nemamo podataka da je za okupacije djelovao neprijateljski. Sada je šef Vodprivrednog odjela Narodnog odbora kotara. Politički neaktivan, ne radi ni u kakvim organizacijama.
4. KRBAVAC Andrija, sin Marka, rođen 24. IX. 1883. godine u Đakovu, vinogradar, Hrvat, državljanin FNRJ, stanuje u Osijeku – Šamačka 16. Prije rata suvlasnik litografskog zavoda u Osijeku, koji je nacionaliziran poslije oslobođenja. Za vrijeme okupacije povučen i živio van Osijeka, a većim dijelom i poslije oslobođenja u svom vinogradu u Aljmašu. Politički pasivan. Jedna kćerka udana mu je za nekog Nijemca koji živi u Egiptu.
5. MIRSKI Lavoslav (Fritz Leo), sin Josipa i Filipine Dajč, rođen 21. VI. 1893. godine u Zagrebu, dirigent, Jevrejin, državljanin FNRJ, stanuje u Osijeku – F Nola 1 a.
Sada je na dužnosti dirigenta osječke opere. Član je SKJ, predsjednik kazališnog savjeta. Dao nam je prikaz rada lože.
6. MUAČEVIĆ Dr. Branko, sin Petra i Irene Gavela, rođen 22. XI. 1879. godine u Osijeku, Srbin, državljanin FNRJ, liječnik, stanuje u Osijeku – Keršovanijeva 8.
Prije rata bio je šef bolnice u Osijeku. Za vrijeme rata progonjen. Jedna kćerka mu je poginula kao saradnik NOP-a. Poslije rata radi u NF-i. Odbornik je NO-a općine.
7. PINTEROVIĆ Dr. Milovan, sin Ante i Anke Boroček, rođen 1. XI. 1893. godine u Osijeku, Hrvat, državljanin FNRJ, advokat, stanuje u Osijeku – Lole Ribara 21.
Prije rata i za vrijeme okupacije pravni zastupnik tvornice šibica. Bio je poslanik 1935. godine. Poslije oslobođenja suđen zbog ekonomske saradnje sa okupatorom. Po izdržavanju kazne otvorio je advokatsku kancelariju. Povučen iz političkog života. Iz lože je navodno istupio još prije njenog raspuštanja.
8. ŠARČEVIĆ Dr. Mato, sin Mate i Marije Stojanović, rođen 6. XI. 1897. godine u Đakovu, liječnik, Hrvat, državljanin FNRJ, stanuje u Osijeku – Braće Radića 42.
Teško bolestan, ne učestvuje u nikakvom društvenom radu. Sin mu je poginuo u NOB-i.
9. ŽILE Stjepan, sin Žigmunda i Ane Priseka, rođen 2. VII. 1867. godine u Hrastinu, penzioner, Mađar, državljanin FNRJ, stanuje u Osijeku B. Adžije 1G.
Za vrijeme okupacije bio je proganjan, jer se smatralo da je Židov. Sad povučen zbog starosti.

Smrt fašizmu – Sloboda narodu!
Osijek, 31. VII. 1957.

RIJEKA

PREDMET: Elaborat o masonskoj loži u Sušaku prije rata.

Jedan od prvih masona bio je dr. Mitrović Ante, koji je po zadacima lože iz Zagreba angažovao za to nekoliko ljudi u Sušaku. Među prvima bio je Čop Ivan od oca Ivana, rođen 28. III. 1894. g. u Delnicama. Studirao je pravo u Zagrebu, ali je napustio studije i pošao u bankovnu struku u kojoj se je nalazio sve do 1954. g. kada je penzionisan. Za vrijeme biv. Jugoslavije bio je direktor štedionice u Sušaku. Politički je bio naklonjen postojećem režimu i kao takav glasao je na svim izborima za ondašnju vlast. Jedino na posljednjim izborima glasao je za Mačeka. Poznavao je dobro političke prilike, pa se prema njima opredijelio za Mačekovu politiku. Bio je funkcioner u odboru »Saveza gradskih štediona« u Jugoslaviji. Odlazio je na redovite sastanke u tom odboru. Do kapitulacije biv. Jugoslavije mnogo je putovao u inozemstvo i posjećivao sve velike muzičke festivale i ostale kulturne priredbe. Italiju pozna vrlo dobro, jer je svoje godišnje odmore najvećim dijelom provodio u toj zemlji. Odlazio je također u Francusku, Austriju i Grčku. Bio je dobar i intiman prijatelj sa dr. Komljenović Jankom, s kojim je još i danas, sa Korlević dr. Milivojem i Ružić dr. Viktorom. Ova trojica bili su članovi »Rotary kluba«. Bio je dugogodišnji predsjednik (do sloma biv. Jugoslavije) pjevačkog društva »Jeka sa Jadrana«, a još i danas pjeva u pjevačkom društvu »Jedinstvo« u Rijeci. Za vrijeme NOP-a nalazio se je u Sušaku i stalno radio u banci i to do kapitulacije Italije, a tada bježi iz Sušaka i odlazi u ZAVNOH, financijsko odjeljenje. Prodor Nijemaca zatekao ga je u NOV-i, te se sklanja na otok Krk, odakle se prebacuje na Sušak, gdje se je ponovno zaposlio u banci i tu je radio do oslobođenja naše zemlje. U toku rata nije pomagao NOP, a niti je neprijateljski djelovao protiv istog, bio je potpuno pasivan.
Nakon smrti Mitrovića primio je njegovu dužnost Čop Ivan i tako je ovaj postao jedan od glavnih masona u Sušaku. U Sušaku je bilo svega 8 masona, uglavnom svi su bili mladi masoni, osim Čopa, koji je pripadao III. stepenu masonerije. Posebnih prostorija za održavanje sastanaka nisu imali, već su sastanke održavali u svojim privatnim stanovima. Zapravo, u Sušaku nije ni postojala masonska loža, već samo »Vjenčić«, tako da su sva ova lica pripadala ložama u Zagrebu. Baš pred sam II. Svjetski rat trebala se formirati u Sušaku masonska loža, međutim do toga nije došlo, jer im je biv. jug. policija zabranila daljnji rad. Njihova aktivnost bila je najjača do dolaska Korošeca za ministra unutrašnjih poslova, koji je bio započeo oštru borbu protiv masona, a isto tako su sve više bili napadani sa strane klera. Pojedinim tim licima u »Vjenčiću« nije se nikada nametalo političko mišljenje, ali su uglavnom bili svi prijatelji Engleza. Prilikom održavanja sastanaka predavali su pojedini članovi, a većim dijelom predavao je sam Čop. Kontakt s ostalim zemljama, koliko smo mi mogli utvrditi, nisu imali, jer su bili po stepenu niži, jedino su podržavali veze sa Zagrebom. Veze sa »Rotary klubom« nisu podržavali. Masonska literatura dolazila im je iz Zagreba, a kupovali su je i u inostranstvu. Sva ta njihova literatura i arhiva zakopana je još 1940. godine u kući sestre od Čop Iva u Delnicama. Prilikom samoubistva te žene 1945. god. naši organi, misleći da će pronaći ostatak zlatnine od imenovane, pronašli su u podrumu kuće arhivu masona iz Sušaka. Kuda je ta arhiva kasnije dospjela uopće se ne zna. Jedan dio te arhive kao i novac vlasništvo masona u Sušaku predali su biv. policiji 1940. god., jer su to od njih zatražili, nakon što su im zabranili daljnji rad.
Koliko se moglo utvrditi engleski konzul u Sušaku Chaplin nije bio član masonske lože, jer bi se vjerovatno bio obratio na njih, a sam Čop ga nije lično poznavao.

Kako smo naveli, u tom »Vjenčiću« bilo je svega 8 lica, danas ih se nalazi na životu šestorica koji žive ovdje i to su:
1) Čop Ivo, koji stanuje u Sušaku, Šet. XIII. Divizije br. 62.
2) Mandić dr. Ante, rođen 26. VI. 1881. god. u Trstu nastanjen u Opatiji. Poznat je kao veliki jugonacinalista. Za vrijeme I. Svjetskog rata nalazio se u Rusiji, gdje se i oženio za jednu Ruskinju rodom iz Kijeva. Dok se je nalazio u Rusiji bio je član jugoslavenskog odbora i kao takav mnogo je radio na stvaranju biv. Jugoslavije. Po završetku I. svjetskog rata, a po želji svoje žene doselio je u Opatiju gdje je kroz kratko vrijeme sagradio sebi vilu, u kojoj i danas živi. U Opatiji je ostao kratko vrijeme poslije I. svjetskog rata i tada je otišao u Beograd gdje je bio kraljevski namjesnik sve do kapitulacije bivše Jugoslavije, a zatim se je vratio u Opatiju i tu ostao do kapitulacije Italije. Ponovno se je vratio u Beograd i po oslobođenju naše zemlje došao natrag i stalno živio u Opatiji.
3) Švrljuga dr. Radovan, zubarski liječnik, rođen 20. XI. 1897. god. u Karlovcu. Na Sušak se je doselio odmah po svršetku I. Svjetskog rata i tu je otvorio svoju privatnu ordinaciju. Za vrijeme bivše Jugoslavije se politički nije isticao, ali je bio poznat kao veliki anglofil. Za vrijeme rata bio je interniran po Talijanima i tamo ostao do kapitulacije Italije. Tada se je vratio na Sušak, gdje je ponovno otvorio svoju ordinaciju. Odmah po povratku na Sušak povezuje se s njemačkim oficirima, s kojima je u svom stanu pravio veselice i pijanke. Na te pijanke pozivao je i tadašnjeg šefa policije Vindakijevića. Napominjemo da mu je žena rodom iz Beča. Isto tako bio je dobar s ostalim nama neprijeteljskim elementima. Švrljuga je tipičan predstavnik buržujske klase i po vanjskom izgledu i po načinu života. Danas ima također svoju privatnu ordinaciju, a radi i u zavodu za soc. osiguranje.
4) Peteh dr. Josip, rođen 7. III, 1899. g. u Žminju Istra, liječnik. Studirao je u Zagrebu i u Pragu, a kasnije je radio jedno kraće vrijeme kao vojni liječnik. Godine 1932. došao je u Sušak i bio šef socijalnog osiguranja. Za vrijeme njegovih studija u Zagrebu, pripadao je naprednoj studentskoj omladini. Bio je član »Sokola« i pjevačkog društva »Jeka sa Jadrana« u Sušaku. Bio je nacionalistički orijentiran. Za vrijeme NOP-a pomagao je istog i to od početka do 1945. god. Bio je proganjan po Talijanima i Nijemcima. Danas je pozitivan. Ima jednog sina, koji je vojni liječnik u JNA, a po činu major.
5) Mezzorana Milivoj, rođen 22. IX. 1896. god. u Trstu, po zanimanju profesor.
Za vrijeme bivše Jugoslavije bio je istaknuti nacionalista i član »Sokola«. Kao takav bio je ogorčeni neprijatelj komunista i poznat kao progonitelj ljevičarski nastrojene omladine na sušačkoj gimnaziji. Njemu su to danas neugodna sjećanja, pa znade govoriti, kako je on oduvijek bio komunista i naprednih shvatanja.
Dolaskom na vlast Mačeka bio je premješten u unutrašnjost, gdje se je nalazio čitavo vrijeme rata. Po svršetku rata bio je u Rijeci predsjednik društva za kulturnu saradnju između Jugoslavije i SSSR-a. Govori perfektno 7 jezika, među kojima i ruski. Danas je politički potpuno povučen i ne želi davati nikakva objašnjenja i komentare po bilo kakvom političkom pitanju. Sada radi u Višoj stručnoj pedagoškoj školi u Rijeci. Kao pedagog je veoma sposoban.
6) Linić dr. Ante, advokat, rođen 2. VI. 1896. god. u Sušaku. Prije rata živio je u Sušaku i imao privatnu advokaturu. Bio je veliki jugonacionalista i anglofil.
Za vrijeme rata i dalje je živio u Sušaku. Prema NOP-u odnosio se pasivno, bio je simpatizer četnika i kao takav očekivao je pobjedu četnika. Osim toga očekivao je intervenciju Engleza u Jugoslaviji. Poslije rata isto živi u Sušaku i ima svoju advokatsku kancelariju. Politički je pasivan, jedino što često prepričava reakcionarne viceve i na račun tih viceva izrugiva se našim najvišim rukovodiocima, a to čini kada je u pripitom stanju, jer je veoma sklon alkoholu.

Što se tiče podržavanja veze navedenih masona s ostalima iz Beograda i drugih naših gradova, do sada nismo mogli utvrditi da su podržavali bilo kakve veze s tim licima, a ukoliko ubuduće budu podržavali neke veze, o tome ćemo Vas izvijestiti.
Poznato nam je da je u Rijeci postojala do 1921. god. loža masona »Sirius«, koja je bila jedan odjeljak masonske lože u Budimpešti. Dolaskom fašista na vlast, u Rijeci su potpuno prestali s ranijim radom, a od lica, koja su pripadala toj loži nema sada nikoga u Rijeci.

MASONSKE LOŽE – OPATIJA

Još za vrijeme Austro-Ugarske u Opatiji postojala je masonska loža, koja je bila internacionalnog karaktera i bila je vezana na »Grand Orijent« u Parizu. U to vrijeme ta loža bila je dozvoljena i radila je slobodno. Poslije drugog svetskog rata tj. okupacijom Opatije sa strane Italije ova loža je i dalje nastavila sa radom i bila je legalna. Ova loža bila je legalna sve do dolaska fašia na vlast 1922. god. kada je sa strane talijanske vlasti dekretom zabranjena i od tada morala je prestati sa svojim radom. Po izjavi jednog člana te lože Talijani su već iznutra potkopavali tu ložu odnosno pripremali se za potpuno njeno uništenje, što on potvrđuje time, jer je posljednji meštar te lože izdao sve članove lože fašistima a i on sam postao fašistički sekretar fašćia (fašističke organizacije) u Opatiji.
Po izjavi ovog člana Talijani su nastojali razbiti tu ložu iz razloga, što je ona bila za jedinstvenu Jugoslaviju tj. da ovi krajevi pripadnu Jugoslaviji, a što Talijanima nije konviniralo. Po zabrani ove lože, njeno djelovanje nije se više uopće ispoljavalo, jer su Talijani o tome mnogo vodili računa, te su neki članovi nakon toga otišli iz Opatije. Po izjavi navedenog člana te lože, loža je brojila oko 25 članova, od kojih on sve ne poznaje, jer kako izjavljuje prilikom održavanja sastanaka imali su svi maske, jedino se moglo prepoznati članove po glasu. Prvi meštar ove lože bio je Šestan Antonijo, koji je imao oznaku 33, zapravo najveći čin, koji može postojati kod masona. Navedeni je pred mnogo godina otišao u Italiju. Šestana je zamjenio Braco Niccolo, koji je već odavna umro. Iza njega bili su meštri Dr. Rasingusli, zatim Cackelli, iza njega Dr. Corado a posljednji bio je Aleksandar Mucci, koji je i izdao članove iste lože i postao politički sekretar fašćia u Opatiji. Od navedenih članova ove lože za sada se još nalaze u Opatiji Dr. Corado, sada u penziji i Dr. Voldringe zaposlen u zdravstvenoj stanici u Opatiji, koji nam je i dao ove podatke.
Pored ove lože postojala je u Opatiji i nacionalna talijanska loža »Giustiniani« koja je bila povezana sa »Palazzo Giustiniani« u Rimu. Po izjavi Voldrige ova loža nije bila priznata od internacionalne lože i stalno su bile u sukobu. Ova loža imala je nacionalni karakter i imala je svrhu odnosno radila na tome da dođu ovamo fašisti te su kasnije svi njezini članovi bili istaknuti fašisti i imali razne funkcije u toj organizaciji, te kada je postignut taj uspjeh loža kao takva nije mnogo ni djelovala. Od članova te lože u Opatiji se sada nalazi samo Nathan Bernard, dočim svi ostali otišli su za vrijeme rata ili poslije oslobođenja u Italiju a nekoji od njih su i umrli.

PREDMET: Masonska loža Opatija – Volosko.
Upravi Državne Bezbednosti za Hrvatsku
V-om otsjeku

Zagreb

Prilikom preuzimanja predmeta iz vile »Cotage« u Opatiji, koja se nalazi pod sekvestrom, a vlasništvo je u Italiju odbjeglog Lucich Simeona, činovnika, rodom iz Hvara, među ostalim

spisima, ličnim dokumentima i pismima, pronađeni su slijedeći spisi odnoseći se na masonsku ložu Opatija – Volosko iz 1923. g.:

a) Rukom pisano »I doveri del libero massone«,
b) Zapisnik sastanka lože od 18. jula 1923. g.,
c) Spisak potpisa prisutnih sastanku (»Foglio di resenza«),
d) Zabilješke – koncept gornjeg zapisnika,
e) Rukom pisani prepis bule Klementa VII »In eminenti apostolatus specula«,
f) Originalno uvjerenje izdano od lože 9. 4. 1922. g. aprendisti Lucichu,
g) Masonska legitimacija Lucicha izdana 21. 7. 1922.

Smatrajući materijal interesantnim za taj otsjek u prilogu dostavljamo prepise navedenog pod a), b), e).

U prilogu nadalje dostavljamo kratke podatke za lica, koja su navedena kao prisutna sastanku lože od 18. VII. 1923., te posebno za druga tri lica za koja smo saznali da su bili članovi iste lože. Niko od ovih lica ne obrađuje se sa strane otsjeka.

Što se tiče postojanja same masonske lože u Opatiji, u širim krugovima poznato je da je ova loža postojala u to vrijeme i djelovala oko godinu dana polukonspirativno. Po donošenju pak uredbe fašističkih vlasti o zabrani masonskih loža u Italiji, bilo je zapaženo da su članovi lože prestali održavati sastanke u za to udešenoj sali, za koju se također u Opatiji skoro javno znalo. Nije međutim poznato da li je loža i nadalje konspirativno egzistirala, kao što nije poznato da li su eventualno još danas nekadanji članovi na ovaj način organizaciono povezani.

Za primjetiti je da je veliki dio članova ove lože bio otvoreno na strani fašizma u prvo vrijeme, dok su se kasnije redom iz ovog stava povlačili u pasivnost. Ovo bi se moglo eventualno dovađati u vezu sa međusobnim odnosima između masonerije i fašizma u momentima postajanja fašizma (o čemu se govori i u priloženom materijalu), te kasnije kad su fašističke vlasti donijele zakonske propise o zabrani masonerije.

Ukoliko postoji interes da se pojedinci ili preko pojedinaca grupa dalje razrađuje (obzirom na samu činjenicu pripadanja loži), molimo da nas obavijestite. Pretpostavljamo da postoji laka mogućnost verbovanja izvjesnih članova.

Smrt fašizmu – sloboda narodu!

Za referenta
(Hrvatni Darko)

Šef otsjeka, poručnik
(Župan Srećko)

PODACI O LICIMA PRISUTNIM SASTANKU
MASONSKE LOŽE OPATIJA – VOLOSKO 18. jula 1923. g.

1. DARDI FELICE – vjerovatno iz Trsta; u Opatiji nepoznat.
2. ŠESTAN ANTONI – ranije bio činovnik Poreskog ureda u Opatiji, odakle je pred mnogo vremena otišao.
3. BRACCO NICOLO – umro.
4. SANDRI RUGGERO – p. Josipa i majke Caroline Grattoni, rođen 30. jula 1881. u Pulju, oženjen-rastavljen, Talijan, advokat, sada nastanjen u Opatiji. Odavno imao poslovne veza sa ondašnjim Gestapovskim organizatorom, a sada kapetanom I.S-a SCHWENDOM, koji se sada nalazi u Trstu ili Padovi. Za Schwenda je sklapao ugovore za kupovanje nekretnina; kao osumnjičeni saradnik Gestapoa (upravo radi veza sa Schwendom) nalazio se u zatvoru ovog

odjeljenja, ali je uslijed pomanjkanja dokaza pušten na slobodu 4. IX. 1945. g. Sada je molbom zatražio dozvolu za iseljenje u Italiju.

5. FILINI GUIDO - ENEA – p. Josipa, glavni agent Parobrodarskog društva Loyd Triestino, otselio u Rijeku 31. XII. 1924.

6. SALVADOR RICCARDO – p. Arkangela, rođen 10. XI. 1889., aktivni kapetan talijanske vojske. Po kapitulaciji Italije služio je u republikanskoj vojsci kao kapetan Alpinaca, te se vjeruje da je ubijen negdje u Furlaniji po talijanskim partizanima.

7. PREBANDA PIETRO – rođen u Šibeniku 26. XII. 1884, oženjen, ima jedno dijete, profesor talijanske gimnazije u Opatiji. Za vrijeme Italije aktivni fašista, neko vrijeme zamjenik sekretara faš. stranke; za vrijeme Njemaca nije sa neprijateljem otvoreno sarađivao; isticao se kao talijanski autonomaš. Kao nastavnik gimnazije u radu je točan, ali nepovjerljiv radi antislavenskog stava, koji ipak ne ispoljava. Kći mu je bila u službi Njemaca, te je pobjegla u Italiju prije oslobođenja.

8. MAGGINI PAOLO – pk. Virgilia i Perini Elisabette, rođen 24. marta 1884. u Rijeci, ranije rukovodilac Putničkog ureda i direktor hotela, oženjen, sada nezaposlen u Opatiji. Do zatvaranja Putničkog ureda u Opatiji radio kao direktor istoga, a zatim kao direktor hotela Eden i Quisisana, vlasnosti fašista Mareschi i Premrua. Sam je bio fašista, ali se nije isticao. Kćeri su mu poznate reakcionarke, a ne nalaze se sada u Opatiji. Nedavno je bio u zatvoru kod Upravnog odjela radi robe pronađene u gore pomenutim hotelima, te je otpušten. Ima namjeru da otputuje u Italiju.

9. COSTANTINI SALVATORE – advokat, ima zajedničku kancelariju sa advokatom Sandri (naveden pod 4) i to već dugo vremena. Bio je član P.N.F., ali neistaknut. Po osjećajima Talijanaš, iako se ne primjećuje otvorena neprijateljska djelatnost sa njegove strane.

10. MENDLER EDUARD – inžinjer, rodom iz Lošinja, sin p. Ivana i p. Casa Marije, rođen 14. jula 1886, Talijan, oženjen. Za vrijeme Italije bio činovnik na Općini do 1930., a zatim otpušten iz službe. Nikada nije bio upisan u P.N.F. Za vrijeme N.O.B. aktivno pomagao Pokret. Vrlo popularan među masama u Voloskom, sada na dužnosti člana Gradskog NO-a gdje se ističe požrtvovanim radom.

11. WOOLDRIGE – liječnik. Za vrijeme Italije isticao se kao antifašista, te samo kraće vrijeme bio u službi na Općini, inače vodio svoju ordinaciju. Živio skromno, idući na ruku potrebama naroda. NOP je aktivno pomagao, a sada je zaposlen kao zdravstveni referent kod Gradskog NO-a. Ima široki krug poznanika i malo prisnih prijatelja, te živi povučeno.

12. LUCICH SIMEONE p. Lorenza, rođen u Hvaru 1895. g., činovnik anagrafskog ureda, istaknuti fašista, pobjegao u Italiju po kapitulaciji.

13. TOMASSICH ENEA p. Vittoria i p. Katalinić Erminie, rođen 16. VII. 1883. u Opatiji, oženjen-rastavljen, po zanimanju inžinjer, sada živi kao penzioner u Voloskom. U prvo vrijeme fašizma zagrijani fašista, kasnije se nije isticao, dok je i nadalje ostao poznat ko veliki Talijanaš. Neko vrijeme bio je načelnik talijanske općine u Matuljama. Veoma omrznut kod naroda naročito radi likvidiranja blagajne »Posujilnice« u Voloskom. Veliki je prijatelj dr. Mandića, bivšeg kralj. namjesnika.

14. GIACICH (Giacchi) GIULIO, rodom iz Opatije. Ranije ravnatelj pošte u Opatiji i na Rijeci, gdje se i sada nalazi kao činovnik. Kao činovnik sposoban. U prvo vrijeme bio žestoki fašista, dok se kasnije kao takav nije isticao.

ili

GIACCHI (Giacic) JUGO, rodom iz Opatije, trgovac drvom, odavno umro.

15. MARGHETTI MARIO – p. Karla, umro 1945. g.

16. FERRERO ALBERTO p. Antona, trgovac, otselio u Torino 1927. g.

17. GODINA radio u Poreznom uredu, a kasnije komesar banke. Napoznato gdje se sada nalazi.

18. VONCINA RAMIRO p. Uga i p. Maestri Vittorie, rođen 14. II. 1895. u Opatiji, oženjen, Talijan, činovnik. U početku istaknuti Talijanaš i fašista, kasnije nezapažen. Dugo je vremena radio kao činovnik na općini, u kojoj je neko vrijeme bio tajnik. Za vrijeme Njemaca radio u bolnici u Voloskom, gdje su uz njegovo znanje liječeni neki partizani. Sprema se da otputuje u Italiju sa obitelji.
19. MARTINOVIĆ JOSIP p. Marka, ranije činovnik registarskog ureda u Opatiji, otselio u Zadar 1926. g.

POZNATI ČLANOVI MASONSKE LOŽE Opatija – Volosko
(nepomenuti u zapisniku)

1. CORRADO GIOVANNI p. Corrado Virginie, rođen 6. XI. 1894. u Pulju, oženjen, veterinar, sada na dužnosti kod Obl. NO-a za Istru. U početku fašizma vrlo aktivan skvadrista, iza kapitulacije Italije postao antifašista i pomagao NOP. Za vrijeme Italije bio na dužnosti općinskog veterinara; pošten te nije stekao nikakvo bogatstvo. Pozna mnogo ljudi, ali nema jedno uže društvo. (Sekretar lože)
2. NATHAN BERNARD Židov, trgovac, ima radnju cipela i kožnatih predmeta u Opatiji, gdje posjeduje jednu kuću. Bivši pretsjednik židovske općine u Opatiji (»Kulturgemajnde«) i kao takav imao veze sa mnogim židovskim općinama u Jugoslaviji. Istaknuti antislaven, dok danas, budući veliki oportunista, nastoji da se uvuče kao pristalica naših vlasti. Sa ostalim Židovima u Opatiji nije u prijateljskim odnosima. Za vrijeme njemačke okupacije skrivao se negdje u Italiji.
3. CIUBELLI (Čubelić), profesor u Kastvu, a kasnije upravitelj talijanske gimnazije u Opatiji. Pred duže vremena otišao u Italiju.

SPLIT

83/Rez. KABINET
PRIPADNICI MASONSKE LOŽE
»PRAVDA« U SPLITU.

Prepis!
Prilog br. 1.
29. jula 1942. godine

KVESTURA – SPLIT
na znanje
DALMATINSKOJ VLADI – Z A D A R
(K listu 10. 5. 1942. g. br. 0094 Kabin. J.S.)

Dalmatinska vlada je zatražila da budu izvršena provjerenja u pogledu lica, koja pripadaju masonskoj loži »PRAVDA« u Splitu.
Koliko je poznato ovom uredu, u Splitu odmah poslije svjetskog rata, osnovao se je masonski kružok (klub) nazvan »Vjenčić slobodnih zidara« kao podružnica Beogradske i Zagrebačke lože. Nekoliko godina kasnije kružok se je pretvorio u ložu »PRAVDA«.
Kad je godine 1935. izbila u Jugoslaviji jaka reakcija protiv masonerije, što je imalo širokog odjeka u štampi, vlasti su odlučile da postupe zatvaranju loža i konfiskaciji njihovih dobara. Velika beogradska loža (kojoj bi bio pripadao i jedan od regenata Stanković Radenko), da spasi imovinu, odlučila je, da se sama zatvori. Isto je učinila mjesna loža »Pravda« u Splitu.
Štampa je uporno zahtjevala da se objave imena udruženih u masonskim ložama, ali vlada nije pristala, da ne kompromitira ugledne osobe. U općem pravcu jugoslovenski masoni bili su tobože tendencije demokratsko jugoslovenske politike (hegemonija srpskopravoslavna), a skoro svi ministri i visoki državni funkcioneri bili su masoni. Neki bi bili pristajali iz uvjerenja, drugi iz patriotskih razloga, drugi da postignu karijeru ili iz interesa.
U Dalmaciji su postojale slijedeće lože: u Dubrovniku loža »Sloboda«, osnovana godine 1924, u Kotoru loža »Zora«, osnovana godine 1926, u Splitu loža »Pravda«, osnovana godine 1926.
Upisanih u loži »Pravda« u Splitu nije bilo mnogo. Ista je imala sjedište u kući vlasništva ing. Dane Matošića, u ulici sv. Klare br. 9, naprotiv bašte redovnica Klarisa.
U svoje vrijeme su kolali razni spiskovi splitskih masona, a ove spiskove su sastavljale osobe, koje su se trudile, da posmatraju i kontroliraju, tko ulazi u izvjesne satove u kuću ing. Matošića. Ima razloga pretpostavci, da su se posmatrači postavljali u zasjedu u bašti Klarisa, odakle su uhodarili.
Neka imena pripadnika lože »Pravda« pokazala su se (ubilježena su) u slijedećem zapisniku sjednice lože, koji je zapisnik bio objavljen u tajnom masonskom kalendaru »Šestar« štampanom u Beogradu.

Loža slobodnih zidara »Pravda« u Splitu.

Zapisnik 22. X. 1934. godine. Niko Stipčević poglavica, Dr. Strmić, V. Niziteo, Vučetić, Krstinić, Nižetić, Abramić, Štambuk, Pazinović, Čulić, Matošić, Stojanac, Ivanović,

Šimunković, Uvodić A., Primo (Triva?), M. Stipčević, Dr. Buljan, Dr. Rismondo, O. Tartaglia, Lujo Rismondo, Dr. Žižić, Dr. Roić.
Poglavica predočuje potrebu, da se redovi čvrsto zatvore i povežu. Ako tako bude, masonerija ne treba da se boji napadaja s nikakve strane. Naš odgovor mora biti otprilike slijedeći: Vjerujemo da imamo među nama, ljudi dostojnih poštovanja i uvjerenih u masonskim principima. Moramo pak konstatirati također da postoje među nama ubavih masona i koji nisu dovoljno disciplinovani, te zanemaruju bratske sastanke i zajednički rad...
Kada se u vrijeme protiv masonske reakcije nije uspjelo postići od strane Vlade objavljenje (obnarođavanje) udruženih u ložama, štampa, u namjeri da ih raskrinka stala ih je bockati i izazivati sredstvom novinskih članaka i brošura. Tako je novinar Glojnarić iz Zagreba objavio u januaru 1941. brošuru »Masonerija u Hrvatskoj« u kojoj su naznačena imena tobožnjih masona; kao pripadnici lože Pravednost onog grada označena su imena Kljaković Joze, slikara, Leontić dr. Ljube, odvjetnika (S.D.S. Hrvatska Demokratska stranka Split), Meštrović Ivana, kipara, Perović dokt. Iva, bivšeg bana Savske banovine. Publikacija je dala povoda sudskoj kaznenoj parnici.
Nešto slična se dogodilo u Splitu. Tjednik »Katolička riječ« je objelodanio u broju 29 od 3. oktobra slijedeću noticu (člančić) naslovljen »Članovi splitske masonske lože »Pravda« Split«: »Da ne bi netko mislio da su članovi ove lože samo ona braća, koja su učestvovala u sastanku od 22. X. 1934. g. (kako smo izvjestili u našem broju 37) dodajemo odmah da je broj članova bio u Splitu mnogo veći. I zato je poglavica gospodin Nikola Stipčević istaknuo: »Vjerujem da među nama ima ljudi dostojnih poštovanja (časnih ljudi) i uvjerenih o masonskim principima.« Tako spadaju tu, osim drugih, i braća:
- Dr. Ljubo Leontić, Dr. Uliks Stanger, Dr. Marin Ivić, Dr. Aleardo Kraljević, dir. Ljubomir Mirković, dir. Branko Novaković, ing. Lovre Manola, apotekar Orebić, braća Zlatko i Mate Vrdoljak.«
Od gore imenovanih samo Mirković Ljubomir pk. Mate direktor Prve Pučke Banke i Vrdoljak Mate pk. Frane, trgovac smatrali su da im je čast povriđena (da su uvrijeđeni u časti) i podnijeli su tužbu splitskom Kotarskom sudu protiv odgovornog urednika »Katoličkog glasa« doktora Stjepana Vukušića.
Proces je završen u korist tužitelja, a sa osudom optuženoga Vukušića pošto ovome nije uspjelo na nikakav način da dokaže istinitost tvrdnja iznesenih u notici. Za vrijeme procesa bili su saslušani razni svjedoci predloženi od optuženoga. Neki od njih izjavili su izričito da su pripadali loži »Pravda« u Splitu:
- Orebić Josip pk. Mate
- Stipčević dr. Mirko pk. Petra, odvjetnik
- Roić dr. Vladimir, liječnik
- Pazinović Umberto pk. Kristofora, dir. Brač. amerik. banke
- Vrdoljak Zlatko pk. Frane, trgovac
- Krstinić Jakov pk. Ivana
- Tartaglia dr. Ivan pk. Miha, odvjetnik
- Stojanac Marko pk. Ignacija, učitelj
- Rismondo Lujo pk. Ante
- Nižetić dr. Branko, pk. Jure, liječnik

Liječnici Rismondo dr. Petar i Žižić dr. Martin potvrdili su da VrdolIjak Mate nije pripadao loži, moralo bi se zato predmijevati da su ipak učestvovali.
Odvjetnici dr. Ljubo Leontić pk. Ante, Kraljević dr. Aleardo pk. Emila, Stanger dr. Uliks pk. Ante, izjavili su, da ne pripadaju masoneriji. Gospođa Selem Fanny, udova liječnika dr. Jerolima Božića, izjavila je da je pk. njezin muž bio poglavica splitske masonske lože »Pravda« i da iz razgovora s njime je više ili manje znala tko je bio član lože. Prema tvrdnji

optuženoga Vukušića, ista je čuvala spise lože i popis svih članova njezinih. Stanovala je i još sad stanuje u ulici Ragusa (bivša Istarska) br. 18.
Prilaže se na shodno znanje, prijevodi sa hrvatskoga, iskaze danih od parničnih svjedoka na sudu:
Priopćuju se ovdje dolje imena drugih osoba, za koje se tvrdi da su također pripadali loži »Pravda« u Splitu:
- Barbieri dr. Josip, odvjetnik
- Grisogono dr. Prvislav, biv. zastupnik i ministar
- Bego dr. Marin, odvjetnik
- Škarica dr. Vjekoslav, odvjetnik
- Majstrović dr. Ivo, odvjetnik, biv. senator
- Bay dr. Rikardo, odvjetnik
- Matković Vorih
- Matošić ing. Dane
- Morpurgo ing. Vittorio
- Kodel ing. Josip, arhitekt općinski
- Manola ing. Lovre
- Carević dr. Josip
- Hartmann ing. Robert, ing. »Majdana«
- Beroš dr. Josip, biv. direktor banke
- Bonacci dr. Ivan, direktor Banke za Bosnu i Hercegovinu
- Lavs dr. Vjekoslav, direktor Ljubljanske banke
- Novaković Branko, direktor Srpske banke
- Urukalo Sergije, pravoslavni pop
- Nisiteo Vicko, direktor Hipotekarne banke
- Koceić Simeone, trgovački agent
- Bošković Savo, bivši tajnik Trgovinsko industrijske banke
- Radić Slavko, od agencije »Putnik« (sada C.LT)
- Čulić Jerko, direktor agencije »Putnik«
- Stipčević Nikola, školski nadzornik, pretsjednik lože godine 1933–1934.
- Abramić prof. Mihovil, direktor arheološkog muzeja
- Alfirević pk. Silvio
- Grisogono prof. Lav
- Uvodić Angelo, slikar (nedavno umro)
- Ivić dr. Marino, biv. šef banovinskog otsjeka
- Buljan dr. Ivan, sudski savjetnik
- Doležal Bogumil, glavni tajnik Splitske općine
- Jablanović dr. Josip, bivši ban

Dok izvještavam, koliko je napred navedeno na vaše shodno znanje molim da izvolite odrediti, da budu poduzeta daljnja isleđenja u cilju da se provjeri, da li su gore pomenute osobe i eventualno druge pripadale masoneriji ili nisu pripadale.
Koliko se tiče biv. bana dr. Josipa Jablanovića izgleda da je on imao učešća u jednom samom sastanku lože »Pravda« i da je otišao sa sastanka razočaran i zgađen zbog groteksnog ceremonijala i da nije više nikada učestvovao. O ovome je bila također obavještena crkvena vlast, koja je izrekla svoju osudu masonerije.

Prefekt:
Dr. Paolo Zerbini

*****

Prepis

ČLANOVI MASONSKE LOŽE »PRAVDA« – SPLIT

1. Dr. Leontić Ljubo, advokat
2. Dr. Ive Tartalja, advokat
3. Dr. Barbieri Josip, advokat
4. Dr. Grisogono Berislav, advokat
5. Dr. Bego
6. Dr. Škarica Vjekoslav, advokat
7. Dr. Majstrović Ivan, advokat i senator
8. Dr. Ray Rikard, advokat
9. Dr. Stipčević Mate, advokat
10. Dr. Rismondo Petar, liječnik
11. Dr. Kraljević Alear, liječnik
12. Dr. Žižić Martin, liječnik Ouzora
13. Dr. Ivić Rikard, šef Ouzora Solin
14. Dr. Ivić Marin, banski savjetnik
15. Stipčević Nike, banski savjetnik, starješina lože 1933/34.
16. Profesor Alfirević Silvije
17. Prof. Grisogono Leo
18. Dr. Abramić Mihovil, direktor muzeja
19. Dr. Beroš Jozip, bankovni direktor
20. Dr. Bonači Ivo, bankovni direktor
21. Dr. Vjekoslav Lauš, bankovni direktor
22. Novaković Branko, bankovni direktor
23. Pazinović Umberto, predsjednik Bračko-amerikanske banke
24. Krstinić Amerikanac
25. Ing. Matković Vorih, ravn. sred. tehn. škole
26. Ing. Morpurgo Viktor
27. Ing. Kaol Jozip, arhitekt
28. Ing. Matošić Dane
29. Ing. Manola Lovre, šef tehničkog odjela grad. poglavarstva
30. Hartmann, Židov, dir. tvor. cementa
31. Dr. Josip Carević, polit. činovnik
32. Doležal Bogumil, senator gradskog poglavarstva
33. Orebić Josip, ljekarnik
34. Čulić Jerko, direktor putnika
35. Prota Urukalo Sergije
36. Vrdoljak Zlatko, trgovac
37. Vrdoljak Mate, trgovac
38. Rismondo Luje, agent Jadr. plovidbe
39. Radić Slavko, čin. putnika
40. Koceić Šime, trgovac
41. Bošković Savo, tajnik trg. idust. komore

42. Dr. Stenger Ulikso, odvjetnik
43. Dr. Strmić, liječnik
44. Dr. Niziteo, dir. Hip. banke
45. Vuletić, kapetan trg. indust. komore
46. Dr. Nižetić, liječnik
47. Stojanac, učitelj
48. Ivanković, kapetan
49. Šimunković, kapetan
50. Uvodić Angelo
51. Primo*
52. Dr. Reić, liječnik
53. Dr. Buljan
54. Dr. Bekavac, liječnik
55. Ing. Čulić
56. Dr. Vlado Matošić
57. Ing. Tončić Kamilo

* Tako je u izvorniku

# VINKOVCI

## Masonska loža u Vinkovcima:

Masonska loža formirana je od prilike 1938. god. čije je glavno sjedište bilo u Osijeku. Cilj organizacije nije bio politički niti je bio u vezi sa bilo kojom političkom strankom, već kulturnohumanom i sastojao se praktički iz pomaganja kulturno humanih institucija na pr. književnosti i književnika, studenata, bolesnih, nemoćnih, bolnica, siročadi, sirotišta i t.d., te na kraju naglašavanju i njegovanju ljubavi i međusobnog razumjevanja među ljudima i narodima.
Po staležu bila je većina iz redova intelektualaca: advokata, liječnika, apotekara, veterinara, te trgovaca, industrijalaca koji su u većini apsolvirali trgovačke škole.
U perspektivi razvitka pomenute organizacije bilo je za cilj podizanje kulturnog nivoa, humanog shvaćanja među članovima i proširujući svoj krug članova da te principe proširi i na dalje slojeve ljudi za koje se držalo da za ovakove ideje imaju smisla.
Prilikom formiranja pomenute organizacije u samom početku brojila je oko deset članova u kojoj su bili: Dr. Ignjat Lang iz Vinkovaca, koji je tada bio član odbora, Rudolf Gros, trgovac iz Vinkovaca, koji je bio tada samo član, Dr. Horn iz Osijeka, advokat, koji je tada bio predsjednik organizacije, Dr. Edmunt Aldman, liječnik iz Osijeka, koji je poslje smrti Dr. Horna postao predsjednik, a dotle vršio dužnost podpredsjednika, Dr. Margulije Lazar, liječnik, sada ravnatelj bolnice u Osijeku, koji je bio član odbora i Štajner iz Vukovara, trgovac drvom i još neki drugi kojima se imena i prezimena nemogu sjetiti. Od dana formiranja pa do pred rat 1941. god. organizacija je postepeno primala nove članove, tako da je u 1941. god., te je iste godine organizacija brojila 25–30 članova. Naknadno su pristupili u dotičnu organizaciju: iz Vinkovaca Armin Borovic, trgovac i ja, za tim iz Osijeka Dr. Karlo Vajsman liječnik iz Osijeka, Dr. Karlo Ornštajn iz Osijeka, liječnik, Dr. Oberzon Đuro, liječnik iz Osijeka, Eht Adolf, apotekar iz Osijeka i još druga lica kojima se nemogu sjetiti imena i prezimena.
Od samog formiranja organizacije pa do 1939. god. rukovodioc je bio Dr. Horn, a poslje njegove smrti do kapitulacije stare Jugoslavije bio je Dr. Altman Edmund.
Kako sam već gore napomenuo da je glavno sjedište naše organizacije bilo u Osijeku za Slavoniju, a centrala se je nalazila u Zagrebu. Naša filijala u Osijeku posjedovala je jedan iznajmljeni stan, a koji se je nalazio u zgradi (koliko se sjećam) Jugoslavenske banke u današnjoj Radićevoj ulici. Od nekretnine nije ništa posjedovala, dok od pokretnine bio je kompletan namještaj za dve sobe, jedna biblioteka, nije mi poznato koliko je u blagajni bilo novca prilikom kapitulacije biv. Jugoslavije, već bi to mogao znati netko od članova koji su danas živi. Također napominjem da se novac nije podjelio među članovima prije kapitulacije biv. Jugoslavije. Što se tiče biblioteke i namještaja također neznam kud je što završilo. Koliko je meni poznato novac koje se je ubirao od članova u vidu članarine nije mjenjan u stranu valutu, a niti znam da je bio ulagan u koju banku i ako predpostavljam da je mogao biti.
Kako smo već gore napomenuli od samog početka organizacije pa do kapitulacije stare Jugoslavije aprila mj. 1941. god. sačinjavali su je sledeći:
1.) Dr. Ignjat Lang, po narodnosti Jevrejin, državljanin FNRJ-e, po zanimanju advokat, iz trgovačke porodice potječe, koji je tada živio u Vinkovcima. Imenovani je streljan po ustašama odmah uspostavom NDH-e. Od svoje bliže rodbine imao je sina Dr. Rikard Lang, sada profesor univerziteta u Zagrebu. Za tim mu je streljana žena. Koliko sam čuo skupa sa njime je streljana na putu za Jasenovac, dok kćerka Mira je umrla na Brestovcu od tuberkuloze 1945. god.

2.) Gros Rudolf, po narodnosti Jevrejin, državljanin FNRJ, trgovac iz Vinkovaca, potjecao je iz trgovačke porodice, a koji 1941. god. izbjegao u Italiju, a za tim u Švicarsku, gdje je 1945. god. umro. Od svoje bliže rodbine ima sina Zlatka, koji je bio činovnik u Ministarstvu trgovine u Beogradu sve do svog odlaska u Palestinu prije dvije godine, gdje se i danas nalazi u mjestu Haifi. Gros Rudolfa je žena umrla u emigraciji, dok kćerka Vilma nalazi se skupa sa bratom Zlatkom u Palestini.
3.) Dr. Armin Borovic, trgovac iz Vinkovaca, po narodnosti Jevrejin, državljanin FNRJ-e, proisticao je iz trgovačke porodice. Od 1942. g. do konca rata bio je u partizanima, za tim je došao u Vinkovce i 1. maja 1951. g. skupa sa ženom, Margitom, sinom Ivanom i kćerkom Jelkom odselio se u Palestinu i stanuje u Jerusalemu, gdje se i danas nalazi.
4.) Dr. Horn, kojem je mislim bilo ime Josip, po narodnosti Jevrejin, državljanin FNRJ-e, advokat iz Osijeka, potjecao je iz činovničke porodice. Imenovani je umro koncem 1939. god. u Osijeku. Koliko znam djece nije imao u braku, a žena mu je ubijena po ustašama.
5.) Dr. Edmund Altman, Jevrejin, državljanin FNRJ-e, po zanimanju liječnik, potječe iz trgovačke porodice, boravio u Osijeku. Imenovani je kapitulacijom stare Jugoslavije i uspostavom NDH-e ubijen po ustašama, a bio je neoženjen. Koliko se sjećam od svoje bližnje rodbine nije imao nikoga.
6.) Margulijes Lazar, Jevrejin, državljanin FNRJ-e, liječnik, potjecao iz trgovačke porodice, živio u Osijeku, gdje se i danas nalazi na dužnosti ravnatelja Glavne bolnice. Imenovani ima ženu i bez djece je u braku.
7.) Štajner, kojemu neznam imena, Jevrejin, državljanin FNRJ-e, po zanimanju trgovac iz čije je porodice i potjecao, živio u Vukovaru. Poginio od ustaša u toku rata. Njegove porodične prilike nisu mi poznate.
8.) Dr. Karlo Vajsman, Jevrejin, državljanin FNRJ-e, liječnik iz Osijeka, gdje i danas živi, a radi u dječijoj bolnici kao liječnik. Imenovani ima ženu i kćerku koje se nalaze zajedno sa njime.
9.) Dr. Karlo Ornštajn, Jevrejin, državljanin FNRJ-e, po zanimanju liječnik, potječe iz trgovačke porodice, sada živi u Osijeku kao rengenolog u bolnici, koji od svoje porodice ima samo ženu i kćerku, koje se nalaze skupa sa njime.
10.) Dr. Oberzon Đuro, liječnik, Jevrejin, državljanin FNRJ-e, potječe iz trgovačke porodice, tada živio u Osijeku, a danas se nalazi u Vojnoj bolnici kao p. pukovnik JNA u Zagrebu. Koliko mi je poznato imenovani ima samo ženu i majku.
11.) Eht Adolf, Jevrejin, državljanin FNRJ-e, po zanimanju apotekar, potječe iz zanatske porodice, živio u Osijeku, ubijen po ustašama u toku rata. Od svoje familije imenovani nema nikoga živog, jer su svi poubijeni po ustašama.
Sastanke smo održavali po potrebi, ali i to najkasnije u roku od dva mjeseca. Na tim sastancima održavana su predavanja iz nauke: medicine, prava, filozofije, historije, te književnosti i muzike. Posjećivali se bolesni članovi, određivao se novac za stipendije, bolnice, sirotišta i slično i vodili se nevezani prijateljski razgovori. Pitanje članarine nije bila obavezna suma, već je svaki prema svojim mogućnostima mjesečno uplaćivao. Članarina se kretala od 200–1000 dinara od prilike.
Naša organizacija imala je direktnu vezu samo sa centralom u Zagrebu, dok sa ostalim organizacijama imali smo vrlo malo kontakta. Za vreme mojeg boravka tj. do kapitulacije stare Jugoslavije održan je jedan kongres u Novom Sadu, na kojem su bile zastupljene sve organizacije iz cjele zemlje. Koliko je meni poznato veze sa inostranstvom postojale su jedino preko centrale.
Koliko je meni poznato do danas nema mogućnosti tj. nije učinjen ni jedan pokušaj u tom pravcu da bi se pomenuta organizacija oformila i ponovno počela djelovati.

Vinkovci dne 17. IV. 1951. god. Dr. Štark Adolf

ZAGREB

# PREGLED PODATAKA O POSLIJERATNOJ AKTIVNOSTI MASONA U HRVATSKOJ.

## I.

U ovom dopisu iznesen je vremenskim redosljedom samo pregled agenturnih izvještaja, koji govore o masonima i njihovoj poslijeratnoj aktivnosti, jer bi na osnovu postojećih materijala, bilo vrlo teško izvoditi neke zaključke i davati općenita mišljenja, tim više što do sada nije bila zavedena neka stalna kontrola njihove djelatnosti.
Također treba naglasiti, da ti izvještaji nisu bili posebno provjeravani, tako da se još danas ne može dati ni ocjena njihove vjerodostojnosti. Tako za jedan izvještaj, koji bi sadržajno govorio zapravo najviše, ne može se sada utvrditi ni od kojeg je saradnika, a ni vrijeme kada je podnesen.
1953. godine na traženje III. odjelenja UDB-e FNRJ, bila je vršena rekonstrukcija organizacije masona na terenu Hrvatske. Ta organizacija bila je najjača u samom gradu Zagrebu, sve do pred zadnji rat postojalo je 5 masonskih loža s brojnim članstvom. Međutim, baš tu taj posao oko rekonstrukcije, ostao je nedovršen.
Prije rata masonerija u Zagrebu imala je glavne pozicije na Sveučilištu, kao i u nekim naučnim i kulturnim ustanovama. Dobar dio tih ljudi i danas su na istaknutim mjestima u naučnom, kulturnom i javnom životu. Do sada je uočavano već više puta grupiranje masona, kao na pr. u Leksikografskom zavodu, ili na pojedinim fakultetima, kao na pr. Medicinskom.
Kroz kartoteku UDB-e za grad Zagreb, prolazi danas 118 lica, koja su registrirana na toj liniji.

## II.

Saradnik »Stane« u izvještaju od 16. II. 1951. govori: »Oko nove godine, došao je kipar Studin Marin, prof. Akademije za primjenjenu umjetnost, i u krugu svoje obitelji pričao, da su se masoni ponovno aktivizirali, da mu je to pričao Dr. Weiner Zdenko, predavač na Ekonomskom fakultetu, i da ga je nagovarao, da i on stupi u masonsku ložu. Weiner mu je ostavio, da se odluči i ako pristane, da će ga povezati sa trojicom rukovodioca masona u Zagrebu, koji danas zauzimaju visoke funkcije. Također mu je rekao, da u loži imade ljudi, koji su u Partiji, zatim i takovih koji po svojim službenim poslovima putuju u inozemstvo i tamo se povezuju s masonskim ložama. Studin je rekao, da ga je Weiner zamolio, da o toj stvari ne govori nikome, bez obzira da li će stupiti u njihove redove, ili ne. Studin se čudio, da mu je Weiner pristupio s takovim prijedlogom, kad od ranije znade, da je on došao u konflikt sa svojim šogorom kiparom Meštrovićem baš radi iste stvari, t.j. da ga je Meštrović pokušao također uvući u masone.« – U vezi te stvari, razgovarano je sa Studinom. Međutim, on je izjavio, da o masonima može govoriti samo kao diletant, jer poslije konflikta s Meštrovićem, da su ga počeli izbjegavati svi masoni, pa i oni, koji su mu bili prijatelji. U tom razgovoru on je iznio, kako mu je pristupio Dr. Weiner i pokušao ga nagovoriti na suradnju s masonima. Tada mu je Weiner rekao, da u koliko pristane, da bi ga povezao sa direktorom vagon-lia Dr. Antom Dražićem. Studin misli, da je Dražić jedno od glavnih lica u redovima masona. Weiner je Studinu naveo kao primjer snage masona, slučaj putovanja sportskog društva »Borac« u

Afriku, a da su u Marselju imali nekih neprilika sa pasošem, gdje se za njih zauzeo neki ugledni mason i stvar je bila odmah uređena.
Saradnik »Pave« u izvještaju od 22. I. 1952. godine: »Već ima više vremena da sam zapazio okupljanje masona u krugu Akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu. U zadnje vrijeme ta pojava je znatno jača. U vezi toga razgovarao sam sa prof. Andrijom Štamparom, koji mi je rekao, da je Krleža bio u Beogradu, jer je smanjen kredit za potrebe Akademije. Štampar kaže, da je to jako zbunilo masone, koji rade u Akademiji i to dr. Ivu Belina, Čurčin Milana, Taraboccia Olivera i druge.« »Pave« misli, da je uvlačenje masona u Akademiju uslijedilo preko Belina.
Saradnik »Ivančica« u februaru 1952. godine iznosi, da se u krugovima masona komentira, da je otpuštanje sveučilišnih profesora upereno protiv masona, koji na Sveučilištu imaju jake pozicije. Prema njegovim navodima, masoni su u to vrijeme održavali svoje sastanke u gostionici »Ralica« u Podsusedu i na tom sastanku, da su prisustvovali: Kostrenčić dr. Marko, Badalić dr. Josip, Deanović dr. Mirko, Ivančević dr. Ivo, Fink dr. Nikola, Belin dr. Ivo, Katičić dr. Natko, Žepić ing. Vlado, Horvat Radoslav i još neki.
Dr. Ivančević Ivo, baš u to vrijeme, također je govorio, da vlast misli da oni podržavaju nedozvoljene veze s inostranstvom i da ih radi toga proganjaju.
Saradnik »Gošo« u februaru 1952. govori, da se u kavani »Corzo« okupljaju zagrebački masoni: Dr. Mišetić, dr. Bašić, Hajdić i drugi. Tim sastancima prisustvovao je i on i kaže, da masoni istupaju otvoreno neprijateljski prema današnjici. Neki od masona vodili su diskusije, da ne bi trebalo raditi i sastajati se bez odobrenja, već da bi trebali ishoditi neko odobrenje i legalno se sastajati.
Dr. Buzolić Oliver u decembru 1952. godine u razgovoru sa saradnikom govori: »Pozicije masona danas su jake, naročito u liječničkim krugovima. Svaki liječnik kome nisu skloni masoni, ili nije član njihov, ima vrlo slabe perspektive za razvoj. Nemam konkretnih dokaza, da masoni popunjuju svoje redove od mladih kadrova i ljudi koji znaju šutjeti, ali u to sam ubjeđen, jer njihova kompaktnost i povezanost, očito dolazi do izražaja na raznim liječničkim konferencijama, kod slanja na specijalizaciju i kongrese u inostranstvo. To je naročito mnogo dolazilo do izražaja kod dobijanja stipendija UNESCO-a, gdje je glavnu riječ imao Štampar, kao glava masona. Sasma je sigurno, da masoni imaju osigurane pozicije i u partijskim redovima. Uslove da uđu u masone imaju oni, za koje se smatra, da bi se mogli probiti na neku od ključnih pozicija vlasti.«
Saradnik »Viktor« u maju 1953.: »Prije 1. Maja, bili su gosti »Exportbanke« Beograd dva ugledna Danca, koji su došli u Zagreb u pratnji ing. Jovičića iz Beograda. Jedan, Ivar Mikkelsen, koji je predstavnik ogromnih industrijskih firmi u Danskoj, je ujedno i jedan najveći mason Danske. On je viđen i na danskom dvoru. U Beogradu mu je danski poslanik priredio večeru. S njim je bila i njegova žena, koja je porijeklom Poljakinja. Mnogo se interesirao o masonima u Jugoslaviji, naročito kada će početi s ponovnim radom, jer da je jugoslavenska masonerija bila na glasu zbog svoje aktivnosti i snage. On misli, da bi bilo najbolje, da se nova masonerija u Jugoslaviji uredi tako, da radi po uzoru engleske masonerije, koja radi potpuno javno. Pričao je da je nedavno bio u Poljskoj i da je jedino kod njih posao moguć, da se odvija brzo i expeditivno. Imao je namjeru doći u Zagreb ponovno za »Velesajam«.
U jednom saradničkom izvještaju (bez datuma i potpisa) stoji ovako: »Glavni internacionalni kurir masonerije Dr. Milovan Zoričić, boravi ponovno u Zagrebu. On je informirao najviše masone o situaciji i direktivama. Iz razgovora s njim mogao sam razabrati, da se na Zapadu ne očekuju nikakve promjene u Jugoslaviji, već naprotiv, da se želi da režim Tita bude što jači, jer će se tako lakše oduprijeti napadu s Istoka. Direktive Velike lože »Grand Orient«, također su da ne treba dirati u ništa, već podupirati. Treba biti onako, kako traži veliki meštar dr. Marko Kostrenčić, koji ne dolazi na sastanke u »Esplanadu«, jer bi to bilo previše upadno.«

U istom tom izvješaju govori se dalje: »Nakon objave kominforma, nastalo je među slobodnim zidarima stanovito gibanje, i to ne samo među masonima u Zagrebu, nego i među onima u Karlovcu. Incijativom dr. Zdenka Longine, sastaju se svaki tjedan u Zdenčini kod nekog Kočevara u posebno uređenim prostorijama. Zanimljivo je, da na te sastanke idu željeznicom zasebno. Na tim sastancima znam da su prisustvovali dr. Hrubi i dr. Žanić iz Karlovca.«
U istom izvještaju stoji ovako: »Jednog dana oko 9 h na večer, došli su u hotel »Palace« Dr. Viktor Novak, univerzitetski prof. iz Beograda i Dr. Marko Kostrenčić. Mnogo se govorilo o radu masonerije. Međutim, obojica su oduševljeni politikom Tita, kojeg smatraju najvećim političkim umom poslije Štrosmajera. Marko Kostrenčić je pričao, da je baš sada jubilej roterijanaca, a ide se za tim, da se iduće godine održi svjetski kongres masona. Na moje pitanje, da li će netko prisustvovati od Jugoslavena, Dr. Novak je rekao, da se to još ne zna. – Oni su to večer očekivali Štampara, ali ovaj nije došao.
U istom tom izvještaju govori se dalje: »Aktivnost slobodnih zidara biva sve veća. Oni će zatražiti od vlasti, da im se dozvoli rad. U prvom redu će tražiti, da im se vrati njihova kuća u Nazorovoj ul. Ispočetka bi imali zajednički rad radi pomanjkanja prostorija. Glavni nosilac ovog poteza je Hinko Virth, koji je bio visoki mason u loži »Pravednost«. On je doduše star, ali se čini, da mu je stavljeno u dužnost, da to ostvari. S njim zajedno na tom radi ing. Branko Iveković. Oni se sastaju negdje na Bukovcu kod Virtha. Inače se javno sastaju ponedjeljkom u »Esplanadi« i to kao lovci. Ineresantno je, da se i neki članovi biv. »Mačekove zaštite« okupljaju oko njih.«
U jednom drugom saradničkom izvještaju, također bez datuma i potpisa stoji: »Krizman dr. Hinko je uvažen mason iz grupe SDS. Za okupacije imao je neprilika, Gestapo ga je progonio i dospio je u logor. Danas je on glavno uporište masonerije u vladi. Mnogi su mislili, da se on izmijenio, ali se Krizman čvrsto drži.«

## LICA – NAŠI GRAĐANI ČLANOVI MASONSKIH LOŽA

| | | |
|---|---|---|
| ALEKSANDAR dr. BRANKO | 12431 – | |
| ALKALAY dr. BUKUS | 7702 – | |
| ALKALAY dr. ISAK | 14327 – | |
| ALKALAY dr. SALAMON | 15078 – | |
| ANDERSEN | 23127 – | |
| ANDRIČEVIĆ DRAGOMIR | 30633 – | r. 11. 7. 1892. Viganj, Orebić, Franjo i Franjica |
| ANTUNOVIĆ ANTUN | 23729 – | |
| ARKO VLADIMIR | 52275 – | |
| AUŠ ALEKSANDAR | 2639 – | |
| BAJALOVIĆ ĐURO | 34614 – | Arhitekt |
| BATUŠIĆ dr. SLAVKO | 47373 – | r. 2. 6. 1902. Novska – N. Gradiška, Antun i Ida, prof. akademije, Hrvat, SFRJ, Boškovićeva 32. |
| BAUER MARKO | 16273 – | generalni sekretar industrijske komore, Pantovčak 120. |
| BELIN IVO | 56577 – | r. 14. 5. 1891. Trpanj – Pelješac, dr. prava i član masonske lože |

| | | |
|---|---|---|
| | | »Drašković« |
| BENAROJO NISIM | 59329 – | |
| BOJNIČIĆ IVAN | 59382 – | doktor, rukovodilac masonske lože »Hrvatska vila«. |
| BOŠNJAK dr. ALEKSANDAR | 45824 – | r. 2. 4. 1904. Bjelovar, Teodor i Milica, advokat, Srbin, SFRJ, Boškovićeva 20. |
| BOŠNJAK BOGUMIL | 59388 – | doktor |
| BRATANIĆ ZVONIMIR | 22874 – | r. 17. 9. 1896. Bjelovar, Stjepan i Marija, inž. Boškovićeva 42. |
| BRAUN RIKARD | 30515 – | r. 2. 8. 1881. Beč, Moric i Štefanija, tehn. ravnatelj, Buconjićeva 5. |
| BREBERINA STEVAN | 59367 – | |
| BROJKOVIĆ D. | 59372 – | |
| BROVET KREŠIMIR | 6429 – | Lopašićeva 3. |
| BUBANOVIĆ dr. FRAN | 29021 – | r. 1883. Sisak, prof. Hrvat, SFRJ. Član masonske lože »Libertas«. |
| BUDISAVLJEVIĆ JULIJE | 29023 – | r. 2. 3. 1882. Sl. Požega, Budislav i Hermina, liječnik, Srbin, SFRJ, Svačićev trg 13. |
| CAR BRANISLAV | 52863 – | r. 15. 8. 1922. Beograd, akademski slikar. |
| CERNJAK ing. STJEPAN | 7836 – | r. 6. 2. 1892. Zagreb, Pavao i Ivka, inž. građevine, Hrvat, SFRJ, Prilaz JA 59. |
| COTA FRANJO | 45214 – | r. 29. 9. 1898. Knin, arhitekt, Hrvat, SFRJ. Član »Slobodnih zidara«. |
| DAVIČO JAKOV | 59436 – | |
| DEANOVIĆ MIRKO | 63262 – | r. 13. 5. 1890. Dubrovnik, Nikola i Mika Dadić, sveuč. profesor, Hrvat, SFRJ, Hercegovačka 36. |
| DEUTSCH | 59418 – | pripadnik Velike masonske lože |
| DEUTSCH-MACELJSKI SLAVOLJUB | 59420 – | |
| DRAGIŠIĆ dr. BRANKO | 59438 – | |
| DRAŽIĆ dr. ANTE | 65069 – | r. 22. 7. 1895. Bribir, Mate i Marija, pravnik, Bosanska 8. |
| FAHRI AVRAM | 59466 – | |
| FILIPOVIĆ inž. BOŽIDAR | 24129 – | r. 14. 8. 1894. Petrinja, Vilim i Katarina, inž. elektrotehnike, Hrvat, SFRJ, Plamotićeva 35. |
| FINC RAFAILO | 59469 – | |
| FINK dr. NIKOLA | 28204 – | r. 10. 11. 1894. Zagreb, Ferdo, profesor, Hrvat, SFRJ. |
| FISCHER | 59471 – | |
| FLUMIANI GILBERT | 60457 – | r. 26. 12. 1899. Zadar, Franjo i Fila, penzionirani sveuč. profesor, Hrvat, SFRJ, Preradovićeva 4. |
| FRANCESCHI dr. VJEKOSLAV | 16317 – | r. 4. 5. 1896. Omiš, Ivan i Justina, advokat, Mažuranićev trg 8. |

| | | |
|---|---|---|
| FREUND LACI | 59493 – | namještenik |
| FREUND MILAN | 59492 – | iz Zagreba |
| GANSELMAYER dr. RUDOLF | 59536 – | profesor |
| GOTTLIEB ANTON | 53522 – | Mihanovićeva 32 |
| GRÜNFELD THEODOR | 61121 – | |
| GRINWALD BOŽO | 67003 – | r. 21. 5. 1899. Varaždin, Aleksandar i Gizela, pravnik, Hrvat, SFRJ. |
| HAJDIĆ MILOŠ | 45714 – | r. 11. 12. 1891. Babino Polje, Ivan i Anica |
| HAUPTFELD RIKARD | 56102 – | liječnik |
| HEINZ VILIM | 45487 – | r. 18. 6. 1893. Kapošvar, Oskar i Reza, trgovac, Hrvat, SFRJ, Kukuljevićeva 7. Član »Zidarske lože«. |
| HERZOG DAVID | 61186 – | |
| HORVAT DRAGUTIN | 16216 – | r. 5. 11. 1908. Livno, Rupert i Dragica, advokat, Kraševa 4. |
| HORVAT RADOSLAV | 160056 – | r. 14. 6. 1902. Križevci, Nikola i Dragica, knjižar, Hrvat, SFRJ, Nazorova 7. |
| HORVAT inž. VIKTOR | 51382 – | r. 7. 9. 1899. Vinkovci, Viktor i Sofija, Zagreb, X korpusa 1. |
| HRUŠ DRAGUTIN | 29220 – | r. 7. 9. 1905. Vela luka, Korčula, Pavao i Vinkona, Hrvat, SFRJ, službenik, Vinkovićeva 33. |
| IVANČEVIĆ dr. prof. IVO | 86530 – | r. 19. 12. 1892. Zagreb, Mate i Ana, liječnik, Hrvat, SFRJ, Opatička 23. |
| IVEKOVIĆ inž. BRANIMIR | 45292 – | r. 1. 10. 1894. Sarajevo, Ćiril i Ruža, arhitekt, Hrvat, SFRJ. Član »Zidarske lože«. |
| JURANOVIĆ inž. VLADIMIR | 29754 – | r. 30. 8. 1900. Petrinja, Martin i Brigita, prof., Hrvat, SFRJ, Voinčinina 11. |
| JURKOVIĆ inž. MATE | 17285 – | penzioner, Vodenikova |
| KARGOTIĆ inž. MIHOVIL | 62233 – | |
| KENDEL MAVRO | 61321 – | |
| KOŠČEC mr. NIKOLA | 12940 – | r. 16. 11. 1906. Našice, Nikola i Ruža, komercijalista, Šubićeva 69. |
| KOŠČEVIĆ dr. JANKO | 25962 – | r. 15. 4. 1894. Klanjec, Vjekoslav, službenik, Hrvat, SFRJ, Primorska 9. |
| KOŠČEVIĆ PETAR | 22225 – | r. 8. 6. 1900. Zagreb, Vjekoslav, Hrvat, SFRJ, Kušlanova 48. |
| KRBAVAC | 61365 – | |
| KRBEK IVAN | 49893 – | r. 23. 8. 1890. Zagreb, Milko i Leopoldina, profesor, Jabukovac 22 |
| KRZNARIĆ IVAN | 15208 – | r. 20. 8. 1891. Jezerane – Brinje, Franjo i Jelena, novinar, Masarikova 7. |
| LAHMAN OTOKAR | 45293 – | rođen 20. 6. 1899. Makarska, Ivan i |

| | | |
|---|---|---|
| | | Tereza, službenik, Hrvat, SFRJ, Gupčeva zvijezda 4-a. |
| LOEWY SALAMON | 57548 – | |
| MATZ RUDOLF | 45808 – | r. 1901. Zagreb, prof, Hrvat, SFRJ. |
| MAYER MILAN | 56101 – | muzički kritičar. |
| MANDROVIĆ ANDRIJA | 61390 – | |
| MARIĆ LUKA | 86508 – | r. 24. 2. 1899. Papići – Kostajnica, Savo i Stoja, sveuč. profesor, Srbin SFRJ, Kršnjavoga 25. |
| MATKO JANKO | 55959 – | r. 20. 5. 1898. Krašić, Jastrebarsko, Vid i Jela, urar, Hrvat, SFRJ, Kačićeva 7. |
| MIHIČIĆ VALIMIR | 17973 – | r. 1. 6. 1897. Vukovar, Tješimir i Gizela, magistar, Hrvat, SFRJ, Vinogradska 22. |
| MILIĆ MILAN | 53604 – | poč. rumunjski konzul |
| MLIKOTIN ĆIRIL | 22933 – | r. 5. 9. 1893. Lukšić – Split, sin Ane. |
| MOGAN JULIJE | 56575 – | dr. prava, član masonske lože »Drašković«. |
| NOVAK dr. GRGA | 29954 – | r. 2. 4. 1888. Hvar, profesor, Hrvat, SFRJ, Miroševac 42. |
| OČIĆ dr. VLADIMIR | 23921 – | r. 9. 2. 1896. Krapina, Franjo i Briala, činovnik, Nazorova 30. |
| OSTOVIĆ PAVLE | 15429 – | r. 27. 10. 1894. Čović – Otočac Preradovićeva 39. |
| PANDAKOVIĆ MIRKO | 86779 – | r. 19. 8. 1895. N. Gradiška, zubar. |
| PEHARC DRAGUTIN | 45092 – | r. 27. 3. 1897. Graz, Franc i Marija, novinar, Njemac, SFRJ, Gundulićeva 41. |
| PERANIĆ ANTUN | 35849 – | R. 25. 5. 1895. Kljenaku – Imotski, Mate i mara, Hrvat, SFRJ, pravnik, fraterščica 79. |
| PEROVIĆ dr. IVO | 62377 – | |
| PAVLEK dr. IVO | 29732 – | r. 8. 5. 1893. Podravski Novigrad – Koprivnica, sin Franje, sveuč. profesor, Hrvat, SFRJ. |
| PIJADE dr. BUKIJO | 62396 – | |
| PODUJE dr. JOZO | 52555 – | odvjetnik |
| POLJANEC RADOSLAV | 28096 – | profesor, Slovenac, SFRJ. |
| POPS dr. FRIEDRICH | 62394 – | |
| PRAUNSPERGER JANKO | 36388 – | r. 3. 11. 1909. sin Irene, dipl. farm. Zelengaj 44. |
| PRAŽIĆ dr. MIHAJLO | 29002 – | r. 27. 11. 1906. Pakrac, Petar i Darinka, liječnik, Srbin, SFRJ, Ive Marinkovića 3. |
| PUČAR ZVONIMIR | 3315 – | r. 28. 1. 1898. Zagreb, Ivan i Jelisava, trg. poslovođa, SFRJ, Novakova 24. |
| RASTOVČAN dr. PAVAO | 58626 – | r. 2. 1. 1894. Ruma, Josip i |

| | | |
|---|---|---|
| | | Genoveva, sveuč. profesor, Boškovićeva 16. |
| REŠOVSKI ADOLF | 63032 – | |
| RIBIĆ inž. BOŽIDAR | 57598 – | r. 26. 11. 1895. Varaždin, Josip i Terezija, Hrvat, SFRJ, elektroinžinjer, Križanićeva 15. |
| ROMANOVIĆ KARLO | 63046 – | Martićeva 14 |
| SAULIK dr. FERDINAND | 52552 – | |
| SCHLEGEL TONI | 63001 – | |
| SERNEC KARLO | 55533 – | Ribnjak 6-a. Član njemačkog društva »Schlaraffia«. |
| STANČIĆ prof. SVETISLAV | 46996 – | r. 7. 7. 1895. Zagreb, prof. muzičke akademije, Srbin, SFRJ, član masonske lože »Drašković«. |
| STOISAVLJEVIĆ dr. BOGDAN | 67180 – | r. 17. 4. 1899. Udbina, Ilija i Savela, novinar, Šrotova 23. |
| SZAWITZ-NOSSAN inž. STJEPAN | 39781 – | r. 13. 10. 1894. Zagreb, Đuro i Alma, viši naučni saradnik, Trenkova 11. |
| ŠIK DRAGOSLAV | 63095 – | |
| ŠLANK IGNJAT | 63093 – | |
| ŠMIT ALEKSANDAR | 54877 – | r. 8. 3. 1914. Zagreb, Mihajlo i Viktorija, advokat, Kuhačeva 14. |
| ŠTEFANOVIĆ dr. JOVAN | 29959 – | r. 20. 1. 1896. Zemun, Srbin, SFRJ, prof. fakulteta, Posilovićeva 7. |
| ŠTEIN dr. | 17284 – | zastupnik stranih firmi. |
| ŠTULHOFER dr. ALEKSANDAR | 12055 – | r. 7. 10. 1891. Zemun, pravni referent, Hrvat, SFRJ, Draškovićeva 53. |
| ŠULEK STJEPAN | 46356 – | r. 5. 8. 1914. Zagreb, Stjepan i Katica, profesor, Hrvat, SFRJ, Žerjavićeva 11. |
| TESKEREDŽIĆ NAHID | 70678 – | r. 28. 7. 1902. Sarajevo Fahrudin i Čamila, inžinjer strojarstva, Hrvat, SFRJ, Martićeva 44. Član englesko-jug. kluba. |
| URGEM MIJO | 53891 – | inspektor nar. banke |
| TURIĆ MIRKO | 29774 – | r. 9. 11. 1895. Petrinja, Juraj i Milka, Subotička 15. |
| VASIĆ VELJKO | 62244 – | knjižar |
| VIRTH HINKO | 22957 – | |
| ZAVERNIK FRAN | 53648 – | |
| ZOROVIĆ dr. DRAGOMIR | 54870 – | r. 6. 8. 1895. Hvar, Silvije i Ana, Hrvat, SFRJ, sudac, Novakova 32. |
| ŽEPIĆ inž. VLADIMIR | 29707 – | r. 22. 8. 1894. Osijek, Zvonimir i Ida, Hrvat, SFRJ, profesor, Pod Zidom 3. |

ŽUPIĆ dr. STANISLAV 16461 – r. 6. 3. 1897. Bregi – Koprivnica, Matija i Bara, liječnik, Hrvat, SFRJ, Bolnica Vrapče.*

* Signatura AH–Z 012–3

# 2. NASTANAK I RAZVOJ MASONSTVA U SVIJETU I KOD NAS

ELABORAT UDB-e U ZAGREBU OD 23. I. 1958. g.

POPISI ŽIVIH MASONA U ZAGREBU, OSIJEKU, KARLOVCU, SUŠAKU, SPLITU I DUBROVNIKU

SPISAK MASONA KOJI SU ODSELILI IZ HRVATSKE

INFORMACIJA SLUŽBE DRŽAVNE SIGURNOSTI U ZAGREBU IZ 1967. O NEKIM MASONSKIM AKTIVNOSTIMA

NASTANAK I RAZVOJ MASONERIJE U HRVATSKOJ

… (Ispušten dio o masonstvu u svijetu).

Nastanak i razvoj slobodnog zidarstva u Hrvatskoj možemo podijeliti u tri perioda i to:
Prvi period je osnivanje masonskih organizacija 1756. god. do 1778. god. po hrvatskom oficirima, koji su boravili u inozemstvu.
Drugi period za vrijeme napoleonsko-ilirskih ratova 1805.–1814. god. Treći, moderni period od 1870. – do danas.
Nakon sedmogodišnjeg rata 1756. g. do 1763. god. hrv. oficiri koji su boravili u Francuskoj i drugim zemljama, povratili su se u zemlju i počeli prenositi masonske ideje i raditi na stvaranju organizacija u kojima su u to vrijeme bili pretežno oficiri.
Prvu masonsku ložu osnovali su granični oficiri u Glini 1769. god. pod imenom: »L'amitie guerre« u kojoj je pored ostalih oficira bio tada mladi oficir, a kasnije pukovnik, grof Ivan Drašković. Ova loža u svome radu služila se francuskim jezikom.
Drugu ložu »Prudentia« osnovao je u Zagrebu grof Ivan Drašković 1772. god. nakon što je napustio vojničku službu i došao u Zagreb.
Treća loža u Hrvatskoj »Vigilantia« osnovana je 1773. godine u Osijeku, a zatim su osnovane još neke lože u Križevcima, Otočcu, Karlovcu, kao graničnim mjestima u kojima su bili oficiri.
Četvrtu masonsku ložu pod imenom »L'union parfaite« osnovao je grof Drašković u Klenovniku kraj Varaždina. Ta loža promijenila je kasnije ime i prozvana »Libertas«. Ta loža »Libertas« služila se u svom radu latinskim jezikom. Pošto većina članova nije poznavala latinski jezik, to su se neki članovi odcjepili od nje i osnovali novu ložu pod imenom »Zu dem drei Drahen«, koja se služila njemačkim jezikom i stavila se pod zaštitu velike njemačke lože u Berlinu.
U drugom napoleonsko-ilirskom periodu od 1805.–1814. g. nastaje novi polet u stvaranju masonskih loža. Poslije okupacije naših krajeva po Francuskoj, njihovi oficiri koji su ovdje boravili, rade na osnivanju loža. Oni osnivaju lože u Dubrovniku, Splitu, Zadru i Karlovcu. U tim ložama najviše su zastupljeni francuski oficiri sa nekoliko domaćih bogatih ljudi i visoke aristokracije. Poslije odlaska francuske vojske, aktivnost u masonskim ložama sve je više zamirala. Naše građanstvo bilo je neprijateljski raspoloženo prema masonima, te je jednom masa građana navalila na prostorije lože u Karlovcu i potpuno ih razrušila. Pored gubljenja jačeg oslonca, koji su imali u francuskim oficirima, a koji su otišli, te rušenje prostorija lože u Karlovcu zaplašilo je pripadnike masona, pa su prestali sa obnavljanjem loža. Postojeće lože napokon su prestale sa radom i zamrle. Tako ja nastao zastoj i prekid u radu masona, koji je trajao nekih 60 godina sve do 1873. g. kada nastaje novi – treći period.
Treći, moderni period u radu masona nastao je 1873. g. osnivanjem masonske lože »Nachstenliebe« u Sisku. Ova loža bila je pod zaštitom i oslanjala se na veliku ložu Njemačke. Osnovali su je intelektualci i trgovci iz Siska, koji je tada bio značajan trgovački grad, jer su kroz njega prolazili putevi za istok. Među osnivačima lože bio je Fiegel, činovnik Dunavskog parobrodarskog društva, a koji je bio njen rukovodilac. On se kasnije preselio u Beč, pa je njegovim odlaskom loža prestala da radi i uspavana, ali je nadalje ostala u registru kao organizacija.

Masonsku ložu »Hrvatska vila« pokušali su osnovati 1894. godine u Zagrebu dr. Adolf Mihalić, dr. Bojničić Ivan i još neki službenici Statističkog ureda u Zagrebu. Tadašnji vladar Kuen Hedervari nije im htio odobriti pravila za rad te lože s obzirom, da se nebi zamjerio klerikalcima, koji su bili protivnici masona. Osnivači su iskoristili priliku što sisačka loža koja je bila zamrla, nije brisana iz registra, te su se spojili sa članovima te lože u Sisku i 1895. godine osnovali zajedničku ložu pod imenom »Ljubav bližnjemu«. Ovu ložu su kasnije pomagale beogradska loža »Pobratim« i riječka loža »Sirijus«, te je ona dosta brzo napredovala i stalno povećavala broj svojih članova. Ova loža izgradila je 1911. god. svoj hram u Zagrebu u Mošinskog ulici. Ona je bila pod zaštitom velike lože Mađarske.
1901. godine osnovana je masonska loža pod imenom »Sirijus« u Rijeci. U toj loži bilo je Talijana, Hrvata i Mađara, koji su se dobro slagali sve do I. svjetskog rata, kada su nastala politička previranja, tada je sve više dolazilo do podvojenosti i slabljenja lože koja je u to vrijeme brojila 50 članova. Loža se oslanjala na veliku ložu Mađarske. Poslije I. svjetskog rata i zauzimanja Rijeke po Talijanima veliki dio Hrvata i Mađara, koji su bili jugoslavenski orjentirani istupili su iz lože, jer se ona počela oslanjati i došla pod utjecaj velike lože Italije. Dolaskom fašizma u Italiji zabranjena je 1922. god. i prestala sa radom masonska loža »Sirijus«. Bivši članovi ove lože su pomrli ili su poslije II. svjetskog rata kao Talijani otišli u Italiju.
1901. godine osnovana je masonska loža u Opatiji. Ova loža oslanjala se na veliku ložu Francuske. Među članovima lože bilo je Talijana, koji su pred I. svjetski rat aktivno radili na dolasku i okupaciji Opatije po Talijanima. Ovi Talijani radili su na razbijanju lože, jer su neki njeni članovi bili za ujedinjenje Jugoslavije. Nakon dolaska fašizma na vlast u Italiji ova loža je zabranjena. Ona je tada brojila oko 25 članova od kojih su još sada živi dr. Corado penzioner u Opatiji i dr. Voldringe liječnik u Zdravstvenoj stanici Opatija.
Pored ove lože postojala je i nacionalna talijanska loža »Giustiniani«, koja se oslanjala na »Palazzo Giustiniani« u Rimu. Ona nije bila priznata od internacionalnih velikih loža, jer je sa njima bila u stalnom sukobu. Njeni članovi bili su pobornici fašizma i kasnije postali istaknuti fašisti. Poslije uspostavljanja fašizma u Italiji, loža kao takova nije mnogo djelovala. Svi njeni članovi su umrli ili otišli u Italiju.
1912. godine osnovana je masonska loža »Budnost« u Osijeku, koja je radila sve do 1940. godine, kada su zabranjene sve lože u Jugoslaviji. Ova loža bila je sastavljena od liječnika, pravnika, industrijalaca, veletrgovaca, profesora i dvojice obrtnika. Po političkoj i vjerskoj pripadnosti članstvo je bilo raznoliko. Za vrijeme I. svjetskog rata ova loža bavila se i humanitarnim akcijama. Ona je osnovala društvo pod imenom »Kap mlijeka«, koje je pomagalo djecu ljudi koji su otišli u rat. Loža se oslanjala na veliku ložu Mađarske. Starješine lože bili su sledeća lica: Ing. Fau Ivan do 1929. g. a zatim dr. Kajzer Makso, Krbavac Andrija i dr. Fišer Vladimir.
1913. god. osnovana je masonska loža »Maksimilijan Vrhovac« u Zagrebu. Starješina ove lože 1938. god. bio je dr. Stefanović Jovan.
Tokom I. svjetskog rata organizovani rad u ložama je prestao i podržavani su samo povremeni pojedinačni kontakti među članovima loža. Poslije I. svjetskog rata masoni su počeli obnavljati svoje organizacije, proširivati postojeće i stvarati nove.
1919. godine osnovana je nova loža »Grof Ivan Drašković« u Zagrebu. U ovoj loži bilo je nekoliko članova koji su živjeli u Varaždinu. Među živima od ovih iz Varaždina su dr. Posmodji Miroslav liječnik u Varaždinu i Deduš Vladimir profesor koji je 1950. godine odselio u Zagreb. S obzirom na novo nastalu situaciju poslije rata i ujedinjenje Jugoslavije, među članstvom ove lože postojali su različiti politički pogledi, pa je radi toga među njima dolazilo da međusobnih sukoba u organizaciji. Zbog tih sukoba jedan dio članstva je odstupio iz lože i stvorio novu ložu »Pravednost«. Starješine lože bili su profesor Hanaman, Marković

Edo, dr. Šmit, dr. Vragović, Brajer, dr. Šmit Aleksandar 1935. g. i Žepić dr. Vladimir 1940. godine.
1920. godine osnovana je nova loža »Pravednost«. Ovu ložu osnovali su oni članovi, koji su radi sukoba istupili iz lože »Grof Ivan Drašković«. Starješina ove lože bio je 1939. godine Šrepel Dragutin.
1919. godine nakon završetka rata sve lože u Jugoslaviji su se ujedinile i osnovale svoju veliku ložu »Jugoslavija«, koja se oslanjala na konvent »Velikog orijenta« Francuske u Parizu. Veliki majstor ove velike lože bio je Miličević Dušan, a njegov zamjenik dr. Katičić Vladimir. Tajnik velike lože bio je dr. Novak Viktor.
Postojeća loža »Ljubav bližnjemu« u Zagrebu bila je sastavljena od nacionalistički orjentiranih elemenata među kojima su istaknutiji bili braća Domac Julije i Branko, advokati iz Zagreba, koji su ranije bili u loži »Ivan Drašković« i tamo se sukobljavali na nacionalnoj osnovi.
Oni su se rezervisano odnosili prema stvaranju Jugoslavije i ujedinjenju naših naroda. Nisu se slagali da njihova loža pristupi pod okrilje velike lože »Jugoslavije« ili su postavljali niz uslova, među ostalima, da njihova loža uđe u spisak kao najstarija, t.j. prva loža među onima koje pristupaju pod okrilje velike lože »Jugoslavija«. Zaoštravanjem odnosa između srpske i hrvatske buržoazije, ta neslaganja su postala sve veća. Tako ova loža nije normalno radila sve do 1926. godine, kada je njen starješina Fišer Ivan sazvao skupštinu na kojoj je odlučeno da loža počne aktivnije raditi. Pošto nije mogla postojati bez okrilja velike lože, a sa velikom ložom »Jugoslavije« nije se mogla sporazumjeti, to su članovi ove lože i još neki pripadnici drugih loža u Zagrebu, koji se nisu slagali sa politikom velike lože »Jugoslavija«, osnovali 1926. godine još dve nove lože i to: »Prometej« i »Amicitia«. Ove dvije novo osnovane lože, zajedno sa ložom »Ljubav bližnjemu« osnovale su 1929. godine svoju veliku ložu »Libertas«. Pravila za rad ove lože potvrđena su od Banske vlasti u Zagrebu. Pored ovih loža, pod okrilje osnovane velike lože »Libertas«, došla je i nova loža »Hrvatska vila«, koja je osnovana 1934. godine. Osnivači ovih loža bili su Ignjac Fišer, dr. Rukavina Vlado, dr. Mazura Lav, Tomić Veljko i Rozenfeld Adam.
Ove lože nisu bile priznate t.j. nisu (osvijetljene) po nekom masonskom konventu, već su postojale kao nepriznate (divlje) lože sve do 1940. godine, kada su prestale sa radom.
1922. godine osnovan je masonski vjenčić u Sušaku, koji je 1940. godine, nakon što mu se povećao broj članstva, trebao prerasti u masonsku ložu pod imenom »Luč Kvarnera«. Do toga prerastanja nije došlo, jer su sve masonske organizacije 1940. godine bile zabranjene. Za vrijeme svoga postojanja ovaj vjenčić bio je pod okriljem jedne od zagrebačkih masonskih loža. Starješine vjenčića bili su dr. Mitrović Pero, zatim dr. Čop Ivan.
1922. godine osnovan je masonski vjenčić, koji je kasnije prerastao u masonsku ložu »Ivanjski krijes« u Karlovcu. Ova loža brojila je 35 članova. Članstvo je bilo sastavljeno od pripadnika raznih političkih stranaka i vjerskih pripadnosti. Poslije I. svjetskog rata u Karlovcu se razvijala domaća inteligencija i buržoazija, koja je najvećim dijelom pristajala uz sistem građanske demokracije anglo-francuskog tipa. I pored različitih političkih pripadnosti, inteligencija u ovom gradu bila je prilično jedinstvena. Da bi održali to jedinstvo, masoni su izbjegavali političke diskusije, već su se više orjentirali na razne gradske probleme, kulturni rad i predavanja kako u samoj loži, tako i među građanstvom u gradu. Održavali su predavanja iz oblasti sociologije, umjetnosti, muzike, medicine, prava, religije, prirodnih nauka, razvitka industrije i t.d. Radi toga je uticaj masona u samom gradu bio dosta velik.
U periodu diktature 1929. godine postavljen je za gradonačelnika u Karlovcu dr. Badovinac Nikica, koji je preduzimao oštre mjere i provađao teror sa čime se masoni nisu slagali. Oni su na svom sastanku razmotrili to pitanje, te su preko velike lože »Jugoslavija« poduzimali mjere, da se isti smjeni sa dužnosti. Iz Banske vlasti u Zagrebu dobili su odgovor, da ga je ova voljna smijeniti, ali da mu nemaju zamjene, te su ponudili da bi netko od masona primio tu

dužnost. Međutim, niti jedan od masona nije se htjeo primiti te dužnosti, pa je Badovinac i nadalje ostao. Poslije izbora 1935. godine među masonima u Karlovcu dolazilo je sve više do političkih strujanja, te su se ispoljavali različiti politički pogledi i shvatanja. To je slabilo njihovo jedinstvo, a njihov utjecaj počeo je opadati, već su se rasipali i rjeđe dolazili na sastanke. Poslije 1938. godine utjecaj ustaških i fašističkih struja dolazio je do izražaja u masonskoj loži. Tada im je od Banske vlasti u Zagrebu sugerirano, da prestanu sa radom, nakon čega su sastanci rjetko održavani, a masoni su se orjentirali više na pojedinačne kontakte. Jedini od karlovačkih masona stao je na stranu fašizma i eksponirao se kao ustaša dr. Tuškan Ivan, liječnik, koji je 1939. god. bio starješina lože. Pored Tuškana starješine lože bili su: Miljušević Dušan, Sedlaček Hugo i Turić Tomo.

1924. godine osnovana je masonska loža »Sloboda« u Dubrovniku, koja je djelovala sve do 1940. godine. Ona je brojila oko 40 članova u vrijeme svoga raspuštanja. Bila je sastavljena od raznih brodarskih poduzetnika, viših mornaričkih oficira i jednog dijela intelektualaca, advokata, sudija i inžinjera. Ova loža bila je značajan politički i ekonomski faktor u gradu, jer u svojim redovima imala najutjecajnije ljude, razne vlasnike plovidbe i druge bogate ljude.

1926. godine osnovana je masonska loža »Pravda« u Splitu od masona koji su bili članovi beogradskih i zagrebačkih loža, koji su iz tih mjesta došli živjeti u Split, kao i nekoliko novih članova. U toj loži bio je poneki član iz nižih slojeva (radnika ili službenika), koji su u Americi bili članovi masonskih loža, pa su nakon povratka kao takovi primljeni. Loža je brojila od 60 članova uglavnom iz redova intelektualaca (inžinjera, lekara, advokata i profesora) kao i državnih službenika. Kao u većini drugih loža, na sastancima lože izbjegavane su političke diskusije. No i pored toga u vrijeme pojedinih političkih događaja, spontano su nabacivana takova pitanja. Tako je prilikom objavljivanja prijedloga o uređenju države na federalnoj bazi 1935. godine, došlo do oštrih diskusija između Nisitea Vice, Stipčevića i Leontića Ljube nacionalista na jednoj i dr. Tartaglie bana primorske banovine, koji je bio mačekovac, na drugoj strani. Radi toga sukoba Tartaglia je 1935. godine istupio iz masonske lože.

Starješine ove lože bili su dr. Rizmondo Petar, Pazinović Umberto, ing. Matošić Dane i Leontić Ljubo.

1927. godine osnovana je masonska loža »Zagreb 1090« u Zagrebu sa sjedištem u Jurišićevoj ulici (zgrada srpske banke). Ovo je bila čisto židovska loža, čiji su članovi mogli biti samo lica židovskog porijekla. Pojedini članovi ove lože bili su počasni članovi drugih zagrebačkih loža. Ova loža bila je pod okriljem i oslanjala se na veliku ložu »Distrikt 11«. Centrala svih židovskih loža nalazila se u Carigradu. Simbol židovskih loža bio je orden »Ben Brit« (sinovi saveza). U bivšoj Jugoslaviji postojale su tri židovske lože i to: »Srbija 670« u Beogradu, »Sarajevo 1141« u Sarajevu i »Zagreb 1090« u Zagrebu. Ove tri židovske lože bile su međusobno dobro povezane, a i bliske sa velikom ložom »Jugoslavija«. Ova loža bila je čvršće povezana sa pokretom za osnivanje židovske države u Palestini (Cionističkom internacionalom). Bila je sastavljena najviše od trgovaca i industrijalaca, rukovodioca banaka, a manji broj drugih intelektualaca, kao inžinjera, lekara i advokata.

Prvi starješina lože bio je dr. Švarc Milan. Poslije njega do 1933. god. bio je dr. Švarc Gabro od koga je tu dužnost preuzeo dr. Stajn Beno. 1929. godine osnovana je masonska loža »Perun« u Zagrebu, koja se nalazila pod okriljem velike lože »Jugoslavija«.

1938. godine osnovana je masonska loža »Menora« u Osijeku. Ova loža bila je sastavljena od Židova, koji su kao trgovci, industrijalci i intelektualci živjeli u Osijeku, Vukovaru i Vinkovcima. Ona se oslanjala i bila čvrsto vezana sa židovskom ložom »Zagreb 1090«. Brojila je 25 članova i djelovala sve do 1940. godine. Prvi starješinaa lože bio je dr. Horn advokat iz Osijeka, a poslije njegove smrti 1939. godine primio je tu dužnost dr. Aldman Edmund liječenik iz Osijeka.

## IDEJE I CILJEVI

Raznim zidarskim simbolima masoni pokušavaju izraziti svoje ciljeve. Tako na primjer po ugledu na obrađivanje surovog kamena u kocku, masoni stavljaju sebi u dužnost, da se izgrade u potpunog čovjeka. Pošto je kocka najsavršeniji lik kamena, tako i svaki mason mora postati savršen.
Kao osnovne ciljeve masoni u svojim programima ističu izgradnju boljeg svijeta što se postiže izgradnjom boljih ljudi. Svaki mason treba upoznati samoga sebe i na taj način sagledati svoje mane i slabosti, te se boriti da ih ispravi. Kada bude ispravio svoje slabosti, onda može djelovati i na svoje bližnje i okolinu. To se može postići putem zajedničkih predavanja i diskusija.
Među osnovnim idejama masoni ističu jednakost, pravednost, humanost i trpeljivost među ljudima u vjerskom i drugom pogledu.
Kako su masonske organizacije sastavljene od buržoaske inteligencije i predstavnika buržoaskog društvenog i privrednog života, to su njihove ideje i ciljevi u suštini buržoaski. Gledano sa ideološkog stanovišta marksizma, politička jednakost među ljudima nemože se ostvariti bez ekonomske jednakosti za koju se masoni nisu borili. U suštini ideje masona su buržoaske ideje, koje je buržoazija isticala u borbi za rušenje feudalizma, a kada je postigla svoje ciljeve, onda joj te ideje služe samo kao maska za zavaravanje masa. Nastankom kapitalizma masonske organizacije postale su stjecište buržoaske inteligencije i predstavnika društvenog, privrednog i kulturnog života. Pripadnici loža počeli su u veliko koristiti lože za unapređenje svojih poslova i dolaženje na visoke položaje u društvu. Poznato je da su mnogi došli na visoki položaj u državi zato što su predhodno postali članovi masonskih loža ili su to već ranije bili. Masonske organizacije jednako kao i druge kapitalističke stranke i organizacije bore se protiv komunističkih ideja i komunizma kao sistema uopšte.

## ORGANIZACIJA MASONA

Kao što je ranije istaknuto, masoni su u svoju organizaciju prenijeli podjelu koja je bila u cehovskim organizacijama po stručnoj spremi i to: majstori, pomoćnici i naučnici. Ova zvanja dijelila su se u stupnjeve, pa su tako naučnici bili u prvom stupnju, pomoćnici u drugom a majstori u trećem stupnju. U prvom stupnju nalazili su se novi članovi masonske organizacije, kao naučnici u kojem su morali provesti jednu godinu dana. U drugom stupnju morali su provesti najmanje dvije godine, a nakon tog organizacija ih je mogla prevesti u viši stupanj.
Osnovna masonska organizacija je loža, koja je u svom radu samostalna. Lože su obično bile prijavljene i registrovane kod vlasti. Na čelu lože nalazi se starješina (majstor), koji se bira između članova lože (majstora u trećem stupnju). Starješina lože bira se svake godine na zajedničkom sastanku masonske lože. Pored starješine u rukovodstvo lože bira se tajnik, blagajnik, nadzornik i domar. Izbornu listu za izbor rukovodstva sastavlja konferencija od članova lože koji su u svojstvu majstora trećeg stupnja. Pravo glasa imaju svi članovi lože, a glasanje se vrši tajno.
Rad lože obavlja se po stupnjevima. Svaki stupanj održava zasebno sastanke. Na sastanku i radu prvog stupnja mogu prisustvovati svi masoni. Na sastanku drugog stupnja mogu prisustvovati masoni samo drugog i trećeg stupnja, t.j. majstori i pomoćnici. Na sastanku trećeg stupnja mogu prisustvovati samo majstori trećeg stupnja.
Uzeto u prenesenom smislu (po zidarskom zanatu) naučnici rade na obradi sirovog kamena, t.j. (svoje unutrašnjosti), pomoćnici rade na glatkom kubičnom kamenu (odnos prema

bližnjemu), majstori rade na crtaćoj tabli t.j. (stvaraju planove za zajednički rad masona na svojim ciljevima).
Masonska loža može se osnivati samo po odobrenju velike lože. Da bi se neka loža osnovala mora imati najmanje 7 članova, koji se nalaze u zvanju majstora trećeg stupnja. Ako nema dovoljan broj članova za osnivanje lože onda se osniva masonski »vjenčić« sa nepotpunim pravima koje imaju lože. Taj »vjenčić« postoji kao sastavni dio neke već postojeće lože, radi lakšeg rukovođenja rukovodstvo nad »vjenčićima« obično preuzimaju lože koje imaju manji broj članova. One rukovode s »vjenčićem« i u tom slučaju ako on nije u istom mjestu gdje se nalazi loža. Broj članova u pojedinoj loži kreće se obično od 15 – 100 članova.
Sve lože u jednoj zemlji biraju svoje rukovodeće tijelo »veliku ložu« te zemlje. »Velika loža« je administrativni organ svih loža koje joj pripadaju. Ona vodi brigu da lože ne krše principe slobodnog zidarstva, rješava sporove među njima i daje smjernice za rad loža. Ona je najviša masonska vlast u zemlji i samo sa njenim odobrenjem u cilju olakšanja rukovođenja i drugih važnih razloga, može se osnovati druga »velika loža« u toj zemlji. Ta nova loža ovisna je o postojećoj »velikoj loži«.
Rukovodstvo velike lože sastavljeno je od velikog majstora, koji predsjedava sastancima, njegovog zamjenika, tajnika koji vodi administrativne poslove, blagajnika (rizničara) koji vodi financije, govornika koji drži prigodne govore, nadzornika koji vrši funkcije prilikom obreda i vratara. Rukovodstvo velike lože biraju delegati svih loža koje joj pripadaju na konferenciji tajnim glasanjem.
Velike lože pojedinih zemalja dolaze pod okrilje i oslanjaju se na jedan od tri masonska svjetska konventa. »Velika loža« Jugoslavije pripadala je konventu »Velikog orijenta« Francuske u Parizu.
Postoje dve vrste masonskih loža i to one koje rade u tri stupnja i one koje rade u 33 stupnja. Razlika među njima nije dovoljno poznata, ali je izgleda postojala u ritualu. Škotske lože i još neke radile su u 33 stupnja, dok su engleske radile u 3 stupnja. Išlo se zatim da se sve lože svedu na zajedničke stupnjeve i način rada zato je na sv. Ivana 22. juna napravljen sporazum između masona Engleske i Škotske, da sve lože rade u 3 stupnja. Tako je masonerija koja radi u tri stupnja prozvana »ivanjskom masonerijom«. Lože u Jugoslaviji radile su u 3 stupnja, pa se zato zovu »ivanjskim ložama«.

## ČLANSTVO U MASONSKOJ LOŽI

Najčešće pobude za ulazak u članstvo masonskih loža je karijerizam, da bi se pomoću organizacije došlo na visoki položaj u društvu, a poslovni ljudi trgovci i industrijalci, da preko organizacije proširе svoje poslovne veze u zemlji i inostranstvu. Nekima su se opet sviđali fantastični masonski obredi i običaji. Manje je onih koji su ušli u organizaciju sa ciljem da po masonskim načelima rade za opće dobro na širenju prosvjete i kulture i humanitarnih ideja.
Na svojim sastancima masoni su pretresali pitanja primanja novih članova. Onaj član lože koji je nekoga predložio za prijem u članstvo, obično je preuzimao na sebe zadatak, da sa tim licem razgovara o ciljevima masonerije, da bi na taj način doznao kakav odnos ima to lice prema masonima i da li želi postati mason. Ako to lice dade principjelan pristanak onda mu masonska loža daje upitni arak u kojem treba ispuniti lične i druge podatke. Kada ispuni te podatke onda ih pregleda rukovodstvo lože, a potom ih iznosi na sastanak pred sve članove lože. Ako se članovi lože zadovolje sa njegovim odgovorima onda mu se daje drugi arak u kojem obrazlaže svoje poglede na razna pitanja, kao na primjer: porodicu, društvo i t.d. nakon toga ti odgovori se pregledavaju na sastanku lože i ako se članovi slažu sa njegovim odgovorima onda ga rukovodstvo lože predlaže »velikoj loži« kao kandidata. Istovremeno šalje se anketa svim ložama sa njegovim podacima da stave, u koliko imaju, svoje primjedbe.

Kada se »velika loža« složi onda dotična loža na svome sastanku vrši glasanje za prijem kandidata u masonsku organizaciju. Glasanje se obavlja tajno sa kuglicama koje su crne i bijele boje. Crne kuglice su protiv kandidata, a u koliko ima takovih kuglica u kutiji, onda se glasanje ponavlja do tri puta, pa i ako tada bude negativnih glasova, onda se prijedlog odbacuje. U koliko svi članovi lože glasaju za prijem, zakazuje se sastanak na kome će biti izvršeno primanje novog člana, koje se vrši po određenom ritualu.
U članstvo se primaju lica svih nacionalnosti iz redova inteligencije i bogatih ljudi. Svećenici se primaju sa izuzetkom, a aktivni oficiri nisu mogli postati članovi loža. Pojedinac može biti samo član jedne lože, dok u druge lože može biti biran iz osobitih razloga jedino za počasnog člana. Svi članovi lože obavezni su da ritual i znakove raspoznavanja ne otkrivaju nikome tko nije član masonske lože. Masoni nisu tražili da neko mijenja svoje političko uvjerenje, ali su zato pri izboru članstva vodili računa da ne prime nikoga tko bi imao suprotno njihovom ideološkom i političkom gledištu.
Ako je neki član jedne lože prelazio u drugo mjesto, on nije automatski mogao pristupiti u tu ložu, već je bilo izvršeno preuzimanje prema postojećim propisima. Član jedne lože mogao je gostovati u drugoj loži i prisustvovati njenim sastancima, pa i glasati o primanju novih članova. Svaki član plaća članarinu mjesečno prema svojim mogućnostima, koje mu određuje loža. Pored toga, poslije svakog sastanka svi članovi dužni su da daju priloge. Te priloge poslije sastanka lože sakuplja jedan član koji nosi takozvanu »udovičku torbu« u koju se stavljaju prilozi.
Istupanje iz članstva mora se tražiti molbom od matične lože. Lice koje dobije odobrenje za istup, može biti ponovno primljeno u članstvo, ako to zaželi. U koliko istupi iz lože bez njenog odobrenja, nemože ponovno biti primljen u članstvo.
Članovi masonskih loža mogu postati lica koja su navršila 21 godinu, a sa navršenih 20 godina mogu se primiti samo djeca članova masonskih loža. Lože su svake godine priređivale »sestrinsko veče« u loži na kojoj su bile prisutne žene i rođake masona.
U Hrvatskoj su postojeće masonske lože imale 1935. godine slijedeći broj članova:

| | | | |
|---|---|---|---|
| 1.) »Maksimilijan Vrhovac« | osnov. 1913. | u Zagrebu sa | 99 čl. |
| 2.) »Grof Ivan Drašković« | osnov. 1919. | ″ | 61 ″ |
| 3.) »Pravednost« | osnov. 1920. | ″ | 114 ″ |
| 4.) »Perun« | osnov. 1929. | ″ | 25 ″ |
| 5.) »Zagreb 1090« | osnov. 1927. | ″ | 73 ″ |
| 6.) »Budnost« | osnov. 1912. | u Osijeku | 49 ″ |
| 7.) »Sloboda« | osnov. 1924. | u Dubrovniku | 40 ″ |
| 8.) »Pravda« | osnov. 1926. | u Splitu | 60 ″ |
| 9.) »Ivanjski krijes« | osnov. 1922. | u Karlovcu | 35 ″ |
| 10.) »Menora« | osnov. 1938. | u Osijeku | 25 ″ |
| 11.) »Luč Kvarnera« | osnov. 1922. | u Sušaku | 30 ″ |
| 12.) »Ljubav bližnjemu« | osnov. 1904. | u Zagrebu | 35 ″ |
| 13.) »Prometej« | osnov. 1926. | ″ | 24 ″ |
| 14.) »Amitia« | osnov. 1927. | ″ | 20 ″ |
| 15.) »Hrvatska vila« | osnov. 1934. | ″ | 25 ″ |
| | | Ukupno članova: | 706 |

U ovom spisku posljednje četiri lože pripadale su velikoj loži »Libertas« u Zagrebu, a koje nisu bile priznate od niti jednog masonskog konventa, pa su postojale kao nepriznate (divlje) lože.
Ovaj spisak članstva datira iz 1935. god. u odnosu na zagrebačke lože. U periodu između 1935.– 1940. god. primljeno je u članstvo loža u Zagrebu, prema nekim podacima, oko 150

članova za koje nemamo popisa. Daljnjim radom i rekonstrukcijom trebati će ustanoviti koji su novi članovi primljeni u zagrebačkim ložama poslije 1935. god., a nakon toga utvrditi koji od njih se sada nalaze na životu, te ih uvrstiti u spisak.
Ustanovili smo, da od ranije postojećeg broja članova loža sada ima živih i to:

| | | | |
|---|---|---|---|
| 1.) »Maksimilijan Vrhovac« | živih | 38 | članova |
| 2.) »Grof Ivan Drašković« | ″ | 22 | ″ |
| 3.) »Pravednost« | ″ | 40 | ″ |
| 4.) »Perun« | ″ | 8 | ″ |
| 5.) »Zagreb 1090« | ″ | 9 | ″ |
| 6.) »Budnost« | ″ | 10 | ″ |
| 7.) »Sloboda« | ″ | 17 | ″ |
| 8.) »Pravda« | ″ | 30 | ″ |
| 9.) »Ivanjski krijes« | ″ | 17 | ″ |
| 10.) »Menora« | ″ | 9 | ″ |
| 11.) »Luč Kvarnera« | ″ | 8 | ″ |
| 12.) »Ljubav bližnjemu« | | | |
| 13.) »Prometej« | | | |
| 14.) »Amicitia« | Zadnje četiri lože | | |
| 15.) »Hrvatska vila« | Imaju ukupno živih 24 | | |
| | Ukupno živih članova: 232 | | |

Ako se ovom broju doda 24 masona koji su u toku i poslije rata pobjegli u inostranstvo i 21 mason, koji su iselili iz Jugoslavije, među kojima najviše Židova otišli u Palestinu, onda se broj živih članova povećava na 277.

Sastav masona prema profesiji i zanimanju 1935. g. izgledao je ovako:

| | |
|---|---|
| 1.) Pravnici, advokati i sudije | 19 % |
| 2.) Liječnici | 14 % |
| 3.) Profesori fakulteta i dr. škola | 13 % |
| 4.) Inžinjeri | 8 % |
| 5.) Direktori banaka, ustanova, viši drž. službenici i ostali intelektualci | 31 % |
| 6.) Industrijalci – vlasnici | 4 % |
| 7.) Trgovci – vlasnici | 11 % |
| | Ukupno: 100 % |

Sastav živih masona po godinama starosti izgleda ovako:

| | | |
|---|---|---|
| 40 do 45 | godina ima | 5 lica |
| 45 do 50 | ″ | 8 ″ |
| 50 do 55 | ″ | 17 ″ |
| 55 do 60 | ″ | 55 ″ |
| 60 do 65 | ″ | 59 ″ |
| 65 do 70 | ″ | 51 ″ |

| | | |
|---|---|---|
| 70 do 75 | ″ | 21 ″ |
| 75 do 80 | ″ | 15 ″ |
| 80 do 85 | ″ | 2 ″ |
| | | Ukupno: 232 |

## CEREMONIJAL U LOŽAMA

Ceremonijal u ložama obično se održava prilikom primanja novih članova, unapređenja postojećih članova u više stupnjeve, prilikom smrti pojedinih članova i proslavama raznih masonskih praznika. Kod primanja novih članova održava se slijedeći ceremonijal:
Lice koje se prima za člana lože najprije se uvodi u crnu ćeliju sa povezom na očima da ništa ne vidi. U ćeliji mu skidaju povez sa očiju. Ćelija je presvučena crnim platnom, a na stolu se nalazi čovječja mrtvačka lubanja. To je simbol koji ga treba podsjetiti na prolaznost života i smrt. Tada mu se skine povez i određeni masonski rukovodioc postavlja mu pitanja kao na primjer: Njegov odnos prema obitelji, domovini, zvanju i t.d. Kada odgovori na ova pitanja onda ih jedan od članova, koji izvodi ceremonijal, donosi u ložu i čita pred ostalim masonima na sastanku. Ako su masoni zadovoljni sa odgovorom, koji mora biti u skladu sa njihovim principima, onda se ovaj ponovno vraća u komoru i povezuje oči kandidatu, te ga sprovodnik odvodi u ložu. Ulazak u ložu praćen je tihom glazbom. Kada uđe u ložu onda mu postavljaju pitanja da li želi biti mason i podvrgavati se masonskim propisima i disciplini. Ako potvrdno odgovori onda se članovi lože okupe oko njega sa uperenim mačevima prema njemu i skidaju mu povez sa očiju, te po prvi put vidi unutrašnjost lože i prisutne članove. Starješina lože ga pozdravlja i predaje mu bijele rukavice i pregaču kao simbol, da mora u životu biti ispravan i čist. Nakon toga polaže zakletvu, koja sadrži obećanja da će biti ispravan i podvrgavati se disciplini i da neće izdavati tajnu lože koje bude saznao. Nakon te svečanosti i poslije svakog sastanka masoni se hvataju za ruke i prave takozvani bratski lanac, pa tako odlaze u drugu prostoriju, gdje se održava zajednička večera za sve masone.

## RAD U LOŽAMA

Sastanci u ložama održavaju se jedan put sedmično, a najmanje jedan put mjesečno. Po potrebi u slučaju primanja novih članova i rješavanja drugih važnih pitanja, starješina lože može sazvati izvanredan sastanak. On to mora učiniti i u slučaju kad zatraži 5 članova lože, koji se nalaze na majstorskom stupnju. Izvanredan sastanak saziva se i obavještava članove posebnim pozivom. Sastanak lože može se održati u tom slučaju ako je prisutno najmanje 7 članova od kojih 5 mora biti na stupnju majstora lože.
Na sastanku vlada disciplina i svi moraju tražiti riječ. Članovi koji su spriječeni da dođu na sastanak, moraju naknadno izostanak opravdati i poslati uobičajeni prilog koji se poslije svakog sastanka daje za »udovičku-torbu« koji predstavlja pomoć udovicama umrlih masona.
Pored članova koji redovito dolaze na sastanke bio je izvjestan broj onih članova, koji redovito nisu trebali dolaziti na sastanke. To su vjerovatno bili stariji i ugledniji članovi iz viših stupanja. Oni su dolazili onda kada su se rješavala važna i specijalna pitanja.
Tekući poslovi na sastancima masona raspoređuju se ovim redom:

1.) Otvaranje rada po obredu
2.) Čitanje ložine arhitektonske tablice od prošlog rada t.j. (zaključci sa prošlog sastanka)

3.) Eventualan primitak i pozdrav prijavljenih gostiju
4.) Čitanje arhitektonske table »velike lože«
5.) Čitanje eventulne arhitektonske table drugih loža
6.) Ostali dnevni red
7.) Eventualno predavanje
8.) Kružna pitanja
9.) Obnašanje »udovičke turbe«
10.) Bratski lanac (svi masoni se hvataju za ruke i tako odlaze na večeru u drugu salu)
11.) Završetak rada.

Masoni su na sastancima obično pretresali razne kulturne i privredne probleme mjesta u kojem se loža nalazila i donosili zaključke šta će u tom pogledu poduzeti. Neke lože, kao na primjer: Karlovačka i pojedine u Zagrebu, radile su dosta aktivno na prosvjetnom polju, kako u loži tako i u građanstvu, održavale su predavanja iz oblasti nauke i kulture, pa su se u tom smislu donekle afirmirale. Pojedine političke događaje popratili su informativnim predavanjima bez diskusija, jer su političke diskusije izbjegavali, da bi sačuvali jedinstvo i izbjegli unutarnja trvenja. Rješavali su i pitanja zapošljavanja svojih članova na pojedina odgovorna mjesta. Poslovni razgovori vođeni su najčešće na zajedničkim večerama, koje su priređivali nakon svakog sastanka.

## ŠTAMPA I VEZE SA INOSTRANSTVOM

Masoni u Hrvatskoj izdavali su svoj mjesečni list »Šestar«. Osnivač lista bio je dr. Mihalić Adolf, a urednik je bio dr. Ante Dražić. List je obrađivao razne masonske simbole i običaje, a najčešće je donosio razne rasprave iz oblasti istorije, umjetnosti i ostalih nauka. Štampan je u štampariji C. Albreht (vlasnik P. Acinger, Radićeva ulica 26 u Zagrebu), a koji je isto bio član masonske organizacije. Strogo se pazilo da list ne dolazi do onih lica koja nisu masoni. Neki brojevi lista bili su priređivani i namijenjeni za van, pa zato nisu sadržavali nikakovu tajnu. Masoni su takove sadržaje posebno priređivali da bi svijetu prikazali masonstvo u najboljem svjetlu i razbili propagandu svojih neprijatelja, koja se širila o masonstvu. Policija je vršila kontrolu štampe i sa tim ciljem zalazila u razne štamparije, ali u vreme štampanja masonskog lista »Šestara« nije nikad dolazila u tu štampariju, gdje je list štampan. To su masoni obezbeđivali preko svojih ljudi koji su zauzimali rukovodeća mjesta u policiji. Kada je list trebao biti štampan, vlasnik štamparije obavještavao je policiju da ova upozori svoje organe, da u to vrijeme ne dolaze u štampariju.
Ovaj listi uređivali su i pisali za njega članke samo članovi masonskih loža. Pored ovog mjesečnika masoni su pisali razne brošure, među ostalim i ove:
Dr. Mihalić Adolf: Slobodno zidarstvo – upute onima koji se zanimaju za slobodno zidarstvo.
Ivan Prigorski: Listovi o slobodnom zidarstvu. Stojković Sreto: Slobodno zidarstvo.
Masonerija je organizacija internacionalnog karaktera pa su organizacije pojedinih zemalja bile povezane i često dolazile u kontakt sa organizacijama drugih zemalja. Ove veze sa inostranstvom koristile su masonske organizacije i njeni članovi prvenstveno za stvaranje raznih privrednih i poslovnih veza. Istovremeno razvijale su se političke i kulturne veze. Sve te veze koristile su neke zemlje, naročito vodeće, u špijunske svrhe. Izvjestan broj masona u Hrvatskoj od ranije je povezan sa stranim diplomatskim i drugim predstavnicima, naročito engleskim i francuskim i američkim. Neki od njih radili su za strane obavještajne službe. Tako je na primjer tokom rata dr. Zorović Dragomir, sudac, davao podatke Andriću koji je radio sa SIM talijansku obavještajnu službu.

Jedan dio preživjelih masona poslije II. svjetskog rata neprijateljski se odnosio prema socijalističkom uređenju u Jugoslaviji i priželjkuje intervenciju zapadnih sila kojom bi se srušio postojeći i povratio stari kapitalistički poredak. Neki od njih obnavljaju veze sa stranim predstavnicima i ubacuju se kao posrednici, tumači jezika i dr. u pojedina predstavništva.
Sumnja se da neki rade za strane obavještajne službe, kao na primjer dr. Andričević Dragomir za službu SAD, Očić dr. Vladimir, Gilić Andro, Vuković – Potperski Zdenko, dr. Bratanić Zvonko, dr. Zoričić Milovan za službu Engleske, dr. Bošnjak Aleksandar za službu Francuske i još neki drugi za koje će se podaci obraditi u spiskovima koji se prilažu.

## DRŽANJE MASONA ZA BIVŠE JUGOSLAVIJE I II. SVJETSKOG RATA

Tokom I. svjetskog rata Engleska i Francuska bile su zainteresirane za jačanje svog utjecaja na čitavoj teritoriji, gdje su živjeli naši narodi. Radi toga su ove zemlje, kako preko svoje diplomacije, tako i masonskih organizacija, radile na stvaranju bivše Jugoslavije. One su u tom cilju pomagale i djelovale preko jugoslavenskog odbora u Londonu, koji je bio sastavljen većinom od masona, kao na primjer: Meštrović Ivan, kipar, Ostović Pavle, Marušić Drago, Marković Božo i dr. Srškić Milan.
Nakon stvaranje Jugoslavije hrvatska buržoazija bila je nezadovoljna mjestom kojeg je dobila u privrednom i državnom životu. Kada je 1920. godine došlo do ujedinjenja svih loža u Jugoslaviji i stvaranja velike lože »Jugoslavija«, mnogi masoni u Zagrebu počeli su istupati iz loža jer se nisu slagali sa ulogom i mjestom koje su dobili u novoj državi. Članovi loža koji su odstupili prelazili su u lože koje su bile nacionalistički orjentirane i nakon izvjesnog vremena stvorili su svoju veliku ložu »Libertas« u Zagrebu. Ove lože nisu pristupile pod okrilje velike lože »Jugoslavija«, već su ostale kao nepriznate (divlje) lože.
Za masoneriju u Hrvatskoj karakteristično je da je članstvo sastavljeno najviše od intelektualaca (pravnika, profesora, lekara i inžinjera), među kojima je znatan dio bio na rukovodećim mjestima u raznim ustanovama i državnom aparatu. Jedan manji dio predstavljali su industrijalci i trgovci, dok su političari u Hrvatskoj bili vrlo malo zastupljeni, za razliku od organizacija u Srbiji. To dolazi otuda što je hrvatska buržoazija i predstavnici stranaka, naročito HSS-a, često bila u opoziciji prema režimu boreći se za udio u vlasti i privredi, a masonsku organizaciju gledali su kao režimsku, koja djeluje pod velikim utjecajem režima.
Jedino je židovska loža »Zagreb 1090« u Zagrebu imala u svojim redovima veći broj trgovaca i industrijalaca. Na taj način njen utjecaj na privredni život i državni aparat u Zagrebu, bio je mnogo znatniji. Ona je imala veći utjecaj na banke, te je preko njih pomagala financiranje svojih članova, a i drugih koji su kao poslovni ljudi trebali kredite. Ova loža osnovala je Biro koji je vodio evidenciju o imovnom stanju i kreditnoj sposobnosti pojedinih masona radi orjentacije za financijsko pomaganje svojih članova koji su vodili poduzeća.
Na fakultetima u Zagrebu skoro kroz čitavo vrijeme vodila se borba za rukovodeći položaj i uticaj između masona i klerikalaca, koji su bili nacionalistički raspoloženi. Klerikalci su se suprostavljali provođenju masonske politike na fakultetu, pa su u tom cilju ponekad predobili i nekog masona.
S obzirom na sastav masonskih organizacija u Hrvatskoj velika loža »Jugoslavija« uspjela je pridobiti za politiku režima rukovodeće masone u Zagrebu, posredujući da se ovi postave na razne položaje u državnom i privrednom aparatu. Na položaj direktora i rukovodioca ustanova socijalnog osiguranja, novinskih preduzeća, banaka, a donekle i u državni aparat, dolazili su većinom intelektualci koji su bili masoni. Politika režima provađana je uglavnom preko ovih utjecajnih masona.

Lično poznanstvo i prijateljstvo pojedinog masona sa visokim predstavnicima vlasti, korišteno je da se dođe u kontakt i sprovede neka mjera ili učini nešto za organizaciju. Tako 1940. godine posredstvom dr. Limić Ante člana lože »Pravednost« u Zagrebu, došlo do primanja velikog majstora lože »Jugoslavija« kod bana Hrvatske banovine.
Profesor univerziteta dr. Krbek Ivo funkcioner HSS-a inače režimlija i Stražnicki Milorad profesor univerziteta i bivši poslanik Jugoslavije u Buenos Airesu za vrijeme diktature 1929. godine, masoni iz Zagreba posredovali su 1939. godine u sklapanju sporazuma Cvetković – Maček. Oni su radili na pripremama, nagovarali vodstvo HSS-a i Mačeka da pristupi sporazumijevanju. Ovaj sporazum forsiralo je vodstvo masona u Jugoslaviji, kao i hrvatska buržoazija i predstavnici financijskog kapitala u Zagrebu, koji su financirali ove masone radi učinjenih usluga. Njih obojica bili su čvršće povezani sa bankama, a Krbek je bio član upravnog odbora Gradske štedionice. On je nakon sporazuma Cvetković – Maček postao podban banovine Hrvatske.
Velika loža »Jugoslavija« provodila je taktično i oprezno svoju politiku u odnosu na masonske lože. Niže članstvo nije bilo upoznavano sa političkim mjerama i planovima, koje su provodili vrhovi masona. U redovima nižeg članstva bilo je zahtjeva, da se svi masoni upoznaju sa planovima, kojeg treba da provedu masonske organizacije. Taj zahtjev postavljao je i Marko Kostrenčić član lože »Ivan Drašković« u Zagrebu, ali tim zahtjevima nije udovoljavano.
Političke diskusije u ložama izbjegavane su radi očuvanja jedinstva pripadnika loža, ali i pored toga pojedini događaji u zemlji izazivali su u ložama politička trvenja i međusobne borbe. Većih previranja u ložama bilo je 1927. i 1928. godine za vrijeme borbi u skupštini i ubojstva Radića, kojom prilikom je jedan dio masona u Hrvatskoj istupio iz loža.
Nije dovoljno razjašnjeno kako su masoni u cjelini reagovali i odnosili se prema zavođenju diktature 1929. god. i šta su sve poduzimali. Poznato je da su masoni u Karlovcu protestirali protiv Badovinca Nikice gradonačelnika u Karlovcu, koji je grublje provodio mjere vlasti i intervenisali preko velike lože »Jugoslavija«, da se on smjeni s dužnosti.
Prilikom objavljivanja predloga »o uređenju države na federalnoj bazi« 1935. godine u masonskoj loži »Pravda« u Splitu došlo je do oštrih diskusija između Nisitea Vice, Stipčevića, Leontića Ljube nacionalista na jednoj i dr. Tartaglie mačekovca bana Primorske banovine na drugoj strani. Radi tih sukoba i oštrih diskusija dr. Tartaglia je 1935. godine istupio iz masonske lože.
Prijedlog besednika velike lože »Jugoslavija« u Beogradu dr. Branković Damjana, da se među masonima usvoji uvađanje »državne vjere«, masoni u Hrvatskoj i Zagrebu su odbili.
Dr. Belin Ivo, Ostović Pavle i dr. Tartaglia Ivo masoni pozivani su na odgovornost u ložama zato što su potpisali »Zagrebački memorandum« kojeg su 1934. godine sastavili Meštrović Ivan kipar, dr. Ćurčin i dr. Ritig. Oni su se tom prilikom pozvali na statut masona po kojem postoji sloboda političkog opredjeljenja članstva i protiv njih nisu toga puta poduzimane nikakove mjere.
U vrijeme postavljanja hrvatskog pitanja masoni u Hrvatskoj nisu uzimali znatnijeg učešća u političkim borbama, ali su ipak u pojedinim ložama održavali naučna predavanja, koja su povezana i dotiču se ovog problema.
Prilikom svih izbora više od polovine masona u Hrvatskoj, glasalo je za režimske liste. Nekolicina od njih koji su pripadali raznim političkim strankama, a koje su obično bile u sastavu opozicije, glasali su za kandidate svojih stranaka. Preostali dio masona obično nije izlazio na izbore, jer nebi glasao za režimske liste, pa se nisu htjeli zamjerati masonskoj organizaciji.
Oko 1938. godine u politici bivše Jugoslavije počeo je sve više prevladivati engleski utjecaj nad dotadašnjim francuskim. Krajem 1939. osnovane su masonske lože u Beogradu, koje su se trebale oslanjati na engleski konvent. Tako je dr. Marjanović Milan 31. I. 1940. god.

istupio iz lože »Grof Ivan Drašković« u Zagrebu i dobio razriješnicu zbog toga, jer odlazi u Beograd radi osnivanja engleskih loža.
Pred zabranu loža u Jugoslaviji 1940. godine opažalo se da u njima jača utjecaj ustaških i drugih fašističkih struja. Takve prilike i strah od rata utjecali su na pasivizaciju masonskih loža i odstupanja nekih članova iz loža, kao na primjer: Baranović Krešimira, Tućan Frana i drugih u Zagrebu i drugim mjestima. Raspuštanjem loža neki masoni u Zagrebu osnovali su klub »Grič« u kome su se povremeno sastajali.
Uspostavom NDH-a po uzoru na Njemce ustaše su počeli progoniti masone. Oni su tragali za masonskim arhivama i zaplijenili sve do čega su došli. Septembra mjeseca 1941. godine izvršili su hapšenje i poslali u logor Stara Gradiška preko 50 masona. Među ovima bili su: Plavšić Dušan, Dragišić Branko profesor, Kandijaš sudac, Cimerman apotekar, Ivančević Ivan profesor, Očić Vladimir, Jurković Mato, Vivoda, dr. Poduje Jozo, Brovet Krešimir, Žepić ing. Vlado, Horvat Radoslav knjižar, dr. Katičić Natko, Novak Grga profesor, Barac Ante profesor, Deanović Mile profesor, Tučan Fran profesor, Horvat Jure, Brejer Mirko, dr. Košćević Vlado, dr. Mudrinić, Kostrenčić Marko i Švrljuga. Većinu masona židovskog porijekla pohapsili su još ranije i postreljali, a jedan dio poslali su u logor, koji su kasnije tamo pobijeni. Neke masone koji su se našli na raznim položajima su smjenili i podvrgnuli istragama. Na intervenciju masona koji su bili frankovci i odmah došli na istaknute položaje, kao na primjer Grivičić Leonarda vlasnika staklane u Zagrebu, pušteni su početkom 1942. godine masoni iz logora Stare Gradiške. On je uspio uvjeriti predstavnike ustaške vlasti, da im ovi masoni ne predstavljaju neku veću opasnost.
Ovakav stav prema masonima ostao je do 1943. god., kada se počeo ublažavati pod utjecajem Njemaca koji su išli na kompromis sa zapadom, sa ciljem da ove odvoje od SSSR-a. Poslije toga ustaše su sa pojedinim masonima uspostavljali kontakte i davali im zaposlenja.
Tokom rata u ustaškom pokretu aktivno je učestvovalo 16 masona. Veći dio masona trgovaca i industrijalaca kolaborirao je tokom rata sa ustaškom državom, pa su kao takovi nakon oslobođenja suđeni po našim vlastima.
Tokom rata, a naročito pred njegov kraj, oko 15 masona prešlo je u NOV. Jedan manji dio masona materijalno je pomagao NOP, uglavnom radi zajedničke borbe sa zapadnim saveznicima, kojima su oni većinom privrženi i radi stvaranja ličnog statusa učesnika NOP-a kada je već bilo jasno da je pobjeda na njegovoj strani.
U toku rata i poslije oslobođenja pobjegla su iz naše zemlje 24 masona zbog suradnje sa okupatorom i neprijateljskog odnosa prema našem društvenom uređenju. Legalno je iselio 21 mason i to uglavnom židovskog porijekla, koji su poslije rata dosta masovno selili u Palestinu.
Nakon oslobođenja među masonima izvršena je izvjesna diferencijacija: Neki učesnici NOP-a i siromašniji intelektualci opredjelili su se za postojeći društveni sistem. U Savez Komunista primljeno je do sada 9 bivših masona. Jedan dio realnijih intelektualaca i ako simpatizira kapitalistički poredak i zapadnu demokraciju, odnosio se lojalno prema našem društvenom uređenju i učestvovao u izvjesnim akcijama koje su poduzimale naše društvene i masovne organizacije. Oni su realnije ocjenjivali situaciju u našoj zemlji i stabilnost društvenog uređenja, koji ima dosta jaku podršku u narodnim masama.
Ostali dio masona naročito onih u Zagrebu, poslije rata aktivno je propagandno djelovao protiv našeg društvenog uređenja, podstičući i priželjkujući intervenciju zapadnih zemlja za restauraciju kapitalističkih odnosa u našoj zemlji. Oni su se povezivali sa diplomatskim i drugim predstavnicima zapadnih zemalja i klevetali naše društveno uređenje i mjere koje poduzima naša vlast u oblasti vanjske politike i privrede.

## POSLIJERATNA AKTIVNOST MASONA U HRVATSKOJ

Prije rata masonerija u Zagrebu imala je glavne pozicije na sveučilištu, kao i nekim naučnim, kulturnim i drugim ustanovama. Dobar dio tih ljudi danas se nalazi na istaknutim mjestima u naučnom, kulturnom i javnom životu. Do sada je uočavano grupiranje masona na primjer u Leksikografskom zavodu i pojedinim fakultetima, kao na primjer medicinskom.
Ovdje ćemo iznijeti vremenskim redosljedom samo pregled agenturnih izvještaja, koji govore o masonima i njihovoj poslijeratnoj aktivnosti, jer bi na osnovu postojećih materijala, bilo vrlo teško izvoditi neke zaključke i davati općenita mišljenja, tim više, što do sada nije bila zavedena neka stalna kontrola njihove djelatnosti.
Također treba naglasiti, da ti izvještaji nisu bili posebno provjeravani, pa se nemože dati ni ocjena njihove vjerodostojnosti. Tako za jedan izvještaj koji bi sadržajno govorio zapravo najviše, nemože se utvrditi od kog je saradnika, a ni vrijeme kada je podnesen…
(Ispušten je dio koji u potpunosti ponavlja izvještaje raznih»suradnika«, a koji su već doneseni u predhodno navedenom dokumentu UDB-e, pr. I. M.).

NAPOMENA: Ovaj elaborat manjkav je naročito u drugom dijelu, koji se tiče odnosa masona u bivšoj Jugoslaviji i njihove djelatnosti. U rekonstrukciji saslušavano je nekoliko rukovodećih masona, koji bi mogli više dati, ali su izbjegavali šira objašnjenja. Držanje masona poslije rata nije po nama ranije obrađivano već putem povremene orjentacije saradnika. U daljnjem radu ova pitanja će se obraditi, pa se mogu naknadno unijeti u elaborat.

Zagreb, dne 23. I. 1958.

.

-----

1. XI. 1957. g.

SPISAK ŽIVIH ČLANOVA BIVŠE MASONSKE LOŽE
»MAKSIMILIJAN VRHOVEC« U ZAGREBU

1. BADALIĆ dr. JOSIP – sin Mije, rođen 7. VI. 1888. u Dejanovcu, kotar Kutina, profesor filozofskog fakulteta. Stanuje Livadićeva 36, Zgb. U prvom svjetskom ratu bio je zarobljen po Rusima, a kasnije se vratio u zemlju. Za vrijeme okupacije 1942. g. bio hapšen po ustašama kao mason i u logoru Jasenovac bio nekoliko mjeseci. Politički stoji na liniji Zapada.
2. BARANOVIĆ KREŠIMIR – profesor glazbene akademije u Zagrebu. Navodno istupio iz masonske lože 15. XII. 1939. g.
3. BAUER dr. MARKO – sin Adolfa, rođen 8. XI. 1885. g. u Batuki, NR Srbija, penzioner, stanuje Pantovčak 20.
4. BONIFAČIĆ dr. ANTE – sin Frana, rođen 1901. g. u Punti, profesor, stanuje Rubenička 7.
5. BRATANIĆ dr. ZVONKO – sin Stjepana, rođen 17. IX. 1896. g. za vrijeme bivše Jugoslavije radio kao komercijalni stručnjak u poduzeću »Našička dd« odaklen je izbačen jer je izvršio pronevjeru. U toku rata u par navrata zatvaran po ustašama kao mason. Inače je tokom rata bio vlasnik filmskog poduzeća »Jadran«. Bio je domobranski natporučnik. Poslije rata radio u direkciji privrednog invalidskog poduzeća. Vlasnik je nekog imanja u Zagorju. Posjećuje engleskog konzula u Zagrebu Gipsa. Politički se ne ističe, ali nije prijatelj našeg društvenog uredenja.

6. BUJAS dr. KAMILO – sin Marka, rođen 17. VII. 1911. g. u Šibeniku, stanuje Primorska 29.
7. DURST dr. FRANJO – sin Milana, rođen 4. IX. 1875. g. u Zagrebu, liječnik, sveučilišni profesor, stanuje Vijenac 4.
8. DEBELJAK STJEPAN – sin Josipa, rođen 9. VI. 1877. g. profesor, stanuje Pantovčak 5.
9. FRANCESKI VJEKOSLAV – sin Ivana, rođen 4. V 1896. g. u Omišu, advokat, Mažuranićev trg broj 8. Za bivše Jugoslavije radio kao advokat i pripadao SDS i bio jedan od organizatora ORJUN-e Za vrijeme NDH bio pravni savjetnik Narodne banke u Zagrebu. Hapšen po ustašama zajedno sa ostalim masonima, ali je intervencijom Gestapoa pušten. Poznat je kao dobar advokat, a poslije oslobođenja zastupao je buržoaziju kojoj je konfiskovana imovina pred sudom. Pohlepan je za novcem. Nastoji se prikazati lojalnim prema našim vlastima.
10. GILIĆ dr. ANDRO – rođen 30. XI. 1889. u Rijeci, penzioner, stanuje Ružičnjak broj 5. Za vrijeme bivše Jugoslavije bio direktor parobrodarskog društva »Jugoslovenski Loyd«. Nakon oslobođenja bio neko vrijeme bez posla, a potom postao službenik Geofizičkog zavoda. Posjedovao je velike količine zlata sa kojim i švercao poslije rata. Žena mu je bila aktivista NF, ali se s njome nije slagao. Ona je kasnije suđena na 1. g. radi izjašnjavanja na liniji IB-ea. On je poznat kao anglofil i neprijatelj našeg društvenog uređenja. Podržava veze sa Ridererom, službenikom Engleskog konzulata.
11. IVANČEVIĆ dr. IVAN – sin Mate, rođen 19. XII. 1892. g. u Zagrebu, Opatička 23.
12. IVEKOVIĆ ing. BRANIMIR – sin Ćirila, rođen 1. X. 1894. g. u Sarajevu, stanuje Zagreb, Prilaz JNA 9.
13. JURANOVIĆ dr. VLADIMIR – sin Martina, rođen 30. VI. 1900. g. u Petrinji, stanuje Vončinina 11.
14. JURANOVIĆ ing. IVAN – sin Martina, rođen 9. VI. 1897. g. u Petrinji, stanuje Vončinina 1.
15. JUTRIŠA SLAVKO – sin Mije, rođen 9. VII. 1879. g. u Prišlinu, stanuje Petrečičev trg broj 3.
16. KANDIJAŠ dr. ANTE – sin Srećka, rođen 1879. u Zlarinu, Šibenik, penzioner, stanuje Malinova 3/I.
17. KAVČIĆ JOSIP – sin Matije, rođen 1889. g. u Celju, NR Slovenija, penzioner, stanuje Ribnjak 14.
18. KOŠĆEC NIKOLA – sin Nikole, rođen 16. XI. 1906. g. u Našicama, komercijalista u »Plivi«, stanuje Šubićeva 69.
19. KOVAČIĆ KREŠIMIR – sin Ante, rođen 12. XII. 1889. g. u Zagrebu, književnik – novinar, stanuje Pantovčak 203.
20. KRALJEVIĆ dr. MILAN
21. KRIZMAN TOMISLAV – sin Slavka, rođen 21. VI. 1882. g. u Karlovcu, akademski slikar, stanuje Petrinjska. Pripadao je SDS gdje je njegov brat Hinko bio jedan od rukovodioca stranke. Politički je prevrtljiv. Portertirao je kralja Aleksandra, a 1943. godine u vreme ublažavanja kursa prema masonima portretirao je Pavelića.
22. MARIĆ dr. LUKA – rođen 1899. g. u Papićima, Sisak, profesor Tehničkog fakulteta, stanuje Jurjevska broj 25.
23. MEDAKOVIĆ dr. DANE – sin Milorada, rođen 1890. g. u Gračacu, rektor VPŠ, stanuje Rubetićeva broj 10.
24. MILIĆ LAVOSLAV – sin Lavoslava, rođen u Karlovcu, službenik, stanuje Tomićeva 66/I.
25. NOVAK GRGA – rođen 1888. u Zagrebu, sin Prospera, stanuje Kožupskog 25.
26. POLJANEC FRANJO – sin Franje, rođen 1900. g. u Virovitici, otselio za Sisak.
27. PEROVIĆ DRAGO – sin Jove, rođen 1888. g. u Gorici, profesor, stanuje Voćarska 97.

28. PODUJE JOZO – otselio na Hvar.
29. RIBIĆ BOŽIDAR ing. – sin Josipa, rođen 1895. u Varaždinu, stanuje Lenjinov trg 14/I. Bio je direktor električne centrale u Zagrebu od 1938. a 1939. g. otpušten je radi toga, što je štitio interese radnika. Poslije toga bio je zastupnik švicarske firme »Brovn Boweri«, na kojoj dužnosti ostaje do oslobođenja, kada ponovno dolazi za direktora električne centrale. Materijalno je pomagao NOP, inače je zapadnjački orjentiran.
30. SALOPEK dr. JOSIP – apotekar, sin Stjepana, rođen 11. III. 1891. u Sisku, stanuje Gvozd 19.
31. STANČIĆ dr. IVO – liječnik, sin Matije, rođen 8. II. 1890. g. u Starom gradu, stanuje Nikolićeva 1/III.
32. STEFANOVIĆ JOVAN – sin Marka, rođen 20. I. 1896. g. u Zemunu, sveučilišni profesor, stanuje Posilovićeva 7. Bio je jugoslavenski nacionalista. Za vrijeme okupacije hapšen po ustašama i otpremljen u logor odaklen je interniran za Srbiju. U logoru mu je umrla žena i sin. Poslije oslobođenja radio u masovnim organizacijama. Stručnjak je starog kova, ali se nastoji prilagoditi novom sistemu.
33. STOJISAVLJEVIĆ dr. BOGDAN – sin Ilije, rođen 17. IV 1899. g. na Udbini. Za bivše Jugoslavije bio direktor VPŠ. Poslije rata namješten na radio stanici u Zagrebu u rubrici za predavanje. Član SK i pristaša čvrstog kursa u SK.
34. STRAŽNICKI dr. MILORAD – sin Ivana, rođen 19. IX. 1879. g. u Križevcima, sveučilišni profesor – sada u penziji, stanuje Jurjevska 14. Za bivše Jugoslavije bio sveučilišni profesor, a za vrijeme diktature 1929. g. poslanik u Buenos Airesu. 1939. g. bio je slat po masonima kod princa Pavla, da posreduje za sklapanje sporazuma Cvetković-Maček. Ovaj pothvat financirale su zagrebačke banke. Poslije toga bio je poslanik u Stokholmu, gdje je ostao do okupacije. Bio je u dobrim odnosima sa ustaškom vlasti i po Paveliću postavljen za poslanika u Budimpešti. Poslije je bio savjetnik ministra Lorkovića. Radio je za englesku obavještajnu službu.
35. ŠOŠTARIĆ-PISAČIĆ KARLO – sin Adalberta, stanuje Opatička 6.
36. ŠILOVIĆ SREĆKO – sin Frane, rođen 14. XI. 1885. g. u Sušaku, penzioner, stanuje Bogovićeva 1.

----

1. XI. 1957. g.

SPISAK ŽIVIH ČLANOVA BIVŠE MASONSKE LOŽE
»IVAN DRAŠKOVIĆ« U ZAGREBU

1. ANDRIČEVIĆ DRAGUTIN – sin Franje, rođen 11. VII. 1592. g. u Orebiću, Dubrovnik, bankovni činovnik, stanuje Kamenjak broj 4. Za bivše Jugoslavije bio prokurista Prve Hrvatske štedionice. Poslije oslobođenja se penzionisao i radi honorarno u Narodnoj banci. Tokom rata bio pasivan i putem veza izvukao sina iz domobranstva. Posjećuje američki konzulat, koji ga koristi za prevađanje iseljeničkih pisama. Na njega se obraćaju familije emigranata, koje žele otići u inostranstvo, te im sastavlja molbe i pomaže dobivanje viza. Povremeno odlazi u američki konzulat kod vice konzula Warkera. Kontrolira ga III. odjeljenje.
2. BOŠNJAK dr. ALEKSANDAR – sin Teodora, rođen 2. IV 1904. g. u Bjelovaru, advokat, stanuje Boškovićeva broj 20. Za bivše Jugoslavije imao svoju advokatsku kancelariju. Bio je

simpatizer tadašnjeg režima. Za vrijeme okupacije pobjegao je u Srbiju, a po oslobođenju se vratio u Zagreb. Za bivše Jugoslavije podržavao je vezu sa francuskim konzulom, koji je radio za francusku obavještajnu službu, tj. obavještajno djelovao.

3. BELIN dr. IVO – sin Ante, rođen 14. VI. 1891. g. u Trpnju, Dubrovnik, penzioner, stanuje Soc. Revolucije 49. Za bivše Jugoslavije tajnik zagrebačke berze, a od 1935. g. do okupacije viceguverner Narodne banke u Beogradu. Na tu dužnost dovukao ga je Stojadinović, jer je ovaj bio mason i član Rotari kluba. 1940. g. Njemci su ga odlikovali Krstom II. reda zbog privredne suradnje sa Njemačkom. Poslije rata suđen je na 10 godina radi kolaboracije, ali je izdržao samo 8 mjeseci, jer mu je kazna oproštena. Hapšen je po ustašama kao mason i uskoro pušten. Neprijateljski se odnosi prema našem društvenom uređenju. Radi honorarno kao redaktor u Leksikografskom zavodu u Zagrebu.

4. BOJIĆ dr. VIKTOR – sin Dragutina, rođen 8. X. 1896 u Zagrebu, liječnik, stanuje Vlaška 70/I.

5. ČMELIG VILIM – sin Tome, rođen 19. V 1878. g. u Mitrovici, penzioner, stanuje Kamaupova br. 13.

6. FILIPOVIĆ ing. BOŽIDAR – sin Vilima, rođen 14. VIII. 1894. g. u Petrinji, stanuje Palmotićeva 35.

7. FINK dr. NIKOLA – sin Ferdinanda, rođen 10. XI. 1894. u Zagrebu, kustos muzeja, stanuje Trenkova 18. Po ustašama bio dva puta hapšen kao mason. Sada se politički ne ističe.

8. HRUŠ DRAGUTIN – sin Lavoslava, rođen 2. XI. 1886. g. u Krapinskim toplicama, penzioner, stanuje Vinkovićeva 33. Bio direktor Jugoslovenske banke, a zatim predsjednik »Metro Goldving Mayer« u Zagrebu. Vlasnik kina »Edison« u Karlovcu i član uprave »Mustad« u Karlovcu. Poslije rata bio u logoru, a prema našem društvenom uređenju se neprijateljski ispoljava. Za bivše Jugoslavije bio vezan sa britanskom obavještajnom službom.

9. KATIČIĆ dr. NATKO – advokat, stanuje Gajeva 18.

10. KAMAN MILAN – sin Aleksandra, rođen 28. VI. 1888. g. u Varaždinu, profesor, stanuje Medveščak 133.

11. KOŠĆEVIĆ dr. JANKO – sin Vjekoslava, rođen 1894. u Klanjcu, stanuje Primorska 9.

12. KRBEK dr. IVO – vanbračan sin Milice, rođen 23. VIII. 1890. u Zagrebu, profesor pravnog fakulteta, stanuje Jabukovac 22. Za bivše Jugoslavije bio gradonačelnik u Zagrebu, a kasnije profesor fakulteta. U sporazumu Cvetković-Maček, postao podban banovine Hrvatske. Bio funkcioner HSS-a, ali izraziti režimlija i paktirao sa dvorom. 1944. g. otišao u partizane kao emisar Košutića. Politički se puno ne ističe i poznat je stručnjak za upravno pravo. Posjećuje Švicarski i Američki konzulat.

13. SAVIĆ-NOSAN STJEPAN – sin Đure i Alime Nosan, rođen 1894. u Zagrebu, inžinjer – profesor, stanuje ul. 8. Maja 43.

14. STANČIĆ SVETISLAV – sin Dimitrije, rođen 7. VII. 1895. g. u Zagrebu, profesor, stanuje Koturaška 73.

15. ŠTAMPAR ANDRIJA – sin Ambrozija, rođen l. IX. 1888. g. u Drenovcu, Sl. Brod. sveučilišni profesor, stanuje Gvozd 7.

16. ŠVRLJUGA dr. LJUDEVIT – liječnik.

17. TKALČIĆ VLADIMIR – sin Zvonimira, rođen 30. IX. 1883. g. u Zagrebu, stanuje Kušlanova 48/I.

18. TESKEREĐIĆ ing. NAHIM – sin Fahrudina, rođen 28. VII. 1902. g. u Carigradu, Musliman, stanuje Radićeva br. 10. Zaposlen u institutu za medicinsko istraživanje. Za bivše Jugoslavije radio na aerodromu Novi Sad, zatim u tvornici duhana Niš i u Upravi državnog monopola za Beograd. 1941 godine došao je u Zagreb za činovnika državnog monopola, a poslije oslobođenja u poduzeće »Ventilator«. Zapadnjački orjentiran. Prije rata bio član Engleskog kluba.

19. VOUK dr. VALE – rođen 23. I. 1886. g. u Gospiću, Tomislavov trg br. 8. Profesor privredno-matematičkog fakulteta. Bio je jugoslavenski orjentiran i pisao »Himnu« o smrti kralja Aleksandra, pa je za vrijeme NDH, radi toga smjenjen sa dužnosti na sveučilištu.
20. ZOROVIĆ dr. DRAGUTIN – sin Silvije, rođen 6. VII. 1895. g. u Hvaru, sudac, Novakova 32.
21. ŽEPIĆ ing. VLADIMIR – sin Zvonimira, rođen 22. VIII. 1894. g. u Osijeku, stanuje Pod Zidom 3/I.
22. ŽUPIĆ dr. STANISLAV – sin Matije, rođen 3. III. 1897. g. u Bregima, Koprivnica, liječnik u bolnici Vrapče, stanuje ulica 8. Maja. Za bivše Jugoslavije isticao se u razbijanju radničkih sindikata, a za vrijeme rata surađivao sa ustaškim povjerenikom u bolnici, gdje je hapšeno nekoliko službenika. Poslije rata sakrivao je pojedine ustaške elemente, kao Jovanović Ivu, koji je suđen na smrt. Neprijateljski je raspoložen prema našem društvenom uređenju.

----

1. XI. 1957. g.

SPISAK ŽIVIH ČLANOVA BIVŠE MASONSKE LOŽE
»PRAVEDNOST« U ZAGREBU

1. ALAUPOVIĆ ing. RADOVAN – sin Tomislava, rođen 2. IV 1899. g. u Sarajevu.
2. ARKO dr. BRANKO – sin Mije, rođen 18. XII. 1900. g. u Dolcu, stanuje Brešćenskog 5/III.
3. BUDISAVLJEVIĆ dr. JULIJE – sin Rudislava, rođen 2. III. 1888. g. u Sl. Požegi, Svačićev trg 13.
4. BUDISAVLJEVIĆ dr. SRĐAN – sin Rudislava, rođen 8. XII. 1883. g. u Sl. Požegi, penzioner, Amruševa 5.
5. CUVAJ dr. ADOLF – sin Slavka, rođen 16. VIII. 1882. g. u Zagrebu, Amruševa 5.
6. ČOP dr. DRAGO – sin Josipa, rođen 10. I. 1898. g. u Vel. Gorici, liječnik, Boškovićeva 18.
7. ČAVIĆ dr. MILJENKO – sin Bogdana, rođen 14. VIII. 1888. g. u Vel. Kikindi, penzioner, Bulićeva broj 5/II.
S. GRINVALD dr. BOŽIDAR – sin Aleksandra, rođen 21. V 1899. g. u Varaždinu, Bunićeva broj 1. Za bivše Jugoslavije bio tužioc sudbenog stola u Zagrebu. Pripadao je HSS-u. Za vrijeme NDH proganjan kao Židov i sakrivao se u bolnici »Merkur«. Zaštićivao ga ustaški logornik Orešković navodno radi toga, što je ovaj trebao biti suđen kao frankovac, pa se Grinvald za njega zauzeo. Poslije oslobođenja bio predsjednik zemaljske komisije za utvrđivanje ratnih zločinaca, ali je zbog negativnog držanja hapšen i bio u zatvoru dva mjeseca. Prebolio je dječju paralizu i teško hoda. Povezan je sa Židovima i pomagao im je da dobiju natrag svoju imovinu.
9. GORTAN MILAN – sin Josipa, rođen 23. V 1889. g. u Berani, Pazin, profesor, Mesnička 8 prizemno.
10. DRAŽIĆ dr. ANTE – sin Mate, rođen 22. VII. 1895. g. u Bribiru, Tomašićeva 6/II. 1923. g. stupio u službu u Vagon Li u Zagrebu, gdje je i sada zaposlen kao direktor. Tokom okupacije otpušten kao mason. 1941. g. hapšen po Njemcima u Gracu i pušten nakon čega je

otišao u Kutjevo. Krajem 1942. g. došao u Zagreb za poslovođu Evropskog društva za osiguranje robe i prtljage. Postoji vjerovatnost da je radio za Njemce. Poslije rata bio u našem logoru. Prebacivao je neka lica u inostranstvo. Zapadnjački orjentiran i nije prijatelj današnjice. Povezan je s masonima u Beogradu.
11. HAJDIĆ dr. MILOŠ – sin Ivana, rođen 11. XII. 1891. g. u Babin Polju, Dubrovnik, odvjetnik, Medveščak 46. Prije rata i za vrijeme okupacije imao advokatsku kancelariju. Zapadnjački orjentiran i protivnik našeg društvenog uređenja. Posjećuje Engleski konzulat.
12. IVANKOVIĆ ĐORĐE – sin Jeronima, rođen 24. XII. 1887. g. u Erveniku, bivši sudac, Žerjavićeva 9.
13. IVANČIĆ STANKO – sin Ferdinanda, rođen 12. XI. 1890. u Zagrebu, službenik, Kukuljevićeva 41-a.
14. JANJATOVIĆ DUŠAN – sin Sime, rođen 5. X. 1887. g. u Šušnjaru, Glina, bivši službenik, Lopašićeva 10/II.
15. KATIČIĆ ing. VLADIMIR
16. KOŠČEVIĆ ing. PETAR – sin Vjekoslava, rođen 8. VI. 1900. u Zagrebu, komercijalista, Kušlanova 48. Za bivše Jugoslavije direktor ciglane »Ilovac« u Karlovcu. Poslije rata radio u građevnom odjelu Min. industrije. Ne simpatiše naše društveno uređenje, ali se nastoji prikazati lojalnim.
17. KVINC EUGEN – sin Ivana, rođen 26. IX. 1885. u Bjelovaru penzioner, Haulikova 4.
18. LEONTIĆ dr. LJUBO – sin Ante, rođen 18. VIII. 1887. g. u Studencima, Split, bivši rumunjski ambasador, advokat.
19. OČIĆ dr. VLADIMIR – sin Franje, rođen 9. II. 1896. g. u Krapini službenik, Vladimira Nazora 30. Za bivše Jugoslavije referent banske vlasti odjela za trgovinu i industriju, a za NDH načelnik toga odjela. Za NDH odlikovan ordenom za zasluge II. stupnja. Poslije rata referent za trgovinu Min. industrije. Zapadnjački orjentiran i podržava veze sa bivšim masonima. Sumnja se da je radio za IS.
20. MOGUŠ VLADIMIR – sin Marka, rođen 1873. g. u Severinu na Kupi, penzioner, Langov trg 4/I.
21. MLADENOVIĆ KOSTA – sin Petra, rođen 1881. u Vukovaru, činovnik, Andrijevićeva 9-a.
22. PERKOVIĆ ANTUN – sin Antuna, r. 1899. g. u Smoljanima, penzioner, Krupićeva 75.
23. PLAVŠIĆ DUŠAN – sin Nikole, rođen 1875. g. u Vinkovcima, penzioner, Masarikova 24.
24. RUŽIĆ dr. MARKO – sin Antona, rođen 1886. g. u Kaštelu, pravnik, Šubićeva 27.
25. SAVIĆ-NOSAN STJEPAN – sin Đure i Alime Nosan, rođen 1894. g. u Zagrebu, inžinjer – profesor, 8. Maja 43.
26. STANČIĆ-ROKOTOV IVO – sin Matije, rođen 8. II. 1890. g. u Starom Gradu, Nikolićeva 1/III. liječnik.
27. STRAŽNIČKI dr. MILORAD – sin Ivana, rođen 19. IX. 1879. g. u Križevcima, sveučilišni profesor, Jurjevska 14.
28. SMIR AUREL – sin Eduarda, rođen 26. VI. 1889. g. u Zagrebu, penzioner, Palmotićeva 28. Za bivše Jugoslavije pripadao režimskim strankama. Bio banski činovnik, a za NDH u Min. soc. staranja. Sastaje se sa masonima dr. Mišetićem i dr. Bašićem na kartanju, gdje razgovaraju o stanju na fakultetu.
29. ŠREPEL DRAGUTIN – sin Slavka, rođen 2. IV 1892. g. u Zagrebu Pavla Radića 26/I.
30. TAJČEVIĆ MARKO – sin Antonija, rođen 29. I. 1900. g. u Osijeku, profesor, Ilica 34.
31. TURKALJ VJEKOSLAV – sin Ivana, rođen 2. VI. 1886. u Vinkovcima, 1946. g. bio na izdržavanju kazne u Lepoglavi, stanuje Blažekova 4.
32. VIDAKOVIĆ dr. STJEPAN – sin Stjepana, rođen 15. II. 1890. g. u Varaždinu, liječnik, Ribnjak 14.

33. VIVODA JAKOB – sin Jakoba, rođen 31. XII. 1886. g. u Trstu, službenik, Kraiška 13.
34. VILD HINKO – sin Slavoljuba, rođen 9. XI. 1881. g. u Novi Vinodol, penzioner, Bukovačka cesta broj 156.
35. VUKOVIĆ-PODKAPELSKI ZDENKO – rođen 20. X. 1899. u Varaždinu, Dugi dol 40. Za bivše Jugoslavije bio mornarički oficir i preuzet od NDH, gdje je bio pukovnik. Hapšen 1944. g. po ustašama radi učestvovanja u stvaranju vojnog vijeća podzemne Hrvatske, koju su stvarali zapadnjački elementi. Zapadnjački orjentiran, ali ne pokazuje neku naročitu aktivnost. Radio je za IS.
36. ZANELA dr. SREĆKO – sin Vicka, rođen 10. I. 1891. g. u Zadru, liječnik, Jurišićeva 14/I.
37. ZAVEŠKA dr. ANTUN – od majke Drage Krivačić, rođen 18. XII. 19... u Petrovaradinu, bivši bankarski činovnik, stanuje Ludinska broj 5
38. ZUGLIA dr. SREĆKO – sin Srećka, rođen 19. XI. 1888. g. u Graćišću, profesor, Gregorjančeva 30.
39. ZORIČIĆ dr. MILOVAN – sin Milovana, rođen 3. V 1884. g. u Zagrebu, sudac međunarodnog suda u Hagu, Bakićeva 3. Za bivše Jugoslavije otac mu je bio šef u policiji u Zagrebu. On se kretao u visokim društvima kralja Aleksandra, kneza Pavla i grofa Bombelesa, koga su ustaše likvidirali kao engleskog špijuna. Dolazi u kontakte sa diplomatskim predstavnicima Engleske, SAD i Francuske. Sumnja se da radi za Englesku ob. službu, ali da ga u zadnje vrijeme manje koriste. Zapadnjački je orjentiran i Njemce je mrzio za vrijeme okupacije. Ponekad osuđuje neke naše političke mjere. Poslije rata je kontaktirao sa bivšim masonima.
40. Dr. KRNADIĆ KAZIMIR

----

1. XI. 1957. g.

SPISAK ŽIVIH ČLANOVA BIVŠE VELIKE MASONSKE LOŽE »LIBERTAS«
(u čijem sastavu su bile lože »Ljubav bližnjemu«, »Prometej«, »Amitia« i »Hrvatska vila«) u Zagrebu.

l. AUŠ ALEKSANDAR – sin Otona, rođen 5. XII. 1876. g. u Zagrebu, penzioner, stanuje Bosanska 29.
2. BADALIĆ VIKTOR – sin Huga, rođen 1880. g. u Zagrebu (bio na izdržavanju kazne u Lepoglavi), stanuje Gundulićeva 2.
3. BATUŠIĆ dr. SLAVKO – sin Antuna, rođen 2. VI. 1902. g. u Novskoj, redatelj kazališta, Boškovića 32.
4. BENEŠIĆ JULIJE – sin Stjepana, rođen 1. III. 1883. g. u Iloku, profesor – penzioner. Ilirski trg broj 8.
5. BRANDAFI dr. EMIL – sin Stjepana, rođen 11. XI. 1882. g. u Vrpolju, advokat, Boškovićeva 4.
6. BUDAK MILE – liječnik

7. ČAVIĆ MILJENKO – sin Bogdana, rođen 14. VII. 1888. g. u Kikindi, službenik. Bulićeva 5/II.
8. GOGA KARLO – sin Nike, rođen 2. X. 1886. g. u Lincu, advokat, Kosačina 89.
9. GMAZ MILAN – sin Josipa, rođen 4. VIII. 1893. g. u Zagrebu, Ilica 32.
10. HORVAT RADOSLAV – sin Nikole, rođen 14. VI. 1902. g. u Križevcima, Jakovčeva 7. Za vrijeme bivše Jugoslavije bio vlasnik štamparije. Za NDH hapšen po ustašama kao mason, ali je za kratko vrijeme pušten. Poslije rata direktor štamparije Jugoslavenske akademije u Zagrebu. Nacionalistički orjentiran i izbjegava da prima u poduzeće članove SK.
11. HOTKO DAVORIN – rođen 12. XI. 1890. u Zagrebu, kipar, nastavnik, Bosanska 37.
12. HORVAT ing. VIKTOR – sin Hermana, rođen 8. I. 1890. g. u Legradu, Koprivnica, Boškovićeva 2.
13. HRŽIĆ DRAGO – sin Milana, rođen 3. II. 1896. g. u Zagrebu, operni pjevač, Markovićev trg 3.
14. KOŠĆEVIĆ dr. JANKO –sin Vjekoslava, rođen 1894. g. u Klanjcu, Primorska 9.
15. MAJER dr. MILAN – sin Mije, rođen 1895. g. u Zagrebu, liječnik, Mažuranićev trg 2/II.
16. MATKO JANKO – sin Vida, rođen 20. V 1898. g. u Krašiću, urar, Kačićeva 7. Za bivše Jugoslavije bio suvlasnik »Hrvatskog dnevnika«, dioničar u tiskari Penić i talionici željeza Caprak. Tokom rata povezivao se sa ustašama, inače je poznat kao mačekovac, prijatelj Stepinca. Radio je za njemačku ob. službu. Poslije rata bavio se švercom zlata. Pisao je knjigu koju je poslije rata namjeravao proturiti u inostranstvo. Neprijateljski djeluje na liniji HSS-a.
17. NOVAK DRAGAN – sin Ernesta, rođen 3. VIII. 1888. g. u Daruvaru, penzioner, Masarikova 5/II.
18. NAJMAN ing. JOSIP
19. ORLIĆ PETAR – sin Antuna, rođen 1. I. 1898. g. profesor, Hercegovačka 9.
20. RAVERTA FRANJO – sin Karla, rođen 23. VII. 1889. g. u Zagrebu, Jurjevska 22.
21. ŠVARC MILAN – sin Josipa, rođen 20. I. 1877. g. u Zaprešiću, stanovao na Medveščaku 25, otišao u Haifu.
22. TOMIĆ VELJKO – sin Matije, rođen 15. III. 1875. g. u Zagrebu, književnik, Primorska 9.
23. VINKLER DRAGO – sin Ferdinanda, rođen 16. IX. 1884. g. u Pančevu, penzioner, Pavla Radića 60/I.
24. ZOROVIĆ dr. DRAGOMIR – sin Silvija, rođen 6. VII. 1895. g. u Hvaru, sudac, Novakova 32. Za bivše Jugoslavije bio sudac istražitelj, a zatim zamjenik državnog JT do okupacije kada je smjenjen i poslan za suca u kotar Velika Gorica. Zapadnjački je orjentiran. Za vrijeme rata davao je podatke Andrić-Nakić Mihailu, koji je radio za talijansku ob. službu (SIM). Sada radi kao sudac u Zagrebu.
25. ZARNIK dr. BORIS – rođen 1880. u Ljubljani. Za bivše Jugoslavije od 1918–1941. g. bio profesor medicinskog fakulteta u Zagrebu, kada je otpušten po ministru prosvjete NDH Budaku. Žena mu je porijeklom Njemica, pa je tokom rata bio pristaša Njemaca i imao izvjestan upliv među njima. Dve kćerke mu studiraju u Njemačkoj. Učestvovao je u izradi zakona protiv Židova i vršio antisemitsku propagandu. Sukobljavao se sa katoličkim klerom.

----

1. XI. 1957. g.

SPISAK ŽIVIH BIVŠIH ČLANOVA
MASONSKE LOŽE »ZAGREB 1090«
(Ben Brit) tj. masonske židovske lože

l. BAUER dr. RIKARD – sin Rikarda, rođen 21. IX. 1891. g. u Sl. Požegi, liječnik, Ribnjak 10/I.
2. BAUER dr. MARKO – sin Adolfa, rođen 8. VIII. 1885. g. u Batuki, NR Srbija, penzioner, Pantovčak 20.
3. JELINEK ĐURO – sin Đure, rođen 20. III. 1909. g. u Zagrebu, liječnik, Zagorska 56.
4. MILER HERMAN – sin Leopolda, rođen 14. XII. 1897. g. u Zagrebu, trgovac, Medulićeva 30.
5. PORDRES dr. SIGMUND – sin Ignjata, rođen 1. VI. 1875. g. u Lavovu, Poljska, stanuje Ilinjeva 10.
6. ŠTAJNER LADISLAV – rođen 25. IX. 1899. g. u Tuzli, službenik, Hatzova 13.
7. ŠVARC dr. MILAN – sin Josipa, rođen 20. I. 1877. g. u Zaprešiću, stanovao Medveščak 25, otišao za Haifu.
8. HAUPFELD RIKARD – sin Rikarda, rođen 4. I. 1903. g. sveučilišni profesor, Maksimirska 81. Pripadao stranci HSS-a. 1943. g. počeo sarađivati sa NOP-om i radi toga hapšen po ustašama, ali je zbog intervencije uskoro pušten. Poslije rata kao profesor medicinskog fakulteta ometao rad omladinske i partijske organizacije i pružao otpor mjerama naše vlasti naročito poslije ostavke Šubašića. 1952. g. smjenjen sa dužnosti profesora i otišao za liječnika u Zelinu kod Zagreba.

SPISAK BIVŠIH ŽIVIH ČLANOVA
MASONSKE LOŽE »PERUN« U ZAGREBU

1. FOREMBAHER dr. AUGUST – (Gustav) sin Augusta, rođen 10. III. 1891. g. u Fužinama, Delnice, liječnik, Ilica 24./II.
2. GRGIĆ ing. ANTE – sin Andrije, rođen 8. XII. 1896. g. u Vranjicu, Split, stanuje Svibovac 4/I.
3. IVANKOVIĆ ĐORĐE – sin Jeronima, rođen 24. XII. 1887. g. u Erveniku, sudac, Žerjavićeva 10.
4. MEDAKOVIĆ dr. DANE – sin Milorada, rođen 1890. g. u Gračacu, rektor VPŠ-a, Rubetićeva 10.
5. MUSULIN STJEPAN – sin Ante, rođen 16. VII. 1885. g. u Sremskoj Mitrovici, profesor, Anke Butorac broj 7/IV
6. OČIĆ VLADIMIR – sin Franje, rođen 9. II. 1896. g. u Krapini, bivši činovnik, Novakova 38.
7. ŠTULKHOFER ALEKSANDAR – sin Dragutina, rođen 7. X. 1891. g. u Zemunu, stanuje Vrhovčeva 17. Za bivše Jugoslavije imao svoju advokatsku kancelariju do 1938. g. kada je postao povjerenik »Union banke«. Pripadao je SDS ali je bio režimski čovjek. Za vrijeme NDH hapšen kao mason. Zapadnjački orjentiran i očekivao je intervenciju izvana protiv našeg društvenog uređenja. Poslije rata radio kao referent za privredu u općini Dubrava – Zagreb.
8. KATIČIĆ dr. VLADIMIR – sin Milana, rođen 12. I. 1901. g. u Bihaću, advokat, Gornje Prekrižje 51.

SPISAK ŽIVIH ČLANOVA BIVŠE
MASONSKE LOŽE »BUDNOST« U OSIJEKU

1. DIO dr. ERIH, sin Franje i Marije Sloter, rođen 7. I. 1888. godine u Osijeku, Hrvat, državljanin FNRJ, liječnik, stanuje u Osijeku Gundulićeva ul. 8. Za vrijeme okupacije bio je

član kulturbunda i njemački vojni liječnik. Sada radi u željezničkoj ambulanti u Osijeku. Navodno narkoman. Bez ikakovog utjecaja na okolinu.
2. FIŠER IVAN, sin Jakoba i Rozalije Jakob, rođen 23. X. 1885. godine u Osijeku, Hrvat, državljanin FNRJ, penzioner, stanuje u Osijeku, Zagrebačka ul. 13. Prije rata direktor osječke elektrane. Za vrijeme rata živio u Aljmašu i bio politički pasivan. Poslije oslobođenja lojalan. Neposredno poslije rata bio aktivan u NF-i. Sada povučen.
3. KLJUČEC ing. MILAN, sin Đure i Hermine, rođen 26. IV 1897. g. U Petrovaradinu, službenik, Hrvat, državljanin FNRJ, stanuje u Osijeku, Gornjodravska obala 2. Nemamo podataka da je za okupacije djelovao neprijateljski. Sada je šef Vodo-privrednog odjela Narodnog odbora kotara. Politički neaktivan, ne radi ni u kakvim organizacijama.
4. KRBAVAC ANDRIJA, sin Marka, rođen 24. IX. 1883. god. u Đakovu, vinogradar, Hrvat, državljanin FNRJ, stanuje u Osijeku, Šamačka ul. 16. Prije rata suvlasnik litografskog zavoda u Osijeku, koji je nacionaliziran poslije oslobođenja. Za vrijeme okupacije povučen i živio van Osijeka, a većim dijelom i poslije oslobođenja u svom vinogradu u Aljmašu. Politički pasivan. Jedna kćerka udana mu je za nekog Njemca koji živi u Egiptu.
5. MIRSKI LAVOSLAV (Fritz Leo), sin Josipa i Filipine Dajč, rođen 21. VI. 1893. godine u Zagrebu, dirigent, Jevrejin, državljanin FNRJ-a, stanuje u Osijeku, F Nola 1 a. Sada je na dužnosti dirigenta osječke opere. Član je SKJ, predsjednik kazališnog savjeta. Dao nam je prikaz rada lože.
6. MUAČEVIĆ dr. BRANKO, sin Petra i Irene Gavela, rođen 22. XI. 1879. godine u Osijeku, Srbin, državljanin FNRJ, liječnik, stanuje u Osijeku, Keršovanijeva 8. Prije rata bio je šef bolnice u Osijeku. Za vrijeme rata progonjen. Jedna kćerka mu je poginula kao suradnik NOP-a. Poslije rata radi u NF-i. Odbornik je NO-a općine.
7. PINTEROVIĆ dr. MILOVAN, sin Ante i Anke Boroček, rođen l. XI. 1893. godine u Osijeku, Hrvat, državljanin FNRJ, advokat, stanuje u Osijeku, Lole Ribara 21. Prije rata i za vrijeme okupacije pravni zastupnik tvornice šibica. Bio je poslanik 1935. god. Poslije oslobođenja suđen zbog ekonomske saradnje sa okupatorom. Po izdržavanju kazne otvorio je advokatsku kancelariju. Povučen iz političkog života. Iz lože je navodno istupio još prije njenog raspuštanja.
8. ŠARČEVIĆ dr. MATO, sin Mate i Marije rođene Stojanović, rođen 6. XI. 1897. godine u Đakovu, liječnik, Hrvat, državljanin FNRJ., stanuje u Osijeku, Braće Radića 42. Teško bolestan, ne učestvuje u nikakovom društvenom radu. Sin mu je poginuo u NOB-i.
9. ŽILE STJEPAN, sin Žigmunda i Ane Priseka, rođen 2. VII. 1867. god. u Hrastinu, penzioner, Mađar, državljanin FNRJ, stanuje u Osijeku – B. Adžije 16. Za vrijeme okupacije bio je proganjan, jer se smatralo da je Židov. Sada povučen zbog starosti.

## SPISAK ŽIVIH ČLANOVA
## MASONSKE LOŽE »MENORA« U OSIJEKU

Bila je sastavljena od članova iz Vinkovaca, Vukovara i Osijeka.

1. POLJAK dr. (ime nepoznato) po zanimanju advokat u Županji, zapadnjački orjentiran i negativno se odnosi prema našem društvenom uređenju, ali je oprezan i ne ističe se.
2. MARGULJEZ dr. LAZAR, po zanimanju liječnik, Jevrejin, državljanin FNRJ, potječe iz

trgovačke porodice a živio je u Osijeku, gdje se i sada nalazi na dužnosti ravnatelja glavne bolnice.
3. OBERZEN dr. ĐURO, po zanimanju liječnik, Jevrejin, državljanin FNRJ. Potječe iz trgovačke porodice i do rata je živio u Osijeku, sada se nalazi u Vojnoj bolnici Zagreb kao liječnik u činu potpukovnika JNA.
4. ORŠTAJN dr. KARLO, po zanimanju liječnik, Jevrejin, državljanin FNRJ. Potječe iz trgovačke porodice, sad živi u Osijeku, gdje je zaposlen kao rendgenolog u bolnici.
5. STARK ADOLF, po zanimanju liječnik, Jevrej, rođen 4. VIII. 1893. godine u Sarajevu od oca Alberta i majke Fenike, zapadnjački je orjentiran, živi u Vinkovcima, Milovanovićeva br. 6.
6. ŠEHABERGER (ime nepoznato) i njegov sin po zanimanju trgovac, obojica se nalaze u Novom Sadu.

SPISAK ŽIVIH ČLANOVA BIVŠE MASONSKE
LOŽE »IVANJSKI KRIJES« U KARLOVCU

l. TUŠKAN dr. IVAN, sin Maksa i Ljubice rođene Pević, rođen 16. V 1880. godine u Karlovcu, stalno boravi u Karlovcu, Banjavčićeva 10., liječnik opće prakse, Hrvat, državljanin FNRJ-a. U karlovačku ložu »Ivanjski krijes« je stupio 1928. god. i napredovao do stupnja majstor. Godine 1937. i 1938. bio je meštar lože. U masonskoj loži je bio aktivan do konca

1938. god., a tada se počeo približavati frankovcima i udaljavati od ostalih masona. Tuškan se u oči samog rata povezuje sa dr. Anton Nikšićem, kasnije Pavelićevim ministrom i još nekim frankovcima, s kojima zajednički tajno radi do dolaska ustaša na vlast. Za vrijeme ustaša bio je ugledan u ustaškom pokretu u kojeg učlanjuje svu svoju djecu. Zbog suradnje sa ustašama bio je suđen na 5 godina lišenja slobode odmah 1945. god. po Vojnom sudu. Nakon par godina izlazi iz zatvora i harangira protiv nove vlasti, a 1950. god. potpomaže omladinsku terorističku organizaciju »Crna ruka« zbog čega je bio suđen na 2 i pol mjeseca zatvora. Kasnije se je povukao.

2. RADEKA MILAN, rođen 1897. god. u Udbini, profesor i pravoslavni svećenik, stalno boravi u Karlovcu. Pred par godina je penzionisan. U masonsku ložu »Ivanski krijes« je stupio 1926. g. i do 1928. godine napredovao do trećeg stupnja. Član lože je bio do njenog postojanja t.j. do 1939. godine. Poslije 1. svjet. rata je bio aktivan u Demokratskoj, a kasnije u SDS-i, gdje je bio i funkcioner. U loži se je isticao naučnim predavanjima, naročito sa područja religije i sociologije. U vezi religije je imao napredniji stav od ostalih svećenika, pa je u svojim raspravama i predavanjima isticao, da religija u društvenom životu treba imati sekundarnu ulogu, što je bilo u skladu sa masonskim shvaćanjima o odvajanju države i crkve. Zbog takovih shvaćanja je bio zapažen od masona i predobijen u njihovu organizaciju. Godine 1941. bio je hapšen po ustašama, pa pušten, i iste godine je otišao u Beograd, gdje je proveo ostale godine rata. Odmah poslije oslobođenja se povratio u Karlovac, zaposlio se na gimnaziji, ali kao svećenik nije više vršio vjerske obrede. Odmah nakon rata bio je aktivan u NF-i, pa je jedno vrijeme bio i član Oblasnog odbora NF-e. Jedan je od osnivača Udruženja pravoslavnih svećenika i bio je dugo godina predsjednik navedenog udruženja za Hrvatsku, kao i potpredsjednik udruženja za Jugoslaviju.

3. LONGINO dr. ZDENKO, rođen 1890. godine u Fužinama, advokat, stalno boravi u Karlovcu. U masonsku ložu »Ivanski krijes« u Karlovcu je stupio 1926. godine i u njoj se neprekidno nalazio do 1939. godine, kada je loža raspuštena. Napredovao je u sva tri stupnja t.j. do majstora. Prije rata je bio javni bilježnik u Karlovcu i pripadao SDS-u. Za vrijeme rata je imao antifašistički stav, ali nije radio u antifašističkim organizacijama. Nakon rata druži se sa grupom intelektualaca naklonjenih Zapadu i prijatelj je sa vodećim SDS-ovcima iz Karlovca. Povremeno harangira protiv našeg društvenog uređenja, naročito kada se nalazi među reakcijom i kada je pripit. Značajnijeg političkog ugleda nema, a nije ni uticajan. Nije primjećeno da se povezuje sa masonima radi ponovnog aktiviziranja.

4. GRAHO IVAN, rođen 1893. godine u Karlovcu, advokat, stalno boravi u Karlovcu. U masonsku ložu »Ivanski krijes« u Karlovcu stupio je 1937. godine i bio u loži do njenog postojanja. Napredovao je do trećeg stupnja. Prije rata je bio istaknut u javnom i političkom životu u Karlovcu, ali nije pripadao niti jednoj stranci. Dok je bio mason bio je predsjednik gradske općine (gradonačelnik) u Karlovcu. Za vrijeme rata se držao pasivno, a nakon oslobođenja također. Nemamo podataka da se povezivao s ostalim masonima zbog pokušaja njihovog aktiviziranja. Koliko se o njemu zna, vjeruje se da realno ocjenjuje političke prilike i da ne predstavlja nikakav problem u smislu ponovnog aktiviziranja ni kao mason ni drugčije.

5. ERCEGOVIĆ MIRKO, rođen 1895. godine u Dubrovniku, profesor, stalno boravi u Karlovcu. U masonsku ložu »Ivanski krijes« u Karlovcu stupio je 1937. g. i napredovao do drugog stupnja. Prije rata je bio nastavnik u Karlovcu, a politički je bio uz bivši jugoslavenski režim, naime bio je aktivan u Sokolu i JRZ-i. Na političkom i kulturnom polju u masonskoj loži se nije isticao. Za vrijeme rata je iz Karlovca iselio u Dubrovnik, a pred kraj rata je bio otišao zbjegom u Afriku, gdje je bio zaposlen kod engleskih vojnih ustanova. Nakon rata se povratio u zemlju i nanovo namjestio u Karlovcu kao nastavnik na Srednjoj ekonomskoj školi. Politički je i dalje ostao pristalica zapadne demokracije, ali je uglavnom pasivan. Boležljiv je.

6. ZALOKAR dr. VINKO, rođen 1892. godine u Ljubljani, zubni liječnik, stalno boravi u Karlovcu. U masonsku ložu »Ivanski krijes« u Karlovcu stupio je 1934. g. i napredovao do drugog stupnja. Za vrijeme rata bio je antifašista, ali iz simpatije prema borbi zapadnih sila. Od ustaša je bio hapšen i maltretiran. Nakon oslobođenja uglavnom je pasivan. Član je SSRN, ali je i dalje ostao pristaša Zapada.
7. KOSEN STANKO, rođen 1895. godine u Ljubljani, Slovenac, bivši tvorničar, sada u penziji, stalno boravi u Karlovcu. U masonsku ložu »Ivanski krijes« u Karlovcu stupio je 1934. godine i u loži se stalno nalazio do 1939. godine, t.j. do njenog raspuštanja. Prije rata je bio suvlasnik tvornice kože u Karlovcu i vrlo brzo se je obogatio. Pored aktivnosti u loži bio je jedan od najaktivnijih u »Rotari klubu« u Karlovcu, gdje je bio nekoliko godina predsjednik kluba. Sam kaže, da u masonskoj loži nije dobivao neke određene instrukcije za rad u »Rotari klubu«, nego da je vodio taj klub prema svom nahođenju, a svakako i u skladu s masonskim načelima. Za vrijeme rata je bio pasivan, ali sa simpatijama na strani zapadnih sila. Nešto je pomagao i NOP Poslije rata je bio direktor jedne fabrike kožne industrije u Karlovcu do pred nekoliko godina, kada je penzionisan. Drži se da je sada pasivan, te promišljen i obazriv, pa je teško pretpostaviti da bi ga neko nanovo mogao angažirati u oživljavanju masonstva. Boležljiv je.
8. TOT IVAN, rođen 1883. godine u Karlovcu, sada činovnik u penziji, stalno boravi u Karlovcu. Od 1922.–1925. bio je mason u loži »Grof Drašković« u Zagrebu, a tada je prešao u Karlovac u ložu »Ivanjski krijes«, gdje je bio stalno član do 1939. god. Napredovao je u sva tri stupnja. U masonskoj loži je bio jedan od aktivnijih članova još u samom početku masonske aktivnosti u Karlovcu. Poslije I. svjetskog rata bio je socijal-demokrata, a kasnije prišao samostalnim demokratama, ali se u stranci nije isticao. Bio je nešto aktivan u »Sokolu«. Dugo godina je radio kao tajnik Okružnog ureda u Karlovcu, a pokušavao se baviti i književnošću, ali u tome nije uspio. Za vrijeme rata i kasnije politički nije bio zapažen. Sada je star i senilan.
9. DEUTSCHER MILAN, rođen 1899. godine u Karlovcu, po zanimanju muzičar, sada zaposlen u muzičkoj školi u Karlovcu. U masonsku ložu »Ivanski krijes« u Karlovcu stupio je 1927. godine i bio aktivan do 1935. god., kada je dobio razrješnicu. Porijeklom je Njemac, ali je bio antifašist. Poslije rata je politički pasivan, ali je ipak u dobrim vezama s pojedinim politički negativnim ljudima. Slabijeg je karaktera i nije isključeno da bi ga netko drugi mogao aktivizirati kao masona, naročito ako bi znao da bi od toga imao materijalne koristi. Ne uživa politički ni društveni ugled među građanstvom.
10. ŽANIĆ DOBRAŠIN, rođen 1893. godine u Sušaku, veterinar, stalno boravi u Karlovcu. Godine 1932. primljen je u masonsku ložu, ali nije poslije toga bio aktivan, pa je bio napušten. Politički nije bio nikada istaknut, kao ni u nekom društvenom radu. U ratu i poslije rata ostao je pasivan. Politički i kao mason nije zanimljiv.

SPISAK ŽIVIH ČLANOVA BIVŠE MASONSKE
LOŽE »LUČ KVARNERA« SUŠAK

1. ČOP IVAN, rođen 28. III. 1894. godine, po zanimanju direktor štedionice u Sušaku, član lože »Pravednost« – »Luč Kvarnera«, I. stepen 7. V 1935. god., II. stepen 9. IX. 1937. god. Sada se nalazi na Rijeci zaposlen kao tajnik KUD »Jedinstvo«, politički se ne ističe, živi povučeno u Rijeci kao penzioner.
2. MANDIĆ dr. ANTE, rođen 26. VI. 1881. advokat i bivši kraljevski namjesnik. I. stepen 27. III. 1920. god., II. i III. stepen 12. II. 1924. god. Sada živi u Opatiji kao penzioner. Poznat kao reakcionar. Bio regentski namjesnik u Sporazumu Tito-Šubašić poslije rata.
3. ŠVRLJUGA dr. RADOVAN, rođen 20. XII. 1897. god. u Karlovcu. Loža: »Ivanski krijes« II. stepen 7. II. 1934. Sada boravi u Sušaku, gdje ima svoju privatnu zubnu ordinaciju i bavi se privatnom praksom. Ne ističe se politički.
4. PETEH dr. JOSIP, rođen 8. III. 1899. godine u Žminju – Istra, liječnik opće prakse. Loža: »Pravednost«. Sada boravi u Sušaku i zaposlen je u bolnici, ne ističe se neprijateljski, već je aktivan u radu masovnih organizacija i na kulturno-prosvjetnom radu u gradu.
5. MEZZORANA MILIVOJ, rođen 22. IX. 1898. god. u Sušaku, profesor. 18. IV 1939. podnio molbu za prijem u ložu »Pravednost«. Sada boravi na Rijeci kao penzioner. Nije neprijateljski nastrojen prema današnjici.
6. LINIĆ dr. ANTE, rođen 29. VI. 1896. u Sušaku, advokat. Loža: »Pravednost« stepen 9. III. 1938. Sada boravi na Rijeci i bavi se advokaturom. Poznat je kao neprijateljski nastrojen prema današnjem društvenom uređenju. Pijanica je, u posljednje vrijeme uspostavlja veze sa Njemcima i šalje sina tamo u posjete.
7. SMOKVINA MILORAD, rođen 15. VI. 1896. god. u Sušaku. Za vrijeme bivše Jugoslavije bio disponent I. Hrvatske Štedionice u Sušaku. On je 19. X. 1937. zatražio, a 8. III. 1938. i dobio afilijaciju u ložu »Pravednost« u Zagrebu. Sada se nalazi na Rijeci, nije politički aktivan.

-----

1. XI. 1957. g.

SPISAK ŽIVIH ČLANOVA BIVŠE MASONSKE
LOŽE »PRAVDA« U SPLITU

1. BARBIERI dr. JOSIP, pok. Frane, rođen 6. XI. 1889. god. stanuje u Splitu, Prolaz Sinjskih žrtava br. 1

2. BAY dr. RIKARD, pok. Karla, advokat, rođen 5. I. 1878. godine, živi u Splitu, Trg Narodnog ustanka br. 2
3. STIPČEVIĆ MIRKO, advokat, rođen 3. III. 1893. god. u Zadru, nastanjen u Splitu, Ilićev prolaz br. 3.
4. RISMONDO dr. PETAR, pok. Ivana, rođen 1. VIII. 1883. god. u Makarskoj, stanuje u Splitu, Hrvojeva ulica br. 10 (liječnik).
5. KRALJEVIĆ dr. ALEAR, pok. Milana, liječnik u penziji, rođen 1891. god. u Splitu. Kao doktor bio je u NOV-i, sada stanuje u Splitu, Zagrebačka br. 9.
6. ABRAMIĆ dr. MIHOVIL, pok. Mihovila, rođen 12. V 1884. god. sada član »Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti«. Bio direktor Arheološkog muzeja Split. Sada penzioner nastanjen Frankopanska ul. 13.
7. GRIZOGONO profesor LAV, pok. Mihovila, rođen 4. VIII. 1884. g. u Splitu. Po oslobođenju do 1948. god. se nalazio na dužnosti gradskog odbornika SSRN. Sada u penziji, stanuje u Splitu, Hrvojeva ul. 12.
8. KODL ing. JOSIP, pok. Josipa, rođen 8. IX. 1887. god. u ČSL, arhitekt, sada zaposlen u Urbanističkom odjelu općine Split. Nekoliko puta bio biran za odbornika. Član SK. Nastanjen u Splitu, Tršćanska 19.
9. MANOLA ing. LOVRE, pok. Antuna, rođen 5. VIII. 1885. god. Vršio dužnost šefa tehničkog odjela Gradskog poglavarstva. Po oslobođenju rukovodioc Gradskog vodovoda i plinare, gdje i danas honorarno radi. Nastanjen u Splitu, ulica Bone Razmilovića br. 1.
10. HARTMAN ing. ROBERT, pok. Emanuela, rođen 1. V 1885. god. u Pragu, za vrijeme stare Jugoslavije vršio je dužnost direktora tvornice cementa u Majdanu kod Splita. Njegov sin kao IB-covac otišao u Izrael po izlasku rezolucije, gdje se i sada nalazi. Nastanjen u Splitu, Trg Oktobarske revolucije broj 2.
11. VRDOLJAK IVAN zvan »Zlatko«, pok. Frane, ex. trgovac, rođen 27. I. 1889. godine. Sada činovnik kod poduzeća »Tehničar«. Nastanjen u Splitu, Poljana Grgura Ninskog broj 1.
12. STRMIĆ dr. MILJENKO, pok. Ivana, liječnik, rođen 1881. g. u Drnišu, radi privatno – stanuje u Splitu, Smodlakina broj 5.
13. NIŽETIĆ dr. BRANKO, pok. Jurja, rođen 1. V 1897. god. na Braču, sada liječnik za grlo, nos i uho, zaposlen u gradskoj bolnici, stanuje u Splitu, Hrvojeva 8/I.
14. STOJANAC MARKO, pok. Ignjata iz Dicma, rođen 11. II. 1891. g. za vrijemc ex. Jugoslavije istaknuti jugonacionalista. Sada učitelj u penziji, stanuje Šetalište 1. maja br. 4.
15. BULJAN dr. IVAN, pok. Stjepana, rođen 8. V 1893. godine. Za vrijeme stare Jugoslavije vršio je dužnost člana »Glavne kontrole u Beogradu«, kao sudac nalazi se u penziji, stalno nastanjen u Splitu, Prilaz XXVI Dalmatinske divizije br. 9. Isti je najstariji brat VICE BULJANA.
16. BEKAVAC dr. TADE, liječnik, sin pok. Vicka, rođen 29. VII. 1897. god. Stanuje u Splitu, Ive Lole Ribara 23. Zaposlen u Domu zdravlja, a i privatno ordinira, kao i njegova žena liječnica.
17. ČULIĆ ing. VJEKOSLAV, rođen 30. III. 1904. god. u Šibeniku. Kao mašinski ing. vršio dužnost šefa arhitektonskog odjela u općini Split. Živi u Splitu, Saveznička obala br. 18.
18. TONČIĆ ing. KAMIL, pok. Josipa, rođen 28. X. 1878. god u Zadru. Ex. činovnik na Banskoj upravi, direktor muzeja narodnih rukotvorina. Stanuje u Splitu, Slavićeva br. 35.
19. JABLANOVIĆ dr. JOSIP, pok. Cezara, ex ban Primorske banovine, sada u penziji, stanuje u Splitu, ulica Moše Pijade br. 4.
20. ČULIĆ JOSIP, zvan »Bepo«, sin Mihe, za vrijeme ex Jugoslavije vršio dužnost javnog tužioca u sudu, rođen 26. VIII. 1879. g. – državni odvjetnik, stanuje u Splitu, Ivana Lavčevića 3.

21. BONAČIĆ NIKOLA, ex. trgovac, pok Frane, rođen 7. VI. 1890. g. u Milni, namještenik, stanuje u Splitu, Cvjetni put br. 8. Isti je rotarijanac.

SPISAK ŽIVIH ČLANOVA BIVŠE MASONSKE
LOŽE »SLOBODA« U DUBROVNIKU

1. CVJETKOVIĆ ANTUN, rođen 22. VIII. 1888. god. u Dubrovniku, po zanimanju pom. kapetan, član lože »Sloboda« postao 22. VI. 1935. god.
2. ERCEGOVIĆ MIHO, rođen 10. VIII. 1893. godine, po zanimanju knjižar, član masonske lože »Sloboda« postao je 15. III. 1935. god.
3. MANDIĆ MIRKO, rođen 30. X. 1894. godine u Boki Kotorskoj, po zanimanju pom. kapetan, član lože postao je 24. IV 1934. god.
4. ČIŽEK Jende IVO, rođen 8. VII. 1894. godine u Makarskoj, po zanimanju pom. kapetan, član masonske lože »Sloboda« postao je 25. V 1934. god.
5. ALEKSIĆ dr. SERGIJE, rođen 20. II. 1885.god. u Dubrovniku, po zanimanju veterinar, član masonske lože postao je 27. XII. 1931. god.
6. PUPIĆ SAVO, rođen 18. X. 1895. godine, po zanimanju željezničar, rođen u Dubrovniku, član masonske lože postao je 30. III. 1929. godine.
7. DOMJAN MIHO, rođen 29. VIII. 1899. godine u Dubrovniku, po zanimanju pom. kapetan, član masonske lože postao je 12. III. 1937. godine.
8. LUMOVIĆ ILIJA, rođen 9. IX. 1883. godine u Podgori, bio sudija u Dubrovniku, član masonske lože »Sloboda« (neznamo od kog datuma).
9. KOJAKOVIĆ NIKOLA, rođen 20. II. 1888. godine u Dubrovniku, trgovac, član masonske lože »Sloboda« postao je 19. III. 1927. god.
10. SOLJAČIĆ MIHO, rođen 2. X. 1895. godine u Bolu – Brač, po zanimanju zanatlija, član masonske lože »Sloboda« postao je 23. VII. 1933. godine.
11. PULJIZOVIĆ ANDRO, rođen 8. VI. 1890. godine u Dubrovniku, trgovac, član masonske lože »Sloboda« postao je 8. VI. 1911. godine prvi put, a drugi put 20. X. 1917. godine. Brisan je 27. XII. 1931. godine radi pronevjere u iznosu od 13.600 dinara, koji novac je pripadao masonskoj loži.
12. JAKŠIĆ dr. MATO, rođen 1903. godine u Dubrovniku, neznamo od kada je član masonske lože, jer smo podatke dobili preko agenture.
13. VIDOJEVIĆ dr. MATIJA, rođen 11. VII. 1896. godine u Dubrovniku, po zanimanju advokat, neznamo od kada je član masonske lože, jer smo podatke dobili preko agenture.
14. BUCONIĆ ANTUN, rođen 1890. godine u Komolcu, Dubrovnik, po zanimanju advokat, ne znamo od kada je član masonske lože, jer smo podatke dobili preko agenture.
15. MITROVIĆ BOŽIDAR, rođen 26. XII. 1880. godine u Sv. Stefanu, Bar, pravoslavni pop, ne znamo od kada je član masonske lože, jer smo podatke dobili preko agenture.

SPISAK

ŽIVIH ČLANOVA MASONSKIH LOŽA KOJI SU OTSELILI IZ MJESTA SVOJIH LOŽA U DRUGA MJESTA

U BEOGRAD

1. ČEPINAC dr. NIKOLA, pripadnik lože »Budnost« iz Osijeka.
2. MATKOVIĆ ing. VORIH, za vrijeme stare Jugoslavije vršio je dužnost ravnatelja Srednjo tehničke škole u Splitu. Bio je istaknuti Jugo-nacionalista. Pripadnik lože »Pravda« Split.
3. STIPČEVIĆ prof. NIKOLA, za vrijeme ex Jugoslavije cca 15 god. vršio je dužnost načelnika prosvjete Banske uprave. Neko vrijeme bio meštar lože Split. Po odlasku u Beograd do početka rata radio u Ministarstvu, sada penzioner živi u Beogradu. Povremeno navraća u Split. Pripadnik lože »Pravda« Split.
4. JOVANOVIĆ dr. VUKO, pripadnik lože »Ivanski krijes« u Karlovcu, liječnik, rođen 1893. godine. U karlovačku ložu »Ivanski krijes« primljen je 1938. godine i napredovao samo do prvog stupnja. Prije rata je politički bio uz režim i pripadao je društvu karlovačke buržoazije i inteligencije, odakle su ga masoni privukli u svoju ložu. Poslije rata je bio kao liječnik viši oficir u JNA i navodno je sada u Beogradu.
5. MAMUZIĆ prof. ILIJA, pripadnik lože »Budnost« Osijek.

U ZAGREB

1. KLARIĆ DINKO, pripadnik lože »Ivanski krijes« u Karlovcu, rođen 1899. godine u Šibeniku, profesor. U ložu je primljen 1937. god., ali nije bio aktivan i 1939. god. nije posjećivao sastanke. Iz Karlovca se iselio 1951. ili 1952. godine u Zagreb, gdje radi na jednoj od tamošnjih gimnazija. U političkim strankama nije bio nikada politički istaknut. Nema podataka da je surađivao sa ustaškim režimom, a poslije rata je bio politički pasivan.
2. HRUŠ, pripadnik lože »Ivanski krijes« u Karlovcu, rođen 1886. god. u Krapinskim toplicama. Prije rata bio u Karlovcu direktor tvornice »Titanit« i direktor banke u Karlovcu. Bio je u loži »Grof Drašković« u Zagrebu, a zatim u loži »Ivanski krijes« u Karlovcu. Napredovao je u sva tri stupnja. Sada navodno živi u Zagrebu, kao penzioner.
3. LEONTIĆ LJUBO, pripadnik lože »Pravda« Split, ex jugoslavenski ambasador u Londonu, sada član uprave »Matice hrvatskih iseljenika«. Kao penzioner stalno je nastanjen u Zagrebu.
4. BEGO dr. MARIN, pripadnik lože »Pravda« Split, sada zaposlen kod »Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti«. Nastanjen u Zagrebu.
5. BEROŠ JOSIP, pripadnik lože »Pravda« Split, sin pok. Mate, rođen 15. VI. 1888. godine u Supetru na Braču, bio bankovni direktor gradske štedionice u Splitu. Oženio sestru Raić Ive direktora Socijalnog osiguranja Hrvatske. Kao penzioner stalno nastanjen u Zagrebu.
6. LAVŠ VJEKOSLAV, pripadnik lože »Pravda« Split, za vrijeme ex Jugoslavije vršio dužnost direktora »Ljubljanske banke«. Bio starješina sokolske župe u Splitu, kao penzioner živi u Zagrebu.
7. DOLEŽAL BOGUMIL, pripadnik lože »Pravda« Split, za vrijeme stare Jugoslavije vršio dužnost tajnika općine, bio senator Gradskog poglavarstva. Sada živi u Zagrebu i član je uprave plivačkog društva u Zagrebu.
8. KOCH prof. DRAGUTIN, pripadnik lože Budnost« u Osijeku.
9. FRANK VIKTOR, pripadnik lože »Budnost« u Osijeku.

10. FRANK dr. DARKO, pripadnik lože »Budnost« u Osijeku.
11. STOJISAVLJEVIĆ dr. BRANKO, pripadnik lože »Budnost« u Osijeku.

U SARAJEVO

I. JAKŠIĆ dr. STEVAN, pripadnik lože »Ivanjski krijes« u Karlovcu, rođen 1896. godine. Prije rata bio je sudac u Karlovcu. U ložu je stupio 1931. god. i bio do 1939. godine i napredovao u sva tri stupnja. Politički se nije naročito isticao, ali je bio pristalica anglo-francuske politike. U loži je djelovao više intelektualno nego politički. Poslije rata stalno boravi u Sarajevu, gdje je navodno sveučilišni profesor.
2. ZEC ing. MILAN, pripadnik lože »Ivanski krijes« u Karlovcu, rođen 1905. godine. Prije rata bio inžinjer Gradske općine u Karlovcu. U masonsku ložu predao je molbu za prijem 1939. godine, ali je malo zatim loža prestala postojati, pa se nije ni aktivizirao kao mason. Prije rata dok je boravio u Karlovcu politički je bio uz režim i pripadao je društvu karlovačke buržoazije i intelektualaca. Poslije rata stalno boravi u Sarajevu, gdje je navodno direktor nekog građevinskog poduzeća.

U RIJEKU

1. MONTINA ing. EDGAR, pripadnik lože »Budnost« Osijek.
2. DRAGANIĆ ANTE, pripadnik lože »Ivanski krijes« u Karlovcu, rođen 1887. godine u Beogradu, arhitekt. U masonsku ložu »Ivanski krijes« primljen je godine 1931. i napredovao u sva tri stupnja. Bio je zapažen aktivnošću u masonskoj loži. Poslije rata živi na Rijeci, a vjerojatno je u penziji.

U OSIJEK

RAŠETA BRANKO, pripadnik lože »Ivanski krijes« u Karlovcu, rođen 1890. godine u Donjem Lapcu. U Karlovcu je bio prije rata šef policije. U masonskoj loži »Ivanski krijes« je bio nekoliko godina pred rat i napredovao je u sva tri stepena. Poslije rata boravi u Osijeku, gdje radi kao advokat.

U TITOGRAD

l. BONAČI dr. IVO, bankovni direktor »Bosanke banke« u Splitu za vrijeme stare Jugoslavije. Sada boravi u Titogradu, odakle mu je žena rodom. Bio pripadnik lože »Pravda« u Splitu.*

* Signatura AH–Z 012–4

REPUBLIČKI SEKRETARIJAT ZA
UNUTRAŠNJE POSLOVE SRH
SLUŽBA DRŽAVNE SIGURNOSTI
CENTAR ZAGREB – I. ODJEL
Dne, 31. XII. 1967. godine

PREDMET: MASONI – Pokušaji organiziranja

SEKRETARIJAT ZA
UNUTRAŠNJE POSLOVE SRH
Služba državne sigurnosti.
Centar Zagreb, sektor I / 82
Dana 7. aprila 1967. godine

Dostavljeno:
SDS – RSUP SRH – I. sektor
SDS – RSUP SRH – VIII. sektor
Centar Zagreb – načelnik
Centar Zagreb – nač. sektora
Centar Zagreb – VIII. sektor

INFORMACIJA
Br. 90

PREDMET: Žepić ing. Vladimir – obavljen
razgovor u vezi aktivnosti masona (DL)

Žepić ing. Vladimir, sin Zvonimira, rođen 22. 8. 1894. godine u Osijeku, Hrvat, državljanin SFRJ, sveučilišni profesor u penziji, za vrijeme bivše Jugoslavije član lože masona, stalno nastanjen u Zagrebu Pod Zidom broj 3/I, a sada honorarno zaposlen kod »Elektroprivrede« SR Hrvatske u Zagrebu, Proleterskih brigada broj 37/IV

SDS SUP-a za grad Beograd svojim dopisom br. pov. 255 od 22. 2. 1967. godine nas je obavijestila, da je Žepić ing. Vladimir i sada aktivan član lože masona i da figurira kao rukovodilac u Zagrebu, te da podržava veze sa beogradskim masonima.

Imajući u vidu godine starosti ing. Žepića, odlučili smo, da sa istim obavimo razgovor u vidu upozorenja na njegovom radnom mjestu.

Dana 3. 4. 1967. godine obavljen je razgovor sa ing. Žepićem, nakon što smo se prethodno najavili. Kako smo mu dali do znanja za informaciju koju imamo o njegovoj aktivnosti u loži masona, između ostalog, izložio je slijedeće: »Ja sam bio član lože masona do 1940. godine, kada je loža raspuštena. Ratne godine učinile su svoje i tako smo se raspršili na sve strane. Poslije rata lože nismo obnavljali, jer ista nije dozvoljena po narodnim vlastima.«

Dalje je rekao, da se oni i sada redovito sastaju svake godine legalno i to 11. 11., na dan hapšenja od strane ustaša i provođenja u jasenovački logor, ali samo kao logoraši, gdje evociraju svoja sjećanja. U razgovoru između ostalog je naglasio, da ovakove sastanke neće više organizirati, jer da vidi, da su oni za nas sumnjivi.

Razgovor koji je vođen sa ing. Žepićem zadovoljio je kao mjera upozorenja.

Izvor: Službena zabilješka SDS Beograd od 22. 2. 67. zabilješka o razgovoru

I/Š.N. NAČELNIK I. SEKTORA
Ante Cuculić

-------

SEKRETARIJAT ZA
UNUTRAŠNJE POSLOVE SRH
Služba državne sigurnosti.
Centar Zagreb, sektor I/283
Dana 7. VII. 1967. godine

Dostavljeno:
SDS – RSUP SRH – I. sektor
SDS – RSUP SRH – VIII. sektor
Centar Zagreb – načelnik
Centar Zagreb – nač. sektora

INFORMACIJA
Br. 580.

PREDMET: Mikuličić dr. Mladen – pregled
dosadašnje aktivnosti i prijedlog naših mjera

I

Mikuličić dr. Mladen r. 4. 11. 1909. godine u Zagrebu, sin Jurja i Ruže Kršnjavi, Hrvat, državljanin SFRJ, oženjen, na dužnosti pravnog savjetnika tvornice »Jugoton«, nastanjen u Zagrebu – Tomašićeva broj 4.
Od 1937, godine namješten je bio u Zagrebačkoj električnoj centrali do 1962. godine, kada je prešao u »Jugoton«. Tokom NDH dolaskom ustaša na vlast bio je revnosan prema okupatoru, koristeći svoj položaj za nasilno proturanje fašističkih ideja u svojoj okolini. Nakon oslobođenja naše zemlje nije uočena njegova bilo kakva neprijateljska aktivnost do 1959. godine.

II

1959. godine ovaj Centar na temelju primljenih informacija izvora »Arnold« i »London« (sada pokojni) zaveo je nad dr. Mikuličić Mladenom razradu u vezi aktivnosti prikupljanja novčanih sredstava za potrebe masonerije i njenog aktiviranja. Kroz informacije primljene iz 1959. godine a djelomično i kasnije proizlazi da je dr. Mikuličić veoma aktivan u radu masonerije pogotovo imajući u vidu da je masoneriji pripadao njegov otac i stric koji je živio u Trstu.

Izvor »Arnold« 18. 1. 1959. godine izvjestio je da se Mikuličić bavi novčanom sabirnom akcijom kao pomoć masoneriji, veličajući ložu i prikazujući je moćnom a čiji ishod će se vidjeti »kasnije«. Pod udar takve sabirne akcije došao je i naš izvor »Arnold« od kojeg je tražio prilog u visini od 4.000.- dinara, napominjući da sa većim prilogom učestvuju još petorica koji jedan za drugog ne znaju, a da su sredstva namijenjena za jednu vrlo ozbiljnu stvar od koje u budućnosti mogu imati koristi svi oni, koji su dali priloge.
Razmatrajući tada aktivnost Mikuličića a u cilju dokumentacije njegove aktivnosti odlučili smo da za tu akciju damo novac kojeg je izvor predao Mikuličiću...*

* Signatura AH–Z 012–5

# P R I L O Z I

# STEPINAC I MASONSTVO

## I.

Stepinac je sva zbivanja promatrao, dakle i ona politička, s metafizičkoga aspekta, pa je zato osuđivao sve pokrete i postupke koji su bili protivni kršćanstvu. Veliku je opasnost gledao u materijalističkoj i ateističkoj doktrini komunizma. Godine 1935. bogoslovima u Germanikumu poručio je: »Najveća opasnost u mojoj domovini nije ni nacionalni socializam, ni borba između Srba i Hrvata, pravoslavnih i katolika, već boljševizam.«[739] Međutim, Stepinac je držao da je boljševizam duhovno čedo slobodnoga zidarstva i zato je zaključivao da je glavna opasnost za hrvatski narod i Katoličku Crkvu bilo masonstvo.[740] Ante Trumbić je zapisao dne 29. lipnja 1934. o svomu susretu sa Stepincem i ovo: »Ne boji se za budućnost hrv. naroda u krilu Kat. crkve. Kad Hrvati ne bi bili katolici, kao narod bi ih nestalo. Čini utisak da u svojem budućem radu namjerava se baciti svom snagom na promicanje vjerskih interesa i ustati na odbranu vjerskih interesa protiv dosadašnje masonsko-pravoslavne antikatoličke politike... Osuđuje svaku kampanju koja se ovdje vodi preko režimske stranke. Hoće da stvaraju, kaže, 'duhovno jedinstvo', bez ikakva duha. To je kao framasoni (kroz cijelo vrijeme bijesni protiv framasona), koji govore o čovječanstvu, o bratstvu, o Bogu, koga su stvorili po svome kalupu, a protiv svake prave religije, a u prvom redu protiv Katoličke crkve. Mjesto duhovnog jedinstva stvaraju duhovni kaos. Zavađaju, kvare, truju našu mladež, sprečava se učenje vjeronauka itd.«[741]

Nadbiskup je u svomu *Dnevniku* (kako je kadkad u razgovorima sam nazivao svoje bilješke koje je vodio na Kaptolu kao nadbiskup osobno ili preko tajnika Dragutina Nežića) dne 30. svibnja 1934. zapisao i sljedeće: »U Jugoslaviji vlada danas masonerija. Na žalost i u srcu hrvatskog naroda u Zagrebu ugnijezdila se ta paklena družba, leglo nemorala, korupcije i svakog nepoštenja, zakleti neprijatelj Crkve katoličke pa prema tome i hrvatskog naroda. Bez znanja i odobrenja masonerije ne može nitko doći na uplivni položaj. Nije šala uhvatiti se s njom u koštac, a ipak se mora u interesu Crkve, naroda hrvatskoga i same države Jugoslavije ako misli i dalje egzistirati. Jer ovo nasilje koje danas vlada podržava masonerija. A nasilje vodi u propast. Ne vidim ni to kako bi hrvatski narod mogao egzistirati kraj ovakvih nasilja. Baš ta nasilja dovela su već tako daleko da najveći dio Hrvata već pomišlja da kida sasvim sa ovom državom.«[742]

Stepinac bilježi u *Dnevniku,* dne 2. srpnja 1934., da je bio u Beogradu i prije podne posjetio sva ministarstva. »Bio sam svagdje odmah vrlo ljubezno primljen. Ćuti se i nehotice masonski duh u vladi.«[743] Stepinac dne 4. srpnja 1934. bilježi i ovaj dojam iz Beograda:

---

[739] Eugen K. Beluhan, *Stepinac govori.* Valencia, 1967, s. 363.

[740] Činjenica je da je masonstvo u jugoslavenskoj državi između dva rata vodilo bespoštednu borbu protiv Katoličke Crkve. Srpska povjesničarka Nadežda Jovanović proučila je masonsku građu u Arhivu Jugoslavije u razdoblju između dva rata. Na temelju toga je sljedeće zaključila: »Glavna oštrica njene (masonske – pr. I.M.) delatnosti bila je usmerena protiv uticaja katoličke crkve i delovanja klera.« (N. Jovanović, *Odnos okupatora i kvislinga prema masoneriji u Srbiji 1941–1942.* Godišnjak grada Beograda, knj. XVIII, 1971., s. 79.). Opsesivna ideja jugoslavenskog masonstva između dva rata bila je težnja odvojiti Katoličku Crkvu u Jugoslaviji od Svete Stolice. U tomu se smislu često raspravljalo na sastancima loža.

[741] Ljubo Boban (priredio), *Alojzije Stepinac: Nepoznati dnevnik.* (U daljem tekstu: *Dnevnik*), Danas (Zagreb), broj od 15. kolovoza 1989., s. 64.–65.

[742] *Dnevnik.* Danas, broj od 8. kolovoza 1989., s. 65.

[743] *Dnevnik,* Danas, broj od 22. kolovoza 1989., s. 67. Stepinac je imao izvrstan dar zapažanja. »Od trideset i devet vlada, u šest su masoni bili predsednici, u trideset i jednoj ministri inostranih poslova, u dvadeset i četiri ministri prosvete, u dvadeset i dve ministri pravde, u dvadeset i sedam ministri trgovine i industrije, u šesnaest ministri unutrašnjih poslova, a u dvadeset vlada ministri finansija. Masona je bilo u gotovo svim političkim

»Masonerija drži čvrsto uzde u rukama. Indirektno sam to i Kralju spomenuo u razgovoru, da ga ne uvrijedim, jer mnogi tvrde da je i on mason. Gđica Kristić (Miss Any Kristich) pričala mi je da Kralj ne voli masone 'jer će, veli, srušiti i prestolje'.« Stepinac pod istim datumom bilježi da ga je posjetio francuski zastupnik Robert Schumann i dodaje: »Schumann mi je pričao da kralj dolazi na jesen u Pariz radi zajma, ali da će biti protiv i tražiti prije da se Jugoslavija uredi federativno. Dodao mi je kao uvjereni katolik, da je ovome kriva masonerija, koja dirigira iz Pariza i našom zemljom.« Stepinac dne 5. kolovoza 1934. zapisuje i ovo: »U isto vrijeme dok se vršio Slet prodavala se u gradu brošura o Strossmayeru pod zaštitom državnih vlasti. Brošuru je napisao neki Mijo Mažuran. No inspirator je bio po nalogu lože masonske dr. Šurmin,...«[744]

Stepinac je u svojoj okružnici od 6. kolovoza 1934. koju je adresirao na župne urede napisao da će dnevnik *Hrvatska straža* i ubuduće biti 'najjača obrana proti bujici nemorala i bezvjerstva, što ga u vjerni hrvatski katolički narod širi masonska i liberalna štampa.'«[745] *Hrvatska straža* je predvodila u borbi protiv masonstva. Župnik Josip Vraneković zapisuje i ovo Stepinčevo sjećanje: » Sjećam se, koliko je puta dragi naš o. Janko (Šimrak) znao doći k meni, pa samo pokaže bolno lice, rekavši: 'Pa znate, kako je!' Znao sam ja dobro! Zapravo sam *Hrvatsku stražu* uz ono malo pretplatnika sam uzdržavao. Taj jedini naš dnevnik imao je malu tiražu, ali je bio solidno uređivan. Kako su ga se protivnici bojali, osobito masoni! Velika je zasluga Šimrakova, što je raskrinkao masone. Kako su bijesni bili, kad je jednoga dana u *Hrvatskoj straži* osvanula slika lože! Točno je bilo označeno i mjesto, gdje koji od 'braće' sjedi. Razbijali su glavu, kako je to otkriveno i nikako nisu mogli doznati... 'Masoni su strepili pred svakim njezinim brojem' reče Kardinal. – U Francuskoj je bio nađen na željezničkoj pruzi ubijen sudac, koji je vodio istragu o nekom masonskom škandalu. O. Janko se raspisao o tome, da je sam francuski konzul došao k meni intervenirati, neka bi se prestalo s tim pisanjem.«[746] Stepinac je na biskupskom sastanku 28. siječnja 1939. o *Hrvatskoj straži* sudio ovako: »Veliku je uslugu učinila svojom beskompromisnom borbom protiv masonerije, protiv marksizma i pučkofrontaštva.«[747] Na strani Stepinca u odnosu prema masonstvu posebno su se od 1934. i 1935. angažirali katolički laici okupljeni oko Jeronimskog društva.[748]

Stepinac 12. kolovoza 1934. bilježi: »Složan napadaj masonske i liberalne štampe na naše katoličke svetinje biva iz dana u dan sve veći i žešći. Javno prodavanje brošure o Strossmayeru po zagrebačkim ulicama i trgovima, u kojoj se lažnim dokumentima agitira proti katoličke Crkve i na podli način napada sv. Otac i katolička Crkva uopće, a brani masonerija i marksizam, prisiliše me, da sam javno reagirao i izdao jedno upozorenje na vjernike preko *Hrvatske straže*.«[749]

Dne 5. listopada 1934. Stepinac je primio u posjet francuskoga poslanika Schumanna i zapisuje: »Da li je Francuska shvatila da se režim u Jugoslaviji mora promijeniti, jer se Hrvatima čini velika nepravda? Sumnjam, da će išta učiniti, jer tamna masonska družba, ta

partijama,...« (Zoran D. Nenezić, *Masonerija u Srba od početka 18. veka do danas.* Blic (Beograd), broj od 22.–23. studenoga 1997., s.11.)

[744] *Dnevnik,* Danas, broj od 22. kolovoza 1989., s. 67.–69.

[745] *Hrvatska straža,* VI/1934., 188, 1.

[746] Aleksa Benigar, *Alojzije Stepinac, hrvatski kardinal*. Ed. Glas Koncila i Hrvatska franjevačka provincija, Zagreb, 1993., s. 252.

[747] Benigar, ibid., s. 255.

[748] »Stepinac je često u masoneriji vidio neprijatelja hrvatskog naroda i hrvatske državotvornosti. Svi koji su pod krovom ove zgrade radili i djelovali, svi su to shvaćali i zato je izlazila ta posebna biblioteka *MOSK-a, Moderna socijalna kronika*.« (Radovan Grgec u razgovoru s Emilom Čić. Narod, IV/1998.,60,17.)

[749] *Dnevnik,* Danas, broj od 29. kolovoza 1989., s. 66.

zlokobna noćna ptica drži u svojim pandžama Francusku a preko nje i Jugoslaviju. Jao narodu koji padne u ruke masoneriji i ljudima bez srca, bez poštenja, jer su bez vjere.«[750]

Stepinac poslije ubojstva kralja Aleksandra u Francuskoj bilježi: »11. X. Danas je bio kod mene biskup Njaradi pa mi je u razgovoru spomenuo da nije isključeno da je intelektualni začetnik umorstva masonerija, jer se je Kralj Aleksandar u posljednje vrijeme počeo hladno ponašati prema masoneriji. Ništa se ne bi čudio, jer ta tamna družba kadra je sve i ona je začetnik premnogih zala što biju čovječanstvo. Dobio sam telefonsku obavijest da su napali biskupsku kuriju u Banjaluci i neke katoličke institucije u Sarajevu. Sve mi se čini da bi masonerija rado izrabila ovaj momenat da udari po crkvi katoličkoj. Jer u mutnome je najlakše loviti. 12. X. U gradu Zagrebu razni elementi nastoje da iskoriste položaj i udare na Kat. crkvu. Dr. Bakšić poručio mi je, da je doznao, da se spremaju demonstracije protiv nadbiskupa zbog *Okružnice,* (u povodu smrti kralja Aleksandra – o.pr.) koja da je 'odviše suha'. Razloga za to ne bi bilo jer je već izašla i druga u *Katolič. Listu* koju su primile sve redakcije, a poslan je i policiji, a koja okružnica nije 'suha' da ne bi uredovala možda radi zvonjenja. Očito toj 'masi' nije do pijeteta prema pok. Kralju, nego do nečeg drugog. Ona je nesvjesno oruđe masonerije, koja misli da je sad došla faza da obračuna sa Kat. crkvom.«[751]

Stepinac 18. listopada 1934. bilježi da se u Beogradu susreo s Vojom Janjićem i da mu je on priopćio »da su svi članovi regentskog vijeća i zamjenici masoni« te da masoni nisu htjeli pozvati patrijarha Varnavu u dvor kad je kralj dopremljen u Beograd a da su posebno htjeli spriječiti da kralj bude nošen u crkvu. Dne 19. listopada 1934. Stepinac je susreo patrijarha Varnavu i upozorio ga na masonstvo kao na najveću nesreću i pogibelj i da bi tu Pravoslavna Crkva trebala nešto poduzeti. Stepinac je pod istim nadnevkom zabilježio i susret s knezom Pavlom. »Boljševizam je naš veliki neprijatelj, nastavih, i u interesu je države i te kako da se suzbije. 'Jest', odgovori Pavle, 'to je prvi neprijatelj, a drugi je masonerija!' Bio sam čisto osupnut tim riječima, jer kao da je pogađao moje misli. 'Je li, molim Vas' upita knez dalje, 'g. Perović mason?' Visočanstvo toga ne mogu ustvrditi jer ne znam ali mnogi tvrde. 'A gospodin Stanković?' Za njega svi tvrde, odgovorih.«[752]

Stepinac dne 11. siječnja 1935. bilježi susret s knezom Pavlom. »Potužio sam mu se u ime nadbiskupa, što nam je vlada imenovala za bana masona Kostrenčića. Knezu Pavlu bilo je to očito neugodno, pa se ispričavao, da nije znao toga.«[753]

U svezi s jednim člankom u zagrebačkim *Novostima* od 17. veljače 1935. Stepinac bilježi ovo: »Danas je bila zaista silna navala svijeta na papinskoj proslavi i sigurno je bilo neugodno protivnicima katolicizma. Bio sam neodlučan da li da istupim ili ne i ja na govornici, jer nije običaj da biskup govori u ovakvim zgodama. Ali živimo u iznimnim, teškim i borbenim vremenima. U strahovitoj borbi sa masonerijom, sektarstvom itd., a i državna vlast pod uplivom masona goni nas gdje može. Ne daju nam da se javljamo u štampi, pa sam smatrao za uputno da ovdje jasno istaknem našu odlučnu volju da se poštuju prava katoličke Crkve. Masonske *Novosti,* taj valjda najodurniji list, tendenciozno je po običaju iznio neke stvari u krivom svjetlu.«[754]

Dne 27. travnja 1935. Stepinac zapisuje: »Sinoć je policija plijenila u sjemeništu bogoslovskom brošure koje izdaje UDSK. Zaplijenila je brošuru *Tko vlada u Rusiji* i *Židovska masonerija.* Iz ovog se očito vidi da kod nas ima vlast masonerija, odnosno Židovi, jer je masonerija samo njihovo oruđe. Hrvatski narod, a ni Jugoslavija neće imati mira dok se ne riješi ovog prokletog sjemena masonskog, koje se poput šišmiša skriva i iz busije udara na sv. Crkvu katoličku najjače uporište naroda i domovine i moralnog poretka.«

---

750 *Dnevnik,* ibid.
751 *Dnevnik,* Danas, broj od 29. kolovoza 1989., s. 66 – 68.
752 *Dnevnik,* Danas, broj od 5. rujna 1989., s. 66.–67. Knez Pavle nije bio mason.
753 *Dnevnik,* Danas, broj od 12. rujna 1989., s. 68.
754 *Dnevnik,* Danas, broj od 19. rujna 1989., s. 64.

Na dan 29. travnja 1935. Stepinac je primio jednog narodnog zastupnika iz Čakovca koji se kandidirao na Jevtićevoj listi i koji je tražio jednu izjavu u tisku u korist Jevtićeve vlade, jer će prema njemu svećenstvo svojim držanjem pomoći Mačekovoj grupi u kojoj ima neprijatelja Crkve. »Ja sam mu odgovorio, da se Crkva nema ničemu dobrome nadati ni s lijeva ni s desna i kako ne vjerujem više u pravdu u ovoj državi gdje vladaju masoni i Židovi. Pa nisu ministri sadašnji masoni, reče mi! Toga ni ja ne kažem, ali sigurno je to da se po masonskom diktatu radi kod nas. Naveo sam mu niz primjera kako se radi.«[755]
Stepinac, na dan 1. listopada 1935. u povodu kada je *Književni Glasnik* (nakladnik, glavni i odgovorni urednik Rikard Simeon), pisao protiv izgradnje osam novih crkava u Zagrebu, smatrajući da je to neprimjereno u vrijeme teške gospodarske krize, zapisao: »...Kako se vidi ovaj vjetar duva iz masonsko-komunističkih krugova. Ali poplašit se nećemo nego ćemo nastaviti, jer se radi o velikim dobrima hrvatskog naroda.«[756]

Dne 10. veljače 1936. došao je u posjet nadbiskupu dr. Premužić. U *Dnevniku* je o tomu susretu zapisan ovaj podatak: »Nuzgredice, govoreći o masonima, rekao je dr. Premužić: 'Ja sam ureda radi 1914. branio atentatore u Sarajevu, pa su mi sami priznali da su radili po napucima lože. Loža mi još ni danas (kao što mi je tada poručila) ne može oprostiti toga i uvijek me napada gdje joj se pruži prilika.«[757]

Konkordatsku borbu protiv Katoličke Crkve u Kraljevini Jugoslaviji predvodili su jugoslavenski masoni, a vodili pripadnici Srpske Pravoslavne Crkve i srpski komunisti. Stepinac je dobro osjećao i ulogu masonstva u odnosima između Crkve i države u Kraljevini Jugoslaviji. On je masonstvo smatrao »nečasnom družbom« koja nastoji »uvijek da odnose između Crkve katoličke i države što više zamuti, da može u mutnom što više uloviti ne birajući pri tome nikakova sredstva«.[758] Masonsko vodstvo započelo je i vodilo konkordatsku borbu novinskim člancima i knjižicama. U tim člancima i knjižicama tvrdilo se, da se namjeravanim konkordatom ugrožavaju srpstvo, pravoslavlje i suverenitet države Jugoslavije. Pisci tih tekstova bili su najviše masoni. Milan Stojadinović, tada predsjednik Vlade, u svojim uspomenama, govoreći o protukonkordatskoj borbi kaže da su »najaktivniji bili slobodni zidari«.[759]

Dragutin Nežić u *Dnevniku,* dne 25. kolovoza 1937., zapisuje: »25. VIII. 1937. u 10 sati došao je (kod – o.pr.) Nadb. Koadjutora predsjednik Senata kraljevine Jugoslavije *Dr. Mažuranić.* Razgovarali su čitavi sat. Došao je da čuje mišljenje nadb. što bi valjalo učiniti da se situacija u zemlji još više ne pogorša. Stojadinović (pripovijeda Mažuranić) junački se borio, ali je eto došlo do apsurda da se pravoslavac bori za konkordat sa pravosl. Crkvom, sa masonerijom i sa komunistima a vođa hrv. naroda Dr. Maček daje čudnu izjavu.« U *Dnevniku* je priloženo pismo koje je 1. rujna 1937. Stepinac uputio predsjedniku vlade Milanu Stojadinoviću u kome se navode primjeri lošeg odnosa prema Katoličkoj crkvi u državi i u kojemu se zaključuje i ovo: »Kraj takovih prilika nije čudo da katolici smatraju Ministarstvo prosvjete običnom ekspoziturom masonske lože i zbog toga nikad ne mogu steći povjerenja u državnu upravu dok se radikalno ne učini reda u Ministarstvu prosvjete.«[760]

Vlada Kraljevine Jugoslavije odustala je najviše pod pritiskom masona, koji su potaknuli komuniste i Srpsku Pravoslavnu Crkvu, od ratifikacije konkordata. Ona je tako

---

755 *Dnevnik,* Danas, broj od 26. rujna 1989., s. 64.

756 *Dnevnik,* Danas, broj od 24. listopada 1989., s. 64. (Nakon 10. listopada 1935. Stepinac je jedno vrijeme vođenje *Dnevnika* prepustio Dragutinu Nežiću.)

757 *Dnevnik,* Danas, broj od 21. studenoga 1989., s. 66. Nenezić svoje razmišljanje o ulozi masona u Sarajevskom atentatu ovako stilizira: »Pojedinačno učešće nekih od navedenih masona u organizovanju atentata u Sarajevu, ne može biti stvar masonske organizacije u Srbiji, posebno što je loža »Ujedinjenje« bila pod francuskom zaštitom.« (Nenezić, *Masonerija..,* ibid., Blic, broj od 20. studenoga 1997., s. 11.)

758 *Nadbiskup–koadjutor o važnosti konkordata između crkve i države.* Jutarnji list, Zagreb, XXV/1936.,8950,2.

759 Milan Stojadinović, *Ni rat ni pakt.* Otokar Keršovani, Rijeka, 1970., s. 483.

760 *Dnevnik,* Danas, broj od 16. siječnja 1990., s. 64.–66.

formalno kapitulirala pred Srpskom Pravoslavnom Crkvom, a stvarno pred masonskim vodstvom. Međutim rezultat konkordatske borbe bio je da su se sada gotovo svi katolički vjernici osjetili neravnopravnim građanima i da je hrvatske biskupe i hrvatsko svećenstvo zahvatilo potpuno razočaranje u državu. Tada su mnogi u Katoličkoj Crkvi konačno radikalizirali svoja politička shvaćanja. Poslije atentata na Stjepana Radića god. 1928. konkordatska borba, odnosno odustajanje od konkordata, bilo je drugi, i to nepopravljivi, udarac već narušenu jedinstvu građana tadanje Kraljevine. Na Biskupskim konferencijama u Zagrebu od 22. do 28. listopada 1937., istaknuto je da nakon događaja s konkordatom više ne treba nikakvo uvjeravanje u ravnopravnost Katoličke Crkve u Jugoslaviji.[761]Očito obespravljenje Hrvata i Katoličke Crkve u Kraljevini Jugoslaviji bilo je veliki čimbenik želji za stvaranjem samostalne hrvatske države u najširim slojevima naroda, a tako i u krugovima hrvatske Katoličke crkve.[762]

Masoni svoje protukatoličke namjere nisu posebno skrivali. Istaknuti mason Vojislav Kujundžić je, u jednom govoru u siječnju 1940. pozvao državu da stvori autonomnu Katoličku crkvu i naglasio da treba što prije raskinuti svaku vezu s Rimom.[763] Nadbiskup Stepinac je upravo zbog takvih masonskih stajališta u govoru na hodočašću u Mariji Bistrici u srpnju 1940., a u povodu podizanja Križnoga puta govorio o masonstvu kao o »nemani«.[764] Ljubo Boban, nabrajajući spektar problema i događaja na koja se Stepinac osvrtao u *Dnevniku* posebno navodi Stepinčevu »opsjednutost masonstvom«.[765] Međutim iz konkretnih primjera koje spominje Stepinac u *Dnevniku* očito je da je on bio dobro informiran o pripadnosti vrhunskih političara masonstvu i o masonskoj pozadini mnogih protukatoličkih akcija. Masonska dokumentacija u Arhivu Jugoslavije u Beogradu, potvrđuje da je Stepinac u svojim prosudbama uloge masonskoga čimbenika u Kraljevini Jugoslaviji bio sasvim u pravu.

## II.

Stepinac je s oduševljenjem pozdravio proglašenje NDH 10. travnja 1941., a na suđenju 1946. istaknuo je da je za samostalnu hrvatsku državu za koju se hrvatski narod plebiscitarno izjasnio. U tijeku rata Stepinac u jednom pismu Svetoj Stolici, koje je poslano iz Zagreba 24. svibnja 1943., ističe kao jedno od velikih dobara koje je učinila vlast NDH činjenicu da je »režim u Hrvatskoj zabranio masonstvo«.[766] To je Stepinčevo mišljenje shvatljivo s obzirom na međuratni krajnje neprijateljski odnos masonstva prema Katoličkoj Crkvi. Stepinac neovisno o svomu shvaćanju masonstva nije mrzio nijednog masona kao osobu.[767]Lav Znidarčić u pismu koje mi je uputio iz Zagreba 8. siječnja 1991. navodi, među ostalim primjerima u ovom smislu, Stepinčevo zalaganje i za zatvorenog masona Ivu Mihovilovića. Stepinac je u pozadini svjetskoga masonstva zamišljao židovstvo, ali je činjenica da se u tijeku II. svjetskog rata kao malo tko u Europi zauzimao za progonjene Židove. Louis S. Breier, predsjednik američkih Židova i ravnatelj programa »Američkog židovskog komiteta«,

---

[761] Mužić, *Katolička Crkva, Stepinac i Pavelić.* II. izdanje, Dominović, Zagreb, 1997., s. 196–200.

[762] U Katoličkoj Crkvi smatralo se da je između dva rata, dakle od 1918 do 1941. prešlo na pravoslavlje od 200 do 300 tisuća katolika. (Theodore Dragoun, *Le Dossier du Cardinal Stepinac.* Nouvelles Editions Latines, Paris, 1958., s. 22.–24. Usp. i Giuseppe Masucci, *Misija u Hrvatskoj.* Drina, Madrid, 1967., s. 39. – 40.)

[763] Voj. Kujundžić, *Slobodno-zidarska čitanka. Istina o slobodnom zidarstvu.* Beograd, 1940., s. 119, 120 i 122.

[764] *Zagrebačko zavjetno hodočašće na Bistricu.* Katolički list, 91/1940., 28, 337. Usp. i Eugen Beluhan Kostelić, *Stepinac govori.* Valencia, 1967., s. 229.

[765] *Dnevnik,* Danas, broj od 30. siječnja 1990., s. 67.

[766] *Le Saint Siège et les victimes de la guerre janvier – décembre 1943.* Libreria editrice Vaticana, 1975., s. 223.

[767] Poznato je da je Stepinac bio u dobrim osobnim odnosima s masonom (urarom i pučkim piscem) Jankom Matkom (1898.–1970.). J. Matko je objavio o Stepincu i jednu knjigu pod naslovom *Kardinalova ljubav.* Ed. Naklada Matko , Zagreb, 1993., s. 207.

izjavio je 13. listopada 1946. da je Stepinac »bio jedan od rijetkih ljudi u Europi, koji su se digli protiv nacističke tiranije, u doba kada je to bilo opasno« i da je on uz papu Pija XII. bio »najbolji zastupnik progonjenih Židova u Europi«.[768]

U tijeku II. svjetskoga rata i poraća, prema istraživanjima don Ante Bakovića, 603 svećenika, bogoslova, sjemeništarca, redovnika i redovnica podnijelo je mučeništvo. Baković zaključuje »da u cijeloj povijesti kršćanstva nije bilo strašnijeg i odvratnijeg mučenja nego što su ovi mučenici... mučeni i ubijani *in odium fidei et in odium Croatie*«. Baković ističe da je na djelu bio i sotonizam.[769]

Stepinac je i u komunističkomu režimu ostao simbol vjernosti Svetoj Stolici i hrvatskom narodu[770], a to znači da je ostao glavni bedem otpora namjeri da se Katolička Crkva u Hrvata odvoji od Rima. Nova je vlast, želeći onemogućiti Stepinca u navedenom otporu, počela s pripremama u najvećem državnom vrhu da ga izvede pred sud i to zbog tobožnje suradnje s nacističkim režimom procjenjujući da će se takvom optužbom dobiti potpora i na Zapadu. Među Hrvatima se nekritički popularizira mišljenje da su za suđenje Stepincu odgovorni samo Tito i velikosrbi iz Beograda. To je stajalište Hrvoje Kačić pokušao ovako konkretizirati: »Moje saznanje je da su Beograd i Josip Broz donijeli odluku o uhićenju nadbiskupa, i to bez ikakvih konzultacija sa Zagrebom. Do te konstatacije došao je Emilio Pallua, koji je u to vrijeme obnašao poslove tajnika Svetozara Ritiga (tadašnjeg župnika crkve sv. Marka u Zagrebu i ministra u vladi NRH i predsjednika Vjerske komisije NRH). Dr. Pallua mi je rekao da je dan prije uhićenja Nadbiskupa Stepinca prenio poruku Vladimira Bakarića samom nadbiskupu da neće doći do hapšenja. Dakle i sam Bakarić je ostao zatečen. Međutim, željelo se je pokazati da se takve odluke donose u Beogradu, a ne u Zagrebu.«[771] Navedeno se mišljenje Pallue ne može prihvatiti. Prof. Emilio Pallua bio je u odnosu na problematiku masonstva, gotovo nenormalno plašljiva osoba i kao takav je nepouzdan svjedok. On je, na moje traženje određene masonske dokumentacije, 1. veljače 1982., odgovorio da je tu dokumentaciju imao i predao msgr. Augustinu Juretiću, napominjući mi i ovo: »Dapače ja sam učinio nešto što sam više puta u životu uspješno učinio, naime da sam izbrisao tada iz mog pamćenja sve što je pisalo u tom dossieru. Rezultat je da ja danas znam ono što je svatko znao, ali ne i podatke iz ovog konvoluta... Moram reći da masoni iz mog prijateljskog kruga i do danas drže vrlo savjesno potpunu diskreciju o toj organizaciji, a što moram reći da visoko cijenim.« O tvrdnji da Bakarić nije znao da će Stepinac biti uhićen i suđen Svevlad Slamnig logično zaključuje: »Kada je pri kraju ljeta 1946. bio uhićen tajnik tadašnjeg zagrebačkog nadbiskupa, medijska je kampanja protiv omiljeloga crkvenog velikodostojnika, koja je i dotad bila krajnje neugodna i mučna, dosegnula vrhunac neukusa. Svi smo znali da je to uvertira nadbiskupovu uhićenju i suđenju. Svi? Ako je vjerovati dr. Hrvoju Kačiću ..., našla se ipak jedna naivna duša u Zagrebu koja ništa od toga nije primijetila i koja je, za razliku od svih drugih građana, uključivši i djecu, bila – citiram Kačića – zatečena (to jest, iznenađena) nadbiskupovim uhićenjem. Taj prostodušni čovjek zvao se je dr. Vladimir Bakarić, a u to je doba obnosio nevažnu i opskurnu dužnost predsjednika vlade i čelnika vladajuće stranke,...)«[772]

Činjenica je da su se nakon završetka rata 1945. protiv hrvatskoga naroda i Katoličke Crkve u Jugoslaviji našli u zajedničkoj fronti komunisti i hrvatsko-srpski masoni. Postojala je i najuža suradnja između državnoga komunističkog vrha i masonskih prvaka u zemlji. Tako je

---

[768] Vinko Nikolić (priredio), *Stepinac mu je ime.* Knjižnica Hrvatske revije, München – Barcelona, 1978., s. 418. Usp. i Ljubica Štefan, *Stepinac i Židovi.* Croatiaprojekt, Zagreb, 1998., s. 153.

[769] Narod, IV/1998., 60, 2.–3. (Broj od 15. rujna 1998.)

[770] Režim je u novinama tvrdio »da je Stepinac centar oko kojeg se spleću sve niti zločinačkog djelovanja ustaško-križarskih grupica«. (Narodni list, II/ 1946., 398,1).

[771] *Razgovor s prof. dr. Hrvojem Kačićem. »Beograd i Tito odlučili su uhititi Stepinca.«* Glas Koncila, XXXVII/1998., 37, 7.

[772] Glas Koncila, XXXVII/1998., 38, 22.

bilo dogovoreno, na sastanku u Zagrebu u kabinetu republičkog »ministra socijalnog staranja« Hinka Krizmana – istaknuta predratnog masona, Viktora Novaka i Duška Brkića (Srbina po nacionalnosti) tadanjeg »ministra pravosuđa«, da se objavi Novakov rukopis *Magnum crimen*[773] u kojemu se, na temelju laži i falsifikata, optužuje cijela hrvatska Katolička Crkva za svoje držanje u ratu. Poslije II. svjetskog rata u vodećih jugoslavenskih masona protukatolicizam je ostao njihova temeljna opsesija. Oni su i novu jugoslavensku državu shvatili kao mogućnost da se na bilo koji način pokuša stvoriti samostalna Hrvatska katolička crkva nezavisna od Rima. Viktor Novak, neosporni dosmrtni prvak i poslijeratnoga jugoslavenskog masonstva, odmah nakon rata nastavio je rukovoditi bjesomučnom hajkom protiv Katoličke Crkve.[774]

Masonska se protukatolička politika mogla uspješno provoditi pogotovo ako se dokaže tvrdnja da su vodeći komunistički vođe bili masoni. Vjenceslav Cencić navodi da je general Ivan Gošnjak u pismu Titu ustvrdio da su masoni bili Josip Broz, Edvard Kardelj, Vladimir Bakarić i niz drugih jugoslavenskih komunističkih rukovodilaca. Cencić dalje tvrdi da je Ranković srušen ne zbog prisluškivanja Tita nego zbog izvještaja o masonima, odnosno zbog zaključka njegove stručne službe da masoni vladaju komunističkom Jugoslavijom. Cencić posebno navodi da mu je obavještajac Kopinič potvrdio da je sve to što je Gošnjak napisao Titu istina.[775] Josip Broz Tito je osobno potvrdio svoju najintimniju povezanost s masonima kada je priznao da je upozorio Sovjetski Savez o datumu Hitlerova napada. »

Vodstvo jugoslavenskih masona nastavilo je odmah nakon završetka II. svjetskog rata s brutalnim napadima na Svetu Stolicu i Katoličku Crkvu u Hrvata. U ime jugoslavenskih masona u tomu smislu se pred inozemnim masonstvom posebno eksponirao Dušan Tomić.[776] Tomić, između ostaloga posebno ističe da je duhovni pokrovitelj katoličkog klera, koji je sudjelovao u zločinima protiv Srba i Židova u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, bio nadbiskup Stepinac. »Dušan Tomić autor je tri 'okružnice' koje teško optužuju Hrvate,... Napisao ih je, kako kaže, da bi upozorio svjetsku masoneriju, a posebno američke i europske lože, na krivicu Katoličke crkve i Hrvata u drugome svjetskom ratu, te osobito na protumasonsku djelatnost nekih istaknutijih svećenika prve Jugoslavije. Masonski analitičar Tomić optužuje i Vatikan za podržavanje ratnih zločinaca, odnosno za nekažnjavanje svećenika koji su, po njegovu shvaćanju, činili nedopuštene radnje. Očito je da su Tomićeva izvješća... napisana u Parizu na francuskom jeziku, predstavljala upute masoneriji kako treba tretirati Crkvu u Hrvata i same Hrvate... Pojava rečenih masonskih dokumenata danas u Hrvatskoj – koji su dosad bili potpuno nepoznati – potvrđuje kako je masonerija oduvijek radila protiv interesa Hrvatske i kako su u krivu oni koji masoneriju hrvatskoj javnosti pokušavaju prikazati kao 'demokratsko dostignuće'...«[777] U pozadini komunističkoga suđenja Stepincu stajali su također vodeći hrvatski i srpski masoni. »Optužnicu protiv nadbiskupa Alojzija Stepinca na suđenju u

---

[773] Večernji list, XXXIII/1989., 9382, 10.–11.

[774] Viktor Novak je u nizu članaka, a posebno u knjizi *Magnum Crimen*, optužio hrvatsku Katoličku Crkvu i zbog suradnje s nacističkim režimom, a sam je u Beogradu 13. kolovoza 1941. potpisao *Apel srpskom narodu* u kome su komunisti nazvani »razbojničkim bandama«, a Srbi pozvani na pokornost njemačkom okupatoru. Novak je u nadbiskupu Stepincu gledao najvećeg neprijatelja masonstva i zato mu je bilo posebno stalo da Stepinac bude uklonjen iz javnoga života. U svojemu predavanju »Vatikan i jugoslovenski narodi pred drugi svetski rat« na Međunarodnom naučnom skupu: *Ustanak u Jugoslaviji 1941. i Evropa* u Srpskoj akademiji nauka i umetnosti, u Beogradu 1971., zaključio i sljedeće: »Stepinac je ne samo na rečima nego i u agitaciji bio prvoborac protiv komunizma i masonerije.« (Referat u posjedu pisca, str. 7.).

[775] V. Cencić, *Masonerija*. Slobodni tjednik, broj 78 od 25. rujna 1996., s. 16, 33.

[776] Tomićeve knjige poslao je autoru ovoga teksta u fotokopiji, iz Pariza u studenomu 1993., dr. Leo Košuta, koji je radio kao bibliotekar u Nacionalnoj knjižnici u Parizu sve do svoga umirovljenja 1985. U redakciji Roberta Tafre, godine 1994., u Splitu, a u nakladi *Iberia*, objavljena je knjiga pod naslovom *La Chiesa cattolica nella II^a^ guerra mondiale secondo le fonti dellapropaganda serba.* U toj su knjizi izdane, kao pretisak, na francuskomu jeziku, sve tri knjižice Dušana Tomića protiv Katoličke Crkve.

[777] D. Grakalić, *Otkrića: dokumenti o slobodnim zidarima.* Panorama, broj od 24. kolovoza 1994., s. 14.–15.

Zagrebu praktično su podigli jugoslavenski masoni. Osobito svojim djelima Dušan Tomić i Viktor Novak. Kada usporedite točku po točku optužnice protiv nadbiskupa Stepinca vidi se da su prepisivane iz njihovih knjiga i obrazlagane onim argumentima i dokumentima, koje su oni nudili.«[778]

Maksimilijan Baće pamti (iz neposrednih spoznaja) da je Tito, kada je došao do uvjerenja da Stepinac ne će prihvatiti njegov prijedlog o odvajanju Katoličke Crkve od Rima, zaključio da se treba riješiti nadbiskupove nazočnosti u Hrvatskoj. O ovome se zahtjevu razgovaralo s papinskim nuncijem u Beogradu, koji je zatražio dokumentirano obrazloženje. Sigurno je, misli i Baće, da su Stepinac ili Sveta Stolica prihvatili Titovo traženje da se suđenje Stepincu ne bi dogodilo. Kada je navedeni plan o izgonu Stepinca iz zemlje propao odlučilo se o nadbiskupovim »zločinima« početi sakupljati optužni materijal, koji se dakako nije mogao pronaći. Komunistički je vrh u Beogradu poslao, prije uhićenja Stepinca, Viktora Novaka u Zagreb da sudjeluje u kompletiranju dokumentacije za proces.[779]

Josip Hrnčević piše da je kratko prije početka kaznenoga postupka protiv Stepinca pošao u Zagreb da bi pregledao svu dokumentaciju i tamo sastavio nacrt uvodnoga dijela optužnice, a nacrt ostalih dijelova sastavljali su Blaževićevi suradnici Dragutin Despot i Božidar Kraus, dok je definitivni tekst optužnice djelo tadanjega javnog tužitelja Hrvatske Jakova Blaževića. I sam Hrnčević priznaje da je »taj dokument u duhu tadašnjeg vremena bio dobrano protkan elementima propagande«. Kad je »posao« sastavljanja optužnice bio gotov, pošli su Jakov Blažević, Duško Brkić i Hrnčević na razgovor k Aleksandru Rankoviću, koji se tada nalazio na Bledu. Nakon kraćega razgovora s Rankovićem primio ih je i Tito.[780]U procesu nadbiskupu eksponirani su samo Hrvati, osim Krausa, koji je bio hrvatski Židov. Iz različitih izjava vodećih komunističkih vlastodržaca u Jugoslaviji (Josipa Broza Tita, Milovana Đilasa, Vladimira Bakarića, Jakova Blaževića i drugih) nedvojbeno proizlazi da je glavna namjera novog režima prema Katoličkoj Crkvi bila odvojiti tu Crkvu od Pape. Odvajanje hrvatske Katoličke Crkve od Svete Stolice dugo su i jednodušno željeli velikosrbi, masoni i komunisti i svi su vjerovali da će taj cilj lako postići uklanjanjem Stepinca.

## III.

Kada je nadbiskup Stepinac izjavio da se ne želi braniti i da neće tražiti branitelja, Vrhovni sud Hrvatske je 24. rujna 1946. predložio Nadbiskupskomu duhovnom stolu da predloži dvojicu branitelja. Generalni vikar biskup Salis Sewis je, 25. rujna 1946., zamolio da se nadbiskupu imenuju kao branitelji dr. Ivo Politeo i dr. Ivo Andres. »Sud je prihvatio prvoga, a mjesto drugoga imenovao je dr. Natka Katičića.«[781] Žarko Vimpulšek, predsjednik sudskoga vijeća koje je sudilo Stepincu opisuje da je Nadbiskup odbio imenovati branitelje: »Budući da optuženi po zakonu mora imati branitelja, kada su u pitanju teška krivična djela, mi smo mu to i predočili. Usprkos tome ostao je pri svom (Nadbiskup). Onda smo mu mi imenovali dva branitelja. I to zaista dva odlična branitelja – ljude koje ja mogu i danas, nakon tolikih godina, ocijeniti kao najsavjesnije, najpoštenije branioce – dra Ivu Politea i dra Natka Katičića. Dr. Ivo Politeo je inače poznat po svom intransigentno korektnom shvaćanju pojma branioca – advokata... Ja sam iz ličnog poznavanja znao da Politeo nije bio religiozan, štaviše da je bio protivnik klerikalaca... Dr. Politeo držao je obrambeni govor za Stepinca, u kojem je malo pretjerao. Postavio se potpuno u poziciju Stepinca...«[782]

---

778 Ivica Mlivončić, *Stepinac i masoni.* Rukopis, s. 25.
779 Sve informacije iz ovoga pasusa dao mi je prof. Maksimilijan Makso Baće dana 20. i 21. rujna 1998. Splitu.
780 J. Hrnčević, *Svjedočanstva.* Globus, Zagreb, 1984., 173.–174.
781 Benigar, ibid., s. 128.
782 Juraj Batelja, *Živjeti iz vjere.* Ed. Nadbiskupski Duhovni Stol u Zagrebu, Zagreb, 1990., s. 250.

Ivo Politeo (1887.–1956.) priznat u međunarodnim krugovima kao ugledni pravnik bio je među pokretačima i suradnicima promasonske *Nove Evrope,* ali nije bio mason. Ivan Andres (1883.–1959.) bio je vezan uz HSS, više puta zatvaran u NDH i u komunističkoj državi. On nije bio mason. Natko Katičić (1901.–1983.) bio je član lože *Ivan grof Drašković* u Zagrebu. U doba NDH bio je uhićen ujesen 1941., i iz zatvora otpušten u siječnju 1942. Prema podacima jugoslavenske UDB-e sudjelovao je na nekim masonskim sastancima i poslije II. svjetskoga rata (1952. u Zagrebu). U knjizi *Proces Alojziju Stepincu* donijeta je cijela obrana Ive Politea i Natka Katičića. Politeova obrana (u toj knjizi) iznosi trideset stranica, a Katičićeva tri stranice i četiri retka.[783] Katičić je branio Stepinca u svezi s točkom drugom i trećom optužnice, a to se odnosilo na optužbu za vjerske prijelaze i vojni vikarijat. Njegova obrana ne samo što je veoma kratka nego se po osobnoj hrabrosti branitelja i širini pravnoga obrazloženja ne može ni usporediti s Politeovom obranom.[784] Stella Alexander o obrani Stepinčevih branitelja zaključuje ovo: »Politeo je svojom obranom pokazao veliku hrabrost. Bio je djelomično zaštićen svojim profesionalnim položajem, poznatim protivljenjem vlastima NDH i činjenicom da je godine 1928. branio Tita kad mu je sudila i zatvorila ga predratna vlast... Dr. Katičić je preuzeo obranu protiv optužbi za prisilni prijelaz na katoličku vjeru. Njega su predložile vlasti, pa je već u početku vrlo pomnjivo dao na znanje da je postavljen po službenom nalogu i da samo vrši svoju dužnost... Njegova je obrana bila tako dobro zasnovana te je lako moguće da je usput unaprijed zaštićivao i sebe od svakog prigovora zbog 'prevelike revnosti'.«[785] Nije poznato jesu održavani posebni dogovori u svezi s tim suđenjem između N. Katičića i njegove masonske subraće.

Odnos vlasti prema dvojici branitelja nije bio jednak. Obojica su u toj obrani bili pod političkim pritiskom i policija je spriječila susrete s predstavnicima Crkve. Međutim odnos komunističke vlasti prema Politeu bio je posebno strog. »Da uplaši dr. Politea, Ozna je strogo nadzirala njegovo kretanje i rad. Nitko nije mogao doći s njime u dodir. Trojica su agenata čuvala njegov stan i danju i noću.«[786] Politeo nakon toga procesa nije doživio nastavak dotadanje blistave karijere. On je poslije 1950. odustao od obrana u političkim procesima.[787] »Dok je dr. I. Politeo zbog obrane Josipa Broza Tita na poznatom 'bombaškom' procesu unaprijedio svoju advokatsku karijeru, dotle je zbog osvjetljavanja istine i pravde na sudu koji je sudovao nadbiskupu Stepincu doživio posve drugačiji završetak. Dr. Ž.(arko) Vimpulšek, naime, svjedoči da kada je dr. I. Politeo umro, 'njegova udovica je morala tražiti pomoć od komore da bi ga imala čime sahraniti, jer nije ostavio nikakvih sredstava. Tako je on pošteno vodio svoju advokaturu.'«[788] Natko Katičić je život završio kao sveučilišni profesor i redovni član Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.

*U tijeku i nakon suđenja Stepincu nijedna državna struktura na samozvanom »demokratskom«, a to znači masonskom Zapadu, nije se posebno angažirala kod Tita i drugih komunističkih prvaka u obranu nevino optuženoga zagrebačkog nadbiskupa.* Naprotiv, protukatolički su elementi u zemlji i inozemstvu ponavljali komunističke laži o Stepincu. Tako je talijanski novinar (bivši katolički svećenik) Carlo Falconi objavio 1965. na talijanskom jeziku knjigu *Šutnja Pija XII* u kojoj o Stepincu propagira izmišljotine jugoslavenskog režima. »Teško je odrediti čije su veće 'zasluge' za ovu poganu knjigu Carla Falconi-ja *Šutnja Pija XII* ; da li Ive Mihovilovića, nezahvalnog franjevačkog đaka, Frane

---

783 Marina Štambuk Škalić – Josip Kolanović – Stjepan Razum, *Proces Alojziju Stepincu. Dokumenti.* Ed. Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1997., s. 188.–222.

784 To može biti jedini razlog zašto Benigar donosi Politeovu cijelu obranu, a Katičićevu ne donosi. (Benigar, ibid., s. 546.–581.)

785 Stella Alexander, *Trostruki mit. Život zagrebačkog nadbiskupa Alojzija Stepinca.* Ed. Golija, Zagreb, 1990., s.125.

786 Benigar, ibid., s. 529.

787 *Tko je tko u NDH? Hrvatska 1941.–1945.* Minerva, Zagreb, 1997., s. 327.

788 Batelja, *Živjeti..,* ibid., s. 251.

Barbierija, profesionalnog falsifikatora, ili Ivana Lazića, poznatog progonitelja i preodgojitelja katoličkih svećenika po komunističkim logorima, a koju je potpisao Falconi, nu, sigurno je jedno, da je ona plod mržnje i laži.«[789] Uz Viktora Novaka (rođ. 1889. u mjestu Donja Stubica, a umro u Beogradu 1977.) u pisanju o Katoličkoj Crkvi prednjačio je Ive Mihovilović (1905.– 1988.). On je bio vrlo aktivan u masonskim *Novostima* tridesetih godina, a poslije rata se specijalizirao za Vatikan, o kojoj je tematici objavio i nekoliko bezvrijednih knjiga.[790] I hrvatski su komunisti neprekidno sugerirali domaćoj i inozemnoj javnosti da je Stepinac zločinac. Tako je Ante Marković kao predsjednik Izvršnoga vijeća sabora SR Hrvatske, dakle kao predsjednik hrvatske Vlade, primio strane novinare akreditirane u Jugoslaviji i između ostaloga im rekao: »Što se tiče Stepinca, reafirmiranje onih koji su doveli do zločina, mržnje, istrebljenja ljudi, nijedno civilizirano društvo ne može održati.«[791] Ante Marković je, prema nedokazanoj tvrdnji Zorana Nenezića, mason.[792]

Režim – usprkos služenju svim sredstvima strahovlade nije uspio iniciranjem svojih »Ćirilo-metodskih društava« u Hrvatskoj i svećeničkim udruženjem »Dobri pastir« u Bosni i Hercegovini stvoriti raskol u hrvatskom katolicizmu. Gospodari centara moći su i na primjeru katoličkih Hrvata, tek nakon dugo vremena, uspjeli shvatiti staru istinu da mučeništvo Crkvu samo jača i tada su se odlučili za obračun metodama subverzije, koju su proglasili demokracijom.

Komunistički su prvaci poslije osude Stepinca u privatnim susretima izjavljivali da ih ne smeta njegov hrvatski nacionalizam nego njegova privrženost Papi.[793] *Masoni i komunisti načelno nisu bili protiv stvaranja i postojanja formalno samostalne hrvatske države pod uvjetom da ta državna tvorevina ne bude katolička. Iz toga se može zaključiti da je njihova mržnja na rimokatolicizam bila nadahnuta (u povijesti kršćanstva dobro poznatim) okultnim pobudama.*

Mrzitelji katolicizma ne prestaju o Stepincu svuda po svijetu propagirati preživjele izmišljotine i pozivajući se na njih zamjeravaju Papi njegovu beatifikaciju.[794]

## SAŽETAK

Stepinac je zaključivao:
- da je međunarodno masonstvo instrument bogatih Židova, koji vladaju velikim dijelom svijeta,
- da u Kraljevini Jugoslaviji vladaju Židovi i masoni,
- da je komunizam duhovno čedo masonstva.

Vrednovanje spomenutih Stepinčevih shvaćanja nije tematika ovoga rada, u kojemu se samo želi upozoriti sljedeće:

---

[789] V. Nikolić (priredio), *Stepinac mu je ime.* Knjiga druga, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1991., s. 450.
[790] Tiskana su mu i predavanja pod naslovom *Vatikan prema našem narodu kroz historiju.* Ova tri predavanja izdao je u Zagrebu Centralni komitet Narodne omladine Hrvatske 1952. kao »Priručnik za rukovodioce Narodne omladine«.
[791] Vjesnik od 18. ožujka 1985., s. 3.
[792] Nenezić, ibid., Blic, broj od 5. studenoga 1997., s. 11.
[793] Usp. I. Mužić, *Alojzije Stepinac i hrvatska država.* U knjizi: Mužić, *Katolička crkva...,* ibid., s.314, 334.–335.
[794] To se posebno očituje u jednom letku kojega je u rujnu 1998. izdala »Grupa slobodnih kršćana«. Prava namjera financijera te tiskovine razotkriva se već naslovu: »Da li je došlo vrijeme da se razmisli i o Papi?« Susret s protukatoličkim štivom može služiti kao pravi test vjernicima da razmisle kako je došlo vrijeme da se nauče u svakidašnjosti prepoznavati – Duha tmine, koji se oduvijek lažno predstavlja kao Anđeo svijetla.

- da su hrvatski i srpski masoni u monarhističkoj Jugoslaviji uglavnom potajno (posebno manipulacijama u parlamentu i političkom životu), a u komunističkoj Jugoslaviji javno i nasilno, htjeli odvojiti Katoličku crkvu u Hrvata od Svete Stolice,
- da je Stepinac bio prisiljen boriti se protiv masonskoga plana o stvaranju *Hrvatske katoličke crkve* nezavisne o Rimu,
- da su uz Josipa Broza i vodeći jugoslavenski masoni (posebno Viktor Novak i Dušan Tomić) (su)odgovorni za mučeništvo nadbiskupa Stepinca.

Osobe, a posebno autori izvan Crkve i u Crkvi, koji raspravljaju o Stepincu, ne uzimajući u obzir navedene činjenice, samo dokazuju da su ozbiljni intelektualni invalidi.

# TUĐMAN I MASONSTVO

## I.

Hrvatsku su kao državu obnovili, – protiv volje masonske velevlasti, koja gospodari Zapadom, – u prvomu redu, oni koji su za nju ginuli i to najčešće s krunicom oko vrata, a za njezino se međunarodno priznanje može zahvaliti najprije Papi Ivanu Pavlu II. Međutim, na početku samostalnosti hrvatski su državotvorni elementi ostali u manjini (i to uglavnom na nekim položajima u vojsci i policiji). U toj trećoj hrvatskoj državi od njezina su početka prevladali, u nerazmjerno veliku broju pripadnici lijevih struktura posebno iz redova bivših komunista. Ćiro Grubišić je, kao očevidac nastajanja takve stvarnosti, to ovako opisao:

»…Tuđman je svoj program, u obliku *Nacrta programske deklaracije HDZ-a,* definirao još u veljači 1989… Skupio je nas nekolicinu (u međuvremenu je na mjesto tajnika Inicijativnog odbora HDZ-a postavio Ivana Bobetka), i mi smo iduća tri mjeseca zapeli i radili kao crnci!… Tuđmanova obitelj i nas trojica članova Inicijativnog odbora HDZ-a: Milan Kovač, Ivan Bobetko i ja… Osim obitelji i nas trojice iz Inicijativnog odbora, povremeno se još angažirao Perica Jurić i nitko više!… Glavna osovina bili smo, sve do osnivačke skupštine, nas trojica-četvorica i Tuđmanova familija. Doduše, i Miroslav Kutle. On je sve to financirao… Doprinos svih ostalih bio je neusporedivo manji. Neven Jurica, Ivan Tolj i Zdravko Gavran ipak su bili samo 'pjesničke duše', Manolić se priključio tek nekoliko dana uoči osnivačke skupštine, a ni Šeksa nismo suviše često viđali. Dolazio je tek povremeno. Tek kad je proradila baraka u Savskoj, počeli su dolaziti Vekić, Degoricija i mnogi drugi… Ona druga strana, s Veselicama na čelu, smatrala je da predsjednik HDZ-a može biti jedino Marko Veselica… Ali ipak smo nas trojica – Kovač, Kutle i ja – bili malo više povezani s emigracijom pa smo na sve te stvari gledali malo objektivnije. Znali smo koliki ugled Marko Veselica uživa u dijaspori (sa svojih je 11 robijaških godina za emigraciju bio pravi svetac) i da će njegovo 'ispadanje iz igre' tamo vrlo nepovoljno odjeknuti. Ali isto smo tako bili svjesni da Tuđman radi ozbiljan posao, dok se u Veseličinoj grupi sve svodi na… pričanje bez rezultata… Ali nisam mogao (ili, eto, vrlo teško) progutati rad u tom zajedničkom projektu s Manolićem i njemu sličnima. Takvih ljudi kao što su Manolić ili Boljkovac u Veseličinoj skupini nije bilo. I tu sam se, možda donekle lomio. U to vrijeme nije se moglo biti dobar s emigracijom, a ne biti s Markom Veselicom…Vidite, kad je izbio taj nesretni raskol, Tuđman me zadužio da dam sve od sebe u pronalaženju kompromisa i pomirenja s Veseličinom grupom. Ali kako do toga nije došlo, Tuđman je bio primoran nevoljko prihvatiti pruženu ruku Jože Manolića, kojemu je bio cilj dočepati se samog vrha HDZ-a, pri čemu je bio uspješan i dovodio u HDZ svoje istomišljenike Boljkovca, Degoriciju, Hlada, zetove i mnoge druge ateističko-jugosocijalističke pristaše, upisivao ih u HDZ i vješto postavljao na visoka mjesta u stranci. Po istom receptu instalirao je svoje ljude gotovo u svim područjima i na svim razinama stranačkih i državnih vlasti. Po HDZ općenito je bilo kobno to što je Manolićeva (i Mesićeva) grupacija u stranci tada, 1989. i 1990., smatrala kako je hrvatsko pitanje konačno riješeno (i to pozitivno) Ustavom SFRJ i SRH iz 1974. pa su obojica preferirali takve ljude koji su imali dulji staž u SK, koji su svojedobno bili odani jugosocijalistički birokrati, koji su mrzili Hercegovce[795] i nisu htjeli čuti za Hrvate i hrvatsko pitanje u BiH, koji su u hrvatskoj

---

795 Tuđman se iskreno divio Hercegovcima. »Hercegovce je uvijek smatrao najpožrtvovnijim Hrvatima. Volio je kako su Hercegovci veličali svoje Hrvatstvo. Osjećao je u tome bliskost s njima. Smatrao ih je izvanredno sposobnima… Nije isticao da je Zagorac, ali nije ni bježao od toga… Mudrijaši, fiškali… Tako je znao reći za Zagorce. Kod Hercegovaca je volio čvrstinu, tvrdoću. Mada rođen u Zagorju, i on je sam bio tvrd poput

emigraciji vidjeli samo neprijatelje, koji nisu nikada željeli čuti za Bleiburg i križne hrvatske putove, kojima je strana sveopća pomirba Hrvata i hrvatstva. Ti, Manolićevi HDZ-ovci, nikada i nigdje nisu mogli predstavljati više od 10 posto Hrvata, ali su zato zauzeli u ime HDZ-a više od 90 posto državnih funkcija.«[796]

Josip Manolić je neosporno pridonio ostvarenju hrvatske državnosti,[797] ali je on dalju izgradnju te države zamišljao prema zapadnim standardima, a to znači da se nije slagao s bitnim Tuđmanovim političkim odredištima. Tuđman je, osjećajući u državi suprotstavljenost dviju političkih tendencija, zaključio da su »strani scenaristi… došli do zaključka«, da treba ići »na raskol HDZ-a«.[798]

Franjo Tuđman i zbog okupiranosti mnogobrojnim brigama nije imao veći utjecaj na izbor mnogih kadrova vlasti pa se tako dogodilo da se (prema nekim analitičarima) u Ministarstvu vanjskih poslova, odnosno u diplomatskoj službi, zaposlilo samo oko 20 % državotvornih Hrvata. Praktični katolici nisu primani u hrvatsku diplomaciju ni kao niži službenici.

Ubrzo nakon nastanka države prepoznatljivi pojedinci (bez Tuđmanova znanja) poduprli su na insistiranje Zapada uvoz sekti u Hrvatsku (na primjer mormona) premda su mogli biti svjesni da pretežni dio uvozne ideologije služi određenim inozemnim strukturama radi uništavanja hrvatskoga duhovnog identiteta. Istodobno su strani plaćenici, na određenim položajima u Hrvatskoj ( a koji su bili i dobri poznavatelji zapadnih putova droge!) naređivali SZUP-u da uhodi pravovjerne katoličke svećenike posebno po sveučilišnim gradovima.

Nekršćanski i protukršćanski elementi, koji su od početka zavladali HDZ-om od stranačkoga vrha do temeljnih ogranaka, pripremili su i to pod kršćanskim prividom, kasniji gospodarski, a time posljedično, i politički slom Hrvatske.

II.

Nekadanji komunisti, posebno oni iz UDB-e i KOS-a, prihvatili su kao prirodne saveznike u zauzimanju i podjeli vlasti, masone iz inozemstva i masonske kandidate iz zemlje. Infiltracija masona u novu vlast, odnosno u samu vladajuću *Hrvatsku demokratsku zajednicu*, bila je ozbiljna zbog toga što je masonstvo nadnacionalna i strogo hijerarhijska tajna organizacija u kojoj su i masoni u Hrvatskoj, bez obzira na svoja osobna uvjerenja, prisiljeni slijediti političke direktive inozemnih masonskih centara. Vatikanska je diplomacija raspolagala

---

Hercegovaca. Po mentaliletu je, nesumnjivo, bio bliži Hercegovcima…«. (Hrvoje Šarinić u razgovoru za *Globus*, broj 471 od 17. prosinca 1999., str. 16.)

796 *Globus*. broj 444 od 11. lipnja 1999., str. 84–85, 87. Sam Manolić ističe da je »uz predsjednika Tuđmana, bio jedan od ključnih ljudi koji je sudjelovao u kreiranju politike koja je rezultirala osamostaljenjem i obranom Hrvatske«. (*Slobodna Dalmacija* broj od 28. prosinca 1999., str. 6).

797 Manolićevi protivnici ne spominju njegovu ulogu u nastajanju hrvatske države, već mu stalno predbacuju prošlost. »Josip Manolić je u Saboru u ožujku 1967. optuživao potpisnike *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* u ondašnjoj SR Hrvatskoj kao rušitelje 'bratstva i jedinstva i borce protiv socijalističkog samoupravljanja'… Manolić je bio šef Ozne u Bjelovaru, kada su u tom gradu vršene masovne likvidacije 'narodnih neprijatelja', među kojima su bili i mnogi istaknuti članovi *Hrvatske seljačke stranke*. Ozna je 1946. preimenovana u Udbu … Udba je imala svoje agente i egzekutore i u inozemstvu još dok je u njoj bio Manolić, pa bi on mogao znati dosta toga o uhićenjima Kavranove skupine, ali kada su mlađi hrvatski emigranti osnovali *Hrvatsko revolucionarno bratstvo*, on je tada već bio inspektor svih zatvora u Hrvatskoj,…» (Drago Sudar u razgovoru za *Slobodnu Dalmaciju*, broj od 28. rujna 2000., str. 7.)

798 *Stenogram posljednjeg razgovora Tuđmana i Mesića*. *Nacional* broj 246 od 2. kolovoza 2000., str. 5. *Nacionalov* komentator ovoga *Stenograma* zaključuje da su »Stipe Mesić i Josip Manolić pokušali izvesti puč u vladajućoj stranci, a kada u tome nisu uspjeli osnovali su opozicijsku stranku – *Hrvatske nezavisne demokrate*« (Ibid., str. 2).

vjerodostojnim saznanjima o zakulisnoj politici masonskih čimbenika na Zapadu. Ivan Fuček (profesor moralne teologije na *Papinskomu sveučilištu Gregoriani u Rimu*) o tome navodi ovo:

»Nešto kasnije za *Vjesnik*,… u proljeće 1993., msgr. Milan Simčić, podtajnik Kongregacije za kler pri Sv. Stolici, iznio je vrlo značajne informacije o zakulisnim igrama masona upravo preko socijalista. Te su igre bile poznate kako Sv. Stolici i Predsjedniku BK Europe praškom kard. Miroslavu Vlku, tako i nekim tada uvaženim političarima kao Flaminiju Piccoli itd. Stav je bio vrlo detaljno određen na famoznoj sjednici socijalista Europe u Beču (9.srpnja 1991.), taman pred agresiju protiv Hrvatske. Nekoliko dana prije (1. srpnja) talijanski ministar vanjskih poslova De Michelis imenovan je šefom ministara vanjskih poslova Europe. Poznat je neprijateljski stav tog političara prema Hrvatskoj. Bio je u službi masonerije. Naime, u ožujku iste 1991. glavni akteri europske masonerije održaše sjednicu o pitanju kakav će stav zauzeti prema zemljama koje su izašle iz socijalizma. …Raspravljalo se dugo o alternativi: da li strateški raditi preko demokršćanske internacionale ili naprotiv strategiju usmjeriti preko socijalističke internacionale. Složili su se: ne možemo ići s demokršćanima jer je njihova vizija nespojiva s budućom Europom koju treba izraditi. Radilo se užurbano. Uslijedio je sastanak s internacionalom socijalista već u travnju 1991. Dogovorili su se o izradbi političke strategije za europske zemlje izašle iz komunizma. Tako je spomenuti sastanak paneuropskih socijalista u Beču, od 9. srpnja iste godine bio po masonima odlično spremljen. Glavni referat je držao ministar vanjskih poslova tadašnje, još nepodijeljene, Čehoslovačke. On je bio instrument. Predložio je strategiju socijalista u sljedećim načinima: 1) Socijalisti kao takvi u tim zemljama nemaju široke mase za sebe nego su još uvijek jaki komunisti, koji su trenutno u pozadini. Njih na svaki način treba reciklirati. Ta latinsko-grčka riječ znači: treba ih ponovno upotrijebiti, slično upotrebi otpadaka u proizvodnom procesu. Drugim riječima, treba ih prerušiti u socijaliste: neće im biti strano izvikivati parole kao demokracija, sloboda... 2) Na svaki način treba spriječiti rast demokršćanskih snaga, bilo kakvo osnivanje i svako daljnje afirmiranje (spominjem da se nakon toga dogodio raspad demokršćana u Italiji, dok komunisti ostaju na istim pozicijama, pod novim šiframa). 3) Pad komunizma 1989. nema se nipošto pripisati Crkvi, napose ne Ivanu Pavlu II – Papi Poljaku, nego isključivo laičkim disidentskim krugovima. 4) Zemlje izašle iz komunizma nalaze se u golemoj ekonomskoj krizi i treba im novca. Nisu ni u kakvoj mogućnosti izvoza. A što se tiče uvoza i pomoći imaju se srediti tako da im zapadne civilizirane zemlje prebace zagađujuću industriju. 5) Što se tiče multinacionalnih država (Sovjetske Unije, Čehoslovačke, Jugoslavije), nakon žestoke debate, složili su se u načelu: tim državama ni na koji način ne smijemo dopustiti da se raspadnu. Te zemlje, po unionističkom principu, moraju ostati multinacionalne, jer da je tako lakše osvajati vlast i njima upravljati negoli ako se raspadnu. Nema sumnje, ovo je načelo najopasnije i ono je upravljalo agresijom na Hrvatsku. Tu je odgovor zašto je Hrvatska bila i jest trn u oku međunarodnih masonskih krugova, zašto se i sada sve poduzima da se Hrvatsku vrati u nekakve federacije, …«[799]

---

[799] I. Fuček, *Katolički sud o masoneriji ostaje bezuvjetno negativan.* Mi, XXI/1997., 5, 6–7., broj za svibanj 1997. Usp. i I. Mužić, *Masonstvo u Hrvata.* V. izdanje, Verbum, Split, l997., str. 25.–27., 37.–38. O napadu masona De Michelisa na Ivana Pavla II. zbog priznanja Hrvatske vidi: *Hrvatska je žrtva masonske zavjere* u knjizi Srećko Badurina, *Sugovornik vremena*, Šibenik, 1997., str. 65.– 67.
Protuhrvatska stajališta Zapada nisu se posebno tajila. »Francuski ministar vanjskih poslova je javno rekao na početku 90–ih da priznanje Hrvatske ne dolazi u obzir jer da to znači da su Austrija i Njemačka dobile Prvi svjetski rat! To je javno rečeno. Meni je tadašnji njemački generalni konzul u Zagrebu rekao da je u trenutku kada mu je iz Bonna javljeno da će Njemačka svakako priznati Hrvatsku doživio potpunu izolaciju ostatka konzularnog zbora u Zagrebu! To vam je međunarodna zajednica i mislim da se u Zagrebu zaboravlja na taj detalj, detalj vrlo važan jer se dogodio kad se Hrvatima radilo o glavi.« (Carl Gustav Ströhm, *Slobodna Dalmacija*, broj od 16. rujna 2000., str. 7.).

Stvaranje hrvatske države dočekalo je u životu nekoliko starojugoslavenskih masona. Dakako da je bilo i Hrvata (nekih intelektualaca i novinara), koji su postali članovi masonskih loža u inozemstvu. Inače više Hrvata, koji su živjeli u emigraciji (posebno poslovni ljudi, znanstvenici, profesori) djelovali su kao masoni.

Znakovito je da je formalna obnova masonstva u Hrvatskoj najprije započela u Beogradu i to u okviru Nenezićeve *Velike lože »Jugoslavija«* koja je započela sa stvarnim djelovanjem u lipnju 1990.[800] Nenezić je u jednom intervjuu za beogradski *Nedeljni telegraf* izjavio sljedeće: »Iz Hrvatske su naši članovi bili, primjerice, odvjetnik Silvije Degen i liječnik Asim Kurjak,…pa i hrvatski premijer Zlatko Mateša.«[801] Nenezić je također otkrio i da su šestorica masona Srba u Hrvatskoj i Sloveniji »naši članovi«.[802]

Masoni su se u Hrvatskoj, poslije raspada Jugoslavije posebno aktivirali u Austriji. Branimir Horvat (koji je trebao biti prvi Veliki majstor Velike lože Hrvatske) u razgovoru za *Vjesnik*, dne 13. lipnja 1992. ističe da u Zagrebu ima dvadesetak masona i da zagrebački masoni rade u ložama u Klagenfurtu, Grazu i Beču.[803]

Odmah nakon proglašenja države neki masoni Hrvati (posebno iz Amerike, Francuske i Švicarske) požurili su u Hrvatsku i medijski se eksponirali obrazlažući svoje masonske ideje. Ostao je neuspješan pokušaj Branka Alojzija Presičeka (od 1968. član američke lože *Misson*) da u Zagrebu osnuje prvu hrvatsku masonsku ložu, koja bi se zvala *Libertas* i da pridobije za svoje ideje prvake hrvatske oporbe. Na pitanje novinara ima li među hrvatskim političarima masona Presiček je odgovorio: »Ima, ali vam njihova imena ne bih rekao i da ih sve poznajem. Da zadovoljite znatiželju, kažimo da je jedan od brojnih kandidata za predsjednika republike na prošlim izborima u Hrvatskoj mason, ali je član jedne lože u Austriji.«[804] Strast da postane predsjednik Hrvata na način da Tuđman da ostavku, opsjela je i jednoga američkog masona (publicistu po profesiji), čiji su roditelji bili podrijetlom iz Hrvatske.

Inicijativu za formiranje masonstva u Hrvatskoj pokrenuo je 1991. austrijski mason Čedo Kirchner u ime *Velike lože Austrije*, a u dogovoru s nekolicinom hrvatskih i slovenskih masona. U Beču je 21. ožujka 1992. formirana *Deputacijska loža Illyria,* u kojoj je primljeno 13 masona iz Hrvatske i 5 iz Slovenije. Rješenjem *Ministarstva uprave Republike Hrvatske* odobren je dne 21. rujna 1994. upis *Velike lože starih i prihvaćenih slobodnih zidara* Hrvatske u Registar udruženja građana.[805] U Zapisniku »sa sjednice Osnivačke skupštine *Velike lože*

---

[800] Zoran D. Nenezić, *Masoni u Jugoslaviji 1764–1999.* Vlastito izdanje, sv. II, Beograd, 1999., str. 74, 91.

[801] Taj je razgovor prenio zagrebački *Imperijal,* u broju od 9. svibnja 2000., str. 41.

[802] Nenezić u razgovoru za *Nedeljni Telegraf.*
(Internet. http://www.nedeljnitelegraf.co.yu/arhiva/tgf206/masoni.html.).

[803] Taj je razgovor prenesen na Internet u veljači 1999., (http://www.vlh-glc.org).

[804] *Magazin* (Zagreb), broj 1., za travanj 1994., str. 20.–24. Presičeku su za rat u bivšoj Jugoslaviji krivci bili podjednako Srbi i Hrvati. Usp. I. Mužić, *Masonstvo..*, ibid., str. 48–49. Važno je znati da Presiček u inozemstvu nije bio poznat po svome hrvatstvu. »Sa g. Presičekom razgovarao sam prvi put u životu u veljači u »Slavonic dvorani« u San Franciscu, dan prije njegova odlaska u Hrvatsku. Čudio sam se da kao Zagrepčanin, poslije tridesetak godina boravka u Americi, sada odlazi u mirovinu na otok Olib. Također da kao Hrvat (kojeg nikada u 22 godine u ovom području nisam vidio na jednom javnom hrvatskom skupu ili zabavi, a sve sam posjećivao), od 52 oporbene stranke i vođe u Hrvatskoj vatreno podržava baš Paragu, kojemu je još dao i 25 tisuća dolara te da je za vrijeme prošlogodišnjeg boravka u Zagrebu završio u zatvoru, jer se prilikom pretresa u Starčevićevu domu, kao američki državljanim silom suprotstavio MUP-u Hrvatske… G. Presiček se isto tako tužio članovima svoje masonske lože u San Franciscu da se masoni ne smiju sastajati u Hrvatskoj nego moraju ići u Budimpeštu.« (Ante Jakovčević, *Još jedna zavjera protiv Hrvatske.* Večernji list broj od 23. kolovoza 1993., str. 25.)

[805] Svi podaci donijeti su prema informacijama *VL Hrvatske* na Internetu, ibid. Očito je autor tih podataka Branko Šömen, Slovenac, rođen u Mariboru 1936., po zanimanju književnik, publicist i filmski scenarist, koji od 1985. godine živi u Zagrebu. Zoran Nenezić odao je Šömenu ovo priznanje: »U unutarložinskim aktivnostima u Austriji u to vreme kao promoter političkih osuda za rat na prostoru tadašnje Jugoslavije, naravno na račun Srbije i Beograda (pri čemu nije zaobiđena ni uobičajena floskula o 'Velikoj Srbiji', ali i potreba najšire autonomije Šiptara na Kosovu), najčešće se javljao zagrebački Slovenac i književnik Branko Šömen, član *Velike*

*starih i prihvaćenih slobodnih zidara Hrvatske*, održane dana 14. lipnja 1995. godine u Zagrebu, u Vidoševićevoj ulici broj 9.« u 19 sati navedeno je i ovo: »Na tom skupu bilo je nazočno deset utemeljitelja *Velike lože starih i prihvaćenih slobodnih zidara Hrvatske*. To su: Branimir Horvat (rođen 30. svibnja 1929. u Zagrebu); Zvonimir Tomić (rođen 18. svibnja 1942. u Zagrebu); Nenad Porges (rođen 22. prosinca 1946. u Zagrebu); Slobodan Kuvalja (rođen 30. rujna 1952. u Srpcu, BiH); Radovan Horvat (rođen 5. listopada 1930. u Zagrebu); Nikola Wirth (rođen 25. studenog 1945. u Zagrebu); Dragutin Dumančić (rođen 9. studenog 1945. na Kupresu, BiH); Hrvoje Raguž (rođen 25. lipnja 1958. u Dubrovniku); Zlatko Bourek (rođen 4. rujna 1929. u Požegi); Zvonimir Žepić (rođen 9. lipnja 1935. u Zagrebu).«[806]

Masoni su po svom običaju djelovali u tajnosti i na način da njihovi neistomišljenici o njima ne raspravljaju, a posebno da ne pišu. U ovom smislu nije emitiran i intervju sa mnom kojega je Augustin Bašić zimi 1991. g. naručio za HTV u Zagrebu. Informiran sam iz Zagreba 27. svibnja 1993. da se u osječkome listu *Magazin (Glasa Slavonije*) odustalo od objavljivanja feljtona prema mojoj knjizi *Masoni u Hrvatskoj*. Tiskan je samo jedan veliki izvod iz knjige pod naslovom *Osječki masoni u tajnim dokumentima UDB-e* i to s ovim uvodnim rečenicama: »U modernom historiografiji nema ni riječi o ulogama masona u stvaranju prve i druge Jugoslavije. U pozadini hrvatsko-srpskih sukoba nedvojbeno stoji srpsko masonstvo potpomognuto od međunarodnog masonstva.«[807] Neki Frane Cetinić iz »jugoslavenske« redakcije francuskog radija u Parizu zamjerio je preko toga radija *Slobodnoj Dalmaciji* što je objavila izvode iz knjige *Masoni u Hrvatskoj (Dokumenti iz tajnih arhiva UDB-e)*.[808]

U rujnu 1996. konačno je završen rad na stvaranju masonstva u Hrvatskoj.[809] *Velika loža Austrije* »unijela je svijetlo« u Hrvatskoj u tri novoustanovljene hrvatske lože: *Hrvatska vila, Grof Ivan Drašković* i *Tri svjetla* dne 14. rujna 1996.[810] Dne 8. studenoga 1997. na molbu spomenute tri lože u Hrvatskoj Veliki majstor *VL Austrije* »unosi svjetlo« u *Veliku ložu Hrvatske*.[811]

U Temeljnim načelima Konstitucije *Velike lože Hrvatske,* u članku III., navodi se: »Slobodno zidarstvo isključuje priklanjanje Saveza bilo kojoj strani u političkim i religioznim pitanjima.« Očito da ta standardna masonska stilizacija ne isključuje vjerski indiferentizam i sinkretizam. U članku IV. istih Temeljnih načela stoji i ovo: »Slobodni zidar ne smije onoga tko nije slobodni zidar upoznati (s) Ritualima, znakovima i običajima koji služe međusobnom prepoznavanju, ne smije otkriti članove ili kandidate za slobodnog zidara i uopće sve

---

*Lože Jugoslavija* do aprila 1991. godine, kada je isključen iz članstva.« (Nenezić, ibid., str. 102.) Iz Šömenove knjige o hrvatskom masonstvu (*Soba izgubljenih koraka)* objavljen je u ljetu 1999. feljton u tjedniku *Hrvatski obzor,* u brojevima od 28. kolovoza, 4. rujna, 11. rujna i 18. rujna.

806 D. Partl (autor: D. G.), *Hrvati u vražjem trokutu.* Nedjeljna Dalmacija, broj od 28. listopada 1994., str. 16–17.

807 *Magazin Glas Slavonije,* broj 36 od 3. lipnja 1993., str. 28–29. (U Osijeku je masonstvo pridobilo neke utjecajne pojedince.).

808 Ovaj isti Cetinić kasnije je u Sorosovu glasilu *Feral tribune* (broj od 4. siječnja 1994., str. 20) pokušao svojim čitateljima sugerirati da se u knjizi *Masoni u Hrvatskoj* uopće ne radi o izdanju autentičnih dokumenata jugoslavenske tajne službe. Kako je citirana sugestija i blesavu čitatelju očito besmislena poslao sam Frani Cetiniću preporučeno pismo 17. siječnja 1994. g. dakako preko uredništva citiranog tjednika, u kojemu sam mu iznio što mislim o njemu i načelno završio s nekonkretnom porukom, koja se odnosi na sve one, koje lako prepoznajemo, a koja glasi: Hrvatska će nadživjeti i svoje sadašnje strane plaćenike, koji nastavljaju neslavnu janjičarsku tradiciju. U ovome ratu protiv Hrvatske četnici i mudžahedini su pravi sveci kad se usporede s hrvatskim izdajnicima.

809 O tome je *Globus* informiran da javnost izvijesti ovako: »Prošle subote, 21. rujna, priređeno je u Zagrebu značajno slobodnozidarsko slavlje. Tada je, naime, *Velika loža Hrvatske* međunarodno priznata te je postala ravnopravna velikim ložama u drugim europskim zemljama. *Veliki meštar Velike lože Hrvatske*, kojoj je sjedište u Zagrebu, postao je Radovan Horvat brat nedavno preminuloga Branimira Horvata, dosadašnjeg meštra i jednoga od utemeljitelja lože.« (*Globus,* broj od 27. rujna 1996. , str. 4.).

810 B. Šömen, *Slobodno zidarstvo*, Hrvatski leksikon, sv. II., Naklada *Leksikon*, Zagreb, 1997., str. 437.

811 Usp. informacije na Internetu, ibid.

unutarnje stvari loža ili Velike lože. Povijest, temeljna načela i svrha slobodnog zidarstva nisu tajna.«[812] Ta, također uobičajena slobodnozidarska stilizacija izaziva staro pitanje: zašto tolika tajnost masonstva, ako njegovi ciljevi nisu politički i okultni.

Branimir Horvat (umro 11. rujna 1996.) u intervjuu za *Vjesnik* izjavio je sljedeće: »Uzgred, od strane hrvatske države prema nama ne postoje predrasude. To nam je vrlo važno. Velik broj skeptika promijenit će stav kad uoče ovakav odnos države prema nama.«[813] Tako se i dogodilo pa je broj masona u Hrvatskoj u razdoblju od 1992. do 1996. dostigao njih 70[814], a ubrzo je prešao stotinu. Tome su mnogo doprinijeli i neki»katolički svećenici«, koji su -u posljednjem desetljeću XX. stoljeća- postali poznati ne po svetosti nego kao najveći propagatori masonskih ideja među Hrvatima.

U Hrvatskoj je u svibnju i lipnju 1997. kružio letak »Hrvatskih domoljuba«, u kojemu je donesen popis »vodećih masona« u Republici Hrvatskoj.[815]

U tijeku vremena su masoni i njihovi kandidati za bratstvo polagano zauzimali važne položaje u politici, gospodarstvu i kulturi. Mediji u njihovoj službi su samo njih i to štoviše i one među njima, koji su očiti mediokriteti, započeli slaviti kao »velike« političare, gospodarstvenike i znanstvenike. [816]U tisku je već u ljetu 1996. objavljeno prvo upozorenje iz hadezeovske baze da pozicije oko predsjednika Tuđmana zauzima masonski lobi.[817] Marko Veselica je ujesen 1999. javno iznio mišljenje da se i »u šestorki… obnavljaju jugokomunističke i masonske snage...«[818]

Paralelno s osnivanjem masonskih loža utemeljivali su se u Hrvatskoj i različiti klubovi, koji su uz deklariranu filantropiju i međusobnu pomoć u karijeri postali prikladni i kao regrutni centri kandidata za masonske lože.

III.

---

[812] Ibid

[813] Ibid.

[814] Ibid.

[815] Neke od osoba koje su spomenute kao masoni to su u javnosti demantirali. Tako je Janko Vranyczany-Dobrinović (tada veleposlanik i šef Misije pri Europskoj zajednici) u pismu iz Bruxellesa dne 10. lipnja 1997. naveo da je kao i njegov pokojni otac »zaista daleko od bilo kakvog udjela u masonskim ložama«. (*Imperijal* broj od 13. lipnja 1997., str. 13.) Inače J. Vranyczany-Dobrinović je u jednom razgovoru s Tuđmanom (prema vlastitom navodu) izjavio da je s »vremenom… prilagođavajući se neumitnim političkim procesima, postao europejac, demokrat, zagovornik multinacionalnih i multikulturalnih društava«. (*Nacional*, broj od 15. prosinca 1999. , str. 13.). Zanimljivo je da se određeni pojedinci kao Hrvoje Šarinić i Mate Granić nisu u javnosti izjasnili o sadržaju toga letka. Ako su navodi u tom letku i djelomično točni onda je među masonima u Hrvatskoj relativno mnogo nehrvata, a najmanje je osoba podrijetlom iz Hercegovine.

[816] Znakovita je mogućnost da su u hrvatskoj državi članovi HAZU izabrali za svoga predsjednika Ivana Supeka. Supekova publicistička ostvarenja ne ulaze u povijest hrvatske književnosti, a eventualni kvalitet njegovih znanstvenih pokušaja tek treba istinski vrednovati. Supek je inače poznat ne samo kao ljevičar, nego kao i častan Hrvat. Međutim, sama ta činjenica ne može biti kriterij za izbor u Akademiju jer bi onda na stotine tisuća Hrvata prema istoj logici trebali postati akademici!

[817] »Riječ je, naime, o masonskom lobbyju vrlo bliskom predsjedniku Tuđmanu i njegovim najbližim suradnicima.« (Nikša Sentić – tada prvak dubrovačkoga HDZ-a u razgovoru za *Nacional,* broj od 26. srpnja 1996., str. 5).

[818] Veselica u razgovoru za *Slobodnu Dalmaciju* broj od 17. studenoga 1999., str. 7. U svezi s ovim mišljenjem indikativan je i sljedeći podatak: Od 45 tzv. SDP-ovih zastupnika u hrvatskom saboru, prema njihovom osobnom deklariranju u lipnju 2000. godine, samo su njih 4 navela da su katolici. (*Slobodna Dalmacija*, broj od 5. listopada 2000., str.9). I zbog ove činjenice moguća je savršena suradnja između bivših komunista i masona, jer pravi masoni ne vjeruju da je Isus Krist jedini istiniti Bog.

Sam je Tuđman ušao u politiku a da o masonskomu čimbeniku (upravo kao svojedobno i Stjepan Radić) nije imao potrebnih historiografskih saznanja. Lav Znidarčić prenio mi je 1984. Tuđmanovo mišljenje o mojoj knjizi *Masonstvo u Hrvata* na ovaj način: »On se ne slaže s tvojim zaključcima u pogledu odlučnih događaja iza kojih da bi stajali slob. zidari. Posebno ne 1914., 1918. i 27. III. 1941. On ne poriče i ulogu masona u tim događajima, ali smatra da su ipak glavni inicijatori bili drugi (na primjer 27. III. 41. – Englezi i Amerikanci) dok su masoni na svoj način pomogli stvari. Ne znam da li je on dobro razumio tvoje zaključke, ali su ovo njegove primjedbe.«[819]

Iz Tuđmanova djela *Bespuća* očito je da mu je i poslije 1984. masonska problematika ostala nepoznanica. Tuđmana je nakon dolaska na vlast netko iz njegove neposredne blizine upozorio da je u tisku objavljen izvorni podatak (koji sam i ja iskoristio u svojoj knjizi *Masonstvo u Hrvata*) da je ministar gospodarstva Nenad Porges jedan od osnivača masonstva u Hrvatskoj. Tuđman me je u svezi s tom problematikom pozvao ujesen 1997. na razgovor u Predsjedničke dvore. On se u tom nekonvencionalnom razgovoru, koji je trajao oko jedan i pol sat, pokazao kao veoma tolerantan sugovornik. Ubrzo nakon zajedničkoga kurtoaznoga prisjećanja na naše duge večernje razgovore za njegova boravka u mojoj kući u Splitu 1971., glavna tema razgovora postalo je masonstvo. Iz pričanja o toj problematici saznao sam da on ni od svojih najbližih nije informiran o tome tko su sve članovi masonskih loža u Hrvatskoj. Tuđman se posebno zanimao i za smisao masonstva. Naveo sam mu da sam u dobrim odnosima s nekim visoko pozicioniranim inozemnim masonima i upozorio sam ga da se i među njima nađe pokoji uvjereni hrvatski nacionalist, kakav je na primjer industrijalac u Brazilu i hrvatski domobranski časnik u Bosni tijekom II. svjetskog rata dr. Eugen Laxa (ugledni član distrikta u Brazilu engleske *Velike lože* u Londonu). Istaknuo sam da je, prema mome mišljenju, temeljni motiv angažiranosti najvećeg dijela masona (uostalom kao i u pripadnika drugih struktura) karijerizam, a samo u rijetkih pojedinaca i okultizam. Zato sam mu spomenuo primjer svoga prijatelja, istaknutoga talijanskog masona 33 stupnja i sveučilišnog profesora u Rimu dr. Lea Magnina, koji se bavio i parapsihologijom. Predložio sam Tuđmanu da ga upoznam s jednim poznatim masonom najvišega stupnja (nehrvat M.B.), koji tvrdi da može po volji stvarati paranormalne fenomene. Tuđmana je posebno zanimalo stajalište Katoličke crkve prema masonskom fenomenu i u svezi s tim sam mu predao službeno tumačenje Crkve, prema kojemu je svaki katolik pristupom u ložu ekskomuniciran na način da se ne može kada umre ni sprovoditi po kršćanskom obredu.[820] U razgovoru sam stekao dojam da je Tuđman postao zabrinut da su prozapadno nadahnuti pojedinci u HDZ-u masoni ili masonski kandidati, koji zajedno s masonima iz oporbenih stranaka, zasjedaju u istim ložama, u kojima primaju iste nadstranačke direktive.

I poslije toga našega razgovora Franjo Tuđman nije bio informiran, od onih koji su po službi koju su obavljali, znali tko su masoni u stranci na vlasti i u oporbi. Da je on to veoma želio doznati dokazuje i podatak da je 1998. u povodu Papina posjeta Splitu zapitao župana Branimira Lukšića je li mu poznato da li je Vlatko Pavletić mason. Tuđman je u to doba (osobito nakon povratka iz SAD) počeo, pred osobama od povjerenja, napadati posebno inozemno masonstvo kao neprijatelja hrvatske države. On je svoje negativno mišljenje o slobodnomu zidarstvu, u ljeto 1998. ovako stilizirao: »Ali za taj i takav soroševski svijet,

---

819 Citat iz pisma Lava Znidarčića koje mi je uputio iz Zagreba dne 7. ožujka 1984.

820 B. Horvat u razgovoru za *Vjesnik* u broju od 13. lipnja 1992. tvrdi da je Papa Ivan Pavao II. u novom *Kodeksu kanonskog prava* „ukinuo ekskomunikaciju“. Ova tendenciozna masonska sugestija nije istinita. Usporedi službenu dokumentaciju Katoličke crkve u knjizi: Suchecki Zbigniew, *La Massoneria nelle disposizioni del »Codex Iuris Canonici« del 1917 e del 1983.* Ed. Libreria editrice Vaticana, Roma, 1997, str. 243.

soroševsko slobodno društvo, za jednostrana socijalistička shvaćanja, za masonska shvaćanja, mi smo zemlja, koja je loš primjer drugima,…«[821]

*****

Tuđman nije uspio prekinuti polustoljetni kontinuitet vladavine eksponenata komunističkih i masonskih struktura nad Hrvatskom. On je htio ostvariti samostalnu Hrvatsku utemeljenu na kršćanskim etičkim zasadama, kojoj će se priključiti Hrvati iz zapadne Hercegovine i dijela Bosne. Masonski graditelji»novoga svjetskoga poretka« motivirani antiteističkim svjetonazorom i stvaranjem svijeta bez granica, doživjeli su Tuđmana kao sablast prošlosti čije se obnavljanje po potrebi mora i nasiljem onemogućiti. Predstavnici tih snaga u Hrvatskoj (i to, dakako, iz oba spola) potjecali su velikim dijelom iz obitelji nehrvata, zatim od onih kojima je samo jedan roditelj bio Hrvat i naposljetku od potomaka jugounitarističkih i masonskih predaka. Oni se u svojoj subverziji služe novinama, radio i televizijskim emisijama.[822]

*...Najdostojnije priznanje neovisnoj osobnosti Franje Tuđmana odali su službenici masonskih državnih struktura na Zapadu kada mu, slijedeći volju svojih nadređenih, nisu došli na posljednji ispraćaj*.[823]

---

[821] F. Tuđman u razgovoru za list *Mi*. Usp. *Mi*, godište XXII., broj 9., za rujan 1998. Prilog lista *Mi,* VIII/1978., 7,16.

[822] Zbog toga su oni Hrvati, koji se ne dopuštaju manipulirati, prestali pratiti određene informativne medije obrazlažući to potrebom očuvanja mentalnog zdravlja. Samo neuka masa vjeruje u režimska glasila, koja mogu biti zanimljiva isključivo zato jer je iz izjava pojedinaca za medije moguće gotovo sa sigurnošću prepoznati tko je od njih član ili kandidat bratstva.

[823] Hrvatima u posttuđmanovskom razdoblju preostalo je samo da se ne angažiraju na izborima za sve one hrvatske stranke, koje u odnosu na Zapad, zastupaju u biti isti program hrvatske nesuverenosti.

# ZORAN NENEZIĆ I SRPSKO MASONSTVO (1999. – 2000.)

I.

Zoran Nenezić postao je posebno poznat u povodu osobnog sudjelovanja u stvaranju srpskoga masonstva. Međutim, Dragan Malešević (po osobnom priznanju član *Velike nacionalne lože Jugoslavije*) u razgovaru s Miloradom Pavlovićem za beogradsku *Dugu* u svibnju 1996. tvrdi da je obnova masonskih loža u Jugoslaviji»bila igra naših obaveštajnih službi ne bi li se ušlo u neke druge pore Zapada… Bila je to dobro osmišljena kombinacija Vojne obaveštajne službe –u to vreme veoma jake.«[824] Nenezić je, u međuvremenu, postao još poznatiji po raskolu koji je nastao u srpskom masonstvu, a što je on na svoj subjektivan način detaljno opisao u IV. izdanju svoje knjige.[825]

U svezi s Nenezićevim shvaćanjem masonstva *Upravno veće Regularne Velike Lože Jugoslavije* objavilo je 8. XII. 1997. javnu izjavu u kojoj između ostalog stoji i ovo:

»*Regularna Velika Loža Jugoslavija* smatra za potrebno da povodom objavljivanja feljtona pod naslovom *Uloga Masona u raspadu Jugoslavije* upozna javnost sa nekim bitnim činjenicama i svojim stavovima. Sadržaj feljtona nije u skladu sa principima slobodnog zidarstva i u njemu se iznosi čitav niz neistinitih podataka i proizvoljnih tumačenja. *Regularna Velika Loža Jugoslavija*, kao jedina prava i priznata slobodnozidarska vlast u Jugoslaviji, ne želi da se upusti u besmislenu polemiku sa autorom… Pored navedenih suštinskih aspekata, postoje i nemilosrdni formalni aspekti pitanja regularnosti: 1. Na jednoj teritoriji može postojati samo jedna suverena slobodnozidarska *Velika Loža* ili *Veliki Orijent*. Na teritoriji *SR Jugoslavije* to je *Regularna Velika Loža Jugoslavija*. Sa stanovišta unutrašnje legalnosti, ona je registrovana kod *Saveznog ministarstva pravde SR Jugoslavije*. Što se tiče međunarodnog legaliteta i legitimiteta, nju, kao jedinu slobodnozidarsku organizaciju u SRJ, priznaje Majka Loža (*Ujedinjene Velike Lože Njemačke*) i druge *Velike Lože* i *Veliki Orijenti* u svetu. 2. *Regularna Velika loža Jugoslavija* je na Skupštini u martu 1993. godine u skladu sa svojim ovlašćenjima, isključila iz Bratstva dotadašnjeg *Velikog Majstora Velike Lože Jugoslavije* Nenezića, zbog povezanosti sa nepriznatim i neregularnim organizacijama koje tvrde da su masonske, lažnog predstavljanja, obmanjivanja, zloupotrebe ovlašćenja i koncentracije vlasti. Njegova matrikula (masonska isprava) spaljena je u Nemačkoj, gde je i primljen. *Velika Loža* je promenila ime u *Regularna Velika Loža Jugoslavija* zbog velike štete po slobodno zidarstvo u Jugoslaviji koju je naneo dotadašnji *Veliki Majstor*, te potrebe međunarodne rehabilitacije pod novim imenom. Odluke ove Skupštine prihvatila je i podržala *Majka Loža*, kao i druge *Velike Lože* i *Veliki Orijenti*. U izveštaju *Komisije za informacije o priznanjima Konferencije Velikih Majstora* u Severnoj Americi iz februara 1996. godine stoji: Komisija je u svom izveštaju iz 1993. godine konstatovala da je *Velika Loža Jugoslavija* doživela unutrašnje poremećaje zbog aktivnosti tadašnjeg *Velikog Majstora* Zorana D. Nenezića, koji su za posledicu imali njegovo isključenje i izbor novih oficira *Velike Lože*. U izveštaju Komisije 1994. godine navedeno je da je ime *Velike Lože* promenjeno u *Regularna Velika Loža Jugoslavija* pod vodstvom *Velikog Majstora* Dragana Tanasića. Neki od istomišljenika Zorana Nenezića tvrde da organizaciju pod njegovim vođstvom treba smatrati jedinom regularnom *Velikom Ložom*. Komisija se sa ovim ne slaže i misli da je *Regularna*

---

[824] Ovaj razgovor je prenesen na Internet ( file:///D/tema.html).

[825] Zoran D. Nenezić, *Masoni u Jugoslaviji 1764–1999.* Vlastito izdanje, sv. II, Beograd, 1999., str.109.–130.

*Velika Loža Jugoslavija* sa *Velikim Majstorom* Tanasićem jedina regularna *Velika Loža* u Jugoslaviji. Toliko o regularnosti. Autor u feljtonu navodi imena nekih članova *Regularne Velike Lože Jugoslavija,* kao i imena ljudi koji nikad nisu bili njeni članovi, pa i imena onih koji su ili svojom voljom ili odlukom organa *Regularne Velike Lože Jugoslavija* prestali da budu njeni članovi. To, i za one koji nisu slobodni zidari, predstavlja nečastan čin… Autor feljtona, bivši slobodni zidar, bivši *Veliki Majstor Velike Lože Jugoslavija* i bivši zamenik opštinskog pravobranioca samoupravljanja pokušava poslednjih godina, kao i u ovom feljtonu da samoupravno tumači ulogu načela i zakone Kraljevske umetnosti.«[826]

U Jugoslaviji se masonstvo rascijepilo na način da su nastale četiri masonske organizacije: *Velika Loža Jugoslavija, Regularna Velika Loža Jugoslavija, Velika nacionalna Loža Jugoslavija* i *Veliki Orijent.*[827]

Promasonski i u problematiku suvremenoga srpskog masonstva izvrsno upućeni beogradski nedjeljnik *Evropljanin* stvarnost srpskog masonstva ovako opisuje:

»Mart 1990 – Zorana Nenezića sa dvadesetak Jugoslovena inicirala je u masona *Velika loža Francuske* u Budimpešti. Postignut dogovor da Francuzi 23. juna obnove rad Lože *Jugoslavija* u Beogradu. Naši masoni dobili 100.000 franaka i osnovnu opremu za rad.

Jun 1990 – Nenezić iznenada saznaje da francusku ložu niko ne priznaje i poziva *Ujedinjenu veliku ložu Nemačke* 'da unese svetlost'. I francuski i nemački masoni stižu 23. juna u Beograd. Nenezić pada u nesvest na skupu u Centru 'Sava'. Nemcima je dopušten ulazak u salu, a Francuzi odlaze u hotel verujući da se sve odlaže. Nemci prihvataju da ponovo iniciraju već inicirane masone. U masoneriju ponovo primaju i Nenezića, koji Francuzima u Pariz šalje faks i otkazuje članstvo svih naših masona koji su bili u Budimpešti. Istog dana postaje veliki majstor reaktivirane *VL Jugoslavija*.

Jul 1990 – U Ministarstvu pravde registrovano udruženje građana pod nazivom *Velika loža Jugoslavije* i zakonski ozvaničen rad YU masonerije.

Septembar 1992 – Prvi raskol: suspendovani masoni Dragan Tanasić i Slobodan Perović.

Mart 1993 – U Riminiju 'otcepljena' braća uz podršku UVL Nemačke održavaju skupštinu kao VL 'Jugoslavija'. U Italiji održali radove zbog 'pretnji' bivše braće. Za velikog majstora izabran Dragan Tanasić.

Jun 1993. – Masoni s Tanasićem registrovali u ministarstvu *Regularnu veliku ložu Jugoslavija.*

Septembar 1996 – Veliki majstor Nenezić po sopstvenoj tvrdnji uzima odmor od godinu dana. U *VLJ*, međutim, otkriveni dokazi o mahinacijama i pokrenut disciplinski postupak protiv njega. Starešina lože postao zamenik velikog mastora Milan Lajhner

Jun 1997 – Nenezić smenjen na godišnjoj skupštini *VLJ*. Zadržava pečate i celokupnu dokumentaciju lože

Septembar 1997 – U poslednjem trenutku za preregistraciju udruženja građana koji je država propisala, najveći deo *VLJ* donosi odluku da se registruje kao *Velika nacionalna loža Jugoslavija.*

Oktobar 1997 – *VNLJ* obnavlja saradnju s *Velikom ložom Francuske*, s kojom su naši masoni 90. započeli da obnavljaju masoneriju. Nekoliko jugoslovenskih masona ulazi u *Vrhovni savet* francuske lože.

1998 – Nenezić tvrdi da je on ponovo izabran za *Velikog majstora Velike lože Jugoslavija* i da ona postoji i po zakonu, jer ju je preregistrovao. Počinje da sarađuje s *Velikom ložom Engleske*, gde šalje svojih 60 ljudi na inicijaciju. Kaže da on nije ponovo iniciran u Engleskoj, već da će se o 'tome dogovoriti Engleska i Nemačka Loža'.

[826] *Blic,* broj od 8. XII. 1997., str. 19. Ovu izjavu potpisao je Veliki majstor prof. dr. Novak D. Jauković.
[827] *Evropljanin,* (Beograd), broj 10 od 10. IX. 1998., str. 12.

Članovi *Regularne velike lože Jugoslavija* tvrde da su jedina masonska organizacija u *SRJ* koju priznaju sve relevantne organizacije u svetu. U godišnjem almanahu (adresaru) svjetskih masonskih organizacija zaista se nalazi ime ove lože, koja sarađuje s *UVL Nemačke*. Od lože *Jugoslavija* otcepila se zbog potpunog odstupanja od masonskih načela i malverzacija velikog majstora Nenezića. Tvrdi da ona nikada nije osudila agresiju srpske vojske nad Hrvatima i muslimanima, već da im to 'poturaju' bivša braća. Skupštinu lože formirala je čak u Italiji, zbog, kako tvrdi, svakodnevnih pretnji članova *VL Jugoslavija* 1992. godine. Za razliku od ostalih masonskih loža, regularci smatraju da je režim u Jugoslaviji i te kako radio na obezvređivanju svake normalne organizacije, s ciljem da uništi svaku internacionalnu instituciju, pa tako i jugoslovenske masone, ubacujući među njih režimske ljude.«[828]

Reakcije nekih srpskih masona protiv Nenezića bile su veoma žestoke. Tako Momčilo N. Arlov iz Beograda piše:

»Nenezića je primila *Velika francuska loža*, a ubrzo je isključen zbog neistine, lažnih obećanja i prisvajanja poklona namenjenih ložama. Za *Veliku francusku ložu* on nije slobodni zidar, već običan čovek. On u intervjuu kaže da je jedino priznata *UVL Engleske*, a da *VL Francuske* niko ne priznaje. Što se tiče priznanja *Velike francuske lože*, ona je po postanku starija od engleske i ima povlasticu da prizna ili ne prizna *Veliku ložu Engleske. Druga* je stvar što je način primanja i rad u te dve obedijencije potpuno različit. U Engleskoj (a i u Americi) učlanjuje se za 'nekoliko dinara' u taj privatni klub, koji je van svoje zemlje pomoćno sredstvo imeprijalizma... Zoran Nenezić sebe naziva masonologom (jedinim u svetu) i kaže da o slobodnom zidarstvu sve zna, a vidi se iz njegove izjave da ne pravi razliku između Francuza i Engleza.« [829]

Velimir Valta iz Kanade još oštrije opisuje Nenezića:

»O Nenezićevom kršenju moralnih principa i finansijkim manipulacijama obaveštene su sve velike lože u svetu. Nakon što je *Velika loža Nemačke* unela svetlost u *Veliku ložu Jugoslavije*, Nenezić je bio priman u mnogim velikim ložama *SAD* kao retko koji veliki majstor, s velikim počastima, a davani su mu i značajni novčani prilozi za izgradnju hrama u Beogradu, dok su braća iz Italije slala dragocene i skupe lekove za vreme rata. O tim prilozima, međutim jugoslovenska braća nisu bila obaveštena, niti im je podnet odgovarajući izveštaj. Kao što nisu podneti izveštaji o našim prilozima iz Kanade, o čemu sam svojevremeno pisao i redakciji Nina (kada je Nenezići u Hamiltonu uručeno 4.000 dolara) za izgradnju hrama. Inostrana štampa pisala je da su lekovi završili u privatnim apotekama, a novčani prilozi u džepovima velikog majstora i njegovih najbližih saradnika (spominjala se suma od 300.000 američkih dolara) u časopisu *Review*. Zbog svih ovih, u slobodnom zidarstvu nezamislivih prestupa, sve velike lože u Severnoj Americi i Evropi odavno su povukle priznanja *VLJ*. U to se možete uveriti ako pogledate *Godišnji adresar Ujedinjenih velikih loža Nemačke* i *Almanah svih regularnih velikih loža u svetu*, koji se štampa u SAD. U oba zbornika, kao jedina priznata masonska vlast u Jugoslaviji navodi se *Regularna velika loža Jugoslavija*: U to sam se lično uverio kada je Džon Kirk, *Suvereni veliki komander za Kanadu,* odbio čak i da se pozdravi s Nenezićem raspitujući se za predstavnika *Regularne velike lože.*«[830]

Živeći u svijetu svojih iluzija Nenezić se i nakon raskola nastavio predstavljati kao »mason 33 stepena i *Vitez Komandera, Veliki Majstor Velike Lože Jugoslavija*«.[831] Istodobno»Veliki Besednik« njegove (danas već osobne) lože izdao je svoje obrazloženje regularnosti u srpskom masonstvu i predao ga medijima i na Internet.

[828] *Evropljanin,* ibid., str. 14.–15.
[829] *Evropljanin,* broj 12., str. 72.
[830] *Evropljanin,* ibid., str. 73.
[831] Usp. Z. Nenezić, *Tajne jugoslovenske masonerije. Nedeljni telegraf*, broj od 12. IV. 2000., str. 18.–19.

II.

Zoran Nenezić je u Beogradu 1999. objavio u svojoj nakladi IV. prošireno izdanje svoje knjige *Masoni u Jugoslaviji*, u kojoj navodi i sljedeće:

»Nekoliko nedelja pred objavljivanje vesti o smrti Josipa Broza, ovaj je autor bio zamoljen da napiše kraći tekst o slobodnom zidarstvu, koji je objavljen u dva nastavka u '*NIN*'-u, kao odgovor redakcije na jedno 'pismo čitaoca'. Posle objavljivanja tog teksta, u kojem je najavljen i izlazak knjige iz štampe (*Masoni u Jugoslaviji 1763.– 1980.*), a koja je trebala da se pojavi u izdanju *Prosvjeta* iz Zagreba (1982), što se tada nije desilo, već tek 1984. godine… Odmah je usledilo predupređivanje sa strane katoličke crkve u knjizi Ivana Mužića (*Masonstvo u Hrvata – masoni i Jugoslavija*, četiri izdanja od 1983. do 1989. godine, a u tiražu od po hiljadu primeraka). Rađena bez uvida u primarnu arhivsku građu, na osnovu publikovanih tekstova, ova knjiga je imala unapred zadatu tezu na koju je dala autorski odgovor – za sva 'zla' koja je pretrpeo hrvatski narod, odgovorni su Srbi, a posebno Srbi masoni. Naravno da je knjiga pisana na način koji nije jeftino propagandistički, već je pisana mudro i celishodno sa stanovišta dokazivanja navedene teze. I ona je odigrala namenjenu joj ulogu. Iako sam autoru te knjige ustupio nešto od izvornog masonskog materijala (gotovo sva masonska građa kojom se služio je bila iz mog privatnog poseda), pa čak od njega dobio i telegrafsku čestitku kada je jugoslovenska javnost 1990. godine obaveštena o reaktiviranju *Velike Lože Jugoslavija*, u čemu sam i neposredno učestvovao, Mužić je, uz svo uvažavanje slobode stvaralaštva kao preduslova svake druge slobode, svojom knjigom potvrdio sopstvenu doslednost na putu ostvarivanja samostalne hrvatske države, na kojem je on dugogodišnji, i očigledno, uspešan poslenik.« [832]

Očito je kako Nenezić sugerira da sam ja potaknut od strane Katoličke crkve da napišem knjigu o masonstvu kao odgovor na njegovu. Ovo se može shvatiti samo kao bolesno stvaranje svoje »veličine«. Jer apsurdna je i sama pomisao da netko nekoga angažira da napiše odgovor na bilo koju, pa i Nenezićevu knjigu, prije nego je ta knjiga tiskana i dok se ne zna kakva stajališta zauzima njezin autor. A činjenica je da je moja knjiga objavljena ujesen 1983., a Nenezićeva »krajem augusta 1984.« dovoljno govori koliko je zdravo rasuđivanje u Nenezića odsutno.

Nije istinit Nenezićev navod da moja knjiga nije rađena uvidom u primarnu arhivsku građu i da je gotovo sva masonska građa kojom sam se koristio iz njegova privatna posjeda. Samo sam manji dio »beogradske građe«, koju sam koristio, dobio od Nenezića i to u zamjenu za njemu nepoznate materijale o masonstvu do kojih sam osobno došao i koje sam mu slao iz Splita, a što on sada ne spominje. Najveći dio građe o masonstvu dobio sam od Mihaila Marića iz Beograda. Marić je prije mene i Nenezića pisao o masonstvu i objavio o tome 1972. veliki feljton na temelju proučavanja izvorne građe u *Arhivu Jugoslavije*. On mi je poslije toga ustupio sav taj materijal. Zato sam u prvom izdanju svoje knjige i napisao ovakvu zahvalu: »Velika hvala i publicistu Mihailu Mariću i prof. Zoranu Neneziću, obojica iz Beograda, te dr. Muhamedu Hadžijahiću iz Sarajeva na upozorenjima i dokumentaciji, koju su mi dali,…«[833] U predgovoru mojoj knjizi naveo sam i ovo: »Zahvaljujući razumnim pojedincima (i to najprije g. Mihailu Mariću i prof. Zoranu Neneziću – oboje iz Beograda), uspio sam doći do fotokopija najvrednije građe o masonstvu u Jugoslaviji iz *Arhiva Jugoslavije* u Beogradu. U Zagrebu je dokumentacija o masonstvu bila vrlo malena, ali zahvaljujući određenim pojedincima (na primjer prof. Draženu Budiši, nekadašnjem

[832] Zoran D. Nenezić, *Masoni u Jugoslaviji 1764–1999.* Vlastita naklada, II., Beograd, 1999., str. 56.
[833] I. Mužić, *Masonstvo u Hrvata,* V. Izdanje, Verbum, Split, 1997., str. 56.

upravitelju trezora *Nacionalne i sveučilišne knjižnice* u Zagrebu) uspio sam doći i do ove građe.«[834]

Nenezić tvrdi da je moja knjiga imala unaprijed zadanu tezu da su za sva zla »koja je pretrpeo hrvatski narod, odgovorni… Srbi, a posebno Srbi masoni«. Međutim, iz moje knjige o masonstvu proizlazi da je stvaranje prve i druge Jugoslavije bilo stvarno veliko »zlo« za hrvatski narod, ali da krivnju zato – osim »demokratskog Zapada«, posebno snose hrvatski masoni. Srpski su masoni radili u duhu ostvarenja srpskih nacionalnih interesa i njihovo političko ponašanje je posve razumljivo.

Iz Nenezićeva pisanja moglo bi se zaključiti da je zbog njega zatvoren uvid u masonsku građu *Arhiva Jugoslavije*, a činjenica je da se to dogodilo zbog pisanja o masonstvu Nadežde Jovanović i Mihaila Marića. Svojedobno sam o tome napisao ovo: »Nadežda Jovanović bila je prva osoba u drugoj Jugoslaviji koja je obradila masonske fondove u *Arhivu Jugoslavije* (Beograd). Poslije objavljivanja nekoliko njezinih znanstvenih radova tijekom 1971. g. u Beogradu i feljtona Mihaila Marića u beogradskim *Večernjim novostima* tijekom 1972. g. sva masonska građa na cijelom području komunističke Jugoslavije postala je zabranjena za svako, pa i znanstveno korištenje. Podatak o ovoj zabrani prvi put je objavljen već 1980. g. u Zagrebu.«[835]

Neobično je da Nenezić u svomu novom izdanju knjige preuzima sve što se o masonstvu pisalo od 1991. u Hrvatskoj točno prema tome kako sam ja to naveo, ali bez navoda odakle je to preuzeo.[836] Vrhunac nekorektnosti očitovao je kada je preuzeo materijale (*Izvještaj prof. dr. Milana Ivšića Poglavniku dr. Anti Paveliću,* i dio pod naslovom *Elaborat UDB-e od 23. I. 1958 g.*), koje sam objavio 1993. u knjizi *Masoni u Hrvatskoj 1918.–1967.*[837] On citira numeraciju te građe iz *Arhiva Hrvatske,* kako sam je ja označio u mojoj knjizi, na način da se neupućenu čitatelju čini kao da je on to stvarno koristio u *Arhivu Hrvatske*, u koji, od kada je ta građa (1992.) stigla, nije nikada ni povirio, niti mu je taj Arhiv to poslao. Knjigu, u kojoj sam svu tu građu objavio, poslao sam mu kao dar po hrvatskomu veleposlaniku u Beogradu dr. Zvonimiru Markoviću. Nenezić se ovakvim »posuđivanjem« od mene služio i u prijašnjim izdanjima svoje knjige.[838]

Nenezić ima pravo samo kada piše da sam »svojom knjigom potvrdio sopstvenu doslednost na putu ostvarivanja samostalne hrvatske države…«[839] Svaki narod, pa tako i hrvatski ima pravo na ostvarenje samostalne državnosti. Međutim, on o (ne)pravu Hrvata na

---

834 Ibid., str. 16. U svojoj sam knjizi korektno naveo koje sam konkretne materijale donio koristeći Nenezića (Celebrinijev popis masona i Elaborat beogradske UDB-e o masonstvu).

835 Ibid., str. 15.

836 Nenezić, ibid., str. 74.

837 I. Mužić, *Masoni u Hrvatskoj 1918–1967.* Ed. Orbis, Split, 1993., str. 189–219, 274–279.

838 Tako je na primjer preuzeo od mene citat iz Masuccijeve knjige *Misija u Hrvatskoj* da u NDH »Poglavara države okružuju stari slobodni zidari« Ne znajući da se radi o knjizi on je u svojoj *Literaturi* to Masuccijevo djelo naveo pod *Članci i rasprave.* Dakako da nije mogao navesti ni broj stranica kako je to učinio za druge jedinice. Usp. Z. Nenezić, *Masoni u Jugoslaviji,* Begrad, III. izdanje, 1988., str. 487., 708., 721. Tu istu pogrješku ponovio je i u IV. izdanju. (II. svezak, str. 457.).

839 Neki srpski javni djelatnici ne shvaćaju pravo naroda na samoodređenje. Tako Đorđe Stanković u knjizi o Pašiću piše: »Iako ne navodi nijedan izvor o potvrdi Radićeve 'intimne želje' za 'potpunom samostalnošću', možemo se složiti sa Ivanom Mužićem! Ono što je Ivan Mužić želeo 1988. godine (treće izdanje) Stjepan Radić je zaista i radio 1923. godine!… Pa ipak u jednom se možemo složiti sa Ivanom Mužićem: Stjepan Radić je suviše dugo najavljivao proglašenje samostalne hrvatske države što su njegove disciplinovane pristalice konačno i očekivale,… Stjepan Radić je bio germanofil i srbofob, borio se svim sredstvima samo za parcijalni interes kao i većina hrvatskog naroda. I to bez i malo skrupula s obzirom na to da su bili postojani i poraženi neprijatelji Srba u tek minulom ratu. Međutim, srpska vladajuća elita postupila je prema Hrvatima, kao poraženom neprijatelju, provodeći politiku 'nacionalnog pomirenja', bez primera u evropskoj istoriji.« (Đorđe Đ. Stanković, *Nikola Pašić i Hrvati (1918–1923).* Ed. Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1995., str. 321–322.)

nezavisnu državu uvjerava kao *Veliki majstor VL Jugoslavija* Predsjednika SAD-a Busha, u pismu od 21. listopada 1991., ovako:

»Jedan od najopasnijih aspekata ove krize je pojava ultranacionalističkog pokreta u Hrvatskoj i njegova tendencija ka neofašizmu. Sve zastrašujuće podseća na april 1941. godine, kada je Nemačka napala Jugoslaviju. Tada se Hrvatska 'izjasnila' kao nezavisna država, koja je postala glavni nemački saveznik i u njoj je izvršen jedan od najkrvavijih genocida poznat čovečanstvu. Preko 800.000 Srba, Jevreja i Cigana je mučki ubijeno u koncentracionom logoru Jasenovac, kao i u mnogim drugim stratištima (jamama). Sadašnje federalno *Predsedništvo* i Vlada ne mogu više imati ulogu u budućnosti nacije. Pored činjenice da još uvek nije izabrano, federalno *Predsedništvo* je zanemareno od strane republika i njihovih vođa. U takvoj situaciji ne može se očekivati od Srbije da ostavi preko dva miliona Srba, čija je budućnost neizvesna (Srbi čine preko 15% ukupne populacije Hrvatske). Ovi ljudi ne žele da napuste Jugoslaviju i da budu deo nove hrvatske nacionalne države. Mnogi simboli nove hrvatske države zastrašujuće podsećaju Srbe na masovni genocid koji su izvršili hrvatski fašisti – ustaše pre pedeset godina. Granica između Srbije i Hrvatske treba da budu takve da uzmu u obzir etničke i istorijske činjenice. Samo u tom slučaju novoformirana hrvatska država može funkcionisati politički, ekonomski i socijalno.«[840]

Nenezić je u svojoj knjizi nepouzdan u nizu bitnih detalja, koje tvrdi ali ne dokazuje.[841] To se posebno očituje kad nekritički sugerira da su masoni bili na primjer: Josip Broz Tito, Miroslav Krleža, Mile Budak, Bogdan Radica, Eugen Dido Kvaternik, njemački admiral Canaris.[842] Svi su spomenuti mogli biti slobodni zidari, ali on to ni za jednoga od njih ne dokazuje. Nije vjerodostojno što o tim osobama piše neki njemački obavještajac, kako to misli Nenezić. Inače od njega je gotovo djetinjasto da kao istinito prihvaća puko fantaziranje Zvonimira Pinterovića da je zagrebački nadbiskup Bauer bio mason.[843]

Najvrjednije u novom izdanju Nenezićeve knjige je samo onaj dio (koji je uglavnom već objavljen u prva tri izdanja), a u kojemu je on, dok se ozbiljnije bavio masonskom problematikom, obradio povijest srpskog masonstva do 1945.

---

[840] Nenezić, ibid., str. 95. Nenezić vjeruje i u historiografske fikcije, koje odbacuju i neki srpski znanstvenici. Tako on piše: »Prema tim istraživanjima (Ž. Đorđević, 1997), ukupne žrtve u Jugoslaviji (od 6. 4. 1941. do 9. 5. 1945.) iznose 1.838.000 ubijenih (od toga 1.607.000 Srba), dok je stvarni demografski gubitak iznosio 2.825.000 (a kod Srba 1.820.000).« (Nenezić, ibid., str. 37.)

[841] Osobno sam se i u ranijim izdanjima moje knjige o masonstvu ogradio od Nenezićevih popisa masona. Usp. Mužić, *Masonstvo u Hrvata*, V. izd., ibid., s. 386.

[842] Svojedobno, na moju pismenu zamolbu iz jednog od središta austrijskoga masonstva poslano mi je pisano uvjeravanje da Canaris nije član lože. Naknadno sam sa sigurnošću utvrdio da ni B. Radica nije bio mason.

[843] Nenezić, ibid., str. 25. Usp. Mužić, *Masonstvo u Hrvata*, ibid., str. 367.

I podaci koje Nenezić daje novinarima međusobno su kontradiktorni. Tako se u *Dugi*, broj 1683, od 20. prosinca 1997. do 2. siječnja 1998. (str. 10) tvrdi (u razgovoru Miška Kalezića s Nenezićem) da su tri izdanja Nenezićeve knjige »prodata u tiražu od 25 hiljada primeraka«. U *Nedeljnom Telegrafu* (razgovor vodio Marko Lopušina) navodi se za Nenezićeva prva tri izdanja knjige o masonstvu sljedeće: »Tri su prethodna rasprodata u ukupnom tiražu od 45.000 primeraka.« (Ovaj je tekst dostupan na Internetu, a prenio je dio i zagrebački *Imperijal* u broju od 9. svibnja 2000., str 40.). Nenezić je četvrto izdanje svoje knjige *Masoni u Jugoslaviji* izdao (prema osobnom navodu) u četiri stotine primjeraka, što upozorava da su čitatelji zasićeni njegovim štivom. Istodobno on ističe da su četiri izdanja moje knjige o masonstvu tiskana u po 1000 primjeraka. Istina je, na Nenezićevu žalost, malo drukčija. Prvo izdanje moje knjige tiskano je u dvije tisuće, drugo i treće u po tisuću, a samo četvrto Matice hrvatske u Zagrebu u pet tisuća primjeraka. U međuvremenu je *Smisao masonstva* tiskan posebno u dvije tisuće, a *Masoni u Hrvatskoj* također kao zasebna knjiga u dvije tisuće primjeraka. Kada se navedenim nakladama pridoda (Nenezíću nepoznato) peto izdanje i ovo najnovije (šesto) onda su moja izdanja o masonstvu objavljena u ukupno 16.000 (šesnaest tisuća) primjeraka.

# BIBLIOGRAFIJA

Tvrdi se, da je bibliografija o masonstvu golema. Međutim, ako se to odnosi na knjige i knjižice, onda to možda u stvari nije tako. U središnjim bibliotekama nekih velikih zapadnoeuropskih gradova (Rim, Beč, München) u predmetnim katalozima pod oznakom *Slobodno zidarstvo* nalazi se relativno neznatan broj knjiga i knjižica. Zbog toga sam smatrao potrebnim donijeti bibliografiju knjiga i knjižica o masonstvu, i to, dakako onih, do kojih sam ja mogao doći. Među *masonskim i promasonskim izdanjima* navedena su samo neka znanstvena djela o masonstvu (T. Bakunjin, Frankovich itd.). Inače, knjiga, u kojima se znanstveno, dakle, objektivno i kritično, piše o masonstvu, gotovo i nema. Masonski ili promasonski auktori pišu panegirike, a protumasoni pamflete. Literatura o slobodnom zidarstvu opširnije je sadržana u ove dvije knjige:

Jose Antonio Ferrer Benimeli, *Bibliografia de la masoneria.* Ed. Fundacion universitaria espanola, Madrid,1978., str. 603;

Herbert Schneider, *Deutsche Freimaurer Bibliothek.* Verzeichnis der Bibliothek des Deutschen Freimaurer-Museums Bayreuth, Hamburg, 1977., str. 383; 1. Nachtrag Bayreuth 1984., str. 235 + 86.

U ovoj bibliografiji navedena su djela, rasprave i članci koji su važni za povijest masonstva u Hrvata, odnosno za tematiku ove knjige. Djela istih auktora nisu navedena po godini njihova izdavanja, nego po danas važećim bibliografskim normativima. Rasprave i članci navedeni su na način da je u bibliografskoj jedinici označeno godište lista ili časopisa, godina izdanja, broj u kome je objavljeno i stranica. Kod knjiga i knjižica naveden je neposredno iza naslova naziv nakladnika, ako je označen

Navod »nemasonski auktor« ne znači, da je pisac ove knjige siguran za svakoga pojedinog od tih auktora da nije mason, pogotovo što za neke postoje određeni arhivski podaci da su bili članovi loža.

Od masonskih časopisa navedeni su samo oni, koji su izlazili interno za masone ili su od masona bili namijenjeni javnosti radi izražavanja masonskih stajališta. Časopis *Jugoslovenski rotar* označen je kao masonski zbog razloga navedenih u knjizi. Od internih masonskih izdanja objavljenih u Hrvata i u Srba navedena su sva izdanja, do kojih je pisac mogao doći, dakle, bez obzira na njihovu tematiku, tako da su ušli i strani pisci, ako su izdani u hrvatskom ili srpskom prijevodu. Ovako je postupljeno zato, što tih internih masonskih izdanja ima relativno malo, a od toga malog broja sačuvan je veoma ograničen broj primjeraka, tako da su gotovo svi oni rariteti. U prikupljanju ovih internih izdanja pisac je posebnu pažnju posvetio onome, što su izdali Hrvati, odnosno, što je objavljeno u Hrvatskoj. Hrvatski masoni su djelovali na raznim područjima znanosti i tamo su objavili mnoge svoje radove. Međutim, u ovoj bibliografiji navedena su samo ona njihova najvažnija djela, koja su pojedine lože namijenile za javnost. Rasprave i članci hrvatskih masona navedeni su, ako se odnose na povijest hrvatskoga masonstva i ako nisu objavljeni u masonskim časopisima. Naime, svi važniji materijali objavljeni u masonskim časopisima citiraju se posebno u tekstu knjige. Tako je postupljeno i s tekstovima u protumasonskim časopisima i novinama (na primjer, s katoličkim dnevnikom *Hrvatska straža* od 1929. do 1941.). Ti tekstovi su važni najviše zato, što je u njima izraženo katoličko stajalište prema masonstvu. Od masonskih, antimasonskih i nemasonskih izdanja u inozemstvu navedena su samo ona djela, koja se odnose, makar i djelomično, na povijest hrvatskoga masonstva. Od antimasonskih izdanja u zemlji (od kojih većina nemaju znanstvene vrijednosti) navedena su sva hrvatska ili strana izdanja, ako su prevedena na hrvatski jezik. Također su navedena antimasonska djela Hrvata objavljena izvan Hrvatske. Isključivo antijudaistička djela i kad se u njima uzgredno spominje masonstvo nisu navedena, jer ona spadaju u posebnu bibliografiju.

A.

## I. MASONSKA I PROMASONSKA IZDANJA O SVJETSKOM MASONSTVU

Aceti C Mario, *Il camino massonico.* Genova, Presso il Basilisco, 1980, s. 81

–, *Dizionario Massonico*, Genova, Il Basilisco, 1981, s. 70.

*Die Alten Pflichten von 1723.* Hamburg, Bauhütten Verlag, 1979, s. 39.

Alticozzi Angiolieri Valerio, *Relazione della compagnia de liberi muratori.* Livorno, U. Bastogi editore, 1973, s. 63.

Appel Rolf Dieter Möller, *Was ist Freimaurerei?* Hamburg, Bauhütten Verlag, 1980, s. 120.

Bakounine Tatiana, *Répertoire biographique des francs-maçons russes.* (XVIII^e et XIX^e siécles). Paris, Institut d'Études slaves de 1'université de Paris, 1967, s. 655.

Bakunina T. A. , *Znamenitije ruskije masoni.* Moskva, Ed. Interbuk, 1991, s. 141.

Baresch Kurt, *Katholische Kirche und Freimaurerei:* Ein brüderlicher Dialog 1968 bis 1983. Wien, Österreichischer Bundes. Verlag, 1983, s. 162.

Bayard Jean-Pierre, *Symbolisme maçonnique traditionel.* Paris, Lauzeray international, I, 1979, s. 465; II, 1981, s. 489.

Benimeli Ferer José A. Caprile Giovanni, *Massoneria e chiesa cattolica ieri, oggi e domani.* Roma, Edizioni Paoline, 1979, s. 248.

Berberova Nina, *Ljudi i loži.* Moskva, Ed. Progres – Tradicija, 1997, s. 398.

Beresniak Daniel, *La legende d'Hiram & les initiatios traditionnelles.* Carqueiranne, 1976, s. 119.

Bisogni Beatrice, *Sette enigmi di storia massonica.* Livorno, U. Bastogi. (1977?), s. 132.

Blavatsky Helena Petrowna, *Le origini del rituale nella chiesa e nella massoneria.* Trieste, Sirio, 1960, s. 93.

Bokor Charles V., *Papes rois francs-maçons: L'histoire de la francmaçonnerie des origines à nos jours.* Montréal, Éditions Québec, 1977, s. 476.

Bongard Roger, *Manuel maçonnique du rite écossais ancien et accepté.* Paris, Dervy-Livres, 1979, s. 328.

Bottini Aldo, *L'arte reale.* Legnano, Edizioni Landoni, 1977, s. 106.

Boucher Jules, *La simbologia massonica.* Roma, Editrice Atanòr, 1975, s. XXII + 375.

–, *La symbolique maçonique.* Paris, Dervy-Livres, 1980, s. XI+381.

Bourychkine Paul, *La franc-maçonnerie en Russie*. Bibliographie préparée par Paul Bourychkine, complétée et mise au point par Tatiana Bakounine. Paris, Mouton & Ecole Pratique des Hautes Études, 1967, s. 173.

Brachvogel Wolfgang, *Von Maurern und Logen.* Hamburg, Bauhütten Verlag, 1979, s. 84.

Brunet E, *Maçonnerie & astrologie.* Paris. Dervy-Livres, 1979, s. 119.

Caprile P. Giovanni S. J., P. Rosario E. Esposito. P. Michel Riquet S. I., *Noi cattolici noi massoni*. Roma, Editrice Atanòr 1980, s. 145.

Carpi Pier, *Il caso Geli.* Bologna, I. N. E. I, 1982, s. 236.

Carter D. James, *History of the Supreme council, 33°... 1861–1891.* Washington, The Supreme council, 33°, 1967, s. IX+496.

Cerbu Marcel, *Le combat des francs-maçons...* Marseille, Collection le Prisme, 1976, s. 236.

*Le charte fondamentali della Universale Massoneria di rito scozzese antico ed accettato.* Roma, Atanòr, 1960, s. 109.

Chevallier Pierre, *Histoire de la Franc-maçonnerie Française.* Paris, Fayard, I, 1974, s. IX+396; II, 1974, s. 556; III, 1975, s. 473.

*Clausen's commentaries on morals and dogma.* San Diego, 1974, s. XXII+206.

Clausen Henry, *Emergence of the mystical.* San Diego, 1980, s. XII+80

–, *Masons who helped shape our nation.* San Diego, 1976, s. XIII+113.

–, *Messages for a mission.* San Diego, 1977, s. XI+227.

*Codice massconico delle logge riunite e rettificate di Francia.* Livorno, U. Bastogi, 1975, s. 43.

Cohn Alfred, *Die Juden und die Freimaurerei.* Leipzig, Verlag von Teichmann & Co, s. 16.

*Constitution et réglement général de l'association,* Paris, Secrétariat général du Grand orient de France, 1929, s. 189.

*Le costituzioni dei liberi muratori.* Livorno, Ugo Bastogi, 1974, s. 180.

Delvoye Charle, *Franc-Maçonnerie...* Bruxelles, Éditions de l'Université de Bruxelles, 1982, s. 281–442, Revue de l'université de Bruxelles.

Dierickx Michel S. J., *Freimaurerei die grosse Unbekannte: Ein Versuch zu Einsicht und Würdigung.* Hamburg, Bauhütten Verlag, 1975, s. 243.

Duncan Malcolm C, *Duncan's Masonic Ritual and Monitor.* New York, David Mckay company, (197?), s. 281.

Düriegl Günter – Susanne Winkler, *Freimaurer.* Wien, 1992, s. 471.

Endres Franz Carl, *Die Symbole des Freimaurers.* Hamburg, Bauhütten. Verlag, 1977, s. 104.

Esposito Rosario F., *La massoneria e l'Italia dal 1800 ai nostri giorni.* Roma, Edizioni Paoline, 1979, s. 732.

- , *Le grandi concordanze tra Chiesa e massoneria.* Firenze, Nardini Editore, 1987, s. 443.

- , *Santi e massoni al servizio dell´uomo.* Foggia, Ed. Bastogi, 1992, s. 238.

Faraci Giorgio, *Il vero fine della massoneria.* Carmagnola, Ed. Arktos, 1993, s. 127.

Farina Salvatore, *Gli emblemi araldici della libera muratoria.* Roma, Atanòr, 1973, s. 99.

–, *Rituali dei Lavori dei rito scozzese antico e accettato*. Milano, Edizioni dott. Giovanni Bolla, 1961, s. XVI + 236.

Faucher Jean-André, *Dictionnaire maçonnique.* Paris, Editions Jean Picollec, 1981, s. 344.

–, *Histoire de la Grande Loge de France* (1738–1980). Paris, Éditions Albatros, 1981, s. 323.

Francovich Carlo, *Storia della massoneria in Italia.* Firenza, La Nuova Italia, 1974, s. VIII + 517.

Frick Karl R. H., *Die Erleuchteten.* Graz, Akademische Druck-u. Verlagsanstalt, 1973, s. XI + 635.

- , *Licht und Finsternis.* Graz, Akademische Druck-u. Verlagsanstalt, I, 1975, s. IX + 345, II, 1978, s. XII + 582.

- , *Das Reich Satans.* Graz. Akademische Druck-u Verlagsanstalt, 1982, s. IX + 398.

-, *Die Satanisten.* Graz, Akademische Druck-u Verlagsanstalt, 1985, s. VI + 232.

-, *Satanismus und Freimaurerei.* Graz, Akademische Druck-u Verlagsanstalt, 1986, s. VI + 172.

Gabrieli Giuseppe, *Massoneria e Carboneria nel regno di Napoli.* Roma, Atanòr S. r. l, 1982, s. 135.

Gamberini Giordano, *Attualitá della Massoneria. Contenti gli operai?* Ravenna, Longo editore, 1978, s. 270.

Gaudart Michel de Soulages. Hubert Lamant, *Dictionnaire des Francs-maçons Français.* Paris, Editions Albatros, 1980, s. 589.

Gayot Gerard, *La franc-maçonnerie Française.* Paris, Editions Gallimard/Juliard, 1980, s. 254.

Gentile Carlo, *Alla ricerca di Hiram. I tre gradi della massoneria.* Foggia, Edizioni Bastogi, 1980, s. 99.

–, *Dal Maestro Segreto all'Aquila Sovrana.* Foggia, Edizioni Bastogi, 1979, s. 179.

*Gesetzbuch der Grossen Landesloge der Freimaurer von Deutschland.* Unveräusserliches Eigentum der Grossen Landesloge der Freimaurer von Deutschland, 1964, s. 187.

*Grandi Costituzioni e Regolamenti Generali deli'Ordine Massonico Orientale del Rito Antico e Primitivo di Memphis e Misraim* a cura di Francesco Brunelli. Foggia, Edizioni Bastogi, 1982, s. 172.

Guénon Rene, *Études sur la Franc-maonnerie et le compagnonnage.* Paris, Éditions traditionnelles, 1981, s. 318.

Guichard Alain, *Les Francs-maçons.* Paris, Éditions Bernard Grasset, 1973. s. 301.

Harris Ray Baker, *History of the Supreme council, 33° 1801–1861.* Washington, The Supreme council, 1964, s. VIII + 415.

Hasquin Hervé, *Visages de la Franc-maçonnerie belge.* Bruxelles, Éditions de l'Université de Bruxelles, 1982, s. 355.

Heindel Max, *Freemasonry and catholicism.* London, Fowler & Co., 1971, s. 110.

Hérédon, *Le régulateur du maçon.* Ventabren, Les Rouyat, 1980, s. 50 + 28 + 33.

Hoede Karl, *Burschen heraus.* Frankfurt/Main, Bauhütten-Verlag, s. 72.

Horneffer August, *Das Brauchtum der Freimaurer.* Hamburg, Bauhütten Verlag, s. 62.

–, *Sinn und Wer unserer Symbole.* Hamburg, Bauhütten Verlag, 1982, s. 51.

Hutin Serge, *Les francs-maçons.* Éditions du Seuil, 1961, s. 189.

Ignotto Fratello, *Preghiera dei Massoni.* Roma, Edizioni Nazionali Roma, 1961, s. 118.

Jacq Christian, *Massoneria. Storia e iniziazione.* Milano, Mursia, 1981, s. 253.

*Kadosch. Rituale.* Roma, Supremo consiglio dei XXXIII per la giurisdizione Italiana, 1913, s. 45.

Katz Jacob, *Jews and freemasons in Europe 1723–1939.* Cambridge/Massachusetts, Harvard University Press, 1970, s. 293.

Kehl Alois, *Warum Dialog zwischen Katholiken und Freimaurern?* Hamburg, Bauhütten Verlag 1978, s. 48.

Keller Ludwig, *Le basi spirituali della massoneria e la vita publica.* Roma, Atanòr, 1970, s. 149.

Kuess G. R, *Die Vorgeschichte der Freimaurerei im Lichte der englischen Forschung.* Hamburg, Akazien Verlag, Alfred Buss, 1959, s. 29.

Lagutt Jan K, *Der Grundstein der Friemaurerei.* Zürich, Origo, 1971, s. 192.

Lantoine Albert, *Histoire de la franc-maçonnerie française. La Franc-maçonnerie chez elle.* Paris, Éditeur Émile Nourry, 1927, s. III + 466.

–, *Lettera di un Massone al Papa* a cura di Giuseppe Mannino. Palermo, Editrice de il Vespro, 1977, s. 117.

Leadbeater C. W, *Das verborgene Leben in der Freimaurerei.* Düsseldorf, Ernst Pieper-Ring-Verlag, 1925, s. XV + 360.

Lennhoff Eugen – Posner Oskar, *Internationales Freimaurer Lexikon.* Wien-München, Amalthea, 1980, s. 1800.

Lennhoff Eugen, *Il libero muratore.* Foggia, Edizioni Bastogi, 1981, s. 329.

*La libera muratoria. Massoneria per problemi.* Bisogni, Bonvicini, Castellacci, Milano, Sugarco edizioni, 1978, s. 327.

Ligou Daniel (i suradnici), *Dictionnaire universel de la Franc-Maçonnerie.* Editions de Navarre et du Prisme, I + II, Pariz, 1974, s. 1398.

Ligou Daniel, *Historie des Francs-maçons en France.* Toulouse, Privat, 1981, s. 412.

Lindner Erich J, *Die königliche Kunst im Bild.* Graz, Akademische Druck-u. Verlagsanstalt, 1976, s. XIV + 266.

Lupi Lucio, *Massoneria tradita.* Roma, Antiqua Studio editoriale, 1980, s. 427.

Luquet G. H., *La franc-maçonnerie et l'etat en France au* XVIII$^{me}$ siécle. Paris, Editions Vitiano, 1963, s. 347.

Maistre Joseph de, *La Franc-maonnerie. Mémoire inédit au duc de Brunswick (1782).* Paris, izdanje Editions d'aujourd'hui, 1980, s. 125.

Mariel Pierre, *Les Francs-maçons en France.* Paris, Marabout, 1969, s. 313.

–, *Le società segrete che dominano il mondo.* Firenze, Vallecchi, 1976, s. 221.

Marsaudon Yves, *L'oecumenisme vu par un Franc-maçon de tradition,* Paris, Vitiano, 1964, s. 137.

–, *Souvenirs et reflexions.* Paris, Vitiano, 1976, s. 413.

Mellor Alec, *Dictionnaire de la Franc-maçonnerie et des Francs-maçons*. Paris, Pierre Belfond, 1979, s. 318.

–, *Les grand problémes de la Franc-maçonnerie aujourd'hui.* Paris, P. Belfond, 1976, s. 192.

–, *Histoire de l'anticlericalisme français.* Paris, H. Veyrier, 1978, s. 462.

–, *Logen Rituale Hochgrade.* Graz, Verlag Styria, 1967, s. 555.

–, *Unsere getrennten Brüder. Die Freimaurer.* Graz, Verlag Styria, 1964, s. 371.

Mitterrand Jacques, *La politique des Francs-maçons.* Paris, Roblot, 1973, s. 205.

Mola Aldo Alessandro, Benimeli J. A. Ferer, G. Caprile. *La massoneria nella storia d'Italia.* Roma, Atanòr, 1980, s. 157.

–, *Storia della Massoneria italiana dall Unita alla Republica.* Milano, Bompiani, 1976, s. XVI + 822.

Molinari Franco, *La Massoneria. Cattedrale laica della fraternità*, Verona, Queriniana, 1981, s. 244.

Moramarco Michele, *La Massoneria ieri e oggi.* Milano, Giovanni de Vecchi Editore, 1977, s. 343.

–, *La massoneria oggi. Cronaca, realtà, idee.* Milano, Giovanni de Vecchi Editore, 1981, s. 238.

Müller Paul, *Untersuhungen zum Problem der Freimaurerei bei Lessing, Herder und Fichte.* Stuttgart, Verlag Paul Haupt Bern, 1965, s. 89.

Nardini Bruno, *Misteri e dottrine segrete dal »trapassato remoto« ai nostri giorni.* Firenze, Centro internazionale del libro, 1976, s. 375.

Nassi Enrico, *La massoneria in Italia.* Roma, Tascabili Economici Newton, 1994, s. 95.

Naudon Paul, *La franc-maçonnerie,* Paris, Presses universitaires de France, 1977, s. 125.

–, *La Franc-maçonnerie chrétienne,* Paris, Dervy-livres, 1970, s. 236.

–, *Geschichte der Freimaurerei*. Frankfurt, Berlin, Propylaen, 1982, s. 250.

–, *Histoire, Rituels et Tuileur des Hauts Grades Maçonniques.* Paris, Dervy-Livres, 1978, s. 501.

Neurberger Helmut, *Freimaurerei und Nationalsozialismus.* Hamburg, Bauhütten Verlag, I, 1980, s. 337. II, 1980, s. 349.

Newton Joseph Fort, *The Builders. A story and study of masonry.* Iowa, Cedar rapids, 1914, s. XIII + 317.

Nys Ernesto, *Idee moderne. Diritto internazionale e massoneria.* Foggia, Bastogi, 1974, s. VIII + 155.

Paillard Maurice, *La franc-maçonnerie et le grand architecte destructeur de son idéal.* Paris, S. L. I. M., s. 23.

Palou Jean, *La Franc-maçonnerie*. Paris, Payot, 1972, s. 349.

Papus (Gerard Encausse), *Ciò che deve sapere un maestro massone.* Roma. Atanòr, 1981, s. 126.

*Per l'unità massonica. Documenti*. Roma, Palazzo Brancaccio, 1951, s. 30.

Pierol L. J. *Le cowan! Chrétiens et Francs-maçons l'heure du choix et de la clarté.* Paris, Vitiano, 1966, s. 158.

Pike Albert, *Morals ahd dogma of the ancient and accepted Scottish rite of freemasonry.* Washington, Book Manufacturers Richmond, 1963, s. V + 218.

Poli Ugo, *Massoneria iniziatica. La via scozzese.* Roma, Atanòr, 1981, s. 151

Pontevia Achille, *Cattolicesimo e massoneria considerazioni umane.* Roma, Atanòr, 1977, s. 238.

Porciatti Umberto Gorel, *Avviamento alla massoneria.* Roma, Atanòr, 1980, s. 60.

–, *Simbologia massonica: Massoneria azzurra.* Roma, Atanòr, 1980, s. 186.

–,*Simbologia massonica. Gradi scozzesi.* Roma, Atanòr, (1948?), s. 335.

Ragon Jean Marie, *Massoneria occulta ed iniziazione ermetica.* Roma, Atanòr, 1972, s. 162.

Raynaud de la Ferriére Serge, *Il libro nero della framassoneria.* Lugano, Tarantola, s. 334.

Reghini Arturo, *Considerazioni sul Rituale dell'apprendista libero muratore con una nota sulla vita l'attività massonica dell'Autore.* Genova. Phoenix, 1978, s. XV + 36.

–, *Le Parole Sacre e di Passo dei Primi tre Gradi e il Massimo Mistero Massonico*. Roma, Atanòr, 1968, s. VII + 229.

Reinalter Helmut, *Freimaurer und Geheimbünde im 18. Jahrhundert in Mitteleuropa.* Frankfurt/Main, Suhrkamp, 1983, s. 403.

Saint-André Jacques de, *Tu trouveras la Pierre cachée*. Nice, Alain Lefeuvre, 1979, s. 213.

Schmidt J. N. J., *Wurzeln der Freimaurerischen Gemeinschaft.* Zürich, Origo, 1961, s. 126.

Scwarzenberg Claudio-Beatrice Bisogni, *La massoneria oggi.* Palermo, Celebes, 1977, s. 71. - *Sciences secretes.* (Bibliothque Ouvaroff. Catalogue spécimen.) Moscou, 1870, s. 217.

Sebottendorf Rudolf von, *La pratica operativa dell'antia massonerio Turca.* Torino, Il Delfino, 1980, s. 62.

Spadaro Salvatore, *Massoneria Scozzese Italiana. Documenti storici.* Fogia, Bastogi, 1983, s. 316.

*Storia della Massoneria:studi e testi.* Piano L. Del, A. A. Mola... Torino, Centro Documentazione massonica, s. 206.

Tanferna Mario, *Essenza e scopo della Massoneria.* Roma, Parva Favilla, 1971, s. 138.

Teissier A., *Manuel général de maçonnerie.* Paris, La librairie maçonnique Tessier, 1978, s. XVI + 352.

Tomasi Tina, *Massoneria e Scuola dall'unita ai nostri giorni.* Firenze, Vallecchi, 1980, s. 198.

Troisi Luigi , *Dizionario massonico.* Ed. Bastogi, Foggia, bez godine, str. 432.

Vannoni Gianni, *Massoneria, Fascismo e chiesa Cattolica.* Roma-Bari, Laterza, 1980, s. 297.

Venitura G(astone), *I riti Massonici di Misraim e Memphis.* Roma, Atanòr. 1975, s. 165.

–, *Tutti gli uomini del Martinismo,* Roma, Atanòr, 1978, s. 180.

Ventura Tommaso, *La Massoneria alla Sbarra. Sua vera origine. Sua vera essenza.* Roma, izdanje Atanòr, 1981, s. 119.

Viaud Francis, *Mon itinéraire maçonnique.* Paris, Prasses Universitaires de France, 1983, s. 206.

Vinatrel Guy, *Communisme et Franc-maçonnerie.* Paris, Les Presses Continentales, 1961, s. 182.

Waite Arthur Edward, *A New Encyclopaedia of Freemasonry.* New York, Weathervane books, I, s. XXXVI + 458; II, s. 488.

Wirth Oswald, *Le Livre du Maitre.* Paris, Dorbon-Ainé, (1927?), s. 221.

–, *I Misteri dell'arte reale.* Roma, Atanòr, 1981, s. 182.

–, *Le Symbolisme occulte de la frane-maçonnerie.* Paris, Dervy-Livres, 1979, s. 78.

Zeller Fred, *Trois points, c'est tout.* Paris, Robert Laffont, 1978, s. 477.

## II. NEMASONSKA I ANTIMASONSKA IZDANJA O SVJETSKOM MASONSTVU

Adler Manfred. *Die antichristliche Revolution der Freimaurerei.* Jestetten. Miriam, 1975, s. 176.

–, *Die Söhne der Finsternis.* Jestetten, Miriam, 1975, I, s. 71; II, 1975, s. 112.

- , *Die Freimaurer und der Vatikan.* Durach, Pro Fide Catholica, 1992, s. 196.

Agnoli Carlo Alberto, *La massoneria alla conquista della Chiesa.* Roma, Edizioni Internazionali di Letteratura e Scienze, 1996, s. 51.

Allen Gary, *Die Insider.* Wiesbaden, VAP, 1980, s. 213.

- , *Recite: »Ne!« novom svetskom poretku.* Beograd, Jugoslavijapublik, 1992, s. 222.

Autori Vari /razni autori/, *La massoneria Ecco il nemico!* Brescia, Editrice Civilta, 1995, s. 123.

Barberi Andrea, Pino Buongiorno, *L'Italia della P2.* Milano, Arnoldo Mondadori, 1981, s. 193.

Barruel Abbé Augustin, *Mémoires pour servir a l'histoire du Jacobinisme.* Vouillé, Diffusion de la Pensée Française, I, 1974, s. 529; II, 1974, s. 574. .

- , *Massoneria e Illuminati di Baviera.* Carmagnola, Arktos, 1989, s. VI+352.

Baum Hans von, *Freimaurerischer Satanismus heute.* Stein am Rhein, Christiana, 1982, s. 64.

- , *Freimaurerei und Kirche sind unvereinbar.* Stein am Rhein, Christiana – Verlag, 1995, s. 80.

Bertelot J., *La Franc-maçonnerie et l'église catholique.* Lausanne-Paris, Du monde nouveau, 1947, s. 150.

Bostunič Grigorij, *Masonstvo i russkaja revolucija.* Novi Sad, Tiskara učiteljskog D. D. »Natošević«, 1932, s. 228.

Butmi N. A., *Kabala, hereze i tajna društva.* (Na ruskom jeziku). Petrograd, 1914, s. VI + 283.

Cahill Rev. E., *Freemasonry and the Anti-Christian Movement.* Dublin M. H. Gill and son, LTD., 1949, s. 271.

Cavro-Demars Lucien, *La honte sioniste.* Bejrut, 1972, s. 223.

Cook Benjamin, *Masonerija osuđena iz sopstvenih dokumenata.* Beograd, Ihtus, 1997, s. 139.

Colinon Maurice, *L'Église en face de la Franc-maçonnerie.* Paris, Librairie Arthéme Fayard, 1954, s. 190.

*Compendio della vita, e delle gesta di Giuseppe Balsamo denominato il conte Cagliostro.* Rim, »Nella Stamperia della Rev. Camera Apostolica«, MDCCXCI, s. 163.

Coston Henry, *La République du Grand Orient.* Paris, La Librairie Franaise, 1976, s. 302.

Daniel John, *Scarlet and the beast.* I. Tyler – Texas, Jon Kregel, 1994, s. XIX+882; III. Tyler – Texas, JKI Publishing, 1995, s. 220.

Deiters Heinz-Günter, *Die Freimaurer.* München, 1964, s. 204.

Delamare Edith -Leon de Poncins, *Infiltrations ennemies dans l'Église.* Paris, La Librairie Française, 1970, s. 202.

Đurđević Ratibor – Rajko M., *Prodor judeo-masonerije u Rimokatoličku crkvu.* Ed. Ihtus, Beograd, 1997., str. 291.

- , *Masonerija Zavera protiv Boga i čoveka kroz vekove i danas.* Ed. Ihtus, III. izd., Beograd, 1996, str. 109.

Enigma F. M., *La setta verde in Italia.* Roma, Desclee, Lefebvre E C, I, 1906, s. 71, II, 1907, s. 78.

Epperson Ralph, *Novi svjetski poredak.* Zagreb, Sion, 1997, s. 318.

Fabiani Roberto, *1 Massoni in Italia.* Farigliano, l'Espresso, 1978, s. 216.

Fay Bernard, *La Franc-Maçonnerie et la révolution intellectuelle du XVIII$^{e}$ siècle.* Paris, La Librairie Française, 1961, s. 224.

Fervers Kurt, *Die letzten Geständnisse der Drei-Punkte Brüder.* Berlin, Viduking Verlag, 1941, s. 111.

Ford H., *L'ebreo internazionale.* Padova, Edizioni Ar, 1971, s. VIII + 327.

Freund Walter, *B'nai – B'rith – Judentum und Weltpolitik.* Ed. Archiv-Edition, Struckum, 1990., str. 535.

Gaeta Francesco, *Che cosa é la massoneria.* Firenze, Editore Sansoni G. C, 1939, s. XI + 235.

Giantulli F., *L'essenza della Massoneria Italiana: il naturalismo.* Firenze, Pucci Cipriani editore, 1973, s. 84.

Haack Friedrich-Wilhelm, *Freimaurer*, München, Evangelischer Presseverband für Bayern, 1979, s. 43.

Hannuschka Richard, *Hinter der Maske der Freimaurerei.* Berlin-Schönberg, Verlag Deutsche Kultur-Wacht, 1934, s. 110.

Helsing Jan, *Geheim Gesellschaften und ihre Macht im 20. Jahrhundert.* Rhede, Ewertverlag, 1995, I. s. 352; II. s. 370.

Hills Frank, *Die USA in der Hand des Grossen Bruders.* Durach, Pro Fide Catholica, 1999, s.168.

Innocenti Ennio, *Inimica Vis.* Roma, Sacra Fraternitas Aurigarum, 1990, s. 174.

Introvigne Massimo (priredio): *Massoneria e religioni.* Editrice elle di ci, Leumann (Torino), 1994., 223.

Ivanov V. F., *Ruskaja inteligencija i masonstvo od Petra I. do naših dnej.* Moskva, ed. Žurnala »Moskva«, 1999, s. 540.

Jacobs Manfred, *Die Freimaurerei als Politischer Faktor.* Ed. Pro Fide Catholica, Durach, 1993, s. 121.

Kazimirović Vasa, *Crna ruka.* Kragujevac, Prizma Kragujevac – Centar film Beograd, 1997, s. 806.

Kloppenburg Boaventura, *A maçonaria no Brasil.* Rio de Janeiro, Editora Vozes ltda – Sâo Paulo, Belo Horizonte, 1957, s. 368.

Ledré Carlo, *La Framassoneria.* Catania, Edizioni Paoline, 1958, s. 183.

Lefebvre Marcel, *Accuso il Concilio*. Rim, Eidizioni Borghese, 1977, s. 149.

Lerich Konrad, *Der Tempel der Freimaurer.* Bern, U. Bodung, I, 1937, s. 55.

Ludendorff Erich, *Vernichtung der Freimaurerei durch Enthüllung ihrer Geheimnisse.* München, Fortschrittliche Buchhandlung, 1927, s. 33.

Malynski Emmanuel, *La guerra occulta.* Padova, Edizioni di Ar, 1978, s. 202.

Mattogno Gian Pio, *La massoneria e la rivoluzione francese.* Parma, Edizioni all'insegma del Veltro, 1990, s. 107.

Mongiardo Gerardo, *Il pensiero sociale della chiesa.* Roma, Tipografia poliglotta Vaticana, 1973, s. X + 1026.

Mutti Claudio, *Ebraicità ed Ebraismo. I protocolli dei Sàvi di Sion.* Padova, Edizioni di Ar, 1976, s. 218.

Nilus A. S., *Protokoli sionskih mudraca.* Split, Građa, 1999., s. 147.

Ostrecov Viktor, *Masonstvo, kultura i ruskaja historija.* Moskva, Štrihton, 1999, s. 719.

Ouwerx Paul, *Les Précurseurs du Communisme. La franc-maçonnerie peinte par elle-même.* Tirlemont, 1940, s. 222.

Pellicciari Angela, *Risorgimento da riscrivere.* Ed. Ares, Milano, 1998., str. 321.

Pinay Maurice, *Complotto contro la Chiesa.* Roma, 1962, s VII + 617.

Platonov O. A., *Ternovij venec Rossii.* II. *Tajna povijest masonstva,* Moskva, Rodnik, 1996, s. 704; III. *Nikola II u tajnoj prepisci,* Moskva, Rodnik, 1996, s. 800; IV. *Povijest ruskoga naroda u XX. stoljeću,* Moskva, Rodnik, 1997, tom jedan s. 896, tom dva s. 1040; V. *Tajna bezakonja Judaizam i masonstvo protiv kršćanske civilizacije.* Moskva, Rodnik, 1998, s. 880; VI. *Zagatka Sionskih protokolov.* Moskva, Rodnik, 1999, s. 800.

- , *Rossija pod vlastju masonov.* Moskva, ed. Ruskij Vestnik, 2000, s. 110.

Ploncard D'Assac Jacques, *Le secret des francs-maçons.* Vouillé, Editions de Chiré, 1979, s. 267.

Poncins Léon de, *Christianisme et Franc-maçonnerie.* Vouillé, Diffusion de la Pensée Française, 1975, s. 352.

–, *La F . ˙ . M . ˙ . d'aprés ses documents secrets.* Vouillé, Diffusion de la Pensée Française, 1975, s. 389.

–, *Freemasonry and the Vatican.* London, Britons publishing company, 1968, s. 224.

–, *Top Secret.* Vouillé, Diffusion de la Pensée Franaise, 1972, s. 289.

Preuss Arthur, *A Study in American Freemasonry.* London, B. Herder book CO, 1920, s. XIV + 433.

Preziosi Giovanni, *Giudaismo-Bolscevismo. Plutocrazia. Massoneria.* Waiblingen, Edizioni Hohenstaufen, s. 453.

- , *I »protocolli« dei»Savi anziani« di Sion.* Roma, La vita Italiana, 1938, s. 269.

Ramat Marco – Giuseppe D'Alema, *La resistibile ascesa della P2.* Bari Società editrice cooperativa, 1983, s. 193.

Ratier Emmanuel, *Mysteres et secrets du B 'nai B 'rith.* Ed. Facta, 1993., str. 416.

Riegelmann Hans, *Die Europäischen dynastien in ihrem verhältnis zur Freimaurerei.* Verlag für ganzeitliche Forschung und Kultur, Struckum, 1985., str. 493 plus 35 tabli.

Robison John, *Proofs of a Conspiracy.* Boston-Los Angeles, Americanist Classics, 1967, s. XVI + 304.

Roncioni Carlo Alberto, *Il potere occulto.* Monfalcone, Sentinella d'Italia, 1974, s. 53.

Rothkranz Johannes, *Freimaurersignle in der Presse.* Pro Fide Catholica, II. izd., Durach, 1999, s. 246.

Rossberg Adolf, *Freimaurerei und Politik im Zeitalter der französischen Revolution.* Berlin, Nordland Verlag, II, (1942?), s. 256.

Rossi Giani - Francesco Lombrassa, *In nome della »Loggia«.* Roma, Roberto Napoleone, 1981, s. 189.

Saint-Pastour. *La Franc-Maçonnerie au Parlement.* Paris, Documents et témoignages, 1970, s. 189.

Solovjev O. F., *Masonstvo v mirovoj politike XX veka.* Moskva, Rossiskaja političeskaja enciklopedija, 1998, s. 254.

Sorrenti Alfonso, *Conoscere la massoneria.* Udine, Edizioni Segno, 1997, s. 143.

Suchecki Zbigniew, *La Massoneria nelle disposizioni del »Codex Iuris Canonici« del 1917 e del 1983.* Ed. Libreria editrice Vaticana, Roma, 1997, str. 243.

Svitkov N., *Masonstvo v russkoj emigraciji.* Paris. »Edittions de la Libre parole«, 1932, s. 31.

Taxil Leo, *I misteri della frammassoneria. La massonieria azzurra.* Tolozzi, 1979, s. VIII + 285.

Trocchi Cesare, *Storia della Massoneria dalle origini alta Loggia P 2.* Tip. edit. Pasquarelli-Sora, 1981, s. 114.

Vidiacus v. Virion Pierre

Villa Luigi – Di Nicola Andrea, *Pio IX e i framassoni.* Chieti, Marino Solfanelli Editore, 1978, s. 39.

Virebeau Georges. *Les papes et la Franc-maçonnerie.* Paris, Documents et témoignages, 1977, s. 47.

–, *Prelats et Francs-maons.* Paris, La Librairie Française, 1978, s. 180.

Virion Pierre, *Bientot un une super et Gouvernement contre-église mondial?* Saint-Céneré, Editions St-Michel, 1966, s. 265.

Virion Pierre (Vidiacus), *Le Gouvernement Mondial et la contre-église,* (1963?), s. 143.

Virion Pierre, *Le Nouvel ordre du Monde (New world order).* Saint-Céneré, Tequi, 1974, s. 124.

Whalen William J., *Christianity and American Freenmasonry*. Milwaukee, The Bruce Publishing Company, 1961, s. VII + 195.

Wichtl Friedrich. Robert Schneider, *Weltfreimaurerei Weltrevolution Wettrepublik*. Wobbenbüll, Verlag für ganzheitliche Forschung und Kultur, 1981, s. 320.

B.

## I. INOZEMNA LITERATURA O HRVATSKOM MASONSTVU

a) Rukopisi

Nicoll Leo Ashley, *Anton Puntigam S. J. Leben und Wirken eines Jesuiten in Bosnien*. Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades an der Philosophischen Fakultat der Universität Wien. Wien, 1970, s. 265 + Prilozi. Österreichische Provinz S. J. Provinzarchiv, Wien.

Puntigam Anton, *Wie Gott mich gefuhrt*. *Erlebnisse und Erinnerungen.* S. III + 463. Oesterreichische Provinz S. J. Provinzarchiv, Wien.

b) Masonska interna izdanja

Bandini Gino, *La massoneria per la guerra nazionale (1914–1915).* Discorso detto a palazzo Giustiniani. Roma, 1924, s. 130.

*Compte – rendu da l'activité de la L .˙. depuis sa fondation, avec le texte de la conference sur le probleme de la paix et l'organisation internationale par M. Spalaikovitch.* L, franco-Jougoslave No 540 »Le général Peigne« a l'Or. de Paris, Paris, s. 48.

Compte rendu officiel de la manifestation mac. de Belgrade 11–16 Septembre 1926, E. V. Grande Loge des Serbes, Croates et Slovenes Jugoslavia. Paris, 1927, s. 96.

*Feierliche Arbeitseröffnung der unter dem Schutze der Symb. Grossloge von Ungarn konstituierten Freimaurerloge »Pobratim« im Oriente »Belgrad« am 2/14 Februar 1891.* Budapest. 1891, s. 28, tisak br. Eduard Neumayer.

I.(litch – Ilić), *La controverse italo-serbe.* Izdanje Vassa U. Yovanovitch, Paris, odnosno L. L'Union, O. de Belgrade, (1917), s. 67.

*Konstitution der Symbolischen Grossloge von Ungarn.* Budapest, 1906, s. 181.

Posner Oskar, *Am rauhen Stein.* Izdanje lože »Latomia in den Bergen« Reichenberg, 1924, s. 105. »Manuskript für Freimaurer«.

(Tomić Dušan), *La Yougoslavie et la paix.* Conférence od 4. aprila 1922. od D. Tomitch održana u loži Fraternité des Peuples, Paris, s. 16.

c) Masonska izdanja za javnost

Abafi Ludwig (Aigner Ludwig), *Geschichte der Freimaurerei in Österreich-Ungarn.* Budapest, 1890, I, s. VIII + 357.;–, *Geschichte der Freimaurerei in Österreich - Ungarn.* Budapest. 1891, II, s. 263.;–, *Geschichte der Freimaurerei in Österreich - Ungarn.* Budapest, 1891, III, s. II + 367.;–, *Geschichte der Freimaurerei in Österreich - Ungarn.* Budapest, 1893, IV, s. 391.;–, *Geschichte der Freimaurerei in Österreich - Ungarn.* Budapest, 1893, V, s. 382.

Chevallier Pierre, *Histoire de la Franc-maçonnerie Française.* Izdanje Fayard. Paris, I, 1974, s. IX + 396; II, 1974, s. 556; III, 1975, s. 473.

Esposito Rosario, *La massoneria e l'Italia dal 1800 ai nostri giorni*. Izdanje Paoline, Roma, 1979, s. 732.

Faucher Jean-André, *Histoire de la Grande Loge de France (1738–1980).* Izdanje Albatros, Paris, 1981, s. 323.

Kekule von Stradonitz Stephan, *Der Mord von Sarajevo.* Izdanje Verein deutscher Freimaurer, Leipzig 1931, s. 48.

Lennhoff Eugen, *Die Freimaurer.* Izdanje Phaidon, Zürich – Leipzig – Wien, 1932.

–, *Politische Geheimbünde.* Izdanje Amalthea, Zürich – Leipzig – Wien, s. 558.

–, *Politische Geheimbünde im Volkergeschehen.* Izdanje Paul Zsolnay, Berlin – Wien – Leipzig, s. 557.

Lennhoff Eugen – Posner Oskar, *Internationales Freimaurerlexikon*. Izdanje Amalthea, Wien – München, 1980, s. 1800.

Ligou Daniel (i suradnici), *Dictionnaire universel de la Franc-Maçonnerie.* Editions de Navarre et du Prisme, I + II, Pariz, 1974, s. 1398.

Mola Aldo Alessandro, *Storia della Massoneria italiana dall Unita alla Republica.* Izdanje Bompiani, Milano, 1976, s. XVI + 822.

Naudon Paul, *Geschichte der Freimaurerei.* Izdanje Propylaen, Frankfurt – Berlin – Wien, 1982, s. 250.

Nenezić Zoran, *Masoni u Jugoslaviji 1764–1999.* I., vlastito izdanje, Beograd, 1999., str. 526.; II, vlastito izdanje, Beograd, 1999., str. 524.

Vinatrei Guy, *Communisme et franc-maçonnerie.* Izdanje Les Presses Continentales, Paris, 1961, s. 182.

d) Knjige nemasonskih autora

Mousset Albert, *Un drame historique L'atentat de Sarajevo Documents inédits et texte integral des stenogrammes du proces.* Izdanje Payot, Paris, 1930, s. 687.

Nitti Francesco, *Rivelazioni Dramatis personae.* Izdanje Scientifiche italiane, Napoli, 1948, s. 623.

Reinalter Helmut (i dr.), *Freimaurer und Geheimbünde im 18. Jahrhundert in Mitteleuropa.* Izd. Suhrkamp, 1983, s. 404.

Würthle Friedrich, *Dokumente zum Sarajevoprozes.* Mitteilungen des österreichischen Staatsarchivs. Erganzungsband 9. Herausgegeben von der Generaldirektion, Wien, 1978, s. 132.

–, *Die Spur führt nach Belgrad.* Izdanje Fritz Molden, Wien – München – Zürich, 1975, s. 352.

e) Rasprave masonskih auktora

Laxa Eugen, *The Drašković Observance (Eighteenth Century Freemasonry in Croatia).* Ars Quatuor Coronatorum. Transactions of Quatuor Coronati Lodge no 2076, vol. 90, Cyril n. Batham, London, November 1978.

Laxa Eugen & Will Reade (priredio: Robert Tafra), *Počeci hrvatskoga masonstva.* Ed. Iberia-Split, NZ Matice hrvatske – Zagreb, Split, 1994., str. 103.

Nenezić D. Zoran, *Građevina slobodnih zidara.* NIN; XXX/1980, 1528, 19–20; *'Slobodni zidari' na našem tlu*, NIN, XXX/1980, 1529, 32–33.

Tomić Dušan (Tafra Robert priredio), *La Chiesa cattolica nella IIa guerra mondiale.* Ed. Iberia, Split, 1994., str. 252.

Savoire Camille, *L'amitié franco-yougoslave.* Les annales maçonniques universelles, Vol. V/1934, 4, 97–101.

Wagner Hans, *Die Freimaurer und die Reformen Kaiser Joseph II.* Quatuor coronati. Jahrbuch 1977, br. 14, s. 55–75. (Bayreuth).

Wolf Jos.(ef), *Politicky vyznam srbského zednarstvo za svetove války.* Nové Čechy pokrokova revue ročnik, VIII, Prag, 1925, s. 95–100 i s. 133–137.

f) Rasprave (vjerojatno) nemasonskih auktora

Ostoja A.(ndrea), *La Carboneria e le sette segrete in Dalmazia e in Istria (1813–1824).* Atti e memorie della Società dalmata di storia patria, vol. VII, Roma, 1970, s. 5–225.

Pederin Ivan, *Cenni storici sulle sette segrete in Dalmazia nei secoli XVIII e XIX*. La cultura nel mondo, XLVI/1992, 3-4, 41-49.

Tamaro Attilio, *La loggia massonica di Capodistria (1806–1813)*. Atti e memorie della Società istriana di archeologia e storia patria, 44/1927 , XXXIX/I, 89–183 + I tabla.

–, *Origini della massoneria a Fiume*. Archeografo Triestino, serija IV, vol. 14–15 (63–64), Trieste, 1948, s. 355–369.

Würthle Fritz, *Franz Ferdinands letzter Befehl*. Österreich in Geschichte und Literatur, XV/1971, 6, 313–329.

g) Antimasonske knjige i knjižice

Coston Henry, *La Republique du Grand Orient. Un Etat dans l'Etat la Franc-Maçonnerie*. Izdanje: La librairie française, Paris, 1978, s. 302.

Petit Robert Henry, *Kra1j Aleksandar I od Jugoslavije kao žrtva masonske zavjere*. Izdavačko poduzeće U. Bodung, Erfurt, s. 23. Prijevod s francuskog od Milorada Kozjaka u Zagrebu »predočen i koregiran od A. V. Lenjina., Beograd«.

Pharos, *Der* Prozess *gegen Attentäter von Sarajevo*. (Uvod Kohler Josef). Izdavač R. V. Decker's, Berlin, 1918, s. XII + 165.

Léon de Poncins, *La F. M. d'apres ses documents secrets*. Diffusion de la Pensee française, Chiré – en – Montreuil, 86 – Vouille, 1972, s. 390.

Wichtl Friedrich, *Weltfreimaurerei Weltrevolution Weltrepublik*. Izdanje Lehmanns, München – Berlin, XIII izdanje, s. 321.

## II. DOMAĆA LITERATURA
## O HRVATSKOM MASONSTVU

a) Rukopisi

Schlegel Josip, *Biografija Toni (Ante) Schlegel-a*. (Zagreb (s. a.), s. 93. Historijski arhiv u Zagrebu.

Šišić Ferdo, *Govor u povodu primanja novih masona*. Zagreb, s. 18. Arhiv JAZU, Šišićeva ostavština, fasc. 200/3.

b) Masonski časopisi

*Glasnik slob. zid. lože »Ljubav bližnjega« u or. Zagrebu*. Tiskano kao rukopis, uređivao Ivan Bojničić, izlazio od rujna 1913. do srpnja 1915.

*Glasnik slob. zid. lože »Ljubav bližnjega« u or. Zagrebu.* »Štampano kao rukopis za BrBr«. Časopis je počeo ponovo izlaziti kao drugo godište u listopadu 1926, a prestao je izlaziti u jesen 1929. Urednici su bili: Adolf Rosenfeld (prvih 7 brojeva), a poslije njegove smrti od broja 8 pa nadalje list je uređivao Dragan Liebermann. Ovaj Glasnik je od 1928. pa do prestanka izlazio kao Službeno glasilo Simboličke velike lože »Libertas« or. Zagreb.
*Javnost.* »Nedeljni časopis za kulturna, socijalna, privredna i politička pitanja.« Ovaj časopis je izlazio u Beogradu u redakciji Nike Bartulovića i bio je namijenen javnosti. Časopis je počeo izlaziti 19. siječnja 1935, a prestao je izlaziti 22. prosinca 1937.

*Jugoslovenski rotar.* Ovaj časopis je počeo izlaziti u srpnju 1933. u Beogradu i izlazio je: u Beogradu od srpnja 1933. do lipnja 1934, u Ljubljani od srpnja 1934, do lipnja 1935, u Sušaku od srpnja 1935. do prosinca 1936, u Novom Sadu od siječnja do lipnja 1937, u Beogradu od srpnja 1937. do lipnja 1938, u Ljubljani od srpnja 1938. do lipnja 1939, u Zagrebu od srpnja 1939. do svibnja 1940, u Sušaku od lipnja 1940. do 15. veljače 1941.

*Krug.* »Nedeljni časopis«. Ovaj časopis je izlazio u Beogradu od 22. siječnja do 20. travnja 1938. Kao odgovorni urednik bio je označen Dim. J. Stojanović, a kao vlasnik i izdavač Miodrag M. Anđelković, uz napomenu da časopis uređuje odbor. Časopis je bio namijenjen širokoj javnosti.

*Neimar.* Časopis je počeo izlaziti kao organ Vrhovnog saveta Srbije god. 1914. u Beogradu i zbog rata je prestao izlaziti iste godine. Časopis je ponovno počeo izlaziti u Beogradu u siječnju 1922. i izlazio je do 16. XII 1926. s podnaslovom »Organ jugoslovenskih slobodnih zidara«. Časopis je uređivao Jovan Aleksijević, a ubrzo je postao namijenjen i nešto širem krugu čitalaca nemasona.

*Šestar.* Časopis je počeo izlaziti kao mjesečnik s ukupno deset brojeva na godinu u Zagrebu 1922. godine u izdanju lože »pravednost« da ubrzo postane službeno »Glasilo Velike lože Srba, Hrvata i Slovenaca Jugoslavija«. Časopis je izlazio s napomenom »Tiskano kao rukopis *samo* za bbr. sl. zdre. i ne smije se izdavati u profane ruke«. Časopis je počeo izlaziti u redakciji Adolfa Mihalića, a poslije njegove smrti časopis je uređivao dr. Ante Dražić. časopis je prestao izlaziti 1939.

*Vidici.* Časopis je počeo izlaziti u Beogradu 10. lipnja 1938. u redakciji Milana Marjanovića kao polumjesečnik, a prestao je izlaziti 25. srpnja 1940. Časopis je bio namijenjen širokoj javnosti.

c) Masonska interna izdanja A. M. vidi: Mihalić Adolf.

(Aleksijević Jovan sredio), *Katihizis za slobodnozidarske učenike i članove pr. ptp. i nezavisne lože »Pobratim« u Or. Beogradu.* Izdanje lože »pobratim« u Beogradu, 1909, tiskara bta. S. C. Horovica u Beogradu, s. 54. »Važi samo kao rukopis za slobodne zidare«.

–, *Katihizis za prvi stupanj slobodnozidarskih loža pod zaštitom Velike lože Srba, Hrvata i Slovenaca – Jugoslavija.* Tiskara M. Karića, 1924, s. 53.

*»Annuaire compte – rendu premiére année 1912–1913.«* Supreme conseil pour la Serbie. Beograd, s. XXII + 147. »N'est pas destiné a la republicité«.

A. Š. vidi : Šmit Aleksandar

Avramović B. Lazar, *Velika tragedija Jevrejstva.* Predavanje Avramovića održano 9. V. 1933. u loži »Pobratim« u Beogradu. Tiskara »Planeta« u Beogradu, Beograd, s. 22.

Bojničić Ivan, *Die Freimaurerloge »Ljubav bližnjega« in Zagreb.* Izdanje Lože »Ljubav bližnjega«, Zagreb, 1917, s. 134. »Manuskript nur für Brüder!«

B(ranković) J. D.(amjan), *Govor velikog besednika Vel. Lože »Jugoslavija« pri osvećenju Lože »Vojvodina« u Velikom Bečkereku 25. IV. 1931, godine.* Beograd, 1931, s. 21, tiskara Andre Petrovića u Beogradu. »Štampa se kao rukopis«.

(Branković Damjan), *Govori starešine slobodno-zidarske lože »Pobratim« u Beogradu.* Tiskao Grafički umetnički zavod Planeta u Beogradu. 1930, s. 217. »Štampano kao rukopis«.

–, *Svečana beseda na redovnoj godišnjoj skupštini velike slobodno-zidarske lože Srba, Hrvata i Slovenaca u Beogradu.* Grafički umetnički zavod Planeta, Beograd, 1928, s. 11.

–, *Svečana beseda održana na godišnjoj skupštini velike lože »Jugoslavija« 23. marta 1930. god. u Beogradu.* Grafički umetnički zavod Planeta, Beograd, s. 39. »Štampano kao rukopis«.
B(ranković) J. D.(amjan), *Svečana beseda održana na godišnjoj skupštini Velike Lože »Jugoslavija« 24. aprila 1932. god. u Somboru.* Beograd, s. 29, štamparija Ž. Mađarević u Beogradu. »Štampano kao rukopis«.

(Branković Damjan), *Svečana beseda i programski govor na 16. God. Skupštini Vel. Lože »Jugoslavija«, 23. aprila 1933. god. u Vršcu.* – Savremeni zadaci masonerije. Referat brata V.(ladimira) Č.(orovića), podnet 16. godišnjoj Skupštini održanoj 23. aprila 1933. god. u Or. Vršcu. Beograd, 1933, s. 63.

*Domaća uredba pr. i ptp. slzd. lože »Ivan grof Drašković« u Or. Zagrebu.* Odobreno po V. L. Jugoslavija u Beogradu Br. 12.079 od 30./IX. 1936. »Štampano kao rukopis«, Zagreb, 1936(?), s. 23.

Ilijć, *Srpsko-italijanski spor.* (»Prevod sa francuskog«). Izdanje L. »Ujedinjenje«, O. Beograda, Pariz 1917, s. 83. Hrvatski štamparski zavod d. d. Zagreb. Ovaj prijevod francuskog izdanja L(lićeve) knjižice *Le controverse italo-serbe* stvarno je izdan 1919.

*Izvještaj Velike Lože Srba, Hrvata i Slovenaca »Jugoslavija« u Or. Beogradu, podnesen IX. Godišnjoj Skupštini u Or. Zagrebu 28. marta 1926. godine.* Zagreb, s. 8.
*Ko su i kakvi su neprijatelji jugoslovenske masonerije.* Izdanje Pravednost, br. 9, Zagreb, s. 54, 1934(?). »Umnožili: R. N. H. i S. L«

Kétész Samu, »Alkotás« – »Stvaranje« t. es t. szk. páholy alakulásanak és múkódésének tórenéte 1909–1934. Kiadja az »Alkotás« – »Stvaranje«, Subotica, 1935, s. 62.

*Konstitucija Velike Lože Srba, Hrvata i Slovenaca »Jugoslavija« u Or. Beogradu.* Zagreb 1919, s. 42. Hrvatski štamparski zavod u Zagrebu.

*Konstitucija Vrhovnog Saveta Srbije.* Izdanje Vrhovnog Saveta, Beograd, 1913, s. VII+70, tiskara »Sv. Sava«.

Kujundžić Voj.(islav), *Slobodno-zidarska čitanka. Istina o slobodnom zidarstvu.* Beograd, 1940, s. 132, tisak Grafičkog zavoda Planeta u Beogradu.

L. Drag. vidi: Liebermann Dragan.

(Lessing Ephraim Gotthold), *O masonstvu.* List prvi, Zagreb, 1928, s. XV. »Štampano u stotinu i pedeset primjeraka« kano rukopis za brbr«. (na hrvatskom jeziku).

–, *O masonstvu.* List drugi, Zagreb, 1929, s. X. »Štampano kano rukopis« (na njemačkom jeziku).

–, *O masonstvu, O nekim temeljnim principima masonstva.* List treći, Zagreb, 1929, s. III. »Štampano kano rukopis« (na hrvatskom jeziku).

Liebermann Drag.(utin), *O tajnim udruženjima.* Izdala loža »Ljubav Bližnjega«, u Zagrebu. Masonska biblioteka, sv. III, Zagreb, 1929, s. 53. »Rukopis za brbr. slob. zid.«.

Liebermann Dragutin, *O visokim stupnjevima.* Izdanje lože »Ljubav Bližnjega« u Zagrebu. Masonska biblioteka, sv. I, Zagreb, 1927, s. 32, tiskara C. Albrecht (D. Šrepel) u Zagrebu. »Rukopis za brbr. slob. zid.«.

(Liebermann Dragutin – Andrija Milčinović), *»Istorijat lože Ljubavi bližnjemu i pitanje ponovnog stvaranja lože pod tim imenom« i stanovišta loža Ljubav bližnjega i Prometej.* Izdale lože »Ljubav bližnjega« i »Prometej«, Zagreb, 1927, s. 32.

–, *Prilozi uz »Promemoria« glede pr: i potp. slz, lože »Ljubav bližnjemu«.* Zagreb, 1926, s. 54. (»Štampano kao rukopis za Bću. na III st.«).

–, *Promemoria glede pr. i potp. slz, lože »Ljubav bližnjemu« u Or. Zagrebu.* Za informaciju članovima Saveznoga vijeća Velike Lože Srba, Hrvata i Slovenaca »Jugoslavija« u Or. Beogradu. Zagreb, 1926, s. 23. (»Štampano kao *rukopis* za Bću na III. st.«).

Marjanović Milan, *Načela i forme, dužnosti i odnosi, zadaci i metode slobodnog zidarstva uopće, a jugoslavenskog napose*. Naklada pr. i ptp. slbzd. Lože Ivan grof. Drašković Or. Zagreb. Zagreb, 1923, s. 49, tisak br. D. Šrepela u Zagrebu.

Marković Edo, *Inauguracioni govor prigodom preuzimanja dužnosti ložinskog starješine*. Publikacije lože »pravednost« pod zaštitom Velike Lože »Jugoslavija«, br. 6, Zagreb, 1934, s. 10. »Umnožila brbr. R.N.H. i St. L.«.

Mihalić Adolf (»Priredio Br. D. A. M.«), *Katihizis za 1. stupanj slob, zidara za porabu članova  Ljubav bližnjega Or. Zagreb.* Izdanje Or. Zagreb, 1910, s. 36. »Tiskano kao rukopis za bbr, slob. zdre.«.

(Mihalić Adolf) – sastavio br. I(van) P(rigorski), *Katihisis za II. stupanj slb. zdr.* Zagreb, 1915, s. 5.

Mihalić Adolf (»Sastavio Dr. A. M.«), *Konstitucija Velike Lože Srba, Hrvata i Slovenaca »Jugoslavija« u Or. Beogradu.* Osnove izvjestitelja. Zagreb, 1924.

Mihalić (Adolf), *Rukopis samo za br. slbzd.* (Zagreb, 1927?), s. 30.

Mihalić A.(dolf) – priredio, *Savez slobodnih zidara. Uputi onima koji se za to društvo zanimaju.* Publikacije lože »Pravednost« pod zaštitom velike lože SHS Jugoslavija, br. 3, Zagreb, 1927, s. 112.

Mihalić Adolf, *Tri predavanja za treći stupanj. (Legenda o Hiramu – Zadatak slobodnog zidara majstora – Majstorova plaća.* Publikacije lože »pravednost« pod zaštitom velike lože »Jugoslavija«, br. 4, Zagreb, 1933, s. 50. »Umnoženo kao rukopis samo za br. Majstore«.

(Mihalić Adolf), *Ein Versuch zur Beantwortung der von Freimaurer Kongresse in Genf zu verhandelnden Fragen.* »Loge Hrvatska vila Agram«. Izdao i tiskao Ign. Granitz, Zagreb, s. 15. »Manuskript für Br«.

(Milićević Dušan – Adolf Mihalić), *Istorijat L. »Ljubav Bližnjemu« i pitanje ponovnog stvaranja lože pod tim imenom.* (Zagreb, 1927, ?), s. 20.

*Nacrt programa za rad lože »Pravednost«.* Zagreb, 1920, s. 14.

Nik.(olajević) Svet.(omir), *Slobodno zidarstvo i žena. Reč govorena u slob. zidarskoj loži »Pobratim« u Beogradu.* Beograd, 1892, s. 31, tiskara Petra Ćurćića.

*Nekoliko reči o sl. zidarstvu.* »Rezerviran Manuskript«. (Beograd, 1922, ?), s. 15.

*Opšti statuti društva slob. zid. italijanskog simboličkog obreda.* Novi Sad. 1880, s. 28, tiskara A. Pajevića.

Petrović Kosta, *Sistemi masonerije.* Izdanje slobodno-zidarskih loža »Stvaranje« i »Stella Polaris« u Subotici, Subotica, 1932, Gradska štamparija i knjigovežnica u Subotici, s. 8 s velikim prilogom – kartom Sistemi masonerije.

–, (sastavio po F. L. Šrederu), *Katihizis jovanovske masonerije. Katihizis za učenike. I deo.* Izdanje Velike lože »Jugoslavija« or. Beograd, Beograd, 1935, s 20, »Štampano kao rukopis«.

*Poslovnik Pr. i PODP. SLZ. Ljubav Bližnjega u Zagrebu.* Zagreb,. 1909. s. 31.

*Poslovnik. pr. i podp. slz. Loža ljubav bližnjega u or. Zagrebu.* Or. Zagreb 1909. Tiskano kao rukopis za bbr. sl. zdr. Tisak Svjetlotiskarskog zavoda R. Mosinger u Zagrebu, s. 30.

*Pravila sisačkih slobodnih zidara lože: »K ljubavi bližnjega« u Zagrebu.* Zagreb, 1872, s. 10, tiskara Dragutina Albrechta.

*Pravilnik slobodnozidarske posmrtne blagajne (S. P. B.) u Zagrebu*. Zagreb, 1924, s. 15. »Štampano kao rukopis«.

Prigorski Ivan vidi: Mihalić Adolf.

*Rad na surovom kamenu.* Predavanje instrukcione lože Pravednost or. Zagreb 1934. Publikacije lože Pravednost pod zaštitom Velike Lože »Jugoslavija« br. 8, Zagreb, 1934, s. II + 239, umnožila, »brr. R.N.H. i St. I«, »Samo za brr. slbd. Zidare«.

Schröder – Schmidt, *Katehizam II.* Publikacije lože Pravednost pod zaštitom Vel. L. Jugoslavija br. 5, Zagreb, 1934, s. 57. Preveo br. R. N. Horvat. Predgovor br. V. K. »Umnoženo kao rukopis samo za br. pomoćnike i majstore«. Umnožila Brr. R. N. H. i St. I.

*Slbzd. početnica za bću. Benjamine.* Or. Zagreb. Izdanje lože »Pravednost«, Zagreb, s. 15. »Ova je početnica napisana kao rukopis za braću Benjamine i ne smije se izdavati u profane ruke!«

S. O. (izdao), *Jedan napor iz liješke m. radionice.* Izdanje »Planeta«, Beograd, 5932 (1933) s. 47.

*Spomenica 1927–1932.* Loža »Zagreb« 1090 N. O. B. B., Zagreb, 1933, tisak: Beker i Heimbach, s. 131 + 10. »Ova je Spomenica štampana kao rukopis u 525 eksemplara.«

*Srpska nezavisna slobodno-zidarska loža Pobratim.* Or. Beograd. (Beograd), 1910, s. 36 + 4.

*Stare dužnosti slobodnog zidara.* Preveo i uvodom popratio br. dr. Mihalić. Publikacije Lože »Pravednost« pod zaštitom Velike lože SHS »Jugoslavija« br. 2, Zagreb, 1924, s. 31. »štampano kao rukopis za slobodne zidare«.

*Statut slobodnozidarske lože »Ivan grof Drašković u Zagrebu.* Zagreb. strojopis, s. 29. Nac. i sveuč. biblioteka u Zagrebu (R 7127).

*Statut Velike lože »Jugoslavija« u Or. Beogradu.* Tiskala »Planeta« u Beogradu, 1932. (?), s. 118.

*Summary report concerning the activity of the grand lodge »Jugoslavia« during the year* 1934, s. 10.

Šmit Aleksandar (Dr. A. Š.), *O odnosu i saobraćaju među masonima.* Informativan referat namijenjen mlađoj braći. (Održan u loži Ivan grof Drašković dana 2. januara 1935), s. 16. »Štampano kao rukopis«.

Tomić Veljko, *O kulturi renesanse.* Izdala loža »Ljubav bližnjega u Zagrebu. Masonska biblioteka, sv. II, Zagreb, 19. s. 53. »Rukopis za brbr. slob. zid.«.

(Tomić Veljko), *O »suspenziji« □Prometej.* Izdala loža Prometej, Zagreb, 1927, s. 44.

Tomić Veljko, *Pitagora i Zoroastar* (predavanja). Izdala loža »Ljubav bližnjega« u Zagrebu. Masonska biblioteka, sv. IV, dio I, Zagreb, 1929, s. 84. »Rukopis za brbr. slob. zid.«.

(Tomić Veljko?), *13 točaka jugoslovenske masonerije,* Zagreb, (1917?).

Wilmshurt L. W., *Značenje slobodnog zidarstva.* (S engleskog preveo Dr. Nikola Čepinac, profesor), Osijek, 1938, s. 99. »Ovaj prevod je štampan dopuštenjem pisca uz ograničenje na 500 primeraka. Štampano kao rukopis samo za Slb. zid.«.

d) Masonska propagandna izdanja za javnost

*Autentični slobodno zidarski dokumenti. Stare dužnosti Deklaracija Katekizam Kodeks.* Preveo V. B., u vlastitoj nakladi, s. 16. (Stvarno izd. lože I. grof Drašković).

Ječinac Mih. Đorde, *Mala istorija slobodnog zidarstva Evrope* (s prilogom *Imenik slavnih masona),* Subotica, 1936, tiskara Minerva, s. 64.

Lessing (Ephraim Gotthold), *Razgovori o slobodnom zidarstvu.* Tiskano u tiskarskom zavodu R. Mosinger, Zagreb, 1907, s. 57. (Predgovor je napisao Adolf Mihalić).

Malin Franjo, *Slobodno zidarstvo.* »Miniaturna biblioteka«, Novi Sad, 1928, s. 112.

Mihalić Adolf (Prigorski Ivan), *Listovi o slobodnom zidarstvu uz dodatak Kratka povijest slobodnog zidarstva na strani i u Hrvatskoj.* Naklada pisca, Zagreb, 1911, s. 204, tisak Dioničke tiskare u Zagrebu.

Novak Viktor, *Magnum crimen. Pola vijeka klerikalizma u Hrvatskoj,* Zagreb, 1948, s. XVI + 1119, tisak Nakladnog zavoda Hrvatske u Zagrebu. »Za izdavača: Dr. Viktor Novak.«

Prelog Milan, *Istorija slobodnog zidarstva.* Zagreb, 1929, s. 178, tiskara C. Albrecht (Petar Acinger) u Zagrebu.

*Slobodni zidari ili framasonstvo.* »Predočeno po jednom starom hrvatskom slobodnom zidaru«. Tisak i naklada Ign. Granitza, Zagreb, 1894, s. 22.

Sr. (Stojković Sreta), *Slobodno zidarstvo. Njegov cilj i principi, njegova sadašnjost i prošlost.* Izdanje lože Pobratim, Beograd, 1893, s. II + 110, tiskara Kraljevine Srbije.

(Stojković Sreta), *Slobodno zidarstvo. Njegov cilj i principi, njegova prošlost i sadašnjost.* Pisma brata Sr. jednom neposvećenom prijatelju. Drugo dopunjeno izdanje Velike lože Srba, Hrvata i Slovenaca »Jugoslavija«, Beograd, 1925, s. 200.

Stojković J. Sr.(eta), *Slobodno zidarstvo. Njegov cilj i principi, njegova prošlost i sadašnjost.* Treće dopunjeno izdanje po odobrenju Velike lože Srba, Hrvata i Slovenaca »Jugoslavija«. Sveslovenska knjižara M. J. Stefanovića i druga, Beograd 1926, s. 200.

St.(ojković) J. St., *Slobodno zidarstvo Kratka obaveštenja za neposvećene,* Beograd, 1931 s. 111, tiskara Sv. Sava u Beogradu.

Uhlmann Fr., *Šta je slobodno zidarstvo?* Pripremili P. K. i S. J. Izdanje knjižare Z. i V. Vasić, Zagreb, 1934, s. 29, tiskara »Planeta« u Beogradu.

Tartaglia Oskar, *Hrvatsko pitanje.* Split, 1939, s. 31.

e) Povijesne rasprave i članci hrvatskih masona

Bojničić (Ivan), *Aus Osijeks Vergangenheit. Die Drau,* 55/1922, 72, 1–3.

–, *Hrvatske slobodno-zidarske lože XVIII. vijeka.* Jutarnji list X/1921, 3433, 7; 3463, 9.

–, *Hrvatske slobodnozidarske lože XIX. i XX. vijeka.* Jutarnji list, X, 1921, 3474, 3.

–, *Jedna slobodnozidarska loža XVIII. vijeka.* Jutarnji list, X/1921, 3413, 6.

–, *Prvi Hrvati slobodni zidari.* Jutarnji list, X/1921, 3427, 3–4.

Potočnjak Franko, *Kako izgledaju kubni blokovi koje su srpski masoni prenijeli u temelje ujedinjenja Srba, Hrvata i Slovenaca.* Obzor, LXIX/1928, 79, 6; 80, 6; 81, 4; 82, 4; 83, 6; 84, 5; 85, 6; 86, 6; 87, 5; 88, 5; 89, 6; 90, 5; 91, 6; 93, 6; 94, 5 ;95, 4; 96, 5.

Šišić Ferdo, *Nepoznate stranice iz doba biskupa Vrhovca.* Novosti, XX/1926, 149, 2; 150, 2; 151, 3; 152, 3.

Šömen Branko, Podlistak o počecima hrvatskog masonstva prema rukopisu Š. B. priredio Jure Ilić, Hrvatski Obzor, godina V, broj 229 od 28. kolovoza 1999, s. 66-67; broj 230 od 4. rujna 1999, s. 66-67; broj 231 od 11. rujna 1999, s. 66-67, broj 232 od 18.rujna 1999, s. 66-67.

f) Knjige nemasonskih autora

Aleksić-Pejković Ljiljana, *Odnosi Srbije sa Francuskom i Engleskom 1903–1914.* Izdanje Istorijskog instituta, Beograd, 1965, s. 961.

Bersa Josip, *Dubrovačke slike i prilike (1800.–1880.)* Matica hrvatska, Zagreb, 1941, s. 296.

Blažević Jakov, *Mač, a ne mir. – Za pravnu sigurnost građana.* Izdavač »Mladost« u Zagrebu, »Prosveta« u Beogradu, »Svjetlost« u Sarajevu, tisak Vjesnik u Zagrebu, 1980.

Bogdanov Vaso, *Historija političkih stranaka u Hrvatskoj od prvih stranačkih grupiranja do 1918.* Novinarsko izdavačko poduzeće, Zagreb, 1958, s. 794.

–, *Jakobinska zavjera Ignjata Martinovića.* Novinarsko izdavačko poduzeće, Zagreb, 1960, s. 228.

Bogićević Vojislav (kritička obrada, uvod i redakcija), *Sarajevski atentat Izvorne stenografske bilješke sa glavne rasprave održane u Sarajevu 1914. g.* Izdanje Državnog arhiva NR BiH, Sarajevo, 1954, s. 455.

Cesarec August, *Izbor članaka.* Kultura, Beograd, 1962, s. XXXVII+361.

Dedijer Vladimir, *Sarajevo 1914.* Prosveta, drugo dopunjeno izdanje, Beograd, 1978, knj. I, s. 530; knj. II, s. 408.

Janković Dragoslav, *Jugoslovensko pitanje i Krfska deklaracija 1917. godine.* Izdanje »Savremene administracije«, Beograd, 1967, s. 517.

Jovanović Nadežda, *Politički sukobi u Jugoslaviji 1925–1928.* Izdavačko poduzeće Rad, Beograd, 1974, s. 381.

Korać Vitomir, *Povijest radničkog pokreta u Hrvatskoj i Slavoniji od prvih početaka do ukidanja ovih pokrajina* 1922. *godine.* Izdala Radnička komora za Hrvatsku i Slavoniju u Zagrebu, Zagreb, 1929, knjiga I, s. 292; knjiga II. (Radnički sindikati), Zagreb, 1930, s. 567; knjiga III, Zagreb, 1930, s. VIII + 392.

Kraus Lavoslav, *Susreti i sudbine Sjećanja iz jednog aktivnog života.* »Glas Slavonije«, biblioteka »Papuk« knj. 2, Osijek, 1973, s. 410.

Miliša Đorde, *U mučilištu-paklu Jasenovac.* Naklada piščeva, Zagreb, 1945,
s. 325, tisak Hrvatskog tiskarskog zavoda u Zagrebu.

Mužić Ivan*, Katolička crkva, Stepinac i Pavelić.* II. izdanje, Dominović, Zagreb, 1997, s. 440.

*–, Stjepan Radić u Kraljevini Srba*, *Hrvata i Slovenaca.* IV. izdanje, NZ Matice hrvatske, Zagreb, 1990, s. 394.

-, *Smisao masonstva.* Crkva u svijetu, Split, 1984, s. 149.

- , *Masoni u Hrvatskoj 1918-1967. (Dokumenti iz tajnih arhiva UDB-e).* Orbis, Split, 1993, s. 293.

Oršić Slavetički grof Adam, *Rod Oršića.* Izdanje Hrvatskog izdavalačkog bibliografskog zavoda, Zagreb, 1943.

Trišić Dj. Nikola, *Sarajevski atentat u svjetlu bibliografskih podataka.* Izdanje Veselin Masleša, Sarajevo, 1960, s. 547.

g) Rasprave i članci nemasonskih autora

Andrić Josip, *Slobodno zidarstvo i politika.* Seljački kalendar za 1927, s. 83–89.

Balen Šime, *Sjećanja na dra Srećka Šilovića.* Dometi, XV/1982, 6, 103–110.

Beritić Nada, *Matutinovićev proces u Splitu 1793. godine.* Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku (IV–V), Dubrovnik, 1956, s. 571–582.

Butorac P.(avao), *O slobodnozidarskoj loži u Kotoru za prve četvrti XIX. vijeka.* List Dubrovačke biskupije, XVII/1917, 3, 26–32; 4, 40–44.

Crucis Mario, *Cenni storici sulla Massoneria Fiumana.* Il Risveglio, I/1911, 1, 2–3; 2, 10–11; 3, 18–19; 4, 26–27; 5, 34–36; 6, 44–45; 7, 50–51; 8, 58–59; 9, 67; 10, 76; 12, 90–91.

–, *Storia della massoneria croata.* Il Risveglio, I/1912, 11, 83–84; 12, 91–92; 14, 110; 15, 118–119; 16, 124–125; 17, 134–135; 20, 158–159; 22, 174–175; 23, 182–183; 24, 190–191; II/1913, 1, 5–6; 3, 21–22; 4, 30; 5, 38; 6, 45; 8, 62.

Dim. K. vidi: Kirilović Dimitrije

Dočkal Kamilo, *Udio Srpske crkve u češkom reformnom pokretu.* Život, XXIII/1942, 2, 260–293; XXIV/1943, 1, 46–65; 2, 135–143.

Đurić Ljubomir vidi: Ljubić Đuro.

Lav XIII. – J. J. Strossmayer /priredio: I. Mužić/, *O sekti masona.* Ed. Matica hrvatska, Split, 1999., str. 164.

Jovanović Nadežda, *Odnos okupatora i kvislinga prema masoneriji u Srbiji 1941–1942.* Godišnjak grada Beograda, knj. XVIII, 1971, s. 77–107, izdao Muzej grada Beograda.

K. B. vidi: Šimrak Janko.

Karpowicz Ljubinka, *Masonstvo u Rijeci.* Gledišta, XXIII/1982, 9–12, 25–40.

Kidrič France, *Framasonske lože hrvaških zemelj Napoleonove Ilirije v poročilih dunajskega policijskega arhiva.* Rad JAZU, knj. 206, Zagreb, 1915, s. 25–60.

Kolanović Josip, *Jedna sporna epizoda iz života Maksimilijana Vrhovca.* Croatica Christiana Periodica, V/1981, 7, 1–29.

Körbler Đuro, *»Zanovićeva škola« u Dubrovniku. (Istraga protiv mladića Nikole Remedillija zbog bezvjerstva 1776. godine).* Građa za povijest književnosti Hrvatske. JAZU, knj. VII, Zagreb 1912, s. 1–48.

Kovač K., *Zanovićeva škola i framasonstvo (u) Dubrovniku.* List Dubrovačke biskupije, XIII/1913, 5, 55–57.

Lendić Ivo, *Tako je to bilo počelo...* Hrvatska revija, XXII/1972, 4 (88). 471–478.

Ljubić Đuro (Đurić Ljubomir), *Slobodno zidarstvo.* Selo i Grad. Almanah, II, naklada Hrvatskoga književnoga društva sv. Jeronima u Zagrebu, 1930, s. 87–93.

Marić Mihailo, *Masoni nekad i sad.* Večernje novosti, XX/1972, 5952, 28–29; 5953, 22–23; 5954, 22–23; 5955, 22–23; 5956, 24–25; 5957, 30–31; 5958, 31; 5959, 23; 5960, 29; 5961, 29; 5962, 29; 5963, 29; 5964, 29; 5965, 29; 5966, 29; 5967, 29; 5968, 29; 5969, 29; 5970, 21. XXI/1973, 5972, 23; 5973, 29; 5975, 21; 5976, 29; 5977, 23; 5978, 23; 5979, 23; 5980, 29; 5981, 29; 5982, 29; 5983, 23; 5984, 23; 5985, 23.

Marjanović Jovan, *Političke partije Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca (1921–1929).*, s. 207–225: *Zbornik predavanja:* Iz istorije Jugoslavije 1918–1945. Izdanje Nolit, Beograd, 1958, s. 441.

Matić Boško, *Masoni u Beogradu posle rata.* Večernje novosti, XXIX/1981. 8513, 20; 8514, 20; 8515, 20; 8516, 22; 8517, 22; 8518, 20; 8519, 20; 8520, 24; 8521, 20; 8522, 22; 8523, 20; 8524, 22; 8525, 20; 8526, 22; 8527, 24; 8528, 20; 8529, 22; 8530, 22; 8531, 22; 8532, 22; 8533, 20; 8534, 22; 8535, 22; 8536, 22; 8537, 22.

Matković Hrvoje, *Prilog proučavanju masonske organizacije u Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca.* Historijski zbornik, g. XXIX–XXX/1976–77, s. 529–536.

Mihovilović Ive, *Od grofa Draškovića do trojnog pakta.* Start, god. 1978. 238, 67–70.

Muljačić Žarko, *Istraga protiv Jakobinaca 1797. god. u Dubrovniku.* Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku II, Dubrovnik, 1953, s. 235–252.

Obad Stijepo, *Napuljska revolucija u očima dalmatinskih pomoraca.* P. o. iz Pomorskog zbornika (Zadar), knjiga 8, 1970, s. 727–736.

–, *O karbonarima u Dalmaciji.* P. o. iz Zadarske revije, broj 1, 1975, s. 96–99.

Rebić Đuro, *Masoni,* Novi list, XXXVI/1982, 6, 9; 7, 10; 8, 10; 9, 10; 10, 10; 11, 7; 12, 9; 13, 10; 14, 10; 15, 10; 16, 10; 17, 8; 18, 9; 19, 10; 20, 10; 21, 10; 22, 10; 23, 10. (Ovaj feljton objavljen je i u Glasu Slavonije od 20. rujna 1982, do 18. listopada 1982).

Ružička Leo, *Lože slobodnih zidara u Varaždinu.* Naše pravice, 1/1924, 22, 1–2.

Subotić Radomir, *Pod znakom »plamene zvijezde«. Masonerija – tajna buržoaska organizacija.* Oslobođenje, XVI/1959, 4208, 15; 4209, 9; 4210, 9; 4210 (greška koja se naknadno nije ispravila!), 9; 4211, 9; 4212, 9; 4213, 15; 4214, 9; 4215, 9; 4216, 11.

Šimrak Janko (K. B.), Iz slobodnozidarskog podzemlja. Katolički list, 83/1932, 51, 608–613.

–, *Odgovor Damjanu J. Brankoviću »Velikom Besedniku«, »časniku« ujedinjenih masonskih loža »Jugoslavija«.* Hrvatska straža, V/1933, 6, 7–8.

–, *Odgovor Damjanu J. Brankoviću »Velikom Besedniku«, »časniku« udruženih loža »Jugoslavija«, u Beogradu. Slobodno zidarstvo i papinstvo.* Hrvatska straža,. V/1933, 12, 6.

–, *Odgovor Damjanu J. Brankoviću »Velikom Besedniku« ili samozvanom slobodno-zidarskom Ivanu Zlatoustom ujedinjenih masonskih loža »Jugoslavija« u Beogradu. Katolički univerzalizam i nacionalizam*. Hrvatska straža, V/1933, 18, 6.

–, *Odgovor Damjanu J. Brankoviću »Velikom Besedniku« ili samozvanom slobodno-zidarskom Ivanu Zlatoustom ujedinjenih masonskih loža »Jugoslavija« u Beogradu*. Hrvatska straža, V/1933, 24, 6.

–, *Odgovor Damjanu J. Brankoviću »Velikom Besedniku«, »časniku« ujedinjenih masonskih loža »Jugoslavija« u Beogradu. Još jednom: slobodno zidarstvo i papinstvo*. Hrvatska straža, V/1933, 29, 6.

–, *Odgovor Damjanu J. Brankoviću »Velikom Besedniku« velike lože »Jugoslavija« u Beogradu. Zahtjevi masona prema Katoličkoj crkvi*. Hrvatska straža, V/1933, 34, 6.

–, *Odgovor Damjanu J. Brankoviću »Velikom Besedniku« velike lože »Jugoslavija« u Beogradu.* Hrvatska straža, V/1933, 41, 6.

–, *Masonske punktacije protiv Katoličke crkve*. Katolički list, 84/1933, 15, 177–188.

Švab Mladen, *Pogled na ulogu slobodnih zidara u povijesti hrvatskih zemalja.* Gordogan, II/1980, 5–6, 269–280.

–, *Pregled literature o ulozi slobodnih zidara u povijesti hrvatskih zemalja.* Časopis za suvremenu povijest, X/1978, 2 (27), 69–92.

Vujica Stanko (franjevac), *Slobodno Zidarstvo.* Kalendar Sv. Ante za god. 1941, s. 192–198.

Žic Nikola, *Počeci »Slobodnog zidarstva« kod Hrvata.* Riječka revija, IV/1955, 2, 91–92.

Živko, *I veliki su bili naši grijesi... Iz dubrovačkih uspomena.* Srđ, III/1904, 18, 817–828.

Ž.(ivković) A.(ndrija), *Katolički ukop notornih masona.* Bogoslovska smotra, XXIII/1935, 3, 342–345.

–, *Masonerija u Hrvatskoj.* Bogoslovska smotra, XXIX/1941, 2–3, 166–169.

h) Antimasonska izdanja u Hrvatskoj i od auktora Hrvata u Jugoslaviji

A.G. vidi: Gahs Aleksandar.

Banić Milan, *Masonerija i Jugoslavija.* Izdavač Jugoistok, Beograd, 1941, s. II + 124.

Banić Milan, *Agonija Jugoslavije Dani sloma 1941.* Ed. Srpska Kulbruta Srbinje, Željko Jelić Zemun, Slobodna knjiga Beograd, Beograd, 1998., str. 112.

Batistić M., *Sotona i sotonski šegrti ili širenje protuvjerskog pokreta.* Naklada pisca, Rijeka, 1912, s. 259, tiskara »Mirjam«, (Imprimatur biskupa R. Vučića).

Beluhan Milan, *Obraćenje Dra. H. Hinkovića.* Zagreb, 1934, tiskara D. Spullera u Samoboru, s. 64.

Bogdan Ivo (priredio), *Dr. Ante Pavelić riešio je hrvatsko pitanje*. Naklada Europa, Zagreb, 1942, s. 47.

Bresztyenszky Šandor, *Bili išli u Framazone.* Zagreb, 1895, s. 59.

Bublić Dragan (B. Draganović), *Tajna družba. Masonerija židovstvo marksizam*. Nakladna knjižara Velebit, Zagreb, 1942 (?), s. 48.

Butmi J. – Tomić (Crnica Ante), *Krvave osnove ili Protokoli sionskih mudraca.* (Pretiskano iz Nove revije za god. 1925–1928.). Knjižnica Nove revije, knj. II, Split – Šibenik, 1929, s. 91.

Cavagnis Feliks, *Framasunstvo.* Split, 1906, s. 54, Leonova tiskara.

Čuk Ivon – Ivan (Yves Ivonides), *Maksimilijan Kolbe.* Izdao Provincijalat hrvatskih franjevaca konventualaca, Zagreb, 1979, s, 240.

Debevec Dr. (»Pohrvatio fra Ivša Mijov«), *Vječni Židov. Žalosna igra u pet čina.* Sarajevo, 1903, s. 200, tisak Thiera i Voglera.

Draganović B. vidi: Bublić Dragan,

G.(ahs) A.(leksandar), *Religija i magija u povijesti ljudskog roda.* Zagreb 1946, s. XLIV + 457, tiskano ciklostilom.

Glavurtić Miro, *Satana.* Vlastito izdanje, Beograd, 1978, s. 319.

Glojnarić Mirko, *Masonerija u Hrvatskoj.* Zagreb, »siječanj 1941«, s. 79, tisak Hrvatskog tiskarskog zavoda u Zagrebu.

I. M. vidi: Majstrović Ivan. Ivonides Yves vidi: Čuk Ivon.

Jovanović Ur(oš), *Društvena borba i masonerija. Knjiga za pouku i razmišljanje.* Zagreb, 1933, s. 52.

J. R. vidi: Rieger Josip.

*Kampf der Freimaurerei.* Izdanje i tiskara Njemačke narodne grupe u Hrvatskoj, Osijek, 1942, s. 16.

K. B. vidi: Šimrak Janko.

Knez A., *Slobodni zidari. Tajna Hiramova družba.* Zagreb, 1939, s. 183, tiskara Stunković i Poljak u Zagrebu.

Lipovac P. Đuro, *Tamna prošlost kuće Karađorđevića.* Hrvatski državni tiskarski zavod, Zagreb, s. 60.

M.(ajstrović) I.(vo), *Izrael od propasti Jerusalema do osvojenja svijeta.* Split, 1938, s. 87, Trgovačka tiskara.

Marchetti Mirko, *Slobodna zidarija uobće i u nas od godine 1717. do godine 1948.* Naklada piščeva, Zagreb, 1898, s. 104, tisak Antuna Scholza.

*Masonerija bez krinke.* Izdanje Stožera ustaške mladeži u Osijeku, Osijek, s. 15.

(Matulić Marije), *Masonerija u Hrvatskoj,* Moderna socijalna knjižnica, sv. 6, 1, Zagreb, 1934, s. 32.

–, *Masonerija u Hrvatskoj.* Moderna socijalna kronika, sv. 20, II, Zagreb 1936, s. 32, izdanje H. K. A. Domagoj u Zagrebu i Zbora D. M. Z.

–, *Masonerija u Hrvatskoj.* Moderna socijalna kronika, sv. 21, god. II, III, Zagreb, 1936, s. 32, izdanje H. K. A. Domagoj u Zagrebu i Zbora D. M. Z.

–, *Masonerija u Hrvatskoj.* Moderna socijalna kronika, sv. 26, III god., IV, Zagreb, 1936, s. 32, izdanje H. K. A. Domagoj u Zagrebu i Zbora D. M. Z.

Pilepić Antun, *Masonstvo protiv Katoličke crkve.* Leonova tiskara, Split, 1935, s. 172.

R.(ieger J(osip), *Slobodna zidarija.* Zagreb, 1873, s. 84. »Tiskara dra Ljudevita Gaja«.

*Slobodno zidarstvo. Masonerija.* Edicija Svjetski događaji, sv. 8, Zagreb. 1942, s. 31, tiskao Hrvatski tiskarski zavod u Zagrebu.

Spiletak Andrija, *Strossmayer o slobodnim zidarima.* Pretiskano iz Bogoslovske smotre. Zagreb, 1932, s. 32, tisak Nadbiskupske tiskare.

Šegvić Cherubin, *Drugo progonstvo Eugena Kvaternika godine 1861.–1865.* »Izdanje knjižare i papirnice u korist Kluba ćirilo-metodskih zidara«, Zagreb, 1907, s. VII + 232, tisak C. Albrechta u Zagrebu.

(Šimrak Janko), *Što je masonerija?* Moderna socijalna knjižnica, sv. 5, Zagreb, 1934, s. 32.

Šimrak Janko (Dr K. B.), *Sluge Antikrista.* Zagreb, 1934, s. 29.

Šipek Drago, *Kroatien als Polygon für die Technologie Krieg der Sterne.* Bez oznake izdavača, Zagreb, 1992, s. 113.

*Židovska masonerija. Prvi popis članova loža u Zagrebu, Osijeku, Sarajevu, Subotici, Novom Sadu i Beogradu.* Moderna socijalna kronika, br. 1, god. II, izdanje članova K. A. D. Domagoj u Zagrebu i Zbora D. M. Z. Zagreb, 1935, s. 32.

i) Neka antimasonska izdanja izvan Hrvatske

Ahčin Ivan, *Prostozidarstvo.* Založila sveza fantovskih odsekov v Ljubljani, Ljubljana 1941, s. 113, tiskala Zadružna tiskara, Ljubljana.

Gregorić Danilo, *Samoubistvo Jugoslavije. Posljednji čin jugoslovenske tragedije.* Izdavač Jugoistok, II izdanje, Beograd, 1942, s. 295.

*Slobodno zidarstvo ili masonerija Tajne sile bez maske.* Beograd, 1941, s. XIV + 72. (Predgovor ovom drugom izdanju napisao je dr. Lazar Prokić).

# Napomena uz ovo izdanje

Ovo VI. izdanje knjige *Masonstvo u Hrvata* sadrži samo ona poglavlja iz V. izdanja iste knjige koja se odnose na povijest hrvatskih slobodnih zidara i na zbivanja koja su na njih posebno utjecala. U ovoj knjizi izvršene su i manje ispravke ranije netočno navedenih detalja, a neka su poglavlja dopunjena novim podacima. U novim se Prilozima objavljuju tri moja nedavno napisana teksta.

I. M.

# SADRŽAJ

**GRAĐA**

**I. Rasprostranjenost masonstva i rotarstva u Jugoslaviji izmedu dva rata**

**II. Masonstvo u Hrvatskoj 1918-1941**
Izvještaj prof. dr. Milana Ivšića Poglavniku dr. Anti Paveliću

**III.**
**1.Masoni u Hrvatskoj poslije II. svjetskog rata**
Izvještaji UDB-e o masonima u Dubrovniku, Karlovcu, Osijeku, Rijeci
(Sušak i Opatija), Splitu i Zagrebu s prilozima

**2. Nastanak i razvoj masonstva u svijetu i kod nas**
**(Elaborat UDB-e u Zagrebu od 23. I. 1958. g.)**
Popisi živih masona u Zagrebu, Osijeku, Karlovcu, Sušaku, Splitu i Dubrovniku
Spisak masona koji su odselili iz Hrvatske
Informacija Službe državne sigurnosti u Zagrebu iz 1967. o nekim masonskim aktivnostima

**PRILOZI**

**I. Stepinac i masonstvo**

**II. Tuđman i masonstvo**

**III. Zoran Nenezić i srpsko masonstvo (1999.–2000.)**

**BIBLIOGRAFIJA**

**Napomena uz ovo izdanje**

**Kazalo osoba** (Priredio: Dalibor Durdov)

I.

Hrvatsku su kao državu obnovili, – protiv volje masonske velevlasti, koja gospodari Zapadom, – u prvomu redu, oni koji su za nju ginuli i to najčešće s krunicom oko vrata, a za njezino se međunarodno priznanje može zahvaliti najprije Papi Ivanu Pavlu II. Međutim, na početku samostalnosti hrvatski su državotvorni elementi ostali u manjini (i to uglavnom na položajima u vojsci i policiji). U toj trećoj hrvatskoj državi od njezina su početka prevladali, u nerazmjerno veliku broju pripadnici lijevih struktura posebno iz redova bivših komunista. Ćiro Grubišić je, kao očevidac nastajanja takve stvarnosti, to ovako opisao:

»…Tuđman je svoj program, u obliku *Nacrta programske deklaracije HDZ-a,* definirao još u veljači 1989… Skupio je nas nekolicinu (u međuvremenu je na mjesto tajnika Inicijativnog odbora HDZ-a postavio Ivana Bobetka), i mi smo iduća tri mjeseca zapeli i radili kao crnci!… Tuđmanova obitelj i nas trojica članova Inicijativnog odbora HDZ-a: Milan Kovač, Ivan Bobetko i ja… Osim obitelji i nas trojice iz Inicijativnog odbora, povremeno se još angažirao Perica Jurić i nitko više!… Glavna osovina bili smo, sve do osnivačke skupštine, nas trojica-četvorica i Tuđmanova familija. Doduše, i Miroslav Kutle. On je sve to financirao… Doprinos svih ostalih bio je neusporedivo manji. Neven Jurica, Ivan Tolj i Zdravko Gavran ipak su bili samo 'pjesničke duše', Manolić se priključio tek nekoliko dana uoči osnivačke skupštine, a ni Šeksa nismo suviše često viđali. Dolazio je tek povremeno. Tek kad je proradila baraka u Savskoj, počeli su dolaziti Vekić, Degoricija i mnogi drugi… Ona druga strana, s Veselicama na čelu, smatrala je da predsjednik HDZ-a može biti jedino Marko Veselica… Ali ipak smo nas trojica – Kovač, Kutle i ja – bili malo više povezani e emigracijom pa smo na sve te stvari gledali malo objektivnije. Znali smo koliki ugled Marko Veselica uživa u dijaspori (sa svojih je 11 robijaških godina za emigraciju bio pravi svetac) i da će njegovo 'ispadanje iz igre' tamo vrlo nepovoljno odjeknuti. Ali isto smo tako bili svjesni da Tuđman radi ozbiljan posao, dok se u Veseličinoj grupi sve svodi na… pričanje bez rezultata… Ali nisam mogao (ili, eto, vrlo teško) progutati rad u tom zajedničkom projektu s Manolićem i njemu sličnima. Takvih ljudi kao što su Manolić ili Boljkovac u Veseličinoj skupini nije bilo. I tu sam se, možda donekle lomio. U to vrijeme nije se moglo biti dobar s emigracijom, a ne biti s Markom Veselicom…Vidite, kad je izbio taj nesretni raskol, Tuđman me zadužio da dam sve od sebe u pronalaženju kompromisa i pomirenja s Veseličinom grupom. Ali kako do toga nije došlo, Tuđman je bio primoran nevoljko prihvatiti pruženu ruku Jože Manolića, kojemu je bio cilj dočepati se samog vrha HDZ-a, pri čemu je bio uspješan i dovodio u HDZ svoje istomišljenike Boljkovca, Degoriciju, Hlada, zetove i mnoge druge ateističko-jugosocijalističke pristaše, upisivao ih u HDZ i vješto postavljao na visoka mjesta u stranci. Po istom receptu instalirao je svoje ljude gotovo u svim područjima i na svim razinama stranačkih i državnih vlasti. Po HDZ općenito je bilo kobno to što je Manolićeva (i Mesićeva) grupacija u stranci tada, 1989. i 1990., smatrala kako je hrvatsko pitanje konačno riješeno (i to pozitivno) Ustavom SFRJ i SRH iz 1974. pa su obojica preferirali takve ljude koji su imali dulji staž u SK, koji su svojedobno bili odani jugosocijalistički birokrati, koji su mrzili Hercegovce[844] i nisu htjeli čuti za Hrvate i hrvatsko pitanje u BiH, koji su u hrvatskoj

[844] Tuđman se iskreno divio Hercegovcima. «Hercegovce je uvijek smatrao najpožrtvovnijim Hrvatima. Volio je kako su Hercegovci veličali svoje Hrvatstvo. Osjećao je u tome bliskost s njima. Smatrao ih je izvanredno sposobnima…Nije isticao da je Zagorac, ali nije ni bježao od toga… Mudrijaši, fiškali… Tako je znao reći za Zagorce. Kod Hercegovaca je volio čvrstinu, tvrdoću. Mada rođen u Zagorju, i on je sam bio tvrd poput

emigraciji vidjeli samo neprijatelje, koji nisu nikada željeli čuti za Bleiburg i križne hrvatske putove, kojima je strana sveopća pomirba Hrvata i hrvatstva. Ti, Manolićevi HDZ-ovci, nikada i nigdje nisu mogli predstavljati više od 10 posto Hrvata, ali su zato zauzeli u ime HDZ-a više od 90 posto državnih funkcija.«[845]

Josip Manolić je neosporno pridonio ostvarenju hrvatske državnosti,[846] ali je on dalju izgradnju te države zamišljao prema zapadnim standardima, a to znači da se nije slagao s bitnim Tuđmanovim političkim odredištima. Tuđman je, osjećajući u državi suprotstavljenost dviju političkih tendencija, zaključio da su »strani scenaristi… došli do zaključka«, da treba ići »na raskol HDZ-a«.[847]

Franjo Tuđman i zbog okupiranosti mnogobrojnim brigama nije imao veći utjecaj na izbor mnogih kadrova vlasti pa se tako dogodilo da se (prema nekim analitičarima) u Ministarstvu vanjskih poslova, odnosno u diplomatskoj službi, zaposlilo samo oko 20 % državotvornih Hrvata. Praktični katolici nisu primani u hrvatsku diplomaciju ni kao niži službenici.

Ubrzo nakon nastanka države prepoznatljivi pojedinci (bez Tuđmanova znanja) poduprli su na insistiranje Zapada uvoz sekti u Hrvatsku (na primjer mormona) premda su mogli biti svjesni da pretežni dio uvozne ideologije služi određenim inozemnim strukturama radi uništavanja hrvatskoga duhovnog identiteta. Istodobno su strani plaćenici, na određenim položajima u Hrvatskoj ( a koji su bili i dobri poznavatelji zapadnih putova droge!) naređivali SZUP-u da uhodi pravovjerne katoličke svećenike posebno po sveučilišnim gradovima.

Nekršćanski i protukršćanski elementi, koji su od početka zavladali HDZ-om od stranačkoga vrha do temeljnih ogranaka, pripremili su i to pod kršćanskim prividom, kasniji gospodarski, a time posljedično, i politički slom Hrvatske.

## II.

Nekadanji komunisti, posebno oni iz UDB-e i KOS-a, prihvatili su kao prirodne saveznike u zauzimanju i podjeli vlasti, masone iz inozemstva i masonske kandidate iz zemlje. Infiltracija masona u novu vlast, odnosno u samu vladajuću *Hrvatsku demokratsku zajednicu*, bila je ozbiljna zbog toga što je masonstvo nadnacionalna i strogo hijerarhijska tajna organizacija u kojoj su i masoni u Hrvatskoj, bez obzira na svoja osobna uvjerenja, prisiljeni slijediti političke direktive inozemnih masonskih centara. Vatikanska je diplomacija raspolagala

---

Hercegovaca. Po mentaliletu je, nesumnjivo, bio bliži Hercegovcima…». (Hrvoje Šarinić u razgovoru za *Globus*, broj 471 od 17. prosinca 1999., str. 16.)

845 *Globus*. broj 444 od 11. lipnja 1999., str. 84–85, 87. Sam Manolić ističe da je »uz predsjednika Tuđmana, bio jedan od ključnih ljudi koji je sudjelovao u kreiranju politike koja je rezultirala osamostaljenjem i obranom Hrvatske«. (*Slobodna Dalmacija* broj od 28. prosinca 1999., str. 6).

846 Manolićevi protivnici ne spominju njegovu ulogu u nastajanju hrvatske države, već mu stalno predbacuju prošlost. »Josip Manolić je u Saboru u ožujku 1967. optuživao potpisnike *Deklaracije o nazivu i položaju hrvatskog književnog jezika* u ondašnjoj SR Hrvatskoj kao rušitelje 'bratstva i jedinstva i borce protiv socijalističkog samoupravljanja'… Manolić je bio šef Ozne u Bjelovaru, kada su u tom gradu vršene masovne likvidacije 'narodnih neprijatelja', među kojima su bili i mnogi istaknuti članovi *Hrvatske seljačke stranke*. Ozna je 1946. preimenovana u Udbu … Udba je imala svoje agente i egzekutore i u inozemstvu još dok je u njoj bio Manolić, pa bi on mogao znati dosta toga o uhićenjima Kavranove skupine, ali kada su mlađi hrvatski emigranti osnovali *Hrvatsko revolucionarno bratstvo*, on je tada već bio inspektor svih zatvora u Hrvatskoj,…» (Drago Sudar u razgovoru za *Slobodnu Dalmaciju*, broj od 28. rujna 2000., str. 7.)

847 *Stenogram posljednjeg razgovora Tuđmana i Mesića*. *Nacional* broj 246 od 2. kolovoza 2000., str. 5. *Nacionalov* komentator ovoga *Stenograma* zaključuje da su »Stipe Mesić i Josip Manolić pokušali izvesti puč u vladajućoj stranci, a kada u tome nisu uspjeli osnovali su opozicijsku stranku – *Hrvatske nezavisne demokrate*« (Ibid., str. 2).

vjerodostojnim saznanjima o zakulisnoj politici masonskih čimbenika na Zapadu. Ivan Fuček (profesor moralne teologije na *Papinskomu sveučilištu Gregoriani u Rimu*) o tome navodi ovo:

»Nešto kasnije za *Vjesnik*,… u proljeće 1993., msgr. Milan Simčić, podtajnik Kongregacije za kler pri Sv. Stolici, iznio je vrlo značajne informacije o zakulisnim igrama masona upravo preko socijalista. Te su igre bile poznate kako Sv. Stolici i Predsjedniku BK Europe praškom kard. Miroslavu Vlku, tako i nekim tada uvaženim političarima kao Flaminiju Piccoli itd. Stav je bio vrlo detaljno određen na famoznoj sjednici socijalista Europe u Beču (9.srpnja 1991.), taman pred agresiju protiv Hrvatske. Nekoliko dana prije (1. srpnja) talijanski ministar vanjskih poslova De Michelis imenovan je šefom ministara vanjskih poslova Europe. Poznat je neprijateljski stav tog političara prema Hrvatskoj. Bio je u službi masonerije. Naime, u ožujku iste 1991. glavni akteri europske masonerije održaše sjednicu o pitanju kakav će stav zauzeti prema zemljama koje su izašle iz socijalizma. …Raspravljalo se dugo o alternativi: da li strateški raditi preko demokršćanske internacionale ili naprotiv strategiju usmjeriti preko socijalističke internacionale. Složili su se: ne možemo ići s demokršćanima jer je njihova vizija nespojiva s budućom Europom koju treba izraditi. Radilo se užurbano. Uslijedio je sastanak s internacionalom socijalista već u travnju 1991. Dogovorili su se o izradbi političke strategije za europske zemlje izašle iz komunizma. Tako je spomenuti sastanak paneuropskih socijalista u Beču, od 9. srpnja iste godine bio po masonima odlično spremljen. Glavni referat je držao ministar vanjskih poslova tadašnje, još nepodijeljene, Čehoslovačke. On je bio instrument. Predložio je strategiju socijalista u sljedećim načinima: 1) Socijalisti kao takvi u tim zemljama nemaju široke mase za sebe nego su još uvijek jaki komunisti, koji su trenutno u pozadini. Njih na svaki način treba reciklirati. Ta latinsko-grčka riječ znači: treba ih ponovno upotrijebiti, slično upotrebi otpadaka u proizvodnom procesu. Drugim riječima, treba ih prerušiti u socijaliste: neće im biti strano izvikivati parole kao demokracija, sloboda... 2) Na svaki način treba spriječiti rast demokršćanskih snaga, bilo kakvo osnivanje i svako daljnje afirmiranje (spominjem da se nakon toga dogodio raspad demokršćana u Italiji, dok komunisti ostaju na istim pozicijama, pod novim šiframa). 3) Pad komunizma 1989. nema se nipošto pripisati Crkvi, napose ne Ivanu Pavlu II – Papi Poljaku, nego isključivo laičkim disidentskim krugovima. 4) Zemlje izašle iz komunizma nalaze se u golemoj ekonomskoj krizi i treba im novca. Nisu ni u kakvoj mogućnosti izvoza. A što se tiče uvoza i pomoći imaju se srediti tako da im zapadne civilizirane zemlje prebace zagađujuću industriju. 5) Što se tiče multinacionalnih država (Sovjetske Unije, Čehoslovačke, Jugoslavije), nakon žestoke debate, složili su se u načelu: tim državama ni na koji način ne smijemo dopustiti da se raspadnu. Te zemlje, po unionističkom principu, moraju ostati multinacionalne, jer da je tako lakše osvajati vlast i njima upravljati negoli ako se raspadnu. Nema sumnje, ovo je načelo najopasnije i ono je upravljalo agresijom na Hrvatsku. Tu je odgovor zašto je Hrvatska bila i jest trn u oku međunarodnih masonskih krugova, zašto se i sada sve poduzima da se Hrvatsku vrati u nekakve federacije, …«[848]

---

[848] I. Fuček, *Katolički sud o masoneriji ostaje bezuvjetno negativan.* Mi, XXI/1997., 5, 6–7., broj za svibanj 1997. Usp. i I. Mužić, *Masonstvo u Hrvata.* V. izdanje, Verbum, Split, l997., str. 25.–27., 37.–38. O napadu masona De Michelisa na Ivana Pavla II. zbog priznanja Hrvatske vidi: *Hrvatska je žrtva masonske zavjere* u knjizi Srećko Badurina, *Sugovornik vremena*, Šibenik, 1997., str. 65.– 67.

Protuhrvatska stajališta Zapada nisu se posebno tajila. »Francuski ministar vanjskih poslova je javno rekao na početku 90–ih da priznanje Hrvatske ne dolazi u obzir jer da to znači da su Austrija i Njemačka dobile Prvi svjetski rat! To je javno rečeno. Meni je tadašnji njemački generalni konzul u Zagrebu rekao da je u trenutku kada mu je iz Bonna javljeno da će Njemačka svakako priznati Hrvatsku doživio potpunu izolaciju ostatka konzularnog zbora u Zagrebu! To vam je međunarodna zajednica i mislim da se u Zagrebu zaboravlja na taj detalj, detalj vrlo važan jer se dogodio kad se Hrvatima radilo o glavi.« (Carl Gustav Ströhm, *Slobodna Dalmacija*, broj od 16. rujna 2000., str. 7.).

Stvaranje hrvatske države dočekalo je u životu nekoliko starojugoslavenskih masona. Dakako da je bilo i Hrvata (nekih intelektualaca i novinara), koji su postali članovi masonskih loža u inozemstvu. Inače više Hrvata, koji su živjeli u emigraciji (posebno poslovni ljudi, znanstvenici, profesori) djelovali su kao masoni.

Znakovito je da je formalna obnova masonstva u Hrvatskoj najprije započela u Beogradu i to u okviru Nenezićeve *Velike lože »Jugoslavija«* koja je započela sa stvarnim djelovanjem u lipnju 1990.[849] Nenezić je u jednom intervjuu za beogradski *Dnevni telegraf* izjavio sljedeće: »Iz Hrvatske su naši članovi bili, primjerice, odvjetnik Silvije Degen i liječnik Asim Kurjak,…pa i hrvatski premijer Zlatko Mateša.«[850]

Masoni su se u Hrvatskoj, poslije raspada Jugoslavije posebno aktivirali u Austriji. Branimir Horvat (koji je trebao biti prvi Veliki majstor Velike lože Hrvatske) u razgovoru za *Vjesnik,* dne 13. lipnja 1992. ističe da u Zagrebu ima dvadesetak masona i da zagrebački masoni rade u ložama u Klagenfurtu, Grazu i Beču.[851]

Odmah nakon proglašenja države neki masoni Hrvati (posebno iz Amerike, Francuske i Švicarske) požurili su u Hrvatsku i medijski se eksponirali obrazlažući svoje masonske ideje. Ostao je neuspješan pokušaj Branka Alojzija Presičeka (od 1968. član američke lože *Misson*) da u Zagrebu osnuje prvu hrvatsku masonsku ložu, koja bi se zvala *Libertas* i da pridobije za svoje ideje prvake hrvatske oporbe. Na pitanje novinara ima li među hrvatskim političarima masona Presiček je odgovorio: »Ima, ali vam njihova imena ne bih rekao i da ih sve poznajem. Da zadovoljite znatiželju, kažimo da je jedan od brojnih kandidata za predsjednika republike na prošlim izborima u Hrvatskoj mason, ali je član jedne lože u Austriji.«[852] Strast da postane predsjednik Hrvata na način da Tuđman da ostavku, opsjela je i jednoga američkog masona (publicistu po profesiji), čiji su roditelji bili podrijetlom iz Hrvatske.

Inicijativu za formiranje masonstva u Hrvatskoj pokrenuo je 1991. austrijski mason Čedo Kirchner u ime *Velike lože Austrije*, a u dogovoru s nekolicinom hrvatskih i slovenskih masona. U Beču je 21. ožujka 1992. formirana *Deputacijska loža Illyria,* u kojoj je primljeno 13 masona iz Hrvatske i 5 iz Slovenije. Rješenjem *Ministarstva uprave Republike Hrvatske* odobren je dne 21. rujna 1994. upis *Velike lože starih i prihvaćenih slobodnih zidara* Hrvatske u Registar udruženja građana.[853] U Zapisniku »sa sjednice Osnivačke skupštine *Velike lože*

---

[849] Zoran D. Nenezić, *Masoni u Jugoslaviji 1764–1999.* Vlastito izdanje, sv. II, Beograd, 1999., str. 74, 91.

[850] Taj je razgovor prenio zagrebački *Imperijal,* u broju od 9. svibnja 2000., str. 41.

[851] Taj je razgovor prenesen na Internet u veljači 1999., (http://www.vlh-glc.org).

[852] *Magazin* (Zagreb), broj 1., za travanj 1994., str. 20.–24. Presičeku su za rat u bivšoj Jugoslaviji krivci bili podjednako Srbi i Hrvati. Usp. I. Mužić, *Masonstvo..*, ibid., str. 48–49. Važno je znati da Presiček u inozemstvu nije bio poznat po svome hrvatstvu. »Sa g. Presičekom razgovarao sam prvi put u životu u veljači u »Slavonic dvorani« u San Franciscu, dan prije njegova odlaska u Hrvatsku. Čudio sam se da kao Zagrepčanin, poslije tridesetak godina boravka u Americi, sada odlazi u mirovinu na otok Olib. Također da kao Hrvat (kojeg nikada u 22 godine u ovom području nisam vidio na jednom javnom hrvatskom skupu ili zabavi, a sve sam posjećivao), od 52 oporbene stranke i vođe u Hrvatskoj vatreno podržava baš Paragu, kojemu je još dao i 25 tisuća dolara te da je za vrijeme prošlogodišnjeg boravka u Zagrebu završio u zatvoru, jer se prilikom pretresa u Starčevićevu domu, kao američki državljanim silom suprotstavio MUP-u Hrvatske… G. Presiček se isto tako tužio članovima svoje masonske lože u San Franciscu da se masoni ne smiju sastajati u Hrvatskoj nego moraju ići u Budimpeštu.« (Ante Jakovčević, *Još jedna zavjera protiv Hrvatske.* Večernji list broj od 23. kolovoza 1993., str. 25.)

[853] Svi podaci donijeti su prema informacijama *VL Hrvatske* na Internetu, ibid. Očito je autor tih podataka Branko Šömen, Slovenac, rođen u Mariboru 1936., po zanimanju književnik, publicist i filmski scenarist, koji od 1985. godine živi u Zagrebu. Zoran Nenezić odao je Šömenu ovo priznanje: »U unutarložinskim aktivnostima u Austriji u to vreme kao promoter političkih osuda za rat na prostoru tadašnje Jugoslavije, naravno na račun Srbije i Beograda (pri čemu nije zaobiđena ni uobičajena floskula o 'Velikoj Srbiji', ali i potreba najšire autonomije Šiptara na Kosovu), najčešće se javljao zagrebački Slovenac i književnik Branko Šömen, član *Velike Lože Jugoslavija* do aprila 1991. godine, kada je isključen iz članstva.« (Nenezić, ibid., str. 102.) Iz Šömenove knjige o hrvatskom masonstvu (*Soba izgubljenih koraka)* objavljen je u ljetu 1999. feljton u tjedniku *Hrvatski obzor,* u brojevima od 28. kolovoza, 4. rujna, 11. rujna i 18. rujna.

*starih i prihvaćenih slobodnih zidara Hrvatske*, održane dana 14. lipnja 1995. godine u Zagrebu, u Vidoševićevoj ulici broj 9.« u 19 sati navedeno je i ovo: »Na tom skupu bilo je nazočno deset utemeljitelja *Velike lože starih i prihvaćenih slobodnih zidara Hrvatske.* To su: Branimir Horvat (rođen 30. svibnja 1929. u Zagrebu); Zvonimir Tomić (rođen 18. svibnja 1942. u Zagrebu); Nenad Porges (rođen 22. prosinca 1946. u Zagrebu); Slobodan Kuvalja (rođen 30. rujna 1952. u Srpcu, BiH); Radovan Horvat (rođen 5. listopada 1930. u Zagrebu); Nikola Wirth (rođen 25. studenog 1945. u Zagrebu); Dragutin Dumančić (rođen 9. studenog 1945. na Kupresu, BiH); Hrvoje Raguž (rođen 25. lipnja 1958. u Dubrovniku); Zlatko Bourek (rođen 4. rujna 1929. u Požegi); Zvonimir Žepić (rođen 9. lipnja 1935. u Zagrebu).«[854]

Masoni su po svom običaju djelovali u tajnosti i na način da njihovi neistomišljenici o njima ne raspravljaju, a posebno da ne pišu. U ovom smislu nije emitiran i intervju sa mnom kojega je Augustin Bašić zimi 1991. g. naručio za HTV u Zagrebu. Informiran sam iz Zagreba 27. svibnja 1993. da se u osječkome listu *Magazin (Glasa Slavonije*) odustalo od objavljivanja feljtona prema mojoj knjizi *Masoni u Hrvatskoj.* Tiskan je samo jedan veliki izvod iz knjige pod naslovom *Osječki masoni u tajnim dokumentima UDB-e* i to s ovim uvodnim rečenicama: »U modernom historiografiji nema ni riječi o ulogama masona u stvaranju prve i druge Jugoslavije. U pozadini hrvatsko-srpskih sukoba nedvojbeno stoji srpsko masonstvo potpomognuto od međunarodnog masonstva.«[855] Neki Frane Cetinić iz »jugoslavenske« redakcije francuskog radija u Parizu zamjerio je preko toga radija *Slobodnoj Dalmaciji* što je objavila izvode iz knjige *Masoni u Hrvatskoj (Dokumenti iz tajnih arhiva UDB-e).*[856]

U rujnu 1996. konačno je završen rad na stvaranju masonstva u Hrvatskoj.[857] *Velika loža Austrije* »unijela je svijetlo« u Hrvatskoj u tri novoustanovljene hrvatske lože: *Hrvatska vila, Grof Ivan Drašković* i *Tri svjetla* dne 14. rujna 1996.[858] Dne 8. studenoga 1997. na molbu spomenute tri lože u Hrvatskoj Veliki majstor *VL Austrije* »unosi svjetlo« u *Veliku ložu Hrvatske.*[859]

U Temeljnim načelima Konstitucije *Velike lože Hrvatske,* u članku III., navodi se: »Slobodno zidarstvo isključuje priklanjanje Saveza bilo kojoj strani u političkim i religioznim pitanjima.« Očito da ta standardna masonska stilizacija ne isključuje vjerski indiferentizam i sinkretizam. U članku IV. istih Temeljnih načela stoji i ovo: »Slobodni zidar ne smije onoga tko nije slobodni zidar upoznati (s) Ritualima, znakovima i običajima koji služe međusobnom prepoznavanju, ne smije otkriti članove ili kandidate za slobodnog zidara i uopće sve unutarnje stvari loža ili Velike lože. Povijest, temeljna načela i svrha slobodnog zidarstva nisu

---

[854] D. Partl (D. G.), *Hrvati u vražjem trokutu.* Nedjeljna Dalmacija, broj od 28. listopada 1994., str. 16–17.

[855] *Magazin, Glas Slavonije,* broj 36 od 3. lipnja 1993., str. 28–29.

[856] Ovaj isti Cetinić kasnije je u Sorosovu glasilu *Feral tribune* (broj od 4. siječnja 1994., str. 20) pokušao svojim čitateljima sugerirati da se u knjizi *Masoni u Hrvatskoj* uopće ne radi o izdanju autentičnih dokumenata jugoslavenske tajne službe. Kako je citirana sugestija i blesavu čitatelju očito besmislena poslao sam Frani Cetiniću preporučeno pismo 17. siječnja 1994. g. dakako preko uredništva citiranog tjednika, u kojemu sam mu iznio što mislim o njemu i načelno završio s nekonkretnom porukom, koja se odnosi na sve one, koje lako prepoznajemo, a koja glasi: Hrvatska će nadživjeti i svoje sadašnje strane plaćenike, koji nastavljaju neslavnu janjičarsku tradiciju. U ovome ratu protiv Hrvatske četnici i mudžahedini su pravi sveci kad se usporede s hrvatskim izdajnicima.

[857] O tome je *Globus* informiran da javnost izvijesti ovako: »Prošle subote, 21. rujna, priređeno je u Zagrebu značajno slobodnozidarsko slavlje. Tada je, naime, *Velika loža Hrvatske* međunarodno priznata te je postala ravnopravna velikim ložama u drugim europskim zemljama. *Veliki meštar Velike lože Hrvatske*, kojoj je sjedište u Zagrebu, postao je Radovan Horvat brat nedavno preminuloga Branimira Horvata, dosadašnjeg meštra i jednoga od utemeljitelja lože.« (*Globus,* broj od 27. rujna 1996. , str. 4.).

[858] B. Šömen, *Slobodno zidarstvo,* Hrvatski leksikon, sv. II., Naklada *Leksikon*, Zagreb, 1997., str. 437.

[859] Usp. informacije na Internetu, ibid.

tajna.«[860] Ta, također uobičajena slobodnozidarska stilizacija izaziva staro pitanje: zašto tolika tajnost masonstva, ako njegovi ciljevi nisu politički i okultni.

Branimir Horvat (umro 11. rujna 1996.) u intervjuu za *Vjesnik* izjavio je sljedeće: »Uzgred, od strane hrvatske države prema nama ne postoje predrasude. To nam je vrlo važno. Velik broj skeptika promijenit će stav kad uoče ovakav odnos države prema nama.«[861] Tako se i dogodilo pa je broj masona u Hrvatskoj u razdoblju od 1992. do 1996. dostigao njih 70[862], a ubrzo je prešao stotinu. Tome su mnogo doprinijeli i neki «katolički svećenici», koji su postali poznati kao najveći propagatori masonskih ideja među Hrvatima.

U Hrvatskoj je u svibnju i lipnju 1997. kružio letak »Hrvatskih domoljuba«, u kojemu je donesen popis »vodećih masona« u Republici Hrvatskoj.[863]

U tijeku vremena su masoni i njihovi kandidati za bratstvo polagano zauzimali važne položaje u politici, gospodarstvu i kulturi. Mediji u njihovoj službi su samo njih i to štoviše i one među njima, koji su očiti mediokriteti, započeli slaviti kao »velike« političare, gospodarstvenike i znanstvenike. [864]U tisku je već u ljetu 1996. objavljeno prvo upozorenje iz hadezeovske baze da pozicije oko predsjednika Tuđmana zauzima masonski lobi.[865] Marko Veselica je ujesen 1999. javno iznio mišljenje da se i »u šestorki… obnavljaju jugokomunističke i masonske snage...«[866]

Paralelno s osnivanjem masonskih loža utemeljivali su se u Hrvatskoj i različiti klubovi, koji su uz deklariranu filantropiju i međusobnu pomoć u karijeri postali prikladni i kao regrutni centri kandidata za masonske lože.

## III.

Sam je Tuđman ušao u politiku a da o masonskomu čimbeniku (upravo kao svojedobno i Stjepan Radić) nije imao potrebnih historiografskih saznanja. Lav Znidarčić prenio mi je 1984. Tuđmanovo mišljenje o mojoj knjizi *Masonstvo u Hrvata* na ovaj način: »On se ne slaže s tvojim zaključcima u pogledu odlučnih događaja iza kojih da bi stajali slob. zidari. Posebno ne 1914., 1918. i 27. III. 1941. On ne poriče i ulogu masona u tim događajima, ali smatra da su ipak glavni inicijatori bili drugi (na primjer 27. III. 41. – Englezi i Amerikanci)

---

[860] Ibid

[861] Ibid.

[862] Ibid.

[863] Neke od osoba koje su spomenute kao masoni to su u javnosti demantirali. Tako je Janko Vranyczany-Dobrinović (tada veleposlanik i šef Misije pri Europskoj zajednici) u pismu iz Bruxellesa dne 10. lipnja 1997. naveo da je kao i njegov pokojni otac »zaista daleko od bilo kakvog udjela u masonskim ložama«. (*Imperijal* broj od 13. lipnja 1997., str. 13.) Inače J. Vranyczany-Dobrinović je u jednom razgovoru s Tuđmanom (prema vlastitom navodu) izjavio da je s »vremenom… prilagođavajući se neumitnim političkim procesima, postao europejac, demokrat, zagovornik multinacionalnih i multikulturalnih društava«. (*Nacional*, broj od 15. prosinca 1999. , str. 13.) Zanimljivo je da se određeni pojedinci kao Hrvoje Šarinić i Mate Granić nisu u javnosti izjasnili o sadržaju toga letka. Ako su navodi u tom letku i djelomično točni onda je među masonima u Hrvatskoj relativno mnogo nehrvata, a najmanje je osoba podrijetlom iz Hercegovine.

[864] Znakovita je mogućnost da su u hrvatskoj državi članovi HAZU izabrali za svoga predsjednika Ivana Supeka. Supekova publicistička ostvarenja ne ulaze u povijest hrvatske književnosti, a eventualni kvalitet njegovih znanstvenih pokušaja tek treba istinski vrednovati. Supek je inače poznat ne samo kao ljevičar, nego kao i pošten Hrvat. Međutim, sama ta činjenica ne može biti kriterij za izbor u Akademiju jer bi onda na stotine tisuća Hrvata prema istoj logici trebali postati akademici!

[865] »Riječ je, naime, o masonskom lobbyju vrlo bliskom predsjedniku Tuđmanu i njegovim najbližim suradnicima.« (Nikša Sentić – tada prvak dubrovačkoga HDZ-a u intervjuu za *Nacional*, broj od 26. srpnja 1996., str. 5).

[866] Veselica u razgovoru za *Slobodnu Dalmaciju* broj od 17. studenoga 1999., str. 7.

dok su masoni na svoj način pomogli stvari. Ne znam da li je on dobro razumio tvoje zaključke, ali su ovo njegove primjedbe.«[867]

Iz Tuđmanova djela *Bespuća* očito je da mu je i poslije 1984. masonska problematika ostala nepoznanica. Tuđmana je nakon dolaska na vlast netko iz njegove neposredne blizine upozorio da je u tisku objavljen izvorni podatak (koji sam i ja iskoristio u svojoj knjizi *Masonstvo u Hrvata*) da je ministar gospodarstva Nenad Porges jedan od osnivača masonstva u Hrvatskoj. Tuđman me je u svezi s tom problematikom pozvao ujesen 1997. na razgovor u Predsjedničke dvore. On se u tom nekonvencionalnom razgovoru, koji je trajao oko jedan i pol sat, pokazao kao veoma tolerantan sugovornik. Ubrzo nakon zajedničkoga kurtoaznoga prisjećanja na naše duge večernje razgovore za njegova boravka u mojoj kući u Splitu 1971., glavna tema razgovora postalo je masonstvo. Iz pričanja o toj problematici saznao sam da on ni od svojih najbližih nije informiran o tome tko su sve članovi masonskih loža u Hrvatskoj. Tuđman se posebno zanimao i za smisao masonstva. Naveo sam mu da sam u dobrim odnosima s nekim visoko pozicioniranim inozemnim masonima i upozorio sam ga da se i među njima nađe pokoji uvjereni hrvatski nacionalist, kakav je na primjer industrijalac u Brazilu i hrvatski domobranski časnik u Bosni tijekom II. svjetskog rata dr. Eugen Laxa (ugledni član distrikta u Brazilu engleske *Velike lože* u Londonu). Istaknuo sam da je, prema mome mišljenju, temeljni motiv angažiranosti najvećeg dijela masona (uostalom kao i u pripadnika drugih struktura) karijerizam, a samo u rijetkih pojedinaca i okultizam. Zato sam mu spomenuo primjer svoga prijatelja, istaknutoga talijanskog masona 33 stupnja i sveučilišnog profesora u Rimu dr. Lea Magnina, koji se bavio i parapsihologijom. Predložio sam Tuđmanu da ga upoznam s jednim poznatim masonom najvišega stupnja (nehrvat M.B.), koji tvrdi da može po volji stvarati paranormalne fenomene. Tuđmana je posebno zanimalo stajalište Katoličke crkve prema masonskom fenomenu i u svezi s tim sam mu predao službeno tumačenje Crkve, prema kojemu je svaki katolik pristupom u ložu ekskomuniciran na način da se ne može kada umre ni sprovoditi po kršćanskom obredu. U razgovoru sam stekao dojam da je Tuđman postao zabrinut da su prozapadno nadahnuti pojedinci u HDZ-u masoni ili masonski kandidati, koji zajedno s masonima iz oporbenih stranaka, zasjedaju u istim ložama, u kojima primaju iste nadstranačke direktive.

I poslije toga našega razgovora Franjo Tuđman nije bio informiran, od onih koji su po službi koju su obavljali, znali tko su masoni u stranci na vlasti i u oporbi. Da je on to veoma želio doznati dokazuje i podatak da je 1998. u povodu Papina posjeta Splitu zapitao župana Branimira Lukšića je li mu poznato da li je Vlatko Pavletić mason. Tuđman je u to doba (osobito nakon povratka iz SAD) počeo, pred osobama od povjerenja, napadati posebno inozemno masonstvo kao neprijatelja hrvatske države. On je svoje negativno mišljenje o slobodnomu zidarstvu, u ljeto 1998. ovako stilizirao: »Ali za taj i takav soroševski svijet, soroševsko slobodno društvo, za jednostrana socijalistička shvaćanja, za masonska shvaćanja, mi smo zemlja, koja je loš primjer drugima,…«[868]

*****

Tuđman nije uspio prekinuti polustoljetni kontinuitet vladavine eksponenata komunističkih i masonskih struktura nad Hrvatskom. On je htio ostvariti samostalnu Hrvatsku utemeljenu na kršćanskim etičkim zasadama, kojoj će se priključiti Hrvati iz zapadne Hercegovine i dijela Bosne. Masonski graditelji»novoga svjetskoga poretka« motivirani antiteističkim svjetonazorom i stvaranjem svijeta bez granica, doživjeli su Tuđmana kao sablast prošlosti čije se obnavljanje po potrebi mora i nasiljem onemogućiti. Predstavnici tih snaga u Hrvatskoj

[867] Citat iz pisma Lava Znidarčića koje mi je uputio iz Zagreba dne 7. ožujka 1984.

[868] F. Tuđman u razgovoru za list *Mi*. Usp. *Mi*, godište XXII., broj 9., za rujan 1998. Prilog lista *Mi,* VIII/1978., 7,16.

(i to, dakako, iz oba spola) potjecali su velikim dijelom iz obitelji nehrvata, zatim od onih kojima je samo jedan roditelj bio Hrvat i naposljetku od potomaka jugounitarističkih i masonskih predaka. Oni se u svojoj subverziji služe novinama, radio i televizijskim emisijama.[869]

*...Najdostojnije priznanje neovisnoj osobnosti Franje Tuđmana odali su službenici masonskih državnih struktura na Zapadu kada mu, slijedeći volju svojih nadređenih, nisu došli na posljednji ispraćaj.*[870]

---

[869] Zbog toga su oni Hrvati, koji se ne dopuštaju manipulirati, prestali pratiti određene informativne medije obrazlažući to potrebom očuvanja mentalnog zdravlja. Samo neuka masa vjeruje u režimska glasila, koja mogu biti zanimljiva zato jer je iz izjava pojedinaca za medije moguće gotovo sa sigurnošću prepoznati tko je od njih član ili kandidat bratstva.

[870] Hrvatima u posttuđmanovskom razdoblju preostalo je samo da se ne angažiraju na izborima za sve one hrvatske stranke, koje u odnosu na Zapad, zastupaju u biti isti program hrvatske nesuverenosti.

# ZORAN NENEZIĆ I SRPSKO MASONSTVO (1999. – 2000.)

I.

Zoran Nenezić postao je posebno poznat u povodu osobnog sudjelovanja u stvaranju srpskoga masonstva. Međutim, Dragan Malešević (po osobnom priznanju član *Velike nacionalne lože Jugoslavije*) u razgovaru s Miloradom Pavlovićem za beogradsku *Dugu* u svibnju 1996. tvrdi da je obnova masonskih loža u Jugoslaviji «bila igra naših obaveštajnih službi ne bi li se ušlo u neke druge pore Zapada… Bila je to dobro osmišljena kombinacija Vojne obaveštajne službe –u to vreme veoma jake.»[871] Nenezić je, u međuvremenu, postao još poznatiji po raskolu koji je nastao u srpskom masonstvu, a što je on na svoj subjektivan način detaljno opisao u IV. izdanju svoje knjige.[872]

U svezi s Nenezićevim shvaćanjem masonstva *Upravno veće Regularne Velike Lože Jugoslavije* objavilo je 8. XII. 1997. javnu izjavu u kojoj između ostalog stoji i ovo:

»*Regularna Velika Loža Jugoslavija* smatra za potrebno da povodom objavljivanja feljtona pod naslovom *Uloga Masona u raspadu Jugoslavije* upozna javnost sa nekim bitnim činjenicama i svojim stavovima. Sadržaj feljtona nije u skladu sa principima slobodnog zidarstva i u njemu se iznosi čitav niz neistinitih podataka i proizvoljnih tumačenja. *Regularna Velika Loža Jugoslavija*, kao jedina prava i priznata slobodnozidarska vlast u Jugoslaviji, ne želi da se upusti u besmislenu polemiku sa autorom… Pored navedenih suštinskih aspekata, postoje i nemilosrdni formalni aspekti pitanja regularnosti: 1. Na jednoj teritoriji može postojati samo jedna suverena slobodnozidarska *Velika Loža* ili *Veliki Orijent*. Na teritoriji *SR Jugoslavije* to je *Regularna Velika Loža Jugoslavija*. Sa stanovišta unutrašnje legalnosti, ona je registrovana kod *Saveznog ministarstva pravde SR Jugoslavije*. Što se tiče međunarodnog legaliteta i legitimiteta, nju, kao jedinu slobodnozidarsku organizaciju u SRJ, priznaje Majka Loža (*Ujedinjene Velike Lože Njemačke*) i druge *Velike Lože* i *Veliki Orijenti* u svetu. 2. *Regularna Velika loža Jugoslavija* je na Skupštini u martu 1993. godine u skladu sa svojim ovlašćenjima, isključila iz Bratstva dotadašnjeg *Velikog Majstora Velike Lože Jugoslavije* Nenezića, zbog povezanosti sa nepriznatim i neregularnim organizacijama koje tvrde da su masonske, lažnog predstavljanja, obmanjivanja, zloupotrebe ovlašćenja i koncentracije vlasti. Njegova matrikula (masonska isprava) spaljena je u Nemačkoj, gde je i primljen. *Velika Loža* je promenila ime u *Regularna Velika Loža Jugoslavija* zbog velike štete po slobodno zidarstvo u Jugoslaviji koju je naneo dotadašnji *Veliki Majstor*, te potrebe međunarodne rehabilitacije pod novim imenom. Odluke ove Skupštine prihvatila je i podržala *Majka Loža*, kao i druge *Velike Lože* i *Veliki Orijenti*. U izveštaju *Komisije za informacije o priznanjima Konferencije Velikih Majstora* u Severnoj Americi iz februara 1996. godine stoji: Komisija je u svom izveštaju iz 1993. godine konstatovala da je *Velika Loža Jugoslavija* doživela unutrašnje poremećaje zbog aktivnosti tadašnjeg *Velikog Majstora* Zorana D. Nenezića, koji su za posledicu imali njegovo isključenje i izbor novih oficira *Velike Lože*. U izveštaju Komisije 1994. godine navedeno je da je ime *Velike Lože* promenjeno u *Regularna Velika Loža Jugoslavija* pod vodstvom *Velikog Majstora* Dragana Tanasića. Neki od istomišljenika Zorana Nenezića tvrde da organizaciju pod njegovim vođstvom treba smatrati jedinom regularnom *Velikom Ložom*. Komisija se sa ovim ne slaže i misli da je *Regularna*

---

[871] Ovaj razgovor je prenesen na Internet ( file:///D/tema.html).

[872] Zoran D. Nenezić, *Masoni u Jugoslaviji 1764–1999.* Vlastito izdanje, sv. II, Beograd, 1999., str.109.–130.

*Velika Loža Jugoslavija* sa *Velikim Majstorom* Tanasićem jedina regularna *Velika Loža* u Jugoslaviji. Toliko o regularnosti. Autor u feljtonu navodi imena nekih članova *Regularne Velike Lože Jugoslavija,* kao i imena ljudi koji nikad nisu bili njeni članovi, pa i imena onih koji su ili svojom voljom ili odlukom organa *Regularne Velike Lože Jugoslavija* prestali da budu njeni članovi. To, i za one koji nisu slobodni zidari, predstavlja nečastan čin… Autor feljtona, bivši slobodni zidar, bivši *Veliki Majstor Velike Lože Jugoslavija* i bivši zamenik opštinskog pravobranioca samoupravljanja pokušava poslednjih godina, kao i u ovom feljtonu da samoupravno tumači ulogu načela i zakone Kraljevske umetnosti.«[873]

U Jugoslaviji se masonstvo rascijepilo na način da su nastale četiri masonske organizacije: *Velika Loža Jugoslavija, Regularna Velika Loža Jugoslavija, Velika nacionalna Loža Jugoslavija* i *Veliki Orijent.*[874]

Promasonski i u problematiku suvremenoga srpskog masonstva izvrsno upućeni beogradski nedjeljnik *Evropljanin* stvarnost srpskog masonstva ovako opisuje:

»Mart 1990 – Zorana Nenezića sa dvadesetak Jugoslovena inicirala je u masona *Velika loža Francuske* u Budimpešti. Postignut dogovor da Francuzi 23. juna obnove rad Lože *Jugoslavija* u Beogradu. Naši masoni dobili 100.000 franaka i osnovnu opremu za rad.

Jun 1990 – Nenezić iznenada saznaje da francusku ložu niko ne priznaje i poziva *Ujedinjenu veliku ložu Nemačke* 'da unese svetlost'. I francuski i nemački masoni stižu 23. juna u Beograd. Nenezić pada u nesvest na skupu u Centru 'Sava'. Nemcima je dopušten ulazak u salu, a Francuzi odlaze u hotel verujući da se sve odlaže. Nemci prihvataju da ponovo iniciraju već inicirane masone. U masoneriju ponovo primaju i Nenezića, koji Francuzima u Pariz šalje faks i otkazuje članstvo svih naših masona koji su bili u Budimpešti. Istog dana postaje veliki majstor reaktivirane *VL Jugoslavija*.

Jul 1990 – U Ministarstvu pravde registrovano udruženje građana pod nazivom *Velika loža Jugoslavije* i zakonski ozvaničen rad YU masonerije.

Septembar 1992 – Prvi raskol: suspendovani masoni Dragan Tanasić i Slobodan Perović.

Mart 1993 – U Riminiju 'otcepljena' braća uz podršku UVL Nemačke održavaju skupštinu kao VL 'Jugoslavija'. U Italiji održali radove zbog 'pretnji' bivše braće. Za velikog majstora izabran Dragan Tanasić.

Jun 1993. – Masoni s Tanasićem registrovali u ministarstvu *Regularnu veliku ložu Jugoslavija.*

Septembar 1996 – Veliki majstor Nenezić po sopstvenoj tvrdnji uzima odmor od godinu dana. U *VLJ*, međutim, otkriveni dokazi o mahinacijama i pokrenut disciplinski postupak protiv njega. Starešina lože postao zamenik velikog mastora Milan Lajhner

Jun 1997 – Nenezić smenjen na godišnjoj skupštini *VLJ*. Zadržava pečate i celokupnu dokumentaciju lože

Septembar 1997 – U poslednjem trenutku za preregistraciju udruženja građana koji je država propisala, najveći deo *VLJ* donosi odluku da se registruje kao *Velika nacionalna loža Jugoslavija.*

Oktobar 1997 – *VNLJ* obnavlja saradnju s *Velikom ložom Francuske*, s kojom su naši masoni 90. započeli da obnavljaju masoneriju. Nekoliko jugoslovenskih masona ulazi u *Vrhovni savet* francuske lože.

1998 – Nenezić tvrdi da je on ponovo izabran za *Velikog majstora Velike lože Jugoslavija* i da ona postoji i po zakonu, jer ju je preregistrovao. Počinje da sarađuje s *Velikom ložom Engleske*, gde šalje svojih 60 ljudi na inicijaciju. Kaže da on nije ponovo iniciran u Engleskoj, već da će se o 'tome dogovoriti Engleska i Nemačka Loža'.

---

[873] *Blic,* broj od 8. XII. 1997., str. 19. Ovu izjavu potpisao je Veliki majstor prof. dr. Novak D. Jauković.

[874] *Evropljanin,* (Beograd), broj 10 od 10. IX. 1998., str. 12.

Članovi *Regularne velike lože Jugoslavija* tvrde da su jedina masonska organizacija u *SRJ* koju priznaju sve relevantne organizacije u svetu. U godišnjem almanahu (adresaru) svjetskih masonskih organizacija zaista se nalazi ime ove lože, koja sarađuje s *UVL Nemačke*. Od lože *Jugoslavija* otcepila se zbog potpunog odstupanja od masonskih načela i malverzacija velikog majstora Nenezića. Tvrdi da ona nikada nije osudila agresiju srpske vojske nad Hrvatima i muslimanima, već da im to 'poturaju' bivša braća. Skupštinu lože formirala je čak u Italiji, zbog, kako tvrdi, svakodnevnih pretnji članova *VL Jugoslavija* 1992. godine. Za razliku od ostalih masonskih loža, regularci smatraju da je režim u Jugoslaviji i te kako radio na obezvređivanju svake normalne organizacije, s ciljem da uništi svaku internacionalnu instituciju, pa tako i jugoslovenske masone, ubacujući među njih režimske ljude.«[875]

Reakcije nekih srpskih masona protiv Nenezića bile su veoma žestoke. Tako Momčilo N. Arlov iz Beograda piše:

»Nenezića je primila *Velika francuska loža*, a ubrzo je isključen zbog neistine, lažnih obećanja i prisvajanja poklona namenjenih ložama. Za *Veliku francusku ložu* on nije slobodni zidar, već običan čovek. On u intervjuu kaže da je jedino priznata *UVL Engleske*, a da *VL Francuske* niko ne priznaje. Što se tiče priznanja *Velike francuske lože*, ona je po postanku starija od engleske i ima povlasticu da prizna ili ne prizna *Veliku ložu Engleske. Druga* je stvar što je način primanja i rad u te dve obedijencije potpuno različit. U Engleskoj (a i u Americi) učlanjuje se za 'nekoliko dinara' u taj privatni klub, koji je van svoje zemlje pomoćno sredstvo imeprijalizma... Zoran Nenezić sebe naziva masonologom (jedinim u svetu) i kaže da o slobodnom zidarstvu sve zna, a vidi se iz njegove izjave da ne pravi razliku između Francuza i Engleza.« [876]

Velimir Valta iz Kanade još oštrije opisuje Nenezića:

»O Nenezićevom kršenju moralnih principa i finansijkim manipulacijama obaveštene su sve velike lože u svetu. Nakon što je *Velika loža Nemačke* unela svetlost u *Veliku ložu Jugoslavije*, Nenezić je bio priman u mnogim velikim ložama *SAD* kao retko koji veliki majstor, s velikim počastima, a davani su mu i značajni novčani prilozi za izgradnju hrama u Beogradu, dok su braća iz Italije slala dragocene i skupe lekove za vreme rata. O tim prilozima, međutim jugoslovenska braća nisu bila obaveštena, niti im je podnet odgovarajući izveštaj. Kao što nisu podneti izveštaji o našim prilozima iz Kanade, o čemu sam svojevremeno pisao i redakciji Nina (kada je Nenezića u Hamiltonu uručeno 4.000 dolara) za izgradnju hrama. Inostrana štampa pisala je da su lekovi završili u privatnim apotekama, a novčani prilozi u džepovima velikog majstora i njegovih najbližih saradnika (spominjala se suma od 300.000 američkih dolara) u časopisu *Review*. Zbog svih ovih, u slobodnom zidarstvu nezamislivih prestupa, sve velike lože u Severnoj Americi i Evropi odavno su povukle priznanja *VLJ*. U to se možete uveriti ako pogledate *Godišnji adresar Ujedinjenih velikih loža Nemačke* i *Almanah svih regularnih velikih loža u svetu*, koji se štampa u SAD. U oba zbornika, kao jedina priznata masonska vlast u Jugoslaviji navodi se *Regularna velika loža Jugoslavija*: U to sam se lično uverio kada je Džon Kirk, *Suvereni veliki komander za Kanadu*, odbio čak i da se pozdravi s Nenezićem raspitujući se za predstavnika *Regularne velike lože.*«[877]

Živeći u svijetu svojih iluzija Nenezić se i nakon raskola nastavio predstavljati kao »mason 33 stepena i *Vitez Komandera, Veliki Majstor Velike Lože Jugoslavija*«.[878]

II.

[875] *Evropljanin*, ibid., str. 14.–15.
[876] *Evropljanin*, broj 12., str. 72.
[877] *Evropljanin*, ibid., str. 73.
[878] Usp. Z. Nenezić, *Tajne jugoslovenske masonerije. Nedeljni telegraf*, broj od 12. IV. 2000., str. 18.–19.

Zoran Nenezić je u Beogradu 1999. objavio u svojoj nakladi IV. prošireno izdanje svoje knjige *Masoni u Jugoslaviji*, u kojoj navodi i sljedeće:

»Nekoliko nedelja pred objavljivanje vesti o smrti Josipa Broza, ovaj je autor bio zamoljen da napiše kraći tekst o slobodnom zidarstvu, koji je objavljen u dva nastavka u '*NIN*'-u, kao odgovor redakcije na jedno 'pismo čitaoca'. Posle objavljivanja tog teksta, u kojem je najavljen i izlazak knjige iz štampe (*Masoni u Jugoslaviji 1763.– 1980.*), a koja je trebala da se pojavi u izdanju *Prosvjeta* iz Zagreba (1982), što se tada nije desilo, već tek 1984. godine… Odmah je usledilo predupređivanje sa strane katoličke crkve u knjizi Ivana Mužića (*Masonstvo u Hrvata – masoni i Jugoslavija*, četiri izdanja od 1983. do 1989. godine, a u tiražu od po hiljadu primeraka). Rađena bez uvida u primarnu arhivsku građu, na osnovu publikovanih tekstova, ova knjiga je imala unapred zadatu tezu na koju je dala autorski odgovor – za sva 'zla' koja je pretrpeo hrvatski narod, odgovorni su Srbi, a posebno Srbi masoni. Naravno da je knjiga pisana na način koji nije jeftino propagandistički, već je pisana mudro i celishodno sa stanovišta dokazivanja navedene teze. I ona je odigrala namenjenu joj ulogu. Iako sam autoru te knjige ustupio nešto od izvornog masonskog materijala (gotovo sva masonska građa kojom se služio je bila iz mog privatnog poseda), pa čak od njega dobio i telegrafsku čestitku kada je jugoslovenska javnost 1990. godine obaveštena o reaktiviranju *Velike Lože Jugoslavija*, u čemu sam i neposredno učestvovao, Mužić je, uz svo uvažavanje slobode stvaralaštva kao preduslova svake druge slobode, svojom knjigom potvrdio sopstvenu doslednost na putu ostvarivanja samostalne hrvatske države, na kojem je on dugogodišnji, i očigledno, uspešan poslenik.« [879]

Očito je kako Nenezić sugerira da sam ja potaknut od strane Katoličke crkve da napišem knjigu o masonstvu kao odgovor na njegovu. Ovo se može shvatiti samo kao bolesno stvaranje svoje »veličine«. Jer apsurdna je i sama pomisao da netko nekoga angažira da napiše odgovor na bilo koju, pa i Nenezićevu knjigu, prije nego je ta knjiga tiskana i dok se ne zna kakva stajališta zauzima njezin autor. A činjenica je da je moja knjiga objavljena ujesen 1983., a Nenezićeva »krajem augusta 1984.« dovoljno govori koliko je zdravo rasuđivanje u Nenezića odsutno.

Nije istinit Nenezićev navod da moja knjiga nije rađena uvidom u primarnu arhivsku građu i da je gotovo sva masonska građa kojom sam se koristio iz njegova privatna posjeda. Samo sam manji dio »beogradske građe«, koju sam koristio, dobio od Nenezića i to u zamjenu za njemu nepoznate materijale o masonstvu do kojih sam osobno došao i koje sam mu slao iz Splita, a što on sada ne spominje. Najveći dio građe o masonstvu dobio sam od Mihaila Marića iz Beograda. Marić je prije mene i Nenezića pisao o masonstvu i objavio o tome 1972. veliki feljton na temelju proučavanja izvorne građe u *Arhivu Jugoslavije*. On mi je poslije toga ustupio sav taj materijal. Zato sam u prvom izdanju svoje knjige i napisao ovakvu zahvalu: »Velika hvala i publicistu Mihailu Mariću i prof. Zoranu Neneziću, obojica iz Beograda, te dr. Muhamedu Hadžijahiću iz Sarajeva na upozorenjima i dokumentaciji, koju su mi dali,…«[880] U predgovoru mojoj knjizi naveo sam i ovo: »Zahvaljujući razumnim pojedincima (i to najprije g. Mihailu Mariću i prof. Zoranu Neneziću – oboje iz Beograda), uspio sam doći do fotokopija najvrednije građe o masonstvu u Jugoslaviji iz *Arhiva Jugoslavije* u Beogradu. U Zagrebu je dokumentacija o masonstvu bila vrlo malena, ali zahvaljujući određenim pojedincima (na primjer prof. Draženu Budiši, nekadašnjem upravitelju trezora *Nacionalne i sveučilišne knjižnice* u Zagrebu) uspio sam doći i do ove građe.«[881]

---

[879] Zoran D. Nenezić, *Masoni u Jugoslaviji 1764–1999.* Vlastita naklada, II., Beograd, 1999., str. 56.

[880] I. Mužić, *Masonstvo u Hrvata,* V. Izdanje, Verbum, Split, 1997., str. 56.

[881] Ibid., str. 16. U svojoj sam knjizi korektno naveo koje sam konkretne materijale donio koristeći Nenezića (Celebrinijev popis masona i Elaborat beogradske UDB-e o masonstvu).

Nenezić tvrdi da je moja knjiga imala unaprijed zadanu tezu da su za sva zla »koja je pretrpeo hrvatski narod, odgovorni… Srbi, a posebno Srbi masoni«. Međutim, iz moje knjige o masonstvu proizlazi da je stvaranje prve i druge Jugoslavije bilo stvarno veliko »zlo« za hrvatski narod, ali da krivnju zato – osim »demokratskog Zapada«, posebno snose hrvatski masoni. Srpski su masoni radili u duhu ostvarenja srpskih nacionalnih interesa i njihovo političko ponašanje je posve razumljivo.

Iz Nenezićeva pisanja moglo bi se zaključiti da je zbog njega zatvoren uvid u masonsku građu *Arhiva Jugoslavije*, a činjenica je da se to dogodilo zbog pisanja o masonstvu Nadežde Jovanović i Mihaila Marića. Svojedobno sam o tome napisao ovo: »Nadežda Jovanović bila je prva osoba u drugoj Jugoslaviji koja je obradila masonske fondove u *Arhivu Jugoslavije* (Beograd). Poslije objavljivanja nekoliko njezinih znanstvenih radova tijekom 1971. g. u Beogradu i feljtona Mihaila Marića u beogradskim *Večernjim novostima* tijekom 1972. g. sva masonska građa na cijelom području komunističke Jugoslavije postala je zabranjena za svako, pa i znanstveno korištenje. Podatak o ovoj zabrani prvi put je objavljen već 1980. g. u Zagrebu.«[882]

Neobično je da Nenezić u svomu novom izdanju knjige preuzima sve što se o masonstvu pisalo od 1991. u Hrvatskoj točno prema tome kako sam ja to naveo, ali bez navoda odakle je to preuzeo.[883] Vrhunac nekorektnosti očitovao je kada je preuzeo materijale (*Izvještaj prof. dr. Milana Ivšića Poglavniku dr. Anti Paveliću,* i dio pod naslovom *Elaborat UDB-e od 23. I. 1958 g.*), koje sam objavio 1993. u knjizi *Masoni u Hrvatskoj 1918.–1967.*[884] On citira numeraciju te građe iz *Arhiva Hrvatske*, kako sam je ja označio u mojoj knjizi, na način da se neupućenu čitatelju čini kao da je on to stvarno koristio u *Arhivu Hrvatske*, u koji, od kada je ta građa (1992.) stigla, nije nikada ni povirio, niti mu je taj Arhiv to poslao. Knjigu, u kojoj sam svu tu građu objavio, poslao sam mu kao dar po hrvatskomu veleposlaniku u Beogradu dr. Zvonimiru Markoviću. Nenezić se ovakvim »posuđivanjem« od mene služio i u prijašnjim izdanjima svoje knjige.[885]

Nenezić ima pravo samo kada piše da sam »svojom knjigom potvrdio sopstvenu doslednost na putu ostvarivanja samostalne hrvatske države…«[886] Svaki narod, pa tako i hrvatski ima pravo na ostvarenje samostalne državnosti. Međutim, on o (ne)pravu Hrvata na nezavisnu državu uvjerava kao *Veliki majstor VL Jugoslavija* Predsjednika SAD-a Busha, u pismu od 21. listopada 1991., ovako:

»Jedan od najopasnijih aspekata ove krize je pojava ultranacionalističkog pokreta u Hrvatskoj i njegova tendencija ka neofašizmu. Sve zastrašujuće podseća na april 1941.

---

882 Ibid., str. 15.

883 Nenezić, ibid., str. 74.

884 I. Mužić, *Masoni u Hrvatskoj 1918–1967.* Ed. Orbis, Split, 1993., str. 189–219, 274–279.

885 Tako je na primjer preuzeo od mene citat iz Masuccijeve knjige *Misija u Hrvatskoj* da u NDH »Poglavara države okružuju stari slobodni zidari« Ne znajući da se radi o knjizi on je u svojoj *Literaturi* to Masuccijevo djelo naveo pod *Članci i rasprave.* Dakako da nije mogao navesti ni broj stranica kako je to učinio za druge jedinice. Usp. Z. Nenezić, *Masoni u Jugoslaviji,* Begrad, III. izdanje, 1988., str. 487., 708., 721. Tu istu pogrješku ponovio je i u IV. izdanju. (II. svezak, str. 457.).

886 Neki srpski javni djelatnici ne shvaćaju pravo naroda na samoodređenje. Tako Đorđe Stanković u knjizi o Pašiću piše: »Iako ne navodi nijedan izvor o potvrdi Radićeve 'intimne želje' za 'potpunom samostalnošću', možemo se složiti sa Ivanom Mužićem! Ono što je Ivan Mužić želeo 1988. godine (treće izdanje) Stjepan Radić je zaista i radio 1923. godine!… Pa ipak u jednom se možemo složiti sa Ivanom Mužićem: Stjepan Radić je suviše dugo najavljivao proglašenje samostalne hrvatske države što su njegove disciplinovane pristalice konačno i očekivale,… Stjepan Radić je bio germanofil i srbofob, borio se svim sredstvima samo za parcijalni interes kao i većina hrvatskog naroda. I to bez i malo skrupula s obzirom na to da su bili postojani i poraženi neprijatelji Srba u tek minulom ratu. Međutim, srpska vladajuća elita postupila je prema Hrvatima, kao poraženom neprijatelju, provodeći politiku 'nacionalnog pomirenja', bez primera u evropskoj istoriji.« (Đorđe Đ. Stanković, *Nikola Pašić i Hrvati (1918–1923).* Ed. Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd, 1995., str. 321–322.)

godine, kada je Nemačka napala Jugoslaviju. Tada se Hrvatska 'izjasnila' kao nezavisna država, koja je postala glavni nemački saveznik i u njoj je izvršen jedan od najkrvavijih genocida poznat čovečanstvu. Preko 800.000 Srba, Jevreja i Cigana je mučki ubijeno u koncentracionom logoru Jasenovac, kao i u mnogim drugim stratištima (jamama). Sadašnje federalno *Predsedništvo* i Vlada ne mogu više imati ulogu u budućnosti nacije. Pored činjenice da još uvek nije izabrano, federalno *Predsedništvo* je zanemareno od strane republika i njihovih vođa. U takvoj situaciji ne može se očekivati od Srbije da ostavi preko dva miliona Srba, čija je budućnost neizvesna (Srbi čine preko 15% ukupne populacije Hrvatske). Ovi ljudi ne žele da napuste Jugoslaviju i da budu deo nove hrvatske nacionalne države. Mnogi simboli nove hrvatske države zastrašujuće podsećaju Srbe na masovni genocid koji su izvršili hrvatski fašisti – ustaše pre pedeset godina. Granica između Srbije i Hrvatske treba da budu takve da uzmu u obzir etničke i istorijske činjenice. Samo u tom slučaju novoformirana hrvatska država može funkcionisati politički, ekonomski i socijalno.«[887]

Nenezić je u svojoj knjizi nepouzdan u nizu bitnih detalja, koje tvrdi a ne dokazuje. To se posebno očituje kad nekritički sugerira da su masoni bili na primjer: Josip Broz Tito, Miroslav Krleža, Mile Budak, Bogdan Radica, Eugen Dido Kvaternik, njemački admiral Canaris.[888] Svi su spomenuti mogli biti slobodni zidari, ali on to ni za jednoga od njih ne dokazuje. Nije vjerodostojno što o tim osobama piše neki njemački obavještajac, kako to misli Nenezić. Inače od njega je gotovo djetinjasto da kao istinito prihvaća puko fantaziranje Zvonimira Pinterovića da je zagrebački nadbiskup Bauer bio mason.[889]

Najvrjednije u novom izdanju Nenezićeve knjige je samo onaj dio (koji je uglavnom već objavljen u prva tri izdanja), a u kojemu je on, dok se ozbiljnije bavio masonskom problematikom, obradio povijest srpskog masonstva do 1945.

---

887 Nenezić, ibid., str. 95. Nenezić vjeruje i u historiografske fikcije, koje odbacuju i neki srpski znanstvenici. Tako on piše: »Prema tim istraživanjima (Ž. Đorđević, 1997), ukupne žrtve u Jugoslaviji (od 6. 4. 1941. do 9. 5. 1945.) iznose 1.838.000 ubijenih (od toga 1.607.000 Srba), dok je stvarni demografski gubitak iznosio 2.825.000 (a kod Srba 1.820.000).« (Nenezić, ibid., str. 37.)

888 Svojedobno, na moju pismenu zamolbu iz jednog od središta austrijskoga masonstva poslano mi je pisano uvjeravanje da Canaris nije član lože. Naknadno sam utvrdio da ni B. Radica nije bio mason.

889 Nenezić, ibid., str. 25. Usp. Mužić, *Masonstvo u Hrvata*, ibid., str. 367.
I podaci koje Nenezić daje novinarima međusobno su kontradiktorni. Tako se u *Dugi*, broj 1683, od 20. prosinca 1997. do 2. siječnja 1998. (str. 10) tvrdi (u razgovoru s Nenezićem) da su tri izdanja Nenezićeve knjige »prodata u tiražu od 25 hiljada primeraka«. U *Dnevnom telegrafu* navodi se za Nenezićeva prva tri izdanja knjige o masonstvu sljedeće: »Tri prethodna su rasprodana u ukupnoj nakladi od 45.000 primeraka.« (Ovaj je tekst prenio zagrebački *Imperijal* u broju od 9. svibnja 2000., str 40.). Nenezić je četvrto izdanje svoje knjige *Masoni u Jugoslaviji* izdao (prema nekim informacijama) u četiri stotine primjeraka, što upozorava da su čitatelji zasićeni njegovim štivom. Istodobno on ističe da su četiri izdanja moje knjige o masonstvu tiskana u po 1000 primjeraka. Istina je, na Nenezićevu žalost, malo drukčija. Prvo izdanje moje knjige tiskano je u dvije tisuće, drugo i treće u po tisuću, a samo četvrto Matice hrvatske u Zagrebu u pet tisuća primjeraka. U međuvremenu je *Smisao masonstva* tiskan posebno u dvije tisuće, a *Masoni u Hrvatskoj* također kao zasebna knjiga u dvije tisuće primjeraka. Kada se navedenim nakladama pridoda (Neneziću nepoznato) peto izdanje i ovo najnovije (šesto) onda su moja izdanja o masonstvu objavljena ukupno u 16.000 (šesnaest tisuća) primjeraka.